

СВЕТОВНА ИЗДАНИЕ КЛАСИКА

XIX век

АНТОН ПАВЛОВИЧ
ЧЕХОВ

*Дамата
с кученцето*

АНТОН ПАВЛОВИЧ ЧЕХОВ

ДАМАТА С КУЧЕНЦЕТО

Превод: Илиана Владова, Венцел Райчев, Лиляна Минкова, Пелин
Велков, Елка Хаджиева, Надя Чекарлиева, Атанас Далчев

chitanka.info

ПРОСЯК

— Почитаеми господине! Бъдете така добър, обърнете внимание на един нещастен гладен човек. Три дни не съм ял... нямам и грош, за да пренощувам някъде... кълна ви се в Бога! Осем години бях селски учител и загубих мястото си заради интриги на земството. Станах жертва на донос. Ето вече година откак се скитам без работа.

Адвокатът Скворцов погледна тъмносивото изпокъсано палто на просителя, мътните му пиянски очи, червените петна по бузите и му се стори, че и преди е виждал някъде този човек.

— Сега ми предлагат място в Калужка губерния — продължи просителят, — но нямам средства, за да замина. Помогнете ми, имайте добрината! Срам ме е да прося, но... обстоятелствата ме принуждават.

Скворцов погледна галошите — единият беше дълбок, а другият плитък — и изведнъж си спомни.

— Слушайте, струва ми се, че онзи ден ви срещнах на Садовая — каза той, — но тогава ми казахте, че сте не селски учител, а изключен студент. Спомняте ли си?

— Не... не, не може да бъде! — измънка смутено просителят. — Аз съм селски учител и ако желаете, мога да ви покажа документи.

— Стига сте лъгали! Вие казахте, че сте студент, и дори ми разправихте защо са ви изключили. Спомняте ли си?

Скворцов се изчерви и с погнуса се отстрани от дрипавия.

— Това е подло, почитаеми господине! — извика той сърдито. — Това е мошеничество! Ще ви предам на полицията, дявол да ви вземе! Наистина вие сте беден, гладен, но това не ви дава право така нагло, безсрамно да лъжете!

Дрипавият хвана дръжката на вратата и смутено, като заловен крадец огледа коридора.

— Аз... аз не лъжа, ваше... — измънка той. — Мога да ви покажа документи.

— Кой ще ви повярва? — не преставаше да се възмуцава Скворцов. — Да спекулирате със симпатиите на обществото към

селските учители и студентите — това наистина е толкова низко, подло и мръсно! Възмутително!

Скворцов се разгорещи и най-безжалостно нахока просяка.

С наглата си лъжа дрипавият предизвика в него погнуса и отвращение, оскърби онова, което той, Скворцов, така обичаше и ценеше в себе си: добрината, отзивчивото сърце, състраданието към нещастните; с лъжата, с опита си да изнуди милосърдието му „субектът“ сякаш оскверни оная милостиня, която той обичаше от все сърце да дава на бедните. Дрипавият отначало се оправдаваше, кълнеше се, но после млъкна и засрамен наведе очи.

— Господине! — каза той с ръка на сърцето си. — Наистина аз... излъгах! Не съм студент, не съм и селски учител. Всичко това е само измислица! Аз пеех в руски хор и ме изгониха за пиянство. Какво бих могъл да правя? Господ ми е свидетел, не може без лъжа! Когато казвам истината, никой не се смилява над мен. От истина ще умреш от глад и ще замръзнеш без подслон! Вие правилно разсъждавате, разбирам ви, но... какво все пак да правя?

— Какво да правите? Питате какво да правите? — извика Скворцов и се приближи до него. — Да работите, ето какво ще правите! Трябва да работите!

— Да работя... Аз също разбирам това, но къде да намеря работа?

— Празни приказки! Вие сте млад, здрав, силен и винаги ще намерите работа, стига да искате. Но сте мързелив, разхайтен, пияница! Воните на вино като бъчва! Затънали сте в лъжи и сте се покварили до мозъка на костите си, можете само да просите и да лъжете! Дори ако някога благоволите най-сетне да се заловите за работа, ще искате я канцеларска, я руски хор или маркьорство, дето нищо да не вършите, а само пари да получавате! А не бихте ли благоволили да се заемете с физически труд? Но, както ми се вижда, няма да станете портиер или да отидете във фабрика! Претенции имате!

— Как разсъждавате, за Бога... — промълви просякът и горчиво се усмихна. — Къде ще я намеря тая физическа работа? Да се наема при някой търговец, е вече късно, понеже с търговия човек започва още от дете, портиер пък никой няма да ме вземе, защото не могат да

ме третираат като слуга... а във фабрика хич няма да ме приемат, там занаят трябва да знаеш, а аз нищо не зная.

— Глупости! Вие винаги ще намерите оправдание! А не можете ли да цепите дърва?

— Не се отказвам, но днес тия, които цепят дърва по къщите, едва си изкарват хляба.

— Разбира се, всички тунейдци разсъждават така. Я да ви предложат, веднага ще откажете. Искате ли на мен да ми нацепите дърва?

— Моля, ще ви нацепя...

— Добре, ще видим... Много хубаво... Ще видим!

Скворцов се разбърза и като потриваше ръце, с някакво злорадство извика готвачката от кухнята.

— Виж какво, Олга — обърна се той към нея, — заведи тоя господин в бараката да понацепи дърва.

Дрипавият сви рамене, сякаш недоумяваше, и тръгна нерешително подир готвачката. От походката му личеше, че се беше съгласил да цепи дърва не защото е гладен и иска да припечели нещо, а просто от самолюбие и неудобство да не удържи на думата си. Забелязваше се също, че доста е изтощен от водката, че не е здрав и няма ни най-малко желание за работа.

Скворцов побърза да отиде в столовата. От прозорците ѝ, които гледаха към двора, се виждаше бараката за дърва и всичко, което ставаше на двора. Застанал до прозореца, Скворцов видя как готвачката и driпавият излязоха на двора през задния вход и се запътиха по мръсния сняг към бараката. Като оглеждаше спътника си и размахваше свитите си в лакът ръце, Олга отключи бараката и злобно блъсна вратата.

„Сигурно ѝ попречихме да си пие кафето — помисли Скворцов. — Ама че проклето същество!“

После видя как мнимият учител и студент седна на дръвника и подпрял с юмруци зачервените си бузи, се замисли за нещо. Готвачката хвърли в краката му брадва, изплю се със злоба и ако се съдеше по движението на устните ѝ, започна да го хока. Дрипавият притегли нерешително една цепеница към себе си, сложи я между краката си и неуверено замахна с брадвата. Цепеницата се олюля и падна. Дрипавият я притегли отново, духна на помръзналите си ръце и пак

замахна с брадвата така предпазливо, сякаш се боеше да не се перне по галоша или да отсече пръстите си. Цепеницата пак падна.

Гневът на Скворцов беше вече преминал и той чувстваше как му става мъчно и срамно, че беше накарал тоя разхайтен, пиян, а може би и болен човек да се занимава на студа с черна работа.

„Нищо, нека... — мислеше той, като отиваше от столовата към кабинета си. — За негово добро е.“

След един час дойде Олга и съобщи, че дървата са вече нацепени.

— На, дай му половин рубла — каза Скворцов. — Ако иска, нека идва да цепи дърва всяко първо число... Работа винаги ще се намери.

На първи дрипавият дойде и пак изкара половин рубла, макар че едвам се държеше на краката си. Оттогава той започна често да се появява в двора и всякога му намираха работа: ту събираше снега на купчини, ту разтребваше бараката или изтупваше килимите и дюшеците. Всякога получаваше за труда си по двацет до четирийсет копейки, веднъж дори му пратиха някакви стари панталони.

Когато се местеше в друга квартира, Скворцов го нае да помага при събирането и пренасянето на мебелите. Тоя път дрипавият беше трезв и мрачен и мълчеше; той едва се докосваше до мебелите, вървеше с наведена глава подир каруците и дори не се опитваше да изглежда енергичен, а само се свиваше от студ и се смущаваше, когато коларите се присмиваха на мързела му, на безсилието и окъсаното му благородническо палто. След пренасянето Скворцов го повика в кабинета си.

— Е, виждам, че думите ми са ви подействали — каза той и му подаде рубла. — Ето ви за труда. Виждам, че сте трезв и не бягате от работа. Как се казвате?

— Лушков.

— Аз, Лушков, мога сега да ви предложа друга работа, по-чиста. Можете ли да пишете?

— Мога, господине.

— В такъв случай с това писмо утре ще отидете при мой колега и той ще ви даде нещо за преписване. Работете, не пиянствайте, не забравяйте какво ви говорих. Сбогом!

Скворцов, доволен, че беше вкарал един човек в правия път, потупа ласкаво Лушков по рамото и дори му подаде ръка на сбогване.

Лушков взе писмото, отиде си и повече не се весна на двора за работа.

Минаха две години. Веднъж пред касата в театъра, като си плащаше билета, Скворцов видя до себе си дребен човечец с яка от агнешка кожа и износена шапка от морска котка. Човечецът поиска плахо от касиера билет за галерията и заплати с медни монети.

— Лушков, вие ли сте? — попита Скворцов, познал в дребния човек тоя, който някога му цепеше дърва. — Е, как сте? Какво правите? Добре ли я карате?

— Криво-ляво... Работя сега при нотариуса, получавам трийсет и пет рубли, господине.

— Е, слава Богу. Много хубаво! Радвам се за вас. Много, много ми е драго, Лушков. Та аз донякъде съм ви кръстник! Нали аз ви тласнах към правия път. Помните ли как ви хоках, а? Едва в земята не потънахте тогава. Е, благодаря ви, приятелю, че не сте забравили думите ми.

— И аз ви благодаря — каза Лушков. — Ако не бях дошъл при вас тогава, сигурно досега щях да се представям за учител или студент. Да, при вас намерих спасението си, измъкнах се от тинята.

— Много, много ми е драго.

— Благодаря ви за добрите думи и за стореното. Вие чудесно говорихте тогава. Благодарен съм и на вас, и на вашата готвачка, да дава Господ здраве на тая добра, благородна жена. Вие чудесно говорихте тогава, задължен съм ви, разбира се, до гроб, ала всъщност спаси ме вашата готвачка Олга.

— Как тъй?

— Ами тъй. Понякога дойда у вас да цепя дърва, а тя започне: „Ах, ти, пияницо! Грешнико, ти! Няма ли да псовисаш!“ А после седне срещу мен, натъжи се, гледа ме в лицето, па ме заоплаква: „Нещастнико, ти! Няма за теб радост на тоя свят, ама и на оня, пияницо, ще се печеш в пъклото! Несретнико, ти!“ И все такива едни, знаете. Как се е тровила с мен, колко сълзи е проляла, не мога да ви опиша. Но главното: цепеше дървата вместо мен. Та аз, господине, нито една цепеница не разцепих у вас, все тя! Защо тя ме спаси, защо аз се промених, като я гледах, и оставих пиенето, не мога да ви обясня. Зная само, че от думите и благородните й постъпки в душата ми настана промяна, тя ме оправи, никога няма да забравя това. Ала време е вече, звънецът бие.

Лушков се поклони и се запъти към галерията.
1887

ВАНКА

Ванка Жуков, деветгодишно момче, дадено преди три месеца на занаят при обуцаря Аляхин, през нощта срещу Коледа не си легна да спи. Като изчака господарите и калфите да отидат на черква, той извади от господарския шкаф шишенце с мастило и писалка с ръждясало перо, разстла пред себе си измачкан лист хартия и започна да пише. Преди да напише първата буква, се озърна няколко пъти плахо към вратата и прозорците, изви поглед към тъмната икона, от двете страни на която имаше лавица с калъпи, и въздъхна на пресекулки. Хартията лежеше на пейката, а самият той беше коленичил пред пейката.

„Мили дядо Константин Макарич — написа Ванка. — И пиша ти писмо. Поздравявам ви с Коледата и ти желая всичко от Господа Бога. Нямам си аз ни баща, ни майчица, само ти едничък ми остана.“

Момчето премести очи върху тъмния прозорец, в който се мержелееше отражението на неговата свещица, и живо си представи своя дядо Константин Макарич, който служеше като нощен пазач у господарите Живарьови. Бе дребничко слабичко, но необикновено пъргаво и подвижно старче на около шестдесет и пет години, с вечно смеещо се лице и пьянски очи. Денем спи в кухнята на слугите или бръцолеве с готвачките, а през нощта, увит с големия кожух, обикаля около имението и чука по клепалцето си. След него, отпуснали глава, пристъпват старата Кащанка и паленцето Виюн, наречено тъй заради черния му цвят и дългото му като на невестулка тяло. Тоя Виюн е необикновено приветлив и гальовен, еднакво умилно гледа както своите, тъй и чуждите, но не се ползва с доверие. Под неговата приветливост и смирение се крие чиста йезуитска ехидност. Никой по-добре от него не умее да издебне сгодния случай и да те захапе за

крака, да се вмъкне в ледника или да открадне от някой селянин кокошка. Неведнъж са му претрепвали задните крака, на два пъти са го бесили, всяка седмица го пребиваха до смърт, но той винаги оживяваше.

Сега навярно дядо стои край вратата, жуми срещу яркочервените прозорци на селската църква и като потропва с валенките си, бръщолевии със слугите. Клепалцето му е завързано за пояса. Той пляска с ръце, свива се от студ и като хихика старчески, пощипва ту прислужницата, ту готвачката.

— Да смръкнем малко тютюнец, а? — казва той, като поднася на жените табакерата си.

Жените смъркат и кихат. Дядото изпада в неопишуем възторг, залива се от весел смях и вика:

— Дърпай, бива си го!

Дават и на кучетата да смръкнат тютюн. Кащанка киха, върти муцуна и обидено се дърпва настрана. Виюн пък от почтителност не киха и размахва опашка. А времето е великолепно. Въздухът е тих, прозрачен и свеж. Нощта е тъмна, но се вижда цялото село с белите си покриви и струйки дим, които излизат из комините, дърветата, посребрени от скреж, преспите. Цялото небе е обсипано с весело примигващи звезди и Млечният път се откроява тъй ясно, сякаш са го измили и изтъркали преди празника със сняг...

Ванка въздъхна, натопи перото и продължи да пише:

„А вчера ядох пердах. Господарят ме извлече за косата на двора и ме начеса с ремъка за това, че като люлеех детенцето им в люлката, без да ща, съм заспал. Пък през седмицата господарката ми заповяда да изчистя селдата, а аз захванах от опашката, а тя взе селдата и почна да тика муцуната ѝ в лицето ми. Калфите ми се присмиват, пращат ме в крчмата за водка и ми казват да крада от господарите краставици, а господарят ме бие с каквото му попадне. А ядене няма никакво. Сутрин ми дават хляб, на обяд — каша и вечер — пак хляб, а колкото за чай или чорба — господарите сами си ги лапат. А заповядват ми да спя на коридора, а когато детенцето им плаче, аз хич не

спя, а люлея люлката. Мили дядо, смили се, за Бога, вземи ме от тука дома, на село, нямам вече никаква възможност... Кланям ти се до земята и вечно Бога ще моля, отведи ме от тука, инак ще умра...“

Ванка изкриви уста, потърка очи с черния си юмрук и изхлипа.

„Аз ще ти стривам тютюна — продължи той, — ще се моля на Бога, а ако направя нещо, нашибай ме като магаре. А ако мислиш, че за мен няма работа, аз ще помоля управителя ботушите му да чистя или вместо Федка ще ида с говедата. Дядо мили, нямам никаква възможност, просто ще умра. Исках пеша да бягам в село, ама нямам обувки, страхувам се от студа. А като порасна голям, за всичко това ще те храня и на никого няма да дам да те оскърбява, а умреш ли, ще се моля за успокоението на душата ти също както за майка Пелагея.

А Москва е голям град. Къщите са все господарски и коне има много, а овце няма и кучетата не са зли. Тук децата не ходят да коледуват и на клироса никого не пуцат да пее, а веднъж видях в един дюкян на прозореца въдички да продават заедно с пръчката и за всякаква риба, много ценни, даже има една такава въдица, дето сом цял пуд би удържала. И видях някои дюкяни, дето има всякакви пушки, като на господаря, тъй че сигур сяка ще струва къде сто рубли... Пък в касапниците има и глухари, и лещарки, и зайци, ама продавачите не казват къде ги убиват.

Мили дядо, а когато у господарите има елха с армагани, вземи ми един позлатен орех и го скрий в зеленото сандъче. От господарката Олга Игнatieвна поискай, кажи й — за Ванка.“

Ванка конвулсивно въздъхна и пак се втрени в прозореца. Спомни си, че за елхата на господарите винаги отиваше в гората дядото и вземаше със себе си и своя внук. Весело време беше! И

дядото пръхтеше, и студът пръхтеше, а като ги гледаше, и Ванка пръхтеше. Понякога, преди да отсече елхата, дядо му изпушва една лула, дълго смърка тютюн и се присмива на помръзналия Ванюшка... Младите ели, обвити в скреж, стоят неподвижно и чакат коя от тях ще умре. Изневиделица през преспите ще прелети като стрела заек... Дядо му не може да не викне:

— Дръж, дръж... дръж! Ах, дяволският му заек!

Дядо му довлечаше в господарската къща отсечената елха, а там започваха да я кичат... Повече от всички залягаше младата господарка Ольга Игнatieвна, любимката на Ванка. Когато беше още жива Пелагея — майката на Ванка — и работеше у господарите като прислужничка, Ольга Игнatieвна тъпчеше Ванка с шекерчета и от нямане какво да прави, научи го да чете, да пише, да брой до сто и дори да танцува кадрил. А когато Пелагея умря, пратиха сирачето Ванка в кухнята за слуги при дядо му, а от кухнята — в Москва, при обуцаря Аляхин...

„Ела, мили дядо — продължи Ванка, — моля те в името на Христа Бога, вземи ме от тука. Съжали се над мен, нещастното сираче, защото всички ме бъртят и страшно много ми се яде, и такава мъка си имам, че не мога ти каза, все плача. А онзи ден господарят ме удари с калъпа по главата така, че паднах и едвам се свестих. Загубен е моят живот, по-лош от кучешкия... И още много здраве на Аълона, на къоравия Егорка и на коларя, а хармониката ми не давай на никого. Оставам твой внук Иван Жуков, мили дядо, ела.“

Ванка сгъна на четири изписания лист и го сложи в плика, купен същата вечер за една копейка... Помисли малко, натопи перото и написа адреса:

НА СЕЛО ЗА ДЯДО

После се почеса, помисли и добави: „Константин Макарич“. Доволен, че не му попречиха да пише, той си сложи шапката и без да си метне кожухчето, само по риза, изскочи на улицата...

Продавачите в месарницата, които той разпитва същата вечер, му бяха казали, че писмата се пускат в пощенски кутии, а от кутиите се разнасят по цялата земя на пощенски тройки с пияни колари и весели звънчета. Ванка дотича до първата пощенска кутия и пъкна скъпоценното писмо в отвора...

Унасян от сладки надежди, след един час той вече дълбоко спеше... Сънува печка. На печката седи дядо му, провесил босите си крака, и чете писмото на готвачката... Край печката обикаля Виюн и върти опашка...

1886

ВОЛОДЯ ГОЛЕМИЯ И ВОЛОДЯ МАЛКИЯ

— Пуснете ме, искам аз да карам! Ще седна до кочияша! — говореше високо Софя Лвовна. — Кочияш, почакай да седна при тебе на капрата!

Тя стоеше в шейната, а мъжът ѝ — Владимир Никитич, и приятелят ѝ от детинство — Владимир Михайлич, я държаха за ръцете да не падне. Тройката препускаше.

— Казвах ти да не ѝ даваш коняк — шепнеше с досада Владимир Никитич на своя спътник. — Ама и ти си един!

Полковникът знаеше от опит, че у такива жени, като неговата Софя Лвовна, след всяка бурна, малко пиянска веселост обикновено настъпва истеричен смях и сетне плач. Той се страхуваше, че сега, като се върнат вкъщи, вместо да спи, ще трябва да се занимава с компреси и капки.

— Тпрр! — викаше Софя Лвовна. — Искам аз да карам!

Тя беше искрено весела и тържествуваше. Последните два месеца, от деня на сватбата, я мъчеше мисълта, че се е оженила за полковник Ягич по сметка и както се казва, *par dépit*^[1], а днес в ресторанта извън града се убеди най-подир, че страстно го обича. Въпреки петдесет и четирите си години той беше строен, ловък, гъвкав, тъй мило подмяташе каламбури и пригласяше на циганките. Наистина днес старците са хиляда пъти по-интересни от младите и сякаш старост и младост са си разменили ролите. Полковникът е с две години по-стар от баща ѝ, но може ли това обстоятелство да има някакво значение, когато, откровено казано, жизнената му сила, бодрост и свежест са неизмеримо по-големи от нейните, макар да е само на двадесет и три години?

— О, мили мой! — мислеше си тя. — Чудесният ми!

В ресторанта се убеди също, че в душата ѝ не е останала нито искра от предишното ѝ чувство. Към приятеля си от детинство Владимир Михайлич или просто Володя, когото до вчера обичаше до лудост, до отчаяние, сега чувстваше, че е съвсем равнодушна. През

цялата вечер той ѝ се струваше отпуснат, сънлив, неинтересен, нищожен и хладнокръвието му, с което обикновено избягваше плащането на сметките в ресторантите, този път я възмути и тя едва се въздържа да не му каже: „Щом сте беден, стойте си вкъщи“. Плати само полковникът.

Може би поради това, че пред очите ѝ се мяркаха дървета, телеграфни стълбове и снежни преспи, в главата ѝ се въртяха най-разнообразни мисли. Мислеше: по сметката в ресторанта платиха сто и двадесет и на циганите — сто, и утре, ако поиска, може да хвърли на вятъра дори хиляда рубли, а допреди два месеца, преди сватбата, тя нямаше и три рубли собствени и за всяка дреболия трябваше да иска от баща си. Каква промяна в живота ѝ!

Мислите ѝ се объркваха и тя си спомни как полковник Ягич, сегашният ѝ мъж, когато тя беше на десетина години, ухажваше леля ѝ и всички вкъщи казваха, че я бил погубил; и наистина леля ѝ често идваше на обяд с разплакани очи, все заминаваше за някъде и казваха, че, бедната, не може да си намери място. Той беше тогава много красив и имаше необикновен успех сред жените, знаеше го целият град и разказваха, че всеки ден правел визити на своите поклоннички както доктор на болните си. И сега дори въпреки побелялата му коса, бръчките и очилата слабото му лице, особено в профил, понякога изглеждаше прекрасно.

Бащата на Софя Лвовна беше военен лекар и бе служил някога в един полк с Ягич. Бащата на Володя бе също военен лекар и също бе служил някога в един полк с баща ѝ и с Ягич. Въпреки любовните приключения, често твърде сложни и неспокойни, Володя се учеше много добре: завърши университет с отличен успех, избра като своя специалност чуждата литература и както казват, пишел дисертация. Живее в казармата при баща си, военен лекар, и няма свои пари, макар да е вече на тридесет години. Като деца Софя Лвовна и той живееха в разни квартири, но под един покрив и той често ходеше при нея да си играят, заедно ги учеха да танцуват и да говорят френски; но когато порасна и стана строен, много красив момък, тя започна да се срамува от него, сетне се влюби безумно и го обичаше до деня, в който се ожени за Ягич. Той също имаше необикновен успех сред жените, едва ли не от четиринадесетгодишна възраст, и дамите, които изневеряваха с него на мъжете си, се оправдаваха пред съвестта си с това, че Володя

е малък. За него някой неотдавна разправяше, че когато бил студент, живеел в квартира близо до университета и всеки път, като му почуквали, зад вратата се чували стъпките му и извинение с половин глас: „Pardon, je ne suis pas seul!“^[2] Ягич беше във възторг от него и даваше благословията си и занапред да продължава тъй, както Державин е благославял Пушкин, и очевидно го обичаше. Двамата с часове играеха, без да продумат, билиард или пикет и ако Ягич отиваше някъде с тройка, вземаше със себе си и Володя, а Володя посвещаваше в тайните на дисертацията си само Ягич. На първо време, когато полковникът беше по-млад, те често се озоваваха в положение на съперници, но никога не се ревнуваха един друг. В обществото, гдето се появяваха заедно, наричаха Ягич Володя Големия, а приятеля му — Володя Малкия.

В шейната освен Володя Големия, Володя Малкия и Софя Лвовна се намираше още една особа — Маргарита Александровна, или както всички я наричаха Рита, братовчедка на госпожа Ягич, мома вече на тридесет, твърде бледна, с черни вежди, с *rinse-nez*^[3]; тя непрекъснато пушеше, дори в силен студ, и по гърдите и коленете ѝ винаги имаше пепел. Говореше носово, провличаше всяка дума, беше студена, можеше да пие ликьори и коняк колкото иска, без да се напие, и разказваше двусмислени анекдоти вяло, безвкусно. Вкъщи от сутрин до вечер четеше дебели списания, като ги обсипваше с пепел, или ядеше замразени ябълки.

— Соня, стига си лудувала — каза тя провлечено. — Наистина глупаво е дори.

Поради бариерата тройката намали хода си, замяркаха се къщи и хора и Софя Лвовна се укроти, притисна се до мъжа си и потъна в мислите си. Володя Малкия седеше насреща ѝ. Сега вече към веселите ѝ, леки мисли взеха да се примесват и мрачни. Тя мислеше: на тоя човек, който седи насреща ѝ, му е известно, че тя го е обичала, и той, разбира се, вярва на приказките, че се е оженила за полковника *par dépit*. Тя не му се е признавала в любов и не искаше той да знае, криеше своето чувство, но по лицето му личеше, че напълно я разбира — и самолюбието ѝ страдеше. Но най-унизително в положението ѝ беше, че след сватбата ѝ Володя Малкия изведнъж почна да ѝ обръща внимание, което по-рано никога не бе се случвало; седеше с нея мълчаливо по цели часове или ѝ говореше за дребни работи и сега в

шейната, без да приказва с нея, леко я настъпваше по крака и ѝ стискаше ръката; очевидно на него само това му е трябвало — тя да се ожени; и очевидно беше, че я презира и че тя възбужда у него интерес само като безнравствена и непорядъчна жена. И когато в душата ѝ тържеството и любовта към мъжа ѝ се смесваха с чувството на унижение и на оскърбена гордост, тя пламваше, искаше ѝ се тогава да седне на капрата и да вика, да подсвирква...

Тъкмо когато минаваха край женския манастир, заби голямата хилядопудова камбана. Рита се прекръсти.

— В този манастир е нашата Оля — каза Софя Лвовна и също се прекръсти и трепна.

— Защо отиде в манастир? — попита полковникът.

— *Par dépit* — сърдито отговори Рита, като очевидно правеше намек за брака на Софя Лвовна и Ягич. — Сега е на мода това *par dépit*. Предизвикателство към целия свят. Тя обичаше да се смее, беше отчаяно кокетна, обожаваше само баловете и кавалерите и изведнъж — ето ти на! Смая ни!

— Това не е истина — каза Володя Малкия, като свали яката на шубата си и показа хубавото си лице. — Тук не става дума за *par dépit*, а за нещастие. Брат ѝ, Дмитрий, го пратиха на каторжна работа и сега не се знае къде е. А майка ѝ умря от скръб.

И отново вдигна яката си.

— Но добре направи Оля — добави той глухо. — Да се намира в положението на възпитаница, и то в компанията на Софя Лвовна — също трябва да си помислиш!

Софя Лвовна почувства в гласа му презрение и искаше да му каже нещо дръзко, но премълча. Тя отново се запали; скочи и викна с хленчещ глас:

— Искам да ида на утринната служба! Кочияш, назад! Искам да видя Оля.

Обърнаха назад. Звънът на манастирската камбана беше плътен и както се струваше на Софя Лвовна, нещо в него напомняше за Оля и за нейния живот. Забиха камбаните и на другите черкви. Когато кочияшът спря тройката, Софя Лвовна скочи от шейната и сама, без някой да я придружава, тръгна бързо към портата.

— По-скоро, ако обичаш! — викна мъжът ѝ. — Късно е вече.

Тя мина през тъмните порти, сетне по алеята, която водеше към главната черква; снегът скриптеше под краката ѝ и звънът се раздаваше вече над самата ѝ глава и като че проникваше в цялото ѝ същество. Ето черковната врата, три стъпалца надолу, след това притвора с икони на светците от двете страни, мирис на смрика и тамян, пак врата и една тъмна фигурка я отваря и се покланя ниско-ниско... Черковната служба още не беше почнала. Една монахиня обикаляше иконостаса и палеше свещите на свещниците, друга палеше полилея. Тук-там близо до колоните и страничните олтари стояха неподвижно черни фигури. „Значи както стоят сега, няма да напуснат местата си чак до утре сутринта“ — помисли Софя Лвовна и тук ѝ се видя тъмно, студено, тъжно — по-тъжно, отколкото в гробища. Погледна с чувство на скука неподвижните, застинали фигури и изведнъж сърцето ѝ се сви. Стори ѝ се, че в една от монахините, нисичка, със слаби рамене и с черна забрадка на главата, позна Оля, макар че, когато отиде в манастира, Оля беше пълна и като че повисока. Нерешително, силно развълнувана от нещо, Софя Лвовна се приближи до послушницата, погледна през рамото лицето ѝ и видя, че е Оля.

— Оля! — каза тя и плесна с ръце и повече не можа да каже нищо от вълнение. — Оля!

Монахинята веднага я позна, учудено вдигна вежди и бледото ѝ, наскоро умито, чисто лице и дори, както ѝ се стори, бялата ѝ кърпа, която се подаваше изпод забрадката, грейнаха от радост.

— Господ чудо ни пратил — каза тя и също плесна със слабите си бледи ръце...

Софя Лвовна силно я прегърна и целуна, като се боеше при това да не ѝ дъхне на вино.

— Минавахме оттук и си спомнихме за тебе — говореше тя задъхана като след бързо ходене. — Колко си бледа, Господи! Аз... аз много се радвам, че те виждам. Е, какво? Как си? Скучаеш ли?

Софя Лвовна се озърна към другите монахини и продължи вече с тих глас:

— У нас толкова неща се промениха... Знаеш ли, аз се ожених за Ягич, Владимир Никитич. Сигурно го помниш... Много съм щастлива с него.

— Е, слава Богу. А баща ти здрав ли е?

— Здрав е. Често си спомня за тебе. Пък ти, Оля, ела у нас през празниците. Чуваш ли?

— Ще дойда — каза Оля и се усмихна. — Ще дойда на втория ден.

Софя Лвовна, без сама да знае защо, заплака и плака мълчаливо една минута, сетне си изтри очите и каза:

— Рита много ще съжалява, че не те е видяла. И тя е с нас. И Володя е тук. Те са пред вратата. Колко ще се радват, ако дойдеш да се видите! Да идем при тях, нали службата още не е почнала.

— Да идем — съгласи се Оля.

Тя се прекръсти три пъти и заедно със Софя Лвовна тръгна към изхода.

— Значи казваш, Сонечка, че си щастлива? — попита тя, когато излязоха от портата.

— Много.

— Е, слава Богу.

Володя Големия и Володя Малкия, като видяха монахинята, слязоха от шейната и почтително се ръкуваха с нея; и двамата бяха видимо трогнати от бледото ѝ лице и черното монашеско облекло, и на двамата им беше приятно, че си е спомнила за тях и че дойде да ги види. За да не ѝ е студено, Софя Лвовна я загърна с шала и я наметна с едната пола на шубата си. Неотдавнашните сълзи облекчиха и проясниха душата ѝ и тя се радваше, че тая шумна, неспокойна и всъщност нечиста нощ неочаквано завърши тъй чисто и кротко. И за да задържи по-дълго време Оля при себе си, предложи:

— Хайде да я разходим! Оля, седни за мъничко.

Мъжете очакваха, че монахинята ще откаже — божиите служители не се возят на тройка, — но за тяхно учудване тя се съгласи и седна в шейната. И когато тройката полетя към бариерата, всички мълчаха и само гледаха да ѝ бъде удобно и топло и всеки мислеше каква беше тя преди и каква е сега. Лицето ѝ сега беше безстрастно, слабо изразително, студено, бледо, прозрачно, като че в жилите ѝ течеше не кръв, а вода. А преди две-три години беше пълна, румена, говореше за кандидати, смееше се от най-малкото нещо...

При бариерата тройката обърна назад; когато след десетина минути спря пред манастира, Оля слезе от шейната. Камбаните вече биеха.

— Спаси нас, Господи — каза Оля и ниско, по монашески, се поклони.

— Та ела, Оля.

— Ще дойда, ще дойда.

Тя тръгна бързо и скоро изчезна зад тъмната порта. И сетне, кой знае защо, когато тройката потегли, стана тъжно, тъжно. Всички мълчаха. Софя Лвовна почувства слабост в цялото си тяло и падна духом: това, че накара монахинята да седне в шейната и да се разхожда на тройка с пийналата компания, ѝ се виждаше вече глупаво, нетактично, прилично на кощунство; заедно с опиянението премина и желанието ѝ да лъже себе си и за нея беше вече ясно, че не обича мъжа си и не може да го обича, че всичко е дивотия и глупост. Тя се ожени по сметка, защото той, по израза на приятелките ѝ от института, е безумно богат и защото ѝ беше страшно да остане стара мома като Рита, и затова, защото баща ѝ, докторът, ѝ беше омръзнал, а искаше да ядоса и Володя Малкия. Ако можеше да предположи, когато се женеше, че това е тъй тежко, страшно и безобразно, за нищо на света не би се съгласила да се венчае. Но сега не можеш поправи бедата. Трябва да се примириш.

Пристигнаха вкъщи. Като си легна в топлото меко легло и се зави с одеялото, Софя Лвовна си спомни тъмния притвор, миризмата на тамян, фигурите при колоните и ѝ стана страшно от мисълта, че тия фигури ще стоят неподвижно всичкото време, докато тя спи. Утринната ще бъде дълга, след това литургия, молебен...

„Но нали има Бог, има навярно, и аз непременно трябва да умра, значи рано или късно трябва да помисля за душата си, за вечния живот, като Оля. Оля сега е спасена, тя е решила за себе си всички въпроси... Но ако няма Бог? Тогава нейният живот е пропаднал. Тоест как пропаднал? Защо пропаднал?“

А след минута в главата ѝ отново пропълзят мисълта:

„Има Бог, смъртта непременно ще дойде, трябва да се помисли за душата. Ако Оля тази минута види смъртта си, няма да ѝ бъде страшно. Тя е готова. А главното — тя е решила за себе си въпроса за живота... Има Бог... да... Но няма няма друг изход, освен да идеш в манастир? Че да идеш в манастир, значи да се отречеш от живота, да го погубиш...“

Стана ѝ малко страшно; тя скри главата си под възглавницата.

— Не трябва да мисля за това — шепнеше тя. — И не трябва...

Ягич ходеше по килима в съседната стая, меко позвънваха шпорите му и мислеше за нещо. На Софя Лвовна ѝ дойде на ум, че тоя човек ѝ е близък и скъп само за едно — че и той се нарича Владимир. Тя седна на леглото и нежно го повика:

— Володя!

— Какво има? — обади се мъжът ѝ.

— Нищо.

Отново легна. Чу се звън, може би същият от манастира. Спомни си отново притвора и тъмните фигури, в главата ѝ забродиха мисли за Бога и за неизбежната смърт и тя се зави през глава, за да не слуша звъна; съобрази, че преди да дойдат старостта и смъртта, има още дълъг-дълъг живот и всеки ден ще трябва да се справя с близостта на нелюбимия човек, който ето вече влезе в спалнята и си ляга да спи, и ще трябва да задушаваш в себе си безнадеждната си любов към другия — младия, обаятелния и както ѝ се струваше, необикновения. Погледна мъжа си — искаше да му пожелае лека нощ, но вместо това изведнъж заплака. Беше я яд на себе си.

— Хайде, музиката започва — проговори Ягич, слагайки ударение на „зи“.

Тя се успокои, но късно, едва към десет часа сутринта; престана да плаче и да трепери с цялото си тяло, но затова пък започна силно главоболие. Ягич се готвеше за втората литургия и се караше в съседната стая на вестовоя, който му помагаше да се облече. Той влезе веднъж в спалнята, меко позвънваха шпорите му, и взе нещо, сетне втори път — вече с еполети и ордени, слабо накуцвайки от ревматизма, и на Софя Лвовна ѝ се стори, кой знае защо, че ходи и я гледа като хищник.

Чу как позвъни по телефона.

— Ако обичате, свържете ме с Василиевските казарми! — каза той; а след минута: — Василиевските казарми? Повикайте, моля, на телефона доктор Салимович... — и след още една минута: — С кого говоря? Ти ли си, Володя? Много се радвам. Помоли баща си, мили, веднага да дойде у нас, защото съпругата ми се е разстроила от вчера. Не е вкъщи ли, казваш? Хм... Благодаря. Прекрасно... премного ме задължаваш... Мерси...

Ягич влезе трети път в спалнята, наведе се към жена си, прекръсти я, даде ръката си да я целуне (жените, които го обичаха, му целуваха ръка и той бе свикнал с това) и каза, че ще се върне на обед. И излезе.

В дванадесет часа прислужницата доложи, че е дошъл Владимир Михайлич. Софя Лвовна, полюлявайки се от умора и главоболие, бързо облече красивия си нов пенъоар в люляков цвят, с кожена гарнитура и оправи прическата си; тя чувстваше в душата си неизразима нежност и трепереше от радост и страх, че той може да си отиде. Само да го види.

Володя Малкия бе дошъл на визита, както е прието, с фрак и бяла вратовръзка. Когато Софи Лвовна влезе в гостната, той ѝ целуна ръка и ѝ изказа искрено съжаление, че не се чувства добре. После, като седнаха, похвали пенъоара ѝ.

— А мен вчерашната среща с Оля ме разстрои — каза тя. — Отначало ми беше страшно, но сега ѝ завиждам. Тя е несъкрушима скала, не можеш я мръдна от мястото ѝ; но нима, Володя, нямаше за нея друг изход? Нима да се погребеш жив, значи да решиш въпроса за живота? Та това е смърт, а не живот.

При спомена за Оля на лицето на Володя Малкия се появи умиление.

— Ето вие, Володя, сте умен човек — каза Софя Лвовна, — научете ме да направя същото като нея. Разбира се, аз не съм вярваща и не бих отишла в манастир, но нали може да се направи нещо равносилно. Животът ми не е лек — продължи тя след минутно мълчание. — Научете ме... Кажете ми нещо убедително. Кажете ми поне една дума.

— Една дума? Заповядайте: тарарабумбия.

— Володя, защо ме презирате? — нервно попита тя. — Вие говорите с мене на някакъв особен, простете, празен език, както не се говори с приятели и с порядъчни жени. Вие имате успех като учен, обичате науката, но защо никога не говорите с мене за наука? Защо? Недостойна ли съм?

Володя Малкия се намръщи с досада и каза:

— Отде-накъде ви хрумна изведнъж за науката. А може би ще искате да говорим за конституцията? Или може би за пъструга с хрян?

— Е, добре, аз съм нищожна, лоша, безпринципна, ограничена жена... Аз правя безброй грешки, психопатка съм, покварена и за тия неща трябва да ме презирате. Но вие, Володя, сте десет години по-голям от мене, а мъжът ми пък тридесет години. Аз съм израсла пред вашите очи и ако бяхте поискали, можехте да направите от мене всичко, каквото щете, дори ангел. Но вие (гласът ѝ трепна)... постъпвате с мене ужасно. Ягич се ожени за мене, когато остаря, а вие...

— Е, стига, стига — каза Володя, като седна по-близо до нея и целуна двете ѝ ръце. — Да оставим на Шопенхауер да философства и да доказва каквото иска, а аз ще целувам тия ръчички.

— Вие ме презирате, и да знаете колко страдам от това! — каза тя нерешително, като предварително знаеше, че няма да ѝ повярва. — А ако знаехте как ми се иска да се променя, да почна нов живот! Аз с възторг мисля за това — каза тя и наистина се просълзи от възторг. — Да бъда хубав, честен, чист човек, да не лъжа, да имам цел в живота.

— Е, е, е, моля, не се преструвайте! Не обичам тези работи! — каза Володя и лицето му придоби капризно изражение. — Ей Богу, като че сте на сцената. Да се държим човешки.

За да не се разсърди и да си отиде, тя почна да се оправдава и за да му се хареса, насила се усмихна и отново заговори за Оля и как ѝ се иска да реши въпроса за своя живот, да стане човек.

— Тара... ра... бумбия... — запя той полугласно. — Тара... ра... бумбия!

И неочаквано я прегърна през талията. А тя, без сама да знае какво прави, тури ръцете си на раменете му и една минута гледа с възхищение, като замаяна умното му насмешливо лице, челото, очите, прекрасната му брада.

— Ти сам отдавна знаещ, че те обичам — призна му тя и мъчително се изчерви; почувства, че дори устните ѝ конвулсивно се изкривиха от срам. — Обичам те. Защо ме измъчваш?

Затвори очи и силно го целуна по устните, и дълго, може би цяла минута, не откъсна устни, макар да знаеше, че е неприлично, че сам той може да я осъди, че може да влезе някой от прислугата...

— О, как ме измъчваш! — повтори тя.

Когато след половин час, получил онова, което му беше нужно, той седеше в трапезарията и закушваше, тя стоеше пред него на колене

и жадно го гледаше в лицето, а той ѝ говореше, че прилича на кученце, което чака да му хвърлят парче шунка. След това я тури на коляното си и като я люлееше като дете, запя:

— Тара... рабумбия... Тара-рабумбия!

А когато се накани да си върви, тя го попита със страстен глас:

— Кога? Днес? Къде?

И протегна към него двете си ръце, като че искаше да хване отговора дори с ръце.

— Днес едва ли е удобно — каза той, като помисли. — Виж, може би утре.

И се разделиха. Предобед Софя Лвовна отиде в манастира при Оля, но там ѝ казаха, че Оля чете някъде при покойник псалтир. От манастира отиде при баща си и също не го намери вкъщи, сетне смени файтона и тръгна по улиците и уличките без всякаква цел и се разхожда тъй до вечерта. И, кой знае защо, спомняше си за тая същата леля с разплаканите очи, която не си намираще място.

А през нощта отново се разхождаха с тройка и слушаха циганите в ресторанта извън града. И когато пак минаха край манастира, Софя Лвовна си спомни за Оля и ѝ стана страшно от мисълта, че за жените и девойките от нейната среда няма друг изход, освен непрестанно да се возят на тройка и да лъжат или пък да идат в манастир да убият плътта си... А на другия ден имаше среща и Софя Лвовна отново сама минаваше из града с файтон и си спомняше за лелята.

Подир една седмица Володя Малкия я остави. И след това животът ѝ потече както преди, също тъй неинтересен, тъжен и понякога дори мъчителен. Полковникът и Володя Малкия играеха с часове на билиард и пикет, Рита безвкусно и вяло разказваше анекдоти, Софя Лвовна все се разхождаше с файтон и молеше мъжа си да я повози с тройка.

Тя ходеше почти всеки ден в манастира и досаждаше на Оля, оплакваше ѝ се за непосилните си страдания, плачеше и чувстваше при това, че заедно с нея в килията влиза нещо нечисто, жалко, изхабено, а Оля машинално, с тон на заучен урок я успокояваше, говореше, че всичко ще мине и Господ ще ѝ прости.

1893

[1] От досада (фр.). ↑

[2] Извинете, не съм сам (фр.). ↑

[3] Пенсне (фр.). ↑

ЦИГУЛКАТА НА РОТШИЛД

Градчето беше мъничко, по-жалко и от село, и в него живееха предимно старци, които умираха толкова рядко, та чак да те хване яд. За болницата и за затвора ковчези търсеха много рядко. С една дума, работите не вървяха. Ако Яков Иванов беше майстор на ковчези в губерния град, вероятно щеше да има собствена къща и щяха да го наричат Яков Матвеич; тук в градчето го наричаха просто Яков, прякорът му беше незнайно защо Бронз, а той живееше бедно, като обикновен селянин, в малка дървена къщурка само с една стая и в тази стая се побираха той, Марфа, печката, двойно легло, ковчезите, тезгяхът и цялото им имущество.

Яков правеше хубави ковчези, здрави. За селяните и еснафите ги докарваше според своя ръст и нито веднъж не сгреши, тъй като по-висок и по-силен от него нямаше никъде, дори и в затвора, макар че вече минаваше седемдесетте. За благородниците и за жените ги правеше по мярка и за това използваше железен аршин. За детски ковчези приемаше поръчки много неохотно и ги майстореше без мярка, с презрение и всеки път, щом получиеше пари за работата, казваше:

— Да си призная, не обичам да се занимавам с дреболии.

Освен занаята малък доход му носеше и свиренето на цигулка. По сватби в градчето обикновено свиреше еврейски оркестър, ръководен от калайджията Мойсей Илич Шахкес, който вземаше половината доход за себе си. И тъй като Яков свиреше на цигулка много хубаво, особено руски песни, Шахкес понякога го канеше в оркестъра с хонорар по петдесет копейки на ден, без да се броят подаръците на гостите. Когато Бронза седеше в оркестъра, най-вече се изпотпяваше и зачервяваше като рак лицето му; беше горещо, миришеше на чесън до задушаване, цигулката скимтеше, до лявото му ухо хриптеше контрабасът, отдясно плачеше флейтата, на която свиреше сух евреин с цяла мрежа сини и червени жилки по лицето, който носеше фамилията на известния богаташ Ротшилд. Този проклет евреин успяваше дори най-веселата мелодия да изсвири жалостиво.

Без видима причина Яков постепенно се изпълни с ненавист и презрение към евреите, особено към Ротшилд, започна да се заяжда, да го ругае и дори веднъж искаше да го набие. Ротшилд се обиди и му продума, като го гледаше свирепо:

— Ако не ви уважавах за таланта ви, отдавна да сте излетели през прозореца.

После заплака. Затова рядко канеха Бронза в оркестъра, само в краен случай, когато отсъстваше някой от евреите.

Яков никога не беше в добро настроение, защото непрекъснато понасяше страшни загуби. Например в неделя и по празниците беше грехота да се работи, понеделник беше тежък ден; по този начин в годината се събираха около двеста дни, когато по неволя трябваше да седи със скръстени ръце. А пък това са толкова пропуснати ползи!

Ако някой в града правеше сватба без оркестър или Шахкес не поканеше Яков, това също беше пропуснатата полза. От две години полицейският надзирател боледуваше и крееше и Яков чакаше с нетърпение кога ще умре, но надзирателят замина за губерния град да се лекува и взе, че умря там. Ето ти пак загуба, най-малко десет рубли, тъй като ковчегът щеше да бъде скъп, с брокат. Мислите за щетите не даваха мира на Яков, особено по нощите; той поставяше цигулката до себе си на леглото и когато всякакви глупости изпълнеха главата му, докосваше струните, цигулката издаваше звук в тъмнината и на него му ставаше по-леко.

На шести май миналата година Марфа изведнъж се поболя. Старицата дишаше тежко, пиеше много вода и се олюляваше, но все пак сутринта сама запали печката и дори отиде за вода. Привечер се повали. Яков през целия ден свири на цигулка; когато се стъмни съвсем, взе тефтера, в който всеки ден записваше загубите си, и от скука започна да прави годишна равносметка. Получиха се повече от хиляда рубли. Този факт така го потресе, че запрати сметалото на пода и започна да го тъпче с крака. После го вдигна и отново дълго чаткаше и дълбоко, напрегнато въздишаше. Лицето му беше червено като рак и мокро от пот. Мислеше си, че ако тези пропаднали хиляда рубли ги сложеше на влог, от годишния процент биха се натрупали най-малко четиридесет рубли лихва. Значи и тези четиридесет рубли също са загуба. С една дума, където и да се обърнеш — навсякъде само щети и нищо повече.

— Яков! — повика го неочаквано Марфа. — Аз умирам!

Той се извърна към жена си. Лицето ѝ беше розово от температурата, необикновено ведро и радостно. Бронза, който беше свикнал да вижда лицето ѝ бледо, плахо и нещастно, сега се смути. Изглежда, наистина умираше и се радваше, че най-накрая напуска завинаги тази къщурка, ковчезите, Яков... Тя гледаше към тавана, мърдаше с устни и лицето ѝ изразяваше щастие, като че ли виждаше смъртта, своята спасителка, и си шушукаше с нея.

Разсъмваше се, от прозореца се виждаше как пламти изгревът. Като гледаше старицата, Яков незнайно защо си спомни, че през целия си живот май нито веднъж не я беше погалил, не се беше смилил над нея, нито веднъж не се беше досетил да ѝ купи кърпа или да ѝ донесе от сватба нещо сладичко, а само ѝ крещеше, хокаше я за загубите, нахвърляше се върху нея с юмруци; наистина, никога не я биеше, но все пак я плашеше и тя всеки път се вцепеняваше от страх. Да, не ѝ даваше да пие чай, защото и без това разходите бяха големи, и тя пиеше само гореща вода. И той разбра защо тя сега е с такова странно, радостно лице, и се ужаси.

Дочака утрото, взе кон от съседа си и подкара Марфа към болницата. Тук нямаше много болни и затова чака малко, към три часа. За негово огромно удоволствие този път болните ги приемаше не докторът, който сам беше болен, а фелдшерът Максим Николаич, старец, за когото всички в града казваха, че разбира повече от доктора, въпреки че пиеше и бе побойник.

— Здраве желаем — каза Яков, като въвеждаше старицата в приемната. — Извинете, все ви безпокоим, Максим Николаич, със своите глупави грижи. Ето, благоволете да видите, разболя се моята стока. Другарката на живота, както се казва, извинявайте за изрази...

Навъсил белите си вежди и поглаждайки бакенбардите си, фелдшерът започна да преглежда старицата. Тя седеше прегърбена на табуретката — слабичка, остроноса, с отворена уста, в профил приличаше на жадна птица.

— М-да... Така... — бавно проговори фелдшерът и въздъхна. — Инфлуенца, а може би и треска. В града върлува тиф. Какво пък... Старицата, слава Богу, си е поживяла... На колко е?

— Догодина ще навърши седемдесет, Максим Николаич.

— Какво пък, поживяла си е старицата. Дотук е било, дошло ѝ е времето.

— То, разбира се, справедливо благоволихте да отбележите, Максим Николаич — каза Яков, като се усмихваше от учтивост, — и чувствително ви благодарим за вашата симпатия, но как да ви кажа, на всякоя твар ѝ се живее...

— Чудо голямо! — каза фелдшерът с такъв тон, като че от него зависеше ще живее ли старицата, или ще умре. — Ето какво, любезни, ще слагаш на челото ѝ студен компрес и ще ѝ даваш от тези прахчета по два пъти на ден. А сетне довижданце, бонжур.

По лицето му Яков виждаше, че работата е лоша и вече с никакви прахчета не може да се помогне; осъзна, че много скоро, днес-утре, Марфа щеше да умре. Той леко докосна фелдшера под лакътя, намигна му и каза полугласно:

— Да ѝ турим поне вендузи, Максим Николаич.

— Няма за кога, няма за кога, любезни. Вземи си старицата и върви с Бога. Довижданце.

— Направете тая добрина — примоли се Яков. — И сам знаете, ако, да кажем, я болеше коремът или някаква вътрешност, то тогава прахчета и капки, ама тя има настинка! Първата работа при настинка е да се раздвижи кръвта, Максим Николаич.

Но фелдшерът вече викаше следващия болен и в приемната влезе баба с момченце.

— Тръгвай, тръгвай... — намръщи се той. — Излишно е да се залъгваш.

— В такъв случай сложете поне пиявици! Вечно ще се моля на Бога за вас!

Фелдшерът побесня и кресна:

— Престани да ми опяваш! Дръвник...

Яков също пламна и целият почервеня, но не каза нито дума, хвана Марфа под ръка и я изведе от приемната. Едва когато седнаха в каруцата, сурово и насмешливо погледна към болницата и каза:

— А пък и вие сте едни...! Ако бях богаташ, сигур щеше да поставиш вендузи, а за бедния човек и една пиявица ти досвидя! Изверг!

Когато пристигнаха у дома, Марфа постоя десет минути, като се държеше за печката. Струваше ѝ се, че ако легне, Яков ще говори за

пропуснати ползи и ще я хока, че все лежи и не иска да работи. А Яков я гледаше с притеснение и премяташе наум, че утре е Йоан Богослов, на другия ден — Николай Чудотворец, после — неделя, а пък понеделникът е тежък ден. Четири дни не трябва да работи, пък Марфа ще умре сигурно в някой от тях; значи ковчегът трябва да се прави днес. Той взе железния си аршин, приближи до старицата и ѝ взе мярка. После тя легна, а той се прекръсти и почна да майстори ковчега.

Когато свърши, Бронза сложи очилата и написа в тефтера си: „Ковчег на Марфа Ивановна — 2 р. 40 к.“.

И въздъхна. През цялото време старицата лежеше мълчаливо, със затворени очи. Но вечерта, когато се стъмни, неочаквано повика стареца.

— Помниш ли Яков? — попита тя, като го гледаше радостно. — Помниш ли, преди петдесет години Бог ни даде момиченце със светлоруси косици? Тогава ние с тебе седяхме на брега на реката и пеехме песни... под върбата — и като се усмихна горчиво, добави: — Умря момиченцето.

Яков напрегна паметта си, но никак не можа да се спомни нито детенцето, ни върбата.

— Привижда ти се — каза той.

Дойде попът, причести и миропомаза. После Марфа почна да бърбори нещо несвързано и на сутринта почина.

Стариците съседки я измиха и я положиха в ковчега. За да не плаща излишно на дякона, Яков сам чете псалтира и за гроба нищо не му взеха, защото гробищният пазач му беше кум. Четирима мъже носиха до гробищата ковчега, но не за пари, а от уважение. Зад ковчега вървяха старици, просяци, двама луди и хората, които ги срещаха, набожно се кръстеха... И Яков беше много доволен, че всичко е толкова порядъчно, благопристойно и евтино и не е обидно за никого. Докато се прощаваше с Марфа, той докосна с ръка ковчега и си помисли: „Добра работа!“

Но когато се връщаше от гробищата, го обзе силна скръб. Не му беше добре: дишането му беше трескаво и тежко, краката му омекнаха, пиеше му се непрекъснато вода. Отгоре на това и в главата му се блъскаха всякакви мисли. Сети се отново, че през целия си живот нито веднъж не му домиля за Марфа, нито веднъж не я помилва. Петдесет и двете години, докато живееше под един покрив, се нижеха дълго, дълго,

но излезе така, че за всичкото това време той нито веднъж не помисли за нея, не ѝ обърна внимание, все едно беше котка или куче. А нали тя всеки ден палеше печката, вареше, печеше, ходеше за вода, сечеше дърва, спеше с него на едно легло, а когато се връщаше пиян от сватби, тя всеки път с благоговение окачваше цигулката му на стената и му помагаше да си легне и всичко това мълчаливо, с безропотно, загрижено лице.

Срещу Яков, като се усмихваше и се покланяше, идеше Ротшилд.

— А аз ви търся, чиченце! — каза той. — Поздравяват ви Мойсей Илич и наредиха веднага да отидете при тях.

На Яков не му беше до това. Плачеше му се.

— Остави ме на мира! — каза той и продължи нататък.

— Ама не може така! — разтревожи се Ротшилд, като притича напред. — Мойсей Илич ще се обиди! Те заръчаха веднага!

На Яков му беше противно, че евреинът се задъхваше, мигаше и имаше толкова много рижи лунички. И му беше гадно да гледа зеленото му сако с тъмни кръпки и цялата му крехка, деликатна фигура.

— Какво се вреш при мене, чесън такъв? — викна Яков. — Не се приближавай!

Евреинът се разсърди и също викна:

— А пък вие по-тихо, иначе ще полетите през оградата!

— Махай се от очите ми — изрева Яков и се нахвърли върху него с юмруци. — Писна ми от крастави!

Ротшилд примря от страх, приседна и размаха ръце над главата си, като да се защити от удари, после скочи и побягна с пълна сила, накъдето му видят очите. Като бягаше, той подскачаше, пляскаше с ръце и се виждаше как потръпва дългият му слаб гръб. Момченцата се зарадваха на случая и се хвърлиха след него с викове „Евреин! Евреин!“. Кучетата също го погнаха с лай. Някой се разсмя, после подсвирна, кучетата залаяха по-силно и дружно... После някое от кучетата вероятно ухапа Ротшилд, тъй като се чу отчаян, болезнен вик.

Яков се разходи по пасбището, после отиде на края на града, където му видят очите, и момченцата крещяха: „Бонза пристига! Бонза пристига!“ Ето я и реката. Тук с писък се носеха дъждосвирци, крякаха патици. Слънцето припече силно, от реката се носеха такива

отблясъци, че заболяваха очите. Докато се разхождаше по пътеката покрай брега, видя как от къпалнята излезе пълна червенобуза дама, и си помисли за нея: „Виж я ти, видра!“ Близо да къпалнята момченца ловяха на месо раци; като го видяха, започнаха злобно да крещят: „Бронза! Бронза!“ Ето и широката стара върба с грамадна хралупа, с гнезда на врани в клоните... И изведнъж в паметта на Яков като живи се появи детенцето със светлоруси косици и върбата, за която говореше Марфа. Да, това е същата върба — зелена, тиха, тъжна... Колко е остаряла, бедната!

Той седна под нея и започна да си припомня. На този бряг, където сега е заливна ливада, по онова време имаше голяма брезова гора, а ето на тази лиса височина, която се вижда на хоризонта, тогава синееше стар бор. По реката се носеха шлепове. А сега всичко е равно и гладко, на другия бряг стои само една брезичка, младичка и стройна, като господарка, а по реката — само гъски и патици, и помен няма от плаващи шлепове. Струва ти се, че и гъските са станали по-малко. Яков затвори очи и във въображението му едно срещу друго се понесоха огромни стада бели гъски.

Недоумяваше как стана така, че за последните четиридесет-петдесет години от живота си нито веднъж не бе отишъл на реката, а пък ако е бил, как не ѝ бе обърнал внимание? Та реката е порядъчно голяма, не е нищо и никаква; в нея можеше да се лови риба, а рибата — да се продава на търговците, на чиновниците и на бюфетчика на гарата и после да се трупат пари в банката; можеше да се плава на лодка от имение до имение и да се свири на цигулка и хора всякакви да плащат пари; можеше да опита пак да вози шлепове — това бе по-добро от майсторенето на ковчези; накрая, можеше да развъжда гъски, да ги коли и през зимата да ги праща в Москва; само от единия пух годишно биха се събрали десетина рубли. Но той бе пропуснал, нищо от това не бе направил. Какви пропуснати ползи! Ах, какви загуби! А пък ако правеше всичко едновременно — и риба да лови, и на цигулка да свири, и шлепове да вози, и гъски да отглежда — какъв капитал би се получил. Но нищо от това дори и не му се бе присънило, животът му бе преминал безполезно, без никакво удоволствие, бе пропаднал напразно, за тоя дето духа; напред вече нищо не оставаше, а като се огледаше назад — и там нищо освен пропуснати ползи, и то толкова големи, та даже да те втресе. И защо човек не може да живее така, че

да ги няма тези загуби и щети? Пита се, защо отсякоха брезовата гора и бора? Защо безнаказно се разхождат по пасбището? Защо хората правят винаги не точно това, което трябва? Защо Яков цял живот се отбраняваше, ръмжеше, нахвърляше се с юмруци, обиждаше жена си и, пита се, заради каква необходимост преди малко наплаши и обиди евреина? Защо въобще хората си пречат един друг да живеят? Та нали от това има толкова пропуснати ползи! Ако нямаше злоба и ненавист, хората биха имали един от друг огромна полза.

Вечерта и през нощта му се привиждаха детенцето, върбата, риба, убити гъски и Марфа, приличаща в профил на жадна птица, и бледното жалко лице на Ротшилд, някакви муцуни се надигаха от всички страни и мрънкаха за щети. Той се въртеше от едната на другата страна и пет пъти става от леглото, за да посвири на цигулка.

На сутринта стана насила и тръгна към болницата. Същият Максим Николаич му заповяда да слага на главата си студен компрес, даде му прахчета и по израза на лицето му и по тона му Яков разбра, че работата е лоша и вече никакви прахчета няма да му помогнат. Като се връщаше към къщи, той разсъждаваше, че има само една полза от смъртта: не трябва нито да се яде, нито да се пие, нито да се плащат данъци, нито да се обиждат хората, а тъй като човек лежи в гроба не една година, а стотици, хиляди години, то ако се преброят, ползата ще се окаже огромна. От живота на човека — загуби, а от смъртта — полза. Това разсъждение, разбира се, е справедливо, но все пак е обидно и горчиво: защо редът в света е толкова странен, че животът, който се дава само веднъж на човек, минава безполезно?

Не му беше жал да умре, но щом като видя у дома цигулката си, сърцето му се сви и му стана мъчно. Цигулката не трябва да я взима със себе си в гроба и сега тя ще остане сиротна и с нея ще се случи същото, каквото с брезовата горичка и с бора. Всичко на този свят пропада и ще пропада! Яков излезе от къщичката и седна на прага, като притискаше цигулката към гърдите си. Като мислеше за непоправимия, загубен живот, той засвири, без да знае какво, но се получи жално и трогателно и по бузите му потекоха сълзи. И колкото по-дълбоко се замисляше, толкова по-печално пееше цигулката.

Резето скръцна веднъж, втори път и на дворната врата се показа Ротшилд. Половината двор измина смело, но като видя Яков, спря

изведнъж, настръхна целият и може би от страх започна да прави с ръце знаци, с които като че ли показваше с пръсти колко часа е.

— Приблѝжи се, няма страшно — каза ласкаво Яков и го повика при себе си. — Приблѝжи се!

Като го гледаше недоверчиво и страхливо, Ротшилд тръгна, но се спря на сажен от него.

— А вие бъдете милостив, не ме бийте! — каза той, като присядаше. — Мойсей Илич пак ме пратили. Не се страхувай, казаха, отиди отново до Яков и кажи, казаха, че без тях никак не е възможно. В сряда шватба... Да-а! Господин Шаповалов жени дъщеря си жа добър цовек... И шватбата ще бъде богата, у-у! — добави евреинът и примижа с едното око.

— Не мога... — проговори Яков, като дишаше тежко. — Разболях се, братко!

И отново засвири, а сълзите бликнаха от очите му върху цигулката. Ротшилд слушаше внимателно, застанал отстрани със скръстени на гърдите ръце. Изплашеното, недоумяващо изражение на лицето му постепенно се смени със скръбно и страдалческо, той вдигна нагоре очи в мъчителен възторг и проговори: „Ваххх!...“ И сълзите бавно потекоха по лицето му и закапаха по зеленото сако.

И после през целия ден Яков лежа и тъгува. Когато вечерта попът го изповяда и го попита не помни ли за някакъв особен грях, той напрегна отслабващата си памет, спомни си нещастното лице на Марфа и отчаяния вик на евреина, когато го ухапа кучето, и каза едва чуто:

— Дайте цигулката на Ротшилд.

— Добре — отвърна отчето.

И сега в градчето всички питат: откъде Ротшилд има такава хубава цигулка? Купил ли я той, или я откраднал, или може би е попаднала при него срещу залог? Той отдавна остави флейтата и сега свири само на цигулка. Изпод лъка му се леят същите жалостиви звуци както по-рано от флейтата, но когато се опитва да повтори това, което свиреше Яков, докато седеше на прага, излиза нещо толкова унило и скръбно, че слушателите плачат и само преди края повдигат нагоре очи и произнасят: „Ваххх!...“ И тази нова песен толкова се хареса в града, че търговци и чиновници непрекъснато канят Ротшилд и му поръчват да я свири по десетина пъти.

1894

ВОЛОДЯ

Един неделен ден през лятото към пет часа привечер Володя, седемнадесетгодишен юноша, грозен, болнав и плах, седеше в беседката на вилата на Шумихини и скучаеше. Мрачните му мисли течаха в три посоки. Първо, утре, понеделник, му предстоеше да държи изпит по математика; той знаеше, че ако утре не реши задачата на писмения, ще го изключат, тъй като повтаряше шести клас и по алгебра имаше за годината $2 \frac{3}{4}$. Второ, гостуването му у Шумихини, хора богати и претендиращи за аристократизъм, постоянно нараняваше самолюбието му. Струваше му се, че m-те Шумихина и племенниците ѝ гледат на него и неговата мама като на бедни роднини, които живеят от подаянията им, че не уважават мама и ѝ се присмиват. Веднъж, без да иска, той дочу как на терасата m-те Шумихина казваше на братовчедката си Ана Фьодоровна, че неговата мама продължавала още да се млади и разкрасява, че никога не си плащала на карти и имала слабост към чуждите обувки и чуждия тютюн. Всеки ден Володя молеше мама да не ходят у Шумихини, описваше ѝ каква обидна роля играе у тия господа, убеждаваше я, говореше ѝ дръзко, но тя, лекомислена и разглежена, прахосала през живота си две състояния — своето и на мъжа си, — вечно стремейки се към висшето общество, не го разбираше и Володя два-три пъти седмично трябваше да я придружава до омразната му вила.

Трето, юношата не можеше нито за миг да се отърси от странното неприятно чувство, което беше за него съвсем ново... Струваше му се, че е влюбен в братовчедката и гостенка на Шумихина, Ана Фьодоровна. Тя беше енергична, гласовита и весела дамичка на около тридесет години, здрава, бодра, с розова кожа, със закръглени рамене, с обла затлъстяла брадичка и с вечна усмивка върху тънките си устни. Не беше нито красива, нито млада — Володя много добре знаеше това, но кой знае защо, нямаше сили да не мисли за нея, да не я наблюдава как при игра на крокет повдигаше закръглените си рамене и извиваше гладкия си гръб или пък след продължителен смях и тичане

по стълбите се тръшваше на креслото и присвила очи, дишаше тежко с такъв вид, като че нещо я стяга и души в гърдите. Тя беше омъжена. Мъжът ѝ, солиден архитект, идваше един път седмично на вилата, напиваше се чудесно и се връщаше обратно в града. Странното чувство възникна у Володя от това, че без причина намрази архитекта, и се радваше всеки път, когато той заминаваше за града.

Сега, като седеше в беседката и мислеше за утрешния изпит и за тапан, на която се присмиваха, той изпитваше силно желание да види Нюта (така Шумихини наричаха Ана Фьодоровна), да чуе смеха ѝ, шумоленето на роклята ѝ... Това желание не приличаше на оная чиста, поетична любов, която му беше позната от романите и за която мечтаеше всяка вечер, преди да заспи; то бе странно, непонятно, той се срамуваше от него и се боеше като от нещо много лошо и нечисто, за което му беше тежко да си признае...

„Това не е любов — казваше си той. — В тридесетгодишни и омъжени не се влюбват... Това е просто малък флирт... Само флирт...“

Като мислеше за флирта, той си спомняше за своята непреодолима плахост, липсата на мустаци, за луничките, тесните очи, поставяше се във въображението си до Нюта — и такава двойка му изглеждаше абсурдна; тогава побързваше да си представи, че е хубав, смел, облечен по последна мода.

Точно в разгара на мечтите, когато Володя седеше прегърбен в тъмния ъгъл на беседката и гледаше в земята, се дочуха леки стъпки. Някой вървеше бавно по алеята. Скоро стъпките затихнаха и край входа се мярна нещо бяло.

— Има ли някой тук? — попита женски глас.

Володя позна гласа и уплашено вдигна глава.

— Кой е тук? — попита Нюта и влезе в беседката. — Ах, вие ли сте, Володя? Какво правите тук? Мислите? Но как може непрекъснато да се мисли, мисли, мисли... така човек може да се побърка!

Володя стана и смутено погледна Нюта. Тя току-що беше се върнала от къпалнята. Върху раменете ѝ висяха чаршаф и хавлиена кърпа, а изпод бялата ѝ копринена забрадка се показваха мокри коси, прилепнали към челото. От нея идваше влажен прохладен дъх на баня и бадемов сапун. От бързото ходене се беше запъхтяла. Горното копче на блузата ѝ се бе разкопчало, така че младежът виждаше и шията, и гърдите ѝ.

— Но защо мълчите? — попита Нюта, като изгледа Володя. — Не е прилично да се мълчи, когато с вас говори дама. Какъв сте такъв непохватен, Володя! Все седите, мълчите, мислите като някой философ. У вас няма никакъв живот и жар! Противен сте направо... На вашата възраст трябва да живеете, да лудувате, да бърбите, да ухажвате жените, да се влюбвате.

Володя гледаше чаршафа, бялата пухкава ръка, която го придържаше, и мислеше...

— Пак мълчи! — учудваше се Нюта. — Това е чак странно... Чуйте, бъдете мъж! Усмихнете се поне! Уф, противен философ! — засмя се тя. — Но знаете ли, Володя, защо сте такъв? Защото не ухажвате жените. Защо не ги ухажвате? Наистина тук няма госпожици, но нищо не ви пречи да ухажвате дамите! Защо например не ухажвате мен!

Володя слушаше и в тежък напрегнат размисъл почесваше слепоочието си.

— Мълчат и обичат усамотяването само много гордите хора — продължи Нюта, като махна ръката му от челото. — Вие сте горделивец, Володя. Защо гледате така накриво? Бъдете любезен да ме гледате право в лицето! Хайде де, непохватнико!

Володя реши да заговори. Поиска да се усмихне, но долната му устна затрепера, той замига с очи и пак протегна ръка към челото си.

— Аз... аз ви обичам! — промълви той.

Нюта вдигна учудено вежди и се засмя.

— Какво чувам?! — изпя тя, както пеят оперните певци, когато чуят нещо ужасно. — Какво? Какво казахте? Повторете, повторете...

— Аз... аз ви обичам! — повтори Володя.

И вече без всякаво участие на волята си, без нищо да разбира и да съобразява, той пристъпи към Нюта и я хвана за ръката над китката. Пред очите му притъмня и в тях бликнаха сълзи, целият свят се превърна в една голяма хавлиена кърпа, от която се носеше мирис на баня.

— Браво, браво! — чу той весел смях. — Но защо мълчите? Искам да говорите! Е?

Като разбра, че не му пречат да държи ръката, Володя погледна засмяното лице на Нюта и несръчно, неудобно я прихвана с двете си ръце през кръста, при което китките му се срещнаха на гърба ѝ. Той я

държеше през кръста, а тя, отметнала ръце на тила си и открила трапчинките на лактите, поправяше прическата си под забрадката и говореше със спокоен глас:

— Вие, Володя, трябва да бъдете сръчен, любезен, мил, а такъв можете да станете само под влияние на женска среда. Колко обаче е грозно... злобно лицето ви. Трябва да говорите, да се смеете... Да, Володя, не бъдете темерут, вие сте млад и ще има време да се нафилософствате. А сега ме пуснете, че си тръгвам! Хайде, пуснете ме!

Тя освободи без усилия кръста си и като си тананикаше нещо, излезе от беседката. Володя остана сам. Той приглади косата си, усмихна се и прекоси беседката няколко пъти, после седна на скамейката и се усмихна още веднъж. Беше му толкова срамно, та чак се учудваше, че човешкият срам може да достигне до такава болезненост и сила. От срам той се усмихваше, шепнеше някакви несвързани думи и жестикулираше.

Срамуваше се, че току-що се бяха отнесли с него като с момче, срамуваше се заради плахостта си, а главно защото се беше осмелил да прегърне порядъчна омъжена жена през кръста, макар нито поради възрастта си, нито поради външните си качества, нито поради общественото си положение да имаше, както му се струваше, някакво право на това.

Той скочи, излезе от беседката и без да се оглежда, се запъти навътре в градината, по-далеч от къщата.

„Ах, по-скоро да се махна от тук! — мислеше, като се хващаше за главата. — Боже, само по-скоро!“

Влакът, с който трябваше да заминат двамата с татап, тръгваше в осем и четиридесет. До тръгването имаше около три часа, но той с удоволствие би отишъл на гарата още сега, без да дочака татап.

Минаваше седем часа, когато тръгна към къщата. В цялата му фигура се четеше решителност: каквото ще става, да става! Реши да влезе смело, да гледа открито, да говори високо, без да обръща внимание на нищо.

Прекоси терасата, големия салон и се спря в гостната, за да си поеме дъх. Оттук се чуваше как в съседната столова пият чай. М-ме Шумахина, татап и Нюта говореха нещо и се смееха.

Володя се послуша.

— Уверявам ви! — говореше Нюта. — Не можех да повярвам на очите си. Когато започна да ми се обяснява в любов и дори, представете си, ме хвана през кръста, не можах да го позная. Но знаете ли, че има похват! Когато ми каза, че е влюбен в мен, в лицето му имаше нещо диво, като у черкез.

— Нима! — ахна татан, като се заливаше от смях. — Нима! Как ми напомня баща си.

Володя изтича обратно навън и изскочи на чист въздух.

„Но как могат да говорят на глас за това? — терзаеше се той, пляскаше с ръце и гледаше с ужас към небето. — Говорят на глас, хладнокръвно... И татан се смее... татан! Боже мой, защо си ми дал такава майка? Защо?“

Трябваше обаче на всяка цена да влезе вътре. Обиколи два-три пъти алеята, поуспокои се и влезе.

— Защо не идвате навреме да пиете чай? — попита строго т-те Шумихина.

— Извинявайте, аз трябва... аз си тръгвам — замънка той, без да вдига очи. — Матан, вече е осем.

— Тръгвай сам, детето ми... — каза нежно татан, — аз оставам да спя у Лиля. Сбогом, моето момче... Дай да те прекръстя...

Тя прекръсти сина си и като се обърна към Нюта, каза на френски:

— Прилича малко на Лермонтов... Нали?

Володя се сбогува набързо и без да погледне към никого, излезе от столовата. След десет минути вече вървеше по пътя за гарата и се радваше на това. Сега вече не му беше нито страшно, нито срамно, дишаше леко и свободно.

На половин верста от гарата седна на един камък край пътя и се загледа в слънцето, което се беше скрило повече от половината зад железопътния насип. Тук-там на гарата светлините бяха вече запалени, затрепка мътна зелена светлинка, но влакът още не се виждаше. На Володя му беше приятно да седи неподвижно и да наблюдава как постепенно настъпва вечерта. Здравчът в беседката, стъпките, мирисът на къпалня, смехът и прегръдката през кръста — всичко това изпъкна с поразителна яснота във въображението му и не беше вече така страшно и значително, както по-рано...

„Глупости!... Тя не си дръпна ръката и се смееше, когато я държах през кръста — мислеше той, — значи ѝ харесвам. Ако ѝ беше противно, щеше да се разсърди...“

И сега Володя го хвана яд, че там, в беседката, не му бе стигнал кураж. Съжали, че така глупаво си тръгна, и вече вярваше, че ако случаят се повтори, ще бъде по-смел и по-естествено ще гледа на нещата.

А да се повтори случаят, не беше трудно. У Шумихини след вечеря се разхождат до късно. Ако Володя отиде на разходка с Нюта из тъмната градина, тогава — ето ти случай!

„Ще се върна... — мислеше той, — а утре ще замина със сутрешния влак... Ще кажа, че съм закъснял за влака.“

И се върна... М-ме Шумихина, татан, Нюта и една от племенниците седяха на терасата и играеха винт. Когато Володя ги излъга, че е закъснял за влака, те се разтревожиха да не би утре да закъснее за изпита и го посъветваха да стане по-рано. През цялото време, докато играеха на карти, той седеше настрани, оглеждаше страстно Нюта и чакаше... В съзнанието му вече бе съзрял планът: ще се приближи в тъмното до Нюта, ще я хване за ръката, после ще я прегърне; не е нужно да говори, защото и за двамата всичко ще бъде ясно без разговори.

Но след вечеря дамите не отидоха да се разхождат в градината, а продължиха да играят на карти. Играха до един часа през нощта и сетне се разотидоха да спят.

„Колко е глупаво всичко това! — ядосваше се Володя, като си лягаше. — Но нищо, ще почакам до утре... Тогава пак в беседката. Нищо...“

Той не се опитваше да заспи, а седеше в леглото, обгърнал с ръце коленете си, и мислеше. Мисълта за изпита му беше противна. Реши вече, че ще го изключат и че в това изключване няма нищо ужасно. Напротив, всичко е много хубаво, дори много. Утре ще бъде свободен като птица, ще облече цивилни дрехи, ще пуши свободно, ще идва тук и ще ухажва Нюта, когато поиска; и вече няма да бъде гимназист, а „млад господин“. А другото, което се нарича кариера и бъдеще, е толкова ясно; ще постъпи доброволец, телеграфист, накрая — в аптека, където ще стигне до помощник-аптекаря... малко ли длъжности има? Така изминаха час-два, а той все седеше и мислеше...

Към три часа, когато вече се разсъмваше, вратата изскърца полека и в стаята влезе татап.

— Не спиш ли? — попита тя през прозявка. — Спи, спи, аз за малко... Само капки ще взема...

— Защо ви са?

— Горкичката Лиля пак има спазми. Спи, детето ми, утре имаш изпит.

Тя извади от шкафчето шишенце с някаква течност, приближи се до прозореца, прочете етикета и излезе.

— Маря Леонтиевна, това не са същите капки! — чу Володя женски глас след малко. — Това е момина сълза, а Лиля иска морфин. Синът ви спи ли? Помолете го той да намери...

Беше гласът на Нюта. Володя изстина. Нахлузи бързо панталоните си, наметна на раменете си шинела и се запъти към вратата.

— Разбирате ли? Морфин! — обясняваше шепнешком Нюта. — Трябва да е написано на латински. Събудете Володя, той ще намери...

Татап отвори вратата и Володя видя Нюта. Тя беше със същата блуза, с която бе ходила да се къпе. Косата ѝ не беше прибрана, пилееше се по раменете, а лицето ѝ бе сънено, мургаво от мрака...

— А, Володя не спи — каза тя. — Володя, потърсете, миличък, в шкафа морфин! Истинско наказание е тази Лиля... Вечно има нещо.

Татап измънка нещо, прозина се и си отиде.

— Търсете де — каза Нюта. — Какво стоите?

Володя отиде до шкафчето, клекна и започна да рови сред шишенцата и кутийките с лекарства. Ръцете му трепереха, а в гърдите и корема си усещаше нещо такова, сякаш по всичките му вътрешности минаваха студени вълни. От миризмата на етера, карболовата киселина и разните билки, които, без да има нужда, вземаше с треперещите си ръце и те се разсипваха, му беше тежко и му се виеше свят.

„Изглежда, татап си отиде — мислеше той. — Това е добре... добре...“

— Ще стане ли скоро? — попита провлечено Нюта.

— Ей сега... Това май е морфин... — каза Володя, като прочете на един етикет думата „morph...“ — Заповядайте!

Нюта беше застанала до вратата така, че единият ѝ крак беше в коридора, а другият в стаята. Тя оправяше косата си, което ѝ беше

трудно — толкова беше гъста и дълга!, — и разсеяно гледаше Володя. С широката си блуза, сънена, с разпуснатата коса, при оскъдната светлина, която влизаше в стаята от побелялото, но още неосветено от слънцето небе, тя се стори на Володя обаятелна, разкошна... Очарован, тръпнеш с цялото си тяло, той си спомни с чувство на наслада как прегръщаше в беседката това чудно тяло, подаде ѝ капките и каза:

— Колко сте...

— Какво?

Тя влезе в стаята.

— Какво? — усмихна се Нюта.

Той мълчеше и я гледаше, после, както в беседката, я хвана за ръката... А тя го гледаше, усмихваше се и чакаше какво ще стане по-нататък?

— Обичам ви... — прошепна той.

Тя престана да се усмихва, помисли и рече:

— Почакайте, май идва някой. Ах, аман от тези гимназисти! — каза тихо, като се запъти към вратата и огледа коридора. — Не, никой не се вижда...

Тя се върна...

После на Володя му се стори, че стаята, Нюта, зората и самият той — всичко се сля в едно усещане на силно, необикновено, небивало щастие, за което човек може да пожертва целия си живот и да се отдаде на вечни мъки, но измина по-малко от минута и всичко изведнъж изчезна. Володя видя само едно пълно некрасиво лице, изкривено от погнуса, и сам изведнъж почувства отвращение от това, което се случи.

— Само че аз трябва да си отивам — каза Нюта и с презрение огледа Володя. — Какво противно, жалко... фу, грозно патенце!

Колко отблъскващи се сториха сега на Володя дългата ѝ коса, широката блуза, стъпките, гласът ѝ!...

„Грозно патенце значи... — мислеше, след като тя си отиде. — Наистина аз съм грозен... Всичко е грозно.“

Навън слънцето вече изгрываше, силно пееха птици: чуваха се стъпките на градинаря и скърцането на количката му... А след малко се дочуха мучене на крави и звуци от овчарски кавал. Слънчевата светлина и звуците говореха, че някъде на този свят има чист,

прекрасен и поетичен живот. Но къде е той? За него никога не бяха говорили на Володя ни татан, ни всички ония, които го заобикаляха.

Когато лакеят го будеше за сутрешния влак, той се престори, че спи...

„Ех, да върви по дяволите всичко!“ — мислеше си.

Стана след десет часа. Като се решише пред огледалото и гледаше некрасивото си, бледо от безсънната нощ лице, той си помисли:

„Точно така... Грозно патенце.“

Когато татан го видя и се ужаси, че не е на изпит, Володя каза:

— Успях се, татан... Но не се безпокойте, ще представя медицинско свидетелство.

Madame Шумихина и Нюта се събудиха в дванадесет и нещо. Володя чу как събудилата се m-те Шумихина отвори с шум прозореца на стаята си, как на грубия ѝ глас Нюта отвърна със звучен смях. Видя как се отвори вратата и от гостната се проточи за закуската върволица от племенници и храненици (в тълпата на последните беше и татан), как на няколко пъти му се мярна измитото, засмяно лице на Нюта, а до него черните вежди и брадата на току-що пристигналия архитект.

Нюта беше с украински костюм, който никак не ѝ отиваше и я правеше безформена; архитектът остроумничеше грубо и плоско; а в кюфтетата, които поднесоха на закуска, имаше много лук — тъй се стори на Володя. Стори му се също, че Нюта нарочно се смееше високо и поглеждаше към него, за да му даде да разбере с това, че споменът от нощта ни най-малко не я тревожи и не забелязва присъствието на „грозното патенце“ на масата.

Към четири часа Володя пътуваше с татан за гарата. Противните спомени, безсънната нощ, предстоящото изключване от гимназията, угризенията на съвестта — всичко това пораждаше сега у него тежка, мрачна злоба. Той гледаше мършавия профил на татан, малкото ѝ носле, дъждобрана, подарен ѝ от Нюта, и мърмореше:

— Защо се пудрите? Това не подхожда на годините ви! Разкрасявате се, не плащате, като загубите на карти, пушите чужд тютюн... Противно! Не ви обичам... не ви обичам!

Той я оскърбяваше, а тя изплашено въртеше малките си очи, пляскаше с ръце и шепнеше ужасена:

— Какво ти става, моето момче? Боже мой, файтонджията ще чуе! Мълчи, файтонджията ще чуе! Всичко чува!

— Не ви обичам... не ви обичам! — продължаваше той задъхано. — Вие сте безнравствена, бездушна... Да не сте посмели да носите този дъждобран! Чувате ли? Иначе ще го накъсам на парчета...

— Опомни се, детето ми! — заплака татап. — Файтонджията ще чуе!

— А къде е състоянието на баща ми? Къде са вашите пари? Всичко сте прахосали! Не се срамувам от бедността си, но се срамувам, че имам такава майка... Когато другарите ми ме питат за вас, винаги се изчервявам.

До града имаше две спирки. През цялото време Володя стоеше на платформата на влака и цялото му тяло трепереше. Не му се искаше да влезе във вагона, тъй като там седеше майка му, която мразеше. Мразеше себе си, кондукторите, пушека на локомотива, студа, на който приписваше тръпките си... И колкото по-тежко му ставаше на душата, толкова по-силно чувстваше, че някъде на този свят за някои хора има чист, благороден, уютен и прекрасен живот, изпълнен с любов, ласки, веселие, волност... Чувстваше това и така се измъчваше, та чак един пътник се вгледа изпитателно в лицето му и попита:

— Сигурно ви болят зъбите?

В града татап и Володя живееха у Маря Петровна, дама дворянка, която държеше голяма квартира и даваше стаи под наем. Матап бе наела две стаи: в едната, с прозорци, в която беше креватът ѝ и висяха две картини със златни рамки, живееше тя, а в другата, съседна с нея, малка и тъмна, живееше Володя. Тук имаше диван, на който той спеше, и освен него никакви други мебели; цялата стая беше заета от кошове с дрехи, кутии за шапки и разни вехтории, които татап, кой знае защо, пазеше. Володя учеше в стаята на майка си или в „общата“ — така се наричаше голямата стая, в която наемателите се събираха по обед и вечер.

Когато се върнаха вкъщи, той легна на дивана и се зави с одеяло, за да спре да трепери. Кутиите за шапки, кошовите и вехториите му напомняха, че няма собствена стая, подслон, където би могъл да се скрие от татап, от гостите ѝ и от гласовете, които идеха сега от „общата“; чантата и книгите, разхвърляни из ъглите, му напомняха за изпита, на който той не се яви... Кой знае защо, съвсем неуместно си

спомни за Ментона, където беше живял с покойния си баща, когато беше на седем години; спомни си Биариц и двете момиченца англичанки, с които тичаше по пясъка... Поиска да възобнови в паметта си цвета на небето и океана, височината на вълните и тогавашното си настроение, но не успя; момиченцата англичанки се мярнаха във въображението му като живи, но всичко останало се смеси, разпиля се в безредица...

„Не, тук е студено“ — помисли си Володя, стана, облече шинела си и отиде в „общата“.

В „общата“ пиеха чай. Край самовара седяха трима: татап, учителката по музика, старица с ринсепез от черупка на костенурка и Августин Михайлич, възрастен, много дебел французин, който работеше в парфюмерийна фабрика.

— Днес не съм обядвала — каза татап. — Трябва да изпратим прислужницата за хляб.

— Дуняш! — извика французинът.

Разбраха, че хазайката е изпратила прислужницата някъде.

— О, няма нищо — каза французинът, усмихвайки се широко. — Ей сега ще изтичам за хляб. О, нищо!

Той остави силната си воняща пура на видно място, сложи шапката си и тръгна. След като той излезе, татап започна да разказва на учителката по музика как била на гости у Шумихини и как добре я приемали там.

— Лили Шумихина ми е роднина... — разказваше тя. — Покойният ѝ мъж, генерал Шумихин, се пада братовчед на мъжа ми. А самата тя по баща е баронеса Колб...

— Матап, това не е вярно! — каза раздражено Володя. — Защо трябва да лъжете?

Той знаеше много добре, че татап говори истината; в казаното за генерал Шумихин и за баронеса Колб нямаше нито една дума лъжа, но при все това той чувстваше, че тя лъже. Лъжата се долавяше в начина, по който тя говореше, в израза на лицето ѝ, в погледа, във всичко.

— Вие лъжете! — повтори Володя и удари с юмрук по масата с такава сила, че всички съдове се разклатиха и чаят на татап се разплиска. — Защо разказвате за генерали и баронеси? Всичко това е лъжа!

Учителката по музика се смути и се закашля в кърпичката си, като се престори, че се е задавила, а татап заплака.

„Къде да се махна?“ — помисли Володя.

Вече беше излизал навън; при другарите си да отиде, беше го срам. Пак ни в клин, ни в ръка, се сети за двете момиченца англичанки... Прекоси няколко пъти „общата“ и влезе в стаята на Августин Михайлич. Тук миришеше силно на етерни масла и глицеринов сапун. Върху масата, по прозорците и дори по столовете имаше безброй шишенца, чашки и чашчици с разноцветни течности. Володя взе от масата някакъв вестник, разгъна го и прочете заглавието: „Figaro“... Вестникът издаваше някаква силна и приятна миризма. После взе от масата револвера...

— Стига, не му обръщайте внимание! — утешаваше учителката по музика татап в съседната стая. — Още е толкова млад! На неговите години младите хора винаги си позволяват повече. Трябва да се примирявате с това.

— Не, Евгения Андреевна, той е твърде разпуснат! — говореше татап напевно. — Няма по-възрастен човек над него, а аз съм безпомощна и нищо не мога да направя. Не, аз съм нещастна!

Володя ухапа дулото на револвера, напипа нещо, което приличаше на петле или езиче, и натисна с пръст... После хвана нещо изпъкнало и още веднъж натисна. Извади дулото от устата, изтри го в полите на шинела си, огледа предпазителя; никога досега не беше вземал в ръка оръжие...

„Като че ли трябва да вдигна това... — съобрази той. — Да, като че ли...“

В „общата“ влезе Августин Михайлич и като се смееше високо, заразказва нещо. Володя пак ухапа дулото, стисна го със зъби и натисна нещо с пръст. Раздаде се изстрел... Нещо със страшна сила удари Володя отзад по тила и той падна на масата с лице право в чашките и шишенцата. След това видя как изведнъж покойният му баща с цилиндър и широка черна лента — в Ментона носеше траур по някаква дама — го прегърна с двете си ръце и двамата политнаха в някаква много тъмна дълбока пропаст.

След това всичко се смеси и изчезна.

1887

ШЕГА

Ясно зимно пладне... Мразът е силен, та пука, и къдрите над слепоочията, и мъхът над горната устна на Наденка, която ме държи под ръка, са се покрили със сребрист скреж. Застанали сме на висок хълм. От нозете ни до равната земя се простира полегатата плоскост, в която слънцето се оглежда като в огледало. До нас има малки шейнички, покрити с яркочервено сукно.

— Да се спуснем надолу, Надежда Петровна! — моля я аз. — Само веднъж! Уверявам ви, че ще останем здрави и читави.

Но Наденка се страхува. Цялото пространство от малките й галоши до края на ледения хълм й се вижда страшна, безкрайно дълбока пропаст. Тя замира и дъхът й секва, когато погледне надолу, когато само й предлагам да седне на шейничката, а какво ли ще бъде, ако се реши да полети в пропастта! Ще умре, ще полудее!

— Моля ви — казвам аз. — Не трябва да се страхувате! Разберете, че това е малодушие, страхливост!

Наденка най-после отстъпва и по лицето й виждам, че отстъпва с риск за живота си. Бледна и разтреперана я слагам в шейничката, обгръщам я с ръка и политам с нея в бездната.

Шейничката лети като куршум. Въздухът, който разсичаме, ни удря в лицата, реве, свири край ушите ни, скубе ни, от злоба щипе до болка, иска да откъсне главите ни от раменете. От натиска на вятъра не може да се диша. Като че самият дявол ни е сграбчил в лапите си и с рев ни влачи в пъкъла. Околните предмети се сливат в дълга, устремно летяща лента... Струва ти се, че още един миг — и ще загинем!

— Надя, обичам ви! — казвам полугласно аз.

Шейничката започва да се плъзга все по-тихо и по-тихо, ревят на вятъра и съскането на плазовете не са вече така страшни, дъхът не се спира вече в гърдите и ние най-после сме долу. Наденка е ни жива, ни умряла. Тя е бледна, едва диша... Помагам й да стане.

— За нищо на света не се спущам втори път — казва тя, като ме гледа с широки, пълни с ужас очи. — За нищо на света! Едва не умрях!

След малко тя идва на себе си и вече въпросително наднича в очите ми: аз ли казах тия три думи, или ѝ се е сторило сред шума на вихъра? А аз стоя до нея, пуша и внимателно разглеждам ръкавицата си.

Тя ме хваща под ръка и ние дълго се разхождаме около хълма. Вижда се, че загадката не ѝ дава мира. Казани ли бяха тия думи или не? Да или не? Да или не? Това е въпрос на самолюбие, на чест, на живот, на щастие, много важен, най-важният въпрос на света. Наденка нетърпеливо, тъжно, с проникващ поглед наднича в лицето ми, отговаря не на място, чака няма ли да заговоря аз. О, каква игра има на това мило лице, каква игра! Виждам, че тя се бори със себе си, иска нещо да каже, за нещо да запита, но не намира думи, неловко ѝ е, страшно ѝ е, радостта ѝ пречи...

— Знаете ли какво? — казва тя, без да ме гледа.

— Какво? — питам аз.

— Хайде още веднъж... да се спуснем!

Ние се качваме по стълбата на хълма. Пак слагам бледната разтреперана Наденка в шейничката, пак летим в страшната пропаст, пак реве вятърът и съскат плазовете и пак при най-силното и шумно летене на шейничката аз казвам полугласно:

— Наденка, обичам ви!

Когато шейничката спира. Наденка обгръща с поглед хълма, по който току-що сме се спуснали, после дълго се вглежда в лицето ми, вслушва се в гласа ми, равнодушен и безстрастен, и цялата, буквално цялата, дори маншонът ѝ, дори качулката ѝ, цялата ѝ фигурка изразява крайно недоумение. На лицето ѝ е изписано:

„Какво става? Кой каза ония думи? Той или само ми се счуха?“

Тая неизвестност я безпокои, изкарва я от търпение. Горкото девойче не отговаря на въпросите, мръщи се, готово е да заплаче.

— Да си вървим ли вече? — питам аз.

— На мен... на мен ми харесва това пързаяне — казва тя и се изчервява. — Да се спуснем още веднъж?

„Харесва“ ѝ пързаянето, а пък като сяда в шейничката, тя, както и по-рано, е бледна, едва диша от страх, трепери.

Спускаме се за трети път и аз виждам как тя ме гледа в лицето и следи устните ми. Но аз си слагам кърпичката на устата, кашлям и когато стигаме до средата на хълма, успявам да промълвя:

— Надя, обичам ви!

И загадката си остава загадка! Наденка мълчи, мисли за нещо... Аз я изпращам от пързалката до дома ѝ, тя се старее да върви бавно, забавя крачките си и все чака няма ли да ѝ кажа ония думи. И аз виждам как страда душата ѝ, как прави усилия да не каже:

„Не може да бъде вятърът да ги е казал! И аз не искам вятърът да ги е казал!“

На другата сутрин получавам записка: „Ако отивате днес на пързалката, минете да ме вземете. Н.“ И от тоя ден започвам да ходя с Наденка всеки ден на пързалката и като летим надолу с шейничката, всеки път произнасям полугласно все същите думи:

— Надя, обичам ви!

Скоро Наденка свиква с тая фраза както с вино или с морфин. Тя не може да живее без нея. Наистина спущането надолу по хълма е страшно и сега, но сега вече страхът и опасността придават особен чар на любовните думи, които продължават да си остават загадка и измъчват душата. Подозира тя и двамата: и мен, и вятъра... Кой от двамата ѝ се признава в любов, тя не знае, но вижда се, че вече ѝ е все едно; от каквато и чаша да пиеш, все едно, само да се опиеш.

Един ден на пладне отидох на пързалката сам; смесих се с тълпата и виждам как към хълма се приближава Наденка и очите ѝ ме търсят... След това плахо се качва по стълбата... Страшно е да се спусне сама, о, колко е страшно! Тя е бледна като сняг, трепери, отива като на смъртно наказание, но отива, без да се озърта, решително. Очевидно решила е най-послед да изпита: ще чуе ли изумителните сладки думи, когато не съм с нея? Виждам как бледна, с отворена от ужас уста сядва в шейничката, затваря очи и като се прощава навеки със земята, полита надолу... „Сссс“ — съскат плазовете. Чува ли Наденка ония думи, не зная... Виждам само как тя става от шейничката премаляла, изнемощяла. И забелязва се по лицето ѝ, че и тя не знае дали е чула нещо, или не. Докато се е спущала надолу, страхът е отнел способността ѝ да чува, да различава звуковете, да разбира...

Но ето че настъпва пролетният месец март... Слънцето става поласкаво. Нашият леден хълм тъмнее, губи блясъка си и най-послед се стопява. Преставаме да се пързалиме. Клетата Наденка няма вече къде да чува ония думи, пък и няма кой да ги изговори, тъй като вятърът не

се чува, а аз се готвя да заминавам за Петербург — за дълго, може би завинаги.

Един-два дни преди да замина, седя аз по здрач в градинката, а тая градинка е отделена от двора, където живее Наденка, с висока ограда с железни шишове... Още е доста студено, под тора има още сняг; дърветата са мъртви, но вече мирише на пролет и преди да заспят, гарваните грачат високо. Приближавам се до оградата и дълго надничам през една пролука. Виждам как Наденка излиза на стълбите и устремява печален, копнеещ поглед към небето... Пролетният вятър духа право в бледното ѝ, унило лице... Той ѝ напомня оня вятър, който ревеше край нас тогава на хълма, когато тя чуваше ония три думи, и лицето ѝ става тъжно, тъжно, по бузата ѝ потича сълза... Горкото девойче протяга и двете си ръце, като че моли вятъра да ѝ донесе още веднъж ония думи. И аз, дочакал вятъра, казвам полугласно:

— Надя, обичам ви!

Боже мой, какво става с Наденка! Тя извиква, цялото ѝ лице се превръща в усмивка и протяга ръце към вятъра, радостна, щастлива, толкова хубава!

А пък аз отивам да си събирам нещата за път...

Това беше отдавна. Сега Наденка е вече омъжена; по волята на родителите или по своя воля — все едно, — тя се е омъжила за секретаря на дворянската опека и има вече три деца. Тя не е забравила как някога ходехме заедно на пързалката и как вятърът довяваше до нея думите: „Наденка, обичам ви“; за нея сега това е най-щастливият, най-трогателният и най-прекрасен спомен в живота ѝ.

А аз сега, когато станах по-възрастен, вече не разбирам защо съм казвал тия думи, защо съм се шегувал.

СТУДЕНТ

Времето отначало беше хубаво, тихо. Пееха дроздове и из околните блата някаква живинка издаваше жален звук, като че се духаше в празна бутилка. Провлечено се обади горски бекас и изстрелът по него се разнесе в пролетния въздух екливо, весело. Но когато в гората притъмня, от изток духна неочаквано студен вятър, пронизващ до кости, и всичко притихна. Локвите се нашариха от ледени игли и в гората стана неприятно, глухо и пусто. Лъхна на зима.

Иван Великополски, студент от духовната академия, син на псалт, който се връщаше от лов на бекаси, вървеше през цялото време по пътеката през речната ливада. Пръстите му се бяха вкочанили, а лицето — пламнало от вятъра. Струваше му се, че този внезапно настъпил студ бе нарушил реда и хармонията във всичко, че и на самата природа ѝ е страшно и затова вечерният сумрак се сгъсти по-бързо от обикновено. Наоколо беше безлюдно и някак особено мрачно. Само на вдовишките бостани край реката светеше огън, а далеч наоколо и там, където беше селото, на три-четири версти разстояние, всичко тънеше в студена вечерна мъгла. Студентът си спомни, че когато излизаше от къщи, майка му, седнала на пода на пруста, боса, лъскаше самовара, а баща му лежеше върху печката и кашляше; понеже беше разпети петък, вкъщи не готвеха нищо и го мъчеше страшен глад. А сега, свивайки се от студ, студентът си мислеше за това, че също такъв вятър е духал и по времето на Рюрик, и при Йоан Грозни, и при Петър и че тогава са били също такава тежка беднотия и глад; и същите пробити сламени покриви, невежество, мъка, същата пустош наоколо, и мрак, и чувство на потиснатост — всички тези ужаси са съществували, съществуват и ще съществуват и от това, че ще минат още хиляда години, животът няма да стане по-добър. И не му се връщаше вкъщи.

Бостаните се наричаха вдовишки, защото ги стопанисваха две вдовици, майка и дъщеря. Огънят пламтеше силно, пращеше, осветявайки надалеч разораната земя наоколо. Вдовицата Василиса,

висока пълна старица с мъжка полушубка, стоеше край огъня и замислено гледаше в него; дъщеря ѝ Лукерия, дребничка, сипаничава, с възглулаво лице, седеше на земята и миеше едно котле и лъжици. Виждаше се, че току-що бяха вечеряли. Чуваха се мъжки гласове. Бяха работниците по бостаните, които пояха конете на реката.

— Ето че зимата се върна отново — каза студентът, като приближи до огъня. — Добър вечер.

Василиса трепна, но веднага го позна и приветливо се усмихна.

— Жив да си, не те познах — отвърна тя. — Господ здраве да ти дава.

Разговориха се. Василиса, жена живяла и препатила, служила някога по господарските къщи като дойка, а после като слугиня, се изразяваше деликатно и от лицето ѝ не слизаше меката сериозна усмивка; а дъщеря ѝ Лукерия, наплашена от мъжа си селска жена, само мълчеше, гледаше студента и премигваше с особено изражение, като че беше глухоняма.

— Точно така в оная студена нощ се е грял край огъня и апостол Петър — каза студентът, протягайки ръце към огъня. — Значи и тогава е било студено. Ама страшна нощ е било това, бабке! Извънредно тягостна, дълга нощ!

Той се огледа към тъмнината, зиморничаво потръпна и попита:

— Ходила си сигур на дванадесетте евангелия?

— Ходила съм — отвърна Василиса.

— Ако си спомняш, по време на тайната вечеря Петър казва на Исус: „Готов съм с теб и в тъмницата да лежа, и на смърт да ида“. А Господ му отвръща: „Казвам ти, Петре, че преди да пропее днес герестият, тоест петелът, три пъти ще се отречеш, че ме познаваш“. След вечерята Исус до смърт тъгувал в градината и се молил, а на бедния Петър душата му се измъчила, отпаднал, клепките му натежали и сънят го оборил. Заспал. После, нали знаеш, Юда през тази нощ целунал Исуса и го предал на мъчителите. Повели го вързан при първосвещеника и го биели, а Петър, изнемощял, измъчен от мъка и тревога, разбираш ли, недоспал, с предчувствие, че ей сега на земята ще стане нещо ужасно, вървял отзад... Той страстно, безумно обичал Исус и сега гледал отдалеч как го биели...

Лукерия остави настрана лъжиците и впери в студента неподвижен поглед.

— Отишли при първосвещеника — продължаваше той, — взели да разпитват Исус, а през туй време работниците наклали огън на сред двора, защото било студено, и се греели. С тях стоял край огъня и Петър и също се греел както аз сега. Като го видяла, една жена каза: „И този беше с Исус“, тоест че и него значи трябва да го водят на разпит. И всички работници, дето били около огъня, трябва да са го погледнали подозрително и сурово, защото той се смутил и казал: „Аз не го познавам“. След някое време друг пак познал в него един от учениците на Исус и казал: „И ти си от тях“. Но той пак се отрекъл. И тогава трети път някой се обърнал към него: „Не видях ли тебе днес с него в градината?“ И той трети път се отрекъл. И след този път веднага пропял петел и Петър, като погледнал Исус отдалеч, си спомнил думите, които той му бил казал на вечерята... Спомнил си, сепнал се, излязъл от двора и заплакал от горчиво по-горчиво. В Евангелието е казано: „И исшед вон, плакася горко“. Представям си го: тиха, тиха, тъмна, тъмна градина, а в тишината едва се чуват глухи ридания...

Студентът въздъхна и се замисли. Василиса, както продължаваше да се усмихва, изведнъж изхлипа, едри обилни сълзи потекоха по бузите ѝ и тя закри с ръкав лицето си от огъня, сякаш се срамуваше от сълзите, а Лукерия, загледана неподвижно в студента, се изчерви и изражението на лицето ѝ стана тягостно, напрегнато, както когато човек съдържа силна болка.

Работниците се връщаха от реката; един от тях, който яздеше кон, беше вече близо и светлината от огъня играеше по него. Студентът пожела на вдовиците лека нощ и продължи пътя си. И пак настана мрак и ръцете му взеха да мръзнат. Духаше свиреп вятър, зимата наистина се връщаше и човек не можеше да повярва, че вдругиден е Великден.

Сега студентът мислеше за Василиса: щом заплака, значи всичко станало в онази страшна нощ с Петър има някаква връзка с нея...

Той се обърна. Самотният огън примигваше спокойно в тъмнината, но край него вече не се виждаха хора. Студентът пак си помисли, че щом Василиса заплака, а дъщеря ѝ се смути, явно онова, за което той току-що разказваше, станало преди деветнадесет века, има връзка с настоящето — с тези две жени и може би с това пусто село, с него самия и с всички хора. А старицата заплака не защото той умееше

да разказва трогателно, ами защото Петър ѝ е близък и защото цялото ѝ същество бе увлечено от онова, което е ставало в душата на Петър.

И неочаквана радост раздвижи душата му и той дори спря за миг, за да си поеме дъх. „Миналото — мислеше той — е свързано с настоящето в непрекъснатата верига от събития, които произлизат едно от друго“. И му се струваше, че току-що бе видял двата края на тази верига — докосна се до единния и другият веднага помръдна.

И докато преминаваше със сала реката, и после, като се изкачваше по височината и гледаше към родното си село и на запад, към тясната ивица на студената алена зора, той мислеше за това, че истината и красотата, които са водили човешкия живот натам, към градината и двора на първосвещеника, съществуват непрестанно и до ден днешен и, изглежда, винаги са били главното в човешкия живот и изобщо на земята; и чувство на младост, здраве, сила — той беше само на двадесет и две години, — и неизразимо сладостно предчувствие на щастие, на непознато, тайнствено щастие го изпълваха постепенно и животът му се виждаше възхитителен, чудесен и пълен с висш смисъл.

1894

СТРАХ

РАЗКАЗ НА МОЙ ПРИЯТЕЛ

След като завърши университета, Дмитрий Петрович Силин постъпи на служба в Петербург, но на тридесет години заряза службата и се залови за земеделие. Стопанството му не вървеше зле, ала ми се струваше, че тук не си е на мястото и би направил по-добре, ако се върнеше в Петербург. Когато, загорял, посивял от прах, измъчен от работа, той ме посрещаше край портата или по пътя към къщата си и после по време на вечерята се бореше с дрямката и жена му го отвеждаше като малко дете да спи или когато, надмогнал дрямката, започваше с мекия си сърдечен, сякаш молещ глас да излага неоспоримите си мисли, виждах в него не стопанин и не агроном, а само един измъчен човек и разбирах, че никакво стопанство не му трябва, а гледа просто да убие времето.

Обичах да му гостувам и се случваше да прекарвам в имението му по няколко дни. Обичах и къщата му, и парка, и голямата овощна градина, и рекичката, и неговата философия, малко старомодна и претенциозна, но ясна. Изглежда, съм обичал и него самия, макар че не съм сигурен в това, тъй като и досега не мога да си изясня тогавашните си чувства. Той беше умен, добър, занимателен и искрен човек, но много добре си спомням, че когато ми поверяваше съкровенията си тайни и наричаше нашите отношения приятелство, това ме вълнуваше неприятно и ми ставаше неудобно. В приятелството му към мен имаше нещо неуместно, притеснително и на драго сърце бих предпочел да сме просто добри познати.

Причината бе в това, че твърде много ми харесваше неговата жена, Мария Сергеевна. Не бях влюбен в нея, но ми харесваха лицето ѝ, очите, гласът, походката; тъгувах по нея, когато дълго не я виждах, и въображението ми в това време не рисуваше никого тъй охотно, както тази млада, красива и изящна жена. Нямах спрямо нея никакви определени намерения и за нищо не мечтаех, но, кой знае защо, всеки път, когато оставахме насаме, си спомнях, че мъжът ѝ ме смята за свой

приятел, и това ме притесняваше. Когато свиреше на рояла любимите ми пиеси или ми разказваше нещо интересно, я слушах с удоволствие, но кой знае защо, в същото време в главата ми се рояха мисли, че тя обича мъжа си, че той е мой приятел и че самата тя ме смята за негов приятел, и настроението ми се разваляше, ставах апатичен, потиснат и отегчителен. Тя забелязваше тази промяна и обикновено казваше:

— Скучно ви е без вашия приятел. Да пратим да го извикат от полето.

И когато Дмитрий Петрович идваше, тя казваше:

— Ето, приятелят ви дойде. Доволен ли сте?

Тъй продължи година и половина.

Една юлска неделя от нямане какво да правим с Дмитрий Петрович отидохме в голямото село Клушино, за да купим мезета за вечерята. Докато обикаляхме бакалниците, слънцето залезе и настъпи вечерта, онази вечер, която навярно някога няма да забравя. Като купихме кашкавал, приличен на сапун, и вкаменял салам, който миришеше на катран, се запътихме към кръчмата да видим дали има бира. Кочияшът ни тръгна за ковачницата да подковава конете и ние му казахме, че ще го чакаме край църквата. Ходехме, приказвахме, смеехме се на покупките си, а след нас мълчаливо и с тайнствен вид като шпионин се мъкнеше един човек, когото в околията наричаха с доста странния прякор Четиридесет мъченици. Този Четиридесет мъченици беше Гаврила Северов или просто Гаврюшка, който бе служил при мен известно време като лакей и го бях уволнил за пиянство. Той служи и у Дмитрий Петрович и беше уволнен и от него за същия грях. Беше върл пияница и изобщо цялата му съдба бе пияна и безпътна като него. Баща му бил свещеник, а майка му — дворянка, значи той по рождение принадлежеше към привилегированото съсловие, но колкото и да се вглеждах в изпитото му, почтително, вечно потно лице, в червеникавата му, вече прошарена брада, в жалкото му окъсано сако и в червената, измъкната от панталоните риза, не можех да намеря дори следа от онова, което в нашето съсловие се нарича привилегированост. Той се смяташе за образован и разправяше, че бил учил в духовно училище, но не го завършил, тъй като го изгонили за пушене на тютюн; после бил пял в архиерейския хор и две години живял в манастир, отдето също го натирили, но вече не за пушене, а за „слабост“. Обиколил пешком две губернии, подавал

за нещо си жалба в консисторията и в други учреждения, четири пъти бил съден. Най-после заседнал в нашата околия, служил като лакей, горски, кучкар, църковен пазач, оженил се за една безпътна вдовица готвачка, окончателно затънал в лакейския живот и до такава степен обръгнал на мръсотията и крамолите му, че вече самият той говореше за привилегирования си произход с известно недоверие като за някакъв мит. Понастоящем се шляеше без работа, представяше се за конски доктор и ловец, а жена му беше изчезнала безследно.

От кръчмата тръгнахме към църквата и седнахме на стъпалата в очакване на кочияша. Четиридесет мъченици застана настрана от нас и поднесе ръка към устата си, за да покашля почтително, когато потрябва. Беше вече тъмно; силно миришеше на вечерна влага и луната се канеше да изгрее. На чистото звездно небе имаше само два облака, и то тъкмо над нас: единият голям, другият по-малък; самотни, като майка с дете, тичаха един след друг натам, дето догаряше залезът.

— Чуден ден беше днешният — каза Дмитрий Петрович.

— Извънредно... — съгласи се Четиридесет мъченици и почтително се прокашля в шепа. — Как тъй, Дмитрий Петрович, благоволихте да се наканите насам? — угоднически попита той с явното желание да завърже разговор.

Дмитрий Петрович не отвърна нищо. Четиридесет мъченици дълбоко въздъхна и проговори тихо, без да гледа към нас:

— Страдам единствено по причина, за която трябва да отговарям пред всемогъщия Бог. То се знае, че съм затрит, калпав човек, но казвам ви с ръка на сърцето: без парче хляб съм и по-зле от куче... Простете ме, Дмитрий Петрович!

Силин не го слушаше; подпрял глава на юмруците си, се беше умислил. Църквата се издигаше в края на улицата, на високия бряг, и през решетката на оградата се виждаха реката, ниските ливади от другата страна и ярката пурпурна светлина на огън, около който се движеха черни хора и коне. А зад огъня други светлини — на някакво селце... Там пееха песен.

Над реката и тук-там над ливадата се вдигаше мъгла. Високите тесни парцали, гъсти и бели като мляко, пълзяха над реката, като затулваха отражението на звездите и се закачаха за върбите. Те всяка минута се преобразяваха и на човек му се струваше, че едни се прегръщат, други се кланят, трети издигат към небето ръце с широки

попски ръкави, сякаш се молят... Вероятно те бяха навели на Дмитрий Петрович мисли за привидения и покойници, защото той обърна лице към мен и промълви с тъжна усмивка:

— Кажете ми, драги мой, защо, когато искаме да разкажем нещо страшно, тайнствено и фантастично, черпим материал не от живота, а непременно от света на привиденията и задгробните сенки?

— Страшно е онова, което не разбираме.

— А нима разбирате живота? Кажете: нима разбирате живота по-добре от задгробния свят?

Дмитрий Петрович седна съвсем близо до мен, така че чувствах на бузата си диханието му. Във вечерния здрач бледото му слабо лице изглеждаше още по-бледо, а тъмната брада — по-черна от катран. Очите му бяха тъжни, искрени и малко изплашени, сякаш се готвеше да ми разкаже нещо страшно. Гледаше ме в очите и продължаваше със своя привичен умоляващ глас:

— Нашият живот и задгробният свят са еднакво неразбираеми и страшни. Който се страхува от привидения, трябва да се страхува и от мен, и от тези светлини, и от небето, тъй като всичко това, ако се замислим, както трябва, е непостижимо и фантастично не по-малко, отколкото привиденията от онзи свят. Принц Хамлет не се е убил, защото се е страхувал от тези призраци, които може би биха посетили смъртния му сън; знаменитият му монолог ми харесва, но, откровено казано, никога не ме е трогвал. Ще ви призная като на приятел, че понякога в печални минути съм си представял смъртния си час, фантазията ми изобретяваше хиляди видения, от мрачни по-мрачни, и успявах да достигна до мъчителна екзалтация, до кошмар и това, уверявам ви, не ми се струваше по-страшно от действителността. Не ще и дума, виденията са страшни, но е страшен и животът. Приятелю, аз не разбирам живота и се страхувам от него. Не зная, може би съм болен, умопобъркан. На нормалния, здравия човек му се струва, че разбира всичко, което вижда и чува, а аз съм загубил това „струва ми се“ и от ден на ден ме отравя страх. Има една болест — страх от пространството, а пък моята болест е страх от живота. Когато лежа на тревата и дълго гледам някоя буболечка, която едва вчера се е родила и нищо не разбира, ми се струва, че животът ѝ е непрекъснат ужас, и в нея виждам себе си.

— Какво собствено ви плаши? — попитах.

— Всичко ме плаши. Аз по природа не съм задълбочен човек и малко се интересувам от такива въпроси, като задгробния свят, съдбините на човечеството, и изобщо рядко хвърча в облаците. Плаши ме най-вече делничността, от която никой от нас не може да се скрие. Не съм в състояние да различа кое в постъпките ми е истина и кое лъжа, и те ме тревожат; съзнавам, че житейските условия и възпитанието ми са ме затворили в тесния кръг на лъжата, че целият ми живот не е нищо друго освен ежедневна грижа да лъжа себе си и другите и да не го забелязвам, и ми става страшно от мисълта, че докато съм жив, няма да се измъкна от тази лъжа. Днес правя нещо, а на другия ден вече не разбирам защо съм го направил. Постъпих на служба в Петербург и се изплаших, дойдох тук, за да се заема със земеделие, и пак се изплаших... Виждам, че знаем малко и затова всеки ден грешим, несправедливи сме, клеветим се, отравяме чуждия живот, изразходваме всичките си сили за нелепости, които не са ни нужни и ни пречат да живеем, и това ме плаши, защото не разбирам за какво и на кого е необходимо. Аз, миличък, не разбирам хората и се страхувам от тях. Страшно ми е да гледам селяците, не зная за какви висши цели страдат и заради какво живеят. Ако животът е наслада, те са излишни, ненужни хора; ако целта и смисълът на живота са в мизерията и пълното, безнадеждно невежество, не разбирам на кого и защо е нужна тая инквизиция. Никого и нищо не разбирам. Благоволете да разберете ей този субект! — каза Дмитрий Петрович, като посочи Четиридесет мъченици. — Замислете се!

Като забеляза, че и двамата го погледнахме, Четиридесет мъченици почтително се прокашля в шепа и каза:

— При добри господари винаги съм бил верен слуга, но главната причина са спиртните напитки. Ако сега ме зачетяха мен, клетника, и ми дадяха работа, бих целунал иконата. Думата ми на две не става!

Църковният пазач мина покрай нас, с недоумение ни изгледа и захвана да дърпа въжето. Камбаната бавно и провлечено удари десет, рязко нарушавайки вечерната тишина.

— Но вече е десет! — рече Дмитрий Петрович. — Време е да тръгваме. Да, миличък — въздъхна той, — ако знаехте как се страхувам от обикновените си житейски мисли, в които на пръв поглед няма нищо страшно. За да не мисля, развличам се с работа и гледам да

се уморя, за да спя добре през нощта. Деца, жена — за другите това е нещо обикновено, но колко тежко е то за мен, миличък!

Той потърка с ръце лицето си, изохка и се засмя:

— Ако можех да ви разкажа каква глупашка роля изиграх в живота си! — додаде той. — Всички ми казват: имате мила жена, прелестни деца и самият вие сте прекрасен глава на семейство. Мислят, че съм много щастлив, и ми завиждат. Е, щом заговорих за това, ще ви кажа на четири очи: моят щастлив семеен живот е само едно печално недоразумение и аз се страхувам от него.

Бледото му лице погрозня от напрегнатата усмивка. Той ме прегърна през кръста и продължи полугласно:

— Вие сте мой искрен приятел, вярвам ви и дълбоко ви уважавам. Небето ни изпраща дружбата, за да можем да се изприкажем и да се спасим от тайните, които ни гнетят. Позволете ми да се възползвам от приятелското ви разположение към мен и да ви кажа цялата истина. Моят семеен живот, който ви изглежда тъй възхитителен, е голямото ми нещастие и големият ми страх. Ожених се странно и глупаво. Трябва да ви кажа, че преди сватбата обичах Маша безумно и я ухавах две години. Пет пъти ѝ правих предложение и тя ми отказваше, защото била съвсем равнодушна към мен. На шестия път, когато, изпепелен от любов, пълзях пред нея на колене и молах за ръката ѝ като за милостиня, тя се съгласи... Каза ми: „Не ви обичам, но ще ви бъда вярна...“ Приех условието ѝ с възторг. Тогава разбирах какво значи, но сега, кълна се в Бога, не разбирам. „Не ви обичам, но ще ви бъда вярна“ — какво значи това? Някаква мъгла, мрак... Обичам я и сега все тъй силно, както в първия ден на сватбата, а тя, струва ми се, е равнодушна както преди и навярно се радва, когато заминавам. Не съм сигурен обича ли ме или не, но нали живеем под един покрив, говорим си на „ти“, спим заедно, имаме деца, собствеността ни е обща... Какво значи това? Защо е така? А вие, миличък, разбирате ли нещо? Жестоко изпитание! Поради това, че нищо не разбирам от нашите отношения, мразя ту нея, ту себе си, ту и двамата заедно, всичко ми се е объркало в главата, мъча се и тъпея, а тя като напук от ден на ден се разхубавява, става изумителна... Според мен косата ѝ е прекрасна, а усмивката ѝ не може да се сравни с ничия друга. Обичам я и зная, че обичам безнадеждно. Безнадеждна любов към жена, от

която имаш вече две деца! Нима това е разбираемо и не е страшно? Нима не е по-страшно от привиденията?

Той беше в такова настроение, че би говорил още дълго, но за щастие се чу гласът на кочияша. Конете ни дойдоха. Ние се качихме във фойтона и Четиридесет мъченици, свалил шапка, ни настави с такъв израз, сякаш отдавна чакаше случай да се докосне до скъпоценните ни особи.

— Дмитрий Петрович, позволете да дойда при вас — наклонил глава, проговори той, като непрекъснато мигаше. — Смилете се над мен! Умирам от глад!

— Е, добре — каза Силин. — Ела, ще останеш три дни, пък после ще видим.

— Слушам! — зарадва се Четиридесет мъченици. — Ще дойда още днес, господарю.

До къщата имаше шест версти. Дмитрий Петрович, доволен, че най-после си е излял душата пред приятел, през целия път ме държеше през кръста и вече не с горест и уплаха, а весело ми говореше, че ако всичко в семейството му било благополучно, би се върнал в Петербург и би се заел с науките. „Тази мода, казваше той, която е подгонила към селото толкова надарени млади хора^[1], е печално явление. Ръж и пшеница в Русия има много, но съвсем няма културни хора. Трябва даровитата здрава младеж да се занимава с науки, изкуство и политика. Да се постъпва другояче, значи да бъдем непредвидливи“. Той философстваше с удоволствие и съжеляваше, че утре сутринта ще се раздели с мен, защото трябва да отиде на горските тържища.

А на мен ми беше неудобно и тъжно и ми се струваше, че го мамя. И в същото време ми беше приятно. Гледах грамадната червена луна, която изгряваше, и си представях високата стройна блондинка, бледолика, винаги хубаво облечена, от която лъхаше на някакъв особен парфюм, подобен на мускус, и, кой знае защо, ми беше весело да си мисля, че тя не обича мъжа си.

Като пристигнахме вкъщи, седнахме да вечеряме. Мария Сергеевна със смях ни гоцаваше с нашите покупки, а аз намирах, че тя наистина има прекрасна коса и че усмивката ѝ не може да се сравни с ничия друга. Наблюдавах я и ми се искаше във всяко нейно движение и поглед да виждам, че не обича мъжа си, и ми се струваше, че го виждам.

Дмитрий Петрович скоро почна да се бори с дрямката. След вечерята поседя с нас десетина минути и рече:

— Както обичате, господа, а аз утре трябва да ставам в три часа. Позволете ми да ви напусна.

Той нежно целуна жена си, силно с благодарност ми стисна ръка и ме накара да се зарека, че непременно ще дойда следващата седмица. За да не се успи, отиде да ношува в пристройката.

Мария Сергеевна си лягаше късно, по петербургски, и сега, кой знае защо, се радвах на това.

— А сега? — подех аз, когато останахме сами. — Сега ще бъдете така добра да ми изсвирите нещо.

Не ми се слушаше музика, но не знаех как да подхвана разговор. Тя седна на рояла и изсвири не помня какво. Седях до нея, гледах белите ѝ пухкави ръце и се мъчех да прочета нещо върху студеното ѝ равнодушно лице. Но ето че тя се усмихна на нещо си и ме погледна.

— Скучно ви е без вашия приятел — каза тя.

Аз се засмях.

— Заради приятелството е достатъчно да ви посещавам веднъж в месеца, а аз идвам през няколко дни.

Като казах това, станах и с вълнение прекосих стаята от край до край. Тя също стана и отиде до камината.

— Какво искате да кажете? — попита, като вдигна към мен големите си ясни очи.

Не ѝ отговорих.

— Вие не казахте истината — продължи тя, след като помисли. — Идвате тук само заради Дмитрий Петрович. Е, какво, много се радвам. В наше време рядко може да се види такава дружба.

„Охо!“ — помислих си и като не знаех какво да кажа, попитах:

— Искате ли да се разходим из градината?

— Не.

Излязох на терасата. По главата ми пробягаха тръпки и ми беше студено от вълнение. Вече бях сигурен, че ще говорим баналности и нищо особено няма да можем да си кажем, но че през тази нощ трябва да се случи онова, за което не се осмелявах дори да мечтая. Непременно тази нощ или никога.

— Какво хубаво време — казах високо.

— Все едно ми е — бе отговорът.

Влязох в гостната. Мария Сергеевна както преди стоеше до камината, сложила ръце на гърба си, и гледаше настрана.

— Защо ви е все едно? — попитах.

— Защото ми е скучно. Вие скучаете само без вашия приятел, а на мен винаги ми е скучно. Впрочем... но това не е интересно за вас.

Седнах на рояла и налучквах няколко акорда, изчаквайки какво ще каже тя.

— Моля ви, не се притеснявайте — каза тя, като ме гледаше сърдито, сякаш всеки миг щеше да заплаче от досада. — Ако ви се спи, вървете. Не мислете, че като сте приятел на Дмитрий Петрович, сте длъжен да скучаете с жена му. Не искам жертви. Моля ви, вървете.

Не си отидох, разбира се. Тя излезе на терасата, а аз останах в гостната и около пет минути прелиствах нотите. После излязох и аз. Стояхме един до друг в сянката на пердетата, а под нас бяха стъпалата, облени от лунна светлина. През лехите с цветя и по жълтия пясък на алеите се протягаха черните сенки на дърветата.

— Аз също трябва да замина утре — казах.

— Разбира се, ако мъжът ми не е вкъщи, вие не можете да останете тук — проговори насмешливо тя. — Представям си колко нещастен щяхте да бъдете, ако бяхте влюбен в мен! Ами ако някой ден ви се хвърля на шията?... С какъв ли ужас ще побегнете от мен. Би ми било много интересно.

Думите и бледото ѝ лице бяха сърдити, но очите ѝ бяха пълни с най-нежна страстна любов. Вече гледах на това прекрасно създание като на своя собственост и едва сега забелязах, че тя има златисти вежди, чудни вежди, каквито дотогава не бях виждал. Мисълта, че мога да я привлека към себе си, да я милвам, да докосвам прекрасната ѝ коса, изведнъж ми се стори толкова чудовищна, че се засмях и затворих очи.

— Но вече е време... Лека нощ — проговори тя.

— Не искам лека нощ — казах през смях, влизайки след нея в гостната. — Ще прокълна тази нощ, ако бъде лека.

Стиснах ръката ѝ и я изпратих до вратата. Виждах по лицето ѝ, че ме разбира и се радва, че аз също я разбирам.

Отидох в стаята си. На масата до книгите си видях фуражката на Дмитрий Петрович и това ми напомни за приятелството ни. Взех бастуна си и излязох в градината. Тук вече се вдигаше мъглата и край

дърветата и храстите, прегръщайки ги, бродеха същите високи и тесни привидения, които видях одева на реката. Колко жалко, че не можех да говоря с тях?

В необикновено прозрачния въздух отчетливо изпъкваше всяко листче, всяка капка роса — те също ми се усмихваха в тишината и минавайки покрай зелените пейки, си спомних думите от някаква Шекспирова пиеса: как сладко спи лунното сияние тук на пейката!

В градината имаше хълмче. Изкачих се на него и седнах. Премалявах от някакво сладостно чувство. Бях сигурен, че сега ще я прегръщам, ще се притискам до разкошното ѝ тяло, ще целувам златните ѝ вежди, и ми се искаше да не вярвам в това, да поядосвам самия себе си и съжалявах, че тя тъй малко ме измъчва и тъй скоро се предаде.

Но ето че неочаквано се чува тежки стъпки. По алеята се зададе мъж, среден на ръст, и начаса познах в него Четиридесет мъченици. Той седна на скамейката и дълбоко въздъхна, после три пъти се прекръсти и легна. След минута стана и легна на другата си страна. Комарите и нощната влага му пречеха да заспи.

— Ех, живот! — проговори той. — Нещастен, горестен живот!

Като гледах мършавото му превито тяло и слушах тежките му хрипливи въздишки, си спомних за още един нещастен, горестен живот, който днес ми се изповяда, и изпитах зловец страх от блаженото си състояние. Слязох от хълмчето и тръгнах към къщата.

„Според него животът е страшен — мислех си, — тогава не се церемони с него, не му се давай и докато не те е смазал, вземай всичко, което можеш да откраднеш от него“.

На терасата стоеше Мария Сергеевна. Мълчаливо я прегърнах и жадно зацелувах веждите, слепоочията, шията ѝ...

В моята стая тя ми каза, че ме обича отдавна, повече от година. Кълнеше ми се в любов, плачеше, молеше се да я отведе със себе си. Аз току я завеждах до прозореца да погледна лицето ѝ на лунната светлина, тя ми се струваше прекрасен сън и бързах да я прегърна силно, за да повярвам в действителността. Отдавна не бях преживявал такова вълнение... Но все пак далеч, в дълбините на душата си, чувствах неудобство и ми беше чоглаво. В любовта ѝ към мен имаше нещо неловко и тягостно както в приятелството на Дмитрий Петрович. Това беше голяма, сериозна любов със сълзи и клетви, а аз не исках да

има нищо сериозно — нито сълзи, нито клетви, нито разговори за бъдещето. Просто тази лунна нощ да проблесне в живота ни като метеор — и точка.

Точно в три часа тя излезе от стаята ми и когато аз, застанал на вратата, гледах след нея, в края на коридора изведнъж се показа Дмитрий Петрович. Като се изравни с него, тя трепна и му направи път и в цялата ѝ фигура се чувстваше отвращение. Той някак странно се усмихна, прокашля се и влезе в стаята ми.

— Вчера си забравих тук фуражката. — каза той, без да ме гледа.

Намери я и с две ръце я сложи на главата си, после погледна смутеното ми лице, обувките ми и проговори с някакъв странен пресипнал глас:

— Навярно ми е съдено нищо да не разбирам. Ако вие разбирате нещо, то... поздравявам ви. Черно ми е пред очите.

И излезе, покашляйки. После видях през прозореца как самичък запрягаше конете край конюшната. Ръцете му трепереха, той бързаше и поглеждаше към къщата; навярно му беше страшно. След това седна в кабриолета и с някакъв странен израз, сякаш се страхуваше от преследване, шибна конете.

След малко тръгнах и аз. Слънцето вече изгряваше и вчерашната мъгла плахо се притискаше към храстите и баирите. На капрата седеше Четиридесет мъченици, вече успял да пийне някъде, и плещеше пиянски глупости.

— Аз съм свободен човек! — крещеше той на конете. — Ей вие, вихрогончета! Аз съм потомствен почетен гражданин, ако искате да знаете!

Страхът на Дмитрий Петрович, който не излизаше от главата ми, се предаде и на мен. Мислех за това, което се бе случило, и нищо не разбирах. Гледах полските врани и ми беше странно и страшно, че летят.

„Защо направих това? — питах се с недоумение и отчаяние. — Защо стана тъкмо така, а не другояче? На кого и защо беше необходимо тя да ме обича сериозно и той да дойде в стаята ми за фуражката си? И какво общо има с това тая фуражка?“

Същия ден заминах за Петербург и повече не видях Дмитрий Петрович и жена му. Разправят, че продължавали да живеят заедно.

1892

[1] Има се предвид народническото движение в Русия от 70-те години на XIX в. ↑

ВРАГОВЕ

Минаваше девет, когато в една тъмна септемврийска вечер се помина от дифтерит единственият син на земския доктор Кирилов — шестгодишният Андрей. Когато докторшата падна на колене пред креватчето на умрялото детенце, овладяна от първия пристъп на отчаяние, в антрето рязко прозвуча звънецът.

Поради дифтерита цялата прислуга още от заранта беше отстранена от къщи. Кирилов, както си беше, без сюртук, с разкопчана жилетка, неизбърсал мокрото си лице и ръцете, обгорени от карбола, отиде съм да отвори вратата. В антрето беше тъмно и от влезлия можеха да се различат само средният ръст, бялото шалче и едрото, извънредно бледо лице, толкова бледо, че сякаш от появяването на това лице в антрето стана по-светло...

— Докторът тука ли е? — припряно попита влезлият.

— Тук съм — отговори Кирилов. — Какво желаете?

— А, вие ли сте? Драго ми е — зарадва се влезлият и започна да търси в тъмното ръката на доктора, намери я и здраво я стисна в ръцете си. — Много... Много се радвам! Ние се познаваме!... Аз съм Абогин... имах удоволствието да ви видя лятос у Гнучев. Много се радвам, че ви намерих... За Бога, няма да ми откажете да тръгнете още сега с мен... Жена ми е тежко болна... И екипажът е с мен...

По гласа и движението на влезлия се забелязваше, че се намира в силно възбудено състояние. Също като изплашен от пожар или от бясно куче, той едва сдържаше честото си дишане и говореше бързо, с треперлив глас и нещо съвсем искрено, детски малодушно звучеше в гласа му. Както всички изплашени и зашеметени, той говореше с кратки, отсечени фрази и произнасяше много излишни, съвсем неподходящи за случая думи.

— Страхувах се, че няма да ви заваря — продължаваше той. — Измъчих се, докато пътувах за насам... За Бога, обличайте се и да тръгваме... Това стана така. Пристигна у дома Папчински, Александър Семьонович, когото вие познавате... Поприказвахме си... след това

седнахме да пием чай; изведнъж жена ми изпищява, хваща се за сърцето и пада на облегалото на стола. Отнесохме я на кревата и... с амоняк ѝ разтривах слепоочията, и с вода я пръсках... лежи като мъртва... Боя се, че е аневризъм... Да тръгваме... И баща ѝ умря от аневризъм...

Кирилов слушаше и мълчеше, като че ли не разбираше руски.

Когато Абогин още веднъж спомена за Папчински и за бащата на жена си и още веднъж започна в тъмното да търси ръката му, докторът тръсна глава и каза, като разтягаше апатично всяка дума:

— Извинете, не мога да тръгна... Преди пет минути... умря... синът ми...

— Нима? — прошепна Абогин, като направи крачка назад. — Боже мой, колко не навреме съм дошъл! Изключително нещастен ден... Изключително! Какво съвпадение... и сякаш че нарочно!

Абогин хвана дръжката на вратата и наведе глава в размисъл. Явно се колебаеше и не знаеше какво да прави: да си върви ли, или да продължава да моли доктора.

— Слушайте — горещо каза той, като хвана Кирилов за ръката, — аз много добре разбирам вашето положение! Бог вижда, срамно ми е, че в такъв момент се опитвам да заангажирам вашето внимание, но какво да правя? Преценете сам, при кого да отида? Та освен вас тука няма друг лекар. Да вървим, за Бога! Не за себе си моля... Не аз съм болен!

Настъпи мълчание. Кирилов се обърна с гръб към Абогин, постоя и бавно мина от антрето в салона. Ако се съдеше по несигурния му, машинален вървеж, по вниманието, с което поправи в салона мъхнатия абажур на загасената лампа и надзърна в дебелия книга на масата, в тази минута у него нямаше нито намерение, нито желание, нито мислеше за нещо и навярно вече не си спомняше, че у дома му в антрето стои чужд човек. Здрачът и тишината на салона, изглежда, усилиха зашеметеността му. Минавайки от салона в кабинета си, той вдигаше десния си крак по-високо, отколкото трябваше, търсеше с ръце рамката на вратата и същевременно в цялата му фигура се чувстваше някакво недоумение, като че беше попаднал в чужда къща или като да се беше напил за първи път и сега с недоумение се отдаваше на новото си усещане. Върху едната стена на кабинета през шкафове с книги се очертаваше широка ивица светлина; ведно с

тежката спарена миризма на карбол и етер тая светлина се процеждаше през леко притворената врата, която водеше от кабинета към спалнята... Докторът се отпусна в креслото до масата; една минута той сънливо гледа осветените си книги, после се привдигна и отиде в спалнята.

Тук, в спалнята, цареше мъртъв покой. Всичко, до последната подробност, красноречиво говореше за неотдавна преживяната буря, за умората — и всичко почиваше. Свещицата, поставена на нощното шкафче между нагъсто струпаните стъкълца, кутийки и бурканчета, и голямата лампа на скрина ярко осветяваха цялата стая. На кревата до прозореца лежеше момченцето с отворени очи и учуден израз на лицето. То не мърдаше, но отворените му очи сякаш с всеки миг все повече тъмнееха и потъваха навътре в черепа. Сложила ръце върху тялото му и скрила лице в диплите на завивката, пред кревата беше коленичила майката. Също като момчето, тя не помръдваше, но колко движение се чувстваше в извивките на тялото ѝ и в ръцете ѝ! Тя се беше притиснала към кревата с цялото си същество, с цялата си сила и жадност, сякаш се страхуваше да наруши спокойната и удобна поза, която най-сетне беше намерила за измъченото си тяло. Одеята, кърпите, легените, локвите по пода, разхвърляните навсякъде пръчици с памук и лъжички, бялата бутилка с варовита вода, самият въздух, задушлив и тежък — всичко бе замръзнало и изглеждаше потънало в покой.

Докторът спря до жена си, мушна ръце в джобовете на панталоните и навел глава настрани, устреми поглед върху сина си. Лицето му изразяваше равнодушие, само по капчиците, които блестяха по брадата му, се забелязваше, че наскоро бе плакал.

Нямаше го в спалнята вече оня отблъскващ ужас, за който мислят, когато говорят за смъртта. В общото вцепенение, в позата на майката, в равнодушието на докторовото лице имаше нещо привличащо, затрогващо сърцето, именно оная тънка, едва доловима красота на човешката скръб, която няма скоро да се научат да я разбират и описват и която сякаш само музиката е в състояние да изрази. Чувстваше се красота и в мрачната тишина; Кирилов и жена му мълчаха, не плачеха, като че ли освен тежестта на загубата съзнаваха и целия лиризм на своето положение: както някога, в онова време, бе преминала тяхната младост, тъй и сега заедно с това момче си отиваше

завинаги във вечността и тяхното право да имат деца! Докторът е на четиридесет и четири години, вече е побелял и има вид на старец, а повехналата му и болна жена е на тридесет и пет години. Андрей беше не само единствен, но и последен.

В противоположност на жена си докторът принадлежеше към онези натури, които в минути на душевни страдания чувстват необходимост от движение. След като постоя край жена си около пет минути, той, вдигайки високо десния си крак, премина от спалнята в малката стаичка, наполовина заета от големия широк диван; от тук отиде в кухнята. Повъртя се около печката и леглото на готвачката, приведе се и през малката вратичка излезе в антрето.

Тогава отново видя бялото шалче и бледното лице.

— Най-последно! — въздъхна Абогин и улови дръжката на вратата.
— Да вървим, моля ви!

Докторът се сепна, погледна го и си спомни...

— Слушайте, вече ви казах, че не мога да тръгна! — каза той, като идваше на себе си. — Колко е странно!

— Докторе, аз не съм от камък, много добре разбирам вашето положение... съчувствам ви! — каза с умоляващ глас Абогин, положил ръка на шала си. — Но аз не за себе си моля... Умира жена ми! Ако бяхте чули този вик, ако бяхте видели лицето ѝ, щяхте да разберете настойчивостта ми! Боже мой, а аз пък мислех, че сте отишли да се обличате! Докторе, времето е скъпо! Да вървим, моля ви!

— Не мога да дойда — каза на паузи Кирилов и се отправи към салона.

Абогин тръгна след него и го хвана за ръкава.

— Вие сте покрусен, разбирам, но аз ви викам не зъби да лекувате, не за експертиза, а човешки живот да спасявате! — продължаваше да моли той като просяк. — Тоя живот е над всяка лична скръб! Ето, аз моля за мъжество, за подвиг! В името на човеколюбието!

— Човеколюбието е нож с две остриета — раздражено каза Кирилов. — В името на същото това човеколюбие аз ви моля да не ме откарвате. И колко е странно, ей Богу! Аз едва стоя на краката си, а вие ме заплашвате с човеколюбие! Аз сега не съм годен за нищ... за нищо на света няма да тръгна, пък и на кого ще оставя жена си? Не, не...

Кирилов замаха китките на ръцете си и заотстъпва назад.

— И... и не ме молете! — продължи той изплашено. — Извинете ме... Съгласно том тринадесети от законите съм задължен да отида и вие имате право да ме повлечете за яката... Заповядайте, влачете ме, но... аз не съм годен... Даже не съм в състояние да приказвам... Извинете...

— Напразно, докторе, ми говорите с такъв тон! — каза Абогин, като хвана пак доктора за ръкава. — Оставете този тринадесети том! Аз нямам никакво право да насилвам вашата воля. Ако искате — елате, ако не щете — ваша работа, но аз не към вашата воля се обръщам, а към вашето чувство. Умира млада жена! Казвате, че току-що е умрял синът ви, та кой, ако не вие, ще разбере моя ужас?

Гласът на Абогин трепереше от вълнение; в това треперене и в тона имаше много по-голяма убедителност, отколкото в думите. Абогин беше искрен, но странно, каквито и фрази да изричаше, всичките излизаха неестествени, бездушни, неуместно цветисти и сякаш дори оскърбяваха и въздуха в докторската къща, и умиращата някъде си жена. И самият той чувстваше това и защото се страхуваше да не остане неразбран, с всички сили се стараше да придаде на гласа си мекота и нежност, за да надделее, ако не с думи, то поне с искреността на тона. Изобщо фразата, колкото и да е красива и дълбока, действа само на равнодушните, но невинаги може да задоволи онези, които са щастливи или нещастни; затова най-висш израз на щастие или нещастие е най-често безмълвието; влюбените се разбират един друг най-добре, когато мълчат, а пламенната, страстната реч, произнесена над гроба, трогва само чуждите — на вдовицата и децата на мъртвия тя изглежда студена и незначителна.

Кирилов стоеше и мълчеше. Когато Абогин изрече още няколко фрази за високото призвание на лекаря, за саможертвата и прочие, докторът запита мрачно:

— Далеч ли трябва да се отиде?

— Не повече от тринадесет-четиринадесет версти. Имам превъзходни коне със себе си, докторе! Давам ви честна дума, че ще ви отведа дотам и обратно за един час. Само един час!

Последните думи подеждаха на доктора по-силно, отколкото доводите за човеколюбие или призванието на лекаря. Той помисли и каза с въздишка:

— Добре, да вървим!

Бързо, вече с твърда крачка той тръгна към кабинета си и след малко се върна облечен в дълъг сюртук. Като ситнеше и тътреше крака около него, зарадваният Абогин му помогна да си надене палтото и двамата заедно излязоха.

Навън беше тъмно, но по-светло, отколкото в антрето. В мрака вече ясно се очертаваше високата прегърбена фигура на доктора с дълга остра брада и с орлов нос. От Абогин освен бледното лице сега се виждаха голямата му глава и мъничката студентска шапчица, едва закриваща темето. Шалчето се белееше само отпред, отзад се криеше под дългите коси.

— Вярвайте, ще съумея да оцена великодушието ви — мърмореше Абогин, като настаняваше доктора в каляската. — Скоро ще стигнем. А ти, Лука, гълъбче, карай колкото се може по-бързо! Моля те!

Кочияшът караше бързо. В началото се редяха неугледни постройки по продължение на болничния двор; навред беше тъмно, само в дъното на двора от някакъв прозорец се провираше през градинката ярка светлина и три прозореца от горния етаж на болничната сграда изглеждаха по-бледни от въздуха. Сетне каляската навлезе в гъст мрак; тук миришеше на гъби и се чуваше шепот на дървета; врани, разбудени от шума на колелата, се размърдаха в листака и вдигнаха тревожен жаловит крясък, сякаш знаеха, че на доктора е умрял синът, а на Абогин жена му е болна. Но ето започнаха да се мержелеят отделни дървета, храсталак; проблесна мрачно яз, върху който спяха големи черни сенки, и каляската се затъркала по равното. Крясъкът на враните се чуваше вече глухо, далеч отзад, и скоро съвсем замлъкна.

Почти през целия път Кирилов и Абогин мълчаха. Само веднъж Абогин дълбоко въздъхна и промърмори:

— Мъчително състояние! Никога не обичаш близките си така, както когато рискуваш да ги загубиш.

И когато каляската тихо прекосяваше реката, Кирилов изведнъж се сепна, също като да го беше изплашил плисъкът на водата, и се размърда.

— Слушайте, освободете ме — каза той измъчено. — После ще дойда у вас. Искам само да изпратя фелдшера при жена ми. Тя е сама!

Абогин мълчеше. Каляската, като се поклащаше и трополеше по камъните, мина пясъчния бряг и забърза нататък. Кирилов се размърда неспокойно от мъка и се озърна наоколо си. Отзад при оскъдната светлина на звездите се виждаха пътят и губещите се в мрака крайбрежни върби. Вдясно се простираше поле, равно и безкрайно като небето, в далечината тук-там, вероятно в торфените блата, горяха мъжделиви пламъчета. Вляво успоредно с пътя се простираше хълм, накъдрен от нисък храсталак, а над хълма неподвижно светеше голям полумесец, червен, леко забулен от мъгла и обкръжен от ситни облачета, които сякаш го оглеждаха от всички страни и го пазеха да не би да избяга.

В цялата природа се чувстваше нещо безнадеждно, болно, земята като паднала жена, която седи сама в тъмна стая и се старее да не мисли за миналото, се измъчваше от спомените за пролетта и лятото и равнодушно очакваше неизбежната зима. Накъдето и да погледнеш, вредом природата се разкриваше като тъмна, безкрайно дълбока и студена яма, откъдето не биха могли да се измъкнат ни Кирилов, ни Абогин, нито червеният полумесец...

Колкото повече приближаваше към целта каляската, толкова по-нетърпелив ставаше Абогин. Той мърдаше, подскачаше, вглеждаше се през рамото на кочияша напред. А когато най-последно спряха пред парадния вход, красиво драпиран с платно на ивици, и Абогин погледна осветения прозорец на втория етаж, можеше да се чуе как трепереше дъхът му.

— Ако нещо се случи, не ще го преживея — каза той, като влизаше с доктора към вестибюла и потриваше от вълнение ръце. — Но няма суматоха, значи засега още всичко е благополучно — прибави той, като се вслушваше в тишината.

Във вестибюла не се чуваха нито гласове, нито стъпки и цялата къща изглеждаше заспала въпреки яркото осветление. Сега вече докторът и Абогин, които дотогава бяха в тъмнина, можеха да се разгледат един друг. Докторът беше висок, попрегърбен, облечен небрежно и имаше некрасиво лице. Нещо неприятно рязко, нелюбезно и сурово изразяваха дебелиите му като на негър устни, орловият нос и апатичният му равнодушен поглед. Невчесаната глава, хлътналите слепоочия, преждевременно побелелите косми на дългата остра брада, през които прозираше гушата му, бледосивият цвят на кожата и

небрежното непохватно държане — всичко това със своята безчувственост навеждаше на мисълта за преживяна нужда, несгоди, за умора от живота и от хората. Гледайки цялата му суха фигура, човек не можеше да допусне, че има жена, че би могъл да плаче за дете. Абогин пък представляваше нещо друго. Той беше пълен, солиден блондин с голяма глава и едри, но меки черти на лицето, облечен изящно, по най-последна мода. В стойката, в плътно закопчания сюртук, в гъстата коса и в лицето му се чувстваше нещо благородно, лъвско; той вървеше с вдигната глава и изпъчени гърди, говореше с приятен баритон и в начина, с който снемаше шала или поправяше косите на главата си, прозираше тънко, почти женско изящество. Дори бледността и детският страх, с който той, събличайки се, поглеждаше нагоре по стълбата, не накърняваха осанката му и не намаляваха ситостта, здравето и самоувереността, които лъхаха от цялата му фигура.

— Никого няма и нищо не се чува — каза той, като се изкачваше по стълбата. — Няма тревога. Дай Боже!

Той преведе доктора през вестибюла и голяма зала, където се тъмнееше черен роял и висеше полилей с бял абажур; от тук двамата минаха в малка, много уютна и красива приемна, изпълнена с приятен розов полумрак.

— Постойте тук, докторе — каза Абогин, — а аз... сегичка. Ще ида да погледна и да предупредя.

Кирилов остана сам. Разкошът на приемната, приятният полумрак и самото му присъствие в чуждия непознат дом, което имаше характер на приключение, явно не го вълнуваха. Той седеше в креслото и разглеждаше обгорените си от карбол ръце. Само бегло зърна яркочервения абажур, калъфа от виолончело и като извърна очи по посока на тиктакация часовник, забеляза един препариран вълк, също тъй солиден и сит като самия Абогин.

Беше тихо... Някъде далеч в съседните стаи някой гръмко произнесе „А!“, издрънча стъклена врата, навярно на шкаф, и пак всичко утихна. След като почака около пет минути, Кирилов престана да оглежда ръцете си и вдигна поглед към вратата, през която бе изчезнал Абогин.

На прага на тая врата стоеше Абогин, но не такъв, какъвто беше влязъл. Изражението на ситост и тънко изящество беше изчезнало от

него; и лицето, и ръцете, и позата му бяха изкривени от отвратителния израз на нещо като ужас или мъчителна физическа болка. Носът му, устните, мустаците — всички черти играеха и сякаш се силеха да се отскубнат от лицето, очите пък като че се смееха от болка...

Абогин тежко и широко прекрачи в средата на приемната, преви се, изстена и разтнесе юмруци.

— Измами ме! — викна той, като наблегна силно на втората сричка. — Измами ме! Заминала! Разболя се и ме прати за доктор само за да избяга с онзи шут Папчински! Боже мой!

Тежко пристъпи към доктора, протегна към лицето му белите си меки юмруци и като ги тресеше, продължаваше да крещи:

— Заминала! Измами ме! И защо е тая лъжа?! Боже мой! Боже мой! За какво е тоя мръсен, мошенически фокус, тая подла, коварна игра? Какво съм й направил? Заминала!

От очите му рукнаха сълзи. Той се обърна на един крак и закрочи из приемната. Сега с късия си сюртук, с модерните си тесни панталони, в които нозете му изглеждаха несъразмерно тънки спрямо тялото, със своята голяма глава и грива той извънредно много приличаше на лъв. Върху равнодушното лице на доктора заблестя любопитство. Той се привдигна и огледа Абогин.

— Позволете, а къде е болната? — запита той.

— Болната! Болната! — викна Абогин, като се смееше, плачеше и продължаваше да тресе юмруци. — Това не е болна, а прокълнатата! Низост! Подлост, по-гадна надали и самият сатана би измислил! Изпратила ме е, за да избяга, да избяга с един шут, с един тъп палячо, сутеньор! О, Боже, по-добре да беше умряла! Аз няма да го понеса! Няма да го понеса!

Докторът се изправи. Очите му замигаха, наляха се със сълзи, острата брада се задвижи надясно и наляво заедно с челюстта.

— Позволете, как може така? — запита той, като се озърташе с любопитство. — Синът ми умря, жена ми измъчена, самичка в цялата къща... самият аз едва стоя на краката си, три нощи не съм спал... и какво? Заставят ме да играя в някаква си пошла комедия, да играя ролята на изтъркан реквизит! Не... не разбирам!

Абогин разтвори единия си юмрук, хвърли на пода някаква измачкана бележка и стъпи на нея като върху насекомо, което искаш да смажеш.

— И аз не виждах... не разбирах! — говореше той през стиснати зъби, като разтърсваше около лицето си единия юмрук, и имаше такова изражение, сякаш са го настъпили по мазола. — Не забелязвах, че той идваше всеки ден, не забелязах, че днес дойде с карета! Защо с карета? И аз не виждах! Глупак!

— Не... не разбирам! — мърмореше докторът. — Та какво значи това?! Та това е подигравка с личността, гавра с човешките страдания! Това е нещо невъзможно... за пръв път в живота си виждам!

С някакво забъркано учудване на човек, който едва сега започва да разбира, че тежко са го оскърбили, докторът вдигна рамене, разтвори ръце и като не знаеше какво да каже, какво да направи, отпусна се изнемощял в креслото.

— Хайде, разлюбила си ме, залюбила си друг — по дяволите, но защо пък лъжа, за какво е тоя подъл, изменнически трик? — говореше с плачлив глас Абогин. — За какво? И защо? Какво съм ти направил?... Слушайте, докторе — разпалено каза той, като приближи към Кирилов. — Вие бяхте неволен свидетел на моето нещастие и няма да крия от вас истината. Кълна ви се, че аз обичах тая жена, обичах я набожно, като роб! За нея всичко пожертвах: скарах се с близките си, изоставих службата си и музиката, прощавах ѝ това, което не бих могъл да простя и на майка си или на сестра си... Нито веднъж не съм я погледнал накриво... не съм ѝ давал никакъв повод! За какво е тая лъжа! Аз не искам любов, ала защо е тая мръсна измама? Не ме обичаш — тогава кажи го откровено, честно, още повече че знаеш възгледите ми по тоя въпрос...

Със сълзи на очи, треперейки с цялото си тяло, Абогин искрено изливаше пред доктора душата си. Той говореше разпалено, като притискаше с две ръце сърцето си, разкриваше своите семейни тайни без ни най-малко колебание и дори като че ли беше радостен, че най-после тия тайни се изтръгнаха навън из неговите гърди. Да можеше да поговори по такъв начин някой час и друг, да излее душата си, без съмнение би му олекнало. Кой знае, да речеше докторът да го изслуша, да му посъчувства приятелски, той може би, както това често се случва, би се примирил със своята мъка, без да протестира, без да прави ненужни глупости... Но случи се другояче. Докато Абогин говореше, оскърбеният доктор видимо се променяше. Равнодушието и учудването върху лицето му малко по малко отстъпиха място на

изражение на горчива обида, негодувание и гняв. Чертите му станаха още по-резки, сурови и неприятни. Когато Абогин поднесе към очите му фотография на млада жена с красиво, но сухо и неизразително като на калугерка лице и запита може ли, гледайки това лице, да допусне, че то е способно да изразява лъжа, докторът внезапно скочи, очите му светнаха и той каза, като разчленяваше грубо всяка дума:

— Защо ми разправяте всичко това? Не желая да слушам! Не желая! — кресна той и удари с юмрук по масата. — Не ми трябва вашите просташки тайни, по дяволите! Да не смеете да ми приказвате тия пошлости! Или си мислите, че не съм достатъчно оскърбен? Че аз съм лакей, когото докрай могат да оскърбяват? Така ли?

Абогин се отдръпна от Кирилов и изумено се втренчи в него.

— За какво ме докарахте тука? — продължаваше докторът, като брадата му се тресеше. — Ако ви е широко около врата да се жените, да беснеете и да разигравате мелодрами, мене какво ме засяга? Какво общо имам с вашите романи? Оставете ме на мира! Упражнявайте се в благородно юмручество, рисувайте си хуманни идеи, свирете (докторът стрелна изкриво калъфа на виолончелото) — свирете на контрабаси и тромбони, тлъстейте като скопени петли, но не смейте да се подигравате с личността! Ако не умеете да я уважавате, то поне избавете я от вашето внимание!

— Позволете, но що значи всичко това? — запита Абогин, като червенееше.

— Значи, че е низко и подло да се играе така с хората! Аз съм лекар, вие смятате лекарите и изобщо хората на труда, от които не лъха на парфюми и проституция, за свои лакеи и за моветони^[1], може и да ги смятате, но никой не ви е дал право да правите от човека, който страда, комедиен реквизит!

— Как смеете да ми говорите това? — запита тихо Абогин и лицето му наново затрепера, тоя път вече явно от гняв.

— Не, как вие, като знаете, че имам такава мъка, посмяхте да ме докарате тука, за да слушам вашите простащини? — кресна докторът и пак тропна с юмрук по масата. — Кой ви даде право така да се гаврите с чуждата скръб?

— Вие сте полудели! — извика Абогин. — Не е великодушно! Аз самият съм дълбоко нещастен и... и...

— Нещастен — презрително се усмихна докторът. — Не споменавайте тая дума, тя не се отнася до вас. Хаймани, които не могат да намерят пари с полица, също наричат себе си нещастни. Скопен петел, когото прекомерната мас души, също е нещастен. Нищожни хора!

— Уважаеми господине, вие се забравяте! — пискливо изкрещя Абогин. — За такива думи... бият! Разбирате ли?

Бързо бръкна в страничния си джоб, извади портфейла си и като измъкна две банкноти, хвърли ги на масата.

— Ето ви за визитата! — каза той, като ноздрите му помръдваха. — Заплатено ви е!

— Да не смеете да ми предлагате пари! — викна докторът и блъсна от масата банкнотите на пода. — Обидата с пари не се заплаща!

Абогин и докторът стояха лице срещу лице и в гнева си продължаваха да си нанасят един другиму незаслужени оскърбления. Изглежда, че никога в живота си, дори и на сън, не бяха изговаряли толкова несправедливи, жестоки и нелепи приказки. И у двамата силно се проявяваше егоизмът на нещастните. Нещастните са егоистични, зли, несправедливи, жестоки и по-малко, отколкото глупците, са способни да се разбират един друг. Нещастieto не съединява, а разединява хората и дори там, където изглежда, че те би трябвало да бъдат свързани от еднородната скръб, стават много повече несправедливи и жестоки, отколкото в среда сравнително доволна.

— Благоволете да ме отведете у дома! — извика докторът, като се задъхваше.

Абогин рязко позвъни. Когато на повикването му никой не се отзова, той още веднъж позвъни и сърдито захвърли звънчето на пода; то глухо се удари о килима и издаде жаловит, сякаш предсмъртен стон. Появи се лакей.

— Къде се изпокрихте, дявол да ви вземе? — нахвърли се върху него стопанинът, като стискаше юмруци. — Къде беше досега? Върви, кажи да дадат за тоя господин каляската, а за мене нареди да впрегнат каретата! Стой! — викна той, когато лакеят се обърна да излезе. — Утре нито един предател да не е останал вкъщи! Всички вън! Ще наема нови! Гадове!

В очакване на екипажите Абогин и докторът мълчаха. У първия се възвърна вече и изражението на ситост, и тънкото изящество. Той

крачеше из приемната, изящно тръскаше глава и явно нещо замисляше. Гневът му още не беше изстинал, но той се стараеше да даде вид, че не забелязва своя враг... Докторът пък стоеше, държеше се с една ръка за края на масата и гледаше на Абогин с онова дълбоко, донякъде цинично и некрасиво презрение, с което само скръбта и нещастиято могат да гледат, когато виждат пред себе си ситост и изящество.

Когато след известно време докторът седна в каляската и тръгна, очите му все още продължаваха да гледат презрително. Беше тъмно, много по-тъмно, отколкото преди един час. Червеният полумесец вече беше се скрил зад хълма и облаците, които го пазеха, лежаха като тъмни петна около звездите. Каретата с червени светлини затрополи по пътя и задмина доктора. Абогин заминаваше да протестира, да върши глупости...

По целия път докторът мислеше не за жена си, не за Андрей, а за Абогин и хората, които живееха в къщата, която току-що беше напуснал. Мислите му бяха несправедливи и безчовечно жестоки. Осъди той и Абогин, и жена му, и Папчински, и всички, които живеят в розов полумрак и ухаят на парфюми, и през целия път ги ненавиждаше и презираше до болка в сърцето. И в ума му заседна здраво убеждение за тези хора.

Ще мине време, ще премине скръбта на Кирилов, но убеждението, несправедливо, недостойно за човешкото сърце, няма да изчезне и ще остане в ума на доктора до гроб.

1887

[1] Хора с лош вкус (от фр. mauvais ton). ↑

ДУШИЧКА

Оленка, дъщерята на колежкия асесор^[1] в оставка Племянников, седеше замислена в двора под навеса пред къщата. Беше горещо, мухите досадно се лепяха и мисълта, че скоро ще настъпи вечерта, бе толкова приятна. От изток се задаваха тъмни дъждовни облаци и от там от време на време полъхваше влага.

Насред двора стоеше Кукин, антрепреньор и съдържател на увеселителната градина „Тиволи“, който живееше под наем в същия двор, в пристройката, и гледаше към небето.

— Пак! — говореше той с отчаяние. — Пак ще вали дъжд! Всеки ден дъжд, всеки ден дъжд — сякаш нарочно! Та това е катастрофа! Това е съсипия! Всеки ден страшни загуби!

Той плесна с ръце и продължи, като се обърна към Оленка:

— Виждате ли, Олга Семьоновна, нашия живот. Иде ти да плачеш! Работиш, стараяш се, мъчиш се, нощем не спиш, все мислиш как да бъде по-хубаво — и какво? От една страна — невежа, дивашка публика. Представям й най-хубавата оперетка, феерия, великолепни куплетисти, ама трябва ли й на нея това? Разбира ли тя от тия работи? На нея й трябва нещо панаирджийско! Дай й там някоя простащина! От друга страна — погледнете времето. Почти всяка вечер вали. Като е захванало от десети май, тъй ще отиде и до края на май и юни, просто ужас! Хората не идват, а пък аз плащам ли наем? Плащам ли на артистите?

На другия ден привечер пак се зададоха облаци и Кукин говореше с истеричен смях:

— Е, какво! Да вали! Ако ще, цялата градина да удави, ако ще, и мене! Та да не прокопсам ни на този, ни на онзи свят! Нека артистите ме дадат под съд! Голяма работа — съд! Ако щат, в Сибир да ме пратят! Ако щат, и на ешафода! Ха-ха-ха!

И на третия ден същото...

Оленка слушаше Кукин мълчаливо, сериозно и понякога очите й се изпълваха със сълзи. Най-накрая нещастията на Кукин я трогнаха,

тя го обикна. Той беше дребен, мършав, с жълто лице, с пригладена на слепоочията коса, говореше с тънко тенорово гласче и когато говореше, кривеше устата си; върху лицето му винаги беше изписано отчаяние, но въпреки всичко породи в нея истинско, дълбоко чувство. Тя постоянно обичаше някого и не можеше без това. По-рано обичаше баща си, който сега седеше болен в едно кресло в тъмна стая и дишаше тежко; обичаше леля си, която понякога веднъж на две години пристигаше от Брянск; а още по-рано, когато учеше в прогимназията, обичаше учителя си по френски език. Беше кротка, добродушна, състрадателна, с благ мек поглед и много здрава. Като гледаха пълните ѝ розови бузи, меката ѝ бяла шия с тъмна бенка, добродушната ѝ наивна усмивка, която се появяваше на лицето ѝ, когато слушаше нещо приятно, мъжете си казваха: „Да, бива си я...“ — и също се усмихваха, а гостенките дами не можеха да се сдържат да не я хванат за ръката неочаквано посред разговора и да не рекат в изблик на удоволствие:

— Душичка!

Къщата, в която живееше от рождение и която в завещанието беше записана на нейно име, се намираше в покрайнините на града, в циганския квартал, недалеч от градината „Тиволи“; по цели вечери и нощи тя слушаше музиката в градината и пукота на пръскащите се ракети и ѝ се струваше, че Кукин воюва със съдбата си и превзема с пристъп главния си враг — равнодушната публика; сърцето ѝ сладко замираще, изобщо не ѝ се спеше, а когато призори той се връщаше вкъщи, тя тихичко почукваше по прозореца от спалнята си и като му показваше през пердето само лицето и едното си рамо, ласкаво му се усмихваше...

Той ѝ направи предложение и те се венчаха. А когато видя, както трябва, шията и пълните ѝ здрави рамене, плесна с ръце и рече:

— Душичка!

Беше щастлив, но тъй като в деня на сватбата и после през нощта валя дъжд, от лицето му не изчезна изразът на отчаяние.

След сватбата живееше добре. Тя седеше на касата при него, следеше за реда в градината, записваше разходите, изплащаше заплатите, а розовите ѝ бузи и милата, наивна, подобна на сияние усмивка се мяркаха ту зад прозорчето на касата, ту зад кулисите или пък в бюфета. И вече говореше на познатите си, че най-забележителното, най-важно и нужно нещо в света е театърът и само

там човек може да получи истинска наслада и да стане образован и хуманен.

— Но разбира ли публиката тия работи? — говореше тя. — На нея ѝ трябва нещо панаирджийско! Вчера давахме „Фауст наопаки“^[2] и почти всички ложи бяха празни, но ако представехме с Ванечка някоя простащина, повярвайте, театърът щеше да бъде претъпкан. Утре с Ванечка даваме „Орфей в ада“^[3], елате.

И каквото Кукин говореше за театъра и за артистите, това повтаряше и тя. И тя като него презираше публиката заради равнодушието ѝ към изкуството и заради невежеството, на репетициите се намесваше, поправяше артистите, следеше за поведението на музикантите и когато в местния вестник имаше неодобрителни отзиви за театъра, плачеше и ходеше в редакцията да се разправя.

Артистите я обичаха и я наричаха „ние с Ванечка“ и „душичка“, тя ги съжаляваше и им даваше малки заеми и ако понякога я излъжеха, само скришом си поплакваше, но на мъжа си не казваше нищо.

През зимата също живяха добре. Наеха градския театър за цялата зима и го даваха под наем за къси срокове ту на украинска труппа, ту на някой фокусник или на местни любители. Оленка пълнееше и цялата сияеше от задоволство, а Кукин слабееше и жълтееше и се оплакваше от страшни загуби, въпреки че цялата зима работите не вървяха зле. Нощем той кашляше, а тя му даваше да пие малинов и липов чай, разтриваше го с одеколон и го загръщаше с меките си шалове.

— Какъв си ми миличък! — говореше тя съвсем искрено и го галеше по косата. — Какъв си ми добричък!

По великденските пости той замина за Москва да набира труппа, а тя без него не можеше да спи, все седеше на прозореца и гледаше звездите. В тоя момент се сравняваше с кокошките, които също по цяла нощ не спят и са неспокойни, когато в курника го няма петела. Кукин се забави в Москва и писа, че ще се върне за Великден, като в писмата си вече даваше нареждания за „Тиволи“. Но късно вечерта срещу страстни понеделник неочаквано се раздаде зловещо тропане на портата; някой удряше по пътната врата като по бъчва: „Бум, бум, бум!“ Сънената готвачка, шляпайки из локвите с босите си крака, изтича да отвори.

— Отворете, за Бога! — говореше някой зад портата с глух бас.
— Имате телеграма!

Оленка и по-рано беше получавала телеграми от мъжа си, но сега, кой знае защо, цялата отмаля. С треперещи ръце разпечата телеграмата и прочете следното:

„Иван Петрович почина днес скоропостижно приво чакаме нареждания гогребение вторник“.

Точно така беше напечатано в телеграмата „гогребение“ и още някаква неясна дума „приво“; подписът беше на режисьора на оперетната трупа.

— Гълъбчето ми! — зариде Оленка. — Ванечка, мой миличък, гълъбчето ми! Защо ли те срещнах? Защо ли те опознах и те обикнах? На кого остави горката си Оленка, клета и нещастна?...

Погребаха Кукин във вторник в Москва, на Ваганково; Оленка се върна вкъщи в сряда и щом влезе в стаята си, тръшна се на леглото и зариде толкова високо, че се чуваше на улицата и в съседните дворове.

— Душичка! — говореха съседките и се кръстеха. — Душичката Олга Семьоновна, миличката, как се съсипва!

Три месеца по-късно Оленка се връщаше от черква печална, в дълбок траур. Случи се така, че с нея тръгна един съсед, Василий Андреич Пустовалов, управител на склада за дървен материал на търговеца Бабакаев; той също се връщаше от черква. Беше със сламена шапка и бяла жилетка със златна верижка и приличаше повече на помешчик, отколкото на търговец.

— Всяко нещо идва по реда си, Олга Семьоновна — говореше той важно, със съчувствие в гласа си, — и ако някой от ближните ни умре, значи такава е волята божия и в такъв случай трябва да се държим и да понасяме покорно.

Изпрати Оленка до пътната врата, сбогува се и продължи нататък. След това цял ден ѝ се чуваше важният му глас, а затвореше ли очи, виждаше черната му брада. Много ѝ беше харесал. Но, изглежда, и тя му беше направила впечатление, защото подир малко при нея дойде на кафе възрастна дама, слабо позната, която, щом седна на масата, тутакси заговори за Пустовалов, че бил добър, солиден човек и всяка мома с удоволствие би се омъжила за него. След три дни дойде да я посети и сам Пустовалов; не седя дълго, десетина минути, говори малко, но Оленка го обикна, така го обикна, че цялата нощ не

спа и гореше като в треска, а на сутринта изпрати да повикат възрастната дама. Скоро я сватосаха, подир което стана и сватбата.

След женитбата Пустовалов и Оленка живееха добре. Обикновено той оставаше в склада до обед, после отиваше по работа и Оленка го сменяше, като седеше в кантората до вечерта, пишеше разни сметки и продаваше дървен материал.

— Дървото вече всяка година поскъпва с двайсет процента — говореше тя на купувачите и познатите си. — Ами вижте, преди продавахме наше дърво, а сега Васечка всяка година трябва да ходи в Могильовска губерния за дърва. А пък какви тарифи! — закриваше с ужас тя двете си страни с ръце. — Какви тарифи!

Струваше ѝ се, че продава дървен материал от години, че в живота най-важното и нужно са дървата, и усещаше нещо близко, трогателно в думите: греда, ян, шинда, летва, дъски за таван, талпа, капак... Нощем сънуваше цели камари от дъски и летви, дълги безкрайни върволици талиги, които караха дървен материал нейде извън града; сънуваше как цял полк от трупи, по осем метра дълги и по четвърт метър дебели, вървяха изправени в атака срещу склада, как трупите, гредите и капакът се удряха, издаваха кънтящ звук на сухо дърво и всичко падаше, пак се изправяше и се трупаше едно връз друго; тя извикваше насън, а Пустовалов ѝ говореше нежно:

— Оленка, какво ти е, мила? Прекръсти се!

Каквито мисли имаше мъжът ѝ, такива имаше и тя. Ако той мислеше, че в стаята е горещо или сега търговията е слаба, така мислеше и тя. Мъжът ѝ не обичаше никакви развлечения и в празник си седеше вкъщи, тя — също.

— И все си стоите вкъщи или в кантората — говореха познатите им. — Да бяхте отишли на театър, душичке, или пък на цирк.

— Ние с Васечка нямаме време за театри — отговаряше важно тя. — Ние сме трудови хора, не ни е до празни развлечения. Пък и какво ли хубаво има в театрите?

В събота двамата с Пустовалов ходеха на вечерня, в празник — на утринна литургия, като на връщане от черква вървяха един до друг с умилени лица и от двамата лъхаше на хубаво, а нейната копринена рокля приятно шумолеше; вкъщи пиеха чай със сладък хляб и разни сладка, след това ядяха пирог. Всеки ден по пладне на двора и отвън на улицата край тях миришеше вкусно на борш и овнешко печено или на

печена патица, а през пости — на риба, та човек не можеше да мине край вратата им, без да не му се прияде. В кантората винаги вреше самовар и черпеха купувачите с чай и гевречета. Веднъж в седмицата съпрузите ходеха на баня и се връщаха от там един до друг, и двамата зачервени.

— Не сме зле, добре живеем — говореше Оленка на познатите си, — слава Богу. Дай Боже всекиму така да живее, както ние с Васечка.

Когато Пустовалов ходеше в Могилъовска губерния за дървен материал, тя силно тъгуваше и нощем не спеше, плачеше. Понякога вечер при нея идваше полковият ветеринарен лекар Смирнин, млад човек, който живееше под наем в пристройката. Той разказваше разни неща или играеше с нея на карти и това я развличаше. Особено интересни ѝ бяха историите от семейния му живот; бил женен и имал син, но се разделил с жена си, защото му изневерила, и сега я мразел, но ѝ пращал всеки месец по четирийсет рубли за издръжка на сина. Като слушаше това, Оленка въздишаше и клатеше глава: беше ѝ жал за него.

— Да ви закриля Бог — говореше тя на сбогуване, като го изпращаше със свещ на стълбите. — Благодаря ви, че поскучахте с мене, Господ здраве да ви дава...

И все приказваше някак важно, някак мъдро, като подражаваше на мъжа си; ветеринарят вече затваряше долу вратата, а тя му извикваше:

— Знаете ли, Владимир Платонич, да бяхте се сдобрили с жена си. Простете ѝ поне заради сина!... Детенцето сигурно всичко разбира.

А като се върнеше Пустовалов, тя му разказваше шепнешком за ветеринаря и за нещастния му семеен живот и двамата въздишаха, клатеха глава и говореха за момчето, което вероятно тъгува за баща си, после поради някакъв странен ход на мислите заставаха пред иконите, кланяха се до земята и се молеха Бог да им прати деца.

Тъй Пустовалови изкараха — тихо и мирно, в любов и пълно разбирателство — шест години. Но ето че веднъж през зимата Василий Андреич, както беше пил горещ чай в склада, излезе без шапка да измери дървен материал, простуди се и легна. Лекуваха го най-добрите лекари, но болестта си каза своето и той умря след четиримесечно боледуване. И Оленка пак овдовя.

— На кого ме остави, гълъбчето ми? — ридаше тя след погребението на мъжа си. — Как ще живея сега без тебе, горката аз, клетата? Добри хора, смилете се над мене, кръглото сираче...

Тя носеше черна рокля с траурни ленти и вече се беше отказала завинаги от шапки и ръкавици, излизаше рядко от къщи, само на черква или на гроба на мъжа си, и водеше живот на монахиня. И едва като минаха шест месеца, свали траура и започна да отваря капациите на прозорците. Понякога дори я виждаха да отива сутрин на пазара за продукти с готвачката си, но как живееше сега и какво ставаше в къщата ѝ, можеха само да се досещат. Досещаха се например по това, че я виждаха да пие чай с ветеринаря в градината си, а той да ѝ чете вестник на глас, и още по това, че като срещнала на пощата една позната дама, каза:

— В нашия град няма правилен ветеринарен надзор и затова има много болести. Непрекъснато се говори, че хората се разболяват от млякото и се заразяват от конете и кравите. За здравето на домашните животни всъщност трябва да се полагат същите грижи, както за здравето на хората.

Тя повтаряше мислите на ветеринаря и сега по всички въпроси беше на едно и също мнение с него. Ясно беше, че не можеше да изкара и една година, без да се привърже към някого, и че новото си състие беше намерила в пристройката на къщата си. Друга биха осъдили за това, но за Оленка никой не можеше да помисли нещо лошо, тъй като всичко в живота ѝ беше толкова естествено. Двамата с ветеринаря на никого не споменаваха за промяната, настъпила в отношенията им, мъчеха се да я скрият, но не успяваха, защото Оленка не можеше да има тайни. Когато на ветеринаря му идваха гости, колеги от полка, Оленка, докато им наливаше чай или слагаше да вечерят, подхващаше разговор за чумата по рогатия добитък, за туберкулозата при домашните животни, за градските кланици, а той ужасно се смущаваше и когато гостите си отидеха, хващаше я за ръката и съскаше сърдито:

— Колко пъти съм те молил да не говориш за работи, които не разбираш! Когато ние, ветеринарите, говорим помежду си, моля те, не се намесвай. Най-сетне това дотяга!

А тя го гледаше изумена и разтревожена и питаше:

— Володечка, а за какво да говоря?

После със сълзи на очи го прегръщаше, молеше го да не се сърди и двамата бяха щастливи.

Но все пак това щастие не трая дълго. Ветеринарят замина с полка си, замина завинаги, тъй като преместиха полка някъде много далеч, едва ли не в Сибир. И Оленка остана сама.

Сега наистина тя беше съвсем сама. Баща ѝ отдавна бе починал и креслото му се търкаляше на тавана прашно, без един крак. Тя отслабна и погрозня, когато хората я срещаха на улицата, вече не я гледаха както преди и не ѝ се усмихваха; очевидно най-хубавите години се бяха изтърколили, останали назад, и вече започваше някакъв нов живот, неизвестен, за който по-добре да не се мисли. Вечер седеше на стълбището пред къщи и слушаше как в „Тиволи“ свири музика и се пукат ракети, но това вече не пораждаше никакви мисли у нея. Гледаше безучастно своя пуст двор, за нищо не мислеше, нищо не искаше, а после, когато настъпеше нощта, отиваше да спи и виждаше насън своя пуст двор. Ядеше и пиеше сякаш насила.

Но главно, което бе и най-лошо, нямаше вече никакво мнение. Виждаше край себе си предмети и разбираше всичко, което ставаше наоколо, но за нищо не можеше да си състави мнение и не знаеше за какво да говори. А колко ужасно е да нямаш мнение! Виждаш например — стои бутилка на масата или вали дъжд, или пък селянин на каруца, но за какво е тая бутилка или дъждът, или пък селянинът, какъв смисъл има в тях, не можеш да кажеш, и пари да ти дават, пак нищо не би казал. Навремето край Кукин и Пустовалов, а после край ветеринаря Оленка можеше всичко да обясни и да изкаже мнение за каквото и да е, но сега и в мислите, и в сърцето ѝ беше също така пусто, както и на двора. И толкова е страшно, толкова е горчиво, сякаш е преяла пелин.

Градът малко по малко се разширяваше във всички посоки. Циганският квартал вече се наричаше улица, а там, където бяха градината „Тиволи“ и складовете за дървен материал, изникнаха къщи и се образуваха редица улички. Колко бързо лети времето! Къщата на Оленка потъмня, покривът ръждяса, сайвантът се наклони на една страна, а целият двор обрасна с буренак и парлива коприва. Самата Оленка застаря, погрозня; лете тя седи на стълбището пред къщи и както преди на душата ѝ е и пусто, и тягостно и лъха на пелин, а зиме, седнала до прозореца, гледа снега. Полъхне ли на пролет, донесе ли

вятърът звъна на черковните камбани, изведнъж ще нахлуят спомените от миналото, сладко ще се свие сърцето и от очите ще потекат обилни сълзи, но само за миг, а сетне пак тая пустота и се чудиш защо живееш. Черното котенце Бриска се гали и кротко мърка, но не я трогват Оленка тези котешки ласки. Това ли ѝ трябва? На нея ѝ е нужна обич, която да завладее цялото ѝ същество, душа, разум, да ѝ даде мисли, насока на живота, да стопли стареещата ѝ кръв. И тя изтърсва от полата си черната Бриска и казва ядосано:

— Бягай, бягай... Нямах работа тук!

И тъй ден след ден, година след година — и нито една радост, никакво мнение. Каквото каже Мавра готвачката, то е хубаво.

През един горещ юлски ден привечер, когато на улицата караха градското стадо и целият двор се беше напълнил с облаци прах, неочаквано някой почука на портичката. Оленка отиде да отвори и като погледна, цялата изтръпна: на пътя стоеше ветеринарят Смирнин, вече побелял и цивилно облечен. Изведнъж тя си спомни всичко, не се сдържа, заплака и отпусна глава върху гърдите му, без да каже нито дума; силно развълнувана, не забеляза как двамата влязоха вътре, как седнаха да пият чай.

— Гълъбчето ми! — шепнеше тя и трепереше от радост. — Владимир Платонич! Какво ви носи насам?

— Искам тук да се заселя завинаги — заразказва той. — Подадох си оставката и ето — дойдох тук да опитам щастието си на воля, да пусна корен. А и за сина е време да го дадем в гимназия. Порасна. Та аз, знаете ли, се сдобрих с жена си.

— Ами тя къде е? — попита Оленка.

— Двамата със сина са в хотела, а пък аз ходя и търся жилище.

— Господи, Боже мой, ама вземете моята къща! Че не е ли жилище? Ах, Господи, та аз нищичко няма да ви вземам — развълнува се Оленка и пак заплака. — Живейте тук, а на мен и пристройката ми стига. Каква радост, Господи!

На другия ден вече боядисваха покрива на къщата и белосваха стените, а Оленка, с ръце на кръста, ходеше из двора и даваше нареждания. Върху лицето ѝ грейна предишната усмивка и тя цялата се оживи, освежи се, сякаш се бе събудила от дълъг сън. Дойде жената на ветеринаря, слаба грозна дама с къса коса и капризно лице, а с нея — момче, Саша, дребничко за годините си (вече караше десета

година), пълничко, с ясни сини очи и трапчинки на бузите. И още щом влезе в двора, веднага се втурна подир котката и тутакси се раздаде веселият му радостен смях.

— Леличко, ваша ли е котката? — попита той Оленка. — Като се окоти, може ли да ни подарите едно котенце? Мама много се бои от мишки.

Оленка поговори с него, даде му да пие чай и изведнъж почувства топлина в гърдите си, някаква сладостна тръпка, сякаш това момче беше неин син. А когато вечерта в трапезарията той преговаряше уроците си, тя го гледаше с умиление и жалост и шепнеше:

— Гълъбчето ми, хубавкото ми... Детенцето ми, пък какъв умничък, какъв беличък си се родил.

— „Остров се нарича — прочете той — част от сушата, заобиколена от всички страни с вода“.

— Остров се нарича част от сушата... — повтори тя и това беше първото ѝ мнение, което изказа с увереност след толкова години мълчание и пустота в мислите.

И тя вече имаше свои мнения и на вечеря разговаряше с родителите на Саша колко трудно е сега за децата да учат в гимназия, но все пак класическото образование е по-добро от реалното, понеже след гимназията навсякъде ти е отворен пътят: ако щеш, учи за доктор, ако щеш — за инженер.

Саша тръгна в гимназията. Майка му замина за Харков при сестра си и не се връщаше; баща му всеки ден ходеше някъде да преглежда стада добитък и понякога по два-три дни го нямаше вкъщи, а на Оленка ѝ се струваше, че съвсем са изоставили Саша, че е излишен у дома, че умира от глад; и тя го премести при себе си в пристройката и го настани в една малка стаичка.

И ето — измина вече половин година, откак Саша живее при нея в пристройката. Всяка сутрин Оленка влиза в стаята му; той спи дълбоко, сложил ръка под бузата си, не диша. Жал ѝ е да го буди.

— Сашенка — казва тя печално, — ставай, гълъбче! Време е за училище.

Той става, облича се, прочита молитвата си, после сяда да пие чай; изпива три чаши чай и изядва два големи геврека и половин френско хлебче с масло. Още не се е разсънил съвсем и затова е кисел.

— Ти, Сашенка, не научи добре баснята — казва Оленка и го гледа така, сякаш го изпраща на дълъг път. — Грижа си ми ти. Залягай, гълълбче, учи се... Слушай учителите.

— Ах, стига, моля ви се! — казва Саша.

После той тръгва за гимназията, мъничък, а пък с голяма фуражка и чанта на гръб. След него безшумно върви Оленка.

— Сашенка-а! — вика го тя.

Той се обръща, а тя му пъхва в ръката фурма или карамелче. Когато свиват в пресечката, където е гимназията, на Саша му става неудобно, че подире му върви тази висока пълна жена: той се обръща и казва:

— Вие, лельо, си вървете у дома, сега вече сам мога да стигна.

Тя се спира и гледа подире му, без да мига, докато той не се скрие във входа на гимназията. Ах, колко го обича! Нито едно от предишните ѝ чувства не е било толкова дълбоко, никога досега душата ѝ не се е покорявала така беззаветно, безкористно и с такава радост, както сега, когато в нея все повече и повече се разгаря майчинското чувство. За това чуждо момче, за трапчинките на бузите му, за фуражката му тя би дала целия си живот, би го дала с радост, със сълзи на умиление. Защо? Кой ли знае защо?

След като изпраща Саша до гимназията, Оленка се връща вкъщи бавно безкрайно доволна, спокойна, преизпълнена с обич; подмладилото ѝ се през последната половина година лице се усмихва, сияе; хората по улицата я гледат с удоволствие и казват:

— Здравейте, душичке Олга Семьоновна! Как сте, душичке?

— Трудно стана сега учението в гимназията — разказва тя на пазара. — Шега ли е това, вчера на първи клас да дадат басня наизуст, превод от латински, та и задача... Че къде може това едно малко дете?

И тя започва да говори за учителите, за уроците, за учебниците — същото, което казва Саша за тях.

След два часа обядват заедно, вечерят заедно, учат уроците и плачат. Когато го слага да спи, тя дълго го кръсти и шепне молитва, сетне в леглото мечтае за онова бъдеще, далечно и неизвестно, когато Саша ще завърши институт, ще стане доктор или инженер, ще има собствена голяма къща, коне, каляска, ще се ожени, ще му се родят деца... Тя заспива и все мисли за същото, а сълзите текат по бузите от затворените ѝ очи. Черното коте лежи до нея и мърка:

— Мър... мър... мър...

Изведнъж силно тропане на портичката. Оленка се събужда и не диша от страх; сърцето ѝ силно бие. Минава половин минута и пак тропане.

„Това е телеграма от Харков, мисли си тя и започва цялата да трепери. Майката иска да ѝ пратят Саша в Харков... О, Господи!“

Тя е в отчаяние; главата, краката, ръцете ѝ изстиват и ѝ се струва, че няма по-нещастен човек на света от нея. Но минава още една минута и се чуват гласове — ветеринарят се е върнал вкъщи от клуба.

„Ох, слава Богу“, казва си тя.

От сърцето ѝ постепенно се смъква тежестта, пак ѝ става леко; тя ляга и мисли за Саша, който спи дълбоко в съседната стая и от време на време говори насън:

— Ще те науча аз! Махай се! Не се бий!

1898

[1] Среден чиновнически чин в царска Русия. ↑

[2] „Фауст наопаки“ („Фауст наизнанку“) — руското название на оперетата на френския композитор Ерве „Малкият Фауст“ — пародия на операта „Фауст“ от Шарл Гуно. ↑

[3] Оперета от френския композитор Жак Оффенбах. ↑

ЩАСТИЕ

Посвещава се на Я. П. Полонски

Край широкия степен път, наричан „главния друм“, нощуваше стадо овце. Пазеха го двама овчари. Единият, старец на около осемдесет години, съвсем ощърбял, с треперещо лице, лежеше по корем досами пътя опрял лакти върху прашния живовляк; другият — още голоблад момък с гъсти черни вежди, облечен с дрехи от зебло, същото, от което шият евтини чували, беше легнал възник с подложени под главата ръце и гледаше нагоре към небето, където над самото му лице се разстиляше Млечният път и дремеха звездите.

Овчарите не бяха сами. На два-три метра от тях в прибулилата пътя мрачина се тъмнееше оседлан кон, а до него, опрян на седлото, бе застанал мъж с големи ботуши и къса чумарка, както изглежда, конен пазач на господарските имоти. Ако се съдеше по фигурата му — стройна и неподвижна, и по обноските му с овчарите и коня, беше сериозен и разумен човек, който си знаеше цената; дори в тъмнината у него си личаха следите на военна стойка и онзи величествено-снизходителен израз, който се придобива от честото общуване с господари и управители.

Овцете спяха. Върху сивия фон на зората, започнала вече да развиделява небето на изток, тук-там се виждаха силуетите на будни овце; те стояха с ниско наведена глава и си мислеха за нещо. Мислите им, безкрайни и отегчителни, породени само от представите за широка степ и небе, за дни и нощи, сигурно ги изумяваха и потискаха до затъпяване и те, сега застанали като забити в земята, не забелязваха нито присъствието на чуждия човек, нито тревогата на кучетата.

Сънненият замрял въздух беше изпълнен с онзи монотонен шум, без който не минава нито една лятна степна нощ; непрестанно цвърчаха щурци, обаждаха се пьдпъдъци, в долчинката на около

верста от стадото, където течеше поточе и растяха върби, лениво свирукаха млади славеи.

Господарският пазач беше спрял при овчарите, за да си поиска огън за лулата. Той запали мълчаливо и изпуши цялата лула, а после, без да продума нещо, облегна лакти на седлото и се замисли. Младият овчар не му обърна никакво внимание; той продължаваше да лежи, вперил поглед в небето, а старецът се вира дълго в пазача, преди да го попита:

— Ти не беше ли Пантелей от Макаровското имение?

— Аз съм — отговори пазачът.

— Ти си, ти си, видях вече. Не те познах — Господ добро да ти дава. Отде идеш?

— Откъм Ковильовските нивя.

— О-о, отдалеч. На изполица ли ги давате тез нивя?

— Различно. И на изполица, и под наем, и за бостани. Но аз всъщност ходих до мелницата.

Едно едро и старо овчарско куче с рунтава мръснобяла козина и цели кичури около очите и носа обиколи два-три пъти спокойно коня, като се мъчеше да изглежда равнодушно към чуждото присъствие, и ненадейно се нахвърли върху пазача изотзад със злобно старческо ръмжене, а другите кучета не се стърпяха и също наскочаха от местата си.

— Чиба бре, проклетнико! — извика старецът, като се повдигна на лакти. — У-у, да пукнеш дано, бяс такъв!

Когато кучетата се укротиха, старецът зае предишната си поза и каза със спокоен глас:

— А в Ковили наврѣх Възнесение се поминал Ефим Жменя. Да не чуе дяволът, грехота е да се споменават по туй време хора като него, ама много долен човек беше. Сигур си го чувал, а?

— Не, не съм.

— Ефим Жменя, чичо на Стѣпка ковача. Всички тѣдявашни го познаваха. Ама че проклет старец беше, ти казвам! Зная го аз него от близо шестдесет години, още от времето, когато караха на талиги от Таганрог за Москва цар Александра, оня де, дето прогони французина. Ходихме заедно да посрещнем покойния цар, а тогава главният друм не отиваше към Бахмут, ами от Есауловка към Городище, и там, дето е сега Ковили, имаше много гнезда на дропли — на всяка крачка гнездо

на дропла. Та още тогаз забелязах, че Жменя е затрил душата си и в него се крие нечистата сила. Аз смятам тъй: ако някой прост селянин все си мълчи, захваща се все с разни старешки работи и гледа да си живее сам, в туй няма нищо добро, а Ефимка, както го помня още от млад, все мълчи ли, мълчи и те гледа накриво, сякаш се надува и ежи като петел пред кокошка. Това, да иде на черква или да излезе на улицата да се повесели с младите, или в кръчма да влезе — ами-и, нема таквоз нещо, по-много си седи все самичък или си шушне нещо с бабичките. Млад беше още, а пък се цанеше я за пчелар, я за бостанджия. Случвало се е, идат при него на бостана хора, а дините и пъпешите му свирят. Друг път, пак пред хора, беше уловил щука, а тя — ха-ха-ха! — закискала се...

— Стават такива работи — каза Пантелей.

Младият овчар се обърна на хълбок и се взря в стареца, като повдигна черните си вежди.

— А ти чу ли дините да свирят? — попита той.

— За чуване, не съм ги чувал, слава Богу, размина ми се — въздъхна старецът, — ама хората нали разправяха. И нищо чудно... Поиска ли, рогатият и в камъка ще започне да свири. Преди да ни ослободят, една канара в наше село три дни и три нощи буча. С ушите си я чух. А пък щуката се кикотела, защото Жменя не хванал щука, ами дявол.

Старецът си спомни нещо. Настръхна, сякаш му стана студено, стана, бързо коленичи и като пъхаше нервно ръце в ръкавите си, загъгна бързо-бързо по женски:

— Господи, спаси и помилуй нас! Вървя веднъж все покрай реката към Новопавловка. Зададе се буря и така завилня, че Господ да те пази, Господ и Света Богородица... Бързам аз колкото ми стигат силите и що да видя — по пътечката между тръните — тогаз тъкмо цъфтяха тръните — върви бял вол. Чий ли ще е тоз вол? — викам си. Защо са го довели тук рогатите? Пък той върви, размахва опашка и — му-у-у! Тъй, ама такава, настигам го аз значи, приближавам се и — що да видя! — то вече не е вол, ами Жменя. Во имя отца и сина и святого духа! Прекръстих се аз, а той ме гледа и нещо мърмори с втренчени зъркели. Фана ме страх, ви казвам — ужасия! Тръгнахме ние един до друг, дума не смея да му продумам — гръмове трещят, светкавици раздират небето, върбите се свеждат досами водата — и

изведнъж, Бог да ме накаже, да умра без изповед, ако не беше тъй, през пътеката притичва заек... Тича, тича, спря се и ни вика с човешки глас: „Здрасти, селяци!“ Марш от там, проклетнико! — викна старецът на рунтавото бяло псе, което пак започна да се върти около коня. — У-у, да пукнеш дано!

— Стават такива работи — обади се пазачът, който все още стоеше облегат на седлото, без да помръдне; тъй каза това беззвучно и глухо, както говори дълбоко замислен човек.

— Стават — повтори той многозначително и убедено.

— Ама че мръсен старик беше! — продължи старецът вече не толкова разпалено. — Четири-пет години след слободата цялото село го би с пръчки в канцеларията, а той значи взе, че докара гърлена болест в Ковили, та да излее злобата си. Сума народ измре тогаз, чет нема, като от холера...

— А как тъй докара болестта? — попита младият овчар, след като помълча малко.

— Е, то се знае как. За таз работа не трябва много ум, стига само да искаш. Жменя мореше хората с мас от пепелянка. А пък туй е таквоз средство, че народът мре не само от самата мас, ами дори от миризмата ѝ.

— Вярно е — потвърди Пантелей.

— Тогаз нашите искаха да го убият, ама старците не дадоха. Не биваше да го убиваме, защото той знаеше място, където е скрито имане. Нито един друг човек не го знаеше туй място. А пък тук, където е заровено имане, все е омагьосано, тъй че, и да го намериш, нема да го видиш, а той го виждаше. Случвало се е, върви той покрай реката или през гората, а под храстите и канарите — пламъчета, пламъчета, пламъчета. Ей таквиз едни пламъци, като кога гори сярра. С очите си съм ги виждал. Та всички чакаха, че Жменя или ще покаже на хората мястото, или пък ще изкопае сам имането, пък той, дете е речено, като кучето на сеното — лежи на него и ни го яде, ни дава някому да го яде — тъй си и пукна: нито го изкопа туй имане, нито го показа на хората.

Господарският пазач пак запали лулата си и освети за миг големите си мустаци и острия си строг и солиден нос. Малки кръгчета светлина подскочиха от ръцете на фуражката му, пробягаха през седлото по гърба на коня и изчезнаха в гривата край ушите.

— По тия места има много съкровища — каза пазачът.

И като смукна бавно лулата си, той огледа всичко наоколо, спря погледа си на просветляващия изток и добави:

— Трябва да има съкровища.

— А бе, к'во ще приказваме — въздъхна старецът. — По всичко се види, че има, само дето не може да се намери кой да го изкопае, братле. Никой не знае истинските места, а сега комай всичките иманета са омагьосани. За да го намериш и видиш, трябва да имаш такъв талисман, а без талисман нищо, нищичко не можеш направи, драги. Жменя имаше талисмани, ама можеше ли човек да изкопчи нещо от него — на кукуво лято! Тъй си ги вардеше, проклетникът, че на никого нищо да не се падне.

Младият овчар се примъкна съвсем близо до стареца, подпря главата си с юмруци и впери поглед в него. В тъмните му очи заблестя младенчески израз на страх и любопитство и както изглеждаше в тъмнината, опъна и сплеска едрите черти на младото му грубо лице. Той слушаше със затаен дъх.

— И в разни писания е писано, че тук са скрити много иманета — продължи старецът. — Затуй нема к'во да приказваме... не ще и дума. На един старец, войник от Новопавловка, му показали в Ивановка стара грамота, та в таз грамота пишело и за мястото, дето се намира едно имане, и дори колко кила е златото и в какъв съд е турено; отдавна да са го намерили по грамотата туй злато, ама нали е омагьосано, не можеш да се добереш до него.

— Че защо да не можеш да се добереш? А, дядо? — попита младият.

— Сигур има някаква причина, войникът не е разправял точно. Омагьосано... Трябва талисман...

Старецът говореше разпалено, сякаш изливаше душата си пред минавача. Той гъгнеше, тъй като не беше свикнал да говори много и бързо, заекваше и като усещаше този недъг на речта си, старяеше се да го поприкрие с жестове на главата, ръцете и костеливите си рамене; след всяко негово движение ленената му рубашка ставаше на бръчки, смъкваше се към раменете и оголваше почернелия му от слънцето и старостта гръб. Той придърпваше сегиз-тогиз рубашката си, но тя тутакси се свличаше отново. Най-сетне, сякаш изкаран от търпение от непокорната си дреха, старецът стана и заговори с тъга:

— Има щастие, ама к'ва полза от него, щом е закопано в земята? Тъй се и погубва имането нахалос, отива на вятъра, като плява или като тора от овцете! А пък туй щастие е много, момко, толкоз много, че ще стигне за цялата наша околност, ама нали не може да го зърне ни една жива душа! И най-подир ще доживеем да видим, че го изкопали господарите или му турила ръка държавата. Господарите вече започнаха да разкопават могилиците... Надушили са нещо! Лакомят се за селяшкото щастие! А и държавата си гледа сметката. В закона е писано, че ако някой селянин намери имане, длъжен е да го предаде на началството! Хайде де — да има да вземат! Трай, коньо, за зелена трева!

Старецът се засмя презрително и седна на земята. Пазачът го слушаше внимателно и се съгласяваше с него, но от израза на лицето и от мълчанието му си личеше, че всичко, което му разказва старецът, не е ново за него, че той отдавна го е премислил и знае много повече от това, което е известно на стария овчар.

— Право да си кажа, десетина пъти през моя живот съм си търсил късмета — каза старецът, като се почесваше стеснително. — На истински места търсех, ама, види се, съм се натъквал все на омагьосано имане. И баща ми е търсил, и брат ми е търсил, ама к'во ще намерят — дявол по пладне, тъй си и умряха без късмет. Някой си калугер беше казал на брат ми Иля, Бог да го прости, че в Таганрогската крепост на едно място под три камъка е скрито имане, но туй имане било омагьосано, а по същото време — помня, че беше през тридесет и осма година — в Матвеев Курган живееше един арменец, който продаваше талисмани. Купил си Иля талисман, взел още двамина с него си и отишли в Таганрог. Хубаво, братко, ама като се приближили до онуй място в крепостта — к'о да видят! — точно там застанал войник с пушка.

В предутринната тишина през степта премина и се разпиля някакъв странен звук. Нещо избухтя страхотно в далечината, тресна се в камък и ехото се понесе из степта: „Бах-бах-бах-бах!“ Когато звукът заглъхна, старецът погледна въпросително Пантелей, застанал все така равнодушно и неподвижно до коня си.

— Сигурно се е откъснала голямата кофа в рудника — каза младият овчар, след като помисли.

Вече се разсъмваше. Млечният път бледнееше и полека-лека се топеше като сняг, губейки очертанията си. Утринното небе помрачняваше и помътняваше, та още не можеше да се разбере ясно ли е, или е покрито с плътни облаци, и само по изчистената лъскава ивица над източния хоризонт и по все още неизчезналите тук-там звезди можеше да се долови какво е всъщност.

Първият утринен ветрец пробяга покрай пътя, без да шумоли, плахо разклащайки само млечока и кафявите стъбла на ланския бурен.

Пазачът се изтръгна от мислите си и разтърси глава. Подръпна с две ръце седлото, опъна подпръга и сякаш не решавайки се да възседне коня, отново застана замислен.

— Да — каза той, — ей ги де са ушите ти, ама не можеш да ги видиш... Има щастие, но не ти стига умът да го намериш.

След тези думи се обърна към овчарите. Строгото му лице беше тъжно и присмехулно като на отчаян човек.

— Да, тъй и ще си умреш без щастие, без да го видиш какво е, що е... — каза той, като отделяше всяка дума, и повдигна левия си крак към стремето. — Който е по-млад, може и да го дочака, а на нас ни е време да се откажем дори да мислим за него.

И като поглаждаше големите си, навлажнени от росата мустаци, възседна тежко коня и замислено се взря в далечината, като че ли беше забравил или недоизказал нещо. В синкавата шир, където последният видим хълм се сливаше с мъглата, нищо не помръдваше; стражевите и надгробните могили, които се издигаха тук-там над хоризонта и безкрайната степ, изглеждаха сурови и мъртви; в тяхната неподвижност и безмълвие се усещаха векове и пълно безразличие към човека; ще минат още хиляди години, ще умрат милиарди хора, а могилите все ще стърчат в степта, както са стърчали, без да жалят ни най-малко за мъртвите и без да се интересуват от живите, и нито един човек няма да узнае защо стърчат тук и каква степна тайна крият под себе си.

Събудилите се гарвани прелитаха един по един мълчаливо и самотно над земята. Нито в мудния летеж на тези дълговечни птици, нито в утрото, което идва редовно всяко денонощие, нито в безбрежността на степта — в нищо не се откриваше смисъл. Пазачът се усмихна и каза:

— Какъв безкрай, Господи помилуй! Опитай се да намериш в него щастие то си! Тук — продължи той, като понижи глас и лицето му стана сериозно, — тук със сигурност са заровени две съкровища. Господарите не ги знаят, а на старите селяни, особено на войниците, е известно всичко за тях съвсем точно. Тук, ей там, някъде на този рид (пазачът посочи къде с бича си), навремето разбойници нападнали керван със злато; това злато го карали от Петербург за император Петър, който тогава строял флотата си във Воронеж. Разбойниците избили коларите, а златото закопали в земята, но после не могли да го намерят. Другото съкровище пък било закопано от нашите донски казаци. В дванадесета година те награбили от французите сума сребро и злато и най-различни други богатства! Когато се прибирали у дома, по пътя дочули, че началниците искат да им отнемат всичкото злато и сребро. И вместо да дадат даром богатствата си на началството, те се сетили да ги закопаят в земята, че поне за децата им да остане нещо, ама къде са ги закопали — не се знае.

— И аз съм чувал за тез съкровища — промърмори мрачно старецът.

— Да — пак се замисли Пантелей. — Това е...

Умълчаха се. Пазачът погледна замислено в далечината, усмихна се и дръпна юздите, и пак изглеждаше така, като че ли бе забравил или не доизказал нещо. Конят тръгна неохотно ходом. След стотина крачки Пантелей рязко изправи глава, отърси се от мислите си и като шибна коня, препусна в тръс.

Овчарите останаха сами.

— Това беше Пантелей от Макаровското имение — каза старецът. — Получава по сто и петдесет рубли в годината, а яденето му е от господарите. Учен човек.

Овцете — те бяха около три хиляди — се събудиха и като не знаеха какво да правят, умърлушено заципаха ниската полустъпкана трева. Слънцето още не беше изгряло, но вече се виждаха всички могили и дори далечната, напомняща облак Саур Могила със заострения си връх. Изкачиш ли се на тази могила, вижда се цялата равнина, гладка и безкрайна като небето, виждат се господарските имения, чифлиците на немците и малоканите, селцата, а далекогледният калмик ще види дори града и влаковете по железопътните линии. Само от това място се вижда, че освен безмълвната степ и вековните могили

на този свят има и друг живот, който не се интересува от заровеното щастие и от овчите мисли.

Старецът напипа до себе си своята гегга, дълга тояга със закривен като кука горен край, и стана. Той мълчеше и мислеше. От лицето на младия още не бе изчезнал младенческият израз на страх и любопитство. Впечатленията му от чутото бяха много силни и той чакаше с нетърпение старецът да му разказва още.

— Дядо, а какво направи брат ти Иля с войника? — попита той, като стана и взе геггата си.

Старецът не чу въпроса му. Погледна разсеяно младия и зафъфли:

— Санка, а аз все си мисля за грамотата, дето са я показали на стария войник в Ивановка. На Пантелей не казах, остави го него, но в тази грамота е посочено такова място, че дори една жена ще го намери. И знаеш ли кое е туй място? В Богати дол, точно там, дето той се разделя на три долчинки, знаеш ги, приличат на пачи крак; е, та в средната от тях.

— И какво, ще копаеш ли?

— Ще си опитам щастието...

— Дядо, а какво ще правиш с имането, когато го намериш?

— Кой, аз ли? — усмихна се старецът. — Хм!... Абе стига да го намеря, па тогаз... тогаз ще дам на всички да разберат... Хм!... Абе знам си аз к'во да го правя...

И старецът не можа да отговори точно какво ще направи с имането, ако го намери. Навярно този въпрос възникваше пред него за пръв път през живота му едва сега, тая сутрин, а, ако се съдеше по лекомисления и равнодушен израз на лицето му, той дори не му се струваше толкова важен и достоен за замисляне. В главата на Санка мъждеше още едно недоумение: защо търсят скрити съкровища само старци и защо е притрябвало такова земно щастие тъкмо на хора, които всеки ден могат да умрат от старост? Но Санка не можеше да превърне това недоумение във въпрос, а и старецът едва ли би се сетил какво да му отговори.

На изток изплува огромно румено слънце, забулено от лека мъгла. Плиснаха се широки, още студени ивици светлина, които се къпеха в росната трева, протягаха се и сякаш за да покажат, че това не им е омръзнало, весело започнаха да се разстилат по земята.

Сребристият пелин, сините цветове на дивия степен лук, жълтата репица, метличината — всички треви и цветя радостно запъстриха, посрещаха слънчевата светлина като своя собствена усмивка.

Старецът и Санка се разделиха и застанаха от двете страни на стадото. Те стояха неподвижни като стълбове, гледаха земята и мислеха. Първия не го напускаха мислите за щастието, а вторият разсъждаваше за това, което бе чул през нощта; него не го интересуваше самото щастие, което не му бе нужно и не го разбираше, а фантастичността и приказността на човешкото щастие.

Стотина овце изведнъж се стреснаха и обзети от някакъв необясним ужас, се юрнаха като по сигнал встрани от стадото. И Санка се втурна встрани, обзет от същия животински ужас, сякаш безкрайните и отегчителни мисли на овцете за миг преминаха и в него, но тутакси се опомни и извика:

— Чуш бре, проклетии! Пощуряхте ли, чума да ви тръшне дано!

А когато слънцето започна да припича земята, предвещавайки продължителна и изнурителна шега, всичко живо, което през нощта се движеше и шумеше, потъна в полусън. Старецът и Санка стояха с гегите си на двата срещуположни края на стадото, стояха, без да се помръднат, като факири на молитва, и мислеха вгълбено. Те вече не се забелязваха и всеки от тях живееше свой живот. Овцете също мислеха...

1887

ЧОВЕКЪТ В КАЛЪФ

На самия край на село Мироносицкое в плевнята на кмета Прокопий се разположиха за нощуване закъснели ловци. Бяха само двама: ветеринарният лекар Иван Иванич и гимназиалният учител Буркин. Иван Иванич имаше доста странно двойно фамилно име — Чишма-Хималайски, което изобщо не му подходеше, и в цялата губерния го наричаха просто по име и презиме; живееше в конезавода, близо до града, и сега беше излязъл на лов, за да подиша чист въздух. А гимназиалният учител Буркин всяко лято гостуваше на графовете П. и отдавна минаваше за свой човек по тези места.

Не спяха. Иван Иванич, висок мършав старик с дълги мустаци, седеше отвън пред входа и пушеше лулата си; луната го осветяваше цял. Буркин лежеше вътре на сеното и в мрачината не се виждаше.

Разказваха си разни истории. Между другото заговориха за това, че жената на кмета, Мавра, жена здрава и съвсем не глупава, през целия си живот не е излижала от родното си село, никога не е виждала град, нито железница, а през последните десет години непрекъснато седи край печката и излиза навън само нощно време.

— Какво чудно има в това! — каза Буркин. — Хора, по природа саможиви, които като рака отшелник или като охлюва все гледат да се скрият в черупката си, не са малко на този свят. Може би това е проява на атавизъм, връщане към времето, когато прародителят на човека не е бил обществено животно и е живеел самотно в бърлогата си, а може би е просто една от разновидностите на човешкия характер — кой знае? Не съм естественик и не ми е работа да се занимавам с подобни въпроси; искам само да кажа, че хора като Мавра не са рядко явление. Ами да, какво да приказваме, само преди един-два месеца в нашия град умря един Беликов, учител по гръцки език, мой колега. Вие, разбира се, сте чували за него. Беше забележителен с това, че винаги, дори при най-хубаво време, ходеше с галоши и чадър и непременно с топло зимно палто. И чадърът му беше в калъф, и часовникът му беше в калъф от сив велур, и когато вадеше ножчето да си подостри молива,

и ножчето му беше в калъфче; и сякаш и лицето му беше в калъф, тъй като непрекъснато го гушеше във вдигнатата си яка. Носеше тъмни очила, плетена жилетка, слагаше в ушите си памук и когато се качваше на файтон, нареждаше да вдигнат гюрука. С една дума, в този човек се забелязваше постоянен и непреодолим стремеж да се ограда в някаква обвивка, да си създаде, тъй да се каже, калъф, който да го изолира, да го защити от външни влияния. Действителността го дразнеше, плашеше го, държеше го в постоянна тревога и може би за да оправдае този свой страх, своето отвращение от настоящето, винаги хвалеше миналото и онова, което никога не е било; и древните езици, които преподаваше, бяха за него всъщност същите тия галоши и чадър, в които се криеше от действителния живот.

„О, колко звучен, колко хубав е гръцкият език! — казваше той със сладък израз на лицето; и сякаш за доказателство на думите си присвиваше очи и вдигнал пръст, произнасяше: — Антропос!“

И мисълта си, и нея Беликов се стараеше да притули в калъф. Ясни му бяха само вестникарските статии и окръжните, в които нещо се забраняваше. Когато в окръжното се забраняваше на учениците да ходят по улицата след девет часа вечерта или пък в някоя статия се забраняваше плътската любов, това за него беше ясно и определено: забранено — и толкова. В разрешенията, в позволенията обаче за него винаги се криеше съмнителен елемент, нещо недоизречено и смътно. Когато в града се разрешаваше откриването на драматичен кръжок, читалня или чайна, той поклащаше глава и казваше тихо:

— То, разбира се, че е така, така е, всичко това е чудесно, ама да не вземе да стане нещо.

Всякакъв вид нарушения, отклонения, отстъпления от правилата го обезсърчаваха, макар че всъщност — какво общо имаше той с това? Ако някой от колегите му закъснееше за молебена или чуеха слух за някаква лудория на гимназистите, или пък видеха някоя учителка късно вечер с офицер, той силно се вълнуваше и все казваше — да не вземе да стане нещо. А на педагогическите съвети просто ни тормозеше със своята предпазливост, мнителност, със своите чисто калъфни съображения по повод на това, че ето на, в мъжката и девическата гимназия младежта се държи лошо, много шумят в клас — ах, дано не стигне до ушите на началството, ах, да не вземе да стане нещо — и че ако от втори клас изключим Петров, а от четвърти —

Егоров, ще бъде много хубаво. И какво в края на краищата? Със своите въздишки и хленчене, с черните си очила на бледото мъничко лице — такава, знаете, мъничко като на пор — той ни притискаше и ние отстъпвахме, намалявахме поведението на Петров и Егоров, туряхме ги под арест и накрая изключвахме и Петров, и Егоров. Той имаше един особен навик — да ходи по квартирите ни. Отиде при някой учител, седне, мълчи и сякаш търси да открие нещо. Посети така мълчаливо час-два и си отиде. Това той наричаше „поддържане на добри отношения с колегите“ и очевидно тия визити бяха тягостни и за самия него, но той ходеше само защото го смяташе за колегиално задължение. Ние, учителите, се бояхме от него. И дори директорът се боеше. А кажете де, нашите учители са все хора мислещи, дълбоко порядъчни, възпитани от произведенията на Тургенев и Шchedрин, обаче това човече, което винаги ходеше с галоши и чадър, цели петнадесет години държа в ръцете си цялата гимназия! Каква ти гимназия? Целия град! Нашите дами не устройваха в съботите домашни вечери, бояха се да не би той да научи; и духовенството се стесняваше да яде пред него блажно и да играе карти. Под влиянието на такива хора, като Беликов, през последните десет-петнадесет години в нашия град хората започнаха да се страхуват от всичко. Страхуват се да говорят високо, да пишат писма, да се запознават, да четат книги, страхуват се да помагат на бедните, да учат неуките...

Искайки да каже нещо, Иван Иванович се изкашля, но най-напред запали лулата си, погледна луната и чак тогава бавно изрече:

— Да. Мислещи, порядъчни, четат Шchedрин и Тургенев и разните там Боклевци и прочие, а ето на, подчинили се, търпели... Там е работата я.

— Беликов живееше в същата къща, в която живеех и аз — продължи Буркин, — на същия етаж, врата срещу врата, виждахме се често и аз познавах домашния му живот. И у дома му беше същата история: халат, нощна шапчица, капаци на прозорците, резета, цял куп най-различни забрани, ограничения и — ах, да не вземе да се случи нещо! Да се яде постно, е вредно, а блажно — не бива, тъй като току-виж казали, че Беликов не спазва постите, и ядеше бяла риба, пържена с краве масло — храна, която не беше постна, но за която не можеше да се каже и че е блажна. Женска прислуга не държеше от страх да не помислят нещо лошо за него, а имаше един готвач — Афанасий,

шестдесетгодишен старец, слабоумен и пияница, който навремето е бил ординарец и горе-долу умееше да готви. Този Афанасий обикновено стоеше, скръстил ръце, до вратата и винаги мърмореше едно и също с дълбока въздишка:

„Много се навъдиха напоследък тия“.

Спалнята на Беликов беше мъничка като кутийка, над кревата му имаше завеса. Като лягаше да спи, той се завиваше през глава; горещо, задушно, в затворените кепенци се блъска вятърът, в печката нещо бучи; от кухнята се чуват въздишки, зловеци въздишки...

Но му е страшно под одеялото. Бои се — да не вземе пък да се случи нещо, да не вземе да го заколи Афанасий, да не вземат да се вмъкнат крадци, и после цяла нощ сънува тревожни сънища, а на сутринта, когато тръгнахме към гимназията, беше унил и блед и личеше, че многолюдната гимназия, в която отиваше, му беше страшна, противна на цялото му същество и че на този саможив по природа човек му беше тежко и да върви с мене.

„Много шум вдигат учениците в клас — казваше той, сякаш се мъчеше да намери обяснение за тягостното си настроение. — Това на нищо не прилича“.

И можете ли да си представите, този учител по гръцки език, този човек в калъф насмалко не се ожени.

Иван Иванич рязко се извърна към плевнята и каза:

— Ами, шегувате се!

— Да, насмалко не се ожени, колкото и да е странно. Назначиха ни нов учител по история и география, някой си Коваленко, Михаил Савич, украинец. Той не дойде сам, а със сестра си Варенка. Той — млад, висок, мургав, с грамадни ръце и по лицето му личи, че говори басово, и наистина гласът му излизаше като от бъчва: бу-бу-бу... Тя не беше първа младост, около трийсетте, но и тя висока, стройна, с черни вежди и червени бузи — с една дума, не момиче, а бонбон, и такава една отворена, шумна, все пее малоруски романси и се кикоти. От най-малкото нещо се залива със звънък смях: ха-ха-ха! Помня, първото по-сериозно запознанство с Коваленко и сестра му стана на именния ден на директора. Сред строгите, сковани и скучни педагози, които и на имен ден ходят по задължение, изведнъж виждаме една нова Афродита да се възражда от пяната: кипри се, смее се високо, пее, танцува... Тя изпя с чувство „Вят ветри“, след това — още един романс, и още един

и очарова всички, всички, дори Беликов. Той седна до нея и със сладка усмивка ѝ каза:

„Със своята нежност и приятна звучност малоруският език напомня старогръцкия“.

Това я поласка и тя развълнувано и убедително започна да му разказва, че в Гадячка околия имали чифлик, в чифлика живеела маминка и такива круши, такива дини, такива кабаки^[1] имало там! Украинците казват на тиквата кабак, а на кръчмата — шинка, и варят борш с червени и сини домати, „ама такъв вкусен, страшна работа“!

Ние слушахме, слушахме и изведнъж всички ни озари една и съща мисъл.

„Не ще е зле да ги оженим“ — тихо ми каза директоршата.

И всички, кой знае защо, си спомнихме, че нашият Беликов не е женен, и на всички ни беше чудно, че досега някак си не бяхме забелязвали, съвсем бяхме изпуснали тази важна подробност в неговия живот. Как изобщо се отнася той към жената, как решава за себе си този насъщен въпрос? По-рано това никак не ни интересуваше; може би не сме допусkali дори мисълта, че човек, който по всяко време ходи с галоши и спи под завеса, може да люби.

„Той отдавна е прехвърлил четиридесетте, а тя е на тридесет години... — поясни мисълта си директоршата. — Струва ми се, би се оженила за него“.

Какво ли не вършим в провинцията от скука, колко ненужни, колко глупави неща! И то е, защото съвсем не вършим това, което е нужно. Ето защо току-така изведнъж решихме да женим този Беликов, когото не можехме дори да си представим женен! Директоршата, инспекторшата и всички гимназиални дами се оживиха, дори се разхубавиха, сякаш изведнъж видяха цел в живота си. Вземе директоршата лежа в театъра, гледаш — в ложата ѝ седи Варенка с такова едно ветрило, сияеща, щастлива, а до нея Беликов, мъничък, свит, сякаш са го измъкнали от къщи с ченгел. Аз давам вечеринка — дамите настояват непременно да покания Беликов и Варенка. С една дума, машината се завъртя. Оказа се, че Варенка нямала нищо против да се задоми. Животът с брат ѝ не беше много весел — по цял ден спорове и кавги. Ето ви една сцена: върви Коваленко по улицата, висок, цяла върлина, як, с бродирана риза, изпод фуражката се подава

перчем; в едната си ръка държи пакет книги, в другата — дебел чепат бастун. След него върви сестра му, също с книги в ръце.

„Ама ти не си чел това, Михайлик! — препира се високо тя. — Казвам ти, кълна ти се, че не си чел това, не си!“

„Аз пък ти казвам, че съм го чел!“ — вика Коваленко и тоягата му гърми по тротоара.

„Ах, Боже мой, Минчик! Ама защо се сърдиш, нали разговорът ни е принципен!“

„Аз пък ти казвам, че съм го чел!“ — вика още по-силно Коваленко.

Вкъщи дойде ли някой — пак спорове. Този живот вероятно й беше омръзнал, искаше й се да си има свое гнездо, пък и възрастта трябваше да се вземе под внимание; вече няма закога да подбиращ, ще се омъжиш за когото и да е, та било и за учител по гръцки език. То и за повечето наши госпожици може да се каже, че са готови да се омъжат за когото и да било, само и само да се омъжат. Както и да е. Варенка започна да проявява явна благосклонност към нашия Беликов.

А Беликов? Той и в дома на Коваленко ходеше тъй, както и у другите. Отиде у тях, седне и мълчи. Той мълчи, а Варенка му пее „Вейт ветри“ или го гледа замислено с тъмните си очи, или изведнъж ще се закикоти.

„Ха-ха-ха!“

В любовните работи, а особено в женитбата, внушението играе голяма роля. Всички — и колеги, и дами — почнахме да уверяваме Беликов, че трябва да се ожени, че в тоя живот нищо друго не му остава, освен да се ожени; всички го поздравявахме, с важен израз на лицето му говорехме разни щуротии, от рода на това например, че бракът е сериозна крачка; освен това Варенка беше хубавичка, интересна, беше дъщеря на статски съветник^[2], имаше си чифлик, а главното — беше първата жена, която се отнесе към него ласкаво и сърдечно; главата му се завъртя и той реши, че наистина трябва да се ожени.

— Тъкмо случай да му се смъкнат галошите и чадърът — каза Иван Иванич.

— Представете си, това се оказа невъзможно. Той сложи на масата си портрета на Варенка, постоянно идваше у дома и ми говореше за нея, за семейния живот, за това, че бракът е сериозна

крачка, често ходеше у дома на Коваленко, но ни най-малко не променяше начина си на живот. Дори, напротив, решението му да се ожени му подейства някак болезнено, той отслабна, посърна и сякаш се сви още по-дълбоко в своя калъф.

„Варвара Савишина ми харесва — казваше ми той със своята слаба крива усмивчица — и аз зная, всеки човек трябва да се ожени, но... всичко това, знаете, стана някак си неочаквано... Трябва да се обмисли“.

„Какво има да му мислите? — казвам му. — Женете се, и толкоз“.

„Не, женитбата е сериозна крачка, трябва в началото да се премислят предстоящите задължения, отговорността... че да не вземе после да се случи нещо. Така ме безпокои това, че сега по цели нощи не мога да спя. И да си призная, страхувам се: и тя, и брат ѝ имат един особен начин на мислене, разсъждават някак, знаете, странно и характерът ѝ е твърде енергичен. Ще се ожениш, а после току-виж си се заплел в някаква история“.

И за голяма досада на директоршата и на всички наши дами той не правеше предложение, все отлагаше; все премисляше предстоящите си задължения и отговорността, а междувременно почти всеки ден излизаше на разходка с Варенка, смяташе може би, че положението му го изисква, и идваше у дома да си говорим за семейния живот. И по всяка вероятност в края на краищата той щеше да направи предложение и щеше да се склучи един от онези ненужни, глупави бракове, каквито у нас от скука и безделие се склучват с хиляди, ако неочаквано не бе избухнал един kolossalischer Skandal! Трябва да кажа, че братът на Варенка, Коваленко, намрази Беликов още от първия ден на запознанството им и просто не можеше да го понася.

„Не мога да разбера — казваше ни той, като вдигаше рамене, — не мога да разбера как понасяте тоя доносник, тази мръсна муцуна. Ех, господа, как изобщо можете да живеете тук? Тая ваша атмосфера е задушна, отровна. Какви педагози, учители сте вие? Вие сте просто чиновници, вашето училище не е храм на науката, а полицейско управление, където мирише на вкиснато като в някоя стражарска будка. Не, братлета, ще поживея аз още малко с вас и ще си вървя в чифлика — ще си ловя раци и ще уча украинчетата; ще си вървя, а вие си останете тука с вашия юда — да пукне дано!“

Или почваше да се смее високо, да се смее до сълзи ту с дебел бас, ту с тъничък писклив фалцет и разперил ръце, ме питаше:

„Какво току идва у дома? Какво иска? Седи и гледа“.

Той дори измисли прякор на Беликов — „мръсен паяк“. И, естествено, ние избягвахме да говорим пред него за това, че сестра му Варенка се кани да се омъжва за „мръсния паяк“. И когато веднъж директоршата му подхвърли, че не е лошо да нареди сестра си за такъв солиден и уважаван от всички човек, като Беликов, той се намуси и измърмори:

„Това не е моя работа. Ако иска, да се омъжи и за усойница, аз не обичам да се бъркам в чужди работи“.

А сега слушайте какво стана по-нататък. Някакъв хубостник взел и нарисувал следната карикатура: върви Беликов с галошите си, със запретнати крачоли и с разтворен чадър, а под ръка с него — Варенка и отдолу надпис: „Влюбеният антропос“. Изражението, знаете, доловено идеално. Изглежда, художникът не бе жалил труд, тъй като всички учители от мъжката и девическата гимназия, учителите от семинарията и чиновниците, всички получиха по един екземпляр. Получи и Беликов. Карикатурата му подежда извънредно тежко.

Излизаме заедно от къщи, беше тъкмо на първи май, и всички, учители и гимназисти, се бяхме уговорили да се съберем пред гимназията и след това заедно да отидем пеша извън града, в гората — излизаме ние, а той — жълт-зелен, по-мрачен от облак.

„Какви лоши, зли хора има!“ — каза и устните му затрепериха.

Дори ми дожаля за него. Вървим и изведнъж, представяте ли си, Коваленко се носи на един велосипед, а подире му — Варенка, и тя на велосипед — зачервена, запъхтяна, но весела, радостна.

„Ние — вика тя — ще избързаме! Такова хубаво време, ама такова хубаво, страшна работа!“

И изчезнаха. Моят Беликов от зелен стана бял и сякаш се вцепени. Спря се и ме гледа...

„Прощавайте, това пък какво беше? — пита той. — Или може би ме мами зрението? Нима прилича на един преподавател в гимназията и на една жена да карат велосипед?“

„Какво неприлично има тук? — казвам аз. — Да карат колкото си искат“.

„Но как е възможно това? — извика той, учудвайки се на моето спокойствие. — Какво говорите?“

Беше толкова поразен, че не пожела да върви по-нататък, а се върна вкъщи.

На другия ден през всичкото време нервно потриваше ръце и потреперваше, а по лицето му личеше, че не му е добре. Не взе и часовете си, което се случваше с него за първи път. И не обядва. А привечер се облече по-топло, макар че вън беше истинско лято, и се затътри към Коваленко. Варвара не била у дома, заварил само брат й.

„Седнете, моля“ — казал Коваленко студено и смръщил вежди; бил сънен, тъкмо си почивал подир обед и нямал никакво настроение.

Беликов поседял пет-десет минути мълчаливо и започнал:

„Дойдох при вас да облекча душата си. Много, много ми е тежко. Някакъв клеветник нарисувал в смешен вид мене и още една личност, близка и на двама ни. Смятам за свой дълг да ви уверя, че аз нямам нищо общо с това... Не съм давал никакъв повод за такава подигравка — напротив, винаги съм се държал като напълно порядъчен човек“.

Коваленко седял нацупен и мълчал. Беликов почакал малко и след това продължил с тих и скръбен глас:

„И още нещо имам да ви кажа. Аз служа отдавна, а вие едва започвате службата си и затова смятам за свой дълг като по-стар ваш колега да ви предупредя. Вие карате велосипед, а това развлечение е съвсем неприлично за един възпитател на младежта“.

„Че защо?“ — попитал басово Коваленко.

„Нима са нужни обяснения, Михаил Савич, нима не ви е ясно? Ако учителят почне да кара велосипед, какво остава за учениците? Остава им да почнат да ходят на главите си. И щом като няма окръжно, значи не може. Вчера аз се ужасих! А като видях и сестра ви, просто ми причерня пред очите. Жена или девойка на велосипед — това е ужасно!“

„Какво всъщност искате?“

„Искам едно — да ви предпазя, Михаил Савич. Вие сте млад човек, пред вас е бъдещето, трябва да се държите много, много предпазливо, а вие така манкирате, ох, как манкирате! Вие ходите облечен с бродирана риза, постоянно сте на улицата с някакви книги в ръце, а сега — на велосипед. Най-напред директорът ще научи, че вие

и сестра ви карате велосипед, след това ще стигне и до ушите на училищния настоятел... И после?“

„Това, че аз и сестра ми караме велосипед, не засяга никого! — казал Коваленко и станал моравочервен. — А този, който се опита да се меси в моите домашни и семейни работи, ще го пратя по дяволите“.

Беликов пребледнял и станал.

„Щом ми говорите с такъв тон, аз не мога да продължавам — казал той. — И ви моля в мое присъствие никога да не се изразявате по такъв начин за началниците. Вие сте длъжен да се отнасяте с уважение към властта“.

„Че да не съм казал нещо лошо за властта? — запитал Коваленко, като го изгледал със злоба. — Моля ви, оставете ме на мира. Аз съм честен човек и с такъв господин, като вас, не желая да разговарям. Не обичам доносниците“.

Беликов нервно се засуетил и бързешката започнал да се облича, а на лицето му бил изписан ужас. За първи път в живота си чувал такива грубости.

„Можете да говорите каквото си искате — казал той, като излязъл от антрето във на стълбището. — Но аз трябва да ви предупредя: може би някой е чул нашия разговор и за да не го изтълкуват превратно и да не се случи нещо, аз съм длъжен да доложам на господин директора съдържанието на разговора ни... в общи черти. Аз съм длъжен да го направя“.

„Да доложиш? Върви, докладвай!“

Коваленко го уловил отзад за яката и го блъснал и Беликов полетял надолу по стълбата, трополейки с галошите си. Стълбището беше високо, стръмно, но той благополучно стигнал до долу, станал и попилал носа си: цели ли са очилата му? Но тъкмо когато се търкалял по стълбището, пристигнала Варенка с още две други дами; стояли долу и гледали — и за Беликов това било най-ужасното. По-добре да си бил строшил врата и двата крака, вместо да станел за посмешище: ще се разчуе из целия град, ще стигне до ушите на директора, на настоятеля — ах, ще вземе да му се случи нещо! — ще нарисуват нова карикатура и всичко ще свърши с това, че ще го накарат да си подаде оставката...

Когато станал, Варенка го познала и гледайки комичната му физиономия, измачканото му пардесю, галошите, без да разбира какво

е станало — предполагайки, че случайно е паднал, не се сдържала и смехът ѝ разтърсил цялата къща:

— Ха-ха-ха!

И с този еквив, звучен смях завършило всичко: и сватлъкът, и земното съществуване на Беликов. Той вече не чувал какво му говорела Варенка, нищо не виждал. Като се върнал вкъщи, преди всичко махнал портрета ѝ от масата, а след това легнал и вече не станал.

След два-три дни дойде у дома Афанасий и ме попита да повика ли лекар, тъй като с господаря му ставало нещо. Отидох у Беликов. Той лежеше зад завесата, покрит с одеяло, и мълчеше; попитах го нещо, а той само „да“ или „не“ — повече нито звук. Той лежи, а наоколо снове Афанасий, мрачен, намусен и дълбоко въздиша; а от него смърди на водка като от бъчва.

След един месец Беликов умря. Погребахме го всички, тоест двете гимназии и семинарията. Сега, когато лежеше в ковчега, изразът на лицето му беше кротък, приятен, дори весел, сякаш му беше драго, че най-после са го сложили в калъф, откъдето вече никога няма да излезе. Да, той постигна своя идеал! И сякаш в негова чест на погребението времето беше мрачно, дъждовно и всички носехме галоши и чадъри. Варенка също беше на погребението и когато спускаха ковчега в гроба, изплака. Забелязал съм, че украинките или плачат, или се смеят — средно настроение у тях няма.

Да си призная, да погребваш такива като Беликов, е голямо удоволствие. На връщане от гробищата физиономиите на всички бяха скромни, постни; никой не искаше да изрази това чувство на удоволствие, подобно на чувството, което изпитвахме едно време като деца, когато възрастните излизаха от къщи и ние тичахме час-два из градината и се наслаждавахме на пълна свобода. Ах, свободата, свободата! Дори намекът, дори слабата надежда, че е възможна, дава криле на душата, нали?

Върнахме се от гробищата в добро настроение. Но измина една седмица и животът си тръгна както преди, все тъй суров, уморителен, безсмислен, живот, незабранен с окръжно, но не и разрешен напълно; по-добро не стана. Наистина погребахме Беликов, но колко още такива хора в калъф останаха, колко още има да се родят!

— Та там е работата я — каза Иван Иванич и запуши лулата си.

— Колко още има да се родят! — каза Буркин.

Гимназиалният учител излезе от плевнята. Той беше среден на ръст, пълен, съвсем плешив, с черна брада почти до пояса; с него излязоха и двете кучета.

— Ама пък една луна е! — каза той, като погледна нагоре.

Беше вече полунощ. Вдясно се виждаше цялото село, дългата улица се беше проснала надалеч, може би на цели пет версти. Всичко беше потънало в тих дълбок сън; никакво движение, никакъв звук, просто не ти се вярва, че в природата може да бъде тъй тихо. Когато в лунна нощ гледаш широка селска улица с нейните къщи, купи сено, заспали върби, на душата ти става спокойно; и в този свой покой, скрита в нощните сенки от труда, грижите и мъките, тя е кротка и прекрасна и ти се струва, че и звездите я гледат ласкаво и с умиление и че на земята вече няма зло, а всичко е благополучно. Наляво от края на селото започваше полето; то се простираше надалеч, чак до хоризонта, и на цялата шир на това обляно от лунната светлина поле също така нямаше никакво движение, никакъв звук.

— Та там е работата я — повтори Иван Иванич. — А нима това, че ние живеем в града в задуха, в теснотия, пишем ненужни книжа и играем винт — нима това не е калъф? А това, че прекарваме целия си живот между безделници, интриганти, между глупави и празни жени, говорим и слушаме различни щуротии — това не е ли калъф? На, ако искате, ще ви разкажа една много поучителна история.

— Не, време е вече да спим — каза Буркин. — До утре.

Двамата влязоха в плевнята и легнаха на сеното. Бяха се вече завили и задрямваха, когато изведнъж се дочуха леки стъпки: туп-туп... Някой ходеше около плевнята, повърви малко и спре, а след минута пак: туп-туп... Кучетата заръмжаха.

— Мавра обикаля — каза Буркин.

Стъпките утигнаха.

— Да виждаш и да слушаш как лъжат — заговори Иван Иванич, като се обръщаше на другата страна, — и да те наричат глупак за това, че търпиш тази лъжа; да понасяш обиди и унижения, да не смееш открито да заявиш, че си на страната на честните, свободните хора, и самият ти да лъжеш, да се усмихваш и всичко това за парче хляб или за топло местенце, за някаква службица, която пет пари не струва — не, така повече не може да се живее!

— Е, това е вече съвсем друг въпрос, Иван Иванович — каза учителят. — Хайде да спим.

И след десет минути Буркин вече спеше. А Иван Иванович продължаваше да се върти, ту на една, ту на друга страна, да въздиша тежко и най-после стана, пак излезе навън, седна пред вратата и запали лулата си.

1898

[1] Кабак — кръчма (рус.). ↑

[2] Висше административно лице в царска Русия. ↑

ЩЕРКА НА АЛБИОН

Пред къщата на помещчика Грябов спря разкошна каляска с каучукови шини, дебел кочияш и кадифена седалка. От каляската изскочи предводителят на дворяните от уезда^[1] Фьодор Андреич Отцов. В пруста го посрещна сънлив лакей.

— Господарите тук ли са? — попита предводителят.

— Съвсем не. Госпожата замина с децата на гости, а господарят с мадмоазел гувернантката отиде за риба. Още от сутринта.

Отцов постоя, поразмисли и тръгна към реката да търси Грябов. Намери го на две версти от къщи, щом наближи реката. Отцов погледна от стръмния бряг на долу и като видя Грябов, избухна в смях... Грябов, едър, тлъст човек с много голяма глава, седеше на пясъка, подвил по турски крака под себе си, и ловеше риба. Шапката му бе килната на тила, връзката — извъртяна встрани. До него стоеше висока тънка англичанка с изпъкнали рачешки очи и голям птичи нос, който приличаше по-скоро на кука, отколкото на нос. Беше облечена с бяла муселинова рокля, през която ясно прозираха мършавите ѝ жълтеникави рамене. На златния ѝ колан висеше златно часовниче. Тя също държеше въдица. Около тях цареше гробна тишина. И двамата стояха, без да помръднат, като реката, където се виждаха плувките им.

— Искаш, ама няма! — засмя се Отцов. — Здравей, Иван Кузмич!

— А... ти ли си? — попита Грябов, без да вдигне очи от водата. — Пристигна ли?

— Както виждаш... А ти още продължаваш с твоите глупости. Не се ли отказа?

— Дяволска работа... Цял ден ловя, от сутринта... Днес нещо не върви. Нищо не съм уловил ни аз, ни тая кикимора. Седим, седим, поне да имаше за какво! Просто да пукнеш.

— Ами зарежи тая работа! Хайде да вървим да пием водка!

— Почакай... Може пък да хванем нещо. Привечер рибата кълве повече... Седя тук, братко, още от сутринта! Такава скука е, че не мога

да ти я опиша. Дяволът ме е пристрастил към това нещо! Знам, че е празна работа, ама седя! Седя като някакъв подлец, като каторжник и гледам водата, същински глупак! Трябва да вървя на сенокос, а аз ловя риба. Вчера в Хапонево имаше църковна служба и аз не отидох, а останах да клеча тук с ей тая скумрия... с тая вещица...

— Ама... ти да не си полудял? — попита Отцов и сконфузено хвърли поглед към англичанката. — Да ругаеш пред дама... пък и нея самата...

— Да върви по дяволите! Все едно, тя не разбира бъкел руски. Хвали я, ругай я — все тая! Та виж носа й! Само от него можеш да припаднеш! Седим по цели дни двамата, поне една дума да кажеше! Стои като плашило и пули зъркели към водата.

Англичанката се прозя, смени червейчето и заметна въдицата.

— Чудя й се, братко, на акъла! — продължаваше Грябов. — Десет години живее в Русия глупачката, поне една руска дума да беше научила!... Някое наше аристократче като иде там, и тоз час се научава да плещи по тяхному, а те... дявол ги знае! Ти виж носа й! Носа й виж!

— Е, стига де... Неудобно е... Какво си се заял с жената?

— Тя не е жена, а мома... За годеници сигур мечтае, дяволската кукла. И на някаква гнилоч лъха от нея... Намразих я, братко! Не мога да я гледам равнодушно! Като опули срещу мен зъркелите си, веднага ми призлява, сякаш съм ударил лакътя си в перилото. И тя обича риболова. Виж я: хвърля въдицата, сякаш свещенодействие! Гледа на всичко с презрение... Стои, никаквицата, и разбира, че е човек, значи цар на природата. А знаеш ли как се казва? Уилка Чарлзовна Тфайс! Пфу... Човек не може да го издума!

Дочула името си, англичанката бавно възви нос към Грябов и го изгледа с презрителен поглед. От Грябов тя вдигна очи към Отцов и обля и него с презрение. И всичко това — безмълвно, важно, без да бърза.

— Видя ли? — попита Грябов през смях. — Пада ви се, значи! Ама че кикимора! Само заради децата държа тоя тритон. Ако не бяха те, нямаше да я допусна на десет версти от имението си... Носът й е като на ястреб... А талията? Тая кукла ми прилича на дълъг пирон. Човек направо да я вземе и да я забие в земята. Чакай... Струва ми се, че кълве...

Грябов скочи и дръпна пръта. Кордата се изопна... Грябов дръпна още веднъж и не можа да измъкне въдицата.

— Закачила се е! — рече и се намръщи. — За камък, изглежда... Дявол да го вземе...

Върху лицето му се изписа състрадание. Като въздишаше, неспокойно се движеше и мърмореше проклетия, той започна да тегли кордата. Но това не даде никакъв резултат. Грябов побледня.

— Много жалко! Трябва да влизам във водата.

— Зарежи тая работа!

— Не бива... Тъкмо привечер започва да кълве... Бре, че я свършихме, прости ми, Господи! Ще трябва да вляза във водата. Налага се! Да знаеш как не ми се ще да се разсъбличам! Трябва да натирим англичанката... Неудобно е да се разсъбличам пред нея... Дама е все пак!

Грябов свали шапката и вратовръзката си.

— Мис... ааа... — извърна се той към англичанката. — Мис Тфайс! Же ву при^[2]... Е, как да й кажа? Как да ти кажа, че да ме разбереш? Слушайте... нататък! Дръпнете се нататък! Чуваш ли?

Мис Тфайс обля Грябов с презрение и издаде носов звук.

— Какво? Не разбирате? Махай се от тук, на тебе казвам! Трябва да се съблека, кукло дяволска! Нататък върви! Нататък!

Грябов дръпна мис за ръкава, посочи й храстите и приклегна: иди, значи, зад храстите и се скрий там... Като мърдаше енергично веждите си, англичанката изстреля една дълга английска фраза. Двамата помешчици прихнаха.

— За пръв път през живота си чувам гласа й... Ама че гласец! Не разбира! Е, какво да я правя?

— Остави, ти казвам! Да идем да пийнем водка!

— Не бива, сега риболовът трябва да потръгне... Свечерява се... Е, как ще заповядаш да постъпя? Ама че работа! Ще трябва да се събличам пред нея...

Грябов свали редингота и жилетката и седна на пясъка да събуе ботушите си.

— Слушай, Иван Кузмич — каза предводителят, като се кискаше в шепата си. — Това, драги, е вече гавра, издевателство.

— Кой й е крив, че не разбира. Това да им е за урок на чужденците!

Грябов свали ботушите, панталоните, смъкна бельото си и се озова в адамов костюм. Отцов се улови за корема. Беше почервенял от смях и срам. Англичанката замърда вежди и запремига... Върху жълтеникавото ѝ лице пробяга надменна презрителна усмивка.

— Трябва да посвикна със студената вода — рече Грябов, като се тупаше по бедрата. — Кажу ми, моля ти се, Фьодор Андреич, защо всяко лято по гърдите ми се появяват обриви?

— Влизай по-скоро във водата или се прикрий с нещо! Говедо!

— Поне да се беше засрамила, подлата! — каза Грябов, докато нагазваше във водата и се кръстеше. — Брр... студена вода... Виждаш как си мърда веждите! Не се отдръпва... Стои над тълпата! Хе-хе-хе... Дори за хора не ни смята!

Нагазил във водата до колене и изпънат в целия си огромен ръст, той намигна с едното око и рече:

— Това, братко, да не ѝ е Англия!

Мис Тфайс хладнокръвно смени червейчето, прозя се и заметна въдицата. Отцов се извърна. Грябов откачи куката, потопа се и излезе от водата със сумтене. След две минути вече седеше на пясъка и отново хвърляше въдицата.

1883

[1] Териториално-административна единица в царска Русия. ↑

[2] Моля ви... (фр.). ↑

АНА НА ШИЯТА

ГЛАВА 1

След венчавката нямаше дори лека закуска; младоженците изпиха по чаша вино, преоблякоха се и отидоха на гарата. Вместо весело сватбено тържество и вечеря, вместо музика и танци — поклонение в манастир на двеста версти. Мнозина одобряваха замисъла, като се аргументираха, че Модест Алексеич вече има чин, не е млад и шумна сватба би изглеждала неуместна; пък и ще бъде скучно да се слуша музика, когато чиновник на петдесет и две се жени за девойка, която едва е навършила осемнадесет. Говореха, че като човек с принципи Модест Алексеич бил замислил това поклонение в манастир, за да покаже на младата си жена, че и в брака на първо място поставя религията и нравствеността.

Изпращаха младоженците. Тълпата колеги и роднини стояха с чашите и чакаха да тръгне влакът, за да викнат „Ура“, и Пьотър Леонтич, бащата, с цилиндър, в учителски фрак, вече пиян и много бледен, все протягаше ръка с чаша към прозореца и говореше умолително:

— Анюта! Аня! Аня, една дума само!

Аня се накланяше от прозореца към него и той ѝ шепнеше нещо, облъхваше я с винени изпарения, духаше в ухото ѝ — нищо не можеше да се разбере — и кръстеше лицето ѝ, гърдите, ръцете; дъхът му пресекваше и в очите му блестяха сълзи. А братята на Аня, гимназистите Петя и Андрюша, го дърпаха за фрака отзад и шепнеха сконфузено:

— Татенце, стига... Татенце, не трябва...

Когато влакът потегли, Аня видя как баща ѝ потича малко след вагона, като се олюляваше и разплискваше виното си, а лицето му беше толкова жалко, добро и виновно.

— Ура-а-а! — викаше той.

Младоженците останаха сами. Модест Алексеич огледа купето, нареди вещите по рафтовете и седна усмихнат срещу младата си жена. Беше среден на ръст чиновник, доста пълен, подпухнал, доволно сит, с

дълги бакенбарди и без мустаци и бръснатата му, рязко очертана брадичка приличаше на пета. Най-характерното в лицето му беше липсата на мустаци — голото, прясно обръснато място, което постепенно преминаваше в тлъсти, треперещи като желе бузи. Той се държеше солидно, движенията му бяха бавни, маниерите — меки.

— Не мога да не си спомня сега едно обстоятелство — усмихна се той. — Преди пет години, когато Косоротов получи орден „Света Ана“ втора степен и дойде да благодари, негово сиятелство се изрази така: „Значи сега имате три Ани: една на петлицата, две на шията“. Трябва да ви кажа, че по това време при Косоротов току-що се беше върнала жена му, особа свадлива и лекомислена, която се казваше Ана. Надявам се, когато получа „Ана“ втора степен, негово сиятелство да няма повод да ми каже същото.

Той се усмихваше с малките си очички. Тя също се усмихваше, развълнувана от мисълта, че този човек може всеки момент да я целуне с пълните си влажни устни и че тя вече няма право да му го откаже. Меките му движения, угоеното му тяло я плашеха. Беше ѝ страшно и гадно. Той стана, без да бърза, свали ордена от шията си, съблече фрака и жилетката и облече халата.

— Така — каза, сядайки до Аня.

Тя си спомни колко мъчителна беше венчавката, когато ѝ се струваше, че и свещеникът, и гостите, и всички в църквата я гледаха печално: защо, защо тя, такава мила, добра, се жени за този възрастен, скучен господин? Тази сутрин още я държеше възторгът, че всичко се подреди толкова добре, но по време на венчавката и сега във вагона се чувстваше виновна, излъгана и смешна. Ето, омъжи се за богаташ, но въпреки това пари у себе си пак нямаше, булчинската ѝ рокля беше шита на вересия и когато днес баща ѝ и братята ѝ я изпращаха, по лицата им разбираше, че нямат пукната копейка. Дали ще се нахранят тази вечер? А утре? И, кой знае защо, ѝ се струваше, че баща ѝ и момчетата сега седят гладни без нея и изпитват точно такава мъка, както първата вечер след погребението на майка им. „О, колко съм нещастна! — мислеше си тя. — Защо съм толкова нещастна?“

С неловкостта на солиден човек, който не е навикнал да има вземане-даване с жени, Модест Алексеич ѝ докосваше талията и я потупваше по рамото, а тя си мислеше за парите, за майка си, за смъртта ѝ. Когато майка ѝ умря, баща ѝ, Пьотър Леонтич, учител по

граматика и рисуване в гимназията, се пропи и немотията ги налегна; момчетата нямаха ботуши и галоши, баща ѝ го влачеха при мировия съдия, дойде съдебният пристав, описаха им мебелите... Какъв срам! Аня трябваше да се грижи за пияния си баща, да кърпи чорапите на братята си, да ходи на пазар, а когато я хвалеха за красотата, младостта и изящните ѝ маниери, на нея ѝ се струваше, че целият свят вижда евтината ѝ шапка и дупките на ботинките, замазани с мастило. А нощем сълзи и натрапчиви, неспокойни мисли, че скоро ще уволнят баща ѝ от гимназията заради слабостта му и че той няма да може да го понесе и ще умре също като майка ѝ. Тогава познатите дами се засуетиха и започнаха да търсят за Аня добър човек. Скоро се намери този Модест Алексеич, не млад и не красив, но с пари. Има на банка стотина хиляди и родово имение, което дава под аренда. Човек с принципи, който е добре поставен пред негово сиятелство; нищо ни му коства, както казваха на Аня, да вземе от негово сиятелство бележчица до директора на гимназията и дори до попечителя, за да не уволнят Пьотър Леонтич...

Докато тя си припомняше тези подробности, от прозореца нахлу музика, примесена с гълчава. Влакът беше спрял на малка гара. В тълпата на перона бойко свиреха хармоника и евтина писклива цигулка, а иззад високите брези и тополи, иззад вилите, облени в лунна светлина, се носеха звуци на военен оркестър; вероятно във вилното селище имаше танцова вечер. На перона се веселяха вилджии и граждани, дошли да подишат чист въздух в хубавото време. Тук беше и Артинов, собственик на цялото това вилно място, богаташ, висок пълен брюнет, който в лице приличаше на арменец, с изпъкнали очи и странен костюм. Беше с разгърдена риза, ботушите му бяха високи и с шпори, а от раменете му се спускаше черен плащ, който се влачеше по земята като шлейф. Следваха го две хрътки с наведени остри муцуни.

В очите на Аня още блестяха сълзи, но тя вече не си спомняше нито за майка си, нито за парите, нито за сватбата си, стискаше ръцете на познатите гимназисти и офицери, весело се смееше и говореше бързо:

— Здравейте! Как сте?

Излезе на платформата под лунната светлина и застана така, че всички да я видят от горе до долу във великолепната ѝ нова рокля и

шапка.

— Защо стоим? — попита тя.

— Тук има среща — отговориха ѝ, — очакват пощенския влак.

Като забеляза, че Артинов я гледа, тя кокетливо примижа с очи и заговори високо на френски. И понеже собственият ѝ глас звучеше толкова прекрасно, носеше се музика и луната се отразяваше в езерото, и понеже ненаситно и любопитно я гледаше Артинов, този известен донжуан и палавник, и понеже на всички им беше весело, неочаквано тя се изпълни с радост и когато влакът потръпна и познатите офицери ѝ отдадоха чест на сбогуване, вече си тананикаше полката, с чиито звуци я догонваше военният оркестър, който гърмеше някъде там, отвъд дърветата; и тя се върна в купето си с такова чувство, сякаш на гарата я бяха убедили, че непременно ще бъде щастлива, въпреки всичко.

Младоженците прекараха в манастира два дни, после се върнаха в града. Живееха в държавна квартира. Когато Модест Алексеич отиваше на работа, Аня свиреше на рояла или плачеше от скука, или лягаше на кушетката и четеше романи и разглеждаше модно списание. По време на обяда Модест Алексеич ядеше обилно и говореше за политика, за назначения, за премествания и награди, за това, че трябва да се труди, че семейния живот не е удоволствие, а дълг, че капка по капка вир става и че най-високо той поставя религията и нравствеността. И като държеше ножа в юмрук, като меч, той казваше:

— Всеки човек трябва да има своите задължения!

А Аня го слушаше, страхуваше се, не можеше да яде и обикновено ставаше гладна от масата. След обяда мъжът ѝ си почиваше и хъркаше силно, а тя отиваше при своите. Баща ѝ и момчетата я поглеждаха някак особено, като че ли малко преди да пристигне я бяха осъждали за това, че се е омъжила за пари, за нелюбим, досаден, скучен човек; шумолящата рокля, гривните и въобще дамският ѝ вид ги притесняваха и оскърбяваха; в нейно присъствие те малко се сконфузваха и не знаеха за какво да говорят с нея; но все така си я обичаха както преди и още не бяха свикнали да обядват без нея. Тя сядаше и хапваше с тях чорба, каша и картофи, пържени в овча мас, от която миришеха на свещ. Пьотър Леонтич с трепереща ръка си наливаше от гарафата и бързо гаврътваше с алчност, с отвращение, после изпиваше втора чаша, после трета...

Петя и Андрияша, слабички, бледни момчета с големи очи, вземаха гарафата и говореха безпомощно:

— Не трябва, татенце... Достатъчно, татенце...

Аня също се тревожеше и го молеше повече да не пие, а той неочаквано избухваше и удряше с юмрук по масата.

— Няма да позволя на никого да ме надзирава! — крещеше той. — Момчета! Момиче! Ще ви изгоня всички навън!

Но в гласа му се усещаха слабост, доброта и никой не се страхуваше от него. Следобед той обикновено се нагиздваше; бледен, с порязана от бръсненето брадичка, протягайки мършава шия, по половин час стоеше пред огледалото и се гиздеше, ту се решеше, ту завиваше черните си мустаци, пръскаше се с парфюм, завързваше панделка за вратовръзка, после надяваше ръкавиците си, цилиндъра и отиваше по частни уроци. Ако пък имаше празник, оставаше у дома и рисуваше или свиреше на фисхармониум, който стържеше и ръмжеше; стараше се да извади от него стройни, хармонични звуци и подпяваше или се сърдеше на момчетата:

— Мерзавци! Негодяи! Развалили сте инструмента!

Вечер мъжът на Аня играеше карти с колегите си, с които живееше под един покрив в държавното жилище. Когато играеха карти, идваха и жените на чиновниците — грозни, безвкусно облечени, груби като готвачки — и в квартирата започваха клюки, също толкова грозни и безвкусни като самите чиновници. Случваше се Модест Алексеич да отиде с Аня на театър. В антрактите не ѝ даваше да направи и крачка встрани от него, ходеше под ръка с нея по коридорите и във фойето. Когато се поздравяваше с някого по коридора, веднага шепнеше на Аня: „Статски съветник... приемат го у негово сиятелство...“ или „Състоятелен... има собствена къща...“ Когато минаваха покрай бюфета, на Аня много ѝ се приискваше нещо сладичко; тя обичаше шоколад или ябълков сладкиш, но нямаше пари, а се стесняваше да помоли мъжа си. Той вземаше круша, стискаше я с пръсти и питаше нерешително:

— Колко струва?

— Двадесет и пет копейки.

— Гледай ти! — казваше и поставяше крушата на мястото ѝ; но тъй като му беше неловко да се оттегли от бюфета, без да купи нещо,

искаше газирана вода и изпиваше сам цялата бутилка, от очите му изскачаха сълзи и в този момент Аня го ненавиждаше.

Или пък, внезапно почервенял, ѝ говореше бързо:

— Поклони се на тази стара дама!

— Но аз не я познавам.

— Няма значение. Това е съпругата на управителя на казионната палата! Поклони се, на теб говоря! — разпореждаше се той настойчиво. — Няма да ти падне главата.

Аня се покланяше, главата ѝ в крайна сметка не падаше, но беше мъчително. Тя правеше всичко, което искаше мъжът ѝ, и се ядосваше на себе си, че се беше подмамила като последна глупачка. Бе се омъжила за него само заради парите му, но сега и пари имаше по-малко, отколкото преди сватбата. По-рано баща ѝ даваше поне по двадесет копейки, а сега нямаше пукнат грош. Не можеше да взима тайно или да проси, страхуваше се от мъжа си и трепереше пред него. Струваше ѝ се, че отдавна вече носи в душата си страх от този човек. Някога в детството като най-внушителна и страшна сила, приближаваща бавно, като облак или локомотив, готова да я премаже, си представяше винаги директора на гимназията; друга такава сила, за която винаги говореха в семейството и от която незнайно защо се страхуваха, беше негово сиятелство; имаше и още десетки по-дребни сили, между които учителите от гимназията, с бръснати мустаци, строги, неумолими, и сега, накрая, Модест Алексеич, човек с принципи, който дори в лице приличаше на директора. И във въображението на Аня всички тези сили се сливаха и като страшен, огромен бял мечок се приближаваха бавно към слабите и виновните, такива като нейния баща, и тя се страхуваше да противоречи и насилно се усмихваше и се преструваше, че изпитва удоволствие, когато я галеха грубо и оскверняваха с прегръдки, които я изпълваха с ужас.

Само веднъж Пьотър Леонтич се осмели да помоли за петдесет рубли назаем, за да върне някакъв много неприятен дълг, но колко страдеше!

— Добре, ще ви дам — каза Модест Алексеич, като помисли, — но ви предупреждавам, че повече няма да ви помагам, докато не зарежете пиенето. За човек, който е на държавна служба, такава слабост е срамна. Не мога да не ви напомня общоизвестния факт, че

тази страст е погубила много известни хора, които при въздържание може би щяха да станат след време високопоставени хора.

И се заточиха дълги периоди: „доколкото...“, „като изхождаме от това положение...“, „като се има предвид току-що казаното“, а горкият Пьотър Леонтич страдаше от унижението и изпитваше силно желание да си пийне.

И момчетата, които идваха на гости при Аня обикновено със скъсани ботуши и протрити панталони, също трябваше да изслушват наравоучения.

— Всеки човек трябва да има своите задължения! — говореше им Модест Алексеич.

Но пари не даваше. За това пък подаряваше на Аня пръстени, гривни и брошки, като казваше, че е хубаво да има такива вещи за черни дни. И често отключваше скрина ѝ и правеше ревизия — дали всички вещи са налице.

ГЛАВА 2

Неусетно настъпи зимата. Дълго преди Рождество в местния вестник беше обявено, че на 29 декември в Дворянското събрание ще се състои традиционният зимен бал. Всяка вечер след картите Модест Алексеич развълнувано шушукаше с чиновниците, поглеждаше загрижено към Аня и после дълго кръстосваше стаята, обмисляйки нещо. Най-накрая, в една късна вечер, се спря пред Аня и каза:

— Трябва да си ушиеш бална рокля. Разбираш ли? Но те моля да се посъветваш с Мария Григориевна и с Наталия Кузминишна.

И ѝ даде сто рубли. Тя ги взе; но като си поръчваше бална рокля, не се посъветва с никого, поговори само с баща си и се постара да си представи как би се облякла за бала майка ѝ. Покойната ѝ майка се обличаше сама винаги по последна мода и винаги се занимаваше с Аня, обличаше я изящно, като кукла, научи я да говори френски и превъзходно да танцува мазурка (преди да се омъжи тя пет години беше работила като гувернантка). Аня също като майка си можеше от стара рокля да ушие нова, да изпере с бензин ръкавици, да вземе под наем *bijoux*. И също като майка си умееше да притваря очи, да произнася неясно р, да застава в красиви пози, когато трябва да изпада във възторг, да гледа печално и загадъчно. От баща си бе наследила тъмния цвят на косата и очите, нервността и маниера винаги да се понагиздва.

Когато половин час преди да тръгнат за бала, Модест Алексеич влезе при нея без сюртук, за да надене пред нейното голямо стенно огледало ордена на шията си, очарован от красотата ѝ и блясъка на нейната нова, ефирна премяна, самодоволно приреса бакенбардите си и каза:

— Гледай ти каква си ми била... ето каква си! Анюта! — продължаваше той, изпаднал изведнъж в тържествен тон. — Аз те ощастливих, а днес ти можеш да ме ощастливиш. Моля те, представи се на съпругата на негово сиятелство! За Бога! Чрез нея може да бъде произведен в старши докладчик!

Тръгнаха за бала. Ето го и Дворянското събрание, и портиера пред входа. Фоайето със закачалките, шубите, сновящите лакеи и деколтираните дами, прикриващи се с ветрила от течението; мирише на светилен газ и на войници. Когато Аня, вървейки нагоре по стълбата под ръка с мъжа си, чу музиката и се видя цялата в грамадното огледало, осветена от множество светлини, то в душата ѝ се събудиха радост и същото това предчувствие за щастие, което бе изпитала в лунната вечер на гарата. Тя вървеше горда, самоуверена, за първи път се чувстваше не момиченце, а дама и неволно с походка и маниери подражаваше на покойната си майка. И за първи път в живота си се чувстваше богата и свободна. Дори присъствието на мъжа ѝ не я притесняваше, защото, като премина прага на събранието, инстинктивно се досети, че близостта на стария мъж никак не я унижава, а, обратно, поставя върху нея печата на пикантна тайнственост, която толкова се харесва на мъжете. В голямата зала вече гърмеше оркестърът и танците бяха започнали. След държавната квартира Аня, изпълнена с впечатления от светлини, пъстрота, музика, шум, обходи с поглед залата и си помисли: „Ах, колко е хубаво!“ — и веднага забеляза в тълпата всички свои познати, всички, които по-рано срещаше по вечеринки или на празници, всички тези офицери, учители, адвокати, чиновници, помещици, негово сиятелство, Артинов и дамите от висшето общество, разголени, силно деколтирани, красиви и грозни, които вече заемаха своите места зад щандовете и павилионите на благотворителния базар, за да започнат търговия в полза на бедните. Като изпод земята се появи огромен офицер с еполети — тя се беше запознала с него на Старокиевска улица, когато беше гимназистка, но сега не помнеше фамилията му — и я покани на валс; и тя отлетя от мъжа си и имаше чувството, като че ли плува на платноходка в силна буря, а мъжът ѝ е останал далеч на брега... Танцуваше страстно, с въодушевление и валс, и полка, и кадрил, преминаваше от едни ръце в други замаяна от музиката и шума, смесваше руския език с френски, произнасяше неясно р, смееше се, без да мисли ни за мъжа си, ни за никого и нищо. Имаше успех сред мъжете, това беше ясно, не можеше да бъде другояче, задъхваше се от вълнение, трескаво мачкаше ветрилото в ръце и искаше да пие. Баща ѝ Пьотър Леонтич, в измачкан фрак, от който миришеше на бензин, я доближи, като ѝ подаваше купичка с червен сладолед.

— Днес си очарователна — говореше ѝ той, като я гледаше възторжено, — никога не съм съжалявал повече, че побърза да се омъжиш... Защо? Зная, че го направи заради нас, но... — с треперещи ръце извади пачица банкноти и каза: — Получих днес от уроци и мога да се издължа на мъжа ти.

Тя му пъкна в ръцете купичката и подхваната от някого, отлетя далече и мимоходом, през рамото на кавалера си видя как баща ѝ, като се плъзгаше по паркета, прегърна една дама и се понесе с нея из залата.

„Колко е мил, когато е трезвен!“ — мислеше си тя.

Танцува мазурката със същия огромен офицер; той стъпваше важно и тежко, като тюлен в мундир, помръдваше рамене и гърди, потропваше едва-едва с крака — никак не му се танцуваше, а тя пърхаше около него, като го възбуждаше с красотата и с разголената си шия; очите ѝ закачливо грееха, движенията ѝ бяха страстни, а той ставаше все по-равнодушен и протягаше милостиво към нея ръка като крал.

— Bravo! Bravo!... — носеше се из публиката.

Но постепенно и грамадният офицер се поддаде; той се оживи, развълнува се и вече подвластен на очарованието, се увлече и се носеше леко и младежки, а тя само помръдваше рамене и гледаше лукаво, все едно беше вече царица, а той — нейният роб, и в този момент ѝ се струваше, че я гледа цялата зала, че всички тези хора примират и им завиждат. Грамадният офицер едва успя да ѝ поблагодари, когато публиката изведнъж се отдръпна и мъжете се изпънаха някак странно, с прибрани ръце... Към нея се приближаваше негово сиятелство във фрак с две звезди. Да, негово сиятелство вървеше именно към нея, защото я гледаше втренчено и сладниково се усмихваше, като предъвкваше устни, което правеше винаги, щом видеше хубавки жени.

— Много се радвам, много се радвам... — започна той. — Ще заповядам да арестуват вашия мъж, защото е крил досега от нас такова съкровище. Идвам при вас по поръка на жена ми — продължаваше той, подавайки ѝ ръка. — Трябва да ни помогнете... М-да... Награда за красота трябва да ви определим... като в Америка... М-да... Американците... Жена ми ви чака с нетърпение...

Той я доведе до лавката при възрастна дама, чиято долна част на лицето беше несъразмерно голяма, все едно държеше в устата си голям камък.

— Помогнете ни — каза тя носово и напевно. — Всички хубавки жени работят на благотворителния базар и само вие единствена незнайно защо не се включвате. Нима не искате да ни помогнете?

Тя си тръгна и Аня зае нейното място около сребърния самовар с чашките. Веднага започна оживена търговия. За чаша чай Аня вземаше не по-малко от рубли, а грамадният офицер беше заставен да изпие три чаши. Дойде Артинов, богаташът, с изпъкнали очи, измъчван от астма, но вече не в такъв странен костюм, в който Аня го бе видяла през лятото, а във фрак като всички. Без да откъсне очи от Аня, той изпи чаша шампанско и заплати сто рубли, после пи чай и плати още сто — и всичко това мълчаливо, измъчван от астмата... Аня канеше купувачите и вземаше пари от тях вече с дълбокото убеждение, че нейните усмивки и погледи доставят на тези хора огромно удоволствие. Вече беше разбрала, че е създадена изключително за този шумен, блестящ, привлекателен живот с музика, танци, поклонници, и старият ѝ страх пред силата, която се надигаше и заплашваше да я смаже, ѝ изглеждаше смешен; вече не се страхуваше от никого и само съжаляваше, че я няма майка ѝ, която да се порадва сега заедно с нея на успехите ѝ.

Пьотър Леонтич, вече бледен, но още здраво стоейки на крака, приближи до лавката и поръча чашка коняк. Аня почервеня в очакване той да каже нещо не на място (вече се срамуваше, че има толкова беден, толкова обикновен баща), но той пи, хвърли десет рубли от пачицата си и важно се отдалечи, без да каже дума. След малко го видя да се носи в двойка в grand gond и този път той вече се полюляваше и подвикваше нещо за огромен конфуз на своята дама; Аня си спомни как преди три години на бала той също така се полюляваше и подвикваше — всичко приключи, когато полицейският инспектор го отведе у дома да спи, а на другия ден директорът го заплаши с уволнение от службата. Колко ненавременен беше този спомен!

Когато в лавката угасиха самоварите и уморените благотворителки предадоха печалбата на възрастната дама с камък в устата, Артинов поведе Аня под ръка в залата, където беше сервирана вечеря за всички участници в благотворителния базар. Вечеряха

двадесетина души, не повече, но беше много шумно. Негово сиятелство вдигна тост:

— В тази разкошна трапезария ще бъде уместно да се пие за процъфтяването на столовите за бедни, които са предмет на днешния базар.

Бригадният генерал предложи да се пие за „силата, пред която немее дори артилерията“, и всички се протегнаха да се чукнат с дамите. Беше много, много весело!

Когато изпращаха Аня до вкъщи, вече просветляваше и готвачките отиваха на пазар. Радостна, пияна, изпълнена с нови впечатления, измъчена, тя се съблече, повали се в завивките и веднага заспа...

Минаваше един часа, когато прислужницата я събуди и доложи, че е пристигнал господин Артинов на посещение. Тя се облече бързо и тръгна към гостната. Малко след Артинов пристигна негово сиятелство да благодари за участието ѝ в благотворителния базар. Като я гледаше сладникаво и предъвкваше устните си, той ѝ целуна ръка, поиска разрешение да идва и друг път и си тръгна, а тя стоеше сред гостната изумена, очарована, невярваща, че промяната в живота ѝ, необикновената промяна, настъпи толкова скоро; в същото време влезе мъжът ѝ, Модест Алексеич... Сега той стоеше пред нея със същото угодническо, сладникаво, лакейско почтително изражение, каквото тя беше свикнала да вижда у него в присъствието на силните и знатните; и с възторг, негодувание, с презрение, вече сигурна, че нищо няма да ѝ се случи, тя изрече, като отчетливо произнасяше всяка дума:

— Вървете по дяволите, глупако!

След това Аня нямаше нито един свободен ден, защото беше ту на пикник, ту на разходка, ту на театър. У дома се прибираще всеки ден на разсъмване и лягаше да спи в гостната на пода, а после трогателно разказваше на всички как спи под цветята. Трябваша ѝ страшно много пари, но тя вече не се страхуваше от Модест Алексеич и харчеше неговите пари като свои; и не молеше, не изискваше, а само му изпращаше сметките или бележки: „Да се изплатят на този подател 200 р.“ или: „Незабавно да се изплатят 100 р.“.

На Великден Модест Алексеич получи „Ана“ втора степен. Когато отиде да благодари, негово сиятелство премести настрана вестника и седна по-дълбоко в креслото.

— Значи сега имате три Ани — каза той, като разглеждаше белите си ръце с розови нокти, — една на петлицата и две на шията.

Модест Алексеич постави предпазливо два пръста на устните си, за да не се разсмее високо, и каза:

— Сега остава да очакваме появата на малкия Владимир на бял свят. Осмелявам се да помоля ваше сиятелство да му стане кръстник.

Той намекваше за „Владимир“ четвърта степен и вече си въобразяваше как ще разказва навсякъде за този свой каламбур, сполучлив по находчивост и смелост, и искаше да каже още нещо толкова сполучливо, но негово сиятелство отново се задълбочи във вестника, кимайки...

А Аня все се пързеляше на тройки, ходеше с Артинов на лов, участваше в едноактни пиеси, вечеряше и все по-рядко посещаваше роднините си. Те обядваха вече сами. Пьотър Леонтич се запиваше по-често от преди, пари нямаха, а фисхармониумът отдавна беше продаден за дългове. Момчетата вече не го пускаха сам на улицата и все го наблюдаваха да не падне; и когато на пързалката на „Старокиевска“ срещаша Аня с чифт коне, единият от които привпрегнат, и с Артамонов на капрата вместо кочияш, Пьотър Леонтич сваляше цилиндъра и искаше нещо да извика, а Петя и Андрюша го хващаха под ръка и му говореха умолително:

— Не трябва, татенце... Стига, татенце...

1895

ДАМАТА С КУЧЕНЦЕТО

ГЛАВА 1

Казваха, че на крайбрежната улица се появило ново лице: дама с кученце. Дмитрий Дмитрич Гуров, който беше вече от две седмици в Ялта и бе свикнал с всичко тук, също беше започнал да се интересува от новите лица. Като седеше в павилиона на Верне, той видя как по крайбрежната улица мина млада дама, средна на ръст, блондинка, с барета; след нея тичаше бял шпиц.

После започна да я среща по няколко пъти на ден в парка и градската градинка. Разхождаше се сама, все със същата барета и белия шпиц; никой не знаеше коя е, и я наричаха просто дамата с кученцето.

„Ако е тук без мъжа си и без познати — размишляваше Гуров, — няма да е излишно да се запозная с нея“.

Той нямаше още четиридесет години, но вече имаше дванадесетгодишна дъщеря и двама синове в гимназията. Оженили го бяха рано, още като студент във втори курс, и сега жена му изглеждаше почти два пъти по-възрастна от него. Беше висока, с тъмни вежди, изправена, важна, солидна и както сама се наричаше — мислеца жена. Четеше много, не пишеше в писмата си ъ, наричаше мъжа си не Дмитрий, а Димитрий, а той я смяташе за посредствена, ограничена, неизящна, страхуваше се от нея и не обичаше да стои вкъщи. Започна да ѝ изневерява много отдавна, изневеряваше ѝ често и сигурно затова почти винаги се изказваше лошо за жените и когато пред него говореха за тях, ги наричаше „низша раса!“

Струваше му се, че има достатъчно горчив опит, за да ги нарича, както си иска, но все пак без „низщата раса“ не можеше да изкара и два дни. В мъжка компания му беше скучно, неловко, беше неразговорлив, сдържан, но когато се намираше сред жени, се чувстваше свободно и знаеше за какво да говори и как да се държи, не му тежеше дори да мълчи с тях. Във външността му, в характера, в цялата му природа имаше нещо привлекателно, неуловимо, което предразполагаше

жените към него, привличаше ги; той знаеше това, а и самия него някаква сила го теглеше към тях.

Многократният опит, всъщност горчивият опит, отдавна го беше научил, че всяка близост, която отначало така приятно разнообразява живота и изглежда мило и невинно приключение, у порядъчните хора, особено у московчаните, които не умеят да рискуват, нерешителни са, неизбежно се превръща в цял проблем, извънредно сложен, и най-накрая положението става тягостно. Но при всяка нова среща с интересна жена този опит се изплъзваше от паметта му, искаше му се да живее и всичко му се струваше толкова просто и забавно.

И ето, веднъж привечер той се хранеше в парка, а дамата с баретата идеше бавно насам, за да заеме съседната маса. Изразът ѝ, походката, облеклото, прическата му подсказваха, че е от добра среда, омъжена, в Ялта е за пръв път и е сама, че ѝ е скучно тук... В историите за порочността на местните нрави имаше много лъжа, той ги презираше и знаеше, че такива истории се съчиняват в повечето случаи от хора, които сами на драго сърце биха съгрешили, стига да можеха; но когато дамата седна на съседната маса на три крачки от него, той си спомни тия истории за леки победи, за разходки из планината и съблазнителната мисъл за близка мимолетна връзка, за приключение с непозната жена, на която не знаеш името и презимето, изведнъж го завладя.

Примами ласкаво шпица и когато кученцето се приближи, закани му се с пръст. Шпицът заръмжа. Гуров пак му се закани.

Дамата го погледна и веднага сведе поглед.

— То не хапе — каза тя и се изчерви.

— Може ли да му дам кокалче? — и когато тя утвърдително кимна, Гуров любезно попита: — Извинете, отдавна ли сте в Ялта?

— От четири-пет дни.

— А аз втора седмица вече карам тук.

Помълчаха малко.

— Времето минава бързо, но всъщност тук е такава скука! — каза тя, без да го погледне.

— Само е прието да се говори, че е скучно тук. Живее някой някъде си в Бельов или Жиздра — и не му е скучно, но дойде ли тук: „Ах, скучно! Ах, прашно!“ Сякаш от Гренада е пристигнал.

Тя се засмя. После и двамата продължиха да се хранят мълчаливо, като непознати; след обяда обаче тръгнаха заедно — и подхванаха шеговит, лек разговор на свободни, доволни хора, на които им е все едно къде ще отидат, за какво ще говорят. Разхождаха се и говореха за странно осветеното море; водата имаше люляков цвят, мек и топъл, а от луната по нея се бе проточила златна пътека. Говореха за задухата след горещия ден. Гуров разказа, че е московчанин, филолог, но работи в банка; някога се готвел да пее в частна опера, но се отказал, има две къщи в Москва... А от нея научи, че е израсла в Петербург, но се омъжила в С. и живее вече две години там, че ще остане в Ялта още около месец и може би мъжът ѝ, който също искал да си почине, ще дойде да я вземе. Тя изобщо не можеше да обясни къде работеше мъжът ѝ — в губернското управление или в губернската земска управа, — и това ѝ беше смешно. Гуров научи също, че се казва Ана Сергеевна.

После в хотела той си мислеше за нея, за това, че утре сигурно пак ще я срещне. Така и трябва да бъде. Когато си лягаше, си спомни, че съвсем доскоро тя е била пансионерка, учила е също както сега учи дъщеря му, спомни си колко още плахост, неопитност имаше в смеха ѝ, в разговора ѝ с непознат мъж — сигурно за пръв път през живота си беше сама, в такава обстановка, когато ходят подире ѝ, гледат я и говорят с нея само с тайна цел, за която тя не може да не се досеща. Спомни си нежната ѝ слаба шия, красивите ѝ сини очи.

„Все пак в нея има нещо, което буди съжаление“ — помисли си той и почна да се унася.

ГЛАВА 2

Мина седмица от запознаването им. Беше празничен ден. Вътре бе задушно, а навън вятърът носеше прах и събаряше шапки. Човек цял ден чувстваше жажда и Гуров често се отбиваше в павилиона и предлагаше на Ана Сергеевна ту сироп с газирана вода, ту сладолед. Нямахше къде да се отиде.

Вечерта, когато малко поутихна, отидоха на кея, за да гледат пристигането на парахода. На пристанището се разхождаха много хора; бяха излезли да посрещнат някого и държаха букети. И тук ярко биеха на очи две особености на празнично променената ялтенска тълпа: възрастните дами бяха облечени като млади и имаше много генерали.

Поради морското вълнение параходът пристигна късно, когато слънцето вече беше залязло, и преди да спре на кея, дълго маневрира. Ана Сергеевна наблюдаваше с лорнета парахода и пътниците, сякаш търсеше познати, а когато се извъръщаше към Гуров, очите ѝ блестяха. Тя много говореше и въпросите ѝ бяха отривисти, но веднага след това забравяше за какво беше питала; после загуби в тълпата лорнета си.

Празничната тълпа се разотиваше, след малко вече не се виждаха хора, вятърът съвсем утихна, а Гуров и Ана Сергеевна стояха, сякаш чакаха още някой да слезе от парахода. Ана Сергеевна вече мълчеше и миришеше цветята, без да гледа Гуров.

— Времето се оправи надвечер — каза той. — Къде да идем сега? Да отидем някъде извън града?

Тя не отговори.

Тогава той я погледна втренчено и изведнъж я прегърна и целуна по устните — лъхнаха го мирис и влага на цветя, тутакси плахо се озърна дали някой не ги беше видял.

— Да отидем у вас... — промълви той.

И те тръгнаха бързо.

В стаята ѝ беше задушно, миришеше на парфюм, който беше купила от японския магазин. Като я гледаше сега, Гуров си мислеше:

„Какви ли не срещи стават в живота!“ От миналото пазеше спомен за безгрижни, добродушни, оживени от любовта жени, които му бяха благодарни дори за краткото щастие; и за такива — като например жена му, — които обичаха неискрено, с излишни приказки, превзето, истерично, с такъв израз, сякаш това бе не любов, не страст, а нещо по-значително; за две-три други, много красиви, студени, на чиито лица внезапно се появяваше хищен израз, упоритото желание да вземат, да изтръгнат от живота повече, отколкото той можеше да им даде, и това бяха жени не в първа младост, капризни, неразсъждаващи, властни, глупави, и когато Гуров охладняваше към тях, красотата им пораждаше в него омраза, а дантелите на бельото им започваха да му приличат на рибени люспи.

Но тук той виждаше единствено оная плахост, непохватност на неопитната младост, чувството за свян; усещаше и някаква обърканост, сякаш някой неочаквано е почукал на вратата. Към това, което се случи, Ана Сергеевна, тази „дама с кученцето“, се отнесе някак особено, много сериозно, като към свое падение — така изглеждаше и това беше странно и неуместно. Чертите ѝ се отпуснаха, посърнаха и отстрани на лицето ѝ тъжно увиснаха дълги кичури коса, тя се замисли в печална поза, също като грешница от старинна картина.

— Не е хубаво — каза тя. — Вие сега пръв ще престанете да ме уважавате.

На масата в стаята имаше дини. Гуров си отрязва едно парче и започна бавно да яде. Измина най-малко половин час в мълчание.

Ана Сергеевна беше трогателна, от нея лъхаше чистотата на порядъчната, наивна, малко живяла жена; единствената свещ на масата едва осветяваше лицето ѝ, но се виждаше, че нещо ѝ тежи на душата.

— Защо ще престана да те уважавам? — попита Гуров. — Сама не знаеш какво говориш.

— Нека Бог ми прости! — каза тя и очите ѝ се напълниха със сълзи. — Това е ужасно.

— Сякаш се оправдаваш.

— Едва ли ще мога да се оправдая! Порочна съм, долна жена, презирам се и не мисля за оправдание. Излъгах не мъжа си, а себе си. И не само сега, а отдавна вече го лъжа. Мъжът ми може да е честен, добър човек, но той е лакей! Не зная какво прави, каква му е службата, зная само, че е лакей. Когато се омъжих за него, бях на двадесет

години, терзаеше ме любопитство, искаше ми се нещо по-хубаво; нали все пак има — казвах си — друг живот. Искаше ми се да поживея! Да поживея, да поживея... Любопитството ме изгаряше... вие не разбирате това, но, кълна се в Бога, вече не можех да се владеея, нещо ставаше с мен, невъзможно беше да ме задържат, казах на мъжа си, че съм болна, и дойдох тук... И тук все ходех като замаяна, като безумна... и ето станах покварена, безнравствена жена, която всеки може да презира.

На Гуров му дотегна да я слуша, дразнеха го наивният тон, това разказание, така неочаквано и неуместно; ако не бяха сълзите в очите ѝ, можеше да се помисли, че се шегува или играе някаква роля.

— Не разбирам — каза той тихо — какво искаш!

Тя скри лице в гърдите му и се притисна към него.

— Вярвайте, вярвайте ми, моля ви... — говореше тя. — Обичам честния, чистия живот, грехът ми е противен, но сама не зная какво върша. Простите хора казват: дяволът го е накарал. И аз сега мога да кажа за себе си, че дяволът ме накара.

— Стига, стига... — бърбеше Гуров.

Той гледеше неподвижните ѝ уплашени очи, целуваше я, говореше ѝ тихо и ласкаво и постепенно тя се успокои, веселостта ѝ се възвърна; двамата започнаха да се смеят.

По-късно, когато излязоха, на крайбрежната улица не се мяркаше жива душа, градът със своите кипариси имаше съвсем мъртъв вид, но морето все така шумеше и се плискаше в брега; някаква лодка се люлееше върху вълните и в нея сънено мъждукаше фенерче.

Намериха файтон и тръгнаха за Ореанда.

— Току-що научих долу във фоайето фамилното ти име: на таблото пише Фон Дидериц — каза Гуров. — Мъжът ти германец ли е?

— Не, струва ми се, че дядо му е бил германец, но той е православен.

В Ореанда поседяха на една пейка недалеч от черквата, гледаха морето долу и мълчаха. Ялта едва се виждаше през утринната мъгла, по върховете на планините бяха накацали неподвижни бели облаци. Листата на дърветата не трепваха, цвъртяха цикади и еднообразният глух шум на морето, който идеше отдолу, говореше за покоя, за вечния сън, който ни очаква. Така е шумяло долу, когато тук не е имало още нито Ялта, нито Ореанда, сега шуми и ще шуми пак така равнодушно

и глухо, когато нас вече няма да ни има. И в това постоянство, в пълното равнодушие към живота и смъртта на всеки от нас се крие може би залогът за вечното ни спасение, за непрекъснатото усъвършенстване. Седнал до младата жена, която при изгрева на слънцето му изглеждаше толкова хубава, успокоен и очарован от гледката на тая приказна обстановка — море, планини, облаци, необятно небе, — Гуров разсъждаваше наум, че всъщност, ако се замисли човек, всичко е прекрасно на този свят, всичко освен онова, което ние самите мислим и вършим, забравили за висшите цели на битието, за човешкото си достойнство.

Приближи се някакъв човек — види се, пазачът, — погледна ги и отмина. Дори тази подробност му се стори така тайнствена и също хубава. Видяха как пристигна параходът от Теодосия, осветен от утринната зора, вече със загасени светлини.

— По тревата има роса — наруши мълчанието Ана Сергеевна.

— Да. Време е да си ходим.

Върнаха се в града.

После всеки ден по обед се срещаха на крайбрежната улица, закусваха заедно, обядваха, възхищаваха се на морето. Тя се оплакваше, че не може да спи и сърцето ѝ бие тревожно, и задаваше все едни и същи въпроси, обезпокоена ту от ревност, ту от страх, че той не я уважава достатъчно. Често в градинката или в парка, когато наблизко нямаше никого, той я притегляше внезапно към себе си и я целуваше страстно. Пълното безделие, целувките посред бял ден с озъртане и страх да не ги види някой, горещината, мирисът на морето и сновящите пред очите му свободни, пременени и сити хора сякаш го преродиха; той говореше на Ана Сергеевна колко е хубава, съблазнителна, беше невъздържано страстен, не се отделяше ни крачка от нея, а тя често се замисляше и непрекъснато го молеше да си признае, че не я уважава, не я обича, вижда в нея само покварената жена. Почти всяка вечер по-късничко отиваха някъде извън града, в Ореанда или на водопада; и разходките им доставяха удоволствие, впечатленията всеки път без изключение бяха прекрасни, величави.

Очакваха да пристигне мъжът ѝ. Но се получи от него писмо, в което съобщаваше, че не бил добре с очите, и молеше жена си по-скоро да се върне. Ана Сергеевна се разбърза.

— Хубаво стана, че си заминавам — казваше тя на Гуров. — Тук съдбата има пръст.

Тя тръгна с файтон и той я придружи. Пътуваха цял ден. Когато се настани в експреса и удари вторият звънец, тя заговори:

— Нека ви погледам още малко... Да ви погледна още веднъж. Ето така.

Тя не плака, но беше тъжна, също като болна, а лицето ѝ потръпваше.

— Ще си мисля за вас... ще си спомням — говореше тя. — Господ да ви закриля, със здраве. Не ме споменавайте с лошо. Разделяме се завинаги, така трябва, защото не биваше изобщо да се срещаме. Хайде, Господ да ви закриля.

Влакът бързо отмина, светлините му скоро изчезнаха и само след миг не се чуваше никакъв шум, сякаш всичко нарочно се беше наговорило да прекрати по-скоро тая сладка забрава, това безумие. Останал сам на перона, загледан в тъмната далечина, Гуров слушаше свиренето на щурците, бръмченето на телеграфните жици с усещането, като че току-що се беше пробудил от сън. Мислеше си, че ето на, в неговия живот бе имало още едно похождение или приключение, което също вече свърши и остана само споменът... Беше развълнуван, тъжен и изпитваше леко разкаяние; тази млада жена, с която вече никога нямаше да се види, не беше щастлива с него; той бе нежен и мил с нея, но все пак в отношението му, в тона и ласките му личеше като сянка лека насмешка, онова грубо високомерие на щастливия мъж, който при това е почти два пъти по-възрастен от нея. През цялото време тя го наричаше добър, необикновен, възвишен; очевидно ѝ се струваше не такъв, какъвто беше в действителност, значи, неволно я беше лъгал...

Тук на гарата вече миришеше на есен, вечерта беше прохладна.

„Време е и за мен да тръгвам на север — каза си Гуров, като напускаше перона. — Време е!“

ГЛАВА 3

У дома в Москва по всичко личеше, че иде зимата — палеха печки, а сутрин, когато децата се стягаха за училище и пиеха чай, беше тъмно, та бавачката запалваше за малко лампата. Студовете бяха започнали. Когато вали първият сняг, първия ден, в който пътуваш с шейна, е приятно да гледаш бялата земя, белите покриви, диша се леко, чудесно и си припомняш младите години. Старите липи и брези, побелели от скреж, имат добродушен вид, те са по-скъпи на сърцето, отколкото кипарисите и палмите, и сред тях вече не ти се мисли за планини и море.

Гуров беше московчанин, върна се в Москва през един хубав мразовит ден и щом сложи шубата и топлите си ръкавици и се разходи по „Петровка“, а в събота вечер чу звъна на камбаните, неотдавнашното пътуване и местата, които беше посетил, загубиха за него цялото си очарование. Лека-полека московският живот го погълна, четеше жадно по три вестника на ден, но казваше, че не чете московски вестници заради принципа. Вече го теглеше към ресторантите и клубовете, по обеди и юбилеи, ласкаеше се, че го посещават известни адвокати и артисти и в докторския клуб играе карти с професор. Вече можеше да изяде цяла порция кисело зеле с месо, приготвено на тиган...

Струваше му се, че ще мине някой и друг месец и Ана Сергеевна ще се изличи от паметта му и само от време на време ще му се явява насън с трогателната си усмивка, както му се бяха явявали другите. Но мина повече от месец, настъпи дълбока зима, а в паметта му всичко бе толкова ясно, сякаш се беше разделил с Ана Сергеевна едва вчера. И спомените се разпалваха все по-силно. Долитаха ли в кабинета му сред вечерната тишина гласовете на децата, които готвеха уроците си, слушаше ли романс или орган в ресторант, или пак завиеше бурята в камината, изведнъж в паметта му възкръсваше всичко — и това, което се случи на кея, и ранното утро с мъглата в планините, и параходът от Теодосия, и целувките. Дълго се разхождаше из стаята, спомняше си и

се усмихваше, а после спомените се превръщаха в мечти и във въображението му миналото се смесваше с онова, което предстоеше. Ана Сергеевна не му се явяваше насън, а вървеше навсякъде подире му като сянка и го следеше. Затвореше ли очи, представяше си я като жива и я виждаше по-хубава, по-млада, по-нежна, отколкото беше тогава, в Ялта. Вечер тя го гледаше от библиотеката, от камината, от ъгъла, долавяше дъха ѝ, нежното шумолене на дрехите ѝ. На улицата той изпращаше с поглед жените, търсеше подобна на нея.

И вече го мъчеше силното желание да сподели с някого спомените си. Но къщи не можеше да говори за любовта си, а вън от къщи — нямаше с кого. Да не би с наемателите или може би в банката! Пък и за какво да говори? Нима тогава беше обичал? Нима имаше нещо хубаво, поетично или поучително, или дори интересно в отношенията му с Ана Сергеевна? И той трябваше да говори неопределено за любовта, за жените и никой не се досещаше за какво става дума, само жена му свиваше тъмните си вежди и казваше:

— На теб, Димитрий, никак не ти подхожда ролята на празен мъж.

Една нощ, когато излизаше от докторския клуб с партньора си, някакъв чиновник, Гуров не се сдържа и каза:

— Да знаете с каква очарователна жена се запознах в Ялта!

Чиновникът седна в шейната и потегли, но изведнъж се обърна и викна:

— Дмитрий Дмитрич!

— Какво?

— Одеве вие бяхте прав: есетрата понамирисваше!

Тия толкова обикновени думи, кой знае защо, изведнъж възмутиха Гуров, сториха му се унизителни, долни. Какви дивашки нрави, какви хора! Колко безсмислени нощи, колко безинтересни, прозаични дни! Луда игра на карти, преяждане, пиянство, непрекъснати разговори все за едно и също. Ненужните неща и еднообразните разговори отнемат най-ценното време, най-ценните сили и накрая ти остава някакъв осакатен, безкрил живот, някаква безсмислица, а да се махнеш и да бягаш, е невъзможно, сякаш си затворен в лудница или арестантска рота!

Гуров не спа цялата нощ, възмущаваше се, а после цял ден го боля главата. Не можа да спи и следващите нощи, все седеше в леглото

и мислеше или се разхождаше из стаята. Децата му омръзнаха, омръзна му и банката, не му се ходеше никъде, за нищо не му се говореше.

През декември по празниците се стегна за път и каза на жена си, че заминава за Петербург, за да ходатайства за един младеж — и замина за С. Защо? Сам не знаеше. Искаше му се да види Ана Сергеевна, да поговорят, ако е възможно, да си уредят среща.

Пристигна в С. сутринта и нае най-хубавата стая в хотела, чийто под беше постлан целият със сиво войнишко сукно, а на масата имаше посивяла от прах мастилница с конник, който държеше шапка във вдигнатата си ръка, а главата му беше счупена. Портиерът му даде необходимите сведения: Фон Дидериц живее на улица „Старо-Гончарная“, в собствена къща — недалеч от хотела, живее добре, нашироко, има собствена карета и всички в града го познават. Портиерът изговаряше така: Дръдъриц.

Без да бърза, Гуров отиде на „Старо-Гончарная“ и откри къщата. Точно срещу нея се беше опънала ограда, сива, дълга, с гвоздеи.

„Всеки ще избяга от такава ограда“ — мислеше си Гуров, като поглеждаше ту прозорците, ту оградата.

Премисляше: днес е неприсъствен ден и мъжът ѝ сигурно си е вкъщи. Пък и дори да не е, нетактично ще бъде да влезе вътре и да я смути. Ако ѝ прати бележка и попадне в ръцете на мъжа ѝ, всичко може да се провали. Най-добре да остави на случая. И той започна да се разхожда по улицата и край оградата и да чака този случай. Видя как през вратата влезе в двора просяк и кучетата се нахвърлиха върху него, час след това чу да се свири на пиано, но звуците долитаха слаби, неясни. Сигурно свиреше Ана Сергеевна. Входната врата изведнъж се отвори и излезе някаква стара жена, а подире ѝ тичаше познатият бял шпиц. Гуров искаше да повика кучето, но изведнъж сърцето му заби и от вълнение не можа да си спомни как се казваше.

Продължаваше да се разхожда, като все повече и повече ненавиждаше сивата ограда, и вече ядосан мислеше, че Ана Сергеевна го е забравила и сигурно се развлича с друг, което е толкова естествено за една млада жена, принудена от сутрин до вечер да гледа тая проклетата ограда. Върна се в хотела и дълго седя на дивана, без да знае какво да прави, после обядва и дълго спа.

„Колко глупаво и неприятно е всичко това — мислеше си, след като се събуди, загледан в тъмните прозорци: беше се мръкнало. — Ето че и преспах, без да зная защо. А какво ще правя през нощта?“

Седеше на леглото, покрито с евтино сиво, същинско болнично одеяло, и се подиграваше гневно на себе си:

„На ти дама с кученце... На ти приключение... Седи сега тук“.

Още сутринта на гарата някакъв афиш с много едри букви бе привлякъл вниманието му: даваха за пръв път „Гейша“^[1]. Спомни си това и тръгна към театъра.

„Много е възможно да посещава премиерите“ — мислеше си той.

Театърът беше пълен. И тук, както изобщо във всички губернски театри, се издигаше дим чак над полилея, галерията шумно се вълнуваше преди началото на представлението; местните франтове, скръстили ръце отзад, стояха изправени на първия ред; и тук на предното място в губернаторската лежа седеше губернаторската дъщеря с боа, а самият губернатор се криеше скромно зад завеската, тъй че се виждаха само ръцете му; завесата на сцената се люлееше, оркестрантите дълго настройваха инструментите си. През цялото време, докато публиката влизаше и заемаше местата си, Гуров жадно търсеше с очи.

Влезе и Ана Сергеевна. Тя седна на третия ред и щом Гуров я погледна, сърцето му се сви — разбра ясно, че сега в целия свят за него няма по-близък, по-скъп и важен човек; тя, която се беше сляла с провинциалната тълпа, тая дребна, с нищо незабележима жена с най-прост лорнет в ръка изпълваше сега целия му живот, беше негова мъка, радост, единствено щастие, което желаше за себе си; под звуците на лошия оркестър, на отвратителните провинциални цигулки той си мислеше колко хубава е тя. Мислеше и мечтаеше.

Заедно с Ана Сергеевна влезе и седна до нея млад мъж с малки бакенбарди, много висок, прегърбен; при всяка крачка поклащаше главата си, сякаш постоянно се кланяше. Вероятно беше мъжът й, когото тогава, в Ялта, в изблик на мъка тя нарече лакей. И наистина в дългата му фигура, в бакенбардите, в едва забележимата плешивост имаше нещо лакейски скромно, той се усмихваше сладко и в петлицата му блестеше някаква научна значка, също като лакейски номер.

През първия антракт мъжът ѝ излезе да пуши, а тя остана на стола си. Гуров, който седеше също в партера, се приближи до нея и каза с разтреперан глас и пресилена усмивка:

— Здравейте.

Тя го погледна и пребледня, после още веднъж го погледна ужасена, невярваща на очите си, и силно стисна в ръце ветрилото и лорнета едновременно, явно се бореше със себе си да не загуби съзнание. И двамата мълчаха. Тя седеше, той стоеше прав, уплашен от смущението ѝ, и не се решаваше да седне до нея. Застъргаха настройваните цигулки и флейтата, изведнъж стана страшно, като че от всички ложи ги гледаха. Но ето, тя стана и тръгна бързо към изхода; той я последва и двамата вървяха объркано по коридори, стълби, ту се изкачваха, ту слизаха, а пред очите им се мяркаха някакви хора със съдийски, учителски и чиновнически мундири и всички бяха със значки; мяркаха се дами, шуби по закачалките, отвред духаше и ги облъхваше миризма на цигарени угарки. Сърцето на Гуров биеше силно и той си казваше: „О, Господи! За какво са тия хора, този оркестър...“

И тогава неочаквано си спомни как в оная вечер на гарата, когато изпрати Ана Сергеевна, си мислеше, че всичко е свършено и вече никога няма да се видят. Но колко далеч е бил краят!

На една тясна мрачна стълба, където имаше надпис „Вход за амфитеатъра“, тя се спря.

— Как ме изплашихте! — каза тя задъхана, все още бледа и зашеметена. — О, как ме изплашихте! Едва се крепя. Защо дойдохте? Защо?

— Но разберете, Ана, разберете... — продума той тихо, трескаво. — Моля ви, разберете...

Тя го гледаше със страх, с молба, с любов, гледаше го втренчено, за да попие по-дълбоко в паметта си чертите му.

— Толкова страдам! — продължаваше тя, без да го слуша. — През цялото това време мислех само за вас, живеех с мислите си за вас. Искаше ми се да забравя, да забравя, но защо, защо дойдохте?

На площадката над тях двама гимназисти пушеха и гледаха надолу, но на Гуров му беше безразлично, той притегли Ана Сергеевна и започна да я целува по лицето, страните, ръцете.

— Какво правите, какво правите! — говореше тя с ужас и го отстраняваше от себе си. — Ние сме обезумели. Заминете си още днес, веднага си заминете... Заклевам ви във всичко свято, умолявам ви... Идва някой!

Някой се качваше по стълбата.

— Трябва да заминете... — продължаваше да шепне Ана Сергеевна. — Чувате ли, Дмитрий Дмитрич? Аз ще дойда при вас в Москва. Никога не съм била щастлива, сега съм нещастна и никога, никога няма да бъда щастлива, никога! Не ме карайте да страдам още повече! Кълна ви се, ще дойда в Москва. А сега да се разделим! Мили мой, добрият ми, скъпият ми, да се разделим!

Стисна му ръката и заслиза бързо надолу, като непрекъснато се обръщаше да го види и по очите ѝ личеше, че наистина не беше щастлива... Гуров постоя малко, послуша се и когато всичко утихна, взе от закачалката шубата си и излезе от театъра.

[1] Оперета от английския композитор С. Джоунс. ↑

ГЛАВА 4

И Ана Сергеевна започна да идва при него в Москва. Веднъж на два-три месеца заминаваше от С. и казваше на мъжа си, че отива да се посъветва с някакъв професор за своята женска болест — и мъжът ѝ вярваше и не вярваше. Като пристигнеше в Москва, отсядаше в „Славянский базар“ и веднага пращаше при Гуров прислужника с червената фуражка. Гуров идваше при нея и никой в Москва не знаеше за това.

Веднъж той отиваше пак така при нея в едно зимно утро (куриерът беше идвал при него вечерта, но не го беше намерил). С него вървеше дъщеря му, която той искаше да изпрати до гимназията, защото му беше на път. Валеше едър мокър сняг.

— Сега е плюс три градуса, а пък вали сняг — обясняваше Гуров на дъщеря си. — Обаче тази топлина е само на повърхността на земята, а в горните слоеве на атмосферата температурата е съвсем друга.

— Татко, а защо през зимата не гърми?

Гуров обясни и това. Говореше и мислеше как сега отива на среща и нито една жива душа не знае за това и вероятно никога няма да узнае. Той водеше две съществувания: едно — явно, което виждаше и знаеше всеки, комуто това беше нужно, пълно с условна истина и условна лъжа, съвсем същото, както на неговите познати и приятели, и друго — което протичаше тайно. И по някакво странно, може би случайно стечение на обстоятелствата всичко, което беше за него важно, интересно, необходимо, в което той беше искрен и не лъжеше себе си, което беше същина на живота му, ставаше тайно от другите, а онова, което беше неговата лъжа, неговата черупка, където се криеше, за да маскира истината, като например работата му в банката, споровете в клуба, неговата „низша раса“, ходенето с жена му по юбилеи — всичко това беше явно. И по себе си съдеше за другите, не вярваше на това, което виждаше, и винаги предполагаше, че у всеки човек под булото на тайната, както под булото на нощта, протича

истинският, най-интересният му живот. Всяко лично съществуване се крепи върху тайна и донякъде може би затова културният човек така енергично се застъпва за уважаването на личната тайна.

След като изпрати дъщеря си до гимназията, Гуров се запъти към „Славянский базар“. Свали шубата си долу, качи се по стълбите и тихо почука на вратата. Ана Сергеевна, облечена с любимата му сива рокля, уморена от пътя и очакването, го чакаше от вчера; беше бледа, гледаше го и не се усмихваше, но щом той влезе, веднага се притисна до гърдите му. Сякаш не бяха се виждали една-две години, целувката им беше дълга, продължителна.

— Е, как живееш там? — попита той тихо. — Какво ново?

— Почакай, сега ще ти кажа... Не мога.

Тя не можеше да говори, понеже плачеше. Обърна се настрана и притисна кърпичката до очите си.

„Нека си поплаче, пък аз ще поседя малко“ — каза си Гуров и седна в креслото.

После позвъни и поръча да му донесат чай; докато пиеше чая, тя продължаваше да стои, обърната към прозореца... Плачеше от вълнение, от горчивото съзнание, че животът им се е наредил толкова печално; виждат се само тайно, крият се от хората като крадци! Нима животът им не е разбит?

— Хайде, стига! — каза той.

За него беше ясно, че тази тяхна любов нямаше скоро да свърши, неизвестно докога щеше да продължи. Ана Сергеевна се привързваше към него все по-силно, обожаваше го и беше немислимо да ѝ се каже, че всичко това все някога трябва да има край; тя не би и повярвала.

Приближи се до нея и я хвана за раменете, за да я погали, да се пошегува, и в тоя момент се видя в огледалото.

Косата му бе почнала вече да побелява. И му се стори странно, че толкова се беше състарил през последните години, толкова бе съсипан. Раменете, върху които лежаха ръцете му, бяха топли и потръпваха. Почувства състрадание към тоя живот, още толкова топъл и хубав, но вероятно наближил времето, когато щеше да започне да вехне и да посърва както неговият. За какво тя толкова го обича? Той винаги бе изглеждал на жените не такъв, какъвто беше, и те обичаха не самия него, а човека, когото тяхното въображение рисуваше и когото жадно бяха търсили през целия си живот; и дори след като забележеха

грешката си, пак го обичаха. И нито една от тях не беше щастлива с него. Времето минаваше, той се запознаваше, свързваше, разделяше, но нито веднъж не беше обичал; имаше всичко друго, но не и любов.

И едва сега, когато косата му побеля, той обикна, както трябва, истински — за пръв път през живота си.

Любовта им беше взаимна, двамата с Ана Сергеевна се обичаха като много близки, свои хора, като съпруг и съпруга, като нежни приятели; струваше им се, че са отредени от съдбата един за друг, и беше непонятно защо той бе женен, а тя — омъжена; сякаш бяха две прелетни птички, самец и самка, уловени и принудени да живеят в отделни клетки. Простиха си взаимно онова, от което се срамуваха в миналото си, прощаваха си всичко в настоящето и чувстваха, че любовта им ги беше променила и двамата.

Преди в тъжни минути той се успокояваше с всевъзможни разсъждения, каквито му идваха на ум, но сега не му беше до разсъждения, чувстваше дълбоко състрадание, искаше му се да бъде искрен, нежен...

— Остави, мила моя — казваше той, — поплака си, стига вече... Сега хайде да поговорим, да измислим нещо.

И те дълго се съветваха, мислеха как да се избавят от необходимостта да се крият, да лъжат, да живеят в различни градове, да не се виждат дълго време. Как да се освободят от тия непоносими вериги?

— Как? Как? — питаше той и се хващаше за главата. — Как?

Струваше им се, че още малко — и решението ще бъде намерено, след което ще започне новият, прекрасен живот; но и на двамата им беше ясно, че до края има още много, много време и че най-сложното и трудното едва сега започва.

**КЪЩАТА С МАНСАРДА
РАЗКАЗ НА ЕДИН ХУДОЖНИК**

ГЛАВА 1

Това се случи преди шест-седем години, когато живеех в една от околиците на Т-ска губерния^[1], в имението на помещика Белокуров, млад човек, който ставаше много рано, носеше подъвка^[2], вечер пиеше бира и все ми се оплакваше, че никой не го разбира. Той живееше в пристройката в градината, аз — в огромна зала с колони в старата господарска къща, където нямаше други мебели освен широкия диван, на който спях, и маса, върху която нареждах пасианс. Тук винаги, дори при тихо време, нещо бучеше в старите амосовски печки, а когато имаше буря, цялата къща трепереше и сякаш се цепеше на парчета и беше малко страшно, особено нощем, когато и десетте големи прозореца изведнъж се озаряваха от мълния.

Обречен от съдбата на непрекъснато безделие, не правех абсолютно нищо. По цели часове гледах през прозорците небето, птиците, алеите, четях всичко, което получавах по пощата, спях. Понякога излизах от къщи и до късно вечер скитах.

Веднъж, когато се прибирах, попаднах случайно в нечие имение. Слънцето вече залязваше и по цъфтящата ръж се разстилаха вечерни сенки. Два реда посадени нагъсто стари, много високи смърчове се издигаха като две плътни стени и образуваха мрачна красива алея. Прекачих се лесно през плета и тръгнах по тази алея, като се хлъзгах по смърчовите игли, които тук покриваха земята три-четири сантиметра. Беше тихо и тъмно и само високо по върховете на дърветата трепкаше тук-там ярка златна светлина и преливаше с цветовете на дъгата в мрежите на някой паяк. Силно, чак задушно миришеше на дъжд. После свих в дълга липова алея. И там — немара и старост; миналогодишната шума печално шумолеше под краката ми и в сумрака между дърветата се спотайваха сенки. Вдясно в старата овощна градина неохотно, със слаб глас пееше авлига; навярно също така стара. Но ето, свършиха и липите; минах край бяла къща с тераса и мансарда и пред мен неочаквано се отвори гледка: господарски двор пред нея и широко изкуствено езеро с къпалня, цял гъсталак зелени

върби, село на отвъдния бряг, висока тясна камбанария, на която блестеше кръст, отразяващ залязващото слънце. За миг ме лъхна очарованието на нещо родно, много познато, като че бях виждал вече тази гледка някога през детството си.

А край бялата каменна порта, която извеждаше от двора в полето, край старинната масивна порта с лъвове стояха две девойки. Едната, по-голямата — тънка, бледа, много красива, с буйна кестенява коса и малка упорита уста, имаше строг израз и едва ми обърна внимание; а другата, съвсем младичка — трябва да имаше седемнадесет-осемнадесет години, не повече, и тя тъничка и бледа, с голяма уста и големи очи, ме погледна учудено, когато минах край тях, каза нещо на английски и се смути и ми се стори, че и тези две мили лица са ми познати отдавна. Прибрах се вкъщи с чувството, че съм сънувал хубав сън.

Наскоро след това един ден по обед, когато се разхождахме с Белокуров край къщи, неочаквано, като шумолеше по тревата, в двора влезе ресорна кола, в която седеше една от онези девойки. По-голямата. Тръгнала бе да събира помощи за пострадалите от пожар. Без да вдига очи от нас, тя много сериозно и подробно ни разказа колко къщи са изгорели в село Сияново, колко мъже, жени и деца са останали без покрив и какво възнамерява да предприеме на първо време комитетът за оказване помощ на пострадалите, член на който тя бе сега. Почака да се разпишем за сумата, веднага прибра листа и взе да се сбогува.

— Вие съвсем ни забравихте, Пьотър Петрович — каза тя на Белокуров, подавайки му ръка. — Заповядайте и ако monsieur (тя каза презимето ми) пожелае да види как живеят почитателите на неговия талант и ни посети, мама и аз много ще се радваме.

Аз се поклоних.

Когато тя си отиде, Пьотър Петрович почна да ми разказва. Тази девойка според думите му била от добро семейство, казвала се Лидия Волчанинова, а имението, в което живеела с майка си и сестра си, както и селото на отвъдния бряг на езерото, се казвало Шелковка. Баща ѝ някога бил заемал важен пост в Москва и умрял с чин таен съветник. Въпреки че разполагали със средства, Волчанинови живеели непрекъснато на село, зиме и лете, а Лидия преподавала в земското училище в своята Шелковка и получавала двадесет и пет рубли на

месец. Тя харчела за себе си само тези пари и била горда, че се издържала сама.

— Интересно семейство — каза Белокуров. — Ще трябва да идем някой ден. Много ще ви се зарадват.

Един празничен следобед си спомнихме за Волчанинови и се запътихме към Шелковка. Майката и двете дъщери си бяха вкъщи. Майката, Екатерина Павловна, с явни следи от някогашна хубост, а сега отпусната не според годините си, болна от задух, тъжна, разсеяна, се мъчеше да ме забавлява с разговор за живописиста. Научила от дъщеря си, че може да дойда в Шелковка, тя си бе припомнила набързо два-три мои пейзажа, които беше видяла по изложбите в Москва, и сега ме питаше какво съм искал да изразя в тях. Лидия или — както я наричаха вкъщи — Лида разговаряше повече с Белокуров, отколкото с мен. Сериозна, без да се усмихва, тя го питаше защо не работи в земството и защо досега не е бил на нито едно земско събрание.

— Не е хубаво, Пьотър Петрович — повтаряше тя укоризнено. — Не е хубаво. Срамота е.

— Вярно, Лида, вярно — съгласяваше се майката. — Не е хубаво.

— Цялата околия е в ръцете на Балагин — продължи Лида, като се обърна към мен. — Той е председател^[3] на управата, всички длъжности в околията е раздал на свои племенници и зетъве и прави каквото си ще. Трябва да се борим. Младежта трябва да образува силна партия, но виждате каква е нашата младеж. Срамота е, Пьотър Петрович!

Докато ставаше дума за земството, по-малката сестра — Женя, мълчеше. Тя не вземаше участие в сериозните разговори, в семейството още не я смятаха за голяма и като някое дете я наричаха Миснос, защото като малка наричала така своята мис — гувернантката си. През цялото време тя ме гледеше с любопитство, а когато разглеждах снимките в албума, ми обясняваше: „Това е вуйчо... Това е кръстникът...“ — като показваше с пръстчето си по портретите, в същото време допирайки ме детински с рамото си, и аз виждах отблизо малките ѝ неразвити гърди, нежните рамене, плитката и слабичкото тяло, пристегнато с колан.

Играхме крокет и lawn-tennis^[4], разхождахме се в градината, пихме чай, после дълго вечеряхме. След огромната зала с колони ми

беше някак добре в този малък уютен дом, в който нямаше олеографии по стените, а със слугите говореха на „вие“, и всичко ми изглеждаше младо и чисто от присъствието на Лида и на Мисюс, от всичко лъхаше порядъчност. По време на вечерята Лида пак разговаряше с Белокуров за земството, за Балагин, за училищните библиотеки. Тя беше жива, искрена, убедена девойка и беше интересно да я слушаш, въпреки че говореше много високо — може би защото беше свикнала да говори така в училище. Затова пък моят Пьотър Петрович, който от студентските си години имаше навика да превръща всеки разговор в спор, приказваше скучно, вяло и дълго с явното желание да се покаже умен и напредничав човек. Като ръкомахаше, той обърна с ръкава сосиерата и върху покривката стана цяла локва, но освен мен сякаш никой не забеляза това.

Когато се прибрахме, беше тъмно и тихо.

— Доброто възпитание проличава не в това, че няма да разлееш соса върху покривката, а в това, че няма да забележиш, ако друг го направи — каза Белокуров и въздъхна. — Да, прекрасно, интелигентно семейство. Откъснах се аз от хубавите хора, ах, как се откъснах! Все работа, работа! Работа!

Заговори за това, колко много трябва да работи човек, за да стане образец селски стопанин. А аз си мислех: какъв тромав и мързелив човек! Когато говореше за нещо сериозно, той издаваше едно напрегнато „е-е-е-е“, а работеше, както говореше — бавно, и все закъсняваше, пропускаше сроковете. Не вярвах много в деловитостта му и заради това, че мъкнеше със седмици по джобовете си писмата, които му давах да прати по пощата.

— Най-тежкото е — мърмореше той, крачейки до мен, — най-тежкото е, че работиш и не срещаш разбиране от никого. Никакво разбиране!

[1] Най-голямата териториално-административна единица в царска Русия. ↑

[2] Връхна мъжка дреха, силно пристегнатата в кръста. ↑

[3] Председател на земската управа — в царска Русия председател на местно земско самоуправление. ↑

[4] Тенис на затревен корт, на открито (англ.). ↑

ГЛАВА 2

Почнах да ходя у Волчанинови. Обикновено седях на долното стъпало на терасата; измъчваше ме недоволството от себе си, съжالياх за живота си, който течеше толкова бързо и неинтересно, и все си мислех колко хубаво би било да изтръгна от гърдите си сърцето, станало толкова тежко. А в това време на терасата разговаряха, чуваше се шумолене на рокли, прелистваха книги. Скоро свикнах с това денем Лида да приема болни, да раздава книги и често да ходи до селото гологлава, с чадър, а вечер да говори на висок глас за земството, за училището. Тази тънка, красива, винаги строга девойка с малка, изящно очертана уста всеки път, щом почнеш делови разговор, ми казваше сухо:

— За вас това не е интересно.

Аз ѝ бях несимпатичен. Не ме обичаше, защото съм пейзажист и в картините си не отразявам мъките на народа и защото ѝ се струваше, че съм равнодушен към онова, в което тя така силно вярваше. Спомням си, че когато пътешествах по бреговете на Байкал, срещнах девойка бурятка с риза и панталони от син док, яхнала кон; попитах я дали би ми продала лулата си, и докато говорехме, тя гледаше с презрение европейското ми лице и шапката ми и изведнъж ѝ омръзна да приказва с мен, подвикна на коня и препусна. Лида по същия начин презираше в мен чуждия човек. Външно не издаваше своята неприязън, но аз я усещах и седнал на долното стъпало на терасата, се дразнех и си казвах, че да лекуваш селяните, без да си доктор, значи да ги лъжеш и че е лесно да си благодетел, когато имаш две хиляди десетини земя.

А сестра ѝ Мисюс нямаше никакви грижи и прекарваше живота си в пълно безделие като мен. Щом станеше сутрин, веднага вземаше книгата и четеше, седнала на терасата в дълбоко кресло, а крачетата ѝ едва докосваха пода или се скриваше с книгата в липовата алея, или излизаше през портата в полето. Четеше по цял ден, вперила жаден поглед в книгата, и само по това, че понякога той ставаше уморен, замаян, а лицето ѝ силно пребледняваше, човек можеше да се досети

колко изтощаваше мозъка ѝ това четене. Когато идвах, тя леко се изчервяваше, щом ме видеше, оставяше книгата и като ме гледаше в лицето с големите си очи, оживено разказваше какво се бе случило: например че в помещението за слугите се запалили саждите или че един селянин хванал в езерото голяма риба. Делничен ден носеше обикновено светла блузка и тъмносиня пола. Ние се разхождахме заедно, беряхме вишни за сладко, возехме се с лодка и когато тя подскачаше, за да стигне вишна, или гребеше с веслата, през широките ръкави прозираха тъничките ѝ слаби рамене. Или аз рисувах етюд, а тя стоеше до мен и гледаше с възхищение.

Една неделя в края на юли отидох у Волчанинови сутринта към девет часа. Обикалях из парка по-далеч от къщата и търсех манатарки, каквито това лято имаше много, и оставях край тях знак, за да ги откъснем после с Жения. Духаше топъл вятър. Видях как Жения и майка ѝ, и двете със светли празнични дрехи, се върнаха от църква и Жения придържаше шапката си, за да не я отнесе вятърът. После чух как на терасата пиха чай.

За мен, човек безгрижен, търсец оправдание за непрекъснатото си бездействие, тези летни празнични утрини в нашите имения винаги бяха крайно привлекателни. Когато зелената градина, още влажна от росата, цялата сияе от слънце и изглежда щастлива, когато край къщата мирише на резеда и олеандър, младите току-що са се върнали от черква и пият чай в градината и всички са така мило облечени и весели и когато знаеш, че всички тези здрави, сити, красиви хора през целия дълъг ден няма да правят нищо, иска ти се целият живот да е такъв. И сега си мислех същото и ходех из градината, готов да ходя така, без работа и без цел, целия ден, цялото лято.

Дойде Жения с кошницата; изразът ѝ беше такъв, като че ли е знаела или предчувствала, че ще ме намери в градината. Беряхме гъби и си приказвахме и когато ме питаше нещо, тя избързваше малко напред, за да вижда лицето ми.

— Вчера у нас на село стана чудо — каза тя. — Куцата Пелагея боледувала цяла година, никакви доктори и лекарства не помагаха, а вчера една бабичка ѝ баяла и ѝ минало.

— Това няма значение — казах. — Не трябва да се търсят чудеса само край болните и бабичките. Нима здравите не са чудо? А самият живот? Всичко, което е непонятно, е чудо.

— А вие не се ли боите от непонятното?

— Не. Към явления, които не разбирам, пристъпвам бодро и не им се подчинявам. Заставам над тях. Човекът трябва да има съзнанието, че стои по-високо от лъвовете, тигрите, звездите, по-високо от всичко в природата, по-високо дори от онова, което е непонятно и му се струва чудо, иначе той не е човек, а мишка, която се плаши от всичко.

Женя мислеше, че аз като художник зная много неща и мога вярно да отгатвам и онова, което не зная. Искаше ѝ се да я въведа в сферата на вечното и прекрасното, в оня висш свят, в който според нея съм като у дома си, и тя говореше с мен за Бога, за вечния живот, за чудеса. И аз, който не допусках, че със смъртта ми аз и моето въображение ще изчезнем завинаги, отговорях: „Да, хората са безсмъртни“, „Да, очаква ни вечен живот“. А тя слушаше, вярваше и не искаше доказателства.

Когато тръгнахме към къщата, тя изведнъж спря и каза:

— Нашата Лида е изключителен човек. Нали? Аз страшно много я обичам и съм готова да пожертвам живота си за нея. Но кажете — Женя докосна с пръст ръкава ми, — кажете, защо вие все спорите с нея? Защо се дразните?

— Защото тя не е права.

Женя поклати отрицателно глава и на очите ѝ се появиха сълзи.

— Просто необяснимо! — промълви тя.

През това време Лида току-що се бе върнала от някъде и застанала край стълбището с камшик в ръце, стройна, красива, осветена от слънцето, заповядваше нещо на един селянин. Припряно, като приказваше високо, тя прие двама-трима болни, а после с делови, загрижен израз заснова из стаите, отваряше ту един шкаф, ту друг и се качваше от време на време в мансардата; дълго я търсиха и я викаха за обяд, а тя дойде едва след като изядохме супата. Всички тези дребни подробности, кой знае защо, си спомням и ги обичам, и ясно си спомням целия ден, въпреки че не се случи нищо особено. Следобед Женя чете, излегнала се в дълбокото кресло, а аз седях на най-долното стъпало на терасата. Мълчахме. Цялото небе беше покрито с облаци и запръска рядък ситен дъжд. Беше горещо, вятърът отдавна беше утихнал и този ден сякаш никога нямаше да свърши. На терасата излезе Екатерина Павловна, сънена, с ветрило.

— О, мамо — каза Женя и целуна ръката ѝ, — за теб е вредно да спиш денем.

Те се обожаваха. Когато едната отиваше в градината, другата вече стоеше на терасата, гледаше към дърветата и викаше: „Ехо, Женя!“ или: „Мамичко, къде си?“ Винаги се молеха заедно, и двете бяха еднакво вярващи и се разбираха добре дори когато мълчаха. И отношението им към хората беше еднакво. Екатерина Павловна също бързо свикна и се привърза към мен и когато не отидех два-три дни, пращаше да питат дали съм здрав. Етюдите ми тя също гледаше с възхищение и също така многословно и откровено като Мисюс ми разправяше какво се е случило, и често ми поверяваше домашните си тайни.

Тя благоговееше пред по-голямата си дъщеря. Лида никога не се галеше, говореше само за сериозни неща; тя живееше свой особен живот и за майка си и сестра си беше свещена, малко загадъчна личност, каквато е за моряците адмиралът, който не излиза от каютата си.

— Нашата Лида е изключителен човек — казваше често майката. — Нали?

И сега, когато ръмеше, ние говорехме за Лида.

— Тя е изключителен човек — каза майката и добави полугласно с тон на съзаклятничка, като се озърташе уплашено: — Такива със свещ няма да намериш, но да си призная, почвам малко да се тревожа. Училище, аптечки, книжки — всичко това е хубаво, но защо да се прекалява? Та тя кара вече двадесет и четвъртата си година, време е да помисли сериозно за себе си. Покрай тия книжки и аптечки няма да усети как ще ѝ мине животът... Трябва да се омъжи.

Женя, бледа от четене, с разбъркана коса, вдигна глава и каза сякаш на себе си, като гледаше майка си:

— Мамичко, всичко зависи от волята божия!

И отново потъна в четене.

Дойде Белокуров, с подьовка и везана риза. Играхме крокет и lawn-tennis, а после, когато се стъмни, дълго вечеряхме и Лида пак говори за училищата и за Балагин, който заграбил цялата околия. Тази вечер, когато се прибирах от Волчанинови, отнасях впечатлението от един дълъг-дълъг празен ден с тъжното съзнание, че на този свят всичко има край, колкото и да е дълго. Женя ни изпрати до портата и

може би защото бе прекарала с мен целия ден от сутринта до вечерта, почувствах, че без нея ми е някак скучно и че цялото това мило семейство ми е близко; и за пръв път през лятото изпитах желание да рисувам.

— Кажете, защо живеете толкова скучно, толкова неколоритно? — попитах Белокуров, докато се прибирахме. — Моят живот е скучен, тежък, еднообразен, защото съм художник, аз съм странен човек, от най-млада възраст ме разяждат завист, недоволство от себе си, неверие в моята работа, аз винаги съм беден, аз съм скитник, но вие, вие сте здрав, нормален човек, помещик, господар — вие защо живеете така неинтересно, защо толкова малко вземате от живота? Защо например не сте се влюбили досега в Лида или в Женя?

— Забравяте, че аз обичам друга жена — отговори Белокуров.

Имаше предвид приятелката си, Любов Ивановна, която живееше с него в пристройката. Всеки ден виждах как тази дама, много пълна, закръглена, важна, приличаща на охранена гъска, се разхождаше из градината в руска носия с гердан от мъниста, винаги с чадър и слугите току я викаха или да яде, или да пие чай. Преди около три години тя наела една от пристройките за летуване и си останала да живее у Белокуров, изглежда, завинаги. Беше по-възрастна от него десетина години и го държеше строго, така че, когато отиваше някъде, той трябваше да иска от нея позволение. Тя често ридаше с мъжки глас и тогава пращях да ѝ кажат, че ако не млъкне, ще напусна жилището; и тя преставаше.

Когато се прибрахме, Белокуров седна на дивана и потъна в мрачни размишления, а аз почнах да се разхождам из залата, изпитвайки тихо вълнение, като влюбен. Искаше ми се да говоря за Волчанинови.

— Лида може да обикне само земски деятел, увлечен като нея от болници и училища — казах аз. — О, заради такава девойка човек може не само да стане земски деятел, но и дори да изтърка както в приказката железни обуца. А Мисюс? Каква прелест е тази Мисюс!

Като провлачваше надълго своето „е-е-е-е...“, Белокуров заговори за болестта на века — песимизма. Говореше уверено и с такъв тон, като че ли спорех с него. Стотици версти пустинна, еднообразна, изгоряла степ не могат да навейт такава униние, както

един-единствен човек, който седи, приказва и не се знае кога ще си иде.

— Работата е не в песимизма, нито в оптимизма — казах ядосано, — а в това, че от сто души деветдесет и девет нямат ум.

Белокуров го прие за своя сметка, обиди се и си отиде.

ГЛАВА 3

— В Малозьомово е дошъл на гости князът, прати ти много здраве — казваше Лида на майка си; беше се върнала от някъде и си сваляше ръкавиците. — Разказа много интересни неща... Обеща да повдигне отново в губернското събрание въпроса за медицински пункт в Малозьомово, но смята, че има малка надежда — и като се обърна към мен, каза: — Извинете, все забравям, че това вас не ви интересува.

Почувствах раздразнение.

— Защо да не ме интересува? — попитах и свих рамене. — Вие не желаете да знаете моето мнение, но уверявам ви, този въпрос живо ме интересува.

— Наистина ли?

— Да. Според мен медицински пункт в Малозьомово е съвсем излишен.

Раздразнението ми се предаде и на нея; тя ме погледна с присвити очи и попита:

— А какво не е излишно? Пейзажите?

— И пейзажите са излишни. Всичко е излишно там.

Тя свали ръкавиците и разгърна вестника, току-що донесен от пощата; след минута каза тихо, като явно се сдържаше:

— Миналата седмица Ана умря при раждане; ако имаше наблизко медицински пункт, щеше да остане жива. И господа пейзажистите, струва ми се, би трябвало да имат някакво мнение по тези въпроси.

— Имам по тези въпроси напълно установено мнение, уверявам ви — отговорих, а тя се прикри с вестника, като че ли не искаше да слуша. — Според мен при съществуващите условия медицинските пунктове, училищата, библиотечките, аптеките служат само за поробване. Народът е окован в огромна верига, а вие не разкъсвате веригата, а само добавяте нови брънки — ето ви моето мнение.

Тя вдигна очи към мен и се усмихна насмешливо, а аз продължих, като се мъчех да уловя главната си мисъл:

— Важно е не че Ана е умряла при раждане, а че всички тези Ани, Маври, Пелагеи от ранно утро до мръкнало превиват гръб, боледуват от непосилния труд, цял живот треперят за гладните си и болни деца, цял живот се боят от смърт и болести, цял живот се лекуват, рано повяхват, рано остаряват и умират сред мръсотия и смрад; децата им, като поотраснат, започват същата история и така минават стотици години и милиарди хора живеят по-зле от животни — само за парчето хляб, в непрекъснат страх. Целият ужас на положението им е, че нямат време и да помислят за душата си, нямат време да се сетят за своя образ и подобие; гладът, студът, животинският страх, непосилният труд като снежни лавини са им преградили всички пътища към духовна дейност, тъкмо към онова, което отличава човека от животното и е единственото, заради което си струва да живееш. Вие им се притичвате на помощ с болници и училища, но с това не ги освобождавате от веригите, а, напротив, още повече ги заробвате, защото внасяте в живота им нови предразсъдъци и увеличавате нуждите им, да не говорим за това, че те трябва да плащат на земството пластирите и книгите и следователно да превиват още повече гръб.

— Няма да споря с вас — каза Лида и остави вестника. — Това вече съм чувала. Ще ви кажа само едно: не бива да се стои със скръстени ръце. Вярно е, ние не спасяваме човечеството и може би в много отношения грешим, но ние вършим каквото можем, и сме прави. Най-висшата и свята задача на културния човек е да служи на ближния си и ние се опитваме да му служим, както умеем. На вас не ви харесва, но на всички не можеш угоди.

— Вярно, Лида, вярно — каза майката.

В присъствието на Лида тя винаги се смущаваше и когато разговаряше, поглеждаше тревожно към нея, боеше се да не каже нещо излишно или неуместно, никога не ѝ противоречеше, а винаги се съгласяваше: вярно, Лида, вярно.

— Селската неграмотност, книжките с жалки наставления и поговорки и медицинските пунктове не могат да намалят нито невежеството, нито смъртността, както светлината от вашите прозорци не може да освети тази огромна градина — казах аз. — Вие не давате нищо, с вашата намеса в живота на тези хора вие създавате само нови потребности, нов повод за труд.

— Ах, Боже мой, но нали трябва да се върши нещо! — каза Лида с досада и по тона ѝ личеше, че смята разсъжденията ми за нищожни и ги презира.

— Трябва да се освободят хората от тежкия физически труд — казах аз. — Трябва да се разхлаби яремът им, да им се даде възможност да си поемат дъх, та да не прекарват целия си живот край печките, коритата и по нивите, а да имат време да помислят и за душата си, за Бога, да могат по-широко да проявяват своите духовни способности. Призванието на всеки човек е в духовната дейност — в непрекъснатото търсене на истината и смисъла на живота. Направете излишен грубия животински труд, дайте им да се почувстват на свобода и тогава ще видите каква подигравка всъщност са тези книжки и аптечки. Ако човек съзнава истинското си призвание, могат да го удовлетворяват само религията, науките, изкуствата, а не тези глупости.

— Да се освободят от труда! — усмихна се Лида. — Нима е възможно?

— Да. Поемете вие част от техния труд. Ако всички ние, градски и селски жители, всички без изключение се съгласим да разделим помежду си труда, който изразходва цялото човечество за удовлетворение на физическите нужди, на всеки от нас биха се паднали може би не повече от два-три часа дневно. Представете си, че всички ние, богати и бедни, работим само по три часа на ден, а останалото ни време е свободно. Представете си също, че за да зависим още по-малко от тялото си и за да работим по-малко, ние изобретим машини, заменящи труда, че се постареем да сведем нуждите си до минимум, че закалим себе си, децата си да не се страхуват от глад и студ и не треперим непрекъснато за здравето им, както треперят Ана, Мавра и Пелагея. Представете си, че не се лекуваме, нямаме аптеки, тютюневи фабрики, винарски заводи — колко много свободно време ни остава в края на краищата! И ние всички отдаваме това свободно време на науките и изкуствата. Както селяните поправят понякога със съвместни усилия път, така и ние общо, задръжно бихме търсили истината и смисъла на живота и — уверен съм — истината би била намерена много скоро, човекът би се освободил от постоянния мъчителен, угнетяващ страх и дори от самата смърт.

— Но вие си противоречите — каза Лида. — Повтаряте: науката, науката, а отричате грамотността.

— Грамотност, когато човек има възможност да чете само фирмите на кръчмите и сегиз-тогиз книжки, които не разбира — такава грамотност си имаме още от времето на Рюрик, Гоголевиият Петрушка отдавна знае да чете, а селото каквото е било при Рюрик, такава си е и до ден днешен. Не грамотност ни трябва, а свобода за широка проява на духовните способности. Необходими са не училища, а университети.

— Вие и медицината отричате.

— Да. Тя би била необходима само за научаване на болестите като природни явления, а не за лекуването им. Ако трябва да лекуваме — тогава не болестите, а причините им. Отстранете главната причина — физическия труд, и няма да има болести. Не признавам наука, която лекува — продължих разпалено. — Науките и изкуствата, ако са истински, се стремят не към временни, не към частни цели, а към вечното и общото — те търсят истината и смисъла на живота, търсят Бога, душата, но впрегнат ли ги за нуждата и злобата на деня, за аптечките и библиотечките, те само усложняват, задръстват живота. Ние имаме много медици, фармацевти, юристи, много грамотни хора, но ни липсват биолози, математици, философи, поети. Целият ум, цялата духовна енергия са отишли за удовлетворяване на временни, преходни нужди... Сред учените, писателите, художниците кипи труд, благодарение на тях животът става по-удобен с всеки изминат ден, нуждите на тялото се умножават, а от истината сме още далеч и човекът, както и преди, си остава най-хищното и най-нечистоплътно животно и всичко върви натам — човечеството в по-голямата си част да се изроди и да загуби завинаги всяка жизнеспособност. При такива условия животът на художника няма смисъл и колкото по-талантлив е, толкова по-странна и непонятна е неговата роля, защото на практика излиза, че той работи, за да забавлява хищно нечистоплътно животно, поддържайки съществуващия ред на нещата. А аз не желая да работя и няма да работя... Нищо не е нужно и земята може да върви по дяволите!

— Мисюска, излез — каза Лида на сестра си, изглежда, решавайки, че думите ми са вредни за такова младо момиче.

Женя погледна жално сестра си и майка си и излезе.

— Подобни симпатични неща се казват обикновено, когато човек иска да оправдае собственото си равнодушие — каза Лида. — Да се отричат болниците и училищата, е по-лесно, отколкото да се лекува и да се учи.

— Вярно, Лида, вярно — съгласи се майката.

— Вие заплашвате, че няма да работите — продължи Лида. — Изглежда, високо цените произведенията си. Но да прекратим спора, ние никога няма да се разберем, защото и най-несъвършената от всички библиотечки и аптечки, за които току-що се изразихте така презрително, аз поставям по-високо от всички пейзажи на света — и веднага се обърна към майка си и заговори със съвсем друг тон: — Князът е много отслабнал и много се е променил, откакто идва за последен път у нас. Пращат го във Виши.

Тя разказваше на майка си за княза, за да не говори с мен. Лицето ѝ пламтеше и за да прикрие вълнението си, се наведе ниско, сякаш беше късогледа, към масата и се престори, че чете вестника. Присъствието ми ѝ беше неприятно. Сбогувах се и си отидох.

ГЛАВА 4

Навън беше тихо; селото отвъд езерото вече спеше, не се виждаше нито една светлинка и само в езерото едва трепкаха бледите отражения на звездите. Край портата с лъвовете стоеше неподвижна Жения — чакаше ме, за да ме изпрати.

— В селото всички спят — казах ѝ, като се мъчех да различа в тъмното лицето ѝ, и видях устремения в мен тъжни, печални очи. — И кръчмарят, и конекрадците спокойно спят, а ние, порядъчните хора, се дразним един друг и спорим.

Беше тъжна августовска нощ — тъжна, защото вече лъхаше на есен; забулена от пурпурен облак, луната изгряваше и слабо осветяваше пътя и тъмните изорани ниви от двете му страни. Начесто падаха звезди. Жения вървеше до мен по пътя и се мъчеше да не гледа към небето, за да не вижда падащите звезди — не зная защо, те я плашеха.

— Струва ми се, че сте прав — каза тя, треперейки от нощната влага. — Ако хората, всички заедно, можеха да се отдадат на духовна дейност, скоро биха научили всичко.

— Разбира се. Ние сме висши същества и ако можехме истински да осъзнаем цялата сила на човешкия гений и живеехме само с възвишени цели, в края на краищата бихме станали като боговете. Но това никога няма да бъде — човечеството ще се изроди и от гения няма да остане ни следа.

Когато портата вече не се виждаше, Жения се спря и бързо ми стисна ръката.

— Лека нощ — промълви тя, треперейки; беше само по блузка и се свиваше от студ. — Елате утре.

Обзе ме ужас при мисълта, че ще остана сам, раздразнен, недоволен от себе си и от хората; и аз вече се мъчех да не гледам падащите звезди.

— Останете с мен за минутка — казах. — Моля ви.

Аз обичах Женя. Обичах я навярно защото ме посрещаше и изпращаше, защото ме гледаше нежно и с възхищение. Колко трогателно прекрасни бяха бледото ѝ лице, тънката шия, тънките ръце, нейната слабост, безделие, книгите ѝ! А умът? Подозирах, че има изключителен ум, възхищаваше ме широтата на възгледите ѝ може би защото разсъждаваше различно от строгата красива Лида, която не ме обичаше. Аз се харесвах на Женя, защото бях художник, бях покорил сърцето ѝ с таланта си и страстно желяех да рисувам само за нея, мечтаех за нея като за своя малка кралица, която заедно с мен ще владее тези дървета, поля, мъглата, зората, тази природа, чудесна, очарователна, но сред която досега се бях чувствал безнадеждно самотен и излишен.

— Останете още минутка — повторих. — Умолявам ви.

Свалих сакото си и загърнах измръзналите ѝ рамене, а тя от страх да не изглежда в мъжката дреха смешна и грозна се засмя и го отметна и в този миг аз я прегърнах и почнах да обсипвам с целувки лицето, раменете, ръцете ѝ.

— До утре! — прошепна тя и предпазливо, сякаш се боеше да не наруши нощната тишина, ме прегърна. — Ние нямаме тайни една от друга, аз трябва да разкажа сега всичко на мама и на сестра ми... Толкова е страшно! От мама не, мама ви обича, но Лида!

И затича към портата.

— Сбогом! — извика тя.

После близо две минути я чувах как тича. Не ми се прибираще, пък и нямаше защо. Постоях малко в размисъл и бавно поех обратно, да погледна още веднъж къщата, в която живееше тя — милата, наивна, стара къща, която сякаш ме гледаше с прозорците на своята мансарда като с очи и всичко разбираше. Минах край терасата, седнах на пейката до площадката за lawn-tennis в тъмното под стария бряст и гледах от там къщата. В прозорците на мансардата, където живееше Мисюс, блесна ярка светлина, после спокойна зелена — покриха лампата с абажур. Раздвижиха се сенки... Бях изпълнен с нежност, тишина и задоволство от себе си, че можах да се увлека и да обикна, но изпитвах и неудобство при мисълта, че в същото време на няколко крачки от мен в една от стаите на тази къща живее Лида, която не ме обича, може би дори ме мрази. Седях и все чаках няма ли да излезе Женя, вслушвах се и ми се струваше, че в мансардата разговарят.

Мина около час. Зелената светлина угасна и сенките изчезнаха. Луната вече се бе издигнала високо над къщата и осветяваше спящата градина, пътеките; гергините и розите в лехата пред къщата се виждаха ясно и изглеждаха едноцветни. Започна да става много студено. Излязох от градината, вдигнах от пътя сакото си и поех бавно към къщи.

Когато на другия ден следобед отидох у Волчанинови, стъклената врата към градината беше широко отворена. Поседях на терасата, очаквайки всеки миг зад лехата на площадката или по някоя алея да се появи Жена или от стаите да полети нейният глас; после влязох в гостната, в трапезарията. Нямаше жива душа. От трапезарията минах по дългия коридор в антрето, после обратно. В коридора имаше няколко врати и зад една от тях се чуваше гласът на Лида.

— Веднъж на враната... Бог... — произнасяше тя високо и провлечено, навярно диктуваше. — Бог изпратил парченце сирене... На враната... Бог... Кой е? — викна тя изведнъж, чула стъпките ми.

— Аз съм.

— А! Извинете, но сега не мога да дойда при вас, занимавам се с Даша.

— Екатерина Павловна в градината ли е?

— Не, тя замина тази сутрин със сестра ми за Пензенска губерния, при леля ми. А през зимата ще отидат навярно в чужбина... — добави тя след известно мълчание. — Веднъж на враната... Бо-ог... изпратил парченце сирене... Написа ли го?

Излязох в антрето и без да мисля нищо, стоях и гледах към езерото и селото, а до мен достигаше:

— Парченце сирене... Веднъж на враната Бог изпратил парченце сирене...

И аз си отидох от имението по същия път, по който бях дошъл някога, само че в обратен ред: първо от двора в градината, покрай къщата, после по липовата алея... Там ме настигна едно момиченце и ми подаде бележка. „Разказах всичко на сестра си, тя настоя да се разделя с вас — прочетох. — Не бих намерила сили да я наскърбя с непослушанието си. Господ ще ви прати щастие, простете ми. Да знаехте колко горчиво плачем с мама!“

После тъмната алея със смърчове, падналата ограда... В нивата, където тогава цъфтеше ръж и се обаждаха пълпъдъци, сега скитаха крави и спънати коне. Тук-там по хълмовете ярко се зеленееше зимницата. Обзе ме трезво, делнично настроение, досрамя ме от всичко, което бях приказвал у Волчанинови, и пак ми стана скучно да живея. Като се прибрах вкъщи, стегнах багажа си и вечерта заминах за Петербург.

Повече не срещнах Волчанинови. Наскоро, като пътувах за Крим, видях във влака Белокуров. Носеше както преди подьовка и везана риза, а когато го попитах как е, отговори: „Сполай ти“. Разприказвахме се. Бил продал имението си и купил друго, на името на Любов Ивановна. За Волчанинови ме осведоми оскъдно. По думите му Лида живеела както преди в Шелковка и учела децата в училището; малко по малко успяла да събере около себе си кръг от хора, които са ѝ симпатични, образували силна партия и на последните земски избори „изпързали“ Балагин, който дотогава държал в ръцете си цялата околия. А за Женя Белокуров ми каза само, че не живеела вкъщи и не се знаело къде е.

Почвам вече да забравям къщата с мансардата и само рядко, когато рисувам или чета, изведнъж, кой знае как, си спомням ту зелената светлина в прозореца, ту звука от стъпките ми в полето през нощта, когато влюбен се прибирах вкъщи и потривах ръце от студа. Още по-рядко, в минути на самота и тъга, си спомням смътно; и неусетно, кой знае защо, почва да ми се струва, че и за мен си спомнят, чакат ме и че ние ще се срещнем...

Мюсис, къде си?

1896

ДУЕЛ

ГЛАВА 1

Беше осем часа сутринта — време, когато офицерите, чиновниците и новопристигналите обикновено се къпеха в морето след горещата задушна нощ и след това отиваха в павилиона да пият кафе или чай. Дошъл да се къпе, Иван Андреич Лаевски, млад човек на около двадесет и осем години, възслаб, блондин, с фуражка на министерството на финансите и по пантофи, завари на брега сред многото познати своя приятел военния доктор Самойленко.

С голяма стригана глава, късоврат, червендалест, с едър нос, рошави черни вежди и посивели бакенбарди, дебел, отпуснат, че и с пресипнал казармен бас отгоре на всичко, Самойленко правеше на всеки новопристигнал неприятно впечатление на грубиян и троснат субект, но само два-три дни след първото впечатление лицето му започваше да ви се струва необикновено добро, симпатично и дори хубаво. Въпреки недодялания си и грубоват тон той беше кротък, безгранично добър, благодушен и услужлив човек. С всички в града беше на „ти“, на всички даваше пари назаем, всички лекуваше, сватосваше, помиряваше, организираше пикници, на които печеше шишчета и вареше много вкусна чорба от кефал; непрекъснато се застъпваше и молеше за някого и винаги на нещо се радваше. Всички бяха единомисленици, че той е безгрешен и беше известен само с две слабости: първо, срамуваше се от добрината си и се мъчеше да я прикрива със суров поглед и привидна грубост и, второ, обичаше фелдшерите и войниците да го наричат ваше превъзходителство, макар да беше само статски съветник^[1].

— Отговори ми, Александър Давидич, на един въпрос — започна Лаевски, когато влезе заедно със Самойленко до рамене във водата. — Да предположим, че си обикнал някоя жена и сте се събрали с нея, да предположим, че сте прекарвали заедно повече от две години, след което, както често се случва, си престанал да я обичаш и си започнал да чувстваш, че ти е станала чужда. Как би постъпил в подобен случай?

— Много просто, махай ми се от главата, любезна — и точка.

— Лесно ти е! Ами ако няма къде да иде? Ако е самотна, без близки, без пукнат грош в джоба, ако не умее да работи...

— Какво пък, подхвърли й еднократно пет стотака или й давай по двадесет и пет на месец — и толкова. Много просто.

— Да предположим, че ги имаш тия петстотин или пък двадесет и пет на месец, но жената, за която е думата, е интелигентна и горда. Би ли се решил да предложиш пари на такава жена? И под каква форма?

Самойленко искаше да отговори нещо, но в този момент една голяма вълна ги заля, след което се удари о брега и шумно се оттегли назад по дребните камъчета. Приятелите излязоха на брега и започнаха да се обличат.

— Разбира се, не е лесно да живееш с жена, която не обичаш — каза Самойленко и изтръска пясъка от ботуша си. — Но трябва, Ваня, да се разсъждава по човешки. Ако е с мен, не бих й дал да разбере, че съм я разлюбил, и бих живял с нея до края на живота.

Но изведнъж изпита неудобство от думите си, сепна се и каза:

— А ако ме питаш, най-добре е съвсем без жени. Да вървят по дяволите!

След като се облякоха, влязоха в павилиона. Тук Самойленко беше свой човек и за него се пазеха дори отделни прибори. Всяка сутрин му поднасяха кафе, висока ръбеста чаша с вода и лед и чашка коняк; отначало той изпиваше коняка, сетне горещото кафе и накрая водата с леда. Това трябва да беше много вкусно, защото след цялата тая процедура очите му ставаха маслени, той пригладжаше с две ръце бакенбардите си и казваше с поглед към морето:

— Изумително великолепна гледка!

След дългата нощ, изпълнена с нерадостни и безполезни мисли, които не му даваха да спи и сякаш усилваха задухата и мрака, Лаевски се чувстваше разнебитен и умърлушен. От къпането и кафето не му стана по-добре.

— Да продължим разговора си, Александър Давидич — каза той. — Няма да крия и ще ти кажа откровено като на приятел: зле я караме нещо с Надежда Фьодоровна... съвсем зле! Извинявай, че те посвещавам в тайните си, но имам нужда да си излея душата.

Подразбрал за какво ще става дума, Самойленко сведе очи и забарабани с пръсти по масата.

— Живях с нея две години и я разлюбих... — продължи Лаевски — тоест по-точно, разбрах, че никога не съм я обичал... Тези две години бяха заблуждение.

Лаевски имаше навика по време на разговор да оглежда внимателно розовите си длани, да гризе ноктите си или да мачка с пръсти маншетите си. И този път вършеше същото.

— Много добре знам, че с нищо не можеш да ми помогнеш — каза той, — но на нашего брата несретника и излишния човек какво друго му остава освен разговорите? Трябва да обобщавам всяка своя постъпка, да търся обяснение и оправдание за нелепия си живот в нечии теории или литературни типове, в това например, че ние, дворяните, се израждаме, и прочие... Миналата нощ се утешавах с това, че през цялото време си мислех: ех, колко е прав Толстой, безжалостно прав! И ми беше някак по-леко. Наистина велик писател, брат! Както и да въртим и сучем.

Самойленко, който никога не бе чел Толстой и всеки ден се канеше да прочете нещо от него, се сконфузи и каза:

— Да, всички писатели пишат по въображение, а той — от натура...

— Боже мой — въздъхна Лаевски, — до каква степен сме осакатени от цивилизацията! Влюбих се в омъжена жена; и тя в мене... Почнахме с целувки, с тихи вечери, с клетви, със Спенсър^[2], с идеала, с общи интереси... Какъв фалш! Ние избягахме всъщност от мъжа й, но се залъгахме, че бягаме от празнотата на нашия интелегентски живот. Представяхме си бъдещето така: отначало в Кавказ, докато свикнем с мястото и хората, аз ще навлека вицмундира^[3] и ще служа, после ще се сдобием с парче земя и ще се трудим на свобода с пот на челото, ще си имаме лозе, нива и прочие. Ако на мое място беше ти или този твой зоолог Фон Корен, навярно щяхте да изкарате с Надежда Фьодоровна тридесет години и да оставите на наследниците си доходно лозе и хиляди хектари с царевица, докато аз се почувствах банкрутирал от първия ден. В града е непоносима жегата, скука, безлюдно, но излезеш ли на полето, под всеки храст, под всеки камък ти се привиждат тарантули, скорпиони и змии, а оттатък полето са планини и пустиня. Чужди хора, чужда природа, жалка култура —

всичко това, брат, не ти е като да се разхождаш в шуба по „Невски“ под ръка с Надежда Фьодоровна и да мечтаеш за топлите краища. Тук е необходима борба не на живот, а на смърт, а какъв борец съм аз? Жалък неврастеник, мамино синче... От първия ден разбрах, че мислите ми за трудовия живот и лозето са вятър работа. Що се отнася до любовта, трябва да ти кажа, че да живееш с жена, която е чела Спенсър и те е последвала накрай света, е толкова безинтересно, колкото и с всяка Анфиса или Акулина. Пак така мирише на ютия, на пудра и на лекарства, същите хартийки за косата всяка сутрин и същото самозалъгване...

— В едно домакинство не може без ютия — каза Самойленко, почервенял от това, че Лаевски говори с него така откровено за познатата му дама. — Ти, Ваня, не си в настроение днес, личи си. Надежда Фьодоровна е прекрасна жена, образована, а ти — човек с изключителен ум... Разбира се, не сте венчани — продължаваше Самойленко и поглеждаше към съседните маси, — но вие не сте виновни и освен това... трябва да се отърсим от предразсъдъците и да бъдем на равнището на новите идеи. Аз самият съм за гражданския брак, да... Но според мен, щом веднъж сте се събрали, трябва да живеете така до смъртта си.

— Без любов?

— Да ти обясня — каза Самойленко. — Преди седем-осем години имахме тук един възстар пълномощник, човек с изключителен ум. Та той разправяше: главното в семейния живот е търпението. Чуваш ли, Ваня? Не любовта, а търпението. Любовта не може дълго да трае. Година-две си живял в любов, а сега вече семейният ти живот е навлязъл очевидно в период, когато ти, за да запазиш равновесието, така да се каже, ще трябва да пуснеш в ход цялото си търпение...

— За теб думите на твоя пълномощник значат нещо, а за мен те са безсмислица. Твоят старец би могъл да лицемери, да се упражнява в търпение и да гледа при това на нелюбимия човек като на предмет, необходим за неговите упражнения, но аз не съм паднал още толкова ниско; ако поискам да се упражнявам в търпение, ще си купя гимнастически гири или някой необязден кон, но човека ще го оставя на мира.

Самойленко поръча бяло вино с лед. Когато изпиха по чаша, Лаевски изведнъж запита:

— Кажи, моля ти се, какво значи размекване на мозъка?

— Това е... как да ти го обясня... такава болест, при която мозъкът омеква... като да се втечнява.

— Лекува ли се?

— Да, ако болестта не е занемарена. Студени душеве, пластир с испанска муха... Е, и нещо вътрешно.

— Така... Та виждаш ли какво ми е положението. Не мога да живея с нея: повече не е по силите ми. Докато съм с тебе, мога и да философствам, да се усмихвам, но вкъщи напълно падам духом. Такова отчаяние ме обхваща, че ако ми кажеха например, че ще трябва да живея с нея още месец макар, струва ми се, бих си теглил куршума. И в същото време не мога да се разделя с нея. Тя е самичка, не я бива да работи, нито аз, нито тя имаме пари... Какво ще прави? Къде ще иде? Нищо не мога да измисля... Ето, кажи ти: какво да правя?

— М-да... — избуча Самойленко, затруднен в отговора си. — Обича ли те?

— Да, дотолкова, доколкото на нейните години и при нейния темперамент ѝ трябва мъж. С мен ще ѝ бъде толкова трудно да се раздели, колкото с пудрата или хартийките си за коса. За нея аз съм необходима съставна част от будоара ѝ.

Самойленко се сконфузи.

— Днес, Ваня, не си в настроение — каза той. — Сигурно не си се наспал.

— Да, лошо спях... Изобщо, брат, зле се чувствам. Главата ми е празна, сърцето ми примира, някаква слабост... Трябва да бягам!

— Къде?

— Там, на север. При боровите гори, гъбите, хората, идеите... Бих дал половината от живота си, за да бъда сега някъде в Московска или Тулска губерния, да се изкъпя в някоя рекичка, да помръзна, знаеш, а след това да се пощурам два-три часа и с най-калпавия студент и да бърборя, да бърборя... Само сеното как ухае! Помниш ли? А вечер, като излезеш в градината, долитат от къщи звуците на рояла, чува се как минава влакът...

Лаевски се засмя от удоволствие, в очите му се появиха сълзи и за да ги скрие, се пресегна, без да става от стола си, за кибрита от съседната маса.

— А аз вече осемнадесет години не съм бил в Русия — каза Самойленко. — Забравил съм как е там. Според мен няма нищо по-великолепно от Кавказкия край.

— Верешчагин има една картина: на дъното на някакъв дълбок кладенец се мъчат осъдени на смърт хора. Точно като такъв кладенец си представям твоя великолепен Кавказ. Ако ми предложеха да избирам: да бъда коминочистач в Петербург или тукашен княз, бих избрал коминочистача.

Лаевски се замисли. Самойленко обгърна с поглед прегърбеното му тяло, устремените в една точка очи, бледото изпотено лице и хлътналите слепоочия, изгризаните нокти и подпетения пантоф, от който се виждаше зле закърпен чорап. Испита жалост и вероятно защото Лаевски му заприлича на безпомощно дете, попита:

— Майка ти жива ли е?

— Да, но сме скарани. Тя не можа да ми прости тази връзка.

Самойленко обичаше приятеля си. Той виждаше в Лаевски добряка, студента, отворения момък, с когото можеш и да пийнеш, и да се посмееш, и да поговориш от душа. Това, което разбираше в него, никак не му харесваше. Лаевски пиеше много и не навреме, играеше на карти, презираше службата си, простираше се не според чергата си, в разговор често прибъгваше до непристойни изрази, ходеше из улиците по пантофи и се караше с Надежда Фьодоровна пред чужди хора — ето кое не се харесваше на Самойленко. А това, че Лаевски бе учил навремето си във филологическия факултет, получаваше сега две дебели списания, приказваше често толкова умно, че малцина го разбираха, живееше с интелигентна жена — всичко това беше необяснимо за него и му допадале, и той поставяше Лаевски по-високо от себе си, и го уважаваше.

— Още една подробност — тръсна глава Лаевски. — Само че да си остане между нас. Засега го крия от Надежда Фьодоровна, гледай да не се издадеш пред нея... Онзиден получих писмо, че мъжът ѝ е умрял от размекване на мозъка.

— Царство му небесно... — въздъхна Самойленко. — Защо криеш от нея?

— Да ѝ покажа това писмо, ще означава да идем в църквата да се венчаем. А трябва преди това да си изясним отношенията. Когато се

убеди, че не можем да живеем повече заедно, ще ѝ покажа писмото. Тогава това ще бъде безопасно.

— Знаеш ли, Ваня — каза Самойленко и лицето му изведнъж придоби тъжен и умоляващ израз, сякаш се канеше да моли за нещо твърде сладко, но се страхуваше да не му откажат, — ожени се, гълъбче!

— Защо?

— Изпълни дълга си пред тази прекрасна жена. Мъжът ѝ е умрял и по такъв начин самото провидение ти подсказва какво да правиш!

— Чуден човек, разбери, че това е невъзможно. Да се ожениш без любов, е толкова подло и недостойно, както да си свещеник, без да вярваш.

— Но ти си длъжен!

— Откъде-накъде? — попита Лаевски с раздражение.

— Защото си я отнел от мъжа ѝ и си я довел тук на своя отговорност.

— Ти не разбираш ли руски? Не я обичам!

— Добре де, като няма любов, можеш да я уважаваш, да ѝ угаждаш.

— Да я уважаваш, да ѝ угаждаш... — имитира го Лаевски. — Като че ли е някаква игуменка... Лош психолог си ти, ако мислиш, че с уважение и почит ще излезеш наглава с жена при един съвместен живот. На жената ѝ трябва преди всичко спалнята.

— Ваня, Ваня... — сконфузи се Самойленко.

— Ти си един стар хлапак и теоретик, а аз — млад старец и практик и ние никога няма да се разберем. По-добре да прекъснем този разговор. Мустафа — викна Лаевски на момчето, — какво ти дължим?

— Не, не... — изплаши се докторът и хвана Лаевски за ръката. — Аз ще платя. Аз поръчах. Пиши го на моята сметка! — обърна се той към Мустафа.

Приятелите станаха и тръгнаха мълчаливо по крайбрежната улица. В началото на булеварда се спряха и си стиснаха ръцете на сбогуване.

— Много сте разглезени, господа! — въздъхна Самойленко. — Съдбата ти е пратила млада жена, красива, образована — и ти се отказваш, а на мен да ми беше дал Господ и прегърбена бабичка, стига

да е мила и добра, колко щях да съм доволен! Бих си живял с нея на своето лозе и...

Самойленко се усети и завърши:

— И нека там, старата му вещица, да шета около самовара.

Той се сбогува с Лаевски и тръгна по булеварда. Когато вървеше по булеварда ей тъй, тежък, величествен, със строг израз на лицето, с белоснежния си кител и превъзходно почистените си ботуши, с изпъчени гърди, върху които се мъдреше „Владимир“ с лента^[4], в такъв момент си се харесваше и му се струваше, че целият свят го наблюдава с удоволствие. Без да извъръца глава, поглеждаше встрани и намираше, че булевардът е напълно благоустроен, че младите кипариси, евкалипти и грозните хилави палми са много красиви и след време ще хвърлят широка сянка, че черкезите са честен и гостоприемнен народ. „Чудно, че Кавказ не се харесва на Лаевски — мислеше си той, — много чудно“. Насреща му вървяха петима войници с пушки, които му отдадоха чест. По тротоара от дясната страна на булеварда мина жената на един чиновник със сина си — гимназист.

— Добро утро, Маря Константиновна! — обади й се Самойленко и се усмихна приветливо. — Да се къпете ли сте ходили? Ха-ха-ха... Поздравете Никодим Александрич!

И продължи нататък, все така приятно усмихнат, но щом видя идващия насреща му военен фелдшер, изведнъж се намръщи, спря се и го запита:

— Има ли някой в лазарета?

— Никой, ваше превъзходителство.

— А?

— Никой, ваше превъзходителство.

— Добре, свободен си...

Величествено поклащайки се, той тръгна към будката, където продаваше лимонада една стара гърдеста еврейка, представяща се за грузинка, и й каза с такъв висок глас, сякаш командваше полк:

— Бъдете така добра, дайте ми една сода!

[1] Административно длъжностно лице в дореволюционна Русия. ↑

[2] Хърбърт Спенсър (1820–1903) — английски философ и социолог, един от основоположниците на позитивизма. ↑

[3] Униформена официална дреха на държавни чиновници в царска Русия. ↑

[4] Висш орден в царска Русия. ↑

ГЛАВА 2

Охладняването на Лаевски към Надежда Фьодоровна се изразяваше главно в това, че всичко, което тя говореше и вършеше, му изглеждаше фалшиво или приличащо на фалш и всичко, което четеше против жените и любовта, му се струваше, че се отнася точно за него, за Надежда Фьодоровна и за нейния съпруг. Когато се върна вкъщи, тя, вече облечена и сресана, седеше до прозореца, пиеше с угрижен вид кафето си и прелистваше дебело списание. Мина му през ума, че пиенето на кафе не е чак толкова забележително събитие, за което си струваше да се правиш на угрижен, и че тя напразно си бе губила времето с тази модна прическа, тъй като тук нямаше на кого да се хареса, пък и нямаше за какво. В четенето на списанието също виждаше фалш. Помисли си, че тя се облича и си прави прическа, за да изглежда красива, а чете, за да си придаде по-умен вид.

— Ще имаш ли нещо против, ако ида на плажа? — попита го тя.

— Какво пък, едва ли ще стане земетресение от това, дали ще идеш или не...

— Не, питам дали докторът няма да се сърди.

— Ами че питай него. Аз не съм доктор.

Този път бялата открита шия на Надежда Фьодоровна и къдричките на тила ѝ, кой знае защо, най-много нервираха Лаевски и той си спомни, че когато Ана Каренина престанала да обича мъжа си, не ѝ харесвали преди всичко ушите му. „Колко е вярно това! Колко е вярно!“ — помисли си той. Почувства слабост, главата му беше празна; прибра се в кабинета, легна на канапето и си покри лицето с носната кърпа, за да се предпази от мухите. Скучни, досадни мисли все около едно и също се заизреждаха в главата му като дълъг обоз в дъждовна есенна вечер и той изпадна в сънливо, потиснато състояние. Струваше му се, че е виновен пред Надежда Фьодоровна и пред мъжа ѝ и че той е умрял по негова вина. Струваше му се, че е виновен и за собствения си похабен живот, виновен пред света на високите идеи, знания и труд, и си представяше този чудесен свят възможен и съществуващ не тук,

на брега, с шляещите се гладни турци и лениви абхазци, а там, на север, където са операта, театрите, вестниците и всички видове умствен труд. Честен, умен, възвишен и чист можеш да бъдеш само там, не и тук. Той се упрекваше, че няма идеали и ръководна идея в живота, макар да не бе съвсем наясно какво значи това. Преди две години, когато се беше влюбил в Надежда Фьодоровна, му се струваше, че ще е достатъчно да се съберат и да заминат за Кавказ, за да се спаси от този груб и празен живот; сега пък, обратно, беше сигурен, че стига да зарече Надежда Фьодоровна и да замине за Петербург, ще получи всичко, от което се нуждае.

— Да бягам! — изрече той, седна и загриза ноктите си. — Да бягам!

Въображението му рисуваше как се качва на парахода и след това закусва, пие студена бира и разговаря на палубата с дамите, после се качва на влака в Севастопол и пътува. Здравей, свобода! Гарите прелитат една след друга, въздухът става вее по-студен и по-сух, ето първите брези и ели, ето Курск, Москва... В бюфетите чорба от зеле, овнешко с каша, есетра, бира, с една дума, не азиатщина, а Русия, истинската Русия. Пътниците във влака говорят за търговия, за новите певци, за френско-руските симпатии; навсякъде се чувства жив, културен, интелигентен, бодър живот... По-скоро, по-скоро! Ето накрая и „Невски“, „Болшая морская улица“, а ето и „Ковенская“ — уличката, където бе живял някога като студент, ето и милото сиво небе, ръмвящия дъждец, мокрите файтонджии...

— Иван Андреич! — викна му някой от съседната стая. — Вкъщи ли сте си?

— Да! — отзова се Лаевски. — Какво има?

— Книжата!

Лаевски се надигна лениво, с главоболие и като се прозяваше и шляпаше с пантофите, отиде в съседната стая. Там пред отворения прозорец стоеше отвън на улицата един от неговите млади колеги и слагаше върху перваза на прозореца официалните книжа.

— Сега, драги — меко каза Лаевски и тръгна да търси мастилница; върна се до прозореца, подписа книжата, без да ги чете, и каза: — Жега!

— Да. Днеска ще дойдете ли?

— Едва ли... Нещо не ми е добре... Кажете, драги, на Шешковски, че ще намина следобед при него.

Чиновникът си отиде. Лаевски се опъна отново на канапето и се замисли:

„И така, трябва да се претеглят всички обстоятелства и да се вземат предвид. Преди да си замина от тук, трябва да платя дълговете си. Дълга около две хиляди рубли. Пари нямам... Това, разбира се, не е важно; една част ще заплатя някак си, а другата ще изпратя по-късно от Петербург. Главното е Надежда Фьодоровна... Преди всичко трябва да си изясним отношенията... Да“.

Малко по-късно той съобразяваше: „Дали да не ида по-добре да се посъветвам със Самойленко?“

„Може и да ида — мислеше той, — но каква полза от това? Пак ще взема да му говоря ни в клин, ни в ръкав за будоара, за жените, за това, кое е честно и кое не. Какви ти тук, дявол да го вземе, разговори за честното и нечестното, когато трябва да спасявам по-скоро живота си, когато се задушавам в този затвор и се погубвам?... Трябва най-после да се разбере, че да се продължава един такъв живот, като моя, е подлост и жестокост, пред които всичко останало е дребно и нищожно. Да бягам! — повтаряше си той, докато седеше. — Да бягам!“

Безлюдният морски бряг, неутолимият зной и еднообразието на трепкащите в омарата лилави планини, вечно еднакви и мълчаливи, вечно усамотени, му навяваха тъга и както му се струваше, го приспиваха и ограбваха. Възможно е да е много умен, талантлив, удивително честен; възможно е, ако не е обграден от всички страни с море и планини, от него да излезе отличен земски деятел, държавник, оратор, публицист, герой. Кой знае! Ако е така, нали ще е глупаво да умува честно ли е даровитият и полезен човек, например музикант или художник, да разбива стена и да лъже своите пазачи, за да избяга от плен? В положението на такъв човек всичко е честно.

В два часа Лаевски и Надежда Фьодоровна седнаха да обядват. Когато готвачката им поднесе доматиена чорба с ориз, Лаевски каза:

— Всеки ден едно и също. Не може ли веднъж чорбата да е със зеле?

— Няма зеле.

— Интересно. И у Самойленко ядат чорба от зеле, и у Маря Константиновна, само аз, кой знае защо, съм длъжен да сърбам тая

сладникава помия. Не може така, скъпа.

Както е при огромното мнозинство съпрузи, по-рано не минаваше нито един обяд без капризи и сцени между Лаевски и Надежда Фьодоровна, но откакто реши, че вече не я обича, той гледаше да ѝ отстъпва във всичко, говореше с нея меко и вежливо, усмихваше се, наричаше я „скъпа“.

— Тази чорба има вкус на сладък корен — каза той и се усмихна, силеше се да изглежда приветлив, но не издържа и добави: — Никой не се грижи у нас за домакинството... Ако наистина си толкова болна или заета с четене, моля, аз ще се заема с кухнята.

По-рано тя би му отвърнала „Заеми се“ или „Виждам, че искаш да ме превърнеш в готвачка“, но сега само плахо го погледна и почервения.

— Е, как се чувстваш днес? — попита я той ласкаво.

— Днес нищо особено. Само съм малко отпаднала.

— Трябва да се пазиш, скъпа. Ужасно се тревожа за теб.

Надежда Фьодоровна боледуваше от нещо. Самойленко казваше, че имала периодично повтаряща се треска, и я тъпчеше с хинин; другият доктор — Устимович, висок, мършав, саможив човек, който денем си седеше вкъщи, а вечер, хванал изправен бастуна в скръстените си зад гърба ръце, бавно се разхождаше по крайбрежната улица и кашляше, пък намираше, че имала някаква женска болест, и ѝ предписваше сгряващи компреси. Преди, когато Лаевски я обичаше, болестта на Надежда Фьодоровна пораждаше у него жалост и страх, сега обаче виждаше и в болестта ѝ фалш. Пожълтялото сънливо лице, безизразният поглед и прозевките, наблюдавани у Надежда Фьодоровна след пристъпите на треската, и това, че по време на тези кризи тя лежеше загърната с шал и приличаше повече на момченце, отколкото на жена, както и че в стаята ѝ беше задушно и непроветрено — всичко това според него разрушаваше илюзията и беше протест срещу любовта и брака.

Второто беше спанак с твърдо сварени яйца, а на Надежда Фьодоровна като болна ѝ поднесоха кисел с мляко. Когато тя с угрижен вид побутна отначало с лъжичката кисела и след това започна лениво да го яде, отпивайки от млякото, и той чуваше глътките ѝ, го обзе такава тежка омраза, че дори го засърбя главата. Той съзнаваше, че подобно чувство би било оскърбително дори спрямо куче, но го

беше яд не на себе си, а на Надежда Фьодоровна, задето предизвикваше у него това чувство. Започваше да разбира защо понякога мъжете убиват любовниците си. Самият той не би могъл да убие, разбира се, но ако се случеше сега да бъде съдебен заседател, би оправдал такова убийство.

— Мерсі, скъпа — каза той след обяда и целуна Надежда Фьодоровна по челото.

Вече в кабинета си, се разхожда близо пет минути от ъгъл до ъгъл, като поглеждаше под око ботушите си, след това седна на канапето и промърмори:

— Ще бягам, ще бягам! Ще си изясним отношенията и ще избягам!

Легна на канапето и отново си спомни, че мъжът на Надежда Фьодоровна е умрял може би по негова вина.

„Да обвиняваш някого, че се е влюбил или че е разлюбил, е глупаво — мъчеше се той да убеди самия себе си, легнал по гръб и вдигнал крака, за да нахлузи ботушите си. — Любовта и омразата са ни неподвластни. Що се отнася до мъжа й, аз може би съм една от косвените причини за смъртта му, но все пак — виновен ли съм, че се влюбих в жена му, а тя — в мене?“

След това стана, подири фуражката си и се запъти към своя колега Шешковски, у когото всеки ден се събираха чиновници да играят винт и да пият студена бира.

„С нерешителността си напомням Хамлет — мислеше Лаевски по пътя. — Колко вярно го е забелязал Шекспир! Ах, колко вярно!“

ГЛАВА 3

За да не скучае и за да помогне на затруднените с храната новопристигнали и несемейни, които по липса на хотели в града нямаше къде да обядват, Самойленко им предлагаше нещо като общо меню в дома си. В описваното време у него столуваха само двама: младият зоолог Фон Корен, който всяко лято идваше на Черно море да изучава ембриологията на медузите, и дяконът Победов, завършил неотдавна семинарията и командирован в градчето да замести заминалия на лечение възрастен дякон. И двамата плащаха за обяд и за вечеря по 12 рубли на месец и Самойленко беше получил честната им дума, че ще идват да обядват при него редовно към два часа.

Пръв обикновено пристигаше Фон Корен. Той седнаше мълчаливо в гостната, вземаше от масата албума и започваше внимателно да разглежда потъмнелите фотографии на непознати мъже с широки панталони и с цилиндри и на дами с кринолини и бонета; Самойленко на малцина помнеше имената, а за онези, които беше забравил, говореше с въздишка: „Прекрасен човек, изключителен ум!“ След албума Корен вземаше от етажерката пистолета и присвил лявото си око, дълго се прицелваше в портрета на княз Воронцов или пък заставаше пред огледалото и разглеждаше мургавото си лице с голямо чело и черни, къдриви като на негър коси, басмената си риза на едри цветя върху фон с неопределен цвят, напомняща персийски килим, и широкия кожен пояс вместо жилетка. Това самосъзерцаване му доставяше едва ли не по-голямо удоволствие от разглеждането на фотографиите и пистолета с изящната му обковка. Той беше много доволен и от лицето си, и от красиво подстриганата брадичка, и от широките си рамене, които явно говореха за неговото добро здраве и масивно телосложение. Беше доволен и от контешкия си костюм, като се почне от вратовръзката в тон с ризата, и се свърши с жълтите му обувки.

По същото време, докато той разглеждаше албума и стоеше пред огледалото, в кухнята и във вестибюла до нея Самойленко, без сако и

жилетка, разгърден, развълнуван и облян в пот, се суетеше около масите, зает с приготвянето на салатата или на някакъв сос, или пък на месото, краставиците и лука за студената супа, като блещеше свирепо очи срещу помагачия му ординарец и замахваше към него ту с ножа, ту с лъжицата.

— Подай ми оцета! — заповядваше той. — Тоест не оцета, а зехтина! — крещеше той и тропаше с крака. — Къде тръгна бе, говедо?

— За зехтина, ваше превъзходителство — с треперлив тенор отвърщаше обърканият ординарец.

— По-живо! Той е в долапа! И кажи на Даря да прибави в буркана с краставичките малко копър! Копър! Покрий сметаната, зяпльо, мухите ще я налазят!

От крясъците му кънтеше цялата къща. Когато до два часа оставаха десет или петнадесет минути, идваше дяконът, млад човек на двадесет и две години, възслаб, дългосок, голобрад и с едва забележими мустачки. Той се кръстеше с влизането си в гостната пред иконата, усмихваше се и протягаше ръка на Фон Корен.

— Здравейте — студено откликваше зоологът. — Къде бяхте?

— На пристанището да ловя попчета.

— Ясно... Вие, дяконе, изглежда, никога няма да се заемете с работата си.

— Защо пък? Работата не е заек да избяга — отвърщаше ухилен дяконът и пъхаше ръце в страшно дълбоките джобове на белия си подрасник.

— Няма кой да ви пердаши! — въздишаше зоологът.

Минаваше още четвърт час, а все не ги викаха за обяд и все още се чуваше как ординарецът тропат тичешком с ботуши от вестибюла до кухнята и обратно и как Самойленко му крещи:

— Остави го на масата! Къде го слагаш? Измий го първо!

Прегладнели, дяконът и Фон Корен започваха да тропат по пода с токове, за да изразят подобно на зрители в театрална зала своя протест. Най-сетне вратата се отваряше и измъченият ординарец обявяваше: обядът е готов! В столовата ги посрещаше Самойленко, целият плувнал в пот от кухненската задуха и навъсен; той ги гледаше яростно и с израз на ужас вдигаше капака от супника, сипваше им по чиния и едва след като се убедеше, че те ядат с апетит и че яденето им харесва, леко въздъхваше и седнаше в дълбокото си кресло. Лицето му

изразяваше нежност, умиление... Без да бърза, си наливаше чашка водка и провъзгласяваше:

— За младото поколение!

След разговора с Лаевски Самойленко през цялото време от сутринта до обед въпреки прекрасното си настроение чувстваше една дълбоко скрита потиснатост; беше му жал за Лаевски и искаше да му помогне. Той изпи чашка водка, преди да премине към супата, въздъхна и каза:

— Днес видях Ваня Лаевски. Трудно му е на човека. Материалната страна на живота му не е за завиждане, но главно — психологията го е налегнала. Жал ми е за момчето.

— Ето за кого никак не ми е жал! — рече Фон Корен. — Ако този симпатичен мъж потъваше, бих го побутнал и с пръчка: потъвай, братко, потъвай...

— Не е истина. Не би го направил.

— Защо мислиш така? — вдигна рамене зоологът. — Аз също съм способен на добра постъпка, както и ти.

— Добра постъпка ли е да удавиш човека? — изхили се дяконът.

— Лаевски? Да.

— На чорбата нещо като че ли й липсва... — помъчи се да промени разговора Самойленко.

— Лаевски е безусловно вреден и не по-малко опасен за обществото от холерния микроб — продължи Фон Корен. — Да го удавиш, е заслуга.

— Не ти прави чест да се изразяваш така за ближния си. Кажй: за какво толкова го мразиш?

— Не говори празни работи, докторе. Глупаво е да мразиш и да презираш микробите, а да гледаш на всеки срещнат, който и да бил той, като на ближен, това, покорно благодаря, значи да не разсъждаваш, да се откажеш от справедливото отношение към хората, с една дума, да си измиеш ръцете. Аз смятам твоя Лаевски за подлец, не крия това и напълно добросъвестно се отнасям към него като към подлец. Е, а щом като ти го приемаш за свой ближен — целувай си се с него; да го считаш за ближен, значи да се отнасяш към него така, както към мен и дякона, тоест никак. Ти си еднакво равнодушен към всички.

— Да наричаш човека подлец! — измърмори Самойленко и се намръщи с отвращение. — Това е толкова некрасиво, че не намирам

думи!

— За хората се съди по постъпките им — продължи Фон Корен. — Съдете сега вие, дяконе... С вас ще говоря. Дейността на господин Лаевски е широко разгъната пред вас като дълъг китайски ферман и можете да го четете от начало до край. Какво е постигнал за тези две години, откакто живее тук? Брои се на пръсти. Първо, научи жителите на градчето да играят винт; преди две години тази игра беше неизвестна тук, сега винт играят от сутрин до късна нощ всички, дори жените и хлапетата; второ, научи местните жители да пият бира, което също беше нещо непознато по-рано; на него също гражданите дължат сведенията си относно различните видове водка, така че сега с вързани очи могат да различат Кошелевската водка от „Смирнов №21“. Трето, преди тук живееха с чужди жени тайно по същите причини, по които крадците крадат тайно, а не явно; прелюбодеянието се смяташе за нещо, което се срамуваха да налагат на показ; Лаевски в това отношение е пионер: той живее с чуждата жена открито. Четвърто...

Фон Корен бързо изгълта супата и подаде чинията си на ординареца.

— Лаевски ми стана ясен още през първия месец от запознанството ни — продължи той, като се обръщаше към дякона. — Пристигнахме с него по едно и също време тук. Хората като него много обичат приятелството, сближаването, солидарността и тям подобни, защото винаги имат нужда от компания за винта, пиенето и хапването; при това те са бърбиви и не могат без слушатели. Станахме близки с него, тоест той ми се мъкнеше всеки ден, пречеше ми да работя и говореше с най-интимни подробности за своята метреса. Първото, което ме порази у него, беше необикновената му фалшивост, от която направо ми се повдигаше. Като негов приятел аз го упреквах, че много пие, живее нашироко и прави дългове, че нищо не върши и не чете, че му липсва култура и почти нищо не знае. В отговор на всички мои упреци той се усмихваше горчиво, въздишаше и казваше: „Аз съм несретник, излишен човек“ или: „Какво искате, уважаеми, от нас, отломки от крепостничеството?“, или пък: „Ние се израждаме...“ Или ми надуваше главата от приказки за Онегин, Печорин, Байроновия Каин, Базаров, за които обичаше да казва: „Това са нашите бащи по плът и дух“. Един вид, не той е виновен, че служебните документи залежават със седмици неразпечатани и че самият той пие и напива и

други около себе си, а му били виновни Онегин, Печорин и Тургенев, които измислили несретника и излишния човек. Причината за крайната разпуснатост и безобразията била, виждате ли, не в самия него, а някъде навън, в пространството. И при това — хитро измислено! — развратен, фалшив и противен бил не той самият, а ние... „ние, хора от осемдесетте години“, „ние, ленивите потомци на крепостното право“, „нас ни е осакатила цивилизацията“... С една дума, трябвало да разберем, че такъв велик човек, като Лаевски, е велик и в своето падение; че неговата разпуснатост, необразованост и нечистоплътност са природно-историческо явление, осветено от необходимостта, че причините в случая са световни, стихийни и че пред Лаевски трябва да окачат кандило, тъй като той е фатална жертва на времето, веянията, наследствеността и прочие. Всички чиновници и дами го слушаха, охкаха и ахкаха, а аз дълго не можех да разбера с кого имам работа: с циник или с изпечен мошеник? Такива субекти като него, на пръв поглед интелигентни и възпитани, които обичат да говорят много за собственото си благородство, умеят да се представят за необикновено сложни натури.

— Престани! — избухна Самойленко. — Няма да ти позволя в мое присъствие да говориш лошо за този изключително благороден човек!

— Не ме прекъсвай, Александър Давидич — студено каза Фон Корен. — Сега ще свърша. Лаевски е доста елементарен организъм. Ето каква е нравствената му схема: сутрин пантофите, къпане и кафе, след това до обед пантофите, разходка и разговори, в два часа пантофите, обяд и вино, в пет часа къпане, чай и вино, по-нататък винт и льготене, в десет часа къпане, чай и вино, а след полунощ сън и la femme^[1]. Съществуването му е затворено в тази тясна програма като яйце в черупка. Дали върви, седи, дали се сърди, пише или се радва — всичко се свежда до алкохола, картите, пантофите и жената. Жената играе в живота му съдбоносна, основна роля. Той сам разказва как едва 13-годишен бил вече влюбен; като студент първа година живеел с дама, която му оказала благотворно влияние и на която дължал музикалното си образование. Във втори курс откупил от публичния дом някаква проститутка и я въздигнал до себе си, тоест взел я за метреса, а тя поживяла с него половин година и избягала отново при господарката си и това бягство му причинило големи душевни страдания. Уви, той

така страдал, че трябвало да остави университета и да остане две години вкъщи без работа. Но всяко зло за добро. През това време се сблизил с една вдовица, която го посъветвала да остави юридическия факултет и да постъпи във филологическия. Така и направил. Със завършването на университета страстно се влюбил в сегашната си... как я казваха?... омъжената, и трябвало да бяга с нея тук, в Кавказ. Уж да търси идеали... В най-скоро време тя ще му омръзне и той ще побегне назад в Петербург пак да търси идеали.

— Отде си толкова сигурен? — избуча Самойленко и погледна ядосано зоолога. — Яж по-добре.

Поднесоха варен кефал с полски сос. Самойленко сложи на двамата столуващи по цяла риба и собственоръчно им я поля със соса. Две-три минути изминаха в мълчание.

— Жената играе съществена роля в живота на всеки човек — каза дяконът. — Няма как.

— Да, но в каква степен? За всекиго от нас жената е майка, сестра, съпруга, приятел, за Лаевски тя е всичко това, но и любовница. Тя, тоест съжителството с нея, е щастие и цел на живота му; той е весел, тъжен, скучен, разочарован — от жената; дотегне ли му животът — жената е виновна; изгрее ли зората на нов живот, намерят ли се идеали — тук търси жената... Задоволяват го само съчинения и картини, където фигурира жена. Според него нашето време е лошо и по-лошо от четиридесетте и шестдесетте години само защото не сме умеели да се отдаваме до самозабрава на любовния екстаз и страстта. Тези сладострастници трябва да имат в мозъка си особен израстък, нещо като сарком, който го притиска и управлява цялата му психика. Вгледайте се в Лаевски, когато е седнал в компания. Ще забележите: когато в негово присъствие се повдигне някой общ въпрос, например за клетката или за инстинкта, той се държи настрана, мълчи и не слуша; видът му е мрачен, разочарован, нищо не му е интересно, всичко е долно и нищожно, но стига да заговорите за женските и мъжките индивиди, за това например, че женската при паяците след оплождането ѝ изяжда мъжкия — очите му пламват от любопитство, лицето му се прояснява. Оживява човекът, с една дума. Всичките му мисли, колкото и благородни, възвишени или безразлични да са, имат винаги една и съща отправна точка. Вървиш с него по улицата и срещаш например магаре... „Кажете, моля ви — пита той, — какво ще

се получи, ако се чифтосат магарица с мъжка камила?“ А сънищата му! Разказвал ли ви е сънищата си? Това е нещо великолепно! Ту сънува, че го женят за луната, ту уж го викат в полицията и му заповядват там да съжителства с китара...

Дяконът се залива от смях; Самойленко се е начумерил и сърдито мръщи лицето си, за да не се засмее, но не издържа и прихва и той.

— Ама ги менти! — казва той, изтривайки сълзите си. — Ей Богу, менти!

[1] Жената (фр.). ↑

ГЛАВА 4

На дякона малко му трябваше да се разсмее, смееше се, и пръст да му покажеха, до пръсване, до припадък. Човек би си помислил, че обича да бъде сред хората само защото те имат смешни страни и си струва да им се дават смешни прякори. Беше кръстил Самойленко тарантула, ординареца му — юрдек и изпадна във възторг, когато веднъж Фон Корен нарече Лаевски и Надежда Фьодоровна макаци. Той жадно се вглеждаше в лицата, слушаше, без да мига, и ето — очите му заблестяваха, лицето му се напрягаше в очакване на момента, когато ще може да си даде воля и да се запревива от смях.

— Това е извратен и пропаднал субект — продължаваше зоологът, а дяконът впи поглед в лицето му в очакване на смешни думи. — Рядко ще срещнете някъде подобно нищожество. Физически е отпуснат, хилав и състарен, а интелектът му по нищо не се различава от този на някоя дебела търговка, която я бива само да плюска, да пие, да спи върху пух и да държи кочияша си за любовник.

Дяконът отново се затресе от смях.

— Не се смейте, дяконе — каза Фон Корен, — това е глупаво в края на краищата. Не бих обърнал внимание на неговото нищожество — продължи той, след като изчака дяконът да престане да се смее, — бих го отминал, без да го забележа, ако не беше толкова вреден и опасен. Вредността му е преди всичко в това, че се ползва с успех сред жените и по този начин застрашава да има потомство, тоест да подари на света дузина Лаевски, също такива хилави и извратени като него самия. Второ, той е във висша степен заразителен. Вече споменах за винта и бирата. Още година-две, и той ще завоюва цялото кавказко крайбрежие. Знаете до каква степен масата, особено средният й слой, вярва в интелигентността, в университетското образование, в изисканите маниери и литературния език. Каквато и низост да извърши, всички вярват, че това е хубаво, че така и трябва да бъде, понеже е интелигентен, либерален и е учил в университет. При това той е несретник, излишен човек, неврастеник, жертва на времето, а

това ще рече, че всичко му е позволено. Той е мило момче, душа човек, толкова благосклонно се отнася към човешките слабости; той е сговорчив, податлив, отстъпчив, не е надут, с него можеш и да пийнеш, и да попсуваш, и да поклюкарстваш... Масата, винаги склонна към антропоморфизъм в религията и морала, боготвори тъкмо ония кумири, които имат нейните слабости. Съдете само какво широко поле има той, за да пръска заразата си! При това не е лош актьор, напротив, достатъчно ловък лицемер е и много добре знае къде зимуват раците. Вземете извъртанятията и фокусите му например, макар и само отношението му към цивилизацията. Той не е и помирисвал цивилизация, а се вайка: „Ах, как сме осакатени от цивилизацията! Ах, как завиждам на диваците, на тези деца на природата, които не познават цивилизацията!“ В смисъл, виждате ли, че някога си, в стари времена, е бил предан с цялата си душа на цивилизацията, служил ѝ е, напълно я е разбрал, но тя го е уморила, разочаровала, измамила го е; той, виждате ли, е Фауст, втори Толстой... А Шопенхауер и Спенсър третира като хлапета и бащински ги потупва по рамото: е, как е, братко Спенсър? Разбира се, не е чел Спенсър, но колко мил е само, когато с лека, небрежна ирония говори за своята госпожа: „Тя е чела Спенсър!“ И го слушат, и никой не иска да разбере, че този шарлатанин няма право не само да се изказва за Спенсър с такъв тон, но дори да му ближе подметките! Само едно изключително самолюбиво, долно и гнусно животно може да се пъха в цивилизацията, в авторитетите, в чуждия олтар, да пръска кал и да им подмига като палячо с единствената цел да оправдае и да прикрие своята хилавост и нравствена нищожност.

— Не знам, Коля, какво искаш от него — каза Самойленко и погледна зоолога вече не ядосано, а виновно. — Той е човек като всички. Разбира се, не без слабости, но е на равнището на съвременните идеи, служи, принася полза на отечеството. Преди десет години работеше тук едно старче като пълномощник, човек с изключителен ум... Та той казваше...

— Стига, престани! — прекъсна го зоологът. — Казваш: служител. Но как служи? Да не би с появата му тук порядките да станаха по-добри, а чиновниците — по-изпълнителни, честни и вежливи? Напротив, с авторитета си на интелигентен човек с университетско образование той само узаконява тяхната разпуснатост.

Прилежен е само на двадесето число, когато дават заплатите, през останалите дни само тътри пантофите си и се мъчи да си придаде такъв израз, сякаш прави на руското правителство голяма услуга с това, че живее в Кавказ. Не, Александър Давидич, не се застъпвай за него. Не си искрен от начало до край. Ако наистина го обичаш и го смяташ за свой ближен, първо няма да бъдеш равнодушен към слабостите му, да проявяваш снизходителност, а ще се постараш, за негово добро, да го обезвредиш.

— Тоест как?

— Да го обезвредиш. Но тъй като е непоправим, може да бъде обезвреден само по един начин...

Фон Корен прокара пръст около шията си.

— Или да го удавиш например... — добави той. — В интерес на човечеството, а и в своя собствен, такива хора трябва да бъдат унищожавани. На всяка цена.

— Какви ги плещиш?! — надигна се Самойленко и загледа изненадан спокойното студено лице на зоолога. — Дяконе, какви ги дрънка? Ти с всичкия ли си?

— Не настоявам за смъртно наказание — каза Фон Корен. — Ако е доказано, че то е пагубно, измислете нещо друго. Не бивало да се премахне Лаевски, тогава го изолирайте, обезличете го, пратете го на принудителна работа.

— Какво приказваш? — ужаси се Самойленко. — С пипер, с пипер! — завика той с отчаян глас, забелязал, че дяконът яде пълнените тиквички, без да ги поръси с пипер. — Ти си човек с изключителен ум, а какви ги говориш?! Да пратиш на принудителна работа нашия приятел, един толкова горд, интелигентен човек!!!

— А ако е горд и вземе да се съпротивява, направо в пранги!

Самойленко не можа да изговори нито дума и само пошава с пръсти; дяконът погледна изуменото му, наистина смешно лице и прихна да се смее.

— Но стига сме говорили за това — каза зоологът. — Запомни само едно, Александър Давидич, че първобитното човечество е било предпазвано от подобни на Лаевски индивиди чрез борбата за съществуване и подбора; днес нашата култура значително е отслабила борбата и подбора и ние сами трябва да се погрижим за унищожаването на хилавите и негодните, иначе, когато всички тези

Лаевски се размножат, цивилизацията ще загине и човечеството ще се изроди напълно. Сами ще сме си виновни.

— Ако ще давим и бесим хората — отбеляза Самойленко, — то по дяволите твоята цивилизация, по дяволите човечеството! По дяволите! Виж какво ще ти кажа: ти си човек учен, с изключителен ум, ти си гордост за отечеството, но немците са те развалили. Да, немците! Немците!

Откакто беше напуснал Дерпт^[1], където бе следвал медицина, Самойленко рядко виждаше немци и не беше прочел нито една немска книга, но според него цялото зло в политиката и науката идваше от немците. Как беше стигнал до този извод, самият той не би могъл да каже, но държеше твърдо на него.

— Да, немците! — повтори той още веднъж. — Да идем да прием чай.

Станаха и тримата, сложиха си шапките и отидоха в градинката пред входа, където се настаниха под сянката на бледните кленове, крушите и кестена. Зоологът и дяконът седнаха на пейката до масичката, а Самойленко се отпусна в плетения стол с широка полегатата облегалка. Ординарецът им донесе чай, сладко и бутилка сироп.

Беше много горещо, около тридесет градуса на сянка. Знойният въздух замря, беше толкова неподвижен, че дългата паяжина, проточила се от кестена до земята, бе провиснала и не помръдваше.

Дяконът взе китарата, която постоянно лежеше на земята край масата, настрои я и запя тихо, с тънък гласец: „Момци семинаристи край кръчмата стояха“... но тутакси млъкна, изнурен от жегата, избърса потта от челото си и погледна нагоре към горещото синьо небе. Самойленко задряма; от зноя, тишината и сладката следобедна дрямка, която бързо налегна цялото му тяло, той отпадна и главата му се замая, ръцете му увиснаха, очите му се присвиха, главата му клюмна на гърдите. Той погледна със съзливо умиление Фон Корен и дякона и замърмори:

— Младото поколение... Звезда на науката и светилник на църквата... Току-виж, станал от тая дългопола алилуя някой митрополит, че и ръка ще трябва тогава да му се целува... Какво пък... да му дава Господ...

Скоро се разнесе похъркване. Фон Корен и дяконът допиха чая си и излязоха на улицата.

— Пак ли на пристанището да ловите попчета? — попита зоологът.

— Не, горещичко е.

— Отбийте се при мен. Ще опаковате колета ми и ще препишете туй-онуй. Тъкмо ще обсъдим с какво да се заемете. Трябва да се работи, дяконе. Така не бива.

— Думите ви са справедливи и логични — рече дяконът, — но леността ми си намира извинение в обстоятелствата на сегашния ми живот. Както знаете, неопределеността на положението спомага значително за апатичното състояние на хората. Временно ли съм изпратен тук или завинаги, един Господ знае; живея в неизвестност, а жена ми си живурка при баща си и скучае. Пък и да си призная, от жегата мозъкът ми се е разкиснал.

— Празни работи — каза зоологът. — И на жегата може да се свикне, и без жената също. Не бива да се отпускаме. Човек трябва да се държи.

[1] Така се е наричал град Тарту (Естония) от 1224 до 1893 г. ↑

ГЛАВА 5

Надежда Фьодоровна отиваше сутринта да се къпе, придружена от готвачката Олга, която се бе натоварила с кана, меден леген, чаршафи и гъба. Два неизвестни парахода с опушени бели комини стояха на рейд. Трябва да бяха чуждестранни товарни. Някакви мъже, целите в бяло, че и с бели обувки, ходеха по пристанището и крещяха силно на френски, а от същите параходи нещо им отвърщаха. Камбаните на малката градска черква биеха усилено.

„Днес е неделя!“ — спомни си с удоволствие Надежда Фьодоровна.

Тя се чувстваше напълно здрава и бе във весело, празнично настроение. С новата си широка рокля от соа екрю и с голяма сламена шапка, чиято широка периферия беше силно прегънатата към ушите, така че лицето ѝ надничаше сякаш от кутийка, си представяше, че изглежда твърде миличка. Мислеше си, че в целия град има само една млада, красива и интелигентна жена — именно тя, и че единствено тя умее да се облича евтино, изящно и с вкус. Тази рокля например ѝ струва само 22 рубли, а колко е сладка! В целия град единствено тя може да се харесва, а мъже има много и всички те трябва по неволя да завиждат на Лаевски.

Надежда Фьодоровна се радваше, че напоследък той беше студен, сдържано вежлив с нея и от време на време дори дързък и груб; на всичките му постъпки, както и на презрителните му, студени или странни, непонятни погледи тя би реагирала преди със сълзи, упреци и заплахи, че ще си замине или ще се умори с глад, сега обаче само пламваше, поглеждаше го виновно и се радваше, че той не търси милувките ѝ. Щеше да е още по-добре, ако я ругаеше или заплашваше, тъй като се чувстваше много виновна пред него. Струваше ѝ се, че е виновна, първо, задето не съчувстваше на мечтите му за трудов живот, заради който бе зарязал Петербург и пристигнал тук в Кавказ, и беше уверена, че напоследък той ѝ се сърди именно за това. Когато бе тръгнала за Кавказ, ѝ се струваше, че още първия ден ще намери тук

уединено кътче на брега, уютна сенчеста градинка с птички и ручейчета, където ще може да сади цветя и зеленчуци, да развъжда патици и кокошки, да кани съседите, да лекува бедните селяни и да им раздава книжлета за четене; оказа се, че Кавказ — това са голи планини, гори и огромни долини, че трябва дълго да подбиращ, да тичаш и да строиш и че тук няма никакви съседи, и е много горещо, и могат да те ограбят. Лаевски не бързаше да се сдобие с участък; тя беше доволна от това и двамата сякаш се бяха наговорили мислено никога да не споменават за трудовия живот. Щом ѝ мълчи, мислеше си, значи се сърди, че тя мълчи.

Второ, без негово знание тя бе накупила за тези две години от магазина на Ачмианов разни дреболии за около триста рубли. Купуваше по малко кога платове, кога коприна, кога някой чадър и незабелязано бе натрупала този дълг.

„Днес вече ще му кажа...“ — реши тя, но мигом съобрази, че при сегашното настроение на Лаевски едва ли ще е удобно да му споменава за дълговете си.

Трето, тя вече два пъти в отсъствието на Лаевски приемаше у дома си Кирилин, полицейския пристав: веднъж сутринта, когато Лаевски беше отишъл да се къпе, и втори път в полунощ, когато той играеше карти. Като си спомни за това, Надежда Фьодоровна пламна цялата и хвърли поглед към готвачката, сякаш да се убеди, че тя не подслушва мислите ѝ. Дългите, нетърпимо горещи скучни дни, прекрасните сладостни вечери, душните нощи и целият този живот, когато от сутрин до вечер не знаеш за какво да употребиш ненужното време, и натрапчивите мисли, че тя е най-красивата и млада жена в града и че младостта ѝ си отива на вятъра, и самият Лаевски — честен, идеен, но еднообразен, който вечно шляпа с пантофите си, гризе ноктите си и досажда с капризите си — всичко това ѝ влияеше, малко по малко я овладяха желанието и тя ден и нощ като луда мислеше за едно и също. В дъха си, в погледите, в тона на гласа и в походката си усещаше само желанието си; шумът на морето ѝ нашепваше, че трябва да люби, вечерният мрак — същото, планините — същото... И когато Кирилин започна да я ухажва, не беше по силите ѝ, а и не искаше, не можеше да се противи и му се отдаде...

Този път чуждестранните параходи и хората в бяло, кой знае защо, ѝ напомниха някаква огромна зала; заедно с френската реч в

ушите ѝ закънтяха звуците на валс и гърдите ѝ потръпнаха от безпричинна радост. Поиска ѝ се да танцува и да бърбори на френски.

Тя с радост си мислеше, че в изневярата ѝ няма нищо страшно. В изневярата ѝ душата не бе взела участие; тя продължава да обича Лаевски, което се вижда от това, че го ревнува, жали и скучае без него вкъщи. Кирилин не се оказа нещо особено, беше грубоват, макар и красив, с него всичко бе приключено и повече нищо нямаше да има. Било каквото било, това не засяга никого, а и да научи, Лаевски няма да повярва.

На брега имаше само една женска къпалня, а мъжете се къпеха под открито небе. Надежда Фьодоровна завари в къпалнята Маря Константиновна Битюгова — възрастна дама, жена на чиновник, и 15-годишната ѝ дъщеря Катя, гимназистка: двете седяха на скамейката и се събличаха. Маря Константиновна беше добра, възторжена и деликатна особа, говореше провлечено и с патос. До 32-годишна възраст беше служила като гувернантка, после се бе омъжила за чиновника Битюгов, малък плешив човек със сресани към слепоочията коси и много хрисим. И досега тя бе влюбена в него, ревнуваше го, пламваше при думата „любов“ и уверяваше всички, че била много щастлива.

— Скъпа моя! — каза тя възторжено, като видя Надежда Фьодоровна и придаде на лицето си израз, който всичките ѝ познати наричаха захаросан. — Мила, колко приятно е, че дойдохте! Ще се къпем заедно — това е очарователно!

Олга бързо свали роклята и ризата си и се зае да съблича господарката си.

— Днес не е толкова горещо като вчера, нали? — каза Надежда Фьодоровна и потръпна от грубите докосвания на голата готвачка. — Вчера едва не умрях от задухата.

— О, да, мила! Аз самата едва не се задуших. Вярвате ли, вчера се къпах три пъти... представяте ли си, мила, три пъти! Дори Никодим Александрич се разтревожи.

„Как може да са толкова грозни? — помисли си Надежда Фьодоровна, като погледна Олга и жената на чиновника; хвърли поглед и към Катя и си помисли: Момичето има хубаво телце“.

— Вашият Никодим Александрич е много, много трогателен! — каза тя. — Направо съм влюбена в него.

— Ха-ха-ха! — засмя се пресилено Маря Константиновна. — Това е очарователно!

Щом се освободи от дрехите си, Надежда Фьодоровна изпита желание да литне. Струваше ѝ се, че ако размаха ръце, непременно ще полети като птица. Съблечена, тя забеляза, че Олга гледа с погнуса бялото ѝ тяло. Олга, млада войнишка жена, живееше със законния си мъж и затова се смяташе за по-добра и по-горна от нея. Надежда Фьодоровна чувстваше също, че Маря Константиновна и Катя не я уважават и се страхуват от нея. Това ѝ беше неприятно и за да се издигне в очите им, каза:

— В Петербург вилният сезон сега е в разгара си. Толкова познати имаме с мъжа ми! Ще трябва да замина да се видя с тях.

— Вашият мъж, струва ми се, е инженер? — плахо запита Маря Константиновна.

— Говоря за Лаевски. Той има много познати. Но за съжаление майка му е горда аристократка и ограничена...

Надежда Фьодоровна не довърши и се хвърли във водата; Маря Константиновна и Катя влязоха след нея.

— Нашето общество е пълно с предразсъдъци — продължи Надежда Фьодоровна — и да живееш в него, не е така лесно, както изглежда.

Маря Константиновна, която беше служила като гувернантка в аристократически семейства и беше наясно с това общество, каза:

— О, да! Вярвате ли, мила, Гаратински държаха да съм с различен тоалет и на закуска, и на обяд, така че, като да бях някаква актриса, освен заплата получавах още и за гардероба си.

Тя застана между Надежда Фьодоровна и Катя, сякаш за да прегради дъщеря си от водата, която миеше тялото на Надежда Фьодоровна. През отворената врата към морето се виждаше как някой плува на сто крачки от къпалнята.

— Мамо! Това е нашият Костя! — обади се Катя.

— Ах, ах! — закудкудяка изплашено Маря Константиновна. — Ах! Костя — завика тя, — върни се! Костя, върни се!

Костя, момче на четиринадесет години, за да блесне с храбростта си пред майка си и сестра си, се бе гмурнал и отплувал навътре, но се бе уморил и сега бързаше да се върне, ала по сериозното му напрегнато лице се виждаше, че не вярва в силите си.

— Все ядове с тези момчета, мила! — взе да се успокоява Маря Константиновна. — Кога ли ще си счупи врата. Ах, мила, колко приятно е и в същото време колко тежко е да бъдеш майка! От всичко се страхуваш.

Надежда Фьодоровна сложи сламената си шапка и се хвърли навътре в морето. Тя отплува на десетина метра и се обърна по гръб. Виждаше така морето от хоризонта, параходите, хората по брега, града и всичко това заедно със зноя и прозрачните нежни вълни я дразнеше и ѝ шепнеше, че трябва да живее, да живее... Покрай нея бързо, порейки енергично вълните и въздуха, премина платноходка; мъжът на кормилото я гледаше и на нея ѝ беше приятно, че я гледат...

След като се изкъпаха, дамите се облякоха и тръгнаха заедно.

— Втриса ме през ден, а пък не отслабвам от това — говореше Надежда Фьодоровна, като облизваше солените си от морска вода устни и отвърщаше с усмивка на поклоните на срещаните познати. — Винаги съм била пълна, но сега, струва ми се, съм напълняла още повече.

— Това, мила, е от натурата. Който не е предразположен към пълнеене, както съм аз например, никаква храна не му помага. Намокрили сте си обаче шапката, мила.

— Нищо, ще изсъхне.

Надежда Фьодоровна видя отново хората, облечени в бяло, които ходеха по крайбрежната улица и разговаряха на френски; и кой знае защо, в гърдите ѝ отново се надигна радост и тя смътно си припомни някаква огромна зала, в която някога бе танцувала или може би я бе сънувала. Но нещо дълбоко в душата ѝ нашепваше, че тя е дребна, пошла, долна, нищожна жена...

Маря Константиновна се спря пред входа на дома си и я покани да влезе и поседи.

— Елате, драга моя! — каза тя с умоляващ глас и в същото време погледна Надежда Фьодоровна с безпокойство и надежда: дано се откаже и не влезе!

— С удоволствие — съгласи се Надежда Фьодоровна. — Знаете как обичам да идвам у вас!

И влезе вътре. Маря Константиновна я настани да седне, поднесе ѝ кафе, почерпи я с козуначени кифли, след това ѝ показа фотографиите на бившите си възпитанички — госпожиците

Гаратински, които се бяха вече изпоженили, показва също бележките на Катя и Костя; бележките бяха много добри, но за да изглеждат още по-добри, тя с въздишка се оплака колко трудно било вече да учиш в гимназия... Тя се грижеше за гостенката си и в същото време я съжаляваше и страдаше от мисълта, че с присъствието си Надежда Фьодоровна може да повлияе лошо върху нравствеността на Костя и Катя, и се радваше, че нейният Никодим Александрич не си е вкъщи. Тъй като според нея всички мъже обичат „такива“, Надежда Фьодоровна можеше лошо да повлияе и върху Никодим Александрич.

По време на разговора си с гостенката Маря Константиновна нито за миг не забравяше, че същата вечер ще има пикник и че Фон Корен я бе помолил настойчиво да не говори за това пред макаките, тоест пред Лаевски и Надежда Фьодоровна, но тя се изпусна, без да иска, цялата пламна и каза смутено:

— Надявам се, че и вие ще дойдете!

ГЛАВА 6

Бяха се наговорили да излязат на седем-осем версти от града по пътя на юг, да спрат край духана^[1] при сливането на двете рекички — Черна и Жълта, и да сварят там рибена чорба. Потеглиха още в пет часа. Най-отпред с кабриолета пътуваха Самойленко и Лаевски, след тях в каляска, впрегната в тройка, Маря Константиновна, Надежда Фьодоровна, Катя и Костя; при тях беше и кошницата с провизиите и приборите. В следващия екипаж се возеха приставът Кирилин и младият Ачмианов, синът на същия онзи търговец Ачмианов, на когото Надежда Фьодоровна дължеше триста рубли. Срещу тях на седалката, присвит и с подгънати крака, седеше Никодим Александрич, дребен, прибран, с гладко причесани коси на слепоочията. Най-отзад ги следваха Фон Корен и дяконът; в краката на дякона лежеше кошница с риба.

— Отбиваай! — крещеше с цяло гърло Самойленко, когато насреща им се зададеше волска кола или някой абхазец на магаре.

— След две години, когато ще разполагам със средства и хора, ще се отправя в експедиция — разказваше Фон Корен на дякона. — Ще мина по брега от Владивосток до Беринговия проток и след това — от протока до устието на Енисей. Ще начертаем карта, ще изучим фауната и флората и ще се заемем подробно с геологията, както и с антропологически и етнографски изследвания. От вас зависи ще дойдете ли с мен или не.

— Това е невъзможно — каза дяконът.

— Защо?

— Аз съм зависим, семеен човек.

— Жена ви ще ви пусне. Ние ще я осигурим. Още по-добре, ако я убедите, за обща полза, да стане монахиня; това би ви дало възможност самият вие да се покалугерите и да се включите в експедицията като йеромонах. Мога да ви уредя това.

Дяконът мълчеше.

— Добре ли сте запознат с богословската част? — попита го зоологът.

— Слабичко.

— Хм... Тук нищо не мога да ви посъветвам, защото и самият аз съм слабо запознат с богословието. Дайте ми списък на книгите, които са ви необходими, за да ви ги изпратя през зимата от Петербург. Ще ви е необходимо също да прочетете записките на духовниците пътешественици; между тях се срещат добри етнологзи и познавачи на източните езици. Когато се запознаете с техния похват, ще ви бъде полесно да пристъпите към работата. А докато нямате книгите, не губете напразно време, идвайте при мене и ще се заемем с компаса, ще минем метеорологията. Всичко това е необходимо.

— Абе това е така... — измънка дяконът и се засмя. — Молах за място в Средна Русия и чичо ми, който е протойерей, обеща да ми съдейства. Ако тръгна с вас, ще излезе, че напразно съм го тревожил.

— Не разбирам колебанията ви. Като обикновен дякон, който служи само по празниците, а през останалите дни е свободен, вие и след десет години ще си останете все такъв, какъвто сте сега, само дето ще пуснете мустаци и брада, докато, върнали се от експедицията, след същите тези десет години ще бъдете съвсем друг човек, със съзнание, че нещо сте постигнали.

От дамския екипаж се чуха викове на ужас и възторг. Екипажите се движеха по път, прокаран над съвсем отвесен скалист бряг, и всички имаха усещането, че препускат по някаква полица, прикрепена към висока стена, и всеки миг ще полетят в пропастта. Отдясно се разстиляше морето, отляво беше неравната кафява стена с черни петна, червени жилки и пълзящи коренища, а над главите им, надвесили се сякаш със страх и любопитство, гледаха надолу къдрави иглолистни клонаци. След минута отново писък и смях: минаваха под огромна надвиснала скала.

— Не ми е ясно за какъв дявол съм тръгнал с вас — каза Лаевски. — Колко глупаво и банално? Аз трябва да пътувам на север, да бягам, да се спасявам, а, кой знае защо, съм тръгнал на този идиотски пикник.

— Погледни само панорамата! — каза му Самойленко, когато конете свиха наляво и се откри долината на Жълтата рекичка, и самата тя блесна — жълта, мътна, бясна...

— Нищо хубаво не виждам в това, Саша — отвърна Лаевски. — Да се възторгваш непрекъснато от природата, значи да демонстрираш бедността на собственото си въображение. В сравнение с онова, което може да ми даде моето въображение, всички тези поточета и скали са дивотия и нищо повече.

Каляските се носеха вече по брега на рекичката. Малко по малко високите хълмисти брегове взеха да се събират, долината се стесняваше и заприличваше в далечината на клисура; каменистата планина, покрай която пътуваха, беше образувана от огромни камъни, които тегнеха един връз друг с такава страшна сила, че всеки път, щом ги погледнеш, Самойленко неволно изпъшкваше. На места мрачната и красива планина се прорязваше от тесни пукнатини и проломи, които облъхваха пътуващите с влага и тайнственост; през теснините се виждаха други планински хребети, тъмнокафяви, розови, лилави, сивкави или зелени, с ярка светлина. Понякога, когато минаваха покрай проломите, се чуваше как някъде от височината пада и се пръска в камъните вода.

— Ах, проклети планини — въздишаше Лаевски, — колко са ми омръзнали!

Там, където Черната рекичка се вливаше в Жълтата и черната, приличаща на мастило вода зацапваше жълтата и се бореше с нея, встрани от пътя стоеше духанът на татарина Кербалай с руско знаме на покрива и с табела, изписана с тебешир: „Приятен духан“; около него имаше малка градинка, оградена с плет, с маси и пейки, а сред жалките бодливи тръни се възправяше един-единствен кипарис, красив и тъмен.

Кербалай, дребен, пъргав татарин със синя риза и бяла престилка, стоеше на пътя и се кланяше ниско на екипажите с ръце върху корема, показал в усмивка белите си блестящи зъби.

— Здравсти, Кербалайка? — викна му Самойленко. — Ще спрем малко по-нататък, а ти ни донеси там самовара и столове! Живо!

Кербалай кимаше със стриганата си глава и нещо бърбореше, но само седящите в последния екипаж можаха да чуят: „Има пъстърва, ваше превъзходителство“.

— Носи я, носи! — каза му Фон Корен.

Екипажите спряха на около петстотин крачки от духана. Самойленко намери малка полянка с пръснати по нея камъни, удобни

за сядане. Имаше и едно дърво, повалено от буря, с изтръгнати мъхнати корени и с изсъхнали жълти игли. Недалеч над рекичката беше прехвърлено неустойчиво мостче от греди, а на другия бряг, точно насреща, стоеше на четири невисоки кола малък плевник, сушилня за царевица, напомняща къщурката на кокоши крака от приказката; от вратата ѝ на долу се спускаше стълбичка.

Първото впечатление на всички беше такова, че никога не ще се измъкнат от тук. От всички страни, накъдето и да погледнеш, се надигаха една връз друга планини и откъм духана и тъмния кипарис бързо-бързо пълзяха вечерни сенки. От това тясната крива долина на Черната рекичка ставаше още по-тясна, а планинските хребети — повисоки. Чуваше се как реката бучеше, и църкаха безспир жътвари.

— Очарователно! — каза Маря Константиновна, дишайки дълбоко от възторг. — Деца, погледнете колко е хубаво! Каква тишина!

— Да, наистина е хубаво — съгласи се Лаевски; изгледът му хареса и, който знае защо, когато погледна небето, а след това — синкавия дим от комина на духана, изведнъж му стана тъжно. — Да, хубаво е! — повтори той.

— Иван Андреич, опишете този изглед! — каза прочувствено Маря Константиновна.

— Защо? — попита Лаевски. — Впечатлението е по-силно от всякакво описание. Това богатство от тонове и звуци, което всеки получава от природата посредством впечатленията, писателите го опошляват до безобразен, неузнаваем вид.

— Нима? — студено запита Фон Корен, който си бе избрал най-големия камък край водата и се мъчеше да се покатери на него, за да седне. — Нима? — повтори той и погледна вторачено Лаевски. — А Ромео и Жулиета? А например украинската нощ на Пушкин? Природата трябва да им се поклони до земята.

— Възможно и тъй да е... — съгласи се Лаевски, защото го домързя да се задълбочава и да противоречи. — Впрочем — каза той след малко — какво толкова са всъщност Ромео и Жулиета? Красивата поетична, чиста любов — това са рози, под които се мъчат да скрият гнилотата. Ромео е също такова животно, както и всички останали.

— За каквото и да заговори човек, вие всичко свеждате до...

Фон Корен погледна Катя и не довърши.

— До какво свеждам всичко? — попита Лаевски.

— Казват ви например: „Колко красива е тази чепка грозде!“, а вие: „Да, но колко е безобразна, когато я дъвчат и смилат в стомаха си“. Защо трябва да се говорят тия неща? Не е ново и... изобщо странен похват.

Лаевски знаеше, че Фон Корен не го обича, затова се боеше от него и в негово присъствие се чувстваше така, като че отвсякъде му е тясно и зад гърба му стои някой. Той нищо не отвърна, дръпна се встрани и съжали, че беше дошъл.

— Господа, марш за съчки за огън! — изкомандва Самойленко.

Всички се пръснаха кой където намери, и останаха само Кирилин, Ачмианов и Никодим Александрич. Кербалай донесе столове, застла един килим на земята и сложи на него няколко бутилки с вино. Приставът Кирилин, висок представителен мъж, който и в пек, и в мраз не се разделяше от навлечения върху китела му шинел, напомняше с горделивата си осанка, с важната си походка и с ниския си, малко пресипнал глас млад провинциален полицейски началник. Изразът на лицето му беше тъжен и сънлив, сякаш го бяха събудили току-що против желанието му.

— Какво си донесъл, говедо? — изръмжа той на Кербалай, като изговаряше бавно всяка дума. — Бях ти поръчал кварели, а какво си домъкнал, татарска муцуно? А? Какво?

— Имаме си достатъчно свое, Егор Алексеич — плахо и вежливо отбеляза Никодим Александрич.

— Какво? Но аз желая да има и мое вино. Предполагам, че щом участвам в пикника, имам пълното право да внеса своя дял. Пред-по-ла-гам! Донеси десет бутилки кварели!

— Защо толкова много? — изненада се Никодим Александрич, който знаеше, че Кирилин нямаше пари.

— Двадесет бутилки! Тридесет! — викна Кирилин.

— Оставете го, така да е — прошепна Ачмианов на Никодим Александрич, — аз ще ги платя.

Надежда Фьодоровна беше във весело, закачливо настроение. Искаше ѝ се да скача, да се смее, да крещи, да дразни, да кокетничи. В евтината си басмена рокля на сини точици, с червени обувки и със сламената си шапка се чувстваше мъничка, прелестна, лека и въздушна като пеперуда. Тя притича по неустойчивото мостче и около минута се взира във водата, докато ѝ се зави свят, след това изпищя и побягна със

смях към сушилнята и ѝ се струваше, че всички мъже, дори и Кербалай, ѝ се любуват. Когато в бързо настъпващата тъмнина дърветата взеха да се сливат с планината, а конете — с екипажите, и в прозорците на духана блесна светлина, тя се изкачи по пътечката, която се виеше между камъните и бодливите храсти, горе на билото и седна на един камък. Долу край накладения вече огън се движеше със запретнати ръкави дяконът и дългата му черна сянка обикаляше като радиус около пламъците; той подхвърляше съчки в огъня и с една лъжица, привързана към дълга пръчка, бъркаше в котела. Самойленко шеташе около огъня с бакъреночервено лице както в кухнята у дома си и крещеше свирепо:

— Къде е солта, господа? Нима сте я забравили? Какво сте насядали всички като помешчици, аз самичък ли да ви шетам?

Върху поваленото дърво един до друг седяха Лаевски и Никодим Александрич и замислено гледаха огъня. Маря Константиновна, Катя и Костя вадеха от кошниците приборите за чай и чиниите. Скръстил ръце и поставил единия си крак върху камъка, Фон Корен стоеше на брега досами водата и мислеше за нещо. Червените петна от огъня заедно със сенките по земята танцуваха около тъмните човешки фигури, трепкаха върху планината, дърветата, моста и сушилнята; отсрещният стръмен изровен бряг беше целият осветен, мигаше и се отразяваше в рекичката и бързо бягащата бурна вода разкъсваше на части отражението му.

Дяконът тръгна за рибата, която Кербалай чистеше и миеше на брега, но на половината път се спря и се огледа наоколо.

„Боже мой, колко е хубаво! — помисли си той. — Хора, камъни, огън, здрачина, повалено дърво — нищо повече, но колко е хубаво!“

На отсрещния бряг около сушилнята се появиха някакви непознати хора. Поради трепкащата светлина и носения натам дим от огъня всички тези хора не можеше да се разгледат наведнъж, а се виждаха поотделно — ту някоя рошава шапка и сива брада, ту синя риза, ту дрипава дреха от раменете до коленете и кинжал на корема, ту младо мургаво лице с черни вежди, такива гъсти и резки, сякаш изписани с въглен. Четири-пет души от тях седнаха на земята в кръг, а останалите петима се отправиха към сушилнята. Единият застана на вратата с гръб към огъня и заразказва, с ръце отзад, нещо, изглежда, много интересно, защото, когато Самойленко хвърли нови съчки и

огънят лумна, пръсна искри и ярко освети сушилнята, се видя как от вратата гледат две спокойни физиономии, изразяващи дълбоко внимание, и как насядалите в кръга се обърнаха и взеха да се вслушват и те в разказа. Малко по-късно седналите запяха тихо нещо провлечено, мелодично, приличащо на църковна песен по Велики пости... Заслушан в песента, дяконът си представи какво ще стане с него, когато се върне от експедицията: вече млад йеромонах мисионер, автор с име и великолепно минало; помазват го за архимандрит, след това за архиерей; той служи литургия в катедралата; изкачва се на амвона със златна митра и с панагия на гърдите и осенявайки стълпения народ с трикирий и дикирий, произнася: „Призри с небесе, Боже, и виждь и посети виноград сей, его же насади десница твоя!“ А в отговор децата запяват с ангелски гласове: „Святи Боже...“

— Дяконе, къде е рибата? — чу се гласът на Самойленко.

Като се върна при огъня, дяконът си представи как в горещ юлски ден по прашния път се ниже църковно шествие; най-отпред селяните носят хоругви, а жените и момите — икони, след тях вървят момченцата от хора и псалтът с превързана буза и със слама в косите, после по реда си и той, дяконът, след него попът със скуфейката и с кръст в ръце и вече зад него се точи тълпа от мъже, жени и хлапетии; тук, в тълпата, са и попадията, и жена му със забрадки. Хорът на момчетата запява, деца реват, кряскат пьдпьдъци, пее чучулига... Ето че шествието спира и поръсват със светена вода паството... Продължават по-нататък и коленичат с молитва за дъжд. После хапване, разговори...

„И това също е хубаво...“ — помисли си дяконът.

[1] Питейно заведение от рода на кръчмите в Кавказ. ↑

ГЛАВА 7

Кирилин и Ачмианов се изкачваха нагоре по пътеката. Ачмианов изостана и се спря, а Кирилин приближи до Надежда Фьодоровна.

— Добър вечер! — козирува той.

— Добър вечер!

— Мда! — каза Кирилин и погледна замислено небето.

— Какво да? — попита Надежда Фьодоровна и замълча, защото забеляза, че Ачмианов ги наблюдава.

— Така значи — бавно заговори офицерът, — нашата любов увехна, преди да разцъфне, така да се каже. Как с ваше позволение да разбираме това? Някакво кокетство от ваша страна ли е, или пък ме смятате за безделник, с когото можете да постъпвате, както си щете?

— Това беше грешка! Оставете ме! — каза рязко Надежда Фьодоровна, като го погледна в тази прекрасна, чудесна вечер със страх и се запита с недоумение: нима наистина този човек ѝ е харесвал, макар и за минута, и ѝ е бил близък?

— Тъй! — каза Кирилин, постоя известно време в мълчание, помисли и каза: — Какво пък? Ще изчакаме, когато бъдете в по-добро настроение, а засега смея да ви уверя, че съм порядъчен човек и на никого няма да позволя да се съмнява в това. Няма да ме разигравате! Adieu!

Той отново козирува и тръгна встрани, провирайки се между храстите. Малко след това се приближи нерешително и Ачмианов.

— Днес е чудна вечер! — каза той с лек арменски акцент.

Той имаше приятен вид, обличаше се по модата, държеше се просто като благовъзпитан младеж, но Надежда Фьодоровна не го обичаше за това, че дължеше на баща му триста рубли; беше ѝ неприятно също така, че на пикника са поканили този бакалин, както и че той бе решил да ѝ додява именно тази вечер, когато на душата ѝ беше толкова спокойно.

— Изобщо с пикника ни провървя — каза той и замълча.

— Да — съгласи се тя и спомнила си сякаш своя дълг, каза небрежно: — Да, предайте във вашия магазин, че тези дни Иван Андреич ще мине и ще заплати триста... или не помня точно колко рубли.

— Готов съм да дам още триста, стига да не ми напомняте всеки ден за това. Защо е тази проза?

Надежда Фьодоровна се засмя; мина ѝ през ум смешната мисъл, че ако не е достатъчно нравствена и пожелае, то за един миг би могла да се отърве от дълга си. Ако завърти например главата на този красив млад будала! Колко всъщност смешно, нелепо и диво би било! И изведнъж ѝ се поиска да го накара да се влюби в нея, да го обере, да го захвърли и после да види какво ще излезе от това.

— Разрешете ми да ви дам един съвет — плахо каза Ачмианов. — Пазете се, моля ви, от Кирилин. Той навсякъде разправя за вас ужасни неща.

— Никак не ме интересува какво разправя за мен всеки глупак — каза студено Надежда Фьодоровна, но я обзе тревога и смешната мисъл да си поиграе с младия и хубавичък Ачмианов изведнъж загуби привлекателността си.

— Трябва да слизаме — каза тя. — Викат ни.

Рибената чорба долу беше вече готова. Сипваха си по чиниите и ядяха с такова свещенодействие, с каквото това се прави само на пикници, и всички намираха, че чорбата била един път и че вкъщи никога не били яли нещо по-вкусно. Както винаги става на пикник, обърквайки се сред многото салфетки, пакети, ненужни, разлетели се от вятъра мазни хартии, не знаеха коя филия или чаша на кого е, разливаха вино върху килима и коленете си, разсипваха сол, а наоколо беше тъмно и огънят не гореше вече толкова ярко, и всекиго го домързяваше да стане и да хвърли съчки в него. Всички пиеха вино, дори на Костя и Катя дадоха по половин чаша. Надежда Фьодоровна изпи една чаша, сетне — втора, хвана я леко и тя забрави за Кирилин.

— Разкошен пикник, очарователна вечер — каза Лаевски, развеселен от виното, — но бих предпочел пред всичко това една здрава зима. „Снежец сребрист искри и пада по бобровата му яка“^[1].

— Всеки с вкуса си — подметна Фон Корен.

Лаевски се почувства неудобно: в гърба го напичаше огънят, а в гърдите и лицето го шибаше омразата на Фон Корен; тази омраза на

един порядъчен, умен човек, в която се таеше вероятно основателна причина, го унижаваше, омаломощаваше го и той, без да е в състояние да ѝ се противопостави, каза с угоднически глас:

— Ужасно обичам природата и съжалявам, че не съм естественик. Завиждам ви.

— Аз пък не съжалявам и не завиждам — каза Надежда Фьодоровна. — Не разбирам как е възможно сериозно да се занимаваш с бръмбари и буболечки, когато народът страда.

Лаевски споделяше мнението ѝ. Той нямаше никаква представа от естествените науки и затова никога не можеше да се примири с авторитетния тон и учения дълбокомислен вид на хората, занимаващи се с мустачките на мравките и крачетата на хлебарките, и винаги се дразнеше, когато такива хора въз основа на същите тези мустачки, крачета и някаква си там протоплазма (той, който знае защо, си я представяше като стрида) се наемат да решават въпроси от областта на произхода и живота на човека. Но в думите на Надежда Фьодоровна той почувства фалш и само за да ѝ противоречи, каза:

— Работата е не в буболечките, а в изводите!

[1] Първа глава на „Евгений Онегин“ от Пушкин. ↑

ГЛАВА 8

Тръгнаха си за вкъщи късно, към единадесет часа. Всички се качиха в екипажите и само Надежда Фьодоровна и Ачмианов все още се гонеха от другата страна на реката и се заливаха от смях.

— Господа, побързайте! — викна им Самойленко.

— Не трябваше дамите да пият — тихо каза Фон Корен.

Уморен от пикника, от омразата на Фон Корен и от собствените си мисли, Лаевски отиде да посрещне Надежда Фьодоровна и когато тя, весела, радостна, чувствайки се лека като перце, запъхтяна и заливайки се от смях, улови двете му ръце и прислони глава на гърдите му, той отстъпи крачка назад и каза сурово:

— Държиш се като... кокотка.

Излезе доста грубо и дори на самия него му стана жал за нея. Тя прочете върху сърдитото му уморено лице омраза, жалост, недоволство от себе си; и изведнъж падна духом. Разбра, че е прекалила, че се е държала твърде безцеремонно, и наскърбена, почувствала се тежка, дебела, груба и пияна, се качи в първия попаднал ѝ празен екипаж заедно с Ачмианов. Лаевски седна с Кирилин, зоологът — със Самойленко, дяконът — с дамите и керванът потегли.

— Видя ли какви макаци са?... — започна Фон Корен, като се загърна с плаща си и затвори очи. — Чу ли я? Не искала да се занимава с бръмбари и буболечки, защото народът страдал. Така съдят нашего брата всички макаци. Робско, лукаво племе, заплашвано десет поколения наред с камшик и юмрук; то трепери, умилява се и кади тамян само пред насиетието, но пуснеш ли макака в някоя свободна област, където няма кой да го изхвърли за яката, там се развихря и напомня за себе си. Погледни колко смел е на изложбите, в музеите, в театрите или когато се изказва за науката: той се наежда, настръхва, ругае, критикува... И непременно критикува — робска черта! Обърни внимание: хората със свободни професии ги ругаят по-често от мошениците — това е, защото три четвърти от обществото се състои

от роби, от също такива макаки. Няма случай робът да ти протегне ръка и да каже искрено „Благодаря“ за това, че ти работиш.

— Не знам какво искаш! — каза Самойленко и се прозина. — Тя, бедничката, от наивност реши да поговори с теб за нещо умно, а ти правиш вече заключение. Сърдиш се на него за нещо, а покрай него и на нея. А тя е прекрасна жена!

— Е, стига! Обикновена държанка, развратна и долна. Чуй ме, Александър Давидич, когато видиш някоя обикновена жена, която не живее с мъжа си, не върши нищо и знае само „ха-ха“ и „хи-хи“, ти ѝ казваш: върви да работиш. А защо в този случай се стесняваш, защо се страхуваш да кажеш истината? Само защото Надежда Фьодоровна е държанка не на някакъв матрос, а на чиновник, затова ли?

— А как да се държа с нея? — разсърди се Самойленко. — Да взема да я бия ли искаш?

— Да не ласкаеш порока. Проклинаме порока само от кумова срама, а това е все едно да размахваш юмруци зад гърба на някого. Аз съм зоолог или социолог, което е едно и също, ти си лекар; обществото ни има доверие; ние сме длъжни да му посочваме страшната вреда, с която заплашва него и бъдещите поколения съществуването на особи от рода на Надежда Ивановна.

— Фьодоровна — поправи го Самойленко. — А какво трябва да прави обществото?

— То ли? Негова си работа. Според мен най-прекият и верен път е насието. *Manu militari*^[1] трябва да я върнат на мъжа ѝ, а ако той откаже да я приеме, да я пратят на каторжна работа или в някой изправителен дом.

— Уф! — въздъхна Самойленко, помълча и тихо попита: — Тия дни ми разправяше, че трябвало да се унищожават такива хора, като Лаевски... Кажи ми, ако такава... да предположим, държавата или обществото ти възложи да го унищожаш, то би ли се... решил?

— И ръката ми няма да трепне.

[1] С военна сила (лат.). ↑

ГЛАВА 9

Върнали се вкъщи, Лаевски и Надежда Фьодоровна се прибраха в тъмните си задушни и скучни стаи. И двамата мълчаха. Лаевски запали свещ, а Надежда Фьодоровна седна и без да сваля мантията и шапката си, вдигна към него печалните си виновни очи.

Той разбра, че тя очаква от него обяснение; намираще обаче за скучно, безполезно и уморително да се обяснява и му тежеше на душата, че не се беше стърпял и я бе нагрубил. Напица случайно в джоба си писмото, което всеки ден се канеше да ѝ прочете, и помисли, че ако ѝ го покаже сега, то ще отклони вниманието ѝ в друга посока.

„Време е да си изясним отношенията — помисли той. — Ще ѝ го дам; каквото ще става, да става“.

Той извади писмото и ѝ го подаде.

— Прочети го. Отнася се до тебе.

След тези думи се прибра в кабинета си и легна на канапето в тъмното, без да търси възглавница. Надежда Фьодоровна прочете писмото и ѝ се стори, че таванът се свлича и стените се събират към нея. Изведнъж стана тясно, тъмно и страшно. Тя бързо се прекръсти три пъти и промълви:

— Упокой, Господи... упокой, Господи...

И заплака.

— Ваня! — извика тя. — Иван Андреич!

Не последва отговор. Решавайки, че Лаевски е влязъл и стои зад стола ѝ, тя хълцаше като дете и говореше:

— Защо по-рано не ми каза, че е умрял? Не бих отишла на пикника, не бих се смяла така страшно... Мъжете ми говореха пошлости. Какъв грях, какъв грях! Спаси ме, Ваня, спаси ме... Аз съм полудяла... Загивам...

Лаевски чуваше хълцанията ѝ. Беше му нетърпимо задушно и сърцето му биеше силно. Потиснат, той се надигна, постоя наред с нея, напица в тъмното стола до масата и седна.

„Това е зандан... — помисли си. — Трябва да се махна... Не мога...“

Да иде да играе карти, беше вече късно, в града нямаше ресторанти. Отново легна и си запуши ушите, за да не чува хълцанията, и изведнъж се сети, че може да иде при Самойленко. За да не минава покрай Надежда Фьодоровна, се измъкна през прозореца в градинката, прехвърли се през оградата пред къщата и тръгна по улицата. Беше тъмно. Току-що бе пристигнал някакъв параход, ако се съдеше по светлините, голям пътнически... Заскърца котвената верига. От брега към парахода бързо се движеше червена светлинка: това беше митническата лодка.

„А в каютите пътниците спят ли, спят“... — помисли Лаевски и завидя на чуждия покой.

Прозорците в къщата на Самойленко бяха разтворени. Лаевски надникна през един от тях, после — през втори: в стаите беше тъмно и тихо.

— Александър Давидич, спиш ли? — повика той. — Александър Давидич!

Раздадоха се кашлица и тревожен вик:

— Кой е? За какъв дявол?

— Аз съм, Александър Давидич. Извинявай.

Малко след това вратата се отвори; блесна мека светлина от кандило и се показа огромният Самойленко, целият в бяло и с бяла нощна шапка.

— Какво те е назорило? — попита той, като дишаше тежко, още неразсънен, и се почесваше. — Почакай, сега ще ти отворя.

— Не си прави труда, аз през прозореца...

Лаевски се промъкна през прозореца, приближи се до Самойленко и го улови за ръката.

— Александър Давидич — каза той с разтреперан глас, — спаси ме! Моля те, заклевам те, разбери ме! Положението ми е непоносимо. Ако продължи така още ден-два, ще се удуша като... като куче!

— Почакай... Ти за какво всъщност?

— Запали свещта.

— Ох, ох... — въздъхна Самойленко и запали свещта. — Боже мой, Боже мой... А вече минава един часа, братко.

— Извинявай, но не ме сдържа въщи — каза Лаевски, почувствал голямо облекчение от светлината и присъствието на Самойленко. — Ти, Александър Давидич, си единственият, най-добрият ми приятел... Цялата ми надежда е в теб. Искаш, не искаш, спасявай ме, за Бога. Трябва да замина от тук, каквото и да става. Дай ми пари назаем!

— Ох, Боже мой, Боже мой!... — въздъхна Самойленко и се почеса. — Заспивам и чувам: свирка, параход е дошъл, а после ти... Много ли ти трябват?

— Поне триста рубли. На нея трябва да оставя сто и за себе си двеста за път... Вече ти дължа около четиристотин, но всичко ще ти изпратя... всичко...

Самойленко хвана с една ръка и двата си бакенбарда, застана разкрячен и се замисли.

— Така... — замърмори той. — Триста... Да... Но аз нямам толкова. Ще трябва да поискаме от някой друг.

— Поискай, за Бога! — каза Лаевски, виждайки по лицето на Самойленко, че има желание да му даде пари и непременно ще му даде. — Вземи от някого, непременно ще ги върна. Ще ги изпратя от Петербург веднага щом пристигна. В това отношение можеш да бъдеш спокоен. Виж какво, Саша — оживи се той, — дай да прием по едно вино!

— Така... Бива.

Двамата отидоха в столовата.

— Ами Надежда Фьодоровна? — попита Самойленко, докато поставяше на масата три бутилки и чиния с праскови. — Нима тя ще остане?

— Всичко ще уредя, всичко ще уредя... — каза Лаевски, почувствал необикновен прилив на радост. — По-късно ще ѝ изпратя пари да дойде при мен... Там ще си изясним и отношенията. За твое здраве, приятелю.

— Почакай! — каза Самойленко. — Отначало опитай от туй... То е от моето лозе... А тази бутилка е от лозето на Наваридзе, тази пък е на Ахатулов... Опитай от трите и ми кажи откровено... Моето като че ли е малко с кисела жилчица. А? Не намираш ли?

— Да. Утеши ме ти, Александър Давидич. Благодаря ти... Очаквах го.

— С жилчица ли е?

— Че дявол го знае. Но ти си великолепен, удивителен човек!

Самойленко гледаше бледото му възбудено добро лице и си спомни мнението на Фон Корен, че такива трябвало да се унищожават, и Лаевски му се стори слабо, беззащитно дете, което всеки може да обиди и да унищожи.

— А ти, като тръгнеш, се помири с майка си — каза той. — Не е хубаво.

— Да, да непременно.

Помълчаха известно време. Когато изпиха първата бутилка, Самойленко каза:

— Да се беше помирил и с Фон Корен. И двамата сте прекрасни, умни хора, а се гледате един друг като вълци.

— Да, той е прекрасен, умен човек — съгласи се Лаевски, готов в този момент да хвали всички и да им прощава. — Той е рядък човек, но да се сближа с него, ми е невъзможно. Не! Нашите характери са твърде различни. Аз съм отпусната, слаба, подчиняваща се натура; може би в някой хубав момент бих му протегнал ръка, но той... сигурно ще се извърне с презрение от мен.

Лаевски отпи от чашата си, разходи се от единия до другия ъгъл и продължи, застанал сред стаята:

— Прекрасно разбирам Фон Корен. Той е твърда, силна, деспотична натура. Сам знаеш, непрекъснато говори за експедиция, и това не са празни думи. Необходими му са пустиня, лунна нощ: наоколо в палатки и под открито небе спят неговите гладни и болни, измъчени от тежките преходи казаци, водачи, носачи, докторът, свещеникът и единствен той не спи и седи като Станли^[1] на сгъваемо столче, и се чувства като цар на пустинята и господар на тези хора. Той върви, върви, върви нанякъде, хората му стенат и мрат един след друг, а той върви и върви, в края на краищата сам умира и все пак си остава деспот и цар на пустинята, тъй като кръстът над гроба му цари над пустинята и керваните го забелязват от тридесет-четиридесет мили далеч. Съжалявам, че този човек не е на военна служба. От него би излязъл превъзходен, гениален пълководец. Щеше да го бива да дави в реката конницата си и да прави от труповете мост, а такава смелост на война е по-необходима от всякакви фортификации и тактики. О,

разбирам го прекрасно! Кажи: защо си губи тук времето? Какво му е нужно тук?

— Изучава морската фауна.

— Не. Не, братко, не! — въздъхна Лаевски. — Веднъж на парахода един учен ми разказваше, че Черно море е бедно откъм фауна и че в дълбочините му поради изобилие на сероводород бил невъзможен органичен живот. Всички сериозни зоолози работят в биологични станции в Неапол или Вилфранш. Но Фон Корен е самостоятелен и упорит: той работи на Черно море, защото никой друг не работи тук; скъсал е с университета, не иска да знае за учените и другарите си, защото е преди всичко деспот и чак след това зоолог. От него ще излезе голям човек, ще видиш. Та той още отсега мечтае, че когато се върне от експедицията, ще изкорени от нашите университети интригата и посредствеността и ще тури учените на мястото им. Деспотизмът и в науката е толкова силен, колкото на война. А живее второ лято в това вонящо градче, защото предпочита да е пръв на село, отколкото втори в града. Тук той е господар; стяга юздите на всички жители и ги потиска с авторитета си. Хванал е изкъсо всички, навира се в чуждите работи, всичко му е необходимо и всички се страхуват от него. Аз се измъквам от лапите му, той чувства това и ме мрази. Не ти ли е разправял, че трябва да бъда премахнат или пратен на принудителен труд?

— Да — засмя се Самойленко.

Лаевски също се засмя и изпи чашата си.

— И идеалите му са такива деспотични — през смях каза той и захапа една праскова. — Когато обикновените смъртни работят за обща полза, те имат предвид своя ближен: мен, теб, с една дума, човека. За Фон Корен хората са палета и нищожества, твърде дребни, за да бъдат цел на живота му. Той работи, ще иде на експедиция и ще си счупи там главата не в името на любовта към ближния, а в името на такива абстракции, като човечеството, идните поколения и идеалната порода хора. Той се труди за подобряването на човешката порода и в това отношение за него ние сме само роби, пушечно месо, товарни животни; едни той би унищожил или пратил на каторга, други би стегнал с дисциплина, би ги заставил като Аракчеев да стават и да лягат по барабан, би поставил евнуси да пазят целомъдрието и нравствеността ни, би заповядал да стрелят по всеки, който прекрачи

нашия тесен, консервативен морал, и всичко това в името на подобряването на човешката порода... А какво е това човешка порода? Илюзия, мираж... Деспотите са били винаги фантазьори. Аз, брат, прекрасно го разбирам. Ценя го и не отричам значението му; светът се крепи на такива като него и ако бяха предоставили света само на такива като нас, въпреки всичката си доброта и благи намерения бихме направили от него същото, което са направили мухите от ей тази картина. Да.

Лаевски седна до Самойленко и каза с искрено увлечение:

— Аз съм празен, нищожен, изтърван човек! Въздуха, който дишам, виното, любовта, с една дума, купувал съм до този момент живота с цената на лъжата, безцелността и малодушието. Лъгал съм досега хората и себе си, страдал съм от това и страданията ми са били евтини и низки. Страхливо превивам гръб пред омразата на Фон Корен, защото от време на време сам се мразя и презирам.

Лаевски отново се разходи развълнуван от единия до другия ъгъл и каза:

— Поне виждам ясно недостатъците си и ги съзнавам. Това ще ми помогне да се възродя и да стана друг човек. Драги мой, ако знаеше как страстно, с каква мъка жадувам да се възродя. И, кълна ти се, ще бъда човек! Ще бъда! Не знам, виното ли заговори в мен, или си е наистина така, но ми се струва, че отдавна не бях преживявал такива светли, чисти минути както сега при тебе.

— Време е, братче, за сън... — каза Самойленко.

— Да, да... Извинявай. Сега.

Лаевски се засуети около мебелите и прозорците, търсеше шапката си.

— Благодаря... — въздъхна той. — Благодаря... Ласката и добрата дума са повече от милостинята. Ти ми върна живота.

Той намери шапката си, спря се и виновно погледна Самойленко.

— Александър Давидич! — каза той с умоляващ глас.

— Какво?

— Позволи ми, скъпи, да остана да ношувам тук!

— Моля ти се... защо не?

Лаевски легна на канапето и още дълго разговаря с доктора.

[1] Псевдоним на Хенри Мортън (1841–1904) — английски журналист, изследовател на Африка. ↑

ГЛАВА 10

Два-три дни след пикника при Надежда Фьодоровна неочаквано дойде Маря Константиновна и без да се здрависва, без да сменя шапката си, я хвана за двете ръце, притисна ги до гърдите си и каза силно развълнувана:

— Скъпа моя, аз съм развълнувана, направо поразена. Нашият мил, симпатичен доктор предал вчера на моя Никодим Александрич, че е починал мъжът ви. Кажете, скъпа... Кажете, вярно ли е това?

— Да, вярно, умрял е — отвърна Надежда Фьодоровна.

— Това е ужасно, ужасно, скъпа! Но всяко зло за добро. Вашият мъж е бил вероятно удивителен, чуден, свят човек, а такива са по-потребни на небето, отколкото на земята.

По лицето на Маря Константиновна затрептяха всички чертички и точици, сякаш под кожата ѝ заподскачаха дребни иглички, тя цъфна със захаросаната си усмивка и каза възторжено и задъхано:

— И така, вие сте свободна, скъпа. Сега вече можете да държите високо главата си и смело да гледате хората в очите. От днес нататък Господ Бог и хората ще благословят вашия съюз с Иван Андреич. Това е очарователно. Аз треперя от радост, не намирам думи. Мила, ще ви бъда кума. Ние с Никодим Александрич така ви обичаме, ще ни позволите да благословим вашия законен, чист съюз. Кога, кога смятате да се венчаете?

— Не съм мислила за това — каза Надежда Фьодоровна и освободи ръцете си.

— Това е невъзможно, мила. Мислили сте, мислили сте!

— Ей Богу, не съм мислила — засмя се Надежда Фьодоровна. — Защо да се венчаваме? Не виждам никаква необходимост от това. Ще живеем, както сме живели досега.

— Какво говорите! — ужаси се Маря Константиновна. — За Бога, какво говорите!

— От това, че ще се венчаем, няма да ни стане по-добре. Напротив, ще бъде дори по-лошо. Ще изгубим свободата си.

— Мила! Мила, какво говорите! — ахна Маря Константиновна, като заотстъпва назад и плесна с ръце. — Вие сте екстравагантна! Опомнете се! Укротете се!

— Тоест как да се укротя? Още не съм почнала да живея, а вие — укротете се!

Надежда Фьодоровна си спомни, че наистина още не е живяла. Завърши института и веднага се омъжи за човек, когото не обичаше, после се събра с Лаевски и през цялото време бе живяла с него на този скучен пуст бряг в очакване на нещо по-добро. Нима това е живот?

„А все пак би трябвало да се венчаем...“ — помисли тя, но си спомни за Кирилин и Ачмианов, почервеня и каза:

— Не, това е невъзможно. Дори Иван Андреич да вземе да ме моли на колене, пак бих му отказала.

Около минута Маря Константиновна мълча на канапето печална и сериозна, загледана в една точка, след това стана и произнесе студено:

— Прощавайте, мила! Извинете, че ви обезпокоих. Макар и да не ми е леко, принудена съм да ви кажа, че от днес между нас всичко е свършено и въпреки моето дълбоко уважение към Иван Андреич вратата на моя дом ще е затворена за вас.

Тя произнесе това тържествено и сама беше трогната от тържествения си тон: лицето ѝ отново потрепери, придоби мекия си сладникав израз. Тя протегна двете си ръце към изплашената и сконфузена Надежда Фьодоровна и каза умоляващо:

— Мила моя, разрешете ми поне за минута да бъда ваша майка или по-голяма сестра! Ще бъда откровена с вас като майка.

Надежда Фьодоровна почувства в гърдите си такава топлина, радост и жал към себе си, сякаш майка ѝ наистина бе възкръснала и застанала пред нея. Тя прегърна пламенно Маря Константиновна и притисна лице до рамото ѝ. И двете заплакаха. Седнаха на канапето и няколко минути хълцаха, без да се поглеждат една друга и да са в състояние да произнесат макар и дума.

— Мила, дете мое — започна Маря Константиновна, — ще ви кажа сурови истини, без да ви щадя.

— Но моля ви се, моля ви се!

— Доверете ми се, мила. Спомнете си, от всички тукашни дами само аз ви приемах. Вие ме ужасихте от първия ден, но не бях в

състояние да се отнеса пренебрежително към вас както всички останали. Страдах за милия, добър Иван Андреич като за син. Млад човек, попаднал в чужд край, неопитен, слаб, без майка и аз се измъчвах, измъчвах се... Мъжът ми беше против това познанство, но аз го склоних... убедих... Започнахме да каним Иван Андреич, а с него, разбира се, и вас, иначе той би се оскърбил. Аз имах дъщеря, син... Разбирате ме, нежният детски ум, чистото сърце... който съблазни едного от тия малките, които вярват в мене...^[1]. Аз ви приемах в дома си и треперех за децата си. О, когато станете майка, ще разберете страха ми. И всички ми се чудеха, че ви приемам, извинете, като порядъчна, намеквах ми... е, разбира се, клюки, хипотези... Дълбоко в душата си ви бях осъдила, но вие изглеждахте толкова нещастна, жалка, екстравагантна, че аз страдах от жалост.

— Но защо? Защо? — попита Надежда Фьодоровна, която трепереше с цялото си тяло. — Направила ли съм нещо на някого?

— Вие сте страшна грешница. Нарушили сте обета, който сте дали на мъжа си пред олтара. Съблазнили сте един прекрасен млад човек, който, ако не ви беше срещнал, щеше да си намери може би законна другарка в живота от добро семейство и от своя кръг и би бил сега като всички. Вие погубихте младостта му. Мълчете, мълчете, мила! Не вярвам, че за нашите грехове трябва да виним мъжете. Винаги са виновни жените. В домашния бит мъжете са лекомислени, живеят с ума, а не със сърцето, не проумяват доста неща, докато жената всичко разбира. Всичко зависи от нея. На нея ѝ е дадено много, много се и изисква от нея. О, мила, ако жената беше в това отношение по-глупава или по-слаба от мъжа, Господ не би ѝ поверил възпитанието на момченцата и момиченцата. И после, скъпа, вие сте тръгнали по пътя на порока, като сте забравили всякакъв свян; друга във вашето положение би се скрила от хората, би си седяла вкъщи заключена и хората биха я виждали само в храма Господен бледна, цялата облечена в черно, плачеща и всеки би казал искрено съкрушен: „Боже, този съгрешил ангел се връща отново при тебе...“ Но вие, мила, сте забравили всякаква скромност, живеете открито, екстравагантно, сякаш горда от греха си, вие подскачате като дете, заливате се от смях и аз винаги когато ви гледам, треперя от ужас и се страхувам да не падне гръм върху нашия дом, когато сте у нас. Не говорете, мила, мълчете! — извика Маря Константиновна, забелязала,

че Надежда Фьодоровна иска да каже нещо. — Имайте ми доверие, няма да ви излъжа и не ще прикрия и най-малката истина от погледа на душата ви. Чуйте ме, скъпа... Господ е белязал великите грешници, и вие сте белязана. Спомнете си, вашите костюми са били винаги ужасни!

Надежда Фьодоровна, която винаги бе смятала, че се облича с изключителен вкус, престана да плаче и погледна изненадана.

— Да, ужасни! — продължи Маря Константиновна. — По изискаността и пъстротата на облеклото ви всеки може да съди за вашето поведение. Всички, които ви гледат, ви се присмиват и вдигат рамене, а аз страдам за вас, страдам... И не ми се сърдете, мила, но вие сте нечистопътна! Когато сме се срещали в къпалнята, сте ме карали да треперя. Горната ви дреха иди-дойди, но фустата, ризата... мила, потъвам от срам! На бедния Иван Андреич няма кой да завърже вратовръзката, както трябва. И по дрехите, и по ботушите му се вижда, че вкъщи никой не се грижи за него, горкия. И той винаги, мила моя, ви е недохранен, ама то си е така, ако вкъщи няма кой да се грижи за самовара и кафето, щеш не щеш, ще харчиш половината си заплата в павилиона. А у вас вкъщи е просто ужас, ужас! В целия град у никого няма мухи, а у вас няма спасение от тях, всичките ви чинии и панички са почернели от тях. Като погледне човек, по прозорците и масите прах, измрели мухи, чаши... Какво търсят там чашите? Ето, мила, и досега масата ви стои нераздигната. А в спалнята ви да не влиза човек: навсякъде разхвърляно бельо, по стените висят разни мушамы, сложени са някакви съдове... Мила! Съпругът не трябва нищо да знае и се иска жена му да бъде пред него чиста като ангелче! Аз ставам всяка сутрин, щом се развидели, и мия лицето си със студена вода, та моят Николай Александрич да не забележи, че съм сънена.

— Всичко това са празни работи — зариди Надежда Фьодоровна. — Стига да бях щастлива, но аз съм толкова нещастна!

— Да, да, вие сте много нещастна? — въздъхна Маря Константиновна, едва сдържайки се да не заплаче и тя. — И в бъдеще ви очаква ужасна мъка! Самотна старост, болести, а накрая ще отговаряте в деня на Страшния съд... Ужасно, ужасно! Но ето че сега самата съдба ви протяга ръка за помощ, а вие неразумно я отблъсквате. Венчайте се, по-скоро се венчайте!

— Да, трябва, трябва — каза Надежда Фьодоровна, — но това е невъзможно!

— Но защо?

— Невъзможно е! О, ако знаехте!

Надежда Фьодоровна искаше да разкаже за Кирилин и за това, как предишната вечер се бе срещнала на пристанището с младия красив Ачмианов и как ѝ бе минала през главата щурата, смешна мисъл да се отърве от дължимите триста рубли; беше ѝ много смешно и се бе върнала късно вечерта вкъщи с чувството, че е безвъзвратно пропаднала и продажна. Тя самата не можеше да си обясни как стана това. И сега ѝ се искаше да се закълне пред Маря Константиновна, че непременно ще върне дълга си, но сълзите и срамът ѝ пречеха да говори.

— Ще замина — каза тя. — Нека Иван Андреич остане, а аз ще замина.

— Къде?

— В Русия.

— Но от какво ще живеете там? Та вие нямате нищо.

— Ще се занимавам с преводи или... ще отворя библиотечка...

— Не фантазирайте, мила. За такава библиотечка са необходими пари. Е, сега ще ви оставя, а вие се успокойте и помислете и утре ми елате весела. Това ще бъде очарователно! Е, прощавайте, ангелчето ми! Дайте да ви целуна.

Маря Константиновна целуна Надежда Фьодоровна по челото, прекръсти я и тихо излезе. Вече се мръкваше и Олга запали светлината в кухнята. Все така плачейки, Надежда Фьодоровна се прибра в спалнята и легна на кревата. Започна силно да я тресе. Тя се съблече, както беше легнала, събра на топка полата в краката си и се сви на кълбо под завивката. Беше жадна, но нямаше кой да ѝ донесе вода.

— Ще ги върна! — говореше си тя и в бълнуването си се виждаше седнала край някаква болна, в която накрая позна самата себе си. — Ще ги върна. Би било глупаво да се помисли, че заради пари аз... Ще замина и ще ги изпратя от Петербург. Първо сто... после още сто... и още сто...

Лаевски се върна късно през нощта.

— Първо сто... — каза му Надежда Фьодоровна, — после още сто...

— Да беше глътнала хинин — каза той и помисли: „Утре е сряда, параходът тръгва, а аз оставам. Значи ще трябва да живея тук до събота“.

Надежда Фьодоровна се надигна на колене в леглото.

— Казах ли нещо преди малко? — попита тя усмихната и с присвити очи срещу светлината на свещта.

— Нищо. Трябва сутринта да извикаме доктора. Спи.

Той взе една възглавница и тръгна към вратата. След като реши твърдо да замине и да остави Надежда Фьодоровна, тя започна да буди у него жалост и чувство за вина; в нейно присъствие му беше малко съвестно както в присъствие на болен или стар кон, когато са решили да го убият. Той се спря на прага и я погледна.

— На пикника бях раздразнен и те нагрубих. Извини ме, за Бога.

След като каза това, се прибра в кабинета си, легна и дълго не можа да заспи.

Когато на другия ден Самойленко, облечен по случай празничния ден в пълна парадна форма с еполети и ордени, провери пулса на Надежда Фьодоровна, видя езика ѝ и понечи да излезе от спалнята ѝ, застаналият на прага Лаевски го попита с тревога:

— Е, как? Какво?

Лицето му изразяваше страх, крайно безпокойство и надежда.

— Успокой се, нищо опасно — каза Самойленко. — Обикновена треска.

— Аз не за това — нетърпеливо се намръщи Лаевски. — Намерили пари?

— Прости ми, драги — зашепна Самойленко и погледна сконфузено към вратата. — Извини ме, за Бога! Никой няма много за даване и досега съм събрал по пет и по десет рубли всичко на всичко сто и десет. Днес ще говоря още с този-онзи. Имай търпение.

— Но крайният срок е събота! — прошепна Лаевски, треперещ от нетърпение. — В името на всички светии, до събота! Ако не замина в събота, нищо повече няма да ми е необходимо, нищо! Не разбирам как един доктор може да няма пари!

— Боже Господи — бързо и с напрежение зашепна Самойленко и нещо дори писна в гърлото му, — всичко вече съм раздал, дължат ми седем хиляди, а и аз съм затънал в дългове. Нима съм виновен?

— Значи ще ми ги намериш до събота, така ли?

— Ще гледам.

— Моля те, миличък! Гледай до петък сутринта да ги намериш.

Самойленко седна и предписа хининов разтвор, *Kalii bromati*, очистително, *tincturae gentianae*, *aquae foeniculi* — всичко това разтворено в розов сироп, за да не горчи, и си отиде.

[1] ... който съблазни едного от тия малките... — „а който съблазни едного от тия малките, които вярват в мене, за него е по-добре да му надянат воденичен камък на шията да го хвърлят в морската дълбочина.“ (Евангелие от Матей, 18:6). ↑

ГЛАВА 11

— Имаш вид, като че ли идваш да ме арестуваш — каза Фон Корен на влизащия при него с парадната си униформа Самойленко.

— Абе вървя и си мисля: я да се отбия да видя как е зоологията — каза Самойленко и седна до голямата маса, скована от самия зоолог от прости дъски. — Здравей, свети отче! — кимна той на дякона, който седеше до прозореца и нещо прелистваше. — Ще поседя минутка и ще търча вкъщи, за да се разпоредя за обяда. Време е вече... Не ви ли попречих?

— Ни най-малко — отвърна зоологът, който нареждаше по масата някакви ситно написани листа. — Занимаваме се с кореспонденцията.

— Мда... Ох, Боже мой, Боже мой... — въздъхна Самойленко; внимателно пое от масата една изпращена книга, върху която лежеше мъртъв изсъхнал паяк от рода на тарантулите, и каза: — Гледай ти! Представи си, върви по своите си работи някакъв там зеленикав бръмбар и изведнъж на пътя му се изпречва този негодник. Въобразявам си какъв ужас ще е това!

— Да, предполагам.

— Притежава ли отрова за защита от враговете си?

— Да, да се защитава и сам да напада.

— Бре, бре, бре... И всичко в природата, мили мой, е целесъобразно и обяснимо — въздъхна Самойленко. — Едно само не разбирам. Ти, човек с такъв изключителен ум, ми обясни следното. Има, знаеш, едни такива зверчета, не по-големи от плъхове, красиви на вид, но във висша степен, ще ти кажа, подли и безнравствени. Върви си едно такова зверче, да речем, в гората, види някоя птичка, сграбчи я и я изяде. Продължава по-нататък и гледа в тревата гнездо с яйца; вече не му се плюска, сито е, но все пак разчупва яйцето, а другите изхвърля от гнездото с лапичка. След това срещне жаба и хайде — да си поиграе с нея. Измъчило жабата, продължава нататък и се облизва, а насреща му — бръмбар. Цапва с лапка и бръмбара... И всичко разваля

и разрушава по пътя си... Пъха се в чуждите дупки, разравя без нужда мравуняците, разчупва охлювите... Срещне ли някой плъх — спуска се да се бие; види ли змийче или мишле — трябва да го удуши. И така цял ден. Е, кажи ми, кому е нужен този звяр? Защо е създаден?

— Не знам за какво зверче ми говориш — каза Фон Корен, — вероятно за някое насекомоядно. Е, та какво от това? Птицата му е станала плячка, защото е била непредпазлива; разрушило е гнездото с яйцата, защото птицата не е била изкусна, лошо си е направила гнездото и не е съумяла да го замаскира. Жабата е имала вероятно някакъв дефект в окраската си, иначе то не би я забелязало и така нататък. Твоето зверче сразява само слабите, неопитните, непредпазливите, с една дума, такива с недостатъци, които природата не намира за нужно да се продължават в потомството. Остават живи само най-ловките, предпазливите, силните и развитите. Така че твоето зверче, без сам да подозира това, служи на великите идеи на усъвършенстването.

— Да, да, да... Между другото, братко — каза Самойленко безцеремонно, — имаш ли да ми дадеш стотина рубли назаем?

— Ще ти дам. Между насекомоядните се срещат твърде интересни субекти. Например къртицата. За нея казват, че е полезна, понеже изстребвала вредните насекоми. Разправят, че някакъв си немец изпратил на император Вилхелм I шуба от къртичи кожи и че уж императорът заповядал да го смърят, задето е унищожил толкова много полезни животни. А всъщност по жестокост къртицата не отстъпва на твоето зверче и при това е крайно вредна, тъй като страшно поражява ливадите.

Фон Корен отвори едно ковчеже и извади от там сторублева банкнота.

— Къртицата има силен гръден кош както прилепът — продължи той, докато затваряше ковчезето, — страшно развити кости и мускули, изключително въоръжена уста. Ако имаше размерите на слона, би била унищожавашо всичко, непобедимо животно. Интересно, че когато две къртици се срещат под земята, и двете, сякаш наговорили се, започват да правят площадка; тя им е нужна, за да могат по-удобно да се сражават помежду си. След като я направят, започват жесток бой, който продължава, докато по-слабият не падне. Ето ти стоте рубли —

каза Фон Корен, като понижи тон, — но при условие, че не ги вземаш за Лаевски.

— Че и за Лаевски да са! — кипна Самойленко. — На теб какво ти влиза в работата?

— За Лаевски не мога да дам. Знам колко лесно раздаваш пари назаем. Би дал и на разбойника Керим, ако те помоли, но, извинявай, в подобни случаи не мога да ти помагам.

— Да, искам ги за Лаевски! — каза Самойленко, стана и размаха дясната си ръка. — Да! За Лаевски! И никой, дявол да го вземе, няма право да ме учи как да се разпореждам с парите си. Не желаете да ми дадете, така ли?

Дяконът се закиска.

— Не се горещи, а разсъждавай — каза зоологът. — Да се правят благодеяния на господин Лаевски, според мен е толкова глупаво, както да се поливат бурени или да се хранят скакалци.

— А според мен ние сме длъжни да помагаме на ближните си! — викна Самойленко.

— В такъв случай помогна на ей онзи гладен турчин, който лежи на улицата! Той е работник и е по-необходим, по-полезен от твоя Лаевски! Дай на него тези сто рубли! Или ми ги подари за експедицията!

— Питам, ще ми послужиш ли или не?

— Кажу ми откровено: за какво му трябват?

— Това не е тайна. Трябва да замине в събота за Петербург.

— Виж ти! — провлече Фон Корен. — Аха... Ясно. С нея ли заминава или как?

— Засега тя ще остане. Като си уреди работите в Петербург и ѝ изпрати пари от там, ще тръгне и тя.

— Хитро!... — каза зоологът и се изсмя с отсечен теноров смях. — Хитро! Умно измислено.

Приближи се бързо до Самойленко и като застава с лице срещу него, впери поглед в очите му и запита:

— Кажу честно: не я ли обича повече? Да или не? Кажу: обича ли я или не? А?

— Не — промълви Самойленко и се изпоти.

— Колко е отвратително! — каза Фон Корен и дори по лицето му личеше, че е отвратен. — Едно от двете, Александър Давидич: или ти

си в разговор с него, или си, извинявай, последният бунак. Толкова ли не разбираш, че те баламосва като хлапак по най-безсъвестен начин? Ами ясно е като бял ден, че той иска да се отърве от нея и да я зареже тук. Тя ще остане на шията ти и е ясно като бял ден, че ще трябва да я отпратиш за своя сметка в Петербург. Нима твоят прекрасен приятел те е заслепил до такава степен с достойнствата си, че не виждаш дори най-елементарните неща?

— Това са само предположения — каза Самойленко и седна.

— Предположения ли? Защо тогава тръгва сам, а не с нея? И защо, попитай го, не изпрати първо нея? Мошеник от класа!

Потиснат от внезапни съмнения и подозрения по отношение на приятеля си, Самойленко изведнъж се отпусна и сниши глас.

— Но това е невъзможно! — каза той, спомняйки си нощта, когато Лаевски пренощува при него. — Той така се измъчва.

— И какво от това? Крадците и подпалвачите също се измъчват!

— Да допуснем дори, че си прав... — продължи замислен Самойленко. — Да го допуснем... Но той е млад човек, на чуждо място... студент, ние също сме били студенти и освен нас няма кой друг да му се притече на помощ.

— Да му помагаш да върши мръсотии само защото ти и той сте били в университета по различно време и двамата там не сте вършили нищо! Що за глупост!

— Почакай, нека да разсъдим хладнокръвно. Предполагам, че може да се направи следното... — съобразяваше Самойленко, шавайки с пръсти. — Ще му дам назаем, но срещу честната му дума, че след една седмица ще прати на Надежда Фьодоровна пари за път.

— И той ще ти даде честната си дума, дори ще се просълзи и самичък ще си повярва, но колко струва неговата дума? Той няма да я удържи и когато след година-две го срещнеш на „Невски“ под ръка с новата му възлюблена, ще ти се оправдава с това, че е жертва на цивилизацията и че е подобие на Рудин. Зарежи го, за Бога! Стой по-надалеч от калта и не си мърси ръцете!

Самойленко се замисли за минутка и каза решително.

— Все пак ще му услужа с пари. Както искаш. Не мога да откажа на човека само заради някакви предположения.

— Прекрасно! Разцелувайте се двамата.

— Дай ми все пак тези сто рубли — плахо помоли Самойленко.

— Няма да ти ги дам.

Настъпи мълчание. Самойленко съвсем се отпусна: лицето му придоби виновен, сконфузен израз. Беше някак странно да гледаш такова жалко, по детски сконфузено лице у грамаден човек с еполети и ордени.

— Негово преосвещенство обикаля тук епархията си не с карета, а на кон — каза дяконът, оставяйки перодръжката на масата. — Седнал на коня, има необикновено трогателен вид. Неговата естественост и скромност го преизпълват с библейско величие.

— Добър човек ли е? — попита Фон Корен, за когото беше добре дошло да промени темата.

— А как иначе? Ако не беше добър, биха ли го помазали за архиерей?

— Между архиереите се срещат доста добри и даровити хора — каза Фон Корен. — Жалко само, че мнозина от тях страдат от слабостта да се смятат за държавни мъже. Един се занимава с русификация, друг критикува науката. А не е тяхна работа. По-добре по-често да бяха надниквали в консисторията^[1].

— Не бива един светски човек да съди архиереите.

— Защо не, дяконе? Архиерейт е също такъв човек: като мен.

— Такъв, ама не такъв — обади се дяконът, който отново се залови за перодръжката. — Ако бяхте такъв, щяхте да сте удостоен с благодат и самият щяхте да сте архиерей, а щом не сте, значи не сте такъв.

— Стига си дрънкар, дяконе! — каза Самойленко с досада. — Чуй какво намислих — обърна се той към Фон Корен. — Не ми давай тези сто рубли. И без туй ще се храниш при мен още три месеца до зимата, така че мога да ги получа в предплата.

— Няма да ги получиш.

Самойленко замига и почервения; машинално придърпа към себе си книгата с паяка и го погледна, после стана и взе шапката си. На Фон Корен му дожаля за него.

— Хайде живеј и работи с такива господа! — каза зоологът и подритна негодуващо някаква хартия в ъгъла. — Разбери, че това не е доброта, не е любов, а малодушие, разпуснатост, отрова! Каквото разумът постигне, нашите хилави, за нищо негодни сърца го разрушават! Когато боледувах като гимназист от коремен тиф, леля ми

от състрадание ме натъпка с мариновани гъби и аз едва не умрях. Разбери и ти, заедно с леля ми, че любовта към човека трябва да се намира не в сърцето, не под лъжичката и не в кръста, а ей тук!

Фон Корен се плесна по челото.

— Вземи! — каза той и му захвърли сторублевата банкнота.

— Не си прав да се сърдиш, Коля — кротко каза Самойленко, сгъвайки банкнотата. — Много добре те разбирам, но... влез ми в положението.

— Баба си ти, нищо повече.

Дяконът се закиска.

— Чуй, Александър Давидич, последната ми молба — горещо каза Фон Корен. — Когато ще даваш на този безделник парите, постави му едно условие: да тръгне заедно със своята госпожа или да изпрати първо нея, иначе не му ги давай. Няма какво да се церемониш с него. Така му и кажи, а ако не му кажеш, давам ти честната си дума, че ще ида в службата му и ще го изтъркалям по стълбата, а за теб няма да искам повече да чуя. Запомни го добре!

— Какво пък! За самия него е по-удобно да тръгнат двамата или да изпрати първо нея — каза Самойленко. — Той дори ще се зарадва. Е, прощавай.

Той нежно се сбогува и излезе, но преди да затвори вратата, се обърна към Фон Корен, направи страшна физиономия и каза:

— Тебе, брат, немците са те развалили! Да! Немците!

[1] Учреждение с църковно-административни и съдебни функции. ↑

ГЛАВА 12

На другия ден, в четвъртък, Маря Константиновна празнуваше рождения ден на своя Костя. Гостите бяха поканени през деня на баница, а вечерта — да пият шоколад. Когато Лаевски и Надежда Фьодоровна пристигнаха вечерта, зоологът, който вече седеше в гостната и си пиеше шоколада, попита Самойленко:

— Говори ли с него?

— Не още!

— Повтарям ти, не се церемони. Не разбирам наглостта на тези господа! Много добре знаят как това семейство гледа на съжителството им, а им се натрапват.

— Ако трябва да се обръща внимание на всеки предразсъдък — каза Самойленко, — не трябва никъде да се ходи.

— Нима отвращението на масата към извънбрачната любов и разпуснатостта е предразсъдък?

— Разбира се. Предразсъдък и омраза. Като видят някоя мома с леко поведение, войниците започват да се кикотят и да ѝ подсвиркват, а попитай ги: какви са те самите?

— Не ѝ подсвиркват току-тъй. Това, че момите удушават незаконородените си деца и отиват на каторга и че Ана Каренина се хвърля под влака, и че на село мажат вратите на такива с катран, и че на нас с тебе ни харесва у Катя нейната чистота, и това, че всеки смътно изпитва потребност от чиста любов, макар да знае, че такава любов няма — нима всичко това е предразсъдък? Това, братко, е единственото, което е оцеляло от естествения подбор, и ако я нямаше тая тъмна сила, регулираща отношенията между половете, господата като Лаевски биха ти показали къде зимуват раците, и човечеството би се изродило за две години.

Лаевски влезе в гостната, здрависа се с всички и когато се ръкува с Фон Корен, му се усмихна угоднически. Той изчака удобна минута и каза на Самойленко:

— Извинявай, Александър Давидич, искам да ти кажа две думи.

Самойленко стана, прегърна го през кръста и двамата влязоха в кабинета на Никодим Александрич.

— Утре е петък... — каза Лаевски, гризейки ноктите си. — Намери ли, което ми обеща?

— Само двеста и десет рубли. Останалите ще ги набавя днес или утре. Бъди спокоен.

— Слава Богу!... — въздъхна Лаевски и ръцете му затрепериха от радост. — Ти ме спасяваш, Александър Давидич, и ти се кълна пред Бога, в собственото си щастие и в каквото искаш, че ще ти изпратя тези пари веднага щом пристигна. И стария си дълг ще върна.

— Виж какво, Ваня... — Самойленко улови Лаевски за копчето и почервения. — Извинявай, че се намесвам в семейните ти работи, но... защо не заминеш заедно с Надежда Фьодоровна?

— Чуден човек си, нима е възможно? Един от двама ни непременно трябва да остане, иначе кредиторите ни ще нададат вой. Та само на бакалина дължа към седемстотин рубли, ако не и повече. Почакай, ще им върна парите, ще им запуша устата, тогава и тя ще тръгне.

— Така... Но защо не изпратиш първо нея?

— Ах, Боже мой, нима е възможно? — ужаси се Лаевски. — Тя е жена, какво може да направи сама? Какво разбира тя? Това е само губене на време и излишно харчене на пари.

„Прав е...“ — помисли си Самойленко, но си спомни разговора с Фон Корен, наведе очи и каза навъсено:

— Не мога да се съглася с теб. Или тръгвайте заедно, или изпрати първо нея, иначе... иначе няма да ти дам парите. Това е последната ми дума...

Той тръгна заднишком, натисна вратата с гърба си и излезе в гостната почервенял, страшно смутен.

„Петък... петък — мислеше Лаевски, докато се връщаше в гостната. — Петък...“

Поднесоха му чашка шоколад. Той опари устните и езика си с горещия шоколад и продължи да мисли:

„Петък... петък...“

Думата „петък“, кой знае защо, не излизаше от главата му; не мислеше за нищо освен за петъка и му беше ясно само, но не в главата, а някъде под сърцето, че в събота няма да замине. Пред него стоеше

Никодим Александрич, спретнат, със зализани слепоочия, и приканваше:

— Вземайте си, най-покорно ви моля...

Маря Константиновна показваше на гостите бележките на Катя и говореше провлечено:

— Сега е ужасно, ужасно трудно да учи човек! Толкова много изискват в училище...

— Мамо! — стенеше Катя, която не си намираше място от срам и от майчините похвали.

Лаевски също погледна бележките и я похвали. Закон божи, руски език, поведението, петици и четворки заподскачаха пред очите му и всичко това заедно с лепналия се в съзнанието му петък, със зализаните слепоочия на Никодим Александрич и със зачервените бузи на Катя му се видя такава безгранична, непреодолима скука, че едва не ревна от отчаяние и се запита сам: „Наистина ли, наистина ли няма да замина?“

Домъкнаха две маси и седнаха да играят карти. Лаевски също се включи в играта.

„Петък... петък... — мислеше той, като се усмихваше, и извади от джоба си молив. — Петък...“

Искаше да обмисли положението си и се боеше да мисли за това. Страшно му беше да си признае, че докторът го хвана в измама, която той така дълго и старателно криеше от самия себе си. Всеки път, когато се замисляше за бъдещето си, възпираше свободния ход на мислите си. Ще седне във вагона и ще потегли — това решаваше въпроса за собствения му живот и по-нататък той не се разпростираше. Подобно на далечна слаба светлинка в полето понякога в главата му проблясваше мисълта, че нейде на някоя уличка в Петербург в далечното бъдеще ще трябва да прибегне до малка лъжа, за да се раздели с Надежда Фьодоровна и да заплати дълговете си; ще излъже само веднъж, след което ще се обнови напълно. И това е хубаво: с цената на една малка лъжа да откупи голямата правда.

Ала сега, когато докторът му намекна грубо с отказа си за измамата, му стана ясно, че ще трябва да лъже не само в далечното бъдеще, но и днес, и утре, и след месец, и може би дори до края на живота си. Наистина, за да замине, ще трябва да излъже Надежда Фьодоровна, кредиторите и началството си; след това, за да намери

пари в Петербург, ще лъже майка си, като ѝ каже, че вече се е разделил с Надежда Фьодоровна; пък и майка му няма да му даде повече от петстотин рубли, значи той вече е измамил и доктора, тъй като няма да е в състояние да му изпрати скоро парите. След това, когато Надежда Фьодоровна пристигне в Петербург, ще трябва да прибегне до цял низ от дребни и големи лъжи, за да се раздели с нея; и отново сълзи, скука, досаден живот, разкаяние и значи — никакъв нов живот. Лъжа и нищо повече. Във въображението на Лаевски израсна цяла планина от лъжи. За да я прескочи наведнъж, без да лъже непрекъснато поотделно, трябваше да се реши на рязка стъпка, например без нито дума да каже, да стане от мястото си, да си нахлупи шапката и мигом да замине без пари, но Лаевски чувстваше, че за него това е невъзможно.

„Петък, петък... — мислеше той. — Петък...“

Гостите пишеха бележки, сгъваха ги на две и ги слагаха в стария цилиндър на Никодим Александрич. Когато се събраха достатъчно листчета, Костя тръгна около масата като пощенски раздавач да ги раздава. Дяконът, Катя и Костя, получили бележки със смешно съдържание и мъчейки се да пишат колкото се може по-смешни неща, бяха във възторг.

„Трябва да си поговорим“ — прочете Надежда Фьодоровна в своето листче. Тя хвърли поглед към Маря Константиновна, която ѝ се усмихна със захаросаната си усмивка, и ѝ кимна.

„За какво да говорим? — помисли си Надежда Фьодоровна. — След като не мога да ѝ разкажа всичко, няма за какво да говорим.“

Преди да тръгнат за насам, тя бе завързала вратовръзката на Лаевски и тази нищо и никаква постъпка бе изпълнила душата ѝ с нежност и тъга. Тревожният му израз, разсеяните погледи, бледността и необяснимата му промяна напоследък, както и това, че тя имаше страшна, отвратителна тайна от него, и това, че ръцете ѝ трепереха, когато завързваше вратовръзката му — всичко това, кой знае защо, ѝ говореше, че на тях двамата им остава малко да живеят заедно. Тя го гледаше като икона, със страх и разкаяние, и мислено си повтаряше: „Прости ми, прости...“ Насреща ѝ на масата седеше Ачмианов и не откъсваше черните си влюбени очи от нея; тя се чувстваше подвластна на желанията си, искаше сама да се засрами и се страхуваше, че дори мъката и скръбта не ще ѝ попречат да отстъпи пред нечистата страст,

ако не днес, то утре, и че тя, като непоправим пияница няма да има сили да се спре.

За да сложи край на този живот, позорен за нея и оскърбителен за Лаевски, реши да замине. Тя ще го моли със сълзи на очи да я пусне и ако той е против, ще замине тайно от него. Няма да му разкаже за онова, което се беше случило. Нека споменът му за нея остане чист.

„Обичам ви, обичам, обичам“, прочете тя. „Това ще е от Ачмианов“.

Ще живее в някой затънтен край, ще работи и ще праща на Лаевски „от един непознат“ пари, бродирани ризи, тютюн и ще се върне при него едва когато остарее или в случай че той се разболеє сериозно и има нужда от болногледачка. Когато на старини узнае по какви причини му е отказала да стане негова жена и го е оставила, той ще оцени жертвата ѝ и ще ѝ прости.

„Носът ви е дълъг“. „Това пък трябва да е от дякона или от Костя“.

Надежда Фьодоровна си представи как силно ще прегърне на прощаване Лаевски, как ще целуне ръката му и ще му се закълне, че ще го обича винаги, цял живот, а след това, вече в уединението си, сред чуждите хора, ще мисли всеки ден за това, че има нейде приятел, любим човек, чист, благороден и възвишен, който пази неопетнен спомен за нея.

„Ако не ми определите среща за днес, ще взема мерки, честна дума. Не може да постъпвате така с порядъчни хора, трябва да го разберете“. „Това е от Кирилин“.

ГЛАВА 13

Лаевски получи две бележки, разгърна едната и прочете: „Не заминавай, скъпи мой“.

„Кой ли би могъл да го напише? — помисли си. — Естествено, не Самойленко... Нито пък дяконът, отде ще знае, че искам да замина? Нима е Фон Корен?“

Зоологът се бе навел над масата и рисуваше пирамида. На Лаевски му се стори, че очите му се усмихват.

„Сигурно Самойленко се е изпуснал...“ — помисли си Лаевски.

На другото листче със същия разкривен почерк с дълги извивки и завъртулки беше написано: „А някой в събота не ще замине“.

„Глупашки подигравки — помисли си Лаевски. — Петък, петък...“

Нещо напираше в гърлото му. Той поопипа яката на ризата си и се изкашля, но вместо кашлица от гърлото му се изтръгна смях.

— Ха-ха-ха! — запревива се той. — Ха-ха-ха? — „Какво става с мен?“, помисли си. — Ха-ха-ха! — опита се да се спре, сложи ръка на устата си, но смехът притискаше гърдите и шията му и ръката му не успяваше да закрие устата.

„Колко глупаво е всичко това! — мислеше той и продължаваше да се тресе от смях. — Какво ми е, да не съм полудял?“

Смехът ставаше все по-силен и по-силен и се превърна в подобие на кучешки лай. Лаевски понечи да стане от масата, но краката не му се подчиняваха и дясната му ръка някак странно, против волята му, подскачаше по масата, трескаво ловеше листчетата и ги мачкаше. Той видя, че го гледат изненадано, видя сериозното, изплашено лице на Самойленко и погледа на зоолога, пълен със студена насмешка и погнуса, и разбра, че е изпаднал в истерия.

„Какво безобразие, какъв срам — мислеше той и усещаше как сълзите парят лицето му... — Ах, ах, какъв срам! Никога не ми се беше случвало...“

Ето, прихванаха го под мишниците и придържайки отзад главата му, го поведоха нанякъде; пред очите му блесна чаша, тракна по зъбите и водата потече по гърдите му; ето, някаква малка стая, по средата с два кревата един до друг, покрити с чисти, бели като сняг завивки. Той се строполи на единия креват и зариди.

— Нищо, нищо... — говореше му Самойленко. — Случва се... случва се...

Изстинала от страх, трепереца с цялото си тяло и в предчувствие за нещо ужасно, Надежда Фьодоровна стоеше край кревата и питаше:

— Какво ти е? Какво? Говори, за Бога...

„Да не би Кирилин да му е написал нещо?“ — мина ѝ през ума.

— Нищо... — отвърна Лаевски, като едновременно се смееше и плачеше. — Иди си... миличка.

Лицето му не изразяваше нито омраза, нито отвращение, значи нищо не знае; Надежда Фьодоровна се поуспокои и се върна в гостната.

— Не се вълнувайте, мила! — каза ѝ Маря Константиновна, която седна до нея и ѝ взе ръката. — Ще му мине. Мъжете са също тъй слаби като нас, грешните. Сега и двамата преживявате криза... това е толкова обяснимо! Е, мила, чакам отговора ви. Нека да поговорим.

— Не, няма за какво да говорим... — отвърна Надежда Фьодоровна, вслушвайки се в риданията на Лаевски. — Много съм потисната. Разрешете ми да си ида.

— Ама моля ви, моля ви, мила! — изплаши се Маря Константиновна. — Как мислите, че ще ви пусна така, без да сте вечеряли? Ще хапнем и тогава — на добър час.

— Много съм потисната... — прошепна Надежда Фьодоровна и за да не падне, се улови с две ръце за дръжката на креслото.

— Получил е гърчове! — каза весело Фон Корен с влизането си в гостната, но като забеляза Надежда Фьодоровна, се смути и излезе.

Когато истериката му премина, Лаевски седна на чуждия креват и взе да мисли:

„Срамота, разревах се като някакво момиченце! Кой знае колко смешен и противен изглеждам. Трябва да се измъкна през задния вход... Впрочем това би означавало, че придавам на истериката си сериозно значение. Трябва да се направя, че е било на шега...“

Той се погледна в огледалото, поседя малко и се върна в гостната.

— Ето ме и мене! — каза той усмихнат; беше му мъчително срамно и чувстваше, че и другите ги е срам в негово присъствие. — Случват се такива истории — каза той и седна. — Както си седях, знаете ли, изведнъж почувствах страшно остра болка тук отстрани... непоносима, нервите ми не издържаха и... и се случи такава една глупава история. Такъв е нашият нервен век, какво да правим!

На вечерята той пи вино, разговаря и от време на време, въздъхвайки трескаво, се поглаждаше отстрани, сякаш да даде да се разбере, че още чувства болката. И никой освен Надежда Фьодоровна не му вярваше и той виждаше това.

Някъде след девет часа излязоха да се разходят по булеварда. В страха си да не я заговори Кирилин Надежда Фьодоровна гледаше през цялото време да не се дели от Маря Константиновна и децата. Тя отмаля от страх и мъка и предчувствайки, че ще я втресе, се притесняваше и едва влачеше крака, но не тръгна да се прибира, тъй като беше уверена, че Кирилин или Ачмианов, ако не и двамата заедно, ще се повлекат след нея. Кирилин вървеше отзад заедно с Никодим Александрич и тананикаше полугласно:

— А да си играят с мене не ще позво-оля! Не ще позво-оля!

От булеварда свиха към павилиона, тръгнаха по брега и дълго гледаха как морето фосфоресцира. Фон Корен взе да обяснява на какво се дължи това явление.

ГЛАВА 14

— Време ми е обаче да се измитам... Чакай ме — каза Лаевски.
— Прощавайте, господа.

— И аз си тръгвам, почакай — каза Надежда Фьодоровна и го хвана под ръка.

Сбогуваха се с оставащите и си тръгнаха. Кирилин също се надигна, каза, че е в същата посока, и тръгна с тях.

„Да става, каквото има да става... — мислеше си Надежда Фьодоровна. — Нека...“

Струваше ѝ се, че всички лоши спомени са изскочили от главата ѝ, следват я в тъмното и дишат задъхано, а тя самата, като попаднала в мастило муха, пълзи с мъка по улицата и цапа с черно хълбока и ръката на Лаевски. Ако Кирилин, мислеше си тя, направи нещо лошо, за това ще бъде виновен не той, а единствено тя самата. А беше време, когато нито един мъж не разговаряше с нея така, както сега Кирилин, но самата тя прекъсна това време като нишка и го погуби безвъзвратно — кой е виновен за това? Замаяна от своите желания, тя беше взела да се усмихва на напълно непознатия ѝ човек вероятно само защото той беше строен и висок, но ѝ омръзна след две срещи и го остави. „Нима заради това — мислеше си тя — той има право да постъпва с мене, както си иска?“

— Тук, мила моя, ще се разделим — спря се Лаевски. — Иля Михайлич ще те придружи.

Той се поклони на Кирилин, пресече булеварда и пое по улицата към къщата на Шешковски, прозорците на която светеха. Миг след това се дочу как портичката хлопна.

— Трябва да се обясня с вас — започна Кирилин. — Не съм хлапе, нито някакъв си Ачкасов или Лачкасов, Зачкасов... Настоявам за сериозно внимание!

Сърцето на Надежда Фьодоровна силно заби. Тя не отвърна нищо.

— В началото си обяснявах рязката промяна в отношението ви към мен с кокетство — продължи Кирилин, — сега обаче виждам, че вие просто не умеете да се държите с порядъчните хора. Искате просто да си поиграете с мен както с арменчето, но аз съм порядъчен човек и настоявам да постъпвате с мен като с такъв. И така, на вашите услуги съм...

— Много съм потисната... — каза Надежда Фьодоровна и заплака, като се извърна, за да скрие сълзите си.

— Аз също съм потиснат, но какво от това?

Кирилин помълча малко и каза ясно, като наблягаше на всяка дума:

— Повтарям ви, госпожо, че ако ми откажете днес да се срещнем, веднага ще вдигна скандал.

— Оставете ме днес — каза Надежда Фьодоровна и не позна гласа си, до такава степен беше жалък и тънък.

— Трябва да получите урок... Извинявайте за грубия тон, но трябва да получите урок. Да, за съжаление трябва да ви дам урок. Настоявам за две срещи: днес и утре. Вдругиден вие ще бъдете напълно свободна и можете да вървите, където си искате и с когото си искате. Днес и утре.

Надежда Фьодоровна стигна до пътната врата на дома си и спря.

— Оставете ме! — шепнеше тя, треперейки с цялото си тяло, без да вижда в тъмното нищо освен белия му кител. — Вие сте прав, аз съм ужасна жена... виновна съм пред вас, но не ме мъчете... Моля ви... — тя докосна студената си ръка и трепна, — много ви моля...

— Уви! — въздъхна Кирилин. — Уви! Не влиза в плановете ми да ви оставям. Искам само да ви дам урок, да можете да разберете и освен това аз твърде малко вярвам на жените, мадам.

— Много съм потисната...

Надежда Фьодоровна се вслушваше в равномерния шум на морето, поглеждаше небето, обсипано със звезди, и ѝ се доця по-скоро да свърши всичко и да се отърве от проклетото усещане за живота с неговото море, звезди, мъже, треска...

— Само не вкъщи — каза тя студено. — Заведете ме някъде другаде.

— Да идем при Мюридов. Така ще е най-добре.

— Къде е това?

— Край старата дига.

Тя бързо тръгна по улицата и след това свърна по една уличка, която се изкачваше нагоре към планината. Беше тъмно. Тук-там върху калдъръма лежах бledi ивици светлина от осветените прозорци и на нея ѝ се струваше, че като муха ту попада в мастилото, ту отново изпълзвява от него на светлината. Кирилин вървеше след нея. На едно място той се препъна, едва не падна и се засмя.

„Той е пиян... — помисли си Надежда Фьодоровна. — Все едно... все едно... Нека“.

Ачмианов също скоро се сбогува с компанията и тръгна след Надежда Фьодоровна, за да ѝ предложи разходка с лодка. Той се приближи до дома ѝ и надникна през оградата на градинката: прозорците бяха широко отворени, но навсякъде беше тъмно.

— Надежда Фьодоровна! — повика я той.

Измина минута. Той отново я повика.

— Кой е там? — чу се гласът на Олга.

— Надежда Фьодоровна вкъщи ли е?

— Не. Не се е върнала още.

„Странно... Твърде странно — помисли си Ачмианов, обзет от силна тревога. — Та тя си тръгна за вкъщи...“

Той тръгна по булеварда, след това по улицата и погледна в прозорците на Шешковски. Лаевски седеше по риза на масата и внимателно гледаше картите си.

— Странно, странно... — измърмори Ачмианов и при спомена за истериката на Лаевски го хвана срам. — Къде ли може да е, щом я няма вкъщи?

Той отново се върна до жилището на Надежда Фьодоровна и погледна тъмните прозорци.

„Това е измама, измама...“ — мислеше той, като си спомни, че тя самата, когато се срещнаха по обяд у Битюгови, му обеща да се поразходят заедно с лодка.

Прозорците на къщата, където живееше Кирилин, бяха тъмни. Пред портичката седеше на пейката един стражар и спеше.

Щом видя тъмните прозорци и стражаря, на Ачмианов всичко му стана ясно. Той реши да се прибере вкъщи и тръгна, но се озова отново край дома на Надежда Фьодоровна. Седна на пейката отвън и свали шапката си, почувствал, че главата му гори от ревност и обида.

В градската черква часовникът биеше само два пъти в денонощието: по пладне и в полунощ. Скоро след като удари полунощ, се дочуха бързи стъпки.

— Значи утре вечер пак у Мюридов, нали? — дочу Ачмианов и позна гласа на Кирилин. — В осем часа. Довиждане!

Надежда Фьодоровна се показа край градинката пред къщата. Тя не забеляза седналия на пейката Ачмианов, мина като сянка покрай него, отвори портичката и като я остави отключена, се прибра вътре. Запали свещта в стаята си, бързо се съблече, но не легна на кревата, а се свлече пред стола на колене, обви го с ръце и притисна чело до него.

Лаевски се върна след два часа.

ГЛАВА 15

Решил да лъже не наведнъж, а поотделно, на другия ден в един часа Лаевски тръгна към Самойленко да му иска пари, за да замине на всяка цена в събота. След вчерашната истерика, която прибави към тежкото му душевно състояние и остро чувство на срам, да остава повече в града, беше немислимо. Ако Самойленко вземе да настоява на своите условия, мислеше той, ще трябва да ги приеме и да вземе парите, а утре, точно в часа на заминаването, да каже, че Надежда Фьодоровна се е отказала да пътува; довечера ще гледа да я убеди, че всичко това се прави за нейно добро. Ако пък Самойленко, явно изпаднал под влиянието на Фон Корен, откаже окончателно да му даде пари или предложи нови условия, ще замине още днес с товарния параход или дори с ветроходния кораб за Нови Атон или Новоросийск, откъдето ще прати една унизителна телеграма на майка си и ще живее там дотогава, докато майка му не му изпрати пари за път.

У Самойленко той завари в гостната Фон Корен. Зоологът току-що беше дошъл да обядва и както винаги разглеждаше в албума различните мъже с цилиндри и дами с кокетни шапчици.

„Не съм дошъл в подходящ момент — помисли Лаевски, като го видя. — Той може да ми попречи“.

— Здравейте!

— Здравейте — отвърна Фон Корен, без да го погледне.

— Вкъщи ли си е Александър Давидич?

— Да. В кухнята е.

Лаевски тръгна за кухнята, но видя от вратата, че Самойленко е зает там със салатата, върна се в гостната и седна. В присъствието на зоолога изпитваше някаква скованост, а сега се и страхуваше, че ще трябва да говори за вчерашната си истерика. Измина повече от минута в мълчание. Изведнъж Фон Корен вдигна очи към Лаевски и го попита:

— Как се чувствате след вчера?

— Превъзходно — отвърна Лаевски и почервеня. — Всъщност не се случи нищо особено...

— До вчера предполагах, че в истерика изпадат само дамите, и затова отначало помислих, че ви е хванало хорото на свети Вит.

Лаевски се усмихна угоднически и си помисли:

„Колко неделикатно от негова страна. Та той много добре знае, че ми е тежко...“

— Да, смешна история излезе — каза той и продължи да се усмихва. — Днес съм се смял цялата сутрин. Най-куриозното при този припадък е това, че съзнаваш колко е нелеп, смееш му се в душата и в същото време ридаш. В нашия нервен век сме роби на собствените си нерви; те са нашите господари и вършат с нас каквото си поискат. В това отношение цивилизацията ни е оказала мечешка услуга...

Лаевски говореше и му беше неприятно, че Фон Корен го слуша сериозно и внимателно и че го гледа съсредоточено, без да мигне, сякаш го изучаваше, и се ядосваше на себе си, че въпреки неприятното си чувство към него все не може да махне от лицето си тази угодническа усмивчица.

— Макар че, да си призная — продължи той, — имаше съвсем пресни причини за този припадък и доста основателни при това. Напоследък здравето ми е силно разклатено. Като прибавите и скуката, постоянното безпаричие... липсата на хора и общи интереси... лошо от това не може и да се измисли.

— Да, положението ви е безизходно — съгласи се Фон Корен.

Тези спокойни, хладни думи, съдържащи нещо като насмешка или немолено пророчество, оскърбиха Лаевски. Той си спомни вчерашния поглед на зоолога, пълен с насмешка и погнуса, помълча известно време и попита, вече без да се усмихва:

— А откъде ви е известно моето положение?

— Та вие току-що сам го изтъкнахте, пък и приятелите ви толкова ви съчувстват, че цял ден слушам само за вас.

— Какви приятели? За Самойленко ли е думата?

— Е, и за него.

— Бих помолил Александър Давидич и изобщо моите приятели да се грижат по-малко за мен.

— Ето, Самойленко идва, помолете го да се грижи по-малко за вас.

— Не разбирам тона ви... — промълви Лаевски; обзе го такова чувство, сякаш едва-що бе разбрал, че Фон Корен го мрази, презира и

му се подиграва и че той е най-големият му и непримирим враг. — Запазете си този тон за някого другото — каза той тихо, лишен от сили да говори по-високо от омразата, която напираше в гърдите и шията му както предишния ден желанието да се смее.

Влезе Самойленко по риза, потен и зачервен от кухненската задуха.

— А, тук ли си? — каза той. — Здравей, драги. Обядвал ли си? Не се церемони, кажи: обядвал ли си?

— Александър Давидич — каза Лаевски и стана, — ако съм се обръщал към теб с някаква интимна молба, това съвсем не значи, че съм те освобождавал от задължението да бъдеш скромен и да уважаващ чуждите тайни.

— За какво става дума? — изненада се Самойленко.

— Ако нямаш пари — продължи Лаевски, като повиши глас и запристъпва от вълнение от крак на крак, — не ми давай, откажи ми, но защо трябва да се тръби над път и под път, че положението ми било безизходно и прочие? Не мога да понасям всички тези благодеяния и приятелски услуги, когато заради една услуга те правят за смях пред целия свят. Можеш да се хвалиш с благодеянията си колкото щещ, но никой не ти е дал правото да разкриваш моите тайни!

— Какви тайни? — недоумяваше Самойленко и започваше да се сърди. — Ако си дошъл да се караш, върви си. Ще дойдеш по-късно.

Той си спомни правилото: когато се ядосваш на ближния си, брой до сто, за да се успокоиш; и започна бързо да брои наум.

— Моля ви да не се безпокоите за мен! — продължаваше Лаевски. — Не ми обръщайте внимание. И кого какво го засяга как живея? Да, искам да замина! Да, правя дългове, пия, живея с чужда жена, изпадам в истерия, долен съм, не съм толкова дълбокомислен като някои, но кого го засяга това? Уважавайте личността!

— Ти, братко, прощавай — каза Самойленко, изброил до тридесет и пет, — ама...

— Уважавайте личността! — прекъсна го Лаевски. — По дяволите тези постоянни разговори на чужд гръб, тези „Ах“ и „Ох“, това непрекъснато следене и подслушване! Дават ми пари назаем и ми предлагат условия като на хлапе! Третираг ме като не знам какво! Нищо не ви искам! — провикна се Лаевски, като се олюляваше от вълнение и се страхуваше да не изпадне отново в истерия. „Значи, в

събота няма да замина“, мярна се в ума му. — Нищо не ви искам! Само, моля ви се, избавете ме от опекунството си. Не съм дете, нито малоумен и ме освободете от този надзор!

Влезе дяконът и като видя Лаевски да размахва ръце преbledнял и да се обръща със странната си реч към портрета на княз Воронцов, се спря на вратата като закован.

— Това постоянно надничане в душата ми — продължаваше Лаевски — оскърбява човешкото ми достойнство и аз моля доброволните си шпиони да ме оставят на мира! Стига толкова!

— Какво каза... какво казахте? — попита Самойленко, който преброи до сто, целият почервеня и пристъпи към Лаевски.

— Стига толкова! — повтори задъхан Лаевски и посегна към фуражката си.

— Аз съм руски лекар, дворянин и статски съветник! — каза Самойленко натъртено. — Никога не съм бил шпионин и на никого няма да позволя да ме оскърбява! — викна той с треперещ глас, като постави ударението на последната дума. — Млъкнете!

Дяконът, който никога не бе виждал доктора толкова величествен, надут, зачервен и страшен, затисна устата си, изтича в антрето и взе там да се превива от смях. Лаевски видя като в мъгла как Фон Корен стана с ръце в джобовете на панталоните си и зае такава поза, сякаш очакваше да види какво ще последва по-нататък; тази невъзмутима поза се стори на Лаевски свръхдръзка и оскърбителна.

— Вземете думите си назад! — извика Самойленко.

Лаевски, който вече не помнеше какво бе казал, отвърна:

— Оставете ме на мира! Нищо не искам! Искам само вие и немците от чифутски произход да ме оставите на спокойствие. Иначе ще взема мерки! Ще се бия!

— Сега вече е ясно — каза Фон Корен и се надигна от масата. — На господин Лаевски му се иска, преди да замине, да се поразвлече с дуел. Мога да му доставя това удоволствие. Господин Лаевски, приемам вашето предизвикателство.

— Предизвикателство ли? — произнесе тихо Лаевски, приближи се до зоолога и погледна с омраза мургавето му чело и къдравите му коси. — Предизвикателство ли? Моля! Аз ви мразя! Мразя ви!

— Много се радвам. Утре сутринта по-раничко при Кербалай с всички подробности според вкуса ви. А сега се махайте.

— Мразя ви!? — шепнеше Лаевски, тежко задъхан. — Отдавна ви мразя! Дуел! Да!

— Александър Давидич, изкарай го да се махне, иначе ще си ида — каза Фон Корен. — Той ще ме ухапе.

Спокойният тон на Фон Корен охлади доктора; той някак изведнъж дойде на себе си, вразуми се, улови с две ръце Лаевски за кръста и като го теглеше от зоолога, заговори с гальовен, треперещ от възмущение глас:

— Приятели мои... добри хора... Поразгорещихте се, стига вече... стига... Приятели мои...

Чул мекия приятелски глас, Лаевски почувства, че в живота му току-що е настъпило нещо небивало, чудовищно, сякаш едва не го е смачкал влак; той замалко не заплака, махна с ръка и избяга от стаята.

„Да изпиташ върху себе си чуждата омраза, да се покажеш пред човек, който те мрази, в най-жалък, презрян, безпомощен вид — Боже мой, колко е тежко това! — мислеше си той, седнал малко по-късно в павилиона с усещането, че тялото му сякаш е хванало ръжда от току-що изпитаната чужда омраза. — Колко е грубо това, Боже мой!“

Студената вода с коняка го поободри. Той си представи ясно спокойното надменно лице на Фон Корен, вчерашния му поглед, ризата му, приличаща на килим, гласа, белите му ръце и тежка омраза, страстна и неудовлетворена, забушува в гърдите му и зажадува за възмездие. Той мислено повали Фон Корен на земята и започна да го тъпче с крака. Спомни си до най-малки подробности станалото и се изненада как е могъл да се усмихва угоднически на този нищожен човек и изобщо да се съобразява с мнението на дребни, никому неизвестни хорица, живеещи в това жалко градче, което го няма дори на картата и за което не е чувал нито един порядъчен човек в Петербург. Ако това градче внезапно пропадне вдън земя или изгори, то в Русия ще прочетат телеграмата за това събитие с такава скука, както някое обявление за продажба на стари мебели. Дали ще убие утре Фон Корен, или ще го остави жив, е все едно, това е еднакво безполезно и неинтересно. Ще стреля в крака или в ръката му, ще го рани, сетне ще се посмее над него и както някое насекомо с изтръгнато краче изчезва от погледа ти в тревата, нека и той така се изгуби с глухото си страдание в тълпата от подобни нему нищожни хора.

Лаевски се отби у Шешковски, разказа му всичко и го покани за секундант; след това двамата се отправиха при началника на телеграфо-пощенската станция, поканиха го за втори секундант и останаха да обядват у него. По време на обяда се смяха и шегуваха много; Лаевски се иронизираше за това, че почти съвсем не умее да стреля, и наричаше себе си кралски стрелец и Вилхелм Тел.

— Трябва да му дам да се разбере на този господин... — говореше той.

След като се наобядва, седнаха да играят карти. Лаевски играеше, пиеше вино и си мислеше, че дуелът е нещо глупаво и безсмислено, тъй като не решава въпроса, а само го усложнява, но и че без него не може. Както в дадения случай например: та няма да седне да пише жалба до мировия съдия^[1], я! Предстоящият дуел е добре дошъл и с това, че след него той не ще може да остане повече в града. Леко пийнал, той се развлече с картите и се чувстваше добре.

Но щом слънцето залезе и се стъмни, го обзе тревога. Това не беше страх от смъртта, понеже, докато обядва и игра на карти, беше сигурен, че дуелът ще свърши благополучно; това беше страх пред нещо неизвестно, което трябваше да се случи утре сутринта за първи път в живота му, и страх пред настъпващата нощ... Знаеше, че нощта ще бъде дълга, безсънна и че ще трябва да мисли не само за Фон Корен и омразата му, но и за оня грамада от лъжи, която му предстоеше да преодолее, но не намираше сили и умение за това. Все едно че се бе разболял внезапно; загуби изведнъж всякакъв интерес към картите и хората, засуети се и помоли да му позволят да се прибере вкъщи. Искаше му се по-скоро да си легне, да не се движи и да подреди мислите си за през нощта. Шешковски и пощенският чиновник го изпратиха и се отправиха след това при Фон Корен, за да уточнят условията на дуела.

Недалеч от квартирата си Лаевски срещна Ачмианов. Младият човек беше запъхтян и възбуден.

— А аз ви търся, Иван Андреич! — каза той. — Моля ви, да не губим време...

— Но къде?

— Искате да ви види един непознат господин, който имал с вас важна работа. Той много ви моли да се видите за минутка. Трябвало да поговорите... За него това е въпрос на живот и смърт...

Във вълнението си Ачмианов произнесе тези думи със силен арменски акцент, така че „живот“ прозвуча като „жавот“.

— Кой е той? — попита Лаевски.

— Помоли да не му се споменава името.

— Предайте му, че съм зает. Утре, ако обича...

— Как може! — изплаши се Ачмианов. — Той иска да ви съобщи нещо извънредно важно за вас... извънредно важно! Ако не дойдете, ще се случи нещастие.

— Странно... — промърмори Лаевски, който не разбираше защо Ачмианов е толкова възбуден и що за тайни може да има в това скучно, никому ненужно градче. — Странно — повтори той замислен. — Впрочем все едно.

Ачмианов бързо тръгна напред, последван от Лаевски. Минаха улицата, после — една странична уличка.

— Колко досадно е — каза Лаевски.

— Сега, сега... Близко е.

Недалеч от старата дига минаха по тясна уличка между две оградени празни места, след това влязоха в някакъв голям двор и се отправиха към една малка къщурка.

— Това не е ли къщата на Мюридов? — попита Лаевски.

— Да.

— Но защо се провираме през задните дворове, не разбирам? Можехме и от улицата. Оттам е по-близо...

— Нищо, нищо...

На Лаевски му се стори странно и това, че Ачмианов го поведе към задния вход и му замаха с ръка, като да го приканваше да върви по-тихо и да мълчи.

— Насам, насам... — каза Ачмианов, отвори предпазливо вратата и влезе в антрето на пръсти. — По-тихо, по-тихо, моля ви... Могат да ни чуят.

Той се послуша, пое си тежко дъх и прошепна:

— Отворете ей тая врата и влезте... Не се страхувайте.

Все така в недоумение, Лаевски отвори вратата и влезе в една стая с нисък таван и спуснати пердетата. Върху масата имаше свещ.

— Кой е? — попита някой от съседната стая. — Ти ли си, Мюридка?

Лаевски влезе в тази стая и видя Кирилин с Надежда Фьодоровна до него.

Той не чу какво му казаха, заотстъпва назад и не забеляза как се озова на улицата. Всичко изчезна от душата му — и омразата към Фон Корен, и безпокойството. На път за вкъщи неловко размахваше дясната си ръка и внимателно гледаше пред краката си, като се стараеше да върви по равното. Вкъщи, в кабинета си, като потриваше ръце и мърдаше сковано рамене и шия, сякаш сакото и ризата му бяха тесни, прекоси стаята от единия до другия край, после запали свещта и седна на масата...

[1] Съдия в дореволюционна Русия, който разглежда дребни дела. ↑

ГЛАВА 16

— Хуманитарните науки, за които споменавате, ще задоволят човешката мисъл само тогава, когато се срещнат в развитието си с точните науки и тръгнат заедно с тях. Дали ще се срещнат под микроскопа или в монолозите на някой нов Хамлет, дали в някоя нова религия, не знам, но мисля, че земята ще се покрие с ледена кора, преди това да стане. Най-устойчивото и жизнено от всички хуманитарни знания, разбира се, е Христовото учение, но погледнете как дори то се възприема различно! Едни учат да обичаме ближните си и правят изключение само за войниците, престъпниците и лудите: те разрешават първите да бъдат убивани на война, вторите — да бъдат изолирани или премахвани, а на третите забраняват да встъпват в брак. Други тълкуватели ни учат да обичаме всичките си близки без изключение независимо от всякакви плюсове и минуси. Според тях, ако ви извести някой охтичав, убиец или епилептик и поиска ръката на дъщеря ви — не му отказвайте; ако кретените са тръгнали да воюват с физически и умствено здравите — накарайте последните да се оставят да им отсекаат главите. Ако имаше сила, това проповядване на любов заради самата любов, както на изкуство заради самото изкуство, би довело в края на краищата до пълно измиране на човечеството и по този начин би се извършило най-грандиозното от всички злодейства, познати някога на земята. Има много, най-различни тълкувания, а щом са толкова много, сериозната мисъл не може да се задоволи с нито едно от тях и бърза да прибави към купа тълкувания своето собствено. Ето защо не поставяйте никога въпроса, както вие казвате, на философска или на така наречената християнска почва: с това само се отдалечавате от решението на въпроса.

Дяконът внимателно изслуша зоолога, помисли и попита:

— Дали нравственият закон, който е присъщ на всеки един от хората, е измислен от философите, или пък Бог го е създал заедно с тялото?

— Не знам. Но този закон до такава степен е общовалиден за всички народи и епохи, че ако питат мен, би трябвало да го приемат за органично свързан с човека. Той не е измислен, а съществува и ще съществува. Не ви казвам, че ще го видят някога под микроскопа, но органичната му връзка се доказва вече от очевидността: доколкото ми е известно, сериозното заболяване на мозъка и всички тъй наречени душевни болести се изразяват преди всичко в изопачаването на нравствения закон.

— Хубаво. Значи както стомахът ни иска да яде, така и нравственото ни чувство иска да обичаме ближните си, така ли? Но поради себелюбието си нашата естествена природа се възпротивява на гласа на съвестта и разума и това е причина да възникнат много трудно-разрешими въпроси. Към кого трябва да се обръщаме за разрешаването на тези въпроси, след като според вас не бива да ги поставяме на философска основа?

— Обърнете се към ония ограничени по брой точни знания, с които разполагаме. Доверете се на очевидността и логиката на фактите. Наистина това не е достатъчно, но пък и не е толкова колебливо и неопределено като философията. Да предположим, че нравственият закон изисква да обичате хората. И какво? Любовта трябва да предполага отстраняването на всичко онова, което, така или иначе, вреди на хората и представлява опасност понастоящем и в бъдеще. Нашите знания и очевидността ви говорят, че човечеството е заплашено от нравствено и физически ненормалните. Ако е така, борете се с ненормалните. Ако нямате сили да ги издигнете до нормата, трябва да имате сили и умение да ги обезвредите, тоест да ги унищожите.

— Значи любовта е в това силният да побеждава слабия?

— Без съмнение.

— Но нали тъкмо силните разпнаха Господа Бога Исуса Христа?
— каза разгорещено дяконът.

— Там е работата, че са го разпнали не силните, а слабите. Човешката култура е отслабила и се стреми да сведе до нула борбата за съществуване и подбора; отгук и бързото размножаване на слабите и преобладаването им над силните. Представете си, че ви се е удало да внушите на пчелите хуманни идеи в някаква тяхна недоразвита, рудиментарна форма. Какви ще бъдат последиците от това? Търтеите,

които трябва да бъдат убивани, ще останат живи, ще изяждат меда, ще развърщават и душат пчелите и в резултат — слабите ще бъдат повече от силните, които все повече ще се израздат. Същото става сега и с човечеството: слабите потискат силните. При диваците, които още не са докоснати от културата, най-силният, най-мъдрият, най-нравственият върви начело; той е вожд и господар. А ние, културните, разпнахме Христос и продължаваме да го разпъваме. Значи нещо не ни достига... И трябва да възстановим в себе си това „нещо“, иначе тези недоразумения няма да имат край.

— Но имате ли критерий, по който да различавате силните от слабите?

— Знанието и очевидността. Охтичавите и скрофулозните се познават по болестта им, а безнравствените и лудите — по постъпките.

— Но нали са възможни и грешки?

— Да, но няма защо да се боим да си намокрим краката, когато ни заплашва потоп.

— Това е философия — засмя се дяконът.

— Ни най-малко. Вие до такава степен сте покварен от своята семинарска философия, че във всичко искате да видите само мъгливост. Отвлечените науки, с които е натъпкана младата ви глава, се наричат отвлечени именно защото отвличат ума ви от очевидността. Гледайте дявола право в очите и ако той е дявол, признайте, че е дявол, а не търсете обяснения у Кант или Хегел.

Зоологът помълча и продължи:

— Две по две си е четири, а камъкът си е камък. Утре ни чака дуел. Можем да си говорим сега, че това е глупаво и нелепо, че дуелът е нещо отживяло времето си, че аристократичният дуел фактически не се различава по нищо от пиянско сбиване в кръчма, и все пак това няма да ни спре и утре ще идем и ще се бием. Има значи сила, която е над нашите разсъждения. Крецим, че войната била грабеж, варварство, ужас, братоубийство, видим ли кръв, припадаме; но стига само французите или немците малко да ни засегнат с нещо, и ние мигом ще се въодушевим, най-искрено ще започнем да викаме „Ура“ и ще се хвърлим срещу врага, вие ще призовете Бога да благослови оръжието ни и доблестта ни ще предизвика общ и най-искрен възторг. И тук значи пак има сила, която, ако не и по-висша, явно е по-силна от нас и нашата философия. Ние не можем да я спрем, както не можем да

спрем ей този облак, който се задава откъм морето. Не бъдете лицемерен, не ѝ се заканвайте зад гърба и не говорете „Ах, глупаво е, ах, остаряло е, ах, противоречи на Светото писание!“, а я погледнете право в очите, признайте ѝ разумната законност и когато тя например поиска да унищожи хилавото, недъгавото, извратеното племе, не ѝ пречете с вашите хапове и цитати от зле разбраното Евангелие. Лесков описва един такъв съвестен Данила, който намира извън града някакъв прокажен и го храни, и го съгрява в името на любовта и Христа. Ако този Данила наистина обичаше хората, би трябвало да отнесе прокажения по-далеч от града и да го хвърли в някой ров, а сам да иде да служи на здравите. Христос, надявам се, ни е завещал разумната, осмислена и полезна любов.

— Ама и вие сте един! — засмя се дяконът. — Не вярвате в Христа, а все го споменавате.

— Не, вярвам. Разбира се, по своему, а не като вас. Ех, дяконе, дяконе! — засмя се зоологът, улови дякона за кръста и каза весело: — Е, какво? Ще идем ли утре на дуела?

— Санът не ми позволява, иначе бих дошъл.

— А какво ще рече това сан?

— Аз съм посветен, имам божията благословия.

— Ех, дяконе, дяконе — засмя се Фон Корен. — Обичам да побъбря с вас.

— Разправяте, че вярвате — каза дяконът. — Що за вяра е това? Имам един чичо — поп. Така вярва, че когато при суша тръгне на полето да четете молитви за дъжд, взема със себе си чадър и кожено палто, та на връщане да не го мокри дъждът. Ето, това е вяра! Заговори ли пък за Христос, направо излъчва сияние, та чак разплаква женорята и селяците. Той и този облак би спрял, и всяка ваша сила би накарал да побегне. Да... Вярата планини повдига.

Дяконът се засмя и потупа зоолога по рамото.

— Такива ми ти работи... — продължи той. — Ето, вие все изучавате нещо, искате да надникнете в гълбините на морето, умувате кой бил силен, кой слаб, книжки пишете и на дуел ще се биете — и всичко си остава на мястото си, ама може да стане тъй, че някой слабичък старец чрез Светия дух да изрече една-единствена дума или пък да пристигне от арабската земя някой нов Мохамед на кон със сабя

в ръка и да обърне цялата ви наука с главата надолу, и в Европа камък върху камък да не остане.

— Е, тогава, дяконе, я камилата, я камилярят!

— Вярата без дело е мъртва, а делото без вяра — още по-лошо, само губене на време и нищо повече.

Откъм кея се зададе докторът. Той видя дякона и зоолога и тръгна към тях.

— Мисля, че всичко е готово — каза той запъхтян. — Секунданти ще бъдат Говоровски и Бойко. Ще минат да те вземат в пет часа. Ама как се е смръщило! — погледна той небето. — Нищо не се вижда. Сега ще вземе да блисне.

— Няма ли да дойдеш с нас? — попита го Фон Корен.

— Не, опазил ме Бог, аз и така се измъчих. Вместо мен ще дойде Устимович. Вече говорих с него.

Нейде далеч над морето блесна мълния и се разнесе глух тътен.

— Колко задушно е преди буря! — каза Фон Корен. — Хващам се на бас, че ти вече си бил у Лаевски и си плакал на гърдите му.

— За какво ще ходя при него? — смутено отвърна докторът. — Това само оставаше!

Преди слънцето да залезе, той няколко пъти бе минал по булеварда и по улицата с надеждата да срещне Лаевски. Беше го срам за избухването му и за внезапния порив на доброта, последвала това избухване. Искаше да се извини пред Лаевски с шеговит тон, да му се поскара, да го успокои и да му каже, че дуелът е отживелица от средновековното варварство, но че самото провидение е избрало този дуел като средство за помирение; утре те двамата, прекрасни, изключително умни хора, ще си разменят по един изстрел във въздуха, ще оценят взаимно благородството си и ще станат приятели. Но не можа нито веднъж да срещне Лаевски.

— За какво да ходя при него? — повтори Самойленко. — Не аз него, а той мен оскърби. Кажи, за Бога, защо се нахвърли той върху мен? Какво лошо му бях сторил? Влизам в гостната и изведнъж, без нищо, ми изтърква: „Шпионин!“ Хайде де! Кажи ми: за какво се спречкахте? Какво толкоз му каза?

— Казах му, че е в безизходно положение. И бях прав. Само честните и мошениците могат да намерят изход от всяко положение, а

онзи, който иска да бъде едновременно честен и мошеник, няма изход. Но, господа, вече е единадесет часът, а утре трябва да ставаме рано.

Внезапно налетя вятър: той вдигна праха от улицата, завъртя го като вихър и заглуши шума на морето.

— Ураган — каза дяконът. — Да тръгваме, че ще ни напълни очите.

Тръгнаха, а Самойленко, придържайки фуражката си, въздъхна и каза:

— Изглежда, днес няма да мога да спя.

— Не се вълнувай — засмя се зоологът. — Можеш да бъдеш спокоен, дуелът няма да има последици. Лаевски ще стреля великодушно във въздуха, иначе той не може, а аз по всяка вероятност изобщо няма да стрелям. Да ме дадат под съд заради Лаевски, да губя време — не си струва труда. Апропо, каква отговорност се носи за дуел?

— Арест, а в случай че противникът бъде застрелян — затвор в крепостта до три години.

— В Петропавловската ли?

— Не, струва ми се, във военната.

— Макар че би следвало да му дам урок на господинчото!

Зад тях, над морето, блесна мълния и освети за миг покривите на къщите и планината. Близко до булеварда приятелите се разделиха. Когато докторът изчезна в тъмнината и стъпките му вече заглъхнаха, Фон Корен извика подире му:

— Дано само времето утре не ни попречи!

— Всичко става! И дай Боже!

— Лека нощ!

— Какво — нощ? Какво каза?

От шума на вятъра и морето и от гръмотевиците беше трудно да се чуят.

— Нищо! — викна зоологът и забърза за вкъщи.

ГЛАВА 17

*...през измъчения ум
минават мисли, болки, грижи
и спомените стари бавно и без
шум
пред мен един след друг се
нижат.
И аз живота си проклинам в
тоя час
и чувам стона на сърцето,
и страдам гибелно, и горко
плача аз,
и тъй се раждат стиховете.*

Пушкин[[]

1]

Дали ще бъде убит утре сутринта, или ще му се надсмеят, тоест ще му оставят този живот, той все едно е загинал. Дали ще се самоубие от отчаяние и срам тази опозорена жена, или ще влачи жалкото си съществуване, тя все едно е загинала...

Така мислеше Лаевски, седнал на масата късно вечерта, и все така продължаваше да потрива ръце. Изведнъж прозорецът се разтвори и изтрака, в стаята нахлу силен вятър и листата на масата се разхвърчаха. Лаевски затвори прозореца и се наведе, за да събере листата от пода. Той усещаше в тялото си нещо ново, някаква скованост, която по-рано я нямаше, и не можеше да познае движенията си; ходеше неуверено с разперени лакти и присвиваше рамене, а седнеше ли на масата, отново почваше да потрива ръце. Тялото му загуби гъвкавостта си.

Преди да умреш, трябва да пишеш на близките си. Лаевски помнеше това. Той взе перодръжката и написа с трепереща ръка:

„Майчице!“

Искаше да пише на майка си и да я помоли в името на милосърдния Бог, в когото тя вярваше, да приюти и да съгрее с ласка нещастната, опозорена от него жена, самотна, бедна и слаба, да забрави и да прости всичко, всичко, всичко и чрез своята жертва поне отчасти да изкупи страшния грях на сина си; но той си спомни как майка му — пълна, тромава старица с дантелено боне, излиза сутрин от къщата в градината, а след нея върви някоя от храненичките ѝ с домашното кученце в ръце, как майка му крещи със заповеднически глас на градинаря и на прислугата и колко надуто и надменно е лицето ѝ — спомни си това и задраска написаната дума.

Блесна мълния едновременно в трите прозореца и веднага след нея се разнесе оглушителен тътнещ гръм, отначало глух, а сетне все по-усилващ се, и тресна с такава сила, че стъклата на прозорците задрънчаха. Лаевски стана, приближи се до прозореца и долепи чело до стъклото. Навън се бе разразила силна, красива буря. На хоризонта като бели ленти между облаците и морето непрекъснато се стрелкаха мълнии и осветяваха надалеч високите черни вълни. И отдясно, и отляво, както вероятно и над покрива, просветваха мълнии.

— Буря! — прошепна Лаевски; той изпитваше желание да се моли на някого или на нещо, та макар и на мълнията или на облаците. — Милата ми буря!

Спомни си как като дете по време на буря изтичваше гологлав в градината, а след него припкаха две русокоси и синеоки момиченца и дъждът ги мокреше; те се кискаха от възторг, но когато изтрещяваше гръмотевица, доверчиво се притискаха до момченцето, а то се кръстеше и изговаряше бързо-бързо: „Боже, Боже, Боже...“ О, къде изчезнахте, в кое море потънахте, зачатъци на прекрасния чист живот? Той вече не се плаши от бурята и не обича природата, не чувства Бога в себе си, всички доверчиви момиченца, които е познавал някога, са погубени вече от него и неговите връстници, в родната си градина не е посадил през целия си живот ни едно дръвче и не е отгледал ни една тревичка, а живеейки сред живите, не е спасил дори муха, а само е разрушавал, погубвал и лъгал, лъгал...

„Кое в моето минало не е порок?“ — питаше се сам, като се мъчеше да намери поне един светъл спомен, както падащият в пропастта се мъчи да се залови за храстите.

Гимназията? Университетът? Но това е измама. Той се учеше зле и забрави онова, на което го бяха учили. Служенето му на обществото? Това също е измама, защото в службата нищо не вървеше, получаваше даром заплатата си; служенето му бе гнусен обир на държавата, за който не даваха под съд.

Той нямаше нужда от истината и не я търсеше, съвестта му, замаяна от порока и лъжата, спеше или мълчеше; като чужд или нает от друга планета, не участваше в общия живот на хората, беше равнодушен към техните страдания, идеи, религии, знания, копнежи и борба. Не беше казал на хората нито една добра дума, не бе написал ни един полезен, искрен ред, не бе направил нищо за хората, а само ядеше хляба им, пиеше виното им, отмъкваше жените им, живееше с техните мисли и за да оправдае пред тях и пред самия себе си презрения си паразитен живот, винаги се стараеше да си придаде такъв вид, сякаш стои над тях и е по-добър от тях. Лъжа, лъжа и лъжа...

Ясно си спомни онова, което беше видял вечерта в къщата на Мюридов, и му беше непоносимо тежко от погнуса и мъка. Кирилин и Ачмианов са отвратителни, но всъщност те бяха продължили започнатото от него; те са негови съучастници и ученици. Той отне мъжа, кръга от познати и родния кът на младата слаба жена, която му се беше доверила повече, отколкото на брат, и я доведе тук — в зноя, в треската и в скуката; ден след ден тя трябваше да отразява като огледало неговото безделие, порочност и лъжа — и с това, единствено с това бе изпълнен нейният инертен, вял и жалък живот; после той ѝ се насити, намрази я, но не му стигна кураж да я зареже и се стараеше все по-здраво да я оплете с лъжите си като с паяжина... Тези хора довършиха останалото.

Лаевски ту сядаше на масата, ту отново отиваше до прозореца; ту гасеше свещта, ту пак я палеше. Проклинаше се гласно, плачеше, оплакваше се, молеше за прошка; на няколко пъти притича отчаян до масата и пишеше: „Майчице!“

Освен майка си нямаше никакви роднини и близки, но как можеше да помогне майка му? И къде е тя. Искаше да изтича при Надежда Фьодоровна, да падне пред нея на земята, да целува ръцете и

краката ѝ, да моли за прошка, но тя беше негова жертва и той се страхуваше от нея, сякаш беше умряла.

— Погубих живота си! — говореше си той и потриваше нервно ръце. — Защо съм още жив, Господи!...

Той свали от небето своята бледа звезда и тя догоря, а следата ѝ се смеси с нощната тъма; тя вече не ще се върне на небето, защото животът се дава само веднъж и не се повтаря. Ако можеха да се върнат предишните дни и години, би заменил в тях лъжата с истина, безделието — с труд, скуката — с радост, би върнал чистотата на ония, на които я бе отнел, би намерил Бога и справедливостта, но това е толкова невъзможно, колкото пак да върнеш угаснала звезда на небето. И от съзнанието, че това е невъзможно, изпадаше в отчаяние.

Той остана пред отворения прозорец и след като бурята премина, и спокойно мислеше за това, което го очакваше. Фон Корен вероятно ще го убие. Ясният, студен светоглед на този човек допуска унищожаването на хилавите и негодните; дори това убеждение да му измени в решителната минута, ще му помогнат омразата и чувството на погнуса, които Лаевски предизвиква у него. Ако ли пък не уцели, или за да се надсмее над омразния си противник, само го рани или стреля във въздуха, какво ще прави тогава той? Къде да иде?

„Да замина за Петербург? — запита се Лаевски. — Но това би значило отново да започна стария живот, който проклинам. Пък и този, който търси спасение в промяната на мястото като прелетна птица, няма нищо да намери, защото за него земята е навсякъде еднаква“. Да потърси спасение сред хората? В кого да го потърси и как? Добротата и великодушието на Самойленко са също тъй слаба опора, както смехът на дякона или омразата на Фон Корен. Трябва да търсиш спасението единствено в себе си, а не го ли намериш, да сложиш край на живота си, без повече да губиш време, това е всичко...

Дочу се шум от някакъв екипаж. Развиделяваше се. По улицата премина каляска, направи завой и скърцайки с колелетата по мокрия пясък, се спря пред къщата. В каляската седяха двама души.

— Един момент, сега ще дойда! — каза им Лаевски от прозореца. — Не спя. Нима стана време?

— Да. Четири часа е. Докато стигнем...

Лаевски сложи палтото и фуражката си, пъкна в джоба си цигара и се спря замислен; струваше му се, че трябва да направи още нещо.

На улицата секундантите разговаряха тихо и конете пръхтяха. Тези звуци в ранното влажно утро, когато всички спят и небето едва започва да светлее, изпълниха Лаевски с тъга, напомняща лошо предчувствие. Известно време той остана така замислен, след което влезе в спалнята.

Надежда Фьодоровна лежеше в леглото си с изпънато тяло и завита през глава с одеялото; тя не помръдваше и приличаше, особено в главата, на египетска мумия. Лаевски се взря в нея мълчаливо, мислено ѝ поиска прошка и помисли, че ако небето не е празно и там наистина има Бог, той ще я запази; ако пък няма Бог, то по-добре да загине, защото няма за какво да живее.

Тя изведнъж скочи и седна в леглото. Повдигна бледото си лице, погледна ужасено Лаевски и попита:

— Ти ли си? Премина ли бурята?

— Премина.

Тя си спомни всичко, хвана се с две ръце за главата и потръпна с цялото си тяло.

— Колко ми е тежко! — промълви тя. — Ако знаеше колко ми е тежко! Очаквах — продължи тя, като примижа, — че ще ме убиеш или ще ме изгониш от къщи на дъжда и в бурята, а ти се бавиш... бавиш...

Той енергично и здраво я прегърна и взе да целува коленете и ръцете ѝ, след това, когато тя нещо му шепнеше и потръпваше от спомени, я погали по косите и загледан в лицето ѝ, разбра, че тази нещастна, порочна жена е за него единственият близък, скъп и незаменим човек.

Когато излезе навън и седна в каляската, имаше желанието да се върне жив вкъщи.

[1] Епиграфът е откъс от стихотворението на Пушкин „Спомен“, превод Найденов Вълчев. ↑

ГЛАВА 18

Дяконът стана, облече се, взе си дебелата чепата тояга и тихо излезе. Беше тъмно и в първите минути, когато тръгна по улицата, не виждаше дори бялата си тояга; на небето нямаше ни една звезда и по всичко личеше, че отново ще вали. Миришеше на мокър пясък и на море.

„Току-виж ни нападнали чеченците“ — мислеше си, вслушвайки се как тояжката му почуква по паважа и как звънко и самотно отеква това чукане в нощната тишина.

Вече извън града, той започна да различава и пътя, и тоягата си; на черното небе тук-там се открояваха мътни петна и скоро се появи една звезда, която плахо замига с единственото си око. Дяконът вървеше по високия каменист бряг и не виждаше морето; то заспиваше някъде долу, а невидимите му вълни се удряха лениво и тежко о брега и сякаш въздишаха: уф! И само колко бавно! Хласна една вълна, дяконът успя да направи осем крачки и чак тогава последва втора, след шест крачки — трета. Тъй трябва да е било, когато Господ Бог се е носел над хаоса: не се е виждало нищо и в тъмата се е дочувал ленивият сънлив шум на морето, дочувало се е безкрайно далечното, невъобразимо време.

На дякона му стана страшно. Помисли си да не би Бог да го накаже за това, че другарува с неверници и дори отива да наблюдава дуела им. Дуелът ще бъде празна работа, безкръвен, смешен, но, тъй или иначе, това е езическо зрелище и е неприлично за едно духовно лице да присъства на него. Спря и помисли: не е ли по-добре да се върне? Но силното, неспокойно любопитство надделя над съмненията и той продължи пътя си.

„Макар и да не са вярващи, те са добри хора и ще се спасят“ — успокояваше се той.

— Непременно ще се спасят! — изрече на глас и запали цигара.

С каква мярка трябва да се мерят достойнствата на хората, за да се съди справедливо за тях? Дяконът си спомни своя враг, инспектора

от духовното училище, който и в Бога вярваше, и водеше целомъдрен живот, но хранеше някога дякона с хляб, замесен с пясък, и веднъж едва не откъсна ухото му. Ако човешкият живот е толкова глупав, та всички уважаваха този жесток и нечестен инспектор, който крадеше от държавното брашно и за здравето и спасението на когото се молеха в училище, справедливо ли ще е да страни от хора като Фон Корен и Лаевски само защото не били вярващи? Дяконът се зае да намери решение на този въпрос, но си спомни колко смешна беше днес фигурата на Самойленко, и това прекъсна течението на мислите му. Колко смях ще падне утре! Дяконът си представяше как ще се мушне в храстите и ще наблюдава, а когато утре по време на обяда Фон Корен започне да се хвали, той със смях ще му разкаже от игла до конец как е минал дуелът.

„Откъде знаете всичко!“ — ще го попита зоологът. „Това е то. Седях си вкъщи, ама знам“.

Добре ще е да опише в писмо дуела откъм смешната му страна. Тъстът му ще чете и ще се смее, той си умира да чуе или да прочете нещо смешно.

Показа се долината на Жълтата рекичка. От дъжда тя бе станала по-широка и по-сърдата и вече не ръмжеше както преди, а ревеше. Започна да се разсъмва. Сивото мътно утро и облаците, които бягаха на запад, да догонят буреносния облак, и обвитите в мъгла планини, и мокрите дървета — всичко се струваше на дякона грозно и сърдито. Той се изми на един ручей, прочете утринната си молитва и му се досяха чай и горещи бухтички със сметана, каквито се поднасяха на закуска всяка сутрин у тъста му. Спомни си още за жена си и за „Безвъзвратното“, което тя свиреше на пианото. Що за жена е тя? Бяха запознали, сватосали и оженили дякона за нея за една седмица; бе живял с нея по-малко от месец, след което го командироваха тук, така че и досега не беше разбрал що за човек е. А все пак без нея му беше скучно.

„Трябва да ѝ драсна някое писъмце...“ — помисли си той.

Знамето върху духана бе прогизнало от дъжда и висеше, пък и самият духан с мокрия си покрив изглеждаше по-тъмен и по-схлупен от преди. Пред вратата беше спряла една арба; Кербалай, двама абхазци и някаква млада татарка с шалвари, вероятно жена или дъщеря на Кербалай, изнасяха от вътре пълни с нещо чували и ги товареха на

колата върху царевичак. Край колата стояха две магарета с наведени глави. След като натовариха чувалите, абхазците и татарката започнаха да ги покриват отгоре с царевичака, а Кербалай се зае пъргаво да впрегне магаретата. „Контрабанда, ясно“ — помисли си дяконът.

Ето и поваленото дърво с изсъхналите игли, ето и черното петно от огъня, който тогава накладаха. Той си спомни пикника с всичките му подробности, огъня, пеенето на абхазците, сладките мечти за архиерейство и за църковното шествие... От дъжда Черната рекичка беше станала още по-черна и широка. Дяконът предпазливо мина по паянтовото мостче, което мръсните вълни вече докосваха с гривите си, и се изкачи по стълбичката в сушилнята.

„Умна глава! — мислеше той, лягайки върху сламата, при спомена за Фон Корен. — Умна глава, да му дава Господ здраве. Само отде тая жестокост у него...“

За какво ли се мразят с Лаевски? За какво трябва да се дуелират? Ако като дякона бяха познали от деца немотията, ако бяха расли сред невежи коравосърдечни хора, които все гледат да докопат чуждото, натякват ти за всеки залък и са такива едни груби и недодялани, храчат на пода и се оригват на масата и по време на молитва, ако още в детската си възраст не са били разглезени от прекрасно уредения бит и подбраното общество, то как биха се държали сега един за друг, как охотно биха си прощавали недостатъците и биха ценили онова, което всеки един от тях притежава. Та колко са на този свят дори привидно порядъчните хора? Наистина Лаевски е неуравновесен, разпуснат, чудноват, но нали няма да открадне, да се изхрани на пода, да натякне на жена си: „Плюскаш наготово“, няма да налага с каиш детето си или да храни слугите си с вмирисано говеждо месо — та не е ли това достатъчно, за да се отнесеш към него със снизхождение? При това той сам страда от своите недостатъци както болният — от раните си. Вместо от скука или по някакво недоразумение да се упрекват един друг в израждане, отмиране, наследственост и тям подобни малко разбираеми неща, не е ли по-добре да се спуснат малко по-долу и да насочат омразата и гнева си там, където цели улици стенат от грубо невежество, алчност, натяквания, мръсотия, ругателство и женски писъци...

Мислите на дякона бяха прекъснати от шума на приближаващ се екипаж. Той надникна от вратата на сушилнята и видя каляска с трима

души: Лаевски, Шешковски и началника на телеграфо-пощенската станция.

— Стоп! — каза Шешковски.

И тримата слязоха от каляската и се спогледаха.

— Няма ги още — каза Шешковски и взе да се отръсква от калта.
— Какво пък? Докато ги чакаме, да потърсим подходящо място. Тук няма къде да се обърнеш.

Те тръгнаха нагоре по реката и скоро се скриха от погледа. Кочияшът татарин седна в каляската, обори глава на рамо и заспа. Дяконът изчака десетина минути, след това излезе от сушилнята и като свали черната си шапка, за да не го забележат по нея, с приклякане и озъртане започна да се промъква по брега между храстите и царевичните редове; от дърветата и храстите се изсипваха връз него едри капки. Тревата и царевицата бяха мокри.

— Срамота! — мърмореше той, повдигайки мокрите си и окаляни поли на дрехите си. — Ако знаех, нямаше да идвам.

Скоро дочу гласове и видя хора. С напъхани в ръкавите ръце, превит, Лаевски ходеше бързо напред-назад по малката полянка; секундантите му стояха на самия бряг и си свиваха цигари.

„Странно... — помисли си дяконът, който не можеше да познае походката на Лаевски. — Като да е някакъв старец“.

— Колко невежливо от тяхна страна! — отбеляза пощенският чиновник и погледна часовника си. — Може при учените хора закъснението да е прието за добър тон, но за мен това е свинщина.

Шешковски, дебел човек с черна брада, се заслуша и каза:

— Идват!

ГЛАВА 19

— За пръв път виждам такова нещо в живота си! Направо поразително! — каза Фон Корен, показал се на поляната и протегнал двете си ръце на изток. — Погледнете: зелени лъчи!

На изток иззад планината се бяха източили два зелени лъча и това наистина беше красиво. Слънцето изгряваше.

— Здравейте! — продължи зоологът и кимна към секундантите на Лаевски. — Закъснях ли?

Зад него вървяха двамата му секунданци — Бойко и Говоровски, млади офицери, еднакви на ръст и с бели кители, както и слабият, саможив доктор Устимович, който носеше в едната си ръка вързоп с нещо, а другата държеше отзад; както винаги бастунът му стърчеше изправен нагоре зад гърба му. Той остави вързоп на земята и без да се здрависва с някого, прибра и другата ръка зад гърба си и закрачи по поляната.

Лаевски се чувстваше уморен и му беше неудобно като на човек, който може би скоро ще умре и затова привлича вниманието върху себе си. Искаше му се по-скоро да го убият или да го откарат вкъщи. Той виждаше за първи път през живота си изгрева на слънцето; това ранно утро, зелените лъчи, влагата и хората с мокри ботуши му се струваха излишни в живота му, ненужни и го стесняваха; всичко това нямаше никаква връзка с преживяната нощ, с мислите му и с чувството за вина и затова той охотно би си отишъл, без да дочака дуела.

Фон Корен беше явно възбуден и се мъчеше да прикрие това, като си даваше вид, че най-много го интересуват зелените лъчи. Секундантите бяха смутени и се споглеждаха, като да се питаха защо са тук и какво трябва да правят.

— Предполагам, господа, че е излишно да вървим по-нататък — каза Шешковски. — И това място е добро.

— Да, разбира се — съгласи се Фон Корен.

Настъпи мълчание. Както крачеше, Устимович изведнъж рязко се извърна към Лаевски и каза полугласно, дишайки в лицето му:

— Вероятно не са успели още да ви предадат условията ми. Всяка една от страните ще ми заплати по 15 рубли, а в случай че един от противниците падне убит, другият ще ми заплати цялата сума от 30 рубли.

Лаевски се познаваше отпреди с този човек, но едва сега за първи път ясно видя неизразителните му очи, твърдите мустаци и тънката му охтичава шия: лихвар, а не доктор! От устата му се носеше неприятен говежди дъх.

„Какви ли хора няма на този свят“ — помисли си Лаевски и отвърна:

— Добре.

Докторът кимна и отново закрачи и се виждаше, че ни най-малко не го интересуваха парите, а споменаваше за тях просто от омраза. Всички чувстваха, че е време вече да започват или да свършват започнатото, но не започваха и не свършваха, а ходеха, стояха и пушеха. Младите офицери, които за първи път през живота си присъстваха на дуел и вече не вярваха много на този цивилен, според тях ненужен дуел, внимателно оглеждаха кителите си и опъваха ръкавите им. Шешковски се приближи до тях и им каза тихо:

— Господа, трябва да положим всички усилия, за да не дадем възможност дуелът да се състои. Трябва да ги помирим.

Той почервения и продължи:

— Снощи при мен беше Кирилин и се оплака, че Лаевски го заварил вчера с Надежда Фьодоровна и какво ли не.

— Да, и ние го научихме — каза Бойко.

— Така, че и вие виждате... На Лаевски му треперят ръцете и какво ли не... Той и пистолета си няма да може да повдигне. Да се биеш с него, ще е също така безчовечно, както да се биеш с някой пиян или болен от тифус. Ако не стигнем до помирение, поне да отложим дуела ли, и аз не знам, господа... Такава идиотщина, че не е за гледане.

— Поговорете с Фон Корен.

— Не знам правилата на дуела, да ги вземат мътните, и не искам да ги знам; току-виж си помислил, че Лаевски се е уплашил и ме праща при него. А впрочем както той реши. Ще поговоря.

— Ето какво ще ви кажа, уважаеми — започна той, разглеждайки съсредоточено цветната щампа върху ризата на зоолога. — Това е конфиденциално... Не знам правилата на дуела, да им се не види

макар, не искам и да ги знам и разсъждавам не като секундант и какво ли не, а като човек, и толкоз.

— Да. Е?

— Когато секундантите предлагат помирение, обикновено никой не ги слуша, гледа се на това като на формалност. Самолюбие, и толкоз. Но аз ви моля най-покорно да обърнете внимание на Иван Андреич. Днес той не е в нормално състояние, така да се каже, не е на себе си и е жалък. Случи му се нещастие. Не мога да понасям клюките — Шешковски почервения и се озърна, — но предвид на дуела намирам за необходимо да ви съобщя. Снощи той е заварил в дома на Мюридов своята мадам с... един господин.

— Каква низост! — промърмори зоологът, пребледня, намръщи се и шумно се изплю: — Пфу!

Долната му устна затрепери; той се отдръпна от Шешковски, за да не слуша по-нататък, и сякаш вкусил, без да иска, нещо горчиво, отново шумно се изплю и погледна за първи път през цялото това утро Лаевски с омраза. Възбудата и неудобството му бяха минали, той отърси глава и извика високо:

— Господа, какво още чакаме? Защо не започваме?

Шешковски се спогледа с офицерите и вдигна рамене.

— Господа! — провикна се той, без да се обръща специално към някого. — Господа! Предлагаме ви да се помирите!

— Да свършваме по-скоро с формалностите — каза Фон Корен. — За помирението вече говорихме. Какви формалности ще има още? По-бързо, господа, времето не чака.

— Ние все пак настояваме за помирение — каза Шешковски с виновен глас като човек, който е принуден да се намесва в чужди работи; той почервения, сложи ръка на сърцето си и продължи: — Господа, ние не виждаме причинна връзка между оскърблението и дуела. Между обидата, която понякога поради човешка слабост си нанасяме един на друг, и дуела няма нищо общо. Вие сте хора, завършили университет, с образование и, естествено, сами виждате в дуела една остаряла, празна формалност и какво ли не. Така гледаме и ние на него, иначе не бихме дошли, тъй като не можем да допуснем хората да се стрелят помежду си в наше присъствие и какво ли не — Шешковски изтри потта от лицето си и продължи: — Сложете точка на

вашето недоразумение, господа, подайте си ръце и да се приберем вкъщи да прием за помирение. Честна дума, господа!

Фон Корен мълчеше. Забелязал, че го наблюдават, Лаевски каза:

— Нямам нищо против Николай Василиевич. Ако той намира, че съм виновен, готов съм да му се извиня.

Фон Корен се обади:

— Очевидно, господа — каза той, — вие желаете господин Лаевски да се върне у дома си великодушен и като рицар, но аз не мога да доставя на вас и на него това удоволствие. И струваше ли си да ставам толкова рано и да измина десет версти от града, за да пия за помирение, да закусям и да ми се обяснява, че дуелът бил отживяла формалност. Дуелът си е дуел и не трябва да го правим по-глупав и по-фалшив от това, което фактически е. Искам да се бия!

Настъпи мълчание. Офицерът Бойко извади от кутията двата пистолета: подадоха единия на Фон Корен, другия — на Лаевски и след това настъпи объркване, което развесели за малко зоолога и секундантите. Оказа се, че никой от тях не е присъствал нито веднъж в живота си на дуел и никой не знае точно как трябва да се застане и какво е необходимо да говорят и да вършат секундантите. Но след това Бойко си спомни и взе да обяснява усмихнат.

— Господа, помни ли някой как го описва Лермонтов? — попита Фон Корен със смях. — Тургеневият Базаров също се дуелираше с някого...

— Какво има за помнене? — каза нетърпеливо Устимович и се спря. — Отмерете разстоянието, и толкова.

И той направи три крачки, сякаш за да покаже как се отмерва. Бойко отмери крачките, а другарят му извади шашката си и драсна с нея върху земята в двата края, за да означа границите.

Противниците заеха местата си при общо мълчание.

„Къртици“ — спомни си дяконът, скрит зад храстите.

Шешковски нещо говореше, Бойко отново нещо обясняваше, а Лаевски не чуваше или по-скоро чуваше, но не разбираше. Когато му дойде времето, той освободи спусъка и вдигна тежкия студен пистолет с дулото нагоре. Забрави да си разкопчее палтото и затова силно го стягаше в рамото и подмишницата и ръката му се вдигаше с такова усилие, сякаш ръкавът му бе ушит от тенекия. Той си спомни за вчерашната си омраза към мургавото чело и къдравите коси и си

помисли, че дори вчера, в минутата на най-силната си омраза и гняв, не би могъл да стреля в човек. В страха си да не улучи, макар и случайно, Фон Корен той вдигаше пистолета все по-високо и по-високо и чувстваше, че това твърде демонстративно великодушие не е деликатно и не е великодушно, но иначе не умееше и не можеше. Загледан в бледото, насмешливо усмихващо се лице на Фон Корен, който очевидно от самото начало беше сигурен, че противникът му ще стреля във въздуха, Лаевски си мислеше, че сега, слава Богу, всичко ще свърши и че трябва само да натисне по-силно спусъка...

Усети силен тласък в рамото, разнесе се изстрел и в планината ехото отвърна: пах-тах!

Фон Корен вдигна спусъка и погледна Устимович, който както преди крачеше с ръце отзад, без да обръща внимание на нищо.

— Докторе — каза зоологът, — бъдете така добър, не ходете като махало. Завива ми се свят от вас.

Докторът спря. Фон Корен започна да се прицелва в Лаевски.

„Това е краят!“ — помисли си Лаевски.

Дулото на пистолета, насочено право в лицето му, изразът на омраза и презрение в позата и в цялата фигура на Фон Корен и това убийство, което един порядъчен човек щеше да извърши сега посред бял ден в присъствието на порядъчни хора, и тази тишина, и неизвестната сила, която го заставяше да стои, да не побегне — как всичко това е тайнствено и необяснимо, и страшно! Времето, докато Фон Корен се прицелваше, се стори на Лаевски по-дълго от нощта. Той умоляващо погледна секундантите си; те не помръдваха и бяха бледни.

„Стреляй по-скоро!“ — мислеше Лаевски и чувстваше, че бледото му, треперещо жалко лице би трябвало да поражда у Фон Корен още по-голяма омраза.

„Сега ще го убия — мислеше си Фон Корен, докато се прицелваше в челото му и вече усещайки с пръста си спусъка. — Да, разбира се, ще го убия...“

— Ще го убие! — раздаде се изведнъж отчаян вик някъде наблизо.

В същия миг гръмна изстрел. Убедили се, че Лаевски си стои прав на мястото и не е паднал, всички се извърнаха нататък, откъдето се беше чул викът, и видяха дякона. Бледен, с мокри, прилепнали към челото и страните коси, целият вир-вода и изкалян, той стоеше на

отсрещния бряг в царевичака, някак странно се усмихваше и махаше с мократа си шапка. Шешковски се засмя от радост, заплака и се отдръпна встрани...

ГЛАВА 20

Малко по-късно Фон Корен и дяконът се срещнаха край мостчето. Дяконът беше развълнуван, дишаше тежко и отбягваше да го погледне в очите. Срамуваше се и за страха си, и за окаляните си мокри дрехи.

— Стори ми се, че искате да го убиете... — каза той. — Колко чуждо е това на човешката природа! Колко противоестественно е!

— Как обаче попаднахте тук? — попита го зоологът.

— Не питайте! — махна с ръка дяконът. — Нямахте си дяволът друга работа: върви, та върви... Ето че тръгнах и едвам не умрях от страх в царевичака. Но сега вече, слава Богу, слава Богу... Много съм доволен от вас — бърбореше дяконът. — И нашият чичко тарантулът ще остане доволен... Ама смях ще падне! Само настойчиво ви моля, на никого не казвайте, че съм бил тук, че ще си изпатя от началството. Ще кажат: дяконът бил секундант.

— Господа! — каза Фон Корен. — Дяконът моли да не казваме на никого, че сме го видели тук. Може да си навлече неприятности.

— Колко чуждо е това на човешката природа! — въздъхна дяконът. — Извинете ме великодушно, но изразът ви беше такъв, че си помислих, че непременно ще го убиете.

— Изпитвах силното изкушение да застрелям този подлец — каза Фон Корен, — но вие ми попречихте с вика си и не улучих. Цялата тази процедура обаче ми е неприятна и ме измори, дяконе. Чувствам се ужасно отпаднал. Да си тръгваме...

— Не, разрешете ми да се върна пеша. Трябва ми да поизсъхна, че съвсем прогизнах и премръзнах.

— Е, както искате — каза с посърнал глас изтощеният зоолог, качи се в каляската и затвори очи. — Както знаете...

Докато се суетяха около екипажите и се настаняваха в тях, Кербалай стоеше край пътя, уловил се с две ръце за корема, ниско се покланяше и показваше зъбите си, той мислеше, че господата са пристигнали да се любуват на природата и да пият чай, и не разбираше

защо пак се качват в каляските си. При общото безмълвие върволицата потегли и край духана остана само дяконът.

— Дошъл духан пие чай — каза той на Кербалай. — Мой иска да яде.

Кербалай говореше добре руски, но дяконът си мислеше, че татаринът ще го разбере по-добре, ако му се говори на развален руски език.

— Яйца пържил, кашкавал давал...

— Ела, ела, попе — взе да му се кланя Кербалай. — Всичко ще ти принесе... И кашкавал има, и вино има... Яж каквото ти хареса.

— Как е на татарски Бог? — попита го дяконът при влизането си в духана.

— Твоят бог и моят бог са едно — каза Кербалай, който не го разбра. — Бог за всички е един, ама хората са различни. Едни са руснаци, други — турци или ангелизи — всякакви, хора много, а Бог е един.

— Хубаво. А щом всички народи се кланят на единия Бог, защо вие, мюсюлманите, гледате на християните като на вечни врагове?

— Защо се сърдиш? — каза Кербалай и се улови с две ръце за корема. — Ти си поп, аз — мюсюлманин, ти казваш — искам да ям, аз ти давам... Само богатият знае кой е твой бог, кой — мой, а за бедния е все едно. Хайде яж.

Докато в духана се водеше този богословски разговор, Лаевски пътуваше за вкъщи и си спомняше колко страшно му беше да тръгне на разсъмване, когато пътят, скалите и планината бяха мокри и тъмни и неизвестното бъдеще му изглеждаше страшно като пропаст, на която не се вижда дъното, а сега дъждовните капки, нависнали по тревата, и камъните блестяха от слънцето като елмази, природата радостно се усмихваше и страшното бъдеще оставаше назад. Той поглеждаше тъжното, обляно със сълзи лице на Шешковски и пред себе си — към двете каляски, в които седяха Фон Корен, секундантите му и докторът, и му се струваше, че се връщат от гробища, където току-що са погребали някакъв мъчен, непоносим човек, който им е пречел да живеят.

„Всичко е свършено“ — мислеше той за своето минало и предпазливо опипваше с пръсти шията си.

Отдясно на шията му, около яката, се бе появила малка подутина, продълговата и дебела колкото малкия му пръст, и той чувстваше болка, сякаш някой го бе парнал с ютия по врата. Беше го контузил куршумът.

А после, когато се върна вкъщи, за него се проточи дълъг, чуден, сладък и забулен като забрава ден. Той се вглеждаше като излязъл от затвор или болница в отдавна познати предмети и оставаше изненадан, че масите, прозорците, светлината и морето предизвикват у него жива, детска радост, каквато отдавна вече не бе изпитвал. Пребледнялата и силно отслабнала Надежда Фьодоровна не разбираше кроткия му глас и странната му походка; тя бързаше да му разкаже за всичко, което се бе случило с нея... Струваше ѝ се, че той вероятно не я чува и не я разбира и щом разбере всичко, ще я прокълне и убие, а той я слушаше, милваше лицето и косите ѝ, гледаше я в очите и говореше:

— Освен тебе си нямам никого...

След това дълго седяха в градинката пред входа притиснати един до друг и мълчаха или пък, мечтаейки на глас за бъдещия си щастлив живот, си разменяха кратки, откъслечни фрази и на него му се струваше, че никога преди това не е говорил толкова дълго и красиво.

ГЛАВА 21

Изминаха три месеца и нещо.

Настъпи денят, определен от Фон Корен за заминаването му. От сутринта валеше студен дъжд на едри капки, духаше нордостът и в морето се беше появило силно вълнение. Разправяха, че в такава време параходът едва ли ще застане на рейда. По разписание трябваше да пристигне след девет часа сутринта, но Фон Корен, който бе излязъл на кея по обед и следобед, не можа да види през бинокъла нищо освен сиви вълни и дъжда, застилащ хоризонта.

Към края на деня дъждът престана и вятърът започна да стихва. Фон Корен се беше примирил вече с мисълта, че този ден няма да замине, и седна да играе със Самойленко шах; но когато се стъмни, ординарецът доложи, че в морето се били показали светлини и че са видели ракета.

Фон Корен се разбърза. Преметна чантата си през рамо, целуна се със Самойленко и с дякона, обиколи, без да е необходимо, всички стаи, сбогува се с ординареца и с готвачката и излезе на улицата с такова чувство, сякаш бе забравил нещо у доктора или в своето жилище. На улицата тръгна редом със Самойленко, зад тях — дяконът с една кутия, а най-отзад — ординарецът с два куфара. Единствено Самойленко и ординарецът различаваха мъждукащите светлини сред морето, останалите се взираха в тъмнината и нищо не забелязваха. Параходът беше спрял далеч от брега.

— По-живо, по-живо — подканяше ги Фон Корен. — Страхувам се да не тръгне!

Когато минаваха покрай къщурката с трите прозореца, в която скоро след дуела Лаевски се беше преместил, Фон Корен не се стърпя и надникна през прозореца. Лаевски седеше превит над масата с гръб към прозореца и пишеше.

— Не мога да се начудя — тихо каза зоологът. — Как можа така да се стегне!

— Да, достойно е за учудване — въздъхна Самойленко. — Седи тъй от сутрин до вечер, все седи и работи. Иска да си изплати дълговете. А живее, брат, по-зле и от просяк!

Измина половин минута в мълчание. Зоологът, докторът и дяконът стояха до прозореца, без да откъсват очи от Лаевски.

— Така и не можа да замине от тук, сиромашът — каза Самойленко. — А помниш ли как се беше разтичал?

— Да, здравата се е стегнал — повтори Фон Корен. — Сватбата му, тази целодневна работа за къшея хляб, новият израз на лицето му и дори походката — всичко това е до такава степен необикновено, че не знам как да го нарека — зоологът улови Самойленко за ръкава и продължи с вълнение в гласа: — Предай на него и жена му, че когато съм си заминавал, съм останал удивен от него и съм му пожелал всичко най-хубаво... и го помоли, ако е възможно, да не ме помни с лошо. Той ме познава. Знае, че ако можех тогава да предвидя тази промяна, можех да му стана най-добрият приятел.

— А ти се отбий при него, сбогувай се.

— Не. Неудобно е.

— Защо? Кой знае, може никога повече да не се видите с него.

Зоологът помисли и каза.

— Това е истина.

Самойленко тихо почука с пръст по прозореца. Лаевски трепна и се огледа.

— Ваня, Николай Василич желае да се сбогува с теб — каза Самойленко. — Той си заминава.

Лаевски стана от масата и отиде в антрето, за да отвори вратата. Самойленко, Фон Корен и дяконът влязоха вътре.

— Аз само за минутка — започна зоологът, снемайки в антрето галошите си, и вече съжаляваше, че бе отстъпил на чувството си и бе влязъл тук без покана. „Като да му се натрапвам — помисли си той, — а това е глупаво“. — Извинете, че ви безпокоя — каза на Лаевски, когато влезе в стаята му, — но аз заминавам в момента и ми се дощя да ви видя. Един Господ знае ще имаме ли повече такъв случай.

— Много се радвам... Най-покорно ви моля — каза Лаевски и несръчно помести столове към гостите си, сякаш желаше да им прегради пътя, след което застана напред стаята и взе да потрива ръце.

„Напразно не оставих свидетелите на улицата“ — помисли си Фон Корен и каза твърдо:

— Не ме помнете с лошо, Иван Андреич. Да се забрави миналото, разбира се, не може, то е твърде тъжно и не съм дошъл, за да ви се извинявам или уверявам, че не съм виновен. Аз действих искрено и не съм изменил оттогава на убежденията си... Наистина, както виждам сега за голяма моя радост, аз съм грешал спрямо вас, но нали човек може да се препъне и на равно? Такава е, изглежда, човешката съдба: ако не сбъркаш в главното, ще сбъркаш в подробностите. Никой не знае действителната истина.

— Да, никой не знае истината... — каза Лаевски.

— Е, прощавайте... Да ви дава Бог всичко най-добро.

Фон Корен му протегна ръка; Лаевски я стисна и се поклони.

— Не ме помнете с лошо — каза Фон Корен. — Предайте моите поздрави на съпругата си и ѝ кажете, че много съжалявам, задето не съм могъл да се сбогувам с нея.

— Но тя си е вкъщи.

Лаевски отиде до вратата на другата стая и каза там:

— Надя, Николай Василиевич желае да се сбогува с теб.

Излезе Надежда Фьодоровна; тя се спря на вратата и плахо погледна гостите си. Лицето ѝ имаше виновен и изплашен израз, а ръцете си държеше като смърнена гимназистка.

— Заминавам веднага, Надежда Фьодоровна — каза Фон Корен, — и дойдох да се простим.

Тя нерешително му протегна ръка, а Лаевски се поклони.

„Колко жалки са обаче и двамата! — помисли си Фон Корен. — Не е лесно да се свикне с такъв живот“.

— Ще бъда в Москва и в Петербург, няма ли да ви трябва нещо от там? — попита той.

— Какво да трябва? — каза Надежда Фьодоровна и разтревожено се спогледа с мъжа си. — Като че ли нищо...

— Да, нищо... — каза Лаевски, потривайки ръце. — Нашите поздрави.

Фон Корен не знаеше какво още можеше и бе нужно да каже, а когато влизаше преди малко тук, си мислеше, че ще изрече твърде много хубави, топли и значителни неща. Той мълчаливо стисна ръцете на Лаевски и жена му и излезе от дома им с тягостно чувство.

— Какви хора! — говореше си дяконът полугласно, вървейки отзад. — Боже мой, какви хора! Во истина десницата божия е насадила това лозе! Господи, Господи! Един победил хиляди, а друг безброй. Николай Василич — каза той възторжено, — знайте, че днес вие с него победихте най-големия от враговете човешки — гордостта!

— Хайде де, дяконе! Какви победители сме ние с него? Победителят гледа с поглед на орел, а той е жалък, плах, потиснат, кланя се като китайски идол, а на мен... на мен ми е мъчно.

Отзад се раздадоха стъпки. Беше Лаевски, който ги догонваше, за да изпрати Фон Корен. На пристанището стоеше ординарецът на Самойленко с двата куфара, а малко по-нататък — четирима гребци.

— Ама бая си духа... брр! — каза Самойленко. — Кой знае навътре пък в морето каква буря ще е — ах, ах! Ама и време си избрал, Коля.

— Не ме е страх от морската болест.

— Не става дума за това... Да не те обърнат тия ахмаци. Трябваше да тръгнеш с лодката на агенцията. Къде е лодката на агенцията? — провикна се той към гребците.

— Замина, ваше превъзходителство.

— А на митничарите?

— Също замина.

— Защо не доложихте? — разсърди се Самойленко. — Дръвници!

— Все едно, не се ядосвай... — каза Фон Корен. — Е, прощавай. Бог да ви пази.

Самойленко прегърна Фон Корен и го прекръсти три пъти.

— Не ме забравяй, Коля... Пиши... Ще те чакаме идната пролет.

— Прощавайте, дяконе — каза Фон Корен и стисна ръката на дякона. — Моите благодарности за компанията и за интересните разговори. Мислете за експедицията.

— Ех, господи, ако ще и накрай света! — засмя се дяконът. — Нима съм против?

Фон Корен позна в тъмното Лаевски и мълчаливо му протегна ръка. Гребците вече стояха долу и придържаха лодката, която се удряше в пилоните, макар вълноломът да я ограждаше от големите вълни. Фон Корен се спусна по трапа, скочи в лодката и седна на кормилото.

— Пиши! — викна му Самойленко. — Пази си здравето!

„Никой не знае действителната истина“ — мислеше Лаевски, като вдигна яката на палтото си и напъха ръце в ръкавите си.

Лодката бавно обиколи пристанището и излезе в открито море. Тя изчезна сред вълните, но тутакси се плъзна от дълбоката яма върху високия хълм на вълната, така че можеше да се различат и хората, и дори веслата. Лодката преодоля три сажена и бе отхвърлена два сажена назад.

— Пиши! — викна Самойленко. — Тръгнал по дяволите в такова време!

„Да, никой не знае действителната истина...“ — мислеше Лаевски, загледан с тъга в неспокойното тъмно море.

„Вълните блъскат лодката назад — мислеше той, — направи две крачки напред, сетне една назад, но гребците са упорити, натискат неуморно веслата и не се страхуват от високите вълни. Лодката се носи все по-напред и по-напред, ето че вече не се вижда, ще мине половин час и гребците ще видят ясно светлините на парахода, а след час ще стигнат и до трапа му. Така е и в живота... В търсенето на истината хората правят две крачки напред и крачка назад. Страданията, заблудите и скуката на живота ги отхвърлят назад, но жаждата за истина и упоритата воля ги гонят все напред и напред. И кой знае? Може би ще доплуват до действителната истина...“

— Проща-а-ва-а-ай! — викна Самойленко.

— Нито се вижда, нито се чува — каза дяконът. — Щастлив му път!

Заръмя дъжд.

ЙОНИЧ

ГЛАВА 1

Когато в губерния град С. новопристигналите се оплакваха от скука и еднообразен живот, местните жители казваха, сякаш се оправдаваха, че, напротив, в С. е много хубаво, че в С. има библиотека, театър, клуб, стават балове, че, най-сетне, има умни, интересни, приятни семейства, с които може да се завърже познанство. И сочеха семейство Туркини като най-образовано и най-талантливо.

Това семейство живееше на главната улица до губернатора в собствена къща. Самият Туркин, Иван Петрович, пълен красив брѳнет с бакенбарди, уреждаше любителски спектакли с благотворителна цел, играеше ролите на стари генерали, като кашляше много смешно. Той знаеше доста анекдоти, шаради, поговорки, обичаше да се шегува и да пуска остроти и винаги с такъв израз, че не можеше да се разбере дали се шегува, или говори сериозно. Жена му, Вера Йосифовна, слабичка миловидна дама с *pinse-nez*, пишеше повести и романи и с охота ги четеше на глас пред гостите си. Дъщеря им, Екатерина Ивановна, младо момиче, свиреше на роял. С една дума, всеки член от семейството имаше някакъв свой талант. Туркини приемаха гости радушно и им показваха талантите си весело, със сърдечна простота. В голямата им каменна къща беше просторно и през лятото прохладно, половината от прозорците гледаха към старата сенчеста градина, дето през пролетта пееха славеи; когато вкъщи имаше гости, в кухнята тракаха ножове, навън миришеше на пържен лук и това винаги предвещаваше обилна и вкусна вечеря.

И на доктор Старцев, Дмитрий Йонич, който току-що беше назначен за земски лекар и се установи в Дялиж, на девет версти от С., също казваха, че като интелигентен човек той трябва да се запознае с Туркини. Веднъж през зимата на улицата го представиха на Иван Петрович; поговориха за времето, за театъра, за холерата, последва покана. През пролетта, на един празник — Възнесение, — след прегледа на болните Старцев се запъти към града, за да се поразсее

малко, пък и да си купи туй-онуй. Вървеше пеша, без да бърза (още нямаше свои коне), и през цялото време си тананикаше:

От чашата житейска още сълзи не бях пил...^[1]

В града похапна, поразходи се из градината, после някак от само себе си му дойде на ум за поканата на Иван Петрович и реши да отиде в Туркини, да види що за хора са.

— Здравейте, моля — посрещна го Иван Петрович на стълбището. — Много, много ми е драго да видя такъв приятен гост. Да вървим, ще ви представя на моята благоверна. Аз му казвам, Верочка — продължи той, като представяше доктора на жена си, — казвам му, че няма никакво римско право да стои в болницата си, длъжен е да отдаде своето свободно време на обществото. Не е ли така, душичке?

— Седнете тук — говореше Вера Йосифовна, като настаняваше госта до себе си. — Вие можете да ме ухажвате. Моят мъж е ревнив, Отело, но ние ще се постареем да се държим така, че нищо да не забележи.

— Ах ти, пиленце, глезла... — промърмори нежно Иван Петрович и я целуна по челото. — Тъкмо навреме дойдохте — обърна се той към госта, — моята благоверна е написала едно големско романче и днес ще го чете на глас.

— Жанчик — рече Вера Йосифовна на мъжа си, — dites que l'on vous donne du the^[2]!

Представиха на Старцев Екатерина Ивановна, осемнадесетгодишна девойка, която много приличаше на майка си, също такава слаба и миловидна. Изразът на лицето ѝ беше още детски и талията — тънка, нежна; и девствените, вече развити гърди, красиви, здрави, говореха за пролет, за истинска пролет. Сетне пиха чай със сладко, мед, бонбони и много вкусни бисквити, които се топяха в устата. С настъпването на вечерта малко по малко почнаха да се събират гостите и към всеки от тях Иван Петрович обръщаше своите смеещи се очи и казваше:

— Здравейте, моля.

После всички седяха в гостната с доста сериозни лица и Вера Йосифовна четеше своя роман. Тя започна така: „Студът се засилваше...“ Прозорците бяха широко отворени, чуваше се как в кухнята тракаха с ножовете и се носеше миризма на пържен лук... В меките дълбоки кресла беше уютно, светлините мигаха тъй ласкаво в полумрака на гостната; и сега, в тая лятна вечер, когато от улицата долитаха гласове и смях и лъхаше на люляк, трудно беше да се проумее как така се е засилвал студът и как залязващото слънце е осветявало със студените си лъчи снежната равнина и пътника, крачещ самотно по пътя; Вера Йосифовна четеше как младата красива графиня откривала в своето село училища, болници, библиотеки и как обикнала странстващия художник — четеше за нещо, което никога не става в живота, и все пак да се слуша, беше приятно, удобно и в главата идваха все такива едни хубави, спокойни мисли — не ти се искаше да станеш.

— Нелошичко... — тихо продума Иван Петрович.

А един от гостите, заслушан и унесен с мислите си някъде много, много далеч, рече едва чуто:

— Да... наистина...

Мина час, втори. Наблизо в градската градина свиреше оркестър и пееше мъжки хор. Когато Вера Йосифовна затвори тетрадката си, пет минути мълчаха и слушаха „Лучинушка“^[3], която пееше хорът, и тази песен предаваше това, което нямаше в романа и което става в живота.

— Вие публикувате ли вашите произведения в списанията? — запита Старцев Вера Йосифовна.

— Не — отвърна тя, — никъде не публикувам. Напиша и ги скрия в шкафа си. За какво да публикувам? — поясни тя. — Ние си имаме средства.

И всички, кой знае защо, въздъхнаха.

— А сега, Котик, изсвири нещичко — каза Иван Петрович на дъщеря си.

Вдигнаха капака на рояла, разтвориха нотите, които лежаха вече готови. Екатерина Ивановна седна и с две ръце удари по клавишите; и сетне веднага пак удари с все сила, и пак, и пак; раменете и гърдите ѝ се тресяха, тя упорито удряше все на едно и също място и изглеждаше, че нямаше да спре, докато не набиеше клавишите вътре в рояла. Гостната се изпълни с гръм; гърмеше всичко: и подът, и таванът, и

мебелите... Екатерина Ивановна свиреше труден пасаж, интересен именно със своята трудност, дълъг и еднообразен, и Старцев слушаше и си представяше как от висока планина се търкалят камъни, търкалят се и се търкалят, и му се искаше по-скоро да престанат да се търкалят, а в същото време Екатерина Ивановна, розова от напрежението, силна, енергична, с къдрица, паднала на челото, много му харесваше. След зимата, прекарана в Дялиж сред болните и селяците, да седи в гостната, да гледа това младо, изящно и вероятно чисто същество и да слуша тези шумни, досадни, но все пак културни звуци, беше така приятно, така ново...

— Е, Котик, днес ти свири като никога — каза Иван Петрович със сълзи на очите, когато дъщеря му свърши и стана. — „Да се убиеш, но по-хубаво няма да напишеш“^[4].

Всички я наобиколиха, поздравяваха я, учудваха се, уверяваха, че отдавна не са слушали такава музика, а тя слушаше мълчалива, леко усмихната и в цялата ѝ фигура беше изписано тържество.

— Прекрасно! Превъзходно!

— Прекрасно! — каза и Старцев, поддавайки се на общото увлечение. — Къде сте учили музика? — попита той Екатерина Ивановна. — В консерваторията ли?

— Не, за консерваторията аз още се готвя, а досега учих тук, при мадам Завловская.

— Завършили сте курса на тукашната гимназия?

— О, не! — отговори вместо нея Вера Йосифовна. — Викахме учители въкъщи, в гимназията или института, съгласете се, можеше да има лоши влияния; докато расте, момичето трябва да се намира единствено под влияние на своята майка.

— Но все пак в консерваторията ще отида — каза Екатерина Ивановна.

— Не, Котик обича своята мама. Котик няма да огорчава татко и мама.

— Не, ще отида! Ще отида! — каза Екатерина Ивановна, като се шегуваше и капризничеше, и тупна с краче.

А след вечерята вече Иван Петрович показваше своите таланти. Смеейки се само с очи, той разправяше анекдоти, пускаше остроти, предлагаше смешни задачи и сам ги решаваше и през цялото време говореше на своя необикновен език, изработен от дълги упражнения

на остроумия и очевидно отдавна вече станал негова привичка; големски, нелошичко, напъна ме да ви поблагодаря...

Но това не беше всичко. Когато гостите, сити и доволни, се тълпяха в антрето, за да вземат палтата и бастуните си, около тях се суетеше лакеят Павлуша или както го наричаха тук — Пава, момче на около четиринадесет години, остригано, с пълни бузи.

— Хайде, Пава, я представи! — рече му Иван Петрович.

Пава зае поза, вдигна ръка нагоре и произнесе с трагичен тон.

— Умри, нещастнице!

И всички се закискаха.

„Занимателно“ — помисли си Старцев, като излизаше.

Той се отби в един ресторант и пи бира, после тръгна пеша за Дялиж. Вървеше и през целия път си тананикаше:

За мене твоят глас и ласкав, и нежен...^[5]

Като измина деветте версти и после легна да спи, не чувстваше ни най-малка умора, напротив, струваше му се, че с удоволствие би извървял още двадесетина версти.

„Нелошичко...“ — спомни си, като заспиваше, и се засмя.

[1] „От чашата житейска...“ — из стихотворението на А. А. Делвиг „Елегия“, превърнато в романс от М. Л. Яковлев. ↑

[2] Кажете да ни дадат чай (фр.). ↑

[3] Руска народна песен. ↑

[4] Фраза, която княз Потьомкин казал на Фонвизин, след като прочел комедията му „Недорасъл“. ↑

[5] Парафраза на първия стих от романса на А. Г. Рубинщайн „Нощ“, написан по думи] на Пушкиновото стихотворение. ↑

ГЛАВА 2

Старцев все се канеше да отиде у Туркини, но в болницата имаше доста много работа и не можеше да намери свободно време. Мина повече от година така, в работа и самота; но ето че от града донесоха писмо със син плик...

Вера Йосифовна отдавна страдаше от мигрена, но напоследък, когато Котик всеки ден я плашеше, че ще отиде в консерваторията, пристъпите взеха да се повтарят все по-често. У Туркини идваха всички градски лекари; дойде най-сетне ред и на земския. Вера Йосифовна му написа трогателно писмо, в което го молеше да дойде и да облекчи страданията ѝ. Старцев отиде и след това започна да ходи у Туркини често, доста често... Той всъщност помогна малко на Вера Йосифовна и тя вече разправяше на всички гости, че това е необикновен, удивителен доктор. Но той ходеше у Туркини вече не заради нейната мигрена...

Празничен ден. Екатерина Ивановна свърши своите дълги, мъчителни екзерсиси на рояла. След това дълго седяха в трапезарията и пиеха чай и Иван Петрович разказваше нещо смешно. Но ето — звънец; трябваше да се отиде в антрето, за да се посрещне някакъв гост; Старцев се възползва от минутното объркване и каза на Екатерина Ивановна шепнешком, силно развълнуван:

— За Бога, моля ви, не ме мъчете, да отидем в градината!

Тя вдигна рамене, сякаш недоумяваше и не разбираше какво иска от нея, но стана и тръгна.

— Вие по три, по четири часа свирите на рояла — говореше той, вървейки след нея, — после седите с майка си и няма никаква възможност да поговоря с вас. Дайте ми поне четвърт час, моля ви.

Наближаваше есента и в старата градина беше тихо и тъжно и по алеите лежаха тъмни листа. Вече рано се мръкваше.

— Не съм ви виждал цяла седмица — продължаваше Старцев, — а ако знаехте какво страдание е това! Да седнем. Изслушайте ме.

И двамата имаха любимо място в градината: пейката под стария клонест клен. И сега седнаха на тази пейка.

— Какво обичате? — попита Екатерина Ивановна сухо, с делови тон.

— Не съм ви виждал цяла седмица, не съм ви чувал толкова дълго. Аз желая страстно, аз жадувам за вашия глас! Говорете.

Тя го възхищаваше със своята свежест, с наивния израз на очите и бузите си. Дори и в това, как ѝ стоеше роклята, той виждаше нещо необикновено мило, трогателно със своята простота и наивна грация. И в същото време въпреки тази наивност тя му се струваше много умна и развита не според годините си. С нея той можеше да говори за литература, за изкуство, за каквото искаше, можеше да ѝ се оплаква от живота, от хората, макар че понякога по време на сериозен разговор тя изведнъж, съвсем неуместно, започваше да се смее или изтичваше къщи. Както почти всички с-ки девойки тя четеше много (а изобщо в С. четяха доста малко и в тукашната библиотека точно така казваха, че ако не са девойките и младите евреи, по-добре да затворят библиотеката); това се харесваше безкрайно на Старцев, той с вълнение я питаше всеки път какво е чела през последните дни, и очарован слушаше, когато тя разказваше.

— Какво четохте тази седмица, откакто не сме се виждали? — запита той сега. — Говорете, моля ви.

— Четох Писемски.

— Какво именно?

— „Хиляда души“ — отговори Котик. — А колко смешно се е казал Писемски: Алексей Феофилактив!

— Но къде отивате? — ужаси се Старцев, когато тя изведнъж стана и тръгна към къщи. — Трябва да поговоря с вас, трябва да се обясня... Поставяйте при мен поне пет минути! Заклевам ви!

Тя се спря, сякаш искаше да му каже нещо, после неловко пъкна в ръката му една бележка и изтича къщи и там отново седна на рояла.

„Днес в единадесет часа вечерта — прочете Старцев — бъдете на гробищата около паметника на Демети“.

„Е, това вече никак не е умно — помисли той, като дойде на себе си. — Откъде-накъде на гробищата? Защо?“

Ясно беше: Котик се шегуваше. Наистина на кого ще дойде сериозно на ум да определя среща нощем, далеч от града, на

гrobiщата, когато това лесно може да стане на улицата, в градската градина? И прилича ли му на него, земския лекар, умния, солиден човек, да въздиша, да получава бележчици, да се влачи по гробищата, да прави глупости, над които се смеят сега дори и гимназистите? До какво ще доведе този роман? Какво ще кажат колегите му, когато научат? Така мислеше Старцев, като обикаляше в клуба около масите, а в десет и половина изведнъж взе, че тръгна към гробищата.

Той вече имаше свой чифт коне и кочияш, Пантелеймон, с кадифена жилетка. Светеше луната. Беше тихо, топло, но топло както през есента. В предградието около кланицата виеха кучета. Старцев остави конете на края на града, в една уличка, и тръгна към гробищата пеша. „Всеки си е башка луд — мислеше си той. — Котик също е чудновата и — кой знае — може би не се шегува, ще дойде“ — и се отдаде на тази слаба, празна надежда и тя го опияни.

Близо половин верста той вървя през полето. Гробищата се очертаваха в далечината като тъмна ивица, като гора или голяма градина. Показа се ограда от бял камък, порта... При светлината на луната на портата можеше да се прочете: „Грядет час в онъ же...“ Старцев влезе през вратичката и първото нещо, което видя, бяха белите кръстове и паметниците от двете страни на широката алея и черните сенки от тях и от тополите; и далеч наоколо се виждаше бяло и черно и сънните дървета навеждаха клоните си над бялото. Като че тук беше по-светло, отколкото в полето; листата на кленовете, прилични на лапи, се очертаваха рязко върху жълтия пясък на алеите и върху плочите и надписите на паметниците бяха ясни. Отначало Старцев беше поразен от това, което виждаше сега за пръв път в живота си и което навярно нямаше вече да му се случи да види: свят, неприличен на нищо друго, свят, дето е така хубава и мека лунната светлина, сякаш тук е нейната люлка, дето няма живот, няма и няма, но във всяка тъмна топола, във всеки гроб се чувства присъствието на тайна, обещаваща живот — тих, прекрасен, вечен. От плочите и увехналите цветя заедно с есенния мирис на листата веят опрощаване, печал и покой.

Навред безмълвие; в дълбоко смирение от небето гледаха звездите и стъпките на Старцев се чуваха рязко и неуместно. И едва когато часовникът на църквата започна да бие и той си представи, че е мъртъв, заровен тук навеки, стори му се, че някой го гледа, и за

минутка си помисли, че това тук е не покой, не тишина, а глуха тъга на небитието, потиснато отчаяние...

Паметникът на Демети има вид на параклис с ангел отгоре; някога в С. се отбила на минаване италианска опера, една от певиците умряла, погребали я и поставили този паметник. В града вече никой не я помнеше, но кандилцето над входа отразяваше лунната светлина и като че гореше.

Никого нямаше. А и кой ще дойде тук посред нощ? Но Старцев чакаше и лунната светлина сякаш усилваше страстта в него, чакаше страстно и рисуваше във въображението си целувки, обятия. Той поседя край паметника близо половин час, после се разходи по страничните алеи с шапка в ръка, като чакаше и мислеше за това, колко жени и девойки, които са били красиви, очарователни, които са обичали, изгаряли са нощем от страст, отдавайки се на ласката, са закопани в тези гробове. Как всъщност лошо се шегува с човека майката природа, колко обидно е да съзнаваш това! Старцев мислеше така и в същото време му се искаше да закреши, че иска, че чака любовта на всяка цена; пред него се белееха вече не парчета мрамор, а прекрасни тела, той виждаше форми, които срамежливо се криеха в сенките на дърветата, усещаше топлина и това томление ставаше тягостно...

И сякаш се спусна завеса, луната се скри зад облак и изведнъж всичко наоколо потъмня. Старцев едва намери портата — вече беше тъмно като през есенна нощ, — сетне близо час и половина скита, за да търси уличката, дето беше оставил конете.

— Уморих се, едва се държа на крака — каза той на Пантелеймон.

И като седнаше с наслада в каляската, помисли: „Ох, не трябва да пълнея!“

ГЛАВА 3

На другия ден вечерта той се запъти към Туркини да направи предложение. Но видя, че е неудобно, защото фризьорът фризираше Екатерина Ивановна в стаята ѝ. Тя се готвеше да отиде в клуба на танцова вечер.

Наложи се пак да седи дълго в столовата и да пие чай. Като видя, че гостът е замислен и скучен, Иван Петрович извади от джоба на жилетката си бележчици и прочете смешното писмо на немца управител за това, как в имението се развалили всички заключения и се срутила стеснителността^[1].

„А зестра ще дадат, изглежда, голяма“ — мислеше си Старцев, като слушаше разсеяно.

След безсънната нощ той се чувстваше замаян, сякаш бяха го упоили с нещо сладко и приспивно; на душата му беше мъгляво, но радостно и топло, а в същото време в главата му някакво студено тежко късче разсъждаваше:

„Спри се, докато не е късно! Прилика ли ти е тя? Тя е разглезена, капризна, спи до два часа, а ти си син на псалт, земски лекар...“

„Какво от туй? — мислеше той. — И така да е“.

„При това, ако ти се ожениш за нея — продължаваше късчето, — нейното семейство ще те застави да захвърлиш земската служба и да живееш в града“.

„Какво от това? — мислеше той. — В града — в града! Ще дадат зестра, ще се обзаведем...“

Най-сетне влезе Екатерина Ивановна с бална рокля с деколте, хубавичка, чистичка и Старцев почна да ѝ се любува и изпадна в такъв възторг, че не можеше да произнесе нито дума, само я гледаше и се смееше.

Тя започна да се сбогува и той — да остане тук повече, нямаше защо — стана, като каза, че е време да си върви: чакат го болни.

— Няма какво да се прави — рече Иван Петрович, — тръгвайте, тъкмо ще откарате Котик до клуба.

Вън пръскаше дъжд, беше много тъмно и само по пресипналата кашлица на Пантелеймон можеше да се открие къде са конете. Вдигнаха чергилото на каляската.

— Ний вървим по килим, ти вървиш и броиш — говореше Иван Петрович, като настаняваше дъщеря си в каляската, — той върви и брои... Давай! Довиждане, моля!

Тръгнаха.

— А аз вчера бях на гробищата — започна Старцев. — Колко невеликодушно и немилосърдно беше това от ваша страна...

— Вие сте били на гробищата?

— Да, бях там и ви чаках почти до два часа. Страдах...

— Ами страдайте, като не разбирате от шега.

Екатерина Ивановна, доволна, че така хитро се беше пошегувала с влюбения и че така силно я обичат, се закиска и изведнъж извика от уплаха, тъй като в същото време конете направиха остър завой, за да влязат в двора на клуба и каляската се наклони. Старцев я прегърна през кръста; изплашена, тя се притисна до него, той не се сдържа и страстно я целуна по устните, по брадичката и още по-силно я прегърна.

— Стига — каза тя сухо.

И след миг вече я нямаше в каляката, а полицейският край осветеното стълбище на клуба викаше с отвратителен глас на Пантелеймон:

— Какво спря бе, заплес? Минавай нататък!

Старцев потегли за вкъщи, но скоро се върна. Облечен в чужд фрак и с бяла корава връзка, която, кой знае защо, все стърчеше и искаше да се изхлузи от яката, в полунощ той седеше в салона на клуба и говореше на Екатерина Ивановна с увлечение:

— О, колко малко знаят онези, които никога не са обичали! Струва ми се, никой още не е описал вярно любовта и едва ли може да се опише това нежно, радостно, мъчително чувство и който го е изпитал поне веднъж, той няма да се залови да го предава с думи. Защо са тези предисловия, описания? Кому е нужно красноречие? Моята любов е безгранична. Моля ви, много ви моля — изрече накрая Старцев, — станете моя жена!

— Дмитрий Йонич — каза Екатерина Ивановна с доста сериозен израз на лицето, като помисли: — Дмитрий Йонич, много съм ви

благодарна за честта, аз ви уважавам, но... — тя стана и продължи — но, извинете, да бъда ваша жена, не мога. Да говорим сериозно. Дмитрий Йонич, вие знаете, най-много в живота си обичам изкуството, аз безумно обичам, обожавам музиката, на нея съм посветила целия си живот. Искам да стана артистка, искам слава, успехи, свобода, а вие искате да продължавам да живея в този град, да продължавам този празен, безполезен живот, който ми е станал непоносим. Да се омъжа — о, не, извинете! Човек трябва да се стреми към по-висока, по-блестяща цел, а семейният живот би ме свързал навеки. Дмитрий Йонич (тя едва-едва се усмихна, понеже, като произнесе „Дмитрий Йонич“, си спомни „Алексей Феофилактив“), Дмитрий Йонич, вие сте добър, благороден, умен човек, вие сте най-добрият от всички... — на очите ѝ се показаха сълзи — съчувствам ви от цялата си душа, но... но вие ще разберете.

И за да не заплаче, обърна се и излезе от салона.

Сърцето на Старцев престана да тупа неспокойно. Като излезе от клуба на улицата, той преди всичко махна коравата връзка и въздъхна с пълни гърди. Малко го беше срам, самолюбието му беше оскърбено — не очакваше отказ — и не му се вярваше, че всички негови мечти, страдания и надежди са го довели до такъв глупав край, също като в малка пиеса на любителски спектакъл. И му беше жал за своето чувство, за тази своя любов, толкова жал, че му идваше да зариде или с всички сили да халоса с чадъра Пантелеймон по широкия гръб.

Два-три дни работата не му вървеше, не яде, не спа, но когато до него стигна слухът, че Екатерина Ивановна е заминала за Москва, за да постъпи в консерваторията, успокои се и заживя както по-рано.

После, като си спомняше понякога как беше скитал из гробищата или как беше обикалял целия град, за да търси фрак, лениво се протягаше и казваше:

— Колко тичане обаче!

[1] Вместо „ключове“ и „стена“. ↑

ГЛАВА 4

Минаха четири години. Старцев имаше вече в града голяма практика. Всяка сутрин той приемаше набързо болните в Дялиж, сетне заминаваше при градските болни, заминаваше вече не с два коня, а с тройка със звънчета и се връщаше къщи късно през нощта. Той напълня, надебеля и неохотно ходеше пеша, понеже страдаше от задух. И Пантелеймон също напълня и колкото повече растеше на ширина, толкова по-печално въздишаше и се оплакваше от своята горчива участ: пътуването му беше дотегнало!

Старцев посещаваше различни къщи и се срещаше с много хора, но с никого не се сближаваше. Със своите разговори, възгледи за живота и дори със своя вид еснафите го дразнеха. Малко по малко опитът го научи, че докато с еснафа играеш на карти или хапваш с него, това е мирен, благодушен и дори неглупав човек, но достатъчно е само да заговориш с него за нещо, което не се яде, например за политика или наука, и той се намира в небрано лозе или ти поднася такава философия, тъпа и зла, че ти остава само да вдигнеш ръце и да се махнеш. Когато Старцев се опитваше да заговори дори с либералния еснаф например за това, че човечеството, слава Богу, върви напред и че след време то ще живее без паспорти и без смъртно наказание, еснафът го гледеше изпод вежди и питаше недоверчиво: „Значи тогава всеки може да коли на улицата, когато си иска?“ А когато Старцев в общество, на вечеря или чай, говореше, че човек трябва да се труди, че без труд не бива да се живее, всеки вземаше това като упрек и започваше да се сърди и да спори нахално. Освен това еснафите не вършеха нищо, решително нищо, и не се интересуваха от нищо и човек не можеше да измисли за какво да говори с тях. И Старцев избягваше разговорите, а само хапваше и играеше винт, а когато сварваше в някоя къща семеен празник и го поканваха на масата, той сядаше и ядеше мълчаливо, загледан в чинията; и всичко, което говореха през това време, беше безинтересно, несправедливо, глупаво, той чувстваше раздражение, вълнуваше се, но мълчеше и затова, че винаги сурово

мълчеше и гледаше в чинията, в града го нарекоха „поляк надут“, макар никога да не е бил поляк.

Развлечения като театър и концерти избягваше, но затова пък винт играеше всяка вечер по два-три часа с наслада. Имаше още едно развлечение, в което се увличаше незабелязано, малко по малко — вечер да изважда от джобовете си банкнотите, спечелени от практиката, и, случваше се, банкноти — жълти и зелени, от които лъхаше парфюм и оцет, и тамян, и топена мас; бяха напъхани по всички джобове — към седемдесет рубли, и когато се събираха неколкостотин, той ги отнасяше в дружеството за взаимен кредит и ги влагаше там в текущата си сметка.

През целите четири години след заминаването на Екатерина Ивановна той ходи у Туркини само два пъти, по покана на Вера Йосифовна, която все още лекуваше мигрената си. Всяко лято Екатерина Ивановна идваше при родителите си на гости, но той не я видя нито веднъж; някак си не се случваше.

Но ето че минаха четири години. През едно тихо топло утро в болницата донесоха писмо. Вера Йосифовна пишеше на Дмитрий Йонич, че много се била затъжила за него, и го молеше непременно да заповяда при нея и да облекчи страданията ѝ, а пък тъкмо днес бил и нейният рожден ден. Отдолу беше прибавено: „Към молбата на мама се присъединявам и аз. К.“.

Старцев помисли и вечерта отиде у Туркини.

— А, здравейте, моля! — посрещна го Иван Петрович, усмихвайки се само с очи. — Бонжурте.

Вера Йосифовна, вече доста остаряла, с побеляла коса, стисна ръката на Старцев, въздъхна маниерно и рече:

— Вие, докторе, не искате да ме ухажвате, никога не идвате у нас, стара съм вече за вас. Но ето — пристигнала е младата, може би тя ще бъде по-щастлива.

А Котик? Тя беше отслабнала, побледняла, станала по-красива и по-стройна; но това вече беше Екатерина Ивановна, а не Котик; вече нямаше предишната свежест и израз на детска невинност. И в погледа, и в маниерите имаше нещо ново — несмело и виновно, сякаш тук, в дома на Туркини, тя вече не се чувстваше у дома си.

— Колко отдавна не сме се виждали! — каза тя, като подаваше ръка на Старцев, и личеше, че сърцето ѝ тревожно тупка; и гледайки го

втречено и с любопитство в лицето, продължи: — Колко сте напълнели! Загорели сте, възмъжали сте, но въобще малко сте се променили.

И сега тя му харесваше, много му харесваше, но нещо вече не достигаше в нея или нещо беше излишно — и той самият не би могъл да каже какво именно, но нещо вече му пречеше да чувства както преди. Не му харесваше бледността ѝ, новият израз, слабата усмивка, гласът, а след малко вече не му харесваше роклята, креслото, в което тя седеше, не му харесваше нещо в миналото, когато той едва не се ожени за нея. Спомни си за своята любов, за мечтите и надеждите, които го вълнуваха преди четири години, и му стана неловко.

Пиха чай със сладък пирог. После Вера Йосифовна чете роман, чете за онова, което никога не се случва в живота, а Старцев слушаше, гледаше побелялата ѝ красива глава и чакаше кога ще свърши.

„Бездарен е — мислеше той — не онзи, който не може да пише повести, а онзи, който ги пише и не може да скрие това“.

— Нелошичко — каза Иван Петрович.

Сетне Екатерина Ивановна свири на рояла шумно и дълго и когато свърши, дълго ѝ благодариха и ѝ се възхищаваха.

„Добре, че не се ожених за нея“ — помисли си Старцев.

Тя го гледаше и, види се, чакаше, че той ще ѝ предложи да отидат в градината, но той мълчеше.

— Хайде да поговорим — рече тя, като се приближи до него. — Как живеете? Какво правите? Какво ново? През всичките тези дни мислех за вас — продължаваше тя нервно, — исках да ви пратя писмо, исках сама да дойда при вас в Дялиж и вече бях решила да тръгна, но сетне размислих — Бог знае какво отношение имате вече към мен. С такава вълнение ви очаквах днес. Моля ви се, да отидем в градината.

Те отидоха в градината и седнаха там на пейката под стария клен както преди четири години. Беше тъмно.

— Е, как живеете? — попита Екатерина Ивановна.

— Добре, живеем по малко — отвърна Старцев.

И не можа да измисли нищо повече. Помълчаха.

— Аз се вълнувам — каза Екатерина Ивановна и закри лицето си с ръце, — но не ми обръщайте внимание. Мен така ми е добре у дома, толкова ми е драго да виждам всички и не мога да свикна. Колко спомени! Струваше ми се, че с вас ще говорим безспир, до сутринта.

Сега той виждаше отблизо лицето ѝ, блестящите очи и тук, в тъмнината, тя му се струваше по-млада, отколкото в стаята, и дори като че се върна предишният ѝ детски израз. И наистина тя с наивно любопитство го гледаше, като че искаше по-отблизо да разгледа и да разбере човека, който някога я обичаше така пламенно, с такава нежност и така нещастно; очите ѝ му благодаряха за тази любов. И той си спомни всичко, което беше, и най-малките подробности: как се скита из гробищата, как после на разсъмване уморен се връщаше къщи, и изведнъж му стана тъжно и жално за миналото. В душата му пламна огънче.

— А спомняте ли си как ви изпращах оная вечер в клуба? — рече той. — Тогава валеше дъжд, беше тъмно...

Огънчето се разгаряше все повече в душата му и вече му се искаше да говори, да се оплаква от живота...

— Ех! — каза той с въздишка. — На, вие питате как живея. Как живеем ние тук? Никак. Стареем, пълнеем, отпусваме се. Ден да мине, друг да дойде, животът тече сиво, без впечатления, без мисли... Денем печалби, а вечер — клубът, сред картоиграчи, алкохолици, кресльовци, които не мога да търпя. Какво хубаво има?

— Но вие имате работа, благородна цел в живота. Вие толкова обичахте да говорите за своята болница. Аз тогава бях някак чудновата, въобразявах си, че съм велика пианистка. Сега всички госпожици свирят на роял, аз също свирех като всички и нищо особено нямаше в мен; аз съм толкова пианистка, колкото мама е писателка. И, естествено, не ви разбирах тогава, но после в Москва често мислех за вас. Само за вас мислех. Какво щастие е да бъдеш земски лекар, да помагаш на страдалците, да служиш на народа! Какво щастие! — повтори Екатерина Ивановна с увлечение. — Когато в Москва мислех за вас, вие ми се представяхте такъв идеален, възвишен...

Старцев си спомни за банкнотите, които вечер измъкваше от джобовете си с такова удоволствие, и огънчето в душата му угасна.

Той стана, за да се върне в къщата. Тя го улови под ръка.

— Вие сте най-добрият от всички, които съм виждала в живота си. Ние ще се виждаме, ще разговаряме, нали? Обещайте ми. Аз не съм пианистка, по отношение на себе си вече не се заблуждавам и пред вас няма нито да свиря, нито да говоря за музика.

Когато влязоха в къщата и Старцев видя на вечерната светлина лицето ѝ и тъжните ѝ, благодарни, изпитателни очи, обърнати към него, почувства неспокойство и пак помисли: „Добре, че тогава не се ожених“.

Той започна да се сбогува.

— Вие нямате никакво римско право да си заминавате без вечеря — говореше Иван Петрович, като го изпращаше. — От ваша страна това е твърде перпендикулярно. Я представи! — рече той, като се обърна в антрето към Пава.

Пава, вече не момче, а млад човек с мустаци, зае поза, вдигна нагоре ръка и каза с трагичен глас:

— Умри, нещастнице!

Всичко това дразнеше Старцев. Като седнаше в каляската и гледаше тъмната къща и градината, които му бяха така мили и скъпи някога, той си спомни всичко изведнъж — и романите на Вера Йосифовна, и шумното свирене на Котик, и остроумието на Иван Петрович, и трагическата поза на Пава, и си помисли, че ако най-талантливите хора в целия град са толкова бездарни, то какъв трябва да бъде градът?

След три дни Пава донесе писмо от Екатерина Ивановна.

„Вие не идвате у нас. Защо? — пишеше тя. — Боя се, че сте се променили към нас, боя се и страшно ми става дори при мисълта за това. Успокойте ме, елате и кажете, че всичко е наред.

Нужно ми е да поговоря с вас. Ваша Е. Т.“.

Той прочете писмото, помисли и каза на Пава:

— Кажи, драги, че днес не мога да отида, много съм зает. Ще отида, така кажи, след два-три дни.

Но минаха три дни, мина седмица, а той все не отиваше. Веднъж, като минаваше покрай къщата на Туркини, си спомни, че би трябвало да се отбие поне за минутка, но помисли и... не се отби.

И никога вече не посети Туркини.

ГЛАВА 5

Минаха още няколко години. Старцев още повече напълня, затлъстя, диша тежко и вече върви отметнал глава назад. Когато подпухнал, червен, пътува с тройката със звънчетата и Пантелеймон, също подпухнал и червен, с месест врат, седи на капрата протегнал напред прави, също като дървени ръце и вика на срещнатите: „Карай вдясно!“, се получава внушителна картина и ти струва се, че пътува не човек, а езически бог. В града той има грамадна практика, няма време да си отдъхне и има вече имение и две къщи в града, а търси да купи и трета, по-изгодна и когато в дружеството за взаимен кредит споменат за някоя къща, определена да се продава на търг, той без всякакви церемонии отива в тази къща и като минава през всички стаи, без да обръща внимание на необлечените жени и деца, които го гледат с изумление и страх, сочи всички врати с бастуна и дума:

— Това кабинет ли е? Това спалня ли е? А тук какво е?

И при това диша тежко и изтрива потта от челото си.

Той има много грижи, но все пак не напуска земското място; алчността го е впримчила, иска му се да бъде и тук, и там. В Дялиж го наричат просто Йонич. „Къде ли отива Йонич?“ или: „Дали да поканим на консилиума и Йонич?“

Навярно от това, че гърлото му е плувнало в тлъстини, гласът му се промени, стана тънък и рязък. И характерът му също се промени: стана тежък, раздразнителен. Преглеждайки болните, той обикновено се сърди, чука нетърпеливо с бастуна по пода и крещи с неприятния си глас:

— Моля да отговаряте само на въпросите! Без разговори!

Той е самотен. Живее скучно, нищо не го интересува.

През цялото време, откакто живее в Дялиж, любовта му към Котик беше единствената му, а вероятно и последна радост. Вечер той играе в клуба винт, а сетне седи сам на голямата маса и вечеря. Прислужва му лакеят Иван, най-старият и почтен лакей, поднасят му лафит № 17 и вече всички — и управителят на клуба, и готвачът, и

лакеят — знаят какво обича и какво не обича, стараят се с всички сили да му угодят, че току-виж се разсърди изведнъж и вземе да чука с бастуна по пода.

Докато вечеря, от време на време се обръща и се намесва в някой разговор:

— За кое говорите? А? За кого?

А когато понякога на съседна маса отворят дума за Туркини, той пита:

— За кои Туркини говорите? За онези, дето дъщеря им свири на пиано ли?

Ето всичко, което може да се каже за него.

А Туркини? Иван Петрович не е остарял, ни най-малко не се е променил и както по-рано все пуска остроти и разказва анекдоти; Вера Йосифовна чете на гостите си своите романи както по-рано с охота, със сърдечна простота. А Котик свири на рояла всеки ден по три-четири часа. Тя явно е остаряла, боледува често и всяка есен ходи с майка си в Крим. Изпращайки ги на гарата, когато влакът тръгва, Иван Петрович бърше сълзите си и вика:

— Прощавайте, моля!

И маха с кърпичката.

КАЩАНКА

ПЪРВА ГЛАВА

ЛОШО ПОВЕДЕНИЕ

Младото риже куче — мелез от дакс и уличен пес, — което в муцуната много приличаше на лисица, тичаше насам-натам по тротоара и неспокойно се озърташе настрани. От време на време се спираше и като скимтеше и повдигаше ту едната, ту другата си помръзнала лапа, се мъчеше да разбере как така се случи, че се заблуди.

То много добре помнеше как беше прекарало деня и накрая се намери на тоя непознат тротоар.

Денят започна така: стопанинът му, дърводелецът Лука Александрич, сложи калпака си, взе под мишница някакъв дървен предмет, завит в червена кърпа, и извика:

— Кащанка, хайде!

Като чу името си, мелезът от дакс и уличен пес излезе изпод тезгяха, дето спеше на талаша, протегна се сладко и се завтече подир стопанина си. Клиентите на Лука Александрич живееха страшно далеч, така че, преди да стигне до всеки един, дърводелецът трябваше по няколко пъти да се отбива в кръчми, за да се подкрепя. Кащанка помнеше, че по пътя се държеше крайно неприлично. От радост, че я бяха взели на разходка, скачаше, втурваше се с лай подир вагоните на конския трамвай, отбиваше се в дворовете и гонеше кучетата. Дърводелецът непрекъснато я губеше от погледа си, спираше и сърдито я навикваше. Веднъж дори настървено сграбчи в шепата си лисичето ѝ ухо, дръпна го и изрече бавно, на срички:

— Да... пук... неш... макар... чумо такава!

След като посети клиентите си, Лука Александрич се отби за малко при сестра си, където пийна и хапна, от сестра си отиде при свой познат книговец, от книговеца — в кръчмата, от кръчмата — при кума си и така нататък. С една дума, когато Кащанка се озова на непознатия тротоар, вече се свечеряваше и дърводелецът се беше

налокал като смок. Той размахваше ръце и като въздишаше дълбоко, мърмореше:

— Во гресех роди мя мати во утробе моей! Ох, грехове, грехове! Ето сега вървим по улицата и гледаме фенерчетата, ала като умрем, в гиената огнена ще горим...

Или пък изпадаше в добродушен тон, повикваше Кащанка и ѝ говореше:

— Ти, Кащанка, си само едно насекомо и нищо повече. Наспоред човека ти си все едно като дюлгерина наспоред дърводелеца...

Като разговаряше с нея така, изведнъж екна музика. Кащанка се озърна и видя, че по улицата право срещу нея върви полк войници. Понеже не понасяше музика, че ѝ разстройваше нервите, тя се замята насам-натат и зави. За голямо нейно учудване дърводелецът, вместо да се изплаши, да заскимти и да залае, се усмихна широко, застана мирно и разпери цялата си шепа, за да отдаде чест. Щом видя, че господарят ѝ не протестира, Кащанка зави още по-силно и в самозабрава хукна през пътя към отсрещния тротоар.

Когато се опомни, музиката вече не свиреше и полка го нямаше. Тя притича през пътя към мястото, където беше оставила стопанина си, но, уви! Дърводелецът вече не беше там. Кащанка хукна напред, после се върна, притича още веднъж през пътя, но дърводелецът сякаш беше потънал в земята... Кащанка започна да души тротоара, като се надяваше да намери стопанина си по миризмата на следите му, но преди това беше минал някакъв негодник с нови каучукови галоши и сега всички тънки миризми се смесваха с острата воня на каучука, така че нищо не можеше да се открие.

Кащанка тичаше насам-натат и не можеше да намери стопанина си, а вече се стъмваше. От двете страни на улицата светнаха фенери и в прозорците на къщите се появиха светлини. Валеше едър пухкав сняг и пременяше в бяло паважа, гърбовете на конете, калпаците на файтонджиите и колкото повече тъмнееше въздухът, толкова по-бели ставаха предметите. Покрай Кащанка непрекъснато се движеха насам-натат непознати клиенти, като ѝ засланияха погледа и я блъскаха с краката си. (Цялото човечество Кащанка делеше на две съвсем неравни части: на стопани и клиенти; между едните и другите имаше съществена разлика: първите имаха право да я бият, а вторите тя

имаше право да захапва за краката.) Клиентите бързаха за някъде и не й обръщаха никакво внимание.

Когато стана съвсем тъмно, отчаяние и ужас обзеха Кацанка. Тя се притисна до някаква врата и горчиво заплака. Цял ден бе обикаляла с Лука Александрич и беше се уморила, ушите и лапите ѝ бяха премръзнали, а отгоре на всичко беше и страшно гладна. През целия ден можа да хапне само два пъти: локна у книговезеца малко лепило от брашно и в една кръчма край тезгяха намери кожичка от салам — това бе всичко. Ако беше човек, сигурно щеше да си помисли: „Не, невъзможно е да се живее така! Трябва да се самоубия!“

ВТОРА ГЛАВА

ТАЙНСТВЕНИЯТ НЕПОЗНАТ

Но тя не мислеше за нищо, а само плачеше. Когато мекият пухкав сняг съвсем покри гърба и главата ѝ и тя, изнемощяла, се унесе в тежка дрямка, портата изведнъж щракна, изскърца и я удари по хълбока. Тя скочи. От отворената врата излезе някакъв човек, който принадлежеше към категорията на клиентите. Тъй като Кащанка изскимтя и се намери в краката му, той не можеше да не ѝ обърне внимание. Наведе се към нея и попита:

— Ти пък отде се взе? Ударих ли те? Ох, горкото куче, горкото... Хайде, не се сърди, не се сърди... Извинявай.

Кащанка погледна непознатия през снежинките, нависнали по клепките ѝ, и видя късичко и дебело човече с обръснато закръглено лице, с цилиндър и разкопчана шуба.

— Защо така скимтиш? — продължи той, като махаше с пръст снега от гърба ѝ. — Къде е стопанинът ти? Сигурно си се изгубило? Ах, горкото кученце! Какво ще правим сега?

Доловила в гласа на непознатия топла, сърдечна нотка, Кащанка близна ръката му и заскимтя още по-жално.

— Ами ти си ми било хубаво, смешничкото ми! — каза непознатият. — Същинска лисица! Е, няма какво да се прави, тръгвай с мен! Може и да потрябваш за нещо... Хайде, хоп!

Той подсмукна с устни и направи на Кащанка знак с ръка, който можеше да означава само едно: „Да вървим!“ Кащанка тръгна.

След не повече от половин час тя вече се намираше на пода в голяма светла стая и навела глава настрани, гледаше с умиление и любопитство непознатия, който седеше на масата и похапваше. Той ядеше и ѝ хвърляше късчета... Отначало ѝ даде хляб и зелена коричка от кашкавал, после късче месо, половин пирожка, кости от кокошка, а тя, прегладняла, изяде всичко толкова бързо, че не успя да разбере вкуса му. И колкото повече ядеше, толкова по-силно усещаше глад.

— Лошо те хранят твоите стопани! — каза непознатият, като я гледаше как страшно лакомо гълта цели парчета, без да ги дъвче. — И какво си мършаво! Кожа и кости...

Кащанка изяде много, но не се нахрани, а само се упои от храната. След яденето тя се изтегна сред стаята, опъна краката си и като чувстваше в цялото си тяло приятна отпадналост, завъртя опашка. Докато новият ѝ стопанин, излегнал се в креслото, пушеше пура, тя въртеше опашка и решаваше въпроса: къде е по-добре — у непознатия или у дърводелеца? Обстановката у непознатия е бедна и грозна; освен креслата, дивана, лампата и килимите няма нищо друго и стаята изглежда празна; а квартирата на дърводелеца е претъпкана с разни неща: има маса, тезгях, купчина талаш, рендета, длета, триони, клетки с щиглец, дървено корито... У непознатия не мирише на нищо, а в квартирата на дърводелеца винаги е задимено и мирише чудесно на лепило, лак и стърготини. Затова пък непознатият има едно много важно предимство — той дава много ядене и трябва да му се признае, че когато Кащанка седеше край масата и го гледаше угоднически, нито веднъж, не я удари, не затропа с крак и нито веднъж не извика: „Маарш от тук, проклетнице!“

След като изпуши пурата си, новият господар излезе и след малко се върна с дюшечето в ръка.

— Хей, куче, я ела! — каза той и сложи дюшечето в ъгъла до дивана. — Лягай тук! Спи!

После загаси лампата и излезе. Кащанка се просна на дюшечето и затвори очи; от улицата се чу лай и тя поиска да му отвърне, но изведнъж неочаквано я обзе тъга. Тя си спомни Лука Александрич, сина му Федюшка, уютното местенце под тезгяха... Спомни си как през дългите зимни вечери, когато дърводелецът рендосваше или четеше на глас вестника, Федюшка обикновено играеше с нея... Той я издърпваше за задните лапи изпод тезгяха и правеше с нея такива фокуси, че ѝ притъмняваше пред очите и всички стави я заболяваха. Караше я да ходи на задните си лапи, правеше я на камбана, тоест дърпаше я силно за опашката, а тя виеше и лаеше, даваше ѝ да мирише тютюн... Особено мъчителен беше следният фокус: Федюшка завързваше на конец парче месо и го даваше на Кащанка, а когато тя го глътнеше, той го издърпваше обратно от стомаха ѝ, като се смееше

високо. И колкото по-ярки бяха спомените, толкова по-силно и тъжно скимтеше Кащанка.

Но скоро умората и топлината надвиха тъгата... Тя заспиваше. Във въображението ѝ затичаха кучета; притича между другото и рошавият стар пудел, който бе видяла днес на улицата, с бяло на очите и кичури вълна около носа. Федюшка с длето в ръка се завтече подир пудела, после изведнъж се покри с рошава козина, залая весело и се намери до Кащанка. Двамата подушиха добродушно носовете си и изтичаха на улицата...

ТРЕТА ГЛАВА

НОВО, ТВЪРДЕ ПРИЯТНО ЗАПОЗНАНСТВО

Когато Кащанка се събуди, вече беше светло и от улицата долиташе шум, какъвто има само денем. В стаята нямаше никого. Кащанка се протегна, прозя се и сърдита и навъсена се разходи из стаята. Подуши ъглите и мебелите, надникна в антрето и не намери нищо интересно. Освен вратата, която водеше към антрето, имаше още една врата. Като помисли малко, Кащанка задраска с лапи по нея, отвори я и влезе в друга стая. Тук на кревата, покрит с пухкаво одеяло, спеше клиент, в когото тя позна вчерашния човек.

— Рррр... — заръмжа тя, но като си спомни за вчерашното ядене завъртя опашка и започна да души.

Подуши дрехите и ботушите на непознатия и откри, че миришат силно на кон. От спалнята водеше за някъде още една врата, също затворена. Кащанка задраска и по тая врата, натисна я с гърди, отвори я и веднага почувства странна, много подозрителна миризма. Като ръмжеше и се оглеждаше с предчувствие за някаква неприятна среща, влезе в малка стаичка с мръсни тапети и от страх отстъпи назад. Тя видя нещо неочаквано и страшно. Навел шия и глава до земята, разперил криле и засъскал, право срещу нея вървеше сив гъсок. Малко встрани от него върху дюшече лежеше бял котарак; като съзря Кащанка, той скочи, изви гърба си на дъга, вирна опашка и също засъска, а козината му настръхна. Кучето не на шега се изплаши, но като не желаше да издава страха си, залая силно и се хвърли срещу котарака... Котаракът още повече изви гръб, засъска и удари Кащанка с лапа по главата, Кащанка отскочи, приклепна на четири лапи и като протегна муцуната си към котарака, залая силно, пискливо; тогава гъсокът се приближи отзад и здравата я чукна по гърба с човката си. Кащанка скочи и се хвърли срещу гъсока...

— Какво е това? — чу се висок сърдит глас и в стаята влезе непознатият по халат и с пура между зъбите. — Какво значи това? По местата си!

Той се приближи до котарака, перна го по извития гръб и каза:

— Фьодор Тимофеич, какво значи това? Сбихте се, а? Ах ти, стари вагабонтино! Лягай!

После се обърна към гъсока и извика:

— Иван Иванич, на мястото си!

Котаракът легна покорно на дюшечето си и затвори очи. Ако се съдеше по израза на муцуната и мустаците му, той също беше недоволен, че избухна и се сби. Кащанка заскимтя обидено, а гъсокът опъна шия и заговори нещо бързо, разпалено и отсечено, но съвсем неразбрано.

— Добре, добре! — каза стопанинът и се прозя. — Трябва да живеете в мир и сговор — той погали Кащанка и продължи: — А ти, червенушко, не се страхувай... Добри са те, няма да ти сторят зло. Почакай, ами как ще те наричаме? Без име не може, драги.

Непознатият помисли и каза:

— Ето какво... Ти ще бъдеш Лелка... Разбираш ли? Лелка!

И като повтори няколко пъти думата „Лелка“, той излезе. Кащанка седна и започна да наблюдава. Котаракът лежеше неподвижно на дюшечето и се преструваше, че спи. Гъсокът, като опъваше шия и тъпчеше на едно място, продължаваше да говори нещо бързо и разпалено. Изглежда, беше много умен гъсок; всеки път след дългата тирада той отстъпваше учуден назад и си придаваше вид, че се възхищава от речта си... Като го послуша малко и му отвърна с „Рррр...“, Кащанка започна да души по ъглите. В един ъгъл имаше малко коритце, в което видя накиснат грах и размекнати корички ръжен хляб. Опита граха — безвкусно, опита коричките — и започна да яде. Гъсокът никак не се засегна, че непознатото куче му яде от храната, а, напротив, заговори още по-разпалено и за да докаже доверието си, приближи се сам до коритцето и изяде няколко грахови зърна.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЧУДЕСА НА ЧУДЕСАТА

След малко непознатият пак влезе и донесе някакъв странен предмет, който приличаше на врата и на буквата „П“. Върху напречната страна на това дървено, грубо сковано „П“ висеше камбана и беше завързан пистолет; от езика на камбаната и от петлето на пистолета висяха връвчици. Непознатият постави П-то сред стаята, дълго развързва и завързва нещо, после погледна гъсока и рече:

— Иван Иванич, заповядайте!

Гъсокът се приближи до него и се спря в очаквателна поза.

— Така-а — каза непознатият, — да започнем отначало. Най-напред се поклони и направи реверанс! Живо!

Иван Иванич опъна шия, закима на всички страни и шляпна с крак.

— Така, браво... Сега умри!

Гъсокът легна на гръб и вирна крака нагоре. Като направи още няколко подобни дребни фокуса, непознатият изведнъж се хвана за главата, лицето му изрази ужас и той завика:

— Помощ! Пожар! Горим!

Иван Иванич се спусна към П-то, взе в човката си връвчицата и заби камбаната.

Непознатият остана много доволен. Той погали гъсока по шията и каза:

— Браво, Иван Иванич! Сега си представи, че си бижутер и продаваш злато и брилянти. Представи си сега, че идваш в своя магазин и заварваш в него крадци. Как ще постъпиш в такъв случай?

Гъсокът взе в човката си другата връвчица и я дръпна, при което веднага се раздаде оглушителен изстрел. На Кащанка много се хареса биенето на камбаната, а от изстрела изпадна в такъв възторг, че започна да тича около П-то и да лае.

— Лелко, на мястото си! — извика й непознатият. — Млък!

Работата на Иван Иванич не свърши с гърмежа. Цял час след това непознатият го кара да тича около него на корда и плющя с камшик, а гъсокът трябваше да скача през препятствия и обръч, да се изправя на задните си крака, тоест да сяда на опашката си и да маха с крака. Кащанка не откъсваше поглед от Иван Иванич, виеше от възторг и няколко пъти се втурваше подире му със звънлив лай. Като умори и гъсока, и себе си, непознатият избърса потта от челото си и извика:

— Маря, повикай ми Хавроня Ивановна!

След малко се чу груктене... Кащанка заръмжа, придаде си твърде храбър вид и за всеки случай застана по-близо до непознатия. Вратата се отвори, в стаята надникна някаква стара жена и като каза нещо, пусна вътре черна, много грозна свиня. Без да обръща никакво внимание на ръмженето на Кащанка, свинята вирна зурлата си и весело загруктя. Изглежда, беше й много приятно, че вижда стопанина си, котарака и Иван Иванич. Когато се приближи до котарака, го бутна леко по корема със зурлата си, след което заговори за нещо с гъсока, в движенията, в гласа и трептенето на опашчицата й се долавяше голямо добродушие. Кащанка веднага разбра, че е безполезно да ръмжи и лае срещу такива субекти.

Стопанинът прибра П-то и извика:

— Фьодор Тимофеич, заповядайте!

Котаракът стана, лениво се протегна и се приближи до свинята без желание, сякаш правеше някому услуга.

— Така-а, да започнем с египетската пирамида — подхвана стопанинът.

Той дълго обяснява нещо, после изкомандва: „Едно... две... три!“ При думата „три“ Иван Иванич размаха криле и скочи върху гърба на свинята... Когато той, като пазеше равновесие с крилата и шията си, се закрепил върху четинестия гръб, Фьодор Тимофеич флегматично и лениво, с явно пренебрежение и такъв вид, сякаш го презираше и пукната пара не даваше за изкуството си, се покатери върху гърба на свинята, после се покачи без желание върху гъсока и застана на задните си лапи. Образува се онова, което непознатият наричаше „египетска пирамида“. Кащанка изскимтя от възторг, но в това време старикът котарак се прозя и загубил равновесие, падна от гъсока. Иван Иванич се олюля и също падна. Непознатият завика, замаха с ръце и пак започна да обяснява нещо. След като се занимава

цял час с пирамидата, неуморимият стопанин се залови да учи Иван Иванич да язди върху котарака, после взе да учи котарака да пуши и други такива.

Учението завърши с това, че непознатият избърса потта от челото си и излезе, Фьодор Тимофеич с отвращение изсумтя, легна на дюшечето и затвори очи, Иван Иванич се запъти към коритцето, а свинята беше отведена от старата жена. Благодарение на безбройните нови впечатления денят мина за Кащанка незабелязано, а вечерта тя беше вече настанена заедно с дюшечето ѝ в малката стая с мръсните тапети и пренощува в компанията на Фьодор Тимофеич и гъсока.

ПЕТА ГЛАВА

ТАЛАНТ! ТАЛАНТ!

Мина месец.

Кащанка вече свикна всяка вечер да я хранят с вкусна храна и да я наричат Лелка. Свикна и с непознатия, и с новите си съжители. Животът ѝ потече като по вода.

Всички дни започваха еднакво. Обикновено най-рано се събуждаше Иван Иванич и веднага се приближаваше до Лелка или до котарака, прегъваше шия и започваше да говори нещо разпалено и убедително, но както и преди неразбрано. Понякога вдигаше нагоре глава и произнасяше дълги монолози. През първите дни на познанството Кащанка мислеше, че той говори толкова, защото е много умен, но мина известно време и тя загуби към него всякакво уважение; когато пристъпваше към нея с дългите си речи, тя вече не въртеше опашка, а се държеше с него като с досаден бърборко, който не дава на никого да спи, и без изобщо да се церемони, му отговаряше: „Рррр...“

Виж, Фьодор Тимофеич беше съвсем друг господин. След като се събудеше, той не издаваше никакъв звук, не помръдваше и дори не отваряше очи. Той с удоволствие не би се събуждал, защото, по всичко личеше, не обичаше особено живота. Нищо не го интересуваше, към всичко се отнасяше небрежно и с безразличие, презираше всичко и дори когато изяждаше вкусния си обяд, сумтеше с отвращение.

Като се събудеше, Кащанка започваше да се разхожда из стаите и да души по ъглите. Само на нея и на котарака се разрешаваше да се разхождат из цялата жилище: гъсокът нямаше право да пристъпва прага на малката стая с мръсните тапети, а Хавроня Ивановна живееше някъде на двора в барачка и се появяваше само при учение. Стопанинът се събуждаше късно и след като изпиеше няколко чая, веднага се залавяше за фокусите си. Всеки ден в стаичката се внасяха П-то, камшикът, обръчите и всеки ден се извършваше почти едно и също. Учението продължаваше три-четири часа, така че понякога

Фьодор Тимофеич се олюляваше като пиян от умора. Иван Иванич разтваряше човката си и дишаше тежко, а стопанинът ставаше червен и все не можеше да избърше потта от челото си.

Учението и обядът правеха дните много интересни, вечерите обаче протичаха доста скучно. Обикновено вечер стопанинът отиваше някъде и вземаше със себе си гъсока и котарака. Като останеше сама, Лелка лягаше на дюшечето си и ѝ ставаше тъжно... Тъгата се промъкваше някак незабелязано и я обземаше постепенно, както мракът обгръща стаята. Започваше с това, че загубваше всякакво желание да лае, да яде, да тича из стаите и дори да гледа, после във въображението ѝ се появяваха някакви две смътни фигури, нито кучета, нито хора, със симпатични, мили, но неясни физиономии; когато те се появяваха, Лелка въртеше опашка и ѝ се струваше, че някъде и някога ги беше виждала и обичала... И всеки път, когато заспиваше, чувстваше, че от тези фигури лъха на лепило, стърготини и лак.

Когато съвсем свикна с новия си живот и от мършав, костелив уличен пес се превърна в охранено, грижливо гледано куче, веднъж преди учение стопанинът я погали и каза:

— Време е вече, Лелко, да се заловим за работа. Стига си мързелувала. Искам да те направя артистка... Ти искаш ли да станеш артистка?

И той започна да я учи на различни неща. На първия урок тя се учеше да стои и да ходи на задни лапи, което страшно ѝ харесваше. На втория урок трябваше да скача на задни лапи и да хваща бучката захар, която учителят държеше високо над главата ѝ. По-късно на следващите уроци танцуваше, тичаше на корда, виеше в такт с музиката, биеше камбана и стреляше, а след месец можеше вече успешно да замени Фьодор Тимофеич в египетската пирамида. Учеше се с голямо желание и беше доволна от успехите си; тичането с изплезен език на корда, скачането през обръч и язденето върху стария Фьодор Тимофеич ѝ доставяха извънредно голямо удоволствие. Всеки сполучлив фокус тя съпровождаше със звънлив възторжен лай, а учителят ѝ се дивеше, изпадаше също във възторг и потриваше ръце.

— Талант! Талант! — казваше той. — Явен талант! Ти положително ще имаш успех!

И Лелка така свикна с думата „талант“, че всеки път, когато стопанинът я произнасяше, тя подскачаше и се озърташе, сякаш това беше името ѝ.

ШЕСТА ГЛАВА

НЕСПОКОЙНА НОЩ

На Лелка ѝ се присъни кучешки сън, че уж някакъв вратар я гони с метла, и се събуди от уплаха.

В стаята беше тихо, тъмно и много задушно. Хапеха я бълхи. Порано никога не беше се страхувала от тъмнината, но сега, кой знае защо, я достраша и ѝ се прииска да лае. В съседната стая стопанинът високо въздъхна, малко след това изгруктя в барачката си свинята и пак всичко замлъкна. Когато мислиш за ядене, ти става по-леко на душата и Лелка се замисли над това, как днес открадна от Фьодор Тимофеич един кокоши крак и го скри в гостната между шкафа и стената, където имаше толкова много паяжина и прах. Какво ѝ пречеше да отиде сега и да погледне: цял ли е кракът или не? Много вероятно стопанинът го бе намерил и изял. Но преди зори не може да се излиза от стаята — така бе наредено. Лелка затвори очи, за да заспи по-бързо, тъй като знаеше от опит, че колкото по-скоро заспиш, толкова по-скоро настъпва утрото. Но изведнъж близо до нея се раздаде странен вик, който я накара да трепне и да се изправи на четири крака. Беше извикал Иван Иванич и викът му не беше обикновеното му бърборене и убеждаване, а някак си див, остър и неестествен, наподобяващ скърцане на отваряща се врата. Като не можа да различи и да разбере нищо в тъмното, Лелка изпита още по-силен страх и изръмжа:

— Ррррр...

Мина известно време, толкова, колкото трябва, за да се огложди хубав кокал; викът не се повтори. Лека-полека Лелка се успокои и задряма. Присъниха ѝ се две големи черни кучета с кичури миналогодишна козина по бедрата и хълбоците; те ядяха лакомо в голямо корито остатъци от храна, от които се вдигаха бяла пара и много вкусна миризма; от време на време поглеждаха към Лелка, зъбеха се и ръмжаха: „Няма да ти дадем на теб!“ Но от къщата изтича селянин с кожух и ги прогони с камшик; тогава Лелка се приближи до коритото и започна да яде, но щом селянинът се скри вътре, двете

черни кучета се нахвърлиха с рев върху нея и изведнъж пак се раздаде остър вик.

— К-хе! К-хе-хе! — извика Иван Иванич.

Лелка се събуди, скочи и без да слиза от дюшечето, започна силно да лае, та чак виеше. Беше ѝ се сторило, че този път вика не Иван Иванич, а някой друг, чужд. И кой знае защо, в барачката пак изгрухтя свинята.

И ето че се чу шляпане на чехли и в стаичката влезе стопанинът по халат и със свещ. Мъждукащата светлина заподскача по мръсните тапети и тавана и прогони мрака. Лелка видя, че в стаята няма външен. Иван Иванич седеше на пода и не спеше. Крилете му бяха разперени, а човката му — разтворена и изобщо имаше вид, сякаш беше много уморен и жаден. Старият Фьодор Тимофеич също не спеше. Сигурно и той беше се събудил от вика.

— Иван Иванич, какво ти е? — попита стопанинът гъсока. — Защо викаш? Болен ли си?

Гъсокът мълчеше. Стопанинът го попипа по шията, помилва го по гърба и каза:

— Чуден си. И ти не спиш, и на другите не даваш да спят.

Когато стопанинът излезе и отнесе светлината, настъпи пак мрак. Лелка изпитваше страх. Гъсокът не викаше, но пак започна да ѝ се привижда, че някой стои в мрака. Най-страшното беше, че не можеше да ухапе този някой, тъй като беше невидим и нямаше форма. И кой знае защо, мислеше, че тая нощ непременно трябва да се случи нещо много лошо. Фьодор Тимофеич също беше неспокоен. Лелка го чуваше как се въртеше на дюшечето си, прозяваше се и тръскаше глава.

Някъде навън се почука на врата и в барачката изгрухтя свинята. Лелка заскимтя, протегна предните си лапи и сложи върху тях главата си. В чукането на вратата, в грухтенето на свинята, която, кой знае защо, не спеше, в мрака и в тишината ѝ се стори, че има нещо също така тъжно и страшно, както и във вика на Иван Иванич. Всичко беше разтревожено и неспокойно, но защо? Кой бе този някой, който не се виждаше? Ето че до Лелка пламнаха за миг две мътни зелени искрици. За пръв път, откак се познаваха, при нея дойде Фьодор Тимофеич. Какво искаше? Лелка му лизна лапата и без да го пита защо е дошъл, зави тихо и на разни гласове.

— К-хе! — извика Иван Иванич. — К-хе-хе!

Пак се отвори вратата и влезе стопанинът със свещ. Гъсокът седеше в предишната си поза, с раззинала човка и разперени криле. Очите му бяха затворени.

— Иван Иванич! — повика го стопанинът.

Гъсокът не мръдна. Стопанинът седна пред него на пода, гледа го известно време мълчаливо и каза:

— Иван Иванич! Какво значи това? Да не би да умираш? Ах, сега си спомних, спомних си! — извика той и се хвана за главата. — Зная от какво е! Заради това, че днес те настъпи един кон! Боже мой, Боже мой!

Лелка не разбираше какво говори стопанинът ѝ, но по лицето му четеше, че и той очаква нещо ужасно. Тя протегна муцуна към тъмния прозорец, през който, както ѝ се струваше, гледаше някой, и зави.

— Той умира, Лелко! — каза стопанинът и плесна с ръце. — Да, умира! В стаята ви е дошла смъртта. Какво да правим?

Блед, разтревожен, стопанинът се прибра в спалнята си, като въздишаше и клатеше глава. Лелка я беше страх да остане на тъмно и тръгна подире му. Той седна на кревата и няколко пъти повтори:

— Боже мой, какво да правя?

Лелка се въртеше в краката му и не разбираше защо ѝ е така тъжно и защо всички толкова се безпокоят, и в старанието си да разбере следеше всяко негово движение. Фьодор Тимофеич, който рядко напускаше дюшечето си, също влезе в стаята на стопанина и започна да се търка в краката му. Тръскаше глава, сякаш искаше да изтърси от нея тъжните си мисли, и подозрително поглеждаше под кревата.

Стопанинът взе чинийка, наля в нея вода от мивката и пак отиде при гъсока.

— Пийни, Иван Иванич! — каза той нежно и сложи чинийката пред него. — Пийни, миличък.

Но Иван Иванич не мърдаше и не отваряше очи. Стопанинът наведе главата му към чинийката и потопа човката му във водата, но гъсокът не пи; още по-широко разпери криле и главата му остана да лежи в чинийката.

— Не, вече нищо не може да се направи! — въздъхна стопанинът. — Всичко е свършено. Отиде си Иван Иванич!

И по бузите му запълзяха блестящи капчици както по прозорците при дъжд. Без да разбират какво става, Лелка и Фьодор Тимофеич се притискаха до него и с ужас гледаха гъсока.

— Клетият Иван Иванич! — говореше стопанинът и печално въздишаше. — А пък аз мечтаех как напролет ще те закарам на дачата и ще се разхождаме двамата по зелената трева. Мило животно, друже мой, няма те вече! Как ще я карам сега без теб?

На Лелка ѝ се струваше, че и с нея ще се случи същото, тоест че тя също тъй по неизвестна причина ще затвори очи, ще опъне крака, ще се озъби и всички ще я гледат с ужас. Навярно същите мисли се въртяха и в главата на Фьодор Тимофеич. Никога преди старият котарак не е бил толкова навъсен и мрачен както сега.

Разсъмваше се и в стаята вече го нямаше онзи невидим, който тъй плашеше Лелка. Когато съвсем се съмна, дойде портиерът, хвана гъсока за краката и го отнесе някъде. А след малко се показва старата жена и изнесе коритцето.

Лелка отиде в гостната и погледна зад шкафа: стопанинът не беше изял кокошия крак, той си беше на мястото сред праха и паяжината. На Лелка ѝ беше мъчно, тъжно и ѝ се плачеше. Тя дори не помириса кокала, а се мушна под дивана, седна и заскимтя тихо с тънко гласче:

— Ским-ским-ским...

СЕДМА ГЛАВА

НЕСПОЛУЧЛИВИЯТ ДЕБЮТ

Една прекрасна вечер стопанинът влезе в стаичката с мръсните тапети и като потриваше ръце, каза:

— Да-а...

Той искаше да каже още нещо, но не го каза и излезе. Лелка, която отлично беше изучила лицето и интонацията му по време на уроците, се досети, че е развълнуван, загрижен и сякаш сърдит. Малко след това той се върна и каза:

— Днес ще взема Лелка и Фьодор Тимофеич. В египетската пирамида днес ти, Лелка, ще заместиш покойния Иван Иванич. Дявол да го вземе! Нищо още не е готово, не е научено, малко репетиции направихме! Ще се изложим, ще се провалим!

После пак излезе, но след малко се върна с шуба и цилиндър. Като се приближи до котарака, го хвана за предните лапи, вдигна го и го скри в пазвата си под шубата, а Фьодор Тимофеич изглеждаше съвсем равнодушен и дори не се потруди да си отвори очите. За него, изглежда, бе абсолютно все едно дали ще лежи, или ще го вдигнат за краката, дали ще се търкаля на дюшечето си, или ще стои под шубата в пазвата на стопанина си...

— Лелко, да вървим — каза стопанинът.

Без да разбира нищо, Лелка тръгна подире му, като въртеше опашка. След малко тя вече седеше в шейна в краката на стопанина си и слушаше как той мърмореше, като се свиваше от студ и вълнение:

— Ще се изложим! Ще се провалим!

Шейната спря пред голямо странно здание, което приличаше на обърнат супник. Дългият вход на това здание с три стъклени врати беше осветен от дузина силно светещи фенери. Вратите се отваряха шумно и поглъщаха като уста хората, които сновяха край входа. Имаше много хора, често към входа притичваха и коне, но кучета не се виждаха.

Стопанинът взе Лелка на ръце и я мушна в пазвата си под шубата, където беше Фьодор Тимофеич. Там беше тъмно и задушно, но топло. За миг пламнаха две мътни зелени искрици — котаракът беше отворил очи, обезпокоен от студените твърди лапи на съседката си. Лелка лизна ухото му и в желанието да се намести колкото може по-удобно, замърда неспокойно, изпотъпка го със студените си лапи и без да иска, извади главата си от шубата, но веднага изръмжа сърдито и се мушна вътре. Стори ѝ се, че видя грамадна, слабо осветена стая, пълна с чудовища; зад прегради и решетки, наредени от двете страни на стаята, надничаха страшни муцуни: конски, рогати, дългоухи и някаква си дебела, огромна муцуна с опашка вместо нос и с две дълги оглозгани кости, които стърчаха от устата ѝ.

Под лапите на Лелка котаракът замяука дрезгаво, но в това време шубата на стопанина се разтвори, той каза „Хоп!“ и Фьодор Тимофеич и Лелка скочиха на пода. Вече бяха в малка стая със сиви дъсчени стени; освен ниска масичка с огледало, столче и парцали, накачени по ъглите, тук нямаше никакви други мебели и вместо лампа или свещ гореше ярко пламъче, наподобяващо ветрило и прикачено към тръбичка, забита в стената. Фьодор Тимофеич облиза кожата си, смачкан от Лелка, мушна се под столчето и легна. Стопанинът, все още развълнуван и потриващ ръце, започна да се съблича... Той се съблече така, както обикновено се събличаше вкъщи, за да легне под пухкавото одеяло, тоест свали всичко освен бельото си, после седна на столчето и като се гледаше в огледалото, започна да върши странни неща със себе си. Най-напред си сложи на главата перука с път и два кичура, които приличаха на рога, после дебело намаза лицето си с нещо бяло, а върху бялата боя взе, че нарисува вежди, мустаци и румени бузи. Но с това не се свършиха чудатостите му. След като изпоплеска лицето и шията си, той започна да навлича някаква необикновена дреха, която на нищо не приличаше и каквато Лелка не беше виждала никога преди нито по къщите, нито на улицата. Представете си едни такива много широки панталони, ушити от басма на едри цветя, която се използва в еснафските къщи за пердета и обличане на мебели, панталони, които се закопчават чак под мишниците; единият крачол е ушит от кафява басма, другият — от светложълта. Като потъгна в тях, стопанинът си сложи и басмена блуза с голяма назъбена яка и златна звезда на гърба, пъстри чорапи и зелени обуца...

Шарките се забиха в очите и сърцето на Лелка. Белоликата фигура, която приличаше на чувал, имаше миризмата на стопанина, гласът ѝ беше също познат, на стопанина ѝ, но имаше минути, когато Лелка се измъчваше от съмнения и тогава беше готова да избяга от шарената фигура и да залае. Новото място, пламъчето, наподобяващо ветрило, миризмата, промяната, станала със стопанина ѝ — всичко това всяваше в нея смътен страх и предчувствие, че непременно ще се сблъска с нещо ужасно, подобно на дебелата муцуна с опашка вместо нос. А на това отгоре някъде далеч зад стената свиреше тая омразна музика и от време на време се чуваше необясним рев. Едно нещо само я успокояваше — невъзмутимостта на Фьодор Тимофеич. Той най-спокойно си дремеше под столчето и не отваряше очи дори когато го местеха.

Някакъв човек с фрак и бяла жилетка надникна в стаята и каза:

— Сега е номерът на мис Арабела. След нея сте вие.

Стопанинът не отговори нищо. Той извади изпод масата малък куфар, седна и зачака. По устните и ръцете му личеше, че се вълнува, и Лелка долавяше трескавото му дишане.

— Monsieur Жорж, заповядайте! — извика някой отвън.

Стопанинът стана и се прекръсти три пъти, после измъкна котарака изпод столчето и го пхна в куфара.

— Ела, Лелко! — каза той тихо.

Без да разбира нищо, Лелка се приближи до ръцете му; той я целуна по главата и я сложи до Фьодор Тимофеич. Сетне настъпи мрак... Лелка газеше котарака, драскаше по стените на куфара и от ужас не можеше да произнесе никакъв звук, а куфарът се люшкеше като върху вълни и се тресеше...

— Ето ме и мен! — извика високо стопанинът. — Ето ме и мен!

Лелка почувства, че след тоя вик куфарът се удари в нещо твърдо и престана да се люшка. Чу се силен дебел рев: някого удряха и този някой, сигурно муцуната с опашка вместо нос, ревеше и се смееше толкова високо, че заключалките на куфара се затресоха. В отговор на тоя рев се разнесе рязък, креслив смях — стопанинът се смееше така, както никога не беше се смял вкъщи.

— Ха! — извика той, като се мъчеше да надвика рева. — Уважаема публика! Току-що идвам от гарата! Помина се баба ми и ми

остави наследство! Куфарът ми нещо много тежи — сигурно има злато... Ха-а! Ами ако има милион! Сега ще отворим и ще видим...

Щракна ключалката на куфара. Силна светлина блъсна Лелка в очите; тя изскочи от куфара и зашеметена от рева, затича бързо, с все сила около стопанина си и залая силно.

— Ха! — извика стопанинът. — Чичко Фьодор Тимофеич! Скъпа Леличко! Мили роднини, каква е тая работа?

Той се просна по корем на пясъка, хвана котарака и Лелка и ги запрегръща. Докато я стискаше в обятията си, Лелка огледа набързо тоя свят, в който я беше запратила съдбата, и поразена от грандиозността му, за миг замря от учудване и възторг, после се изтръгна от обятията на стопанина и от силните впечатления започна да се върти като пумпал на едно място. Новият свят беше величествен и изпълнен с ярка светлина; където и да погледнеше, навсякъде, от пода до тавана, се виждаха само лица, лица, лица и нищо друго.

— Леличко, моля ви, седнете! — извика стопанинът.

Лелка помнеше какво значи това, скочи на стола и клекна. Тя погледна стопанина си. Очите му както винаги гледаха сериозно и ласкаво, но лицето му, особено устата и зъбите, бяха обезобразени от широка неподвижна усмивка. Той се кикотеше, подскачаше, гърчеше раменете си и се преструваше, че му е много весело сред тия безброй лица. Лелка повярва на неговата веселост, изведнъж почувства с цялото си тяло, че тия безброй лица я гледат, вирна лисичата си муцуна и радостно зави.

— Леличко, вие поседете — каза ѝ стопанинът, — а ние с чичко ще поиграем камаринска^[1].

Фьодор Тимофеич, докато чакаше кога ще го накарат да върши глупости, стоеше и равнодушно поглеждаше настрана. Сега играеше флегматично, небрежно и непохватно и по движенията, опашката и мустаците му личеше, че презира дълбоко и тълпата, и ярката светлина, и стопанина, та и себе си... Като изигра своето, той се прозя и клекна.

— Хайде сега, Леличко — каза стопанинът, — най-напред двамата ще попеем, а после ще потанцуваме. Нали?

Той извади от джоба си свирчица и засвири. Лелка не можеше да понася музика и затова неспокойно замърда върху стола и зави. Отвсякъде се чуваха викове и аплодисменти. Стопанинът се поклони и

щом всичко утихна, продължи да свири... Когато взе една много висока нота, някъде горе сред публиката някой ахна високо.

— Тате! — извика детски глас. — Та това е Кащанка!

— Наистина е Кащанка! — потвърди пианско дрезгаво тенорче. — Кащанка! Федюшка, Господ да ме убие, ако това не е Кащанка! Фю-фю!

Някой свирна от галерията и два гласа, единият — детски, другият — мъжки, извикаха високо:

— Кащанка! Кащанка!

Лелка трепна и погледна натам, откъдето я извикаха. Две лица: едното космато, пианско и ухилено, другото — пълно, с червени бузи и уплашено, я блъснаха в очите, както преди я блъсна ярката светлина... Тя си спомни, падна от стола и се завря в пясъка, после скочи и с радостен вой се втурна към тези лица. Разнесе се оглушителен рев, изпълнен със свирки, и рязък детски вик:

— Кащанка! Кащанка!

Лелка прескочи през оградата, после през някакво рамо и се озова в една ложа; за да стигне на по-горния балкон, трябваше да прескочи една висока стена; тя подскочи, но не успя да се прехвърли и се плъзна по стената. След това минаваше от ръце на ръце, ближеше някакви ръце и лица, изкачваше се все по-нагоре и нагоре и най-сетне стигна галерията...

След половин час Кащанка вече вървеше по улицата подир хората, от които миришеше на лепило и лак. Лука Александрич се олюляваше и инстинктивно, от опит, се стараеше да върви по-настрана от канавката.

— В бездне греховней валяюся во утробе моей — мърмореше той. — А ти, Кащанка, си недоумение. Наспоред човека ти си все едно като дялгерина наспоред дърводелеца.

До него вървеше Федюшка с бащиния си каскет на главата. Кащанка ги гледаше отзад и ѝ се струваше, че отдавна върви така подир тях и се радва, че животът ѝ не беше секвал нито за миг.

Спомни си стаичката с мръсните тапети, гъсока, Фьодор Тимофеич, вкусните обеда, учението, цирка, но всичко сега ѝ се струваше като някакъв продължителен, объркан и тежък сън...

[1] Руска народна песен и танц. ↑

СЕЛЯЦИ

ГЛАВА 1

Николай Чикилдеев, лакей в московската странноприемница „Славянский базар“, се разболя. Схванаха му се краката и походката му се измени до такава степен, че веднъж, като вървеше по коридора, се спъна и падна заедно с таблата, върху която носеше порция шунка с грах. Нямаше как, наложи се да напусне. Парите, дето ги имаше, своите и на жена му, отидоха по лекари, нямаше вече с какво да се живее, пък и му омръзна да стои без работа и той реши, че е дошло време да се прибере у дома, на село. У дома си човек, и болен да е, по-леко изкарва, пък и животът на село е по-евтин, нали е казано: вкъщи и стените помагат.

Пристигна той в своето Жуково надвечер. В детските му спомени родното гнездо изглеждаше светло, уютно, удобно, но като влезе сега в къщата, дори се изплаши: толкова тъмно, тясно и нечисто беше. Жена му Олга и дъщеря му Саша, които дойдоха заедно с него, с недоумение поглеждаха голямата нескопосана печка, която заемаше едва ли не половината стая и беше черна от пушек и от мухи. Колко мухи само! Печката се беше завалила на една страна, гредите в стените стояха накриво, като че къщата всеки миг щеше да се срути. В ъгъла, до иконите, бяха налепени етикети от бутилки и изрезки от вестници — туй вместо картини. Бедност, бедност! От големите вкъщи нямаше никой, всички бяха на жътва. На печката седеше около осемгодишно момиченце, възрусо, немило, безучастно; то дори не погледна влезлите. Долу о ръжена се чешеше бяла котка.

— Мац, мац! — повика я Саша. — Мац!

— Тя не чува — каза момиченцето. — Оглуша.

— От какво?

— Тъй. От бой.

Николай и Олга от пръв поглед разбраха какъв е животът тука, но и двамата не казаха нищо; мълчешком оставиха багажа си и все тъй мълчешком излязоха на улицата. Къщата беше третата от края и на вид — най-сиромашката, най-старата; втората — и тя не беше по-добра, но

затуй пък крайната имаше ламаринен покрив и перденца на прозорците. Тая къща не беше оградена и се отделяше някак от другите — в нея беше кръчмата. Къщите бяха все в един ред и цялото селце, тихо и замислено, с върби, бъз и калина по дворовете, изглеждаше доста приветливо.

Зад селските дворове към реката се спускаше стръмен урвест бряг и тук-таме от глината се подаваха грамадни камъни. По склона, между камъните и изкопаните от грънчарите ями, се виеха пътечки, стояха цели купища чирепи от всякакви съдове — кафеникавосиви, червени, — а там долу се стелеше широка равна яркозелена ливада, окосена вече, по която сега сновеше селското стадо. Реката, лъкатушна, с чудни кичести брегове, минаваше на една верста от селото, отвъд нея пак широка ливада, стадо, дълги върволици бели гъски и после, също както на отсамния бряг, стръмен склон, а горе на високото — село с петкуполна черква и малко по-встрани — господарската къща.

— Хубаво е тук у вас! — каза Олга, като се прекръсти към черквата. — Господи, какъв простор!

Тъкмо по туй време камбаната удари за вечерня (беше срещу неделя). Две малки момиченца, които мъкнеха долу ведро с вода, се обърнаха към черквата да чуят камбаните.

— По туй време в „Славянский базар“ обядват... — рече Николай замечтано.

Седнали на края на урвата, Николай и Олга гледаха залеза на слънцето, как небето — златно и тъмночервено, се отразяваше в реката, в прозорците на черквата и в целия въздух, нежен, спокоен, неизказано чист, какъвто никога няма в Москва. А когато слънцето залезе, с блеене и мучене мина стадото, от оная страна долетяха гъските — и всичко се смълча, нежната светлина угасна във въздуха и бързо започна да се спуща вечерният мрак.

В това време се върнаха и старите, бащата и майката на Николай — слаби, сгърбени, беззъби, и двамата на един бой. Дойдоха и жените — снахите Маря и Фьокла, които работеха отвъд реката в имението на помещика. Маря, жената на брат му Киряк, имаше шест деца, а Фьокла, жената на другия брат, Денис, който беше войник — две; и когато, влизайки в къщи, Николай видя цялото семейство, всичките тези големи и малки тела, които шаваха по одъра, в люлките и по всички ъгли, като видя с каква стръв старецът и жените нагъваха

черния хляб, топейки го във водица, той разбра, че не биваше да идва тук болен, без пари, та отгоре на всичко и със семейството си — не биваше!

— Ами де е братът Киряк? — попита, като се здрависаха.

— При един търговец живее като пазач — отвърна бащата, — в гората. Иначе не е лош човек, ама много пие.

— Не е къщовник той! — рече със съзлив глас бабичката. — Те, нашите мъже, са пияници, не внасят, ами изнасят от къщи. И Киряк пие, старецът, и той, не е лъжа я, и той не отминава кръчмата. Отвърна се от нас Господ.

По случай гостите сложиха самовара. Чаят миришеше на риба, захарта беше нагрязана, сивкава, по хляба и по съдовете сновяха хлебарки; от тоя чай им се гадеше, гадеше им се и от разговора — все за немотията и за болестите. Но не бяха изпили и по една чаша, когато от двора се чу висок, провлечен пиянски вик:

— Ма-аря!

— Май Киряк си иде — рече старецът. — За вълка говорим, а той в кошарата.

Всички се смълчаха. И след малко отново същият този вик, груб и провлечен, сякаш изпод земята:

— Ма-аря!

Маря, по-голямата снаха, пребледня, сви се към печката и на лицето на тази широкоплещеста, силна и некрасива жена се появи странен израз на уплаха. Дъщеря й, същото туй момиченце, което безучастно седеше на печката, изведнъж се разплака с висок глас.

— Ами ти какво ма, чумо? — кресна й Фьокла, красива жена, също тъй силна и плещеста. — Де-де, няма да те убие!

Николай разбра от стария, че Маря се страхува да живее в гората с Киряк и че той, щом се напие, винаги идва за нея и при това вдига скандал и безмилостно я бие.

— Ма-аря! — викът се раздаде пред самата врата.

— За Бога, застъпете се, милички — приплака Маря и задиша тъй, сякаш я топяха в ледена вода, — застъпете се, милички.

Децата, колкото бяха — всичките ревнаха и като ги гледаше, заплака и Саша. Чу се пиянска кашлица и в стаята влезе висок чернобрад селянин с калпак на главата и от това, че на мъждукащата лампичка лицето му не се виждаше — страшен. Беше Киряк. Той се

приблужи до жена си, замахна и я удари с юмрук по лицето, а тя, замаяна от удара, дори не гъкна, само се свлече долу и от носа ѝ начаса рукна кръв.

— За срамотите, за срамотите — мърмореше старецът, качвайки се на печката, — хем пред гостите! Грехота е!

А бабата седеше мълчалива, сгърбена и си мислеше нещо; Фьокла клатеше люлката... Види се, съзнавайки, че е страшен, и доволен от това, Киряк сграбчи Маря за ръката, помъкна я към вратата и заръмжа като звяр, та да изглежда още по-страшен, но в това време изведнъж забеляза гостите и се спря.

— А, дошли сте... — заговори той и пусна жена си. — Родното братче със семейството...

Залитайки, ококорил пиянските си кръвясали очи, той се помоли пред иконата и продължи:

— Братчето дошло със семейството си в родния дом... от Москва значи. Първопрестолния значи град Москва, майката на всички градове... Ще продавате...

Отпусна се на пейката край самовара и шумно засърба от блюдцето чай сред всеобщото мълчание... Изпи десетина чаши, после клюмна на пейката и захърка.

Взеха да се стягат за спане. Николай, като болен, го сложиха на печката със стария; Саша легна на пода, а Олга отиде с жените в плевнята.

— У-у, пилето ми — бърбреше тя, разполагайки се на сеното до Маря, — на мъка със сълзи не се надвива! Търпи и туйто! В Светото писание е казано: ако някой те удари по дясната страна, подложи му и лявата... У-у, пилето ми!

После шепнешком започна да разказва с напевния си глас за Москва, за живота си, как слугувала по малките хотелчета.

— В Москва къщите са големи, от камък — разказваше тя, — а пък черквите — четиридесет пъти по четиридесет, пиленцето ми, а в къщите все господата, ала все едни хубави, едни прилични!

Маря каза, че никога не е била не само в Москва, ами дори в околийския град; тя беше неграмотна, не знаеше никакви молитви, дори „Отче наш“ не знаеше. И тя, и другата снаха — Фьокла, която сега седеше малко встрани от тях и слушаше, — и двете бяха донемайкъде прости и нищичко не разбираха. И двете не обичаха

мъжете си; Маря се страхуваше от Киряк и когато той оставаше при нея, цялата трепереше от страх и редовно ѝ прилошаваше, защото от него вонеше на водка и тютюн. А Фьокла, на въпроса, как поминува без мъжа си, отвърна с досада:

— Притрябвал ми е!

Поговориха малко и се унесоха...

Беше хладовито, край плевнята с цяло гърло кукуригаше петел и пресичаше съня. Когато синкавата утринна светлина нахлу през всички пролуки, Фьокла тихичко се надигна и излезе и после се чу как затича нанякъде, тупайки с босите си крака.

ГЛАВА 2

Олга тръгна на черква и взе със себе си и Маря. Като се спущаха по пътеката към ливадата, и на двете им беше леко. На Олга ѝ хареса тоя простор, а Маря чувстваше у етърва си близък, свой човек. Слънцето тъкмо изгряваше. Ниско над ливадата се рееше още сънен ястреб, реката изглеждаше навъсена, тук-там се носеше лека мъгла, но оттатък, на хълма, вече бе легнала светла ивица, черквата сияеше, в господарската градина враните лудо грачеха.

— Старият се търпи — разказваше Маря, — ама бабата е люта и все на бой налита. С нашето си жито изкарахме до Сирница, купуваме брашно от кръчмата — тя сърдита; много, казва, ядете.

— У-у, пиленцето ми! Търпи и туйто. Казано е: елате при мен всички отрудени и обременени.

Олга говореше важно, провлечено и вървежът ѝ беше като на стара църковница — бърз, улисан. Тя всеки ден четеше евангелието, четеше на глас, като псалт, и повечето не го разбираше, но светите слова я разчувстваха до сълзи и такива думи, като „аще“ и „дондеже“, ги произнасяше със замряло от умиление сърце. Вярваше в Бога, в Богородица и светите угодници; вярваше, че никой на този свят не трябва да бъде оскърбяван — нито обикновените хорица, нито немците, нито циганите, нито евреите, и тежкъл им дори на ония, дето нямат милост към животните; вярваше, че тъй е писано в светите книги, и затова, като произнасяше някакви думи от Светото писание, дори и да не ги разбираше, лицето ѝ светваше, ставаше жалостиво и умилено.

— Ти отде си родом? — запита я Маря.

— От Владимирския край съм. Ама от много отдавна са ме дали в Москва, от осем години.

Стигнаха до реката. На оня бряг досами водата стоеше някаква жена и се събличаше.

— Туй е нашата Фьокла — позна я Маря, — оттатък е ходила, в господарската къща. При чиновниците. Шавлива е тя, пък и едни уста

има — не е за разправяне!

Фьокла, черновежда, с разпуснати коси, още млада и стегната като момиче, се хвърли от брега и заудря по водата с крака и от нея на всички страни тръгнаха вълни.

— Шавлива е — не е за разправяне! — повтори Маря.

През реката бяха прехвърлени няколко неустойчиви дървени скари и точно под тях в чистата, прозрачна вода се стрелкаха ята широкочели попчета. По зелените храсти, които се оглеждаха във водата, блестеше роса. Появя топъл ветрец, стана леко, радостно. Какво прекрасно утро! И какъв наистина прекрасен щеше да бъде животът на този свят, да не бе нуждата, ужасната, безизходна нужда, от която никъде нямаше спасение! На, и сега, стигаше само един поглед към селото, за да възкръсне като живо всичкото това, вчерашното — и цялото очарование от щастието, което се мяркаше вредом наоколо ѝ, в миг изчезна.

Дойдоха до черквата. Маря се спря на входа и не посмя да влезе навътре. И да седне не посмя, макар че камбаната удари за литургия чак след осем. Стоя на крака през цялото време.

Като четяха евангелието, народът изведнъж се размърда — правеха път на семейството на помещика; влязоха две момичета с бели рокли и широкополи капели и с тях — пълничко румено момченце с моряшко костюмче. При появяването им Олга се разчувства, тя от пръв поглед реши, че това са порядъчни, образовани, красиви хора. Маря пък ги гледаше изпод вежди, мрачно, унило, сякаш не бяха влезли хора, а чудовища, които щяха да я премажат, ако не се беше отдръпнала.

А когато дяконът възгласяше нещо басово, всеки път ѝ се счуваше: „Ма-аря!“ — и тя потръпваше.

ГЛАВА 3

В селото се беше разчуло за пристигането на гостите и още след литургията в къщата се насъбра много свят. Дойдоха и Леоничевите, и Матвеичевите, и Иличовите да чуят нещо за своите си роднини, които служеха в Москва. Всички жуковски момчета, които знаеха да четат и да пишат, ги водеха в Москва и ги ценяваха само за келнери и хотелски слуги (както пък ония от отгатышното село ги даваха все по хлебарниците) и тъй си беше тръгнало отдавна, още от крепостното право, когато някой си Лука Иванич, жуковски селянин, станал вече легендарен, който бил бюфетчия в един от московските клубове, вземал на служба при себе си само земляци, а пък те, като закрепнели финансово, докарвали от село роднините си и ги нареждали по кръчмите и ресторантите; и от онуй време по цялата околност на село Жуково му викаха само Хамская или Холуевка^[1]. Николай го бяха завели в Москва единадесетгодишен и място му беше намерил Иван Макарич от Матвеичевите, който тогава беше капелдинер в летния ресторант „Ермитаж“. И сега, като се обръщаше към Матвеичевите, Николай казваше с наставнически тон:

— Иван Макарич ми е на мен благодетелят и аз съм длъжен дене и ноще да се моля за негово здраве, защото той ме направи да стана човек.

— Ох, майчице — обади се със сълзлив глас една висока бабичка, сестра на Иван Макарич, — хем нищичко за него, милия, се не чува.

— Зимъс беше на служба при Омон, а тоя сезон се чу да бил някъде извън града, по градините... Остаря! По-рано е било по десет рубли да донася на ден, през лятото, но сега работата повсеместно намаля, мъчи се старецът.

Бабите и жените разглеждаха обутите във валенки крака на Николай, бледото му лице и скръбно нареждаха:

— Не храниш ти вече къща, Николай Осипич, не храниш! Хич те няма!

И всички обсипваха Саша с ласки. Тя имаше вече пълни десет години, но беше дребна на ръст, извънредно слаба и изглеждаше като на седем, не повече. Сред другите момиченца, почернели от слънцето, грозно остригани, облечени с дълги избелели ризки, тя, беличка, с големи тъмни очи, с червена панделка на косите, им беше интересна, сякаш беше някакво зверче, хванато в гората и донесено вкъщи.

— Тя знае да ми чете, мамината! — похвали се Олга, гледайки нежно дъщеря си. — Почети, детенцето ми! — взе тя евангелието от полицата. — Почети, пък православните ще послушат.

Евангелието беше старо, тежко, в кожена подвързия, с омацани краища и от него лъхна тъй, сякаш в стаята бяха влезли калугери. Саша вдигна вежди и зачете високо, напевно:

— „Отошедшим же им, се ангел господен... во сне явился Йосифу, глаголя: «востав поими отроча и матер его...»

— Отроча и матер его — повтори Олга и цялата пламна от възмущение.

— «И бежи во Египет... и буди, дондеже руку ти...»“

При думата „дондеже“ Олга не се сдържа и заплака. Като я гледаше, изхлипа и Маря, после сестрата на Иван Макарич. Старецът се закашля, засуети се да даде на внучката си някакъв подарък, но не намери нищо и махна с ръка. И когато четенето свърши, съседите се разотидоха по домовете си, разчувствани и много доволни от Олга и Саша.

По случай празника семейството остана целия ден вкъщи. Старата, на която и мъжът, и снахите, и внуците ѝ, всички еднакво ѝ викаха „бабата“, се стараше сама да върши всичко; сама палеше печката, сама подклаждаше самовара, сама и на къра дори излезе да работи половината ден, а после се оплакваше, че я били уморили от работа. И непрекъснато трепереше, да не би някой да изяде един залък повече, да не би старецът и снахите да се заседят без работа. Ту ѝ се счуваше, че гъските на кръчмаря влизат откъм задната страна в зеленчуковата ѝ градина, и тичаше навън с дълъг прът в ръцете, а после по половин час надаваше пронизителни крясъци около зелето си; ту ѝ се струваше, че някой гарван дебне да отвлече пиленцата, и с ругатни се спущаше по гарвана. Сърдеше се и мърмореше от сутрин до вечер и често вдигаше такава врява, че минувачите се спираха по улицата.

Със стареца си се държеше грубо, наричаше го ту лентяй, ту холера. Той и си беше лековат, несериозен селяк и може би ако не му натякваше постоянно, изобщо нямаше да работи, а щеше да си седи на печката и да дърдори безкрай. Надълго и нашироко разправяше на сина си за някакви свои врагове, оплакваше се, че съседите му го били обиждали едва ли не всеки ден, и на човек му омръзваше да го слуша.

— Да — разказваше той с ръце на хълбоците. — Да... Седмица след Кръстовден продавам аз сеното по тридесет копейки пудът, доброволно... Да... Хубаво... Само че гледай сега, карам значи аз на сутринта сеното, доброволно, никого не закачам; не щеш ли, гледам — излиза от кръчмата Анти Седелников, кметът. „Къде го караш бе, твойта...“ — и ми удря един.

А на Киряк главата му се цепеше от махмурлука и го беше срам от брат му.

— Тая пуста водка! Ох, Господи Боже мой! — мърмореше той и разтърсваше глава. — Братко, сестро, простете, за Бога, и мен ме е яд на мене си.

По случай празника купиха от кръчмата сельодка и от главата направиха чорба. По обед всички насядаха да пият чай и пиха, пиха до пръсване, буквално се надуха от чай и чак тогава пристъпиха към чорбата, всички от една паница. А самата сельодка бабата я прибра.

Вечерта един грънчар запали пещ край дола. Долу на ливадата момите извиха хоро, запяха. Засвири хармоника. Отвъд реката, и там гореше пещ, пееха моми и отдалеч песните звучаха стройно и нежно. В кръчмата и наоколо ѝ мъжете вдигаха глъчка; пееха с пиянски гласове, кой както му дойде, и тъй псуваха, че Олга цялата потръпваше и нареждаше:

— Ох, майчице!...

Чудно ѝ се виждаше, че псувните просто не секваха и че най-силно и най-продължително псуваха старците, на които им беше вече време да мрат. А децата и момичетата слушаха тия псувни и ни най-малко не се смущаваха, виждаше се, че от люлка са им свикнали.

Мина полунощ, угаснаха пещите и отсам, и оттатък реката, а долу на ливадата и в кръчмата веселието продължаваше. Пияни, държейки се за ръце и залитайки един върху друг, старецът и Киряк дойдоха пред плевнята, където лежах Олга и Маря.

— Недей — увещаваше го старецът, — недей... Тя е хрисима женица... Грехота е...

— Ма-аря! — кресна Киряк.

— Недей... Грехота е... Не е лоша жената.

И двамата постояха още малко пред плевнята и тръгнаха.

— Лю-убя полските цветя-а! — провикна се изведнъж старецът с висок креслив тенор. — Лю-убя аз да ги бера!

После се изплю, изтърси една мръсна псувня и се прибра.

[1] Хам, холуй — слуга. ↑

ГЛАВА 4

Бабата постави Саша край зеленчуковата си градина и ѝ поръча да пази да не влязат гъските. Беше горещ августовски ден. Гъските на кръчмаря можеха да се вмъкнат в градината през задните дворища, но сега те бяха заети: щипеха овеса около кръчмата, мирно си разговаряха и само гъсокът вдигаше високо глава, сякаш да види не се ли задава отнякъде бабичката с пръта; можеха да дойдат и други гъски, отдолу, но и те сега пасяха далеч отвъд реката, проточили се по ливадата като дълга бяла гирлянда. Саша постоя малко, но ѝ додеа и като видя, че гъските не идват, отиде към урвата.

Там намери най-голямата Марина дъщеря, Мотка, която стоеше неподвижно върху един огромен камък и се беше загледала в черквата. Маря беше раждала тринадесет пъти, но ѝ бяха останали само шест и всичките — момичета, нито едно момче, най-голямото осемгодишно. Боса, по една дълга риза, Мотка стоеше на припека, слънцето я журеше право на темето, но тя не усещаше това и сякаш се беше вкаменила. Саша застана до нея и като загледа черквата, каза:

— В черквата живее Дядо Господ. Хората си светят с лампи и свещи, а у Дядо Господ горят кандила — червенички, зеленички, синички, като очички. Нощем Дядо Господ се разхожда по черквата и с него Света Богородица и свети Никола — туп, туп, туп... А пазачът си умира от страх! У-у, пиленцето ми — прибави тя, подражавайки на майка си. — А като дойде Второто пришествие, всички черкви ще литнат на небето.

— С кам-ба-ни-те ли? — попита Мотка с дебел глас, разтягайки всяка сричка.

— С камбаните. А като дойде Второто пришествие, добрите ще отидат в рая, а лошите ще горят в огъня вечно и неугасимо, пиленцето ми. На моята майка и на Маря също Господ ще им каже: „Вие никому нищо не сте сторили и затова вървете надясно, в рая!“ — а на Киряк и на бабата ще рече: „Вие вървете наляво, в огъня. И който е блажил през постите, и него в огъня“.

Тя погледна нагоре, в небето, с широко отворени очи и каза:

— Гледай в небето, не мигай — ангели се видат.

Мотка също почна да гледа в небето и една минута мина в мълчание.

— Виждаш ли ги? — попита Саша.

— Не се видат — отвърна Мотка с дебел глас.

— Пък аз ги виждам. Мънички ангелчета хвъркат по небето и — хоп, хоп — с крилцата — като комарчета.

Мотка заби поглед в земята, помисли малко и запита:

— А бабата ще гори ли в огъня?

— Ще гори, пиленцето ми.

От камъка чак до долу се спущаше равен полегат склон, покрит с мека зелена трева, дето ти се иска с ръка да я попипаш или да се излегнеш на нея. Саша легна и се търкулна надолу. Със сериозна, строга физиономия, пуфтейки, Мотка също легна и се търкулна, при което ризката ѝ се вдигна до раменете.

— Олеле, колко смешно ми стана! — каза възторжено Саша.

И двете тръгнаха нагоре да се търкулнат още веднъж, но в това време отнякъде се чу познатият писклив глас. О, какъв ужас! Беззъба, костелива, прегърбена, с развети от вятъра къси бели коси, бабата гонеше с един дълъг прът гъските от градината и викаше:

— Всичкото зеле изпокълвахте, никаквици, да пукнете дано, проклетници проклетни, чуми недни, няма ли да псовисате!

Видя момиченцата, хвърли пръта, вдигна една вършина, хвана Саша за врата със сухите си чепати пръсти и започна да я бие. Саша плачеше от болка и страх, а в това време гъсокът, проточил шия, клатейки се от крак на крак, дойде до бабата, изсъска нещо и когато се върна при стадото си, всички гъски одобрително го поздравиха: га-га-га! После бабата взе да бие Мотка и ризката на Мотка пак се вдигна. Обзета от отчаяние, със силен плач Саша тръгна за вкъщи да се оплаква; подире ѝ вървеше Мотка и също плачеше, но плъ на дебело и не бършеше сълзите си, така че цялото ѝ лице беше мокро, сякаш го беше квасила с вода.

— Майчице мила! — изуми се Олга, когато двете влязоха вкъщи.
— Царице небесна!

Саша почна да разказва какво се бе случило, но в това време с пронизителни крясъци и ругатни влезе бабата, развика се на Фьокла и

в къщата се вдигна страшна врява.

— Няма нищо, няма нищо! — Олга, бледна, разстроена, утешаваше Саша и я милваше по главата. — Тя ти е баба, грехота е да ѝ се сърдиш. Няма нищо, моето момиче.

Николай, който вече се беше измъчил от тия непрекъснати крясъци, от глада, пушека и вонята, който вече ненавиждаше и презираше бедността и изпитваше срам от баща си и майка си пред жена си и дъщеря си, се надигна, провеси крака от печката и раздразнено и малко плачливо се обърна към майка си:

— Не може да я биете! Нямате никакво право да я биете!

— Я гледай, ти още ли не си се сплул на печката, мършо недна! — злобно се нахвърли върху му Фьокла. — Кой ли дявол ви довлече тука, готованци такива!

И Саша, и Мотка, и всичките момиченца, колкото бяха, се сгушиха в ъгъла върху печката, зад гърба на Николай, и оттам мълчаливо, със страх слушаха всичко това и се чуваше как тупкат мъничките им сърца. Щом в една къща има болен, който боледува отдавна и безнадеждно, идват и тежки мигове, когато близките плахо, тайно, някъде в глъбините на душата си му желаят смъртта; и единствено децата се боят от смъртта на близкия и при мисълта за нея винаги изтръпват от ужас. И сега също, затаили дъх, с жален израз на лицата, момиченцата гледаха Николай, мислеха си, че той скоро ще умре, и им се искаше да заплачат и да му кажат нещо такова гальовно, жалостиво.

А той се притискаше към Олга, сякаш търсеше в нея защита, и ѝ говореше с тих разтреперан глас:

— Оля, мила, не мога повече тука. Душа не ми остана. Заклевам те в Господа Бога, пиши на сестра си, на Клавдия Абрамовна, всичко да продаде, всичко да заложи, да ни прати пари да се махнем от тука. О, Господи — продължаваше той с мъка, — с крайчеца на окото да можех да я зърна Москва! Насън поне да я видех, майчице!

А когато се свечери и вътре се стъмни, стана толкова тягостно, че на никой не му се продумваше дума. Ядосаната баба накисна корички ръжен хляб в една паничка и дълго, цял час, ги смука. Маря издои кравата, донесе ведрото с млякото и го постави на пейката, бабата взе да го прелива от ведрото в разни гърнета, все тъй бавно, дълго, явно доволна, че сега, през Богородични пости, никой няма да яде мляко и

всичкото ще си остане непокътнато. И отсипа само мъничко, съвсем мъничко в една чинийка за детето на Фьокла. Когато те с Маря тръгнаха да занесат гърнетата в зимника, Мотка изведнъж се размърда, смъкна се от печката, отиде до пейката, където беше дървената паница с коричките, и лисна в нея млякото от чинийката.

Като се върна от зимника, бабата пак се зае с коричките си, а Саша и Мотка седяха до печката, гледаха я и им беше драго, че се е облажила и сега вече ще иде в ада. Утешиха се и легнаха да спят; и заспивайки, Саша си представяше Страшния съд: гори голяма пещ, подобна на грънчарската, и дяволът с рога като на кравата, целият черен, подкарва с дълга пръчка бабата към огъня, както одева тя гонеше гъските.

ГЛАВА 5

На Богородица, около единадесет часа вечерта, момите и ергените, които се веселяха долу на ливадата, изведнъж нададоха викове, писъци и хукнаха към селото; тези, дето седяха горе на края на урвата, първоначално дори не разбраха за какво е тази работа.

— Пожар! Пожар! — раздаде се отдолу отчаян вик. — Горим!

Ония, които седяха горе, се огледаха и пред очите им се разкри страшна, необикновена картина. От сламения покрив на една от крайните къщи се издигаше висок около два метра огнен стълб, пламъците се виеха на кълбета и на всички страни хвърчаха искри, сякаш извираше фонтан. И изведнъж целият покрив лумна с ярки пламъци и се чу пращането на огъня.

Луната сякаш помръкна и над цялото село се разля червена трепкаща светлина; по земята плъзнаха черни сенки, замириса на изгоряло и ония, които тичаха отдолу, всичките бяха запъхтени, не можеха да отворят уста от треперене, блъскаха се, падаха и от ярката светлина не виждаха и не можеха да се познаят. Беше страшно. И най-страшното беше това, че над огъня, сред пушеците, хвърчаха гълъби и в кръчмата, където още не знаеха за пожара, продължаваха да пеят и да свирят на хармоника, като че ли нищо нямаше.

— У чичо Семьон гори! — извика някой с висок груб глас.

Маря се суетеше около тяхната къща, плачеше, чупеше ръце, тракаше зъби, макар че пожарът беше далеч, на другия край; излезе Николай с валенките си, наизскачаха по ризки децата. Край къщата на селския пазач заудряха по желязната плоча. Бам, бам, бам... — затрептя въздухът и от този чест, непрестанен звън се свиваше сърцето, побиваха студени тръпки. Старите жени изнасяха иконите си. Изкарваха навън от дворовете овцете, телетата и кравите, изнасяха сандъци, кожи, каци. Враният жребец, който не пускаха с хергелето, защото риташе и нараняваше конете, оставен на свобода, препусна няколко пъти през селото с цвилене и тропот и изведнъж спря до една каруца и започна да бие по нея със задните си крака.

Заудря камбаната и отвъд реката, в черквата.

Около пламтящата къща беше горещо и толкова светло, че всяка трапчинка по земята се виждаше съвсем ясно. На един от сандъците, които бяха успели да изнесат, седеше Семьон, червенокос селяк с голям нос; беше по късо палто, фуражката му беше нахлузена на главата чак до ушите; жена му лежеше в несвяст захлупена по очи и стенеше. Наоколо се въртеше някакъв старец около осемдесетте, нисичък, с голяма брада, като джудже, който не беше тукашен, но явно имаше отношение към пожара, беше гологлав и държеше в ръцете си някаква бяла бохчичка; огънят се отразяваше в голото му теме. Кметът Антип Седелников, мургав, чернокос, същински циганин, се приближи до къщата с брадва в ръцете си и, кой знае защо, изби един след друг прозорците, а после взе да сече стълбата.

— Жени, вода! — викаше той. — Помпата да-ай! Бързо!

Същите ония селяци, които допреди малко пиянстваха в кръчмата, мъкнеха пожарната помпа. Всичките бяха пияни, препъваха се и падаха и по лицата им се четеше безпомощност, в очите им имаше сълзи.

— Ей, моми, вода! — викаше кметът, който също беше пиян. — Бързо, ей, моми!

Жени и моми тичаха надолу, дето беше изворът, и мъкнеха по нанагорницето пълни ведра и чебъри, изливаха ги в помпата и пак тичаха. Вода мъкнеха и Олга, и Маря, и Саша, и Мотка. Водата я помпаха пак жените и момчурляците, маркучът съскаше, а кметът го насочваше ту във вратата, ту в прозорците, като задържаше с палец струята, поради което тя съскаше още по-остро.

— Браво, Антип! — чуваха се одобрителни гласове. — Давай!

И Антип влизаше в пруста, в огъня, и викаше оттам:

— Помпай! Помогнете, православни християни, по случай това нещастно произшествие!

Селяците се тълпяха наоколо, без да правят нищо, и гледаха огъня. Никой не знаеше с какво да се захване, никой нищо не умееше, а наоколо имаше купи сено, снопи, плевни, купища сухи вършини. Тук бяха и Киряк, и дядо Осип, баща му, и двамата посръбнали. И като за да извини бездействието си, старецът говореше на захлупилата се върху земята жена:

— Какво си се затръшкала бе, кума. Къщата е заштрафована — тебе какво ти е!

А Семьон, обръщайки се ту към един, ту към друг, разказваше как е станал пожарът:

— Ей на, тоя същият дядка, с бохчичката, бе, у генерал Жуков слугувал... На нашия генерал, царство му небесно, готвач бил... Дохожда снощи: „Пусни ме, казва, да пренощувам...“ Изпихме по чашка, както си му е редът... Жената се разшета около самовара, да нагостим дядото с чаец, ама пусти късмет, да вземе да подкладе самовара на пруста и огънят от кюнеца значи право на покрива, в сламата, и то — толкоз. Насмалко и ние да изгорим. Че и шапката му изгоря на дядото, да видиш ти беля.

А желязното клепало дрънчеше неуморно, не спираше и черковната камбана отвъд реката. Обляна в светлина — запъхтяна, ужасена от гледката на почервенелите овце и розовите гълъби, които прехвъркаха в дима, Олга тичаше ту надолу, ту нагоре. Струваше ѝ се, че тоя звън се впива като остър трън чак в душата ѝ, че пожарът никога няма да свърши, че Саша се е изгубила... А когато в къщата с трясък рухна таванът, мисълта, че сега вече непременно ще изгори цялото село, я подкоси и тя не можеше повече да мъкне вода, ами седна край урвата и постави до себе си ведрата; до нея и по-долу седяха други жени и нареждаха като на умряло.

Но ето че от оная страна, от господарското имение, пристигнаха две каруци чиновници и работници и докараха и пожарна помпа. Пристигна на кон и един студент с бяла разкопчана куртка, съвсем млад. Заудряха с брадви, изправиха стълбата и по нея се покатериха пет души и най-отпред студентът, който беше станал червен и викаше с остър пресипнал глас и по такъв начин, като че ли гасенето на пожара му беше занаят. Взеха да измъкват от къщата греда по греда; разтуриха обора, плета и най-близката купа сено.

— Не давайте да рушат! — раздадоха се в тълпата строги гласове. — Не давайте!

Киряк тръгна към къщата с решителен вид, сякаш искаше да попречи на дошлите да рушат, но един от работниците го завъртя назад и го плесна по врата. Чу се смях, работникът още веднъж го удари. Киряк падна и запълзя на четири крака назад в тълпата.

От отвъд дойдоха и две хубави момичета с шапки — сигурно сестри на студента. Те стояха малко по-надалеч и гледаха пожара. Разхвърляните греди вече не горяха, но силно пушеха, студентът, който държеше маркуча, насочваше струята ту върху гредите, ту към селяните, ту към жените, дето мъкнеха вода.

— Жорж! — викаха му девойките с укор и с тревога. — Жорж!

Пожарът свърши. И чак когато взеха да се разотиват, забелязаха, че вече се съмва, че всички са бледи и малко нещо мургави — рано сутрин, когато гаснат последните звезди, винаги така изглежда. Разотивайки се, селяните се смееха и се шегуваха с готвача на генерал Жуков и изгорялата му шапка; на тях вече им беше жалко, че всичко свърши така скоро.

— Добре гасихте, господине — каза Олга на студента. — Вие сте като за нас, за Москва: там, току-речи, всеки ден става пожар.

— А вие нима сте от Москва? — попита една от госпожиците.

— Точно тъй. Мъжът ми работеше в „Славянский базар“, госпожице. А това е дъщеря ми — посочи тя Саша, която зъзнеше и се притискаше до нея. — Също тъй московчанка, госпожице.

Двете госпожици казаха на студента нещо по френски и той даде на Саша една монета от двадесет копейки. Дядо Осип видя това и на лицето му изведнъж засия надежда.

— Слава Богу, че нямаше вятър, ваше високоблагородие — обърна се той към студента, — инак начаса щяхме да си изгорим. Ваше високоблагородие, добри ми господине — добави той малко сконфузено в един тон по-долу, — сутринта е студена, тъй нещо да се постолим... за едно шишенце да дадете, ваша милост.

Не му дадоха нищо и той се поизкашля, па се потътри към къщи. По-после Олга застана на края на урвата и гледа как двете каруци минават през реката по брода, как вървят по ливадата господата; от другата страна ги чакаше файтон. А като се върна вкъщи, разправяше на мъжа си с възхищение:

— Ама такива добри! Пък такива красиви! А госпожиците — като херувимчета.

— Да пукнат дано! — злобно измърмори сънена Фьокла.

ГЛАВА 6

Маря се чувстваше нещастна и казваше, че много ѝ се иска да умре, на Фьокла пък, напротив, целият този живот ѝ допаднаше: и сиромашията, и нечистотията, и непрестанната караница. Ядеше каквото даваха, не пробираще, спеше, където и както завърнеше; изливаше помята пред самата врата: лисне я от прага, пък и преджапа с боси крака през локвата. И още от първия ден намрази и Олга, и Николай тъкмо за това, че не им се харесваше тоя живот.

— Ще видя аз какво ще ядете тука, дворяни московски! — злорадстваше тя. — Ще ви видя-а!

Една сутрин — беше вече в началото на септември — Фьокла дойде с две ведра вода, зачервена от студа, яка, красива; в туй време Маря и Олга седяха на масата и пиеха чай.

— Да ви е сладко! — рече Фьокла насмешливо. — Ама че чорбаджийки се извъдиха — прибави тя, оставяйки ведрата, — научили се всеки ден чай да пият. Внимавайте само да не ви излезе през носа тоя чай! — продължаваше тя, гледайки с омраза Олга. — Натрупала в Москва една тлъста мутра, дебелана такава!

Замахна с кобилищата и удари Олга по гърба, а двете снахи само плеснаха с ръце и изпъшкаха:

— Ох, майчице!

После Фьокла тръгна да пере на реката и по целия път ругаеше толкова високо, че се чуваше чак вкъщи.

Денят мина. Настъпи дългата есенна вечер. Вкъщи намотаваха коприна; мотаеха всички освен Фьокла: тя беше отишла отвъд реката. Коприната вземаха от близката фабрика, но изкарваха от нея малко — цялото семейство около двадесет копейки седмично.

— При господарите беше по-добре — казваше старецът, намотавайки коприната. — И работата, и яденето, и спането — всичко по реда си. На обед и чорбата ти чорба, и кашата ти каша, за вечеря пак и чорба, и каша. А краставици и зеле — колкото си искаш: яж, колкото ти душа сака. И редът беше по-голям. Всеки си знаеше мястото.

Светеше само едно газениче, което мъждееше и пушеше. Когато някой засланияше газеничето и голямата сянка падаше на прозореца, виждаше се ярката лунна светлина. Дядо Осип бавно разказваше как се живеело преди свободата, как по същите тези места, където сега е такава скука и такава сиромашия, ходели на лов с гончета, с хрътки и с птичари и по време на хайката раздавали на мъжиците водка, как карали в Москва цели кервани с убити птици за младите господари, как лошите ги биели с пръчки или ги пращали в Тверското имение, а добрите ги награждавали. Бабата, и тя разказваше туй-онуй. Тя помнеше всичко, ама наистина всичко. Разказа за господарката си, добра и набожна жена, на която мъжът ѝ бил гуляйджия и развратник и чиито дъщери се изпомъжили от лошо по-лошо: едната взела пияница, другата — някакъв еснаф, третата я отвлекли (бабата, която тогава била още момиче, лично помагала в отвличането) и всички те умрели от мъка скоро, както и майка им. И като си спомни всичко това, бабата дори се поразплака.

Неочаквано някой почука на вратата и всички се сепнаха.

— Чичо Осип, пусни ме да пренощувам!

Влезе мъничкото плешиво старче, готвачът на генерал Жуков, същият, на когото му беше изгоряла шапката. Приседна, послуша малко, пък и той взе да си спомня и да разказва разни минали истории. Свесил крака от печката, където седеше, Николай слушаше и разпитваше все за яденетата, дето ги готвели по господарските къщи. Разправяха за различни видове кюфтета, за разни супи и сосове и готвачът, който също така много добре си спомняше всичко, изреждаше такива яденета, каквито сега нямаше; имало например едно ядене, което се приготвяло от говежди очи и се казвало „утринно пробуждане“.

— Ами кюфтета маршал правеха ли тогава? — попита Николай.

— Не.

Николай неодобрително поклати глава:

— Ех, и това ми било готвачи!

Насядали и налягали до печката, момиченцата гледаха надолу с ококорени очички; изглеждаха извънредно много — също като херувимчета в облаците; те въздишаха, тръпнеха, побледняваха ту от възторг, ту от страх, а бабата, която разказваше най-интересно от всички, слушаха със стаен дъх, без да смеят да шавнат.

Легнаха си да спят в мълчание; поразстроени от спомените, развълнувани, старите си мислеха колко хубава е младостта, от която, каквато и да е била тя, в спомените остава само живото, само радостта и човещината, и какъв страшен хлад вее от тая смърт, която не е далеч — по-добре човек да не мисли за нея! Газеничето угасна. И мракът, и двете ярко осветени от луната прозорчета, и тишината, и скърцането на люлката говореха, кой знае защо, само за едно — че животът си е отминал и каквото и да правиш, връщане няма... Задремеш, унесеш се и изведнъж някой те буца по рамото, някой ти диша на страната — в съня го няма, тялото ти е като изтръпнало и в главата ти прииждат все едни и същи мисли за смъртта; обърнеш се на другата страна — забравил си вече за смъртта, но в главата ти се въртят отдавнашните тягостни, дотегливи мисли за нуждата, за прехраната, за туй, че брашното е поскъпнало, а подир малко пак ти идва на ум, че животът си е отминал и връщане няма...

— О, Господи! — въздъхна готвачът.

Някой тихичко почука на прозореца. Сигурно се връщаше Фьокла. Олга стана и като се прозяваше и си шепнеше молитвата, отвори вратата, а после махна мандалото в пруста. Но не влезе никой, само отвън нахлу студ и изведнъж стана светло от луната. През отворената врата се виждаха и улицата, тиха, безлюдна, и луната, която плуваше по небето.

— Кой е? — повика Олга.

— Аз — чу се в отговор. — Аз съм.

Съвсем гола, прилепила се до стената, при вратата стоеше Фьокла. Тя трепереше от студ, зъбите ѝ тракаха и на ярката лунна светлина изглеждаше много бледна, красива и особена. Веднага изпъкнаха сенките по тялото ѝ и в сиянието на луната по кожата ѝ особено ярко се очертаваха младите ѝ твърди гърди.

— Едни мръсници отвъд реката ме съблякоха, пуснаха ме така... — отрони тя. — Тъй се прибрах, без нищо... както ме е майка родила. Донеси да се облека.

— Ами че влез в къщи де! — тихо каза Олга, която също почна да трепери.

— Да не видят старите.

И наистина бабата вече се беше размърдала и започна да мърмори, а старият питаше: „Кой е там?“ Олга донесе една своя риза и

фуста, облече Фьокла и тогава, като пазеха да не хлопат вратите, и двете влязоха вкъщи.

— Ти ли си, мръснице? — сърдито измърмори бабата, досетила се кой може да е. — У, да пукнеш дано, повлекано недна... Край няма твоята!

— Няма нищо, няма нищо — шепнеше Олга, загръщайки Фьокла. — Няма нищо, пиленцето ми.

Пак стана тихо. В къщата винаги се спеше лошо; всеки си имаше да го мъчи нещо натрапчиво, което му бъркаше съня: дядото — болките в гърба, бабата — грижите и ядовете, Маря — страхът, децата — сърбежът и гладът. И сега сънят им беше неспокоен: обръщаха се от една на друга страна, бълнуваха, ставаха да пият вода.

Изведнъж с висок груб глас зариде Фьокла, но още на минутата сподави риданието и само понякога изхлипваше, но все по-тихо и по-грубо, докато не замлъкна. От време на време от отвъд реката се чуваше биенето на часовник; но часовникът биеше някак особено: удари пет, после — три.

— О, Господи! — въздишаше готвачът.

През прозорците мъчно можеше да се разбере: това още луната ли е, дете свети, или вече се зазорява. Маря стана и излезе, чуваше се как дои на двора кравата и ѝ подвиква: „Стой-ой!“ Излезе и бабата. В къщата беше още тъмно, но вече започнаха да се различават всички предмети.

Николай, който цялата нощ не можа да мигне, слезе от печката. Извади от зеленото сандъче фрака си, облече го, отиде до прозореца, поглади ръкавите, попохвана отзад полите — и се усмихна. После внимателно го съблече, прибра го в сандъка и пак си легна.

Върна се Маря и взе да пали печката. Тя, изглежда, още не се беше разсънила напълно и сега постепенно идваше на себе си. Вероятно беше сънувала нещо или ѝ бяха дошли на ум вчерашните истории, защото се протегна сладко пред печката и каза:

— Не, свободата си е по-добро!

ГЛАВА 7

Пристигна господарят — тъй наричаха в селото становия пристав. Кога и защо ще дойде, се знаеше още преди седмица. В Жуково имаше само четиридесет къщи, но недобори, държавни и общински, се бяха насъбрали повече от две хиляди.

Приставът спря в кръчмата; „изсмука“ там две чаши чай и после се запъти пеша към къщата на кмета, където вече го чакаше цяла тълпа нередовни данькоплатци. Въпреки че беше млад — тридесет години и нещо, — кметът Антип Седелников беше строг и винаги държеше страната на началството, макар също да беше сиромас и да си плащаше нередовно данъците. Очевидно му беше приятно, че е кмет, харесваше му съзнанието за властта, която не умееше да проявява другояче освен чрез строгост. На селските събрания се бояха от него и го слушаха; понякога връхлиташе неочаквано върху някой пиян на улицата или около кръчмата, връзваше му ръцете отзад и го запираше в ареста; веднъж запрях в ареста дори бабата за това, че като дойде на събранието вместо Осип, започна да се кара, и я държа там цяло денонощие. В град не беше живял, книги никога не беше чел, но беше научил отнякъде разни умни думи и обичаше да ги употребява при разговор и затова го уважаваха, макар и не всякога да го разбираха.

Когато Осип влезе със своята данъчна книга в къщата на кмета, приставът, сух старик с дълги бели бакенбарди, със сива куртка, седеше на масата в ъгъла под иконите и пишеше нещо. В къщата беше чисто, целите стени бяха изпъстрени с изрязани от списанията картини и на най-видно място до иконите висеше портретът на Батенберг, бившия български княз. Скръстил ръце, до масата, стоеше Антип Седелников.

— Този, ваше благородие, дължи сто и деветнадесет рубли — каза той, когато дойде ред на Осип. — Откакто по Великден даде една рубли — нито копейка оттогава.

Приставът вдигна очи към Осип и попита:

— Защо така бе, братле?

— Смилете се, ваше високоблагородие — започна развълнувано Осип, — позволете да кажа, лани люторецкият господар: „Осип, казва, продай ми сеното... Продай ми го“, казва. Защо не? Имах аз стотина пуда за продан, край реката го косиха жените... Спазарихме се значи... Всичко добре, мирно и тихо...

Той се оплакваше от кмета и постоянно се обръщаше към другите селяни, като ги призоваваше за свидетели; лицето му почервения, изпоти се, очите му станаха остри, зли.

— Не разбирам защо ми го разправяш всичко това — каза приставът. — Аз те питам тебе... Тебе питам, защо не си плащаш данъците? Всички вие не си плащате, а аз да отговарям за вас, а?

— Пряко сили ми е!

— Тия думи са без последствие, ваше високоблагородие — каза кметът. — Действително Чикилдееви са от незаможната класа, но благоволете да попитате другите, една е причината — водката, и големи са кавгаджии. Неразбрани хора.

Приставът си записа нещо и спокойно, с равен глас, сякаш искаше чаша вода, каза на Осип:

— Марш от тук.

Скоро той си тръгна; и когато с покашлюване се качваше на евтината си бричка, дори по дългия му сух гръб се виждаше, че вече е забравил и Осип, и кмета, и жуковските данъкоплатци, а си мислеше за нещо свое, лично. Сигурно не беше изминал и една верста, когато Антип Седелников вече изнасяше от къщата на Чикилдееви самовара, а подире му вървеше бабата и пискливо, напъвайки се колкото може, викаше:

— Не го давам! Няма да ти го дам, проклетнико!

Той вървеше бързо, с широки крачки, а тя тичаше след него запъхтяна, немощна, гърбава, люта; забрадката ѝ се беше смъкнала на раменете, белите, със зеленикав оттенък коси се развяваха на вятъра. Изведнъж се спря и като същинска бунтовничка почна да се бие с юмруци в гърдите и да крещи още по-високо, провлечено, сякаш ридаше:

— Християни, православни! Майчице, за резил ни направиха! Изядоха ни бре, хора! Олеле, застъпете се, гълъбчета!

— Бабо — строго каза кметът, — събирай си ума в главата, бабо!

Без самовара обстановката у Чикилдееви стана съвсем тягостна. Имаше нещо уничително в това, нещо оскърбително, като че ли изведнъж бяха отнели честта на къщата. По-добре кметът да беше взел и отнесъл масата, всичките пейки, всичките гърнета — пъ нямаше да се изпразни къщата. Бабата викаше, Маря плачеше и като я гледаха, момиченцата, и те плачеха. Старецът се чувстваше виновен, седеше умърлушено в ъгъла и мълчеше. Мълчеше и Николай. Бабата го обичаше, жалеше го, но сега забрави жалостта си, изведнъж се нахвърли върху му с ругатни и упреци и размаха юмруци под носа му. Навикваше го, че той е виновен за всичко; така де, защо е пращал толкова малко, щом се хвалеше в писмата си, че печели в „Славянския базар“ по петдесет рубли на месец? Защо е дошъл тука, че отгоре и със семейството? Ами ако умре, с какви пари ще го погребат?... А Николай, Ольга и Саша — просто да ти е жал да ги погледнеш.

Старецът изпъшка високо, взе си шапката и тръгна за кмета. Вече мръкваше. Антип Седелников запойваше нещо край печката, пуфтеше; беше задимено. Децата му, слаби, мръсни, също като Чикилдеевите, лазеха по пода; жена му, грозна, луничава, с голям корем, мотаеше коприна. Това беше едно нещастно, бедняшко семейство и само един Антип дето изглеждаше напет и хубав. На пейката бяха наредени пет самовара. Старецът се прекръсти пред портрета на Батенберг и каза:

— Смили се, Антип, върни самовара! Христа ради!

— Донеси три рубли и ще си го получиш.

— Пряко сили ми е!

Антип пуфтеше, огънят съскаше и пращеше, играеше по самоварите. Старецът помачка шапката си, позамисли се и пак каза:

— Върни го!

Мургавият кмет изглеждаше вече съвсем черен и приличаше на магьосник: той се обърна към Осип и сурово и бързо изрече:

— От земския началник е зависещо всичко. Можеш да заявиш повод за своето недоволство пред административното заседание на двадесет и шесто число, устно или писмено.

Осип нищо не разбра, но се задоволи с това и си тръгна за вкъщи.

След десетина дни приставът пак пристигна, повъртя се около час и си замина. В тия дни времето се задържа ветровито, студено;

реката отдавна беше замръзнала, а сняг все още не падаше и хората просто се измъчваха с пътищата. Една неделя надвечер няколко души съседи се отбиха на приказки у Осипови. Разговаряха си на тъмно, тъй като да се работи, беше грехота и газеничето не гореше. Новините бяха доста неприятни. В две-три къщи например били иззели срещу недоборите кокошки и ги пратили в околийското управление, а там измрели, тъй като никой не ги хранил; били взели овце и докато ги карали вързани и ги претоварвали във всяко село на различни коли, една умряла. И сега решаваха въпроса: кой е кривият?

— Земството! — казваше Осип. — Че кой друг!

— То се знае, земството.

Земството го обвиняваха за всичко — и за недоборите, и за оскъдицата, и за слабата реколта, макар че нито един не знаеше какво е това земство. Тъй беше тръгнало, откакто богатите селяци, които имаха работилници, бакалници и ханове, бяха постояли малко като земски съветници, останали бяха недоволни и после в работилниците си и кръчмите си бяха почнали да ругаят земството.

Поговориха си за туй, че Господ не дава сняг: трябва да се карат дърва, а по буците не е нито да караш, нито да ходиш. Навремето, преди петнадесет-двадесет години, че и по-напред, в Жуково се водеха къде по-интересни разговори. Тогава всичките старци имаха вид, като че криеха по някоя тайна, че знаеха и чакаха нещо; говореха си за грамотата със златния печат, за поделбите на земята, за нови земи, за зарити съкровища, намекваха за нещо си; сега жуковци си нямаха вече никакви тайни, целият им живот беше като на длан, ясен като бял ден и можеха да си разговарят само за немотията и прехраната, за това, че няма сняг...

Помълчаха. И пак се сетиха за кокошките и овцете и почнаха да решават кой е виновникът.

— Земството! — рече унило Осип. — Че кой друг.

ГЛАВА 8

Енорийската черква беше на шест версти, в Косогорово, и там ходеха само в случай на нужда, когато трябваше да се кръщава, за венчавка или опело; да се молят, ходеха отвъд реката. По празниците в хубаво време момите се пременяха и вкупом отиваха на литургия и когато вървяха през ливадите със своите червени, жълти и зелени рокли, гледката беше много приятна; при лошо време всички си седяха въщи. Причестяваха се в енорийската черква. От тия, които не ходеха да се причестяват след великите пости, на Великден, като обикаляше по къщите с кръста, попът вземаше по петнадесет копейки.

Старецът не вярваше в Бога, защото почти никога не мислеше за него; признаваше свръхестественото, но смяташе, че то се отнася само за жените, и когато говореха пред него за религията или за някакво чудо и го питаха нещо, той започваше да се чеше и неохотно отговаряше:

— Че кой знае я!

Бабата вярваше, но някак смътно; всичко се беше смесило в главата ѝ и тъкмо започваше да мисли за греховете, за смъртта, за спасението на душата, нуждата и грижите пресичаха пътя на мисълта ѝ и тя начаса забравяше за какво си бе мислила. Молитви не помнеше и обикновено вечер, на лягане, заставаше пред иконите и шепнеше:

— Казанска Света Богородице, Смоленска Света Богородице, Света Богородице триръчице...

Маря и Фьокла се молеха, говееха всяка година, но нищо не разбираха. Не учеха децата си да се молят, нищо не им говореха за Бога, не им внушаваха никакви правила и само им забраняваха да ядат блажно през постите. В другите къщи беше почти същото; малцина вярваха, малцина разбираха. Същевременно всички обичаха Светото писание, обичаха го нежно, благоговейно, но нямаше книги, нямаше кой да чете и да обяснява и за това, че Олга им четеше понякога евангелието, хората я уважаваха и се обръщаха към нея и Саша на „ви“.

Олга често ходеше на храмови празници и на молебени в съседните села и в околийския град, където имаше два манастира и двадесет и седем черкви. Тя беше разсеяна и докато беше на поклонението, напълно забравяше семейството си и чак когато се върнеше вкъщи, изведнъж правеше радостното откритие, че си има мъж и дъщеря, и тогава усмихната и сияеща казваше:

— Безкрайна е божията милост!

Това, което ставаше в селото, ѝ се струваше отвратително и я измъчваше. На Илинден пиеха, на Голяма Богородица пиеха, на Кръстовден пиеха. На Малка Богородица се падаше храмовият празник на Жуково и по този случай пиеха цели три дни; пропиха петдесет рубли общински пари и след това от всяка къща събираха още пари за водка. На първия ден Чикилдееви заклаха овен и го ядоха и сутринта, и на обяд, и на вечеря, всеки път се натъпкваха, а децата и през нощта ставаха да ядат. През всичките тия три дни Киряк беше страшно пиан, пропи всичко, дори шапката си и ботушите, и тъй би Маря, че я свестяваха с вода. А после на всички им беше срамно и противно.

Впрочем и в Жуково, в тази Холуевка, веднъж стана истинско религиозно тържество. Беше през август, когато по цялата околия разнасяха от село на село Животворната. В тоя ден, когато я очакваха в Жуково, времето беше тихо и облачно. Момите с пъстри гиздави премени се запътиха да посрещнат иконата още от сутринта и я донесоха чак вечерта с хоругви, с черковни песни, а в това време отвъд реката камбаните биеха. Грамадна тълпа свои и чужди задръстиха улицата; шум, прах, блъсканица... И старецът, и бабата, и Киряк — всички протягаха ръце към иконата, жадно се взираха в нея и говореха през плач:

— Закрилнице, майчице! Закрилнице!

Като че ли изведнъж разбраха, че между небето и земята не е празно, че богатите и силните още не са заграбили всичко, че още има някаква закрила от обидите, от робската неволя, от тежката непосилна нужда, от страшната водка.

— Закрилнице, майчице! — ридаше Маря. — Майчице!

Но отслужиха молебена, отнесоха иконата и всичко си тръгна постарому и в кръчмата пак се раздадоха грубите пиански гласове.

От смъртта се страхуваха само богатите селяци, които колкото повече разбогатяваха, толкова по-малко вярваха в Бога и в спасението

на душата и палеха свещи, и служеха молебени само от страх пред края си на земята, така, за всеки случай. Които бяха пль сиромаси, не се страхуваха от смъртта. На стареца и на бабата им казваха право в очите, че са се застояли на този свят, че вече им е време да мрат, и те нищо. Не се стесняваха в присъствието на Николай да казват на Фьокла, че когато Николай умре, нейният мъж, Денис, ще получи привилегия — ще го освободят от войниклъка. А Маря не само че не се боеше от смъртта, но дори съжаляваше, че тя толкова се бави, и когато децата ѝ умираха, се радваше.

От смъртта не се страхуваха, но затова пък се отнасяха към всички болести с преувеличен страх. Стигаше една дреболия — стомашно разстройство, лека простуда, и бабата вече лягаше на печката, завиваше се презглава и започваше да стене високо и непрестанно: „Умира-а-ам!“ Старецът бързаше за свещеника и причестяваха и миропомазваха бабата. Постоянно говореха за простуда, за глисти, за буците, които се движат в стомаха и отиват към сърцето. Най-много от всичко се страхуваха от простуда и затова дори лете се обличаха дебело и се топлеха на печката. Бабата обичаше да се лекува и често ходеше в болницата, където казваше, че е на петдесет и осем, а не на седемдесет години; смяташе, че ако докторът научи истинската ѝ възраст, няма да я цери и ще ѝ каже, че ѝ е време да умира, а не да се лекува. Отиваше в болницата обикновено рано сутрин, като вземаше със себе си две-три момиченца, и се връщаше вечер гладна и ядосана — с капки за себе си и с мехлеми за децата. Веднъж заведе и Николай, който после около две седмици вземаше капки и казваше, че му станало по-добре.

Бабата знаеше всички доктори, фелдшери и знахари на тридесет версти наоколо и нито един не ѝ харесваше. На Малка Богородица, когато попът обикаляше по къщите с кръста, клисарят ѝ каза, че в града близо до затвора живеело едно старче, бивш военен фелдшер, който лекувал много хубаво, и я посъветва да се обърне към него. Бабата го послуша. Щом падна първият сняг, тя отиде в града и докара със себе си старчето — някакъв покръстен друговец с брада, дълга дреха и лице, покрито със сини жилчици. Тъкмо по това време вкъщи имаха майстори; стар шивач със страшни очила кроеше от разни дрипи жилетка, а две млади момчета правеха валенки; Киряк, когото бяха уволнили заради пиянството му и сега живееше вкъщи, седеше край

шивача и кърпеше един хамут. В къщата беше тясно, задушно, смърдеше. Друговерецът прегледа Николай и каза, че трябва да му се сложат вендузи.

Той редеше вендузите, а шивачът, Киряк и момиченцата стояха отстрани, гледаха и като да виждаха как болестта напуца Николай. И Николай гледаше как впитите в гърдите му вендузи малко по малко се пълнят с морава кръв, чувстваше, че от него като че ли наистина излиза нещо, и се усмихваше от удоволствие.

— То не е лошо — казваше шивачът. — Дай Боже да му помогне.

Друговерецът постави дванадесет вендузи, после още дванадесет, изпи няколко чаши чай и си замина. Николай взе да трепери; лицето му се източи и както казваха жените, стана на юмрук; пръстите му посиняха. Той се зави и с одеялото, и с кожуха, но му ставаше все по-студено. Надвечер вече не можеше да си намери място; помоли да го сложат на пода, помоли шивача да не пуши, после се умълча под кожуха и призори умря.

ГЛАВА 9

О, каква сурова, каква дълга зима!

Житото им свърши още по Коледа и почнаха да купуват брашно. Киряк, който живееше вече вкъщи, вечер вдигаше скандали и хвърляше всички в ужас, а сутрин се мъчеше от главоболие и срам и беше просто за окайване. От обора дене и ноще се раздаваше мученето на гладната крава и късаше душата на бабата и на Маря. И сякаш нарочно студът ставаше все по-лют, натрупаха седебели преспи: зимата се затегна; на Благовещение се изви същинска зимна вихрушка, а на Великден падна сняг.

Но, така или иначе, зимата беше свършила. В началото на април се заредиха топли дни и студени нощи, зимата отстъпваше, но най-после един топъл ден надделя — рукнаха ручей, запяха птици. Реката придойде и заля цялата ливада, храсталака; цялото пространство между Жуково и отвъдния бряг се превърна в грамаден залив, по който ту тук, ту там се вдигаха ята диви патици. Пролетният залез, огнен, с пищни облаци, всяка вечер носеше нещо ново, необикновено, неправдоподобно, тъкмо това, на което после, когато гледаш на някоя картина същите тези цветове и същите тия облаци, не вярваш.

Бързо-бързо прелитаха жерави и надаваха тъжни писъци, сякаш зовяха. Олга с часове стоеше на края на урвата, гледаше разлива, слънцето, блесналата, сякаш подмладила се черква и сълзите ѝ течаха, дъхът ѝ спираше от страстното желание да се махне някъде, дето ѝ видят очите, та макар и накрай света. А вече беше решено, че тя отново ще иде в Москва, за прислужница, и с нея ще тръгне и Киряк да се наеме за портиер или някъде другаде. Ох, по-скоро да тръгнеха!

Щом пътищата поизпръгнаха и времето се стопли, те поеха. С торбите на гърба, и двете с цървули, Олга и Саша тръгнаха още на зазоряване; излезе да ги изпрати и Маря. Киряк беше болен, остана вкъщи още за една седмица. Олга за последен път се обърна към черквата да се помоли; помисли за мъжа си, но не заплака, само лицето ѝ се сгърчи и стана грозно като на бабичка. През зимата беше

отслабнала, погрозняла, малко побеляла и вместо предишната миловидност и приятна усмивка на лицето ѝ се беше появил покорният, печален израз на преживяна мъка и в погледа ѝ имаше вече нещо тъпо и неподвижно, сякаш беше оглушала. Мъчно ѝ беше, че се разделя със селото и със селяните. Спомняше си как носеха Николай и пред всяка къща поръчваха панихида и как всички плачеха и съчувстваха на мъката ѝ. През това лято и тази зима имаше часове и дни, когато изглеждаше, че тия хора живеят по-лошо и от добитъка, животът с тях беше страшен; те са груби, нечестни, мръсни, пияни, живеят в раздори и постоянно се карат помежду си, защото не се уважават, подозират се и се боят един от друг. Кой държи кръчма и впиянчва народа? Селякът. Кой пилее и пропива общинските, училищните, черковните пари? Селякът. Кой ще открадне от съседа си, ще запали, ще лъжесвидетелства за една бутилка водка? Кой се обявява пръв срещу селяните в земските и другите събрания? Селякът. Да, животът с тях беше страшен, но те все пак са хора, те страдат и плачат като хора и в живота им няма нищо, на което да не може да се намери оправдание. Тежък труд, от който нощем боли цялото тяло, люти зими, оскъдни реколти, теснотия, а помощ отникъде и отникъде не може да се очаква. Които са по-богати и по-силни от тях, не могат да им помогнат, тъй като самите те са груби, нечестни, пияници и самите те псуват по същия отвратителен начин; и най-дребният чиновник или служител се отнася със селяците като с просяци и дори на кметовете и на епитропите говори на „ти“ и мисли, че има право на това. Та и възможно ли е да се очаква някаква помощ или добър пример от хора користолюбиви, алчни, развратни, лениви, които се отбиват на село само за да оскърбят, да оберат, да сплашат? Олга си спомни какви жалки и унижени изглеждаха дядото и бабата, когато зимата отведоха Киряк да го бият с пръчки... И сега ѝ беше жал за всичките тези хора, мъка ѝ беше и както си вървеше, все се обръщаше да погледне къщите.

Като ги изпрати на две-три версти. Маря се сбогува, а после коленичи и занарежда, привеждайки чело до земята.

— Пак сам-самичка си останах, ох, горкана аз, ох, горка-горкана...

И дълго нарежда тя така, и дълго още Олга и Саша я виждаха коленичила на пътя, обхванала глава с ръцете си, да се кланя някому встрани, а над нея летяха врани.

Слънцето се вдигна високо, стана горещо. Жуково остана далеч назад. Пътят им спореше, Олга и Саша скоро забравиха и за село, и за Маря, беше им весело и всичко ги забавляваше. Ту някоя могила, ту редица телеграфни стълбове, които един подир друг вървят нанякъде и изчезват зад хоризонта, а жиците тайнствено бучат, ту в далечината се вижда някое потънало в зеленина селце, от него лъха на влага и коноп и, кой знае защо, ти се струва, че там живеят щастливи хора; ту нейде в полето самотно се белне конски скелет. Буйно се лее песента на чучулигите, обаждат се пѣдпѣдъци, а дърдавецът се дере тъй, сякаш някой наистина дърпа стара желязна скоба.

До пладне Олга и Саша стигнаха в едно голямо село. Тук, на широката улица, срещнаха старчето, готвача на генерал Жуков. Беше му горещо и потното му плешиво теме лъщеше на слънцето. Те с Олга не се познаха, после и двамата изведнѣж се обърнаха, познаха се и без да продумат дума, тръгнаха всеки по своя път. Като спряха около една къща, която изглеждаше по-нова и по-богата, Олга се поклони пред отворените прозорци и каза високо, с тънък провлечен глас:

— Благочестиви християни, подарете за Бога, колкото обичате, да даде Господ на родителите ви вечен покой в царството небесно.

— Благочестиви християни — поде Саша, — подарете за Бога, колкото обичате, да даде Господ...

ГОДЕНИЦА

ГЛАВА 1

Беше към десет вечерта и над градината светеше пълна луна. В дома на Шумини току-що бе свършила вечерната литургия — правеха я по желание на баба Марфа Михайловна, и Надя, която беше излязла за минутка в градината, виждаше как в салона слагат масата за закуска и как баба ѝ с разкошната си копринена рокля се суети насам-натам; отец Андрей, протойерейт от катедралната църква, говореше нещо с майка ѝ Нина Ивановна, която през прозореца на вечерно осветление, кой знае защо, ѝ изглеждаше много млада; до тях стоеше Андрей Андреич, синът на отец Андрей, и внимателно слушаше.

В градината беше тихо, прохладно и по земята се стелеха тъмни неподвижни сенки. Чуваше се как нейде далеч, много далеч, навярно извън града, крякаха жаби. Усещаше се, че е май, милият май! Дишаш дълбоко и се отдаваш на мисълта, че не тук, а нейде под небето, над дърветата, далеч от града, в поля и гори се е разгърнал някакъв друг, пролетен живот, тайнствен, прекрасен, богат; свят, недостъпен за възприятията на слабия грешен човек. И сякаш без причина ти се ще да плачеш.

Надя беше вече на двадесет и три години; от шестнадесетгодишна мечтаеше да се задоми и най-сетне е годеница на Андрей Андреич, онзи същия, който е в салона; той ѝ харесваше, сватбата бе определена за седми юли, а пък тя не се радваше, спеше лошо, веселото ѝ настроение изчезна... От приземния етаж, където бе кухнята, през отворения прозорец се чуваше как там бързат, как тракат ножовете и хлопа летящата врата; миришеше на печена пуйка и на мариновани вишни. И, необяснимо защо, ѝ се струваше, че така ще бъде цял живот, без промяна, без край!

Някой излезе от вътре и се спря пред вратата; това е Александър Тимофеевич или просто Саша, техният гостенин, пристигнал от Москва преди десетина дни. Едно време при баба ѝ идваше за подаяние далечната им сродница Маря Петровна, обедняла дворянка, вдовица, дребничка, слабичка, болна. Саша беше неин син. Казваха, че

е талантлив художник, и когато майка му умря, баба ѝ за спасение на душата си го изпрати в Москва в Комисаровското училище; след година-две той се прехвърли в училището по живопис, учи там, кажи го петнадесет години, и завърши криво-ляво архитектурния отдел, но не се занимаваше с архитектура, а работеше в една московска литография. Идваше при баба ѝ почти всяко лято, обикновено много болен, за да си отпочине и да се поправи.

Сега беше със закопчан сюртук и износени панталони от дебел ленен плат с оръфани крачоли. Ризата му беше неогладена и целият изглеждаше един такъв, занемарен. Много слаб, с големи очи, с дълги костеливи пръсти, брадат, мрачен и все пак красив. С Шумини беше свикнал като с близки и се чувстваше у тях като у дома си. И стаята, в която живееше, отдавна наричаха стаята на Саша.

Застанал пред вратата, той видя Надя и тръгна към нея.

— Хубаво е тук у вас.

— Разбира се, че е хубаво. Да щете да постоите до есента.

— Да, изглежда, че така ще се наложи. Навярно ще прекарам у вас до септември.

Засмя се без причина и седна до нея.

— А пък аз седя и гледам мама — каза Надя. — Оттук изглежда толкова млада! То се знае, мама има слабости — добави тя, като помълча, — но е необикновена жена.

— Да, хубава е... — съгласи се Саша. — Майка ви е много добра и мила жена, по своему, разбира се, но... как да ви кажа? Днес рано сутринта влязох за малко в кухнята, а там четирите прислужнички спят направо на пода, няма кревати, вместо постелка — дрипи, смрад, дървеници, хлебарки... Същото, каквото беше и преди двадесет години, никаква промяна. Е, баба ви, на нея ѝ е простено, затова е и баба: а виж, майка ви, уж говори френски, участва в представления. Би трябвало да разбира.

Когато говореше, Саша протягаше пред събеседника си два дълги костеливи пръста.

— Отвикнал съм и всичко тук ми се струва диво — продължи той. — Един Господ знае защо никой нищо не работи. Маминка по цял ден се разхожда като някоя херцогиня, бабинка също нищо не работи, вие — също. И годеникът ви, Андрей Андреич, и той нищо не работи.

Надя беше чувала тези думи и миналата година, а като че ли и по-миналата и знаеше, че Саша не може да разсъждава другояче; по-преди те я размиваха, но сега, чудно защо, изпита досада.

— Всичко това е старо и отдавна ми е омръзнало — каза тя и стана. — Да бяхте измислили нещо по-ново.

Той се засмя и също стана и двамата тръгнаха към къщи. Тя, висока, красива, стройна, до Саша изглеждаше прекалено здрава и пременена; чувстваше това и ѝ беше жал за него и някак неловко.

— И говорите твърде много. Ето, току-що споменахте моя Андрей, но вие не го познавате.

— Моя Андрей... Не ме интересува вашият Андрей! За вашата младост ми е свидно.

Когато влязоха в салона, там вече сядаха да вечерят. Бабата, или както всички тук я наричаха бабинка, възпълна, некрасива, с гъсти вежди и с мустачки, приказваше високо и още по гласа ѝ и по начина на говорене личеше, че тя е господарката в дома. Нейна собственост бяха дюкянните на пазара и старинната къща с колоните, и овощната градина, но тя всяка сутрин се молеше да я запази Бог от разорение и при това плачеше. И снаха ѝ, Нина Ивановна, майката на Надя, светлоруса, силно пристегната, с *rinsepez* и с брилянти на всеки пръст; и отец Андрей, сух беззъб старец с такъв израз на лицето, сякаш се готви да разкаже нещо много смешно; и синът му, Андрей Андреич, годеникът на Надя, пълен и красив, с къдрава коса, приличащ на артист или на художник — и тримата говореха за хипнотизма.

— Тук за една седмица ще ми се поправиш — обърна се бабинка към Саша, — само повечко яж. На какво си заприличал! — въздъхна тя. — Не си за гледане! Съвсем като блудния син.

— Отеческого дара расточна богатство — рече отец Андрей бавно, със смеещи се очи, — с бессмисленними скоти пасохся окаянный...

— Обичам си аз моя татко — каза Андрей Андреич и потупа баща си по рамото. — Чудесен старец. Добър старец.

Всички замълчаха. Саша изведнъж се разсмя и притисна салфетката до устата си.

— Значи вие, Нина Ивановна, вярвате в хипнотизма? — попита отец Андрей.

— Не мога, разбира се, да твърдя, че вярвам — отговори тя, като придаде на лицето си сериозен, дори строг, израз, — но трябва да призная, че в природата има много тайнствени и неразбираеми неща.

— Напълно съм съгласен с вас, но все пак трябва да добавя от себе си, че вярата значително стеснява за нас областта на тайнственото.

Поднесоха голяма, много тлъста пуйка. Отец Андрей и Нина Ивановна продължаваха разговора си. Брилянтите по пръстите на Нина Ивановна святкаха, после в очите ѝ заблестяха сълзи, тя се развълнува.

— Не смее да споря с вас — каза тя, — но съгласете се, че в живота има толкова много неразрешими загадки!

— Нито една, дължен съм да ви уверя.

След вечерята Андрей Андреич свири на цигулка, а Нина Ивановна му акомпанираше на рояла. Преди десет години той беше завършил филологическия факултет, но никъде не работеше, нямаше определена професия и само понякога участваше в концерти с благотворителна цел; в града го наричаха артист.

Андрей Андреич свиреше; всички мълчаха и слушаха. На масата тихо шушнеша самоварът, ала само Саша пиеше чай. По-късно, когато удари дванадесет, неочаквано се скъса струна на цигулката; всички се засмяха, засуетиха се и започнаха да се сбогуват.

Надя изпрати годеника си и се прибра горе, където живееше с майка си (долния етаж заемаше бабинка). В салона започнаха да гасят лампите, а Саша все седеше и пиеше чай. Той винаги пиеше чай дълго, по московски, по шест-седем чаши една след друга. Когато се съблече и си легна, Надя още дълго чуваше как прислугата разтребва и как се кара баба ѝ. Най-сетне всичко затихна и само от време на време се чуваше как долу, в стаята си, басово покашлюва Саша.

ГЛАВА 2

Когато Надя се събуди, навярно приближаваше три часа, зазоряваше се. Неуде далеч почукваше пазачът. Не ѝ се спеше, леглото ѝ беше прекалено меко, неудобно. Както и през миналите майски нощи, седна и се замисли. А мислите ѝ бяха същите както предишната нощ, еднообразни, ненужни, натрапчиви — как Андрей Андреич започна да я ухажда и ѝ направи предложение, как тя се съгласи и после малко по малко оцени този добър и умен човек. Но, кой знае защо, сега, когато до сватбата оставаше не повече от месец, взе да се страхува, да се безпокои, сякаш я очакваше нещо неопределено, трудно.

„Тик-ток, тик-ток... — лениво чукаше пазачът. — Тик-ток...“

През големия старинен прозорец се виждаше градината, в дъното ѝ отрупаните с цвят люляци, сънени и посърнали от студеното; а мъглата, бяла, гъста, бавно плува към люляка, иска да го забули. По далечните дървета пограват сънени гарги.

— Господи, защо ми е толкова тежко!

Може би всяка годеница изпитва същото преди сватбата. Кой знае! Или това е влиянието на Саша? Но той вече няколко години поред като по книга ѝ говори все едно и също и изглежда наивен и странен. Защо все пак не ѝ излиза от ума? Защо?

Пазачът отдавна вече не чука. Под прозореца и в градината вдигнаха глъчка птиците, мъглата се разсея, пролетна светлина като усмивка озари всичко наоколо. Скоро цялата градина, приласкана и стоплена от слънцето, се съживи и капки роса като елмази заблестяха по листата; и старата, отдавна запусната градина изглеждаше в това утро млада и пременена.

Събуди се и бабинка. Саша се закашля с грубия си бас. Чуваше се как долу сложиха самовара и местеха столовете.

Часовете текат бавно. Надя отдавна вече е станала и се е разходила из градината, а все още е утро.

Ето я и Нина Ивановна, със зачервени очи, с чаша минерална вода. Тя се занимаваше със спиритизъм, с хомеопатия, много четеше, обичаше да поговори за съмненията, които я терзаеха, и на Надя ѝ се струваше, че всичко това крие в себе си дълбок, тайнствен смисъл. Целуна майка си и тръгна с нея.

— Защо си плакала, мамо?

— Снощи късно започнах да чета повест, в която се разказва за един старец и дъщеря му. Старецът е някъде на служба и в дъщерята се влюбва началникът. Не съм я дочела, но има едно място, където не можеш да не се разплачеш — каза Нина Ивановна и отпи от чашата. — Тази сутрин си го спомних и пак се разплаках.

— И на мен напоследък все ми е тъжно — рече Надя, като помълча. — Защо не мога да спя нощем?

— Не зная, мила. Когато аз не мога да спя, силно-силно стискам очи, ето така, и си представям Ана Каренина — как ходи и как говори, или пък нещо историческо, от древния свят...

Надя почувства, че майка ѝ не я разбира и не може да я разбере. Усети го за пръв път в живота си и дори ѝ стана страшно, изпита желание да се скрие; и се прибра в стаята си.

А в два часа седнаха да обядват. Беше сряда, постеше се и на бабинка поднесоха постен борш и платика с каша.

За да я ядоса, Саша ядеше и от своята блажна супа, и от постния борш. По време на обяда непрекъснато се шегуваше, но шегите му излизаха недодялани, все с поуки и никак не беше смешно, когато, преди да каже някоя духовитост, вдигаше нагоре много дългите си, костеливи като на мъртвец пръсти, а когато се сещаша, че е много болен, че може би малко му остава да живее, до сълзи им дожаляваше за него.

След обяда бабинка отиде в стаята си да почива. Нина Ивановна посвири на рояла, после и тя се прибра.

— Ах, мила Надя — започна Саша обикновения си следобеден разговор, — защо не ме послушате? Защо?

Тя се бе сгушила в старинното кресло, затворила очи, а той все крачеше бавно из стаята, от ъгъл до ъгъл.

— Защо не заминете да учите! Само просветените и праведниците са интересни, само те са нужни. Колкото повече са те, толкова по-скоро ще настъпи царството божие на земята. От вашия

град тогава камък няма да остане — всичко ще се преобърне, всичко ще се измени като по чудо. И ще има тук грамадни великолепни сгради, чудесни градини, фонтани, необикновени, забележителни хора... Но главното не е това. Главното е, че тълпата, такава каквато съществува сега, това зло тогава няма да го има, защото всеки човек ще вярва и всеки ще знае за какво живее, и нито един няма да търси опора в тълпата. Мила, гълъбче, заминете! Покажете на всички, че този застинал, сив, грешен живот ви е омръзнал. Покажете го поне на себе си!

— Не може, Саша. Аз ще се женя. Е, глупости! На кого е нужно това?

Излязоха в градината, поразходиха се.

— Все пак, мила моя, трябва да вникнете, трябва да разберете колко нечист, колко безнравствен е този ваш празен живот — продължи Саша. — Не разбирате ли, че щом вие с вашата майка и вашата бабинка нищо не вършите, значи за вас работи някой друг, вие погубвате нечий чужд живот, нима това е честно и не е долно?

Надя искаше да каже: „Да, така е“, искаше да каже, че разбира, но очите ѝ се напълниха със сълзи, тя изведнъж притихна, цялата се сви и се затвори в себе си.

Надвечер дойде Андрей Андреич и както обикновено дълго свири на цигулка. Беше неразговорчив и навярно затова обичаше цигулката, защото, докато свиреше, можеше да мълчи. В единадесет, като си отиваше, вече с палто, прегърна Надя и започна жадно да я целува по лицето, раменете, ръцете.

— Скъпа, мила моя, прекрасна!... — шепнеше той. — О, колко съм щастлив! Луд съм от възторг!

А на нея ѝ се струваше, че отдавна, много отдавна вече е чувала тези думи или ги е чела някъде... в роман, стар, орфан, отдавна захвърлен.

В гостната Саша седеше на масата и пиеше чай, сложил чинийката на разперените си дълги пръсти; бабинка редеше пасианс, Нина Ивановна четеше. Пламъчето в кандилцето пращеше и всичко изглеждаше спокойно, благополучно. Надя каза лека нощ и се прибра горе, легна си и веднага заспа. Но както и миналата нощ, се събуди преди зори. Не ѝ се спеше, на душата ѝ беше тревожно, тежко. Седеше, опряла глава на коленете си, и мислеше за своя годеник, за сватбата...

Кой знае защо, си спомни, че майка ѝ не бе обичала покойния си съпруг и сега нямаше нищо, живееше в пълна зависимост от свекърва си, от бабинка. Колкото и да мислеше, не можеше да проумее защо досега я бе смятала особена, изключителна, защо не бе съзирала в нея обикновената нещастна жена.

И Саша долу не спеше — чуваше се как кашля. Странен, наивен човек, мислеше си Надя, и в мечтите му, във всички тези чудесни градини и необикновени фонтани има нещо нелепо; но защо наивността му, дори тази нелепост са толкова прекрасни, ето на, само като си помисли, че може да отиде да учи, и цялото ѝ сърце потръпна, обзе я чувство на радост и възторг.

— По-добре да не мисля, по-добре да не мисля... — шепнеше тя. — Не бива да мисля за това.

„Тик-ток... — чукаше пазачът нейде далеч. — Тик-ток... тик-ток...“

ГЛАВА 3

В средата на юни Саша изведнъж се отегчи и започна да се стяга за Москва.

— Не мога да живея в този град — говореше той мрачно. — Ни водопровод, ни канализация! Гнус ме е да седна да обядвам: в кухнята невъобразима мръсотия...

— Но почакай, блудни сине — утешаваше го бабинка, кой знае защо, шепнешком, — на седми е сватбата!

— Не искам.

— Нали щеше да стоиш до септември!

— А сега вече не искам. Трябва да работя!

Лятото се случи влажно и студено, дърветата бяха мокри, всичко в градината изглеждаше неприветливо, унило, човек наистина изпитваше желание да работи. Из къщата, долу и горе, се чуваха непознати женски гласове, в стаята на бабинка тракаше шевна машина: бързаха с чеиза. Само шубите от зестрата на Надя бяха шест и най-евтината от тях според думите на баба й струваше триста рубли. Суетнята дразнеше Саша, той седеше в стаята си и се ядосваше; все пак го склониха да остане и той даде дума, че няма да замине по-рано от първи юли.

Времето минаваше бързо. На Петровден следобед Андрей Андреич се запъти с Надя по улица „Московская“ да разгледат още веднъж двуетажната къща, наета и отдавна приготвена за младоженците, но засега само горният ѝ етаж бе подреден. В салона — блестящ паркет, виенски столове, роял, пюпитър за цигулка. Миришеше на боя. На стената в златна рамка — голяма картина, рисувана с маслени бои: гола дама и до нея лилава ваза с отчупена дръжка.

— Чудесна картина — продума Андрей Андреич и от уважение въздъхна. — На художника Шишмачовски е.

После влязоха в гостната — кръгла маса, диван и кресла, тапицирани с ярък син плат. Над дивана имаше голяма фотография на

отец Андрей с калимавка и ордени. После минаха в столовата с бюфета, после в спалнята; в полумрака се виждаха два кревата един до друг, навярно когато са нареждали спалнята, са предполагали, че тук винаги ще бъде много хубаво и че другояче не може да е. Андрей Андреич водеше Надя по стайте и през всичкото време я държеше през кръста; а тя се чувстваше слаба, виновна, ненавиждаше всички тези стаи, кревати, кресла, приляваше ѝ от голата дама. Съзнаваше, че е разлюбила Андрей Андреич или може би никога не го бе обичала; но как да му каже, на кого да каже и защо, не разбираше и не можеше да разбере, въпреки че по цели дни, по цели нощи мислеше все за това... Той я държеше през кръста, говореше ѝ така нежно и скромно, беше толкова щастлив, като се разхождаше из тази своя къща; а тя във всичко виждаше само пошлост, глупава, наивна, непоносима пошлост и ръката му, която я обгръщаше през кръста, ѝ се струваше твърда и студена като обръч. Всяка минута беше готова да избяга, да се разридае, да се хвърли през прозореца. Андрей Андреич я заведе в банята, докосна крана, монтиран в стената, и изведнъж потече вода.

— Как е, а? — рече той и се разсмя. — Поръчах да поставят на тавана казан за сто кофи и сега ние с теб ще имаме вода.

Поразходиха се из двора, после излязоха на улицата и наеха файтон. Вдигнаха се гъсти облаци прах, като че ли всеки миг щеше да завали.

— Не ти ли е студено? — попита Андрей Андреич, присвил очи от праха.

Тя не отвърна.

— Снощи Саша, помниш ли, ме упрекна, че нищо не работя — продължи след малко той. — Да, прав е! Напълно прав! Нищо не работя и не мога да работя. А кажи ми, скъпа моя? Защо ми е толкова противна дори мисълта, че е възможно някой ден да лепна на челото си кокарда и да стана чиновник? Защо ми е толкова неприятно, когато видя адвокат или учител по латински, или член на управата? О, майчице Рус! О, майчице Рус, колко много са ония, които още тежат на гърба ти ненужни и безполезни! Колко много са такива като мен, майчице многострадална.

И обобщаваше своето безделие, виждаше в него знамение на времето.

— Като се оженим — продължи той, — ще идем заедно на село, скъпа моя, там ще работим! Ще си купим малко парче земя с овощна градина, край река, ще се трудим, ще наблюдаваме живота... О, колко хубаво ще бъде!

Свали шапката си и косата му се развяваше от вятъра, а тя го слушаше и си мислеше: „Боже, искам да се прибера у дома! Боже!“ Почти пред тяхната къща настигнаха отец Андрей.

— А ето и баща ми! — зарадва се Андрей Андреич и размаха шапката си. — Наистина обичам баща си — каза той, като плащаше на файтонджията. — Чудесен старец. Добър старец.

Надя се прибра ядосана, прилошаваше ѝ, като си представеше, че цяла вечер ще имат гости, ще трябва да ги занимава, да се усмихва, да слуша цигулката, да слуша всякакви глупости и да говори само за сватбата. Баба ѝ, важна, натруфена с копринената си рокля, надменна, каквато беше винаги пред гости, седеше до самовара. Влезе отец Андрей с хитрата си усмивка.

— Имам удоволствието и благодатната утеха да ви видя в добро здраве — каза той на бабинка и беше трудно да се разбере дали се шегуваше, или говореше сериозно.

ГЛАВА 4

Вятърът удряше в прозорците, по покрива; чуваше се свистене, а в печката домашният дух жално и тъжно тананикаше своята песен. Минаваше полунощ. Всички си бяха легнали, но никой не спеше и на Надя все ѝ се струваше, че долу някой свири на цигулка. Нещо рязко изтрака, навярно се откачи капак на прозорец. След минута влезе Нина Ивановна по нощница със свещ в ръка.

— Какво изтрака, Надя?

Със сплетени на плитка коси, плахо усмихната, в тази бурна нощ майка ѝ изглеждаше по-стара, по-некрасива и дребна. Надя си спомни как доскоро я смяташе за изключителна жена и с гордост слушаше думите ѝ; а сега дори не можеше да си го спомни; всичко, което ѝ идваше на ум, беше жалко, ненужно.

В печката забоботи пеене на няколко баса и дори ѝ се счу: „Аах, Боо-же мой!“ Надя седна в леглото, изведнъж вкопчи пръсти в косата си и заплака:

— Мамо, мамо, мила моя, ако знаеш какво става с мен! Моля те, много те моля, позволи ми да замина! Много те моля!

— Къде? — нищо не разбра Нина Ивановна и седна на леглото ѝ.
— Къде искаш да заминеш?

Надя дълго плака, не можеше да изрече нито дума.

— Позволи ми да замина от тук! — каза тя най-сетне. — Сватба не трябва да има и няма да има, разбери! Не обичам този човек... Дори не мога да говоря за него.

— Не, мила моя, не — страшно уплашена, бързо заприказва Нина Ивановна. — Успокой се, това е от лошото настроение. Ще ти мине. Случва се. Навярно си се спречкала с Андрей, но влюбените се карат за развлечение.

— Иди си, мамо, иди си! — зариди Надя.

— Да — каза Нина Ивановна след минута. — До вчера беше дете, малко момиченце, а сега вече си годеница. В природата съществува постоянен обмен на веществата. Няма и да забележиш как

и ти ще станеш майка и баба и ще имаш също такава опърничава дъщеря.

— Мила, миличка моя, ти нали си умна и си нещастна — каза Надя, — ти си много нещастна, защо говориш пошлости? За Бога, защо?

Нина Ивановна искаше да каже нещо, но не можа да промълви нито дума, изхлипа и си отиде в стаята. Басовете в печката пак забоботиха, изведнъж стана страшно. Надя скочи от леглото и бързо отиде при майка си. Нина Ивановна лежеше със зачервени очи, завита с небесносин юрган, и държеше книга.

— Мамо, послушай ме — започна Надя. — Моля те, вникни и разбери! Разбери колко жалък и унизителен е нашият живот. Очите ми се отвориха, сега всичко виждам. И какво представлява твоят Андрей Андреич? Та той не е умен, мамо! Господи, Боже мой! Разбери, мамо, той е глупав!

Нина Ивановна поривисто седна.

— Ти и баба ти ме съсипвате! — изхлипа тя. — Аз искам да живея! Да живея! — повтори тя и два пъти се удари с юмрук в гърдите. — Дайте ми свобода! Аз съм още млада, искам да живея, а вие направихте от мен бабичка!...

Заплака горчиво, легна, сви се на кълбо под юргана и изглеждаше толкова малка, жалка, глупавичка. Надя се върна в стаята си, облече се, седна до прозореца и зачака утрото. Цяла нощ седя и мисли, а някой отвън чукаше по капака на прозореца и подсвиркваше.

На сутринта бабинка се оплакваше, че през нощта вятърът обрулил всички ябълки в градината и счупил една стара слива. Беше сиво, мътно, безрадостно, просто ти идеше да запалиш огън; всички се оплакваха, че им е студено, а дъждът чукаше по стъклата. След чая Надя влезе при Саша и без да каже дума, се отпусна на колене в ъгъла до креслото му и закри лицето си с ръце.

— Какво има? — попита Саша.

— Не мога повече... — промълви тя. — Не разбирам, не проумявам как съм могла да живея тук досега! Презирам годеника си, презирам целия този празен, безсмислен живот...

— Е, е... — продума Саша, без да разбира още какво става. — Добре де... това е хубаво.

— Този живот ми е опротивял — продължи Надя. — Тук не мога да живея нито ден повече. Още утре ще замина. Вземете ме със себе си, за Бога!

Цяла минута Саша я гледа учуден; най-сетне разбра и се зарадва като дете. Размаха ръце и започна да потропва с пантофите си, сякаш танцуваше от радост.

— Великолепно! — потъркваше той ръце. — Боже, колко е хубаво!

А тя го гледаше, без да мига, с големи влюбени очи, като омагьосана, очакваше, че ей сега ще ѝ каже нещо значително и безкрайно важно; той още нищо не ѝ бе казал, но вече ѝ се струваше, че пред нея се разкрива нещо ново и просторно, което не е знаела до днес, и го гледаше, изпълнена с очакване, готова на всичко, дори да умре.

— Утре заминавам — каза Саша, като помисли малко, — а вие ще дойдете на гарата да ме изпратите... Багажа ви ще взема в своя куфар и билет ще ви купя; при третия звънец ще влезете във вагона — и ще потеглим. Заедно ще пътуваме до Москва, а от там вие ще продължите за Петербург. Паспорт имате ли?

— Имам.

— Кълна ви се, няма да съжالياвате и няма да се разкайвате — каза Саша с увлечение. — Ще заминете, ще учите, а после — каквото ви донесе съдбата. Когато промените живота си, всичко ще бъде друго. Трябва да промените живота си, а останалото не е важно. И така, утре заминаваме, нали?

— О, да! За Бога!

На Надя ѝ се струваше, че е много развълнувана, че на душата ѝ е тежко както никога досега, че докато замине, все ще страда и напрегнато ще мисли; но щом се качи в стаята си и полегна на леглото, веднага заспа и спа дълбоко чак до вечерта с мокро от сълзи лице, усмихната.

ГЛАВА 5

Пратиха за файтон. Надя, вече с шапка и палто, се качи горе, за да погледне още веднъж майка си и всичко свое; постоя в стаята си до леглото, още топло, озърна се наоколо, после отиде тихо при майка си. Нина Ивановна спеше, в стаята бе тихо. Надя я целуна и оправи косата ѝ, постоя минута-две... После с бавни стъпки слезе долу.

Вън валеше силен дъжд. Файтонът, с вдигнат гюрук, целият мокър, чакаше пред входа.

— Надя, няма да има място за двама ви — каза баба ѝ, когато прислугата започна да подрежда куфарите. — И как ти се ще в такова време да го изпращаш! Я си стой къщи. Виж какъв дъжд!

Надя искаше да каже нещо и не можа. Ето, Саша ѝ помогна да се качи, зави краката ѝ с шала. Ето, и той седна до нея.

— На добър час, Саша! Господ да те благослови! — викаше от стъпалата баба ѝ. — И да ни пишеш от Москва.

— Добре. Сбогом, бабинко!

— Да бди над теб царицата небесна!

— Ама че временце! — каза Саша.

Едва тогава Надя заплака. Сега вече знаеше със сигурност, че ще замине, а докато се сбогуваше с баба си и гледаше майка си, все още не ѝ се вярваше. Сбогом, град! И изведнъж си спомни всичко: и Андрей, и баща му, и новата къща, и голата дама с вазата; и всичко това вече не я плашеше, не я потискаше, а беше наивно, дребно и се отдалечаваше все повече и повече. Когато седнаха във вагона и влакът тръгна, цялото минало, такова голямо и сериозно, се сви на топчица, а се разгръщаше грамадното, просторно бъдеще, което досега беше едва различимо. Дъждът трополеше по прозорците на вагона, виждаше се само зелено поле, мяркаха се телеграфни стълбове с птици по жиците и изведнъж дъхът ѝ секна от радост: осъзна, че заминава на свобода, заминава да учи, а то е равносилно на онова, което някога, много отдавна се е наричало „да отидеш казак“. Тя се смееше и плачеше и се молеше на Бога.

— Нищо, нищо! — усмихваше се Саша. — Нищо, нищо!

ГЛАВА 6

Мина есента, след нея и зимата. Надя се беше много затъжила за майка си и баба си, мислеше за Саша. Писмата от къщи идваха спокойни, добри и като че всичко беше вече простено и забравено. През май, след изпитите, здрава, весела, взе влака за дома, но слезе в Москва, за да се види със Саша. Той си беше същият като миналото лято: брадат, рошав и все с онзи сюртук и ленените панталони, очите му все така големи и прекрасни; изглеждаше болнав, измъчен, бе се състарил, отслабнал и все покашлюваше. И, кой знае защо, й се стори невзрачен, провинциален.

— Боже мой, Надя пристигнала! — весело се засмя той. — Мила моя, пиленцето ми!

Поседяха в литографията, където беше задимено и силно, до задушаване миришеше на туш и бои; после отидоха в неговата стая — и тук беше задимено, непочиствано; на масата до изстиналия самовар имаше нацърбена чиния с някаква потъмняла хартийка и навсякъде — по масата, по пода — умрели мухи. И тук по всичко личеше, че Саша не беше уредил личния си живот, караше, както дойде, напълно пренебрегваше удобствата и ако някой му заговореше за неговото лично щастие, за неговия личен живот, за любов към него, нищо нямаше да разбере и само щеше да се засмее.

— Всичко мина благополучно — разказваше припряно Надя. — През есента мама идва при мен в Петербург, разправя, че баба не ми се сърди, а само често влизала в моята стая и прекръствала стените.

Саша гледаше весело, но кашляше и гласът му трепереше. Надя се взираше в него и не разбираше дали бе сериозно болен, или само тъй й се струваше.

— Саша, скъпи мой — каза тя, — но вие сте болен!

— Не, няма ми нищо. Болен съм, но немного...

— Ах, Боже мой — разтревожи се Надя, — защо не се лекувате, защо не пазите здравето си? Скъпи мой, мили Саша! — каза тя, от очите й бликнаха сълзи и, кой знае защо, във въображението й

изникнаха и Андрей Андреич, и голата дама с вазата, и цялото ѝ минало, което сега ѝ се струваше далечно като детството; и заплака, защото Саша вече не ѝ изглеждаше такъв необикновен, интелигентен и интересен, както миналата година. — Мили Саша, вие сте много, много болен. Какво да направя, за да не бъдете така бледен и слаб? Толкова съм ви задължена! Не можете дори да си представите колко много направихте за мен, добри ми Саша! Сега всъщност вие сте ми най-близкият, най-скъп човек.

Поседяха, поговориха; но след като Надя бе прекарала зимата в Петербург, от Саша, от думите и усмивката му, от цялата му фигура лъхаше нещо отживяло, старомодно, отдавна отминало и може би вече погребано.

— Вдругиден ще замина за Волга — каза Саша, — после искам известно време да пия кумис. С мен тръгва и един приятел с жена си. Тя е удивителен човек; все я убеждавам, уговарям я да иде да учи. Искам коренно да промени живота си.

Поговориха и тръгнаха за гарата. Саша я нагости с чай и ябълки; а когато влакът потегли и той усмихнат ѝ махаше с кърпа, дори по краката му личеше, че е много болен и едва ли ще живее дълго.

Надя пристигна в родния си град по пладне. От гарата до дома гледаше от файтона улиците и те ѝ се струваха много широки, а къщите — малки, схлупени; хора нямаше, срещна само немеца акордьор с избелялото палто. И всички къщи сякаш бяха покрити с прах. Бабинка, вече съвсем остаряла, все така възпълна и некрасива, я прегърна и дълго плака, притиснала лице към рамото ѝ, без да може да се откъсне. И Нина Ивановна, състарена и погрозняла, цялата беше някак посърнала, но все тъй пристегната и брилянтите блестяха на пръстите ѝ.

— Мила моя! — говореше тя цялата разтреперана. — Мила моя!

После седяха и мълком плакаха. Навярно и бабинка, и майка ѝ разбираха, че миналото си е отишло завинаги и безвъзвратно: нямаха вече нито положение в обществото, нито някогашната почит, нито правото да канят гости; така става, когато посред лекия, безгрижен живот изведнъж през нощта нахълта полиция, направи обиск и се окаже, че стопанинът на дома е извършил разхищения, фалшификации — и тогава прощавай навеки, лек, безгрижен живот!

Надя се качи горе и видя все същото легло, същите прозорци с бели наивни завески, а през прозорците същата градина, обляна от слънце, весела, шумна. Попипа масата си, поседя замислена. Наобядва се хубаво и пи чай с вкусна прясна сметана, но нещо липсваше, стаите ѝ се струваха пусти, таваните — ниски. Вечерта си легна, зави се и, който знае защо, беше ѝ смешно да лежи в това топло и много меко легло.

За минутка дойде Нина Ивановна, седна, както седат виновните, плахо, озъртайки се.

— Е, как си, Надя? — попита тя, като помълча малко. — Доволна ли си? Много ли си доволна?

— Доволна съм, мамо.

Нина Ивановна стана и я прекръсти, прекръсти и прозорците.

— А аз, както виждаш, станах религиозна — каза тя. — Знаеш, сега се занимавам с философия и все мисля, мисля... И много неща вече са ми ясни като ден. Смятам, че преди всичко целия живот трябва да възприемаме като през призма.

— Мамо, а как е баба със здравето?

— Струва ми се, че е добре. Когато вие със Саша заминахте и получихме телеграмата ти, тя, щом я прочете, се свлече; три дни лежа неподвижно. После непрекъснато се молеше на Бога и плачеше. А сега е добре.

Стана и се разходи из стаята.

„Тик-ток... — чукаше пазачът. — Тик-ток, тик-ток...“

— Преди всичко целия живот трябва да възприемаме като през призма — повтори тя, — с други думи, в съзнанието ни животът трябва да се разлага на най-простите си елементи като на седемте основни цвята и всеки елемент да се изучава поотделно.

Какво друго каза Нина Ивановна и кога си отиде, Надя не чу, защото заспа.

Мина май, настъпи юни. Надя посвикна у дома. Баба ѝ шеташе около самовара, въздишайки дълбоко. Вечер Нина Ивановна разказваше за своята философия; тя все така живееше тук като храненица и за всяка копейка трябваше да се обръща към свекърва си. В къщата беше пълно с мухи и сякаш таваните в стаите ставаха все по-ниски и по-ниски. Бабинка и Нина Ивановна не излизаха от страх да не срещнат отец Андрей и Андрей Андреич. Надя ходеше из градината,

по улицата, гледаше къщите, сивите стобори и ѝ се струваше, че всичко в града отдавна вече е остаряло, отживяло и само чака края си или началото на нещо младо, свежо. О, да настъпи по-скоро този нов, ясен живот, когато ще можеш открито и смело да гледаш в очите съдбата си, да съзнаваш, че си прав, да бъдеш весел, свободен! А този живот рано или късно ще настъпи! Тогава от бабината ѝ къща — където четирите прислужнички не може да живеят другояче освен в една стая, в сутерена, в мръсотията — няма да остане и следа, ще я забравят и никой няма да си спомня за нея. Само момчетията от съседния двор развличаха Надя; те чукаха по стобора, когато се разхождаше из градината, и ѝ се присмиваха:

— Годеницата! Годеницата!

Получиха писмо от Саша от Саратов. С веселия си танцуващ почерк той пишеше, че пътешествието по Волга излязло много сполучливо, но в Саратов се поразболял, загубил гласа си и вече две седмици лежи в болницата. Надя разбра какво означаваше това, и я обзе предчувствие, равносилно на увереност. Беше ѝ неприятно, че предчувствието и мисълта за Саша не я вълнуват така, както преди. Страстно искаше да живее, да се върне в Петербург и познанството със Саша сега вече ѝ изглеждаше мило, но далечно, далечно минало! Цяла нощ не спа, на сутринта седеше на прозореца и все се заслушваше. И наистина долу се чува гласове, разтревожена, баба ѝ бързо започна да пита нещо. После някой заплака... Когато слезе долу, бабинка стоеше в ъгъла и се молеше, лицето ѝ беше зачервено от плач. На масата имаше телеграма.

Надя дълго снова из стаята, заслушана в плача на бабинка, после взе телеграмата, прочете я. Съобщаваха им, че вчера сутринта в Саратов е починал от туберкулоза Александър Тимофеич — или просто Саша.

Баба ѝ и Нина Ивановна отидоха в църквата да поръчат панихида, а Надя още дълго ходи из стаите и мислеше. Ясно съзнаваше, че животът ѝ коренно се е променил, както искаше Саша, че тук е самотна, чужда, ненужна и че всичко тук ѝ е ненужно, всичко предишно се е откъснало от нея и е изчезнало, сякаш е изгоряло, а вятърът е разпилял пепелта му. Влезе в стаята на Саша и постоя там.

„Прощавай, мили Саша!“ — мислеше си тя и пред себе си виждаше живот нов, широк, просторен и този живот, още неясен,

пълен с тайни, я привличаше и зовеше.

Отиде горе да си приготви багажа, а на другия ден сутринта се сбогува със своите и бодра, весела напусна града — както ѝ се струваше, завинаги.

1903

СТАЯ № 6

ГЛАВА 1

В болничния двор има малка пристройка, заобиколена от цяла гора репей, коприва и див коноп. Покривът ѝ е ръждясал, коминът — наполовина срутен, стъпалата пред входната врата са изгнили и обрасли с трева, а от мазилката са останали само следи. Фасадата ѝ е обърната към болницата, а гърбът гледа към полето, от което я отделя сивият болничен стобор с гвоздеи. Тия гвоздеи, обърнати с върховете нагоре, и стоборът, и самата постройка имат оня особен тъжен и жалък изглед, какъвто имат у нас само болничните и тъмничните сгради.

Ако не ви е страх, че ще се опарите от копривата, да тръгнем по тясната пътека, която води за пристройката, и да видим какво става вътре. След като отворим първата врата, влизаме в антрето. Тук край стените и около печката са натрупани цели планини от болнични вехтории. Сламници, стари скъсани халати, панталони, ризи на сини ивици, негодни за нищо износени обувки — всички тия дрипи са струпани на купища, смачкани, гният и издават задушлива миризма.

Върху вехториите лежи винаги с лула в зъбите пазачът Никита, стар войник в оставка с избелели нашивки. Лицето му е сурово, изпито, веждите са нависнали над очите и придават на лицето му израз на степно овчарско куче, носът му е червен; не е висок, наглед е сух и жилав, но осанката му е внушителна и юмруците — много яки. Той е от ония простодушни, положителни, изпълнителни и тъпи хора, които обичат най-много от всичко в света реда и затова са убедени, че без бой не може. Той бие по лицето, по гърдите, по гърба, дето завърне, и смята, че иначе тук не би имало ред.

По-нататък влизате в голяма широка стая, която заема цялата пристройка без антрето. Тук стените са измазани с мръсносиня боя, таванът е опушен като в селска къща без комин — ясно е, че през зимата печките пушат и мирише на неразгорели въглища. Прозорците са обезобразени отвътре, с железни решетки. Подът е сив и грапав. Вони на кисело зеле, на прегорял фитил, на дървеници и на амоняк и в

първия момент тая воня ви прави такова впечатление, като че влизате в зверилник.

В стаята са наредени кревати, привинтени към пода. По тях са насядали и лежат хора със сини болнични халати и с платнени шапки по старовремски. Това са лудите.

Те са всичко пет души. Само един е от благородно звание, а останалите са все еснафи. Първият от вратата, висок слаб еснаф с червеникави лъскави мустаци и с насълзени очи, е седнал подпрял глава и гледа в една точка. Денем и нощем той тъгува, клати глава, въздиша и горчиво се усмихва; рядко взема участие в разговорите и на въпросите обикновено не отговаря. Яде и пие машинално, когато му дадат. Ако се съди по мъчителната кашлица, която го разтърсва цял, по мършавината и руменината на бузите, вече е болен от туберкулоза.

След него иде дребен, жив, много подвижен старец с остра брадичка и с черна къдрава като на негър коса. Денем той се разхожда из стаята от единия прозорец до другия или седи по турски върху леглото и неспирно си подсвирква като синигер, тихо пее и се кикоти. Детската му веселост и живият характер се проявяват и през нощта, когато става, за да се помоли Богу, тоест да се удря с юмруци по гърдите и да почопли с пръст по вратата. Това е евреинът Мойсейка, малоумен, побъркан отпреди двадесетина години, когато изгоряла шапкарската му работилница.

От всички обитатели на стая № 6 само той може да излиза от пристройката и дори от болничния двор на улицата. От тая привилегия се ползва отдавна, навярно като стар обитател на болницата и като кротък, безвреден идиот, градски шут, когото хората отдавна са свикнали да виждат на улицата, заобиколен от хлапета и кучета. С халатче, със смешна платнена шапка и по чехли, понякога бос и дори без панталони, той върви из улиците, спира се пред портите и дюкянчетата и проси копейки. На едно място му дадат квас, на друго — хляб, на трето — копейка, така че се връща в пристройката обикновено сит и богат. Всичко, каквото донесе, му го отнема Никита за себе си. Войникът върши това грубо, сърдито. Обръща джобовете му и призовава Бога за свидетел, че никога вече няма да пуска евреина да излиза и че за него безредието е най-лошото нещо на света.

Мойсейка обича да прави услуги. Подава вода на другарите си, завива ги, когато спят, обещава всекиму да му донесе отвън копейка и

да му ушие нова шапка; пак той храни с лъжица съседа си отляво, паралистик. Всичко това върши не от състрадание и не от някакви човеколюбиви съображения, а защото подражава и неволно се подчинява на съседа си отдясно, Громов.

Иван Дмитрич Громов, около тридесет и три годишен, от дворянски произход, бивш съдебен пристав^[1] и губернский секретар, страда от мания за преследване. Той или лежи в леглото свит на кравайче, или пък се разхожда от ъгъл до ъгъл, като че за да прави физически упражнения, а сядва много рядко. Винаги е възбуден, развълнуван и напрегнат от някакво смътно, неопределено очакване. Най-малкото шумолене в коридора или вик в двора го карат вече да вдигне глава и да почне да се вслушва: дали не идат да го арестуват? Дали не търсят него? И на лицето му веднага се изписват крайна тревога и погнуса.

Харесва ми широкото му скулесто лице, винаги бледо и нещастно, отразяващо като огледало душа, измъчена до смърт от борба и от продължителен страх. Гримасите му са странни и болезнени, но тънките черти, изписани върху лицето му от дълбоко, искрено страдание, са разумни и интелигентни и блясъкът на очите му е топъл, здрав. Харесва ми той самият, учтив, услужлив и необикновено деликатен в обноските си с всички освен с Никита. Когато някой изтърве копченце или лъжица, той бързо скача от леглото и ги вдига. Всяка сутрин поздравява другарите си с „Добро утро“, когато си ляга, пожелава им „Лека нощ“.

Освен постоянно напрегнатото състояние и гримасниченето лудостта му се изразява и в следното. Понякога вечер той се загръща в малкия си халат и целият разтреперан, тракайки със зъби, започва да ходи бързо от ъгъл до ъгъл и между креватите. Би казал човек, че има силна треска. От това, как внезапно спира и поглежда другарите си, личи, че му се иска да каже нещо много важно, но сякаш съобразявайки, че няма да го слушат или не ще го разберат, нетърпеливо разтърсва глава и продължава да крачи. Ала скоро желанието да говори надделява всички съображения и той се отпуска и говори горещо и страстно. Речта му е несвързана, трескава, като бълнуване, поривиста и невинаги разбираема, но затова пък в нея се долавя — и в думите, и в гласа — нещо извънредно добро. Когато говори, в него личи и лудият, и човекът. Мъчно е да се предаде на

хартия безумната му реч. Той говори за човешката подлост, за насилието, което потиска правдата, за прекрасния живот, който ще настъпи след време на земята, за решетките по прозорците, които му напомнят всяка минута за тъпостта и жестокостта на насилниците. Излизат някакви безредни, несвързани потпури от стари, но още недопети песни.

[1] Съдебен изпълнител. ↑

ГЛАВА 2

Преди около дванадесет-петнадесет години на най-главната улица в града живееше в собствена къща чиновникът Громов, човек солиден и заможен. Той имаше двама синове: Сергей и Иван. Вече като студент в четвърти курс Сергей се разболя от скоротечна туберкулоза и умря и тая смърт като че беше начало на цяла редица нещастия, които изведнъж се струпаха върху семейство Громови. Седмица след погребението на Сергей старият му баща бе даден под съд за фалшификация и злоупотреба и наскоро след това умря от тиф в болницата на затвора. Къщата и цялото движимо имущество бяха продадени на търг и Иван Дмитрич и майка му останаха без никакви средства.

По-рано, когато беше жив бащата, Иван Дмитрич живееше в Петербург, дето следваше в университета, получаваше шестдесет-седемдесет рубли на месец и нямаше никаква представа за немотията, а сега трябваше изведнъж да промени живота си. Той беше принуден да дава от сутрин до вечер евтини уроци, да преписва книжа и все пак да гладува, защото целият му доход отиваше, за да издържа майка си. Иван Дмитрич не можа да понесе този живот; той падна духом, залиня, напусна университета и се върна вкъщи. Тук, в градчето, го назначиха по протекция учител в околийското училище, но той не се сближи с колегите си, не се хареса на учениците и скоро напусна. Майка му умря. Около половин година той скита без служба, хранеше се само с хляб и вода и след това постъпи като съдебен пристав. На тая служба остана, докато не го уволниха по болест.

Никога, дори и в младите си студентски години, той не правеше впечатление на здрав човек. Винаги беше бледен, слаб, предразположен към настинка, ядеше малко, спеше лошо. От една чаша вино му се завиваше свят и получаваше истеричен припадък. Винаги го влечеше към хората, но поради раздражителния си характер и мнителността си не се сбличаваше с никого и нямаше приятели. За гражданите винаги се отзоваваше с презрение, като казваше, че

тяхното грубо невежество и сънлив животински живот му се струват мерзки и отвратителни. Говореше с тенор, високо, разпалено и само с негодувание и възмущение или с възторг и учудване и винаги искрено. За каквото и да му заговориш, свежда всичко към едно: в града се живее отегчително и душно, обществото няма висши интереси, то води безцветен, безсмислен живот, като го разнообразява с насилие, с груб разврат и лицемерие; подлиците са сити и облечени, а честните се хранят с трохи; трябва да имаме училища, местен вестник с честна насока, театър, публични лекции, сплотени интелигентни сили; обществото трябва да се осъзнае и да се ужаси. В съжденията си за хората слагаше гъсти бои, само бяла и черна, без да признава каквито и да било отсенки; за него човечеството се делеше на честни и подлеци; среда нямаше. За жените и любовта говореше винаги страстно, но нито веднъж не бе се влюбил.

В града въпреки резките му преценки и нервността му го обичаха и в негово отсъствие го наричаха галено Ваня. Вродената му деликатност, услужливост, порядъчност, нравствената му чистота и изтърканото му палтенце, болезненият вид и семейните му нещастия внушаваха добро, топло и тъжно чувство; при това той беше образован и начетен, знаеше по мнението на съгражданите си всичко и беше в града нещо като жив справочен речник.

Четеше извънредно много. Понякога седи в клуба, нервно дърпа брадичката си и прелиства списанията и книгите; и по лицето му се вижда, че не чете, а гълта и едва успява да смели прочетеното. Навярно четенето е било един от болезнените му навици, защото се нахвърляше еднакво жадно на всичко, каквото му паднеше подръка, дори и на миналогодишните вестници и календари. Вкъщи четеше винаги легнал.

ГЛАВА 3

Една есенна сутрин Иван Дмитрич, с вдигната яка на палтото си, газейки калта, се промъкваше по страничните улички и задните дворове, за да отиде у някакъв еснаф да събере едно вземане по изпълнителен лист. Беше в мрачно настроение, както винаги сутрин. На една уличка срещна двама арестанти в окови и с тях четирима конвойни с пушки. Преди това Иван Дмитрич често бе срещал арестанти и те винаги събуждаха в него чувство на състрадание и смущение, но сега тая среща му направи някакво особено, чудновато впечатление. Кой знае защо, изведнъж му се стори, че и той може да бъде окован във вериги и откаран по същия начин през калта в затвора. След като посети еснафа, на връщане у дома срещна близо до пощата познат полицейски надзирател, който се здрависа и измина с него няколко крачки по улицата, и, който знае защо, това му се видя подозрително. Вкъщи през целия ден от ума му не излизаха арестантите и войниците с пушки и някаква необяснима душевна тревога му пречеше да чете и да се съсредоточи. Вечерта не запали лампа, а през нощта не спа и през цялото време мислеше, че могат да го арестуват, да го оковат и изпратят в затвора. Знаеше, че няма никаква вина, и можеше да гарантира, че и занапред никога няма да убие, да подпали и да открадне; но нима е мъчно да извършиш престъпление, без да искаш, неволно, и нима не е възможно да те оклеветят или да станеш жертва на съдебна грешка? Ненапразно вековният народен опит ни учи да не се заричаме, че няма да стигнем до просешка торба и до затвор. А при сегашното съдопроизводство съдебната грешка е твърде възможна и в нея няма нищо необикновено. Хората, които имат някаква служебна, делова връзка с чуждото страдание, например съдиите, полицаите, лекарите, с време по силата на навика закоравяват дотолкова, че и да искат, не могат да се отнасят към клиентите си по друг начин освен формално; в това отношение те не се различават по нищо от селянина, който коли в задните дворове овни и телета и не забелязва кръвта. А пък при формалното, бездушно

отнасяне към личността, за да бъде един невинен човек лишен от всички имотни права и осъден на каторга, на съдията му трябва само едно: време. Само време, колкото да се спазят някои формалности, за които на съдията плащат заплата, а сетне — всичко е свършено. Иди търси подир туй справедливост и защита в това малко мръсно градче, на двеста версти от железопътната линия! Па и не е ли смешно да мислиш за справедливост, когато всяко насилие се посреща в обществото като разумна и целесъобразна необходимост и всеки акт на милосърдие, например оправдателната присъда, предизвиква изблик от незадоволено отмъстително чувство?

На сутринта Иван Дмитрич стана ужасен, със студена пот на челото, вече напълно уверен, че всеки момент могат да го арестуват. Щом вчерашните тежки мисли не го напущат толкова дълго време, мислеше той, значи в тях има нещо вярно. Защото те не биха могли да му хрумнат без никакъв повод.

Стражар минава бавно край прозорците: това не е случайно. Ето двама души спират пред къщата му и мълчат. Защо мълчат?

И за Иван Дмитрич настъпиха мъчителни дни и нощи. Всички, които минаваха край прозорците му или влизаха в двора, му се струваха шпиони и полицейски агенти. По пладне изправникът^[1] обикновено минаваше с двуконна кола по улицата; той отиваше от имението си извън града в полицейското управление, но Иван Дмитрич всеки път си мислеше, че кара много бързо и с някакъв особен израз; ясно е — бърза да съобщи, че в града се е появил много голям престъпник. Иван Дмитрич изтръпваше при всяко извънпяване и похлопване на вратата, измъчваше се, когато срещаше у хазайката си нов човек; при среща с полицаи и жандарми се усмихваше и почваше да подсвирква, за да изглежда равнодушен. Не заспиваше по цели нощи, защото чакаше да го арестуват, но хъркаше високо и въздишаше като насън, за да мисли хазайката му, че спи, защото, ако не спи, значи го измъчват угризения на съвестта — каква улика! Фактите и здравата логика го убеждаваха, че всички тия опасения са празна работа и психопатия, че ако се погледне на работата по-широко, в ареста и в затвора всъщност няма нищо страшно — стига само съвестта ти да е спокойна; но колкото по-умно и по-логично разсъждаваше, толкова по-силна и по-мъчителна ставаше душевната му тревога. Това напомняше историята на оня пустинник, който искал да си изсече място в

девствената гора; колкото по-усърдно работел с брадвата, толкова по-гъсто и по-буйно се разраствала гората. Когато видя в края на краищата, че е безполезно, Иван Дмитрич съвсем престана да разсъждава и изцяло се отдаде на отчаянието и страха.

Започна да се усамотява и да избягва хората. Службата и преди това му беше противна, а сега му стана непоносима. Той се страхуваше, че ще го измамат някак, ще сложат незабелязано в джоба му подкуп и сетне ще го изобличат, или че сам ще направи в канцеларските книжа някоя грешка, равносилна на подправка, или ще загуби чужди пари. Чудно, но никога друг път мисълта му не е била толкова гъвкава и изобретателна, както сега, когато всеки ден изнамираше хиляди разнообразни поводи, за да се опасява сериозно за свободата и честта си. Затова пък значително отслабна интересът му към външния свят и специално към книгите и паметта започна силно да му изневерява.

През пролетта, когато се разтопи снегът, в долчинката край гробищата бяха намерени два полуразложени трупа — на стара жена и на момче — с белези от насилствена смърт. В града се приказваше само за тия трупове и за неизвестните убийци. За да не помислят, че той е убиецът, Иван Дмитрич ходеше из улиците и се усмихваше, а при среща с познатите си пребледняваше, червеше се и започваше да уверява, че няма по-подло престъпление от убийството на слаби и беззащитни хора. Но тая лъжа скоро го измори и след известно размишление той реши, че в неговото положение най-добре ще бъде да се скрие в зимника на хазяите. В зимника остана целия ден, сетне цялата нощ и втория ден, измръзна и след като дочака нощта, скришом, като крадец, се промъкна в стаята си. До разсъмване остана прав сред стаята, без да мръдне, и се вслушваше. Рано сутринта, преди изгрев слънце, при хазяйката му дойдоха печкари. Иван Дмитрич знаеше много добре, че са дошли да иззидат наново печката в кухнята, но страхът му подсказа, че това са полицаи, преоблечени като печкари. Той излезе незабелязано от къщи и обзет от ужас, без фуражка и сюртук, хукна по улицата. Подире му тичаха с лай кучета, някъде зад него крещеше един селянин, в ушите му свиреше въздухът и Иван Дмитрич помисли, че насилието на целия свят се е струпало зад гърба му и го гони.

Задържаха го, заведоха го вкъщи и пратиха хазяйката му да доведе доктора. Докторът — Андрей Ефимич, за когото ще стане дума по-нататък, му предписа студени мокри кърпи на главата и валерианови капки, тъжно поклати глава и си отиде, като каза на хазяйката, че няма да дойде повече, защото не бива да се пречи на хората да полудяват. Тъй като вкъщи нямаше с какво да живее и да се лекува, Иван Дмитрич наскоро след това беше откаран в болницата, гдето го сложиха в отделение за венерически болни. Той не спеше нощем, капризничеше и безпокоеше болните и скоро по нареждане на Андрей Ефимич беше преместен в стая №6.

След година в града вече съвсем забравиха за Иван Дмитрич и книгите му, струпани от хазяйката в шейната под навеса, бяха изпокрадени от хлапетата.

[1] Околийски полицейски началник. ↑

ГЛАВА 4

Съсед на Иван Дмитрич отляво е, както казах вече, еврейният Мойсейка, а съседът му отдясно — един плувнал в тлъстини, почти топчест селянин с тъпо, съвсем безсмислено лице. Това е неподвижно, лакомо и нечистоплътно животно, отдавна вече загубило способността да мисли и да усеща. От него постоянно се носи остра, задушлива воня.

Никита, който чисти след него, го бие страшно, с пълен размах, без да жали юмруците си; и страшното тук е не че го бият — с това може да се свикне, — а че това затъпяло животно не отвърща на побоя нито със звук, нито с движение, нито с израз на очите, а само леко се полюлява, като тежка бъчва.

Петият и последен обитател на стая №6 е еснаф, който е служил някога като сортировач в пощата, дребен мършав блондин с добро, но малко лукаво лице. Ако се съди по умните му спокойни очи, които гледат ясно и весело, е голям хитрец и има някаква много важна и приятна тайна. Под възглавницата и под сламеника си държи нещо такова, което не показва никому, но не от страх, че могат да го отнемат и откраднат, а от срамежливост. Понякога се доближава до прозореца и обърнат гърбом към другарите си, слага нещо на гърдите си и го гледа с наведена глава; ако в това време се доближите до него, той ще се смути и ще откъсне нещо от гърдите си. Но не е трудно да се отгатне тайната му.

— Честитете ми — казва той често на Иван Дмитрич, — представен съм за „Станислав“^[1] втора степен със звезда. Втора степен със звезда се дава само на чужденци, но, кой знае защо, за мене искат да направят изключение — усмихва се той и свива рамене в недоумение. — Ето нещо, което, да си призная, не очаквах.

— Нищо не разбирам от тия работи — заявява мрачно Иван Дмитрич.

— Но знаете ли какво ще постигна рано или късно? — продължава бившият сортировач и лукаво присвива очи. — Бездруго

ще получи шведската „Полярна звезда“. Тоя орден е такъв, че заслужава да се потрудиш за него. Бял кръст и черна лента. Много е красив.

Едва ли някъде животът е толкова еднообразен, както в пристройката. Сутрин болните освен паралитика и дебелия селянин се мият в коридора от голямото ведро и се бършат с полите на халатите си; след това пият от калайдисаните канчета чай, който Никита донася от главния корпус. Всекиму се полага по едно канче. На обяд ядат чорба от кисело зеле и каша, вечер вечерят с кашата, останала от обяда. През другото време лежат, спят, гледат през прозорците и се разхождат от ъгъл в ъгъл. И така всеки ден. Дори и бившият сортировач говори все за едни и същи ордени.

Нови хора рядко се виждат в стая №6. Нови побъркани докторът отдавна вече не приема, а любители да посещават лудницата има малко на тоя свят. Веднъж на два месеца в пристройката идва Семьон Лазарич, бръснарят. Как той стриже лудите, как Никита му помага в тая работа и какъв смут настъпва всред болните всеки път при появата на пияния усмихнат бръснар, няма да разказваме.

Освен бръснаря никой нае се отбива в пристройката. Болните са осъдени да виждат всеки ден само Никита.

Впрочем неотдавна из болничния корпус се пръсна една доста необикновена мълва.

Разнесе се мълвата, че в стая №6 започнал да ходи докторът.

[1] Висш орден в царска Русия. ↑

ГЛАВА 5

Необикновена мълга!

Доктор Андрей Ефимич Рагин е по своему забележителен човек. Разправят, че в ранни младини бил много набожен и се подготвял за духовна кариера и че след като в хиляда осемстотин шестдесет и трета година завършил гимназия, смятал да постъпи в духовната академия, но баща му, доктор по медицина и хирург, уж му се бил присмял хапливо и бил заявил категорично, че ще престане да го смята за свой син, ако стане поп. Доколко вярно е това, не зная, но сам Андрей Ефимич неведнъж изповядваше, че никога не е чувствал влечение към медицината и изобщо към специалните науки.

Както и да е, след като завърши медицинския факултет, той не стана поп. Не проявяваше набожност и в началото на докторската си кариера приличаше на духовно лице толкова малко, колкото и сега.

Външността му е тежка, груба, селяшка; с лицето си, с брадата, със сплесканата си коса и здравата недодялана фигура той напомня крайпътен кръчмар, охранен, невъздържан, груб. Лицето му е сурово, покрито със сини жилки, очите — мънички, носят червен. Той е висок и широкоплещест и има грамадни ръце и нозе; струва ти се, че ако те удари с юмрук, душата ти ще изскочи. Но стъпката му е тиха и вървежът предпазлив, котешки; при среща в тесен коридор винаги пръв се спира, за да направи път, и казва не с бас, както очакваш, а с тънък мек тенорец: „Извинете!“ На шията има малък оток, който му пречи да носи корави колосани яки, и затова ходи винаги с мека платнена или басмена риза. Изобщо се облича не като лекар. Мъкне един и същ костюм по десетина години, а новите дрехи, които обикновено купува в европейското дюкянче, изглеждат върху него също така износени и измачкани, както вехтите; с един и същ сюртук той и приема болните, и обядва, и ходи по гости; но не от скъперничество, а от пълна немарливост към външността си.

Когато Андрей Ефимич пристигна в града, за да приеме длъжността си, „богоугодното заведение“ се намираше в ужасно

състояние. В болничните стаи, коридорите и в двора на болницата мъчно се дишаше от смрад. Болничните слуги, болногледачките и децата им спяха в стаите при болните. Оплакваша се, че ги измъчвали хлебарки, дървеници и мишки. В хирургическото отделение имаше винаги червен вятър. В цялата болница разполагаха с два скалпела и с нито един термометър, във ваните държаха картофи. Надзирателят, икономката и фелдшерът ограбваша болните, а за предишния доктор, предшественика на Андрей Ефимич, се разправяше, че тайно търгувал с болничния спирт и че си направил цял харем от болногледачките и от болните жени. В града много добре знаеха за тия неуредици и дори ги преувеличаваха, но се отнасяха към тях спокойно; едни ги оправдаваха с това, че в болницата отивали само прости хора и селянци, които не можели да бъдат недоволни, защото у дома живеели много по-лошо, отколкото в болницата; няма да ги хранят с яребици я! Други казваха за оправдание, че само общината без помощта на земството^[1] не била в състояние да издържа добра болница; слава Богу, че имало една, па макар и лоша. А учреденото отскоро земство не отваряше лечебница нито в града, нито в околността, защото градът имал вече своя болница.

След като огледа болницата, Андрей Ефимич реши, че тя е учреждение безнравствено и извънредно вредно за здравето на жителите. Според него най-умното, което можеше да се направи, беше да се пуснат болните на свобода, а болницата да се затвори. Но той разсъди, че за да се направи това, не е достатъчна само неговата воля и че това би било безполезно; ако физическата или нравствената нечистотия се изгони от едно място, тя ще премине на друго; трябва да се чака сама да се изпари. Освен това, щом хората са отворили болница и я търпят в града си, значи им трябва; предразсъдъците и всички тия житейски мръсотии и мерзости са необходими, защото с време се преработват в нещо полезно както торът в чернозем. На земята няма нищо добро, което да не е имало в първоизточника си някоя мръсотия.

След като прие длъжността си, Андрей Ефимич, както изглежда, се отнесе към неуредиците доста равнодушно. Той помоли само болничните слуги и болногледачките да не нощуват в стаите и сложи два шкафа с инструменти; а надзирателят, икономката, фелдшерът и червеният вятър в хирургията си останаха по местата.

Андрей Ефимич извънредно много обича ума и честността, но за да създаде наоколо си умен и честен живот, му липсват характер и вяра в собствената правота. Той изобщо не може да заповядва, да забранява и да настоява. Човек би казал, че е дал обет да не повишава никога глас и да не употребява повелително наклонение. Мъчно може да рече „Дай“ или „Донеси“; когато му се яде, нерешително се поизкашлюва и казва на готвачката: „Да бях пийнал чай...“ или „Да бях похапнал“. А съвсем не е по силите му да каже на надзирателя да престане да краде или да го изгони, или да премахне напълно тая непотребна паразитна длъжност. Когато го лъжат или ласкаят, или му поднасят за подпис някоя явно невярна сметка, той се изчервява като рак и се чувства виновен, но все пак подписва сметката; когато болните му се оплакват, че гладуват или страдат от грубите болногледачки, се смущава и мънка виновно:

— Добре, добре, ще видя после... Трябва да има недоразумение...

Отначало Андрей Ефимич работеше много усърдно. Той приемаше всеки ден от сутрин до обед, правеше операции и дори се занимаваше с акушерска практика. Дамите казваха за него, че бил внимателен и отлично познавал болестите — особено детските и женските. Но с време работата явно му дотегна с еднообразието и с очевидната си безполезност. Днес ще приемеш тридесет болни, а утре току-виж се трупнали тридесет и пет, вдругиден — четиридесет и така от ден на ден, от година на година, а смъртността в града не намалява и болните не престават да идват. Да окаже сериозна помощ от сутринта до обед на четиридесет приходящи болни, човек няма физическа възможност, значи, без да ще, излиза само измама. През отчетната година са били прегледани дванадесет хиляди приходящи болни, значи, просто казано, са били измамани дванадесет хиляди души. А да туряш сериозно болните в стаите и да се грижиш за тях по правилата на науката, също е невъзможно, защото правила има, но наука няма; ако ли пък речеш да не философстваш и да следваш педантично правилата, както правят другите лекари, за това са необходими преди всичко чистота и вентилация, а не мръсотия, здрава храна, а не чорба от вмирисано кисело зеле, и добри помощници, а не крадци.

Па и защо да пречиш на хората да умират, щом смъртта е нормален и законен край за всекиго? Какво от това, че някой търгащ

или чиновник щял да проживее пет-десет години повече? Ако ли пък целта на медицината е лекарствата да облекчават страданията, то неволно се натрапва въпросът: защо да ги облекчаваш? Преди всичко казват, че страданията водели човека към съвършенство, и, после, ако човечеството наистина се научи да облекчава страданията си с хапове и капки, то ще занемари съвсем религията и философията, в които досега е намирало не само защита от всякакви беди, но дори и щастие. Пушкин е изпитвал преди смъртта си страшни мъчения, горкият Хайне е лежал няколко години парализиран; защо тогава да не поболедува някой си Андрей Ефимич или Матрьона Савишна, животът на които е безсъдържателен и щеше да бъде съвсем празен и да прилича на живота на амебата, ако не бяха страданията?

Потискан от такива разсъждения, Андрей Ефимич отпусна ръце и започна да не ходи в болницата всеки ден.

[1] Местно самоуправление в селските области, но с преобладаващо участие на дворяните в дореволюционна Русия. ↑

ГЛАВА 6

Неговият живот минава така. Обикновено става сутрин към осем часа, облича се и пие чай. Сетне сядва в кабинета си да чете или отива в болницата. Тук, в болницата, в тясното тъмно коридорче са насядали амбулаторните болни, които чакат преглед. Край тях, тропайки с ботушите си по тухления под, сноват слугите и болногледачките, минават мършави болни по халати, носят мъртъвци и гърнета с нечистотии, плачат деца, духа от вратите и от прозорците. Андрей Ефимич знае, че за маларичните, туберкулозните и изобщо впечатлителните болни тая обстановка е мъчителна, но какво да се прави? В приемната го посреща фелдшерът Сергей Сергеич, дребен дебел човек с бръснато, чисто измито пълно лице, с меки плавни маниери и нови широки дрехи; той прилича повече на сенатор, отколкото на фелдшер. Той има в града извънредно голяма практика, ходи с бяла вратовръзка и се смята за по-вещ от доктора, който няма никаква практика. В ъгъла на приемната е сложена голяма икона в рамка с тежко кандило, до нея — рибарска мрежа в бял калъф, по стените са окачени портрети на архиереи, изглед от Светогорския манастир и венци от суха метличина. Сергей Сергеич е религиозен и обича благолепието. Иконата е сложена с негови средства; в неделен ден в приемната по негова заповед някой от болните чете на глас акатиста, а след четенето сам Сергей Сергеич обикаля стаите с кадилница и кади с тамян.

Болните са много, а времето — малко и затова работата се ограничава само с два-три въпроса и отпущане на някакво лекарство, като благ мехлем или рициново масло. Андрей Ефимич седи подпрял бузата си с юмрук, замислен и машинално задава въпроси. Сергей Сергеич също седи, потрива ръце и от време на време се намесва.

— Боледуваме и страдаме — казва той, — защото не се молим добре на милосърдния Господ. Да!

По време на прегледа Андрей Ефимич не прави никакви операции; той отдавна вече е отвикнал от тях и гледката на кръвта го

вълнува неприятно. Когато му се случва да разтваря устата на някое дете, за да види гърлото му, а детето крещи и се брани с ръчички, завива му се свят от шум в ушите и очите му се насълзяват. Той бърза да предпише лекарството и маха с ръце на селянката да изнесе по-скоро детето.

На прегледа бързо му дотягат плахостта на болните, тяхната глупост, близостта на благолепния Сергей Сергеич, портретите по стените и неговите собствени въпроси, които задава вече повече от двадесет години. И си отива, след като приеме пет-шест болни. Останалите приема без него фелдшерът.

С приятната мисъл, че, слава Богу, отдавна вече няма частна практика и че никой няма да му пречи, Андрей Ефимич се връща вкъщи, веднага сядна на масата в кабинета и започва да чете. Той чете много и винаги с голямо удоволствие. Половината от заплатата му отива за покупка на книги и от шестте стаи на жилището му три са затрупани с книги и със стари списания. Най-много обича съчиненията по история и по философия; по медицина се е абонира само за „Врач“, който винаги започва да чете от края. Четенето трае всеки път по няколко часа без прекъсване и не го уморява. Той чете не толкова бързо и поривисто, както четеше някога Иван Дмитрич, а бавно, с вникване и често се спира на ония места, които му допадат или които не разбира. До книгата винаги е сложено малко шише с водка и една солена краставица или ябълка от турския направо върху сукното, без чиния. Всеки половин час, без да откъсва очи от книгата, той си налива водка и я изпива, сетне, без да гледа, напипва краставицата и отхапва от нея.

В три часа предпазливо се доближава до вратата на кухнята, изкашлюва се и казва:

— Дарюшка, да бях обядвал...

След доста лошия и нечисто поднесен обяд Андрей Ефимич се разхожда из стаята си, скръстил ръце на гърдите, и мисли. Удря четири, после пет часа, а той все ходи и мисли. От време на време изскърцва кухненската врата и от нея се подава червеното сънливо лице на Дарюшка.

— Андрей Ефимич, не е ли време да пиете бира? — пита тя загрижено.

— Не, още не е време... — отговаря той. — Ще почакам... ще почакам...

Привечер обикновено идва началникът на пощата Михаил Аверянич, единственият човек в целия град, чието общество не е неприятно на Андрей Ефимич. Михаил Аверянич някога е бил богат помещик и е служил в кавалерията, но е загубил всичко и от немотия е постъпил на стари години в пощата. Изглежда бодър, здрав, има разкошни побелели бакенбарди, благовъзпитани обноски и висок приятен глас. Той е добър и чувствителен, но избухлив. Когато в пощата някой от посетителите възразява, не се съгласява или просто започне да разсъждава, Михаил Аверянич се изчервява, почва да се тресе цял и крещи с гръмовит глас: „Млък!“, така че пощата отдавна вече си е спечелила име на учреждение, в което е страшно да се ходи. Михаил Аверянич уважава и обича Андрей Ефимич за неговата образованост и за благородството на душата му, а с останалите си съграждани се държи надменно, като с подчинени.

— Ето ме и мене! — казва той, когато влиза при Андрей Ефимич. — Добър ден, драги мой! Трябва да съм ви дотегнал вече, а?

— Напротив, много се радвам — отговаря докторът. — Винаги се радвам да ви видя.

Приятелите сядат на дивана в кабинета и известно време пушат мълчаливо.

— Дарюшка, да беше ни донесла бира! — казва Андрей Ефимич.

Първата бутилка изпиват все така мълчаливо; докторът — замислен, а Михаил Аверянич — с весел, оживен израз, като човек, който има да разправи нещо много интересно. Винаги докторът почва разговора.

— Колко съжалявам — казва той бавно и тихо, поклащайки глава и без да гледа събеседника си в очите (той никога не гледа хората в очите), — колко дълбоко съжалявам, уважаеми Михаил Аверянич, че в нашия град изобщо няма хора, които да умеят и да обичат да водят умен и интересен разговор. Това за нас е грамадно лишение. Дори и интелигенцията не се издига над пошлостта; равнището на нейното развитие, уверявам ви, съвсем не е по-високо, отколкото у долното съсловие.

— Имате пълно право. Съгласен съм.

— Вие сам знаете — продължава докторът тихо и с паузи, — че в тоя свят всичко е незначително и неинтересно освен висшите духовни прояви на човешкия ум. Умът прокарва рязка граница между животното и човека, загатва за божествеността на човека и до известна степен дори му замества безсмъртието, което не съществува. Като изхождаме от това, умът е едничкият възможен източник за наслада. А ние не виждаме и не чуваме наоколо си ум — значи сме лишени от наслада. Наистина, имаме книги, но това съвсем не е същото, както живият разговор и общуването. Ако позволите да направя едно не съвсем сполучливо сравнение, книгите са ноти, а разговорът — пеене.

— Имате пълно право.

Настъпва мълчание. От кухнята излиза Дарюшка и с израз на тъпа скръб и подпряла лице с юмрук, застава на вратата, за да послуша.

— Ех! — въздиша Михаил Аверянич. — Какъв ум искате от днешните!

И той разказва как се е живяло някога здраво, весело, интересно, каква умна интелигенция имало тогава в Русия и колко високо поставяла тя понятията за чест и за приятелство. Давала пари в заем без полица и било позор да не подадеш ръка за помощ на другаря си в нужда. А какви походи имало тогава, какви приключения, схватки, какви другари, какви жени! А Кавказ — какъв необикновен край! А жената на един дружинен командир, странна жена, обличала офицерски дрехи и отивала вечер в планината сама, без водач. Разправяли, че имала любов в аулите с някакъв тамошен княз.

— Царице небесна, майчице... — въздиша Дарюшка.

— А как пиеха! Как ядяха! А какви либерали бяха!

Андрей Ефимич слуша и не чува; мисли за нещо и посръбва бира.

— Аз често сънувам умни хора и че говоря с тях — казва той неочаквано, като прекъсва Михаил Аверянич. — Моят баща ми даде отлично образование, но под влиянието на идеите от шестдесетте години ме накара да стана лекар. Струва ми се, че ако тогава не бях го послушал, сега щях да съм в центъра на умственото движение. Навярно щях да бъда член на някой факултет. Разбира се, и умът не е вечен и преминава, но вие знаете вече защо имам склонност към него. Животът е досаден капан. Когато мислещият човек възмъжее и

съзнанието му узрее, той неволно се чувства като в капан, от който няма изход. И наистина против волята му някакви случайности са го извикали от небитието в живота... За какво? Поиска ли да узнае смисъла и целта на съществуването си, не му казват или пък му казват безсмислици; той хлопа — не му отварят; идва при него смъртта — също против волята му. И ето, както в затвора хората, свързани от общо нещастие, се чувстват по-добре, когато се събират заедно, така и в живота не забелязваш капана, когато хората, склонни към анализ и обобщения, се събират заедно и прекарват времето си в размяна на горди, свободни идеи. В този смисъл умът е незаменима наслада?

— Имате пълно право.

Без да гледа събеседника си в очите, тихо и с паузи Андрей Ефимич продължава да говори за умните хора и за разговорите с тях, а Михаил Аверянич го слуша внимателно и се съгласява с него: „Имате пълно право“.

— Ами не вярвате ли в безсмъртието на душата? — пита изведнъж началникът на пощата.

— Не, уважаеми Михаил Аверянич, не вярвам и нямам основание да вярвам.

— Да си призная, и аз се съмнявам, макар впрочем да имам такова чувство, като че ли никога няма да умра. Ей, мисля си, дърто магаре, време е да мреш! А в душата ми някакво гласче казва: не вярвай, няма да умреш!...

Малко след девет часа Михаил Аверянич си отива. Когато облича шубата си в антрето, той казва с въздишка:

— Все пак в каква затънтена провинция ни е хвърлила съдбата. Най-досадното е, че тук ще трябва да мрем. Ех!...

ГЛАВА 7

След като изпраща приятеля си, Андрей Ефимич сядна на масата и започва отново да чете. Тишината на вечерта и сетне на нощта не се нарушава нито от един звук и времето като че ли спира и замира заедно с доктора над книгата и като че ли не съществува нищо освен тая книга и лампата със зелен абажур. Грубото селско лице на доктора постепенно се озарява от усмивка на умиление и на възторг пред движенията на човешкия ум. „О, защо човек не е безсмъртен? — мисли той. — За какво са мозъчните центрове и гънки, за какво са зрението, речта, самочувствието, геният, щом на всичко това е съдено да отиде в земята и в края на краищата да изстине заедно със земната кора, а след това да се върти безсмислено и без цел милиони години със земята около слънцето? За да изстине и след това да се върти, съвсем не е необходимо да се измъкна от небитието човекът с неговия висок, почти божествен ум и сетне, като за подигравка, да се превръща в пръст.

Обмяна на веществата! Но каква страхливост е да се утешаваш с тоя сурогат на безсмъртието! Безсъзнателните процеси, които стават в природата, са по-долу дори от човешката глупост, защото в глупостта има все пак съзнание и воля, а в процесите — абсолютно нищо. Само страхливецът, у когото има повече страх от смъртта, отколкото достойнство, може да се утешава с това, че тялото му щяло след време да живее в тревата, в камъка, в жабата... Да виждаш безсмъртието си в обмяната на веществата, е толкова чудновато, колкото да предричаш бляскаво бъдеще на калъфа, след като скъпата цигулка се е строшила и е станала негодна“.

Когато бие часовникът, Андрей Ефимич се обляга в креслото и затваря очи, за да помисли малко. И без да ще, под влияние на добрите мисли, прочетени в книгите, хвърля поглед върху своето минало и настояще. Миналото е грозно, по-добре да не си спомня за него. А настоящето е същото, каквото и миналото. Той знае, че в това време, когато мислите му летят заедно с изстудената земя около слънцето,

редом до жилището му в големия болничен корпус хората се измъчват от болести и от физическа нечистота; някой може би не спи и се бори с насекомите; друг се заразява от червен вятър или стене от премного стегната превръзка; може би болните играят карти с болногледачките и пият водка. През отчетната година са били измамани дванадесет хиляди души; цялото болнично дело, както и преди двадесет години, е изградено върху кражба, дрязги, клюки, роднинство, върху грубо шарлатанство и болницата е все така безнравствено учреждение, извънредно вредно за здравето на жителите. Той знае, че в стая № 6 Никита бие болните и че Мойсейка ходи всеки ден из града и събира милостиня.

Но, от друга страна, много добре му е известно, че през последните двадесет и пет години медицината е претърпяла приказна промяна. Когато учеше в университета, струваше му се, че медицината скоро ще бъде сполетяна от съдбата на алхимията и на метафизиката, а сега, когато чете нощем, медицината го трогва и събужда в него учудване и дори възторг. Наистина, какъв неочакван блясък, каква революция! Благодарение на антисептиката днес се правят операции, които великият Пирогов е смятал за невъзможни дори *in spe*^[1]. Обикновени земски лекари се решават да правят резекция на коленната става, на сто кесарови сечения има само един смъртен случай, а бъбречната болест се смята за такава дреболия, че за нея дори не се пише. Радикално се лекува сифилисът. А теорията за наследствеността, хипнозата, откритията на Пастър и на Кох, хигиената със статистика, а нашата руска земска медицина? Психиатрията със сегашната класификация на болестите, със своите методи за разпознаване и лекуване — всичко това в сравнение с онова, което е било, е цял Елбрус. Сега не поливат главите на лудите със студена вода и не им слагат усмирителна риза; държат ги човешки и дори според вестниците уреждали за тях представления и балове. Андрей Ефимич знае, че при сегашните възгледи и вкусове такава мерзост, като стая № 6, е възможна само на двеста версти от железницата, в едно градче, дето кметът и всички общински съветници са полуграмотни еснафи и виждат в лекаря жрец, комуто трябва да вярват без никаква критика, дори да налива в устата разтопен калай; а на друго място публиката и вестниците отдавна биха направили на парчета тая малка бастилия.

„Но какво? — сам се пита Андрей Ефимич и отваря очи. — Какво все пак? И антисептика, и Кох, и Пастър, а същността на работата съвсем не се е променила. Заболяванията и смъртността са същите. За лудите се уреждат балове и представления, а на свобода все пак не ги пускат. Значи всичко е празна работа и суета и между най-добрата виенска клиника и моята болница всъщност няма никаква разлика“.

Но скръбта и някакво чувство, подобно на завист, му пречат да бъде равнодушен. Това навярно е от умората. Натезалата му глава се скланя към бирата, той слага ръце под лицето си, за да му бъде по-меко, и мисли:

„Аз служа на едно вредно дело и получавам заплата от хора, които мамя; аз не съм честен. Но нали поначало съм нищо, аз съм само частица от необходимото социално зло: всички околийски чиновници са вредни и получават напразно заплати... Значи за своята нечестност съм виновен не аз, а времето... Да бях се родил двеста години по-късно, щях да бъда друг“. Когато часовникът бие три, той гаси лампата и отива в спалнята. Не му се спи.

[1] В бъдещето (лат.). ↑

ГЛАВА 8

Преди около две години земството се поотпусна и постанови да се дават всяка година триста рубли помощ за засилване на медицинския персонал в градската болница и в помощ на Андрей Ефимич градското управление назначи околийския лекар Евгений Фьодорич Хоботов. Той е още млад човек — няма и тридесет години, — висок брюнет с широки скули и малки очички, прадедите му сигурно не са били руси. Той пристигна в града без петак, с малко куфарче и заедно с една млада грозна жена, която нарича своя готвачка. Тая жена има дете кърмаче. Евгений Фьодорич ходи с фуражка с козирка и с високи ботуши, а зиме — с полушубка. Той се е сприятелил с фелдшера Сергей Сергеич и с ковчезника, а останалите чиновници нарича, кой знае защо, аристократи и страни от тях. В цялото си жилище има само една книга — „Най-новите рецепти на виенската клиника през 1881 година“. Когато отива при болен, винаги взема и тази книга. Вечер в клуба играе бiliarд, а картите не обича. Много често употребява в разговора думи като „усукване“, „приказки с оцет“, „стига си ме баламосвал“ и т.н.

В болницата ходи два пъти седмично, обхожда стаите и приема болни. Пълната липса на антисептика и вендузи го възмуцава, но той не прави нововъведения, за да не оскърби с това Андрей Ефимич. Колегата си, Андрей Ефимич, смята за стар хитрец, подозира го, че има много пари, и тайно му завижда. На драго сърце би заел службата му.

ГЛАВА 9

Една пролетна вечер в края на март, когато снегът се беше вече стопил и в болничната градина пееха скорци, докторът излезе да изпрати до портата приятеля си, началника на пощата. Точно тогава в двора влизаше Мойсейка, който се връщаше от просия. Той беше гологлав и с плитки галоши на бос крак, а в ръцете си държеше малка торбичка с милостиня.

— Дай една копейка! — обърна се той към доктора, треперейки от студ и усмихнат.

Андрей Ефимич, който никога не можеше да отказва, му подаде десет копейки.

„Колко лошо е това — помисли той, когато погледна босите му нозе с мършави червени глезени. — А пък е мокро“.

И подбуждан от чувство, подобно на жалост и на гнусливост, влезе в пристройката след евреина, като поглеждаше ту плешивата му глава, ту глезените му. При влизането на доктора от купчината вехтории скочи Никита и застана мирно.

— Здравей, Никита — каза меко Андрей Ефимич. — Да бяхме дали на тоя евреин ботуши, защото ще настине.

— Слушам, ваше високоблагородие. Ще доложа на надзирателя.

— Моля ти се. Помоли го от мое име. Кажу, че аз моля.

Вратата на стаята беше отворена. Иван Дмитрич лежеше на кревата; облегнат на лакът, той се вслушваше с тревога в чуждия глас и изведнъж позна доктора. Цял се затресе от гняв, скочи и с червено зло лице, с изблещени очи се завтече към средата на стаята.

— Докторът дойде! — извика той и се разсмя високо. — Най-после! Господа, поздравявам ви, докторът ни удостоява с посещението си! Проклет гад! — изпищя той и с ярост, каквато никога още не бяха виждали в стаята, тупна с крак. — Да се убие тая гад! Не, малко е да се убие! Да се удави в нужника!

Андрей Ефимич, който чу това, надникна от коридора в стаята и попита меко:

— Защо?

— Защо ли? — извика Иван Дмитрич, като се доближи до него заканително и конвулсивно се загърна в халата си. — Защо ли? Крадец! — продума той с погнуса и сбра устните си така, като че искаше да плюне. — Шарлатанин! Палач!

— Успокойте се — каза Андрей Ефимич с виновна усмивка. — Уверявам ви, че никога нищо не съм крал, а за другото сигурно силно преувеличавате. Виждам, че ми се сърдите. Успокойте се, моля ви се, ако можете, и кажете хладнокръвно: защо ми се сърдите?

— А защо ме държите тук?

— Защото сте болен.

— Да, болен. Но нали десетки, стотици луди се разхождат на свобода, защото вашето невежество е неспособно да ги отличи от здравите. Защо тогава аз и ето тия нещастници трябва да бъдем затворени тук за всички като изкупителни жертви? Вие, фелдшерът, надзирателят и цялата ви болнична стан сте в нравствено отношение неизмеримо по-долу от всекиго от нас, защо тогава ние сме затворени, а вие не? Къде е логиката?

— Нравственото отношение и логиката нямат нищо общо с това. Всичко зависи от случая. Когато са затворили, той стои, а когато не са затворили, той се разхожда, и толкоз. В това, че аз съм доктор, а вие сте душевноболен, няма нито нравственост, нито логика, то е само празна случайност.

— Тия глупости не ги разбирам... — глухо продума Иван Дмитрич и седна на кревата.

Мойсейка, когато Никита се посвени да претърси в присъствието на доктора, наслага на леглото си късчета хляб, листчета хартии и кокалчета и все още разтреперан от студ, започна да говори нещо бързо и напевно на еврейски. Вероятно си въобразяваше, че е отворил бакалничка.

— Пуснете ме — кама Иван Дмитрич и гласът му трепна.

— Не мога.

— Но защо? Защо?

— Защото това не зависи от мене. Разсъдете, каква полза ще имате, ако ви пусна? Вървете. Ще ви арестуват гражданите или полицията и ще ви върнат тук.

— Да, да, това е вярно... — продума Иван Дмитрич и потърка челото си. — Това е ужасно! Но какво да правя? Какво?

Гласът на Иван Дмитрич и младото му умито лице с гримаса се хареса на Андрей Ефимич. Поиска му се да приласкае младия човек и да го успокои. Той седна до него на леглото, помисли и каза:

— Вие питате какво да правите. Най-доброто във вашето положение е да избягате от тук. Но за съжаление е безполезно. Ще ви заловят. Когато обществото се предпазва от престъпници, от психически болните и изобщо неудобните хора, то е непобедимо. Остава ви само едно: да се успокоите, като съзнаете, че вашето стоене тук е необходимо.

— То на никого не е потрябвало.

— Щом има затвори и лудници, все някой трябва да бъде затворен в тях. Ако не сте вие, ще бъда аз, ако не съм аз — някой трети. Почакайте, когато в далечното бъдеще престанат да съществуват затворите и лудниците, тогава не ще има нито решетки по прозорците, нито халати. Разбира се, това време рано или късно ще настъпи.

Иван Дмитрич се усмихна подигравателно.

— Шегувате се — той присви очи. — Такива господа, като вас и вашия помощник Никита, не ги е грижа за бъдещето, но бъдете уверен, уважаеми господине, ще настанат по-добри времена! Може би се изразявам пошло, смейте се, но ще изгрее зората на новия живот, ще възтържествува правдата и на нашата улица ще настъпи празник. Аз няма да го дочакам, ще пукна, но затова пък нечий внуци ще го дочакат. Приветствам го от все сърце и се радвам, радвам се за тях! Напред! Бог да ви помага, приятели!

Иван Дмитрич се изправи с блеснали очи, протегна ръце към прозореца и продължи с развълнуван глас:

— Иззад тия решетки ви благославям! Да живее правдата! Радвам се!

— Аз не намирам особена причина за радост — каза Андрей Ефимич, на когото жестът на Иван Дмитрич се стори театрален и същевременно много се хареса. — Затвори и лудници няма да има и правдата, както се изразихте вие, ще възтържествува, но нали същността на нещата не ще се промени, законите на природата ще останат все същите. Хората ще боледуват, ще остаряват и ще умират също така, както и сега. Каквато и великолепна зора да осветява вашия

живот, все пак в края на краищата ще ви заковат в ковчега и ще ви хвърлят в трапа.

— Ами безсмъртието?

— Ех, оставете!

— Вие не вярвате, а пък аз вярвам. У Достоевски или Волтер някой казва, че ако нямаше Бог, хората щяха да го измислят. А пък аз дълбоко вярвам, че ако няма безсмъртие, рано или късно великият човешки ум ще го изнамери.

— Добре казано — продума Андрей Ефимич и се усмихна със задоволство. — Добре е, че вярвате. С такава вяра човек може да живее безгрижно, дори и да е зазидан в стената. Получили ли сте някъде образование?

— Да, следвах университета, но не го завърших.

— Вие сте човек, който мисли и се задълбочава. При всяка обстановка можете да намирате успокоение в самия себе си. Свободното и дълбоко мислене, което се стреми към проумяване на живота, и пълното презрение към глупавата суета на света — ето две блага, по-висши от които човек никога не е познавал. И вие можете да ги притежавате, макар и да живеете зад три решетки. Диоген е живял в бъчва, но е бил по-щастлив от всички земни царе.

— Вашият Диоген е бил глупак — мрачно продума Иван Дмитрич. — Какво ми разправяте за Диоген и за някакво проумяване! — разсърди се той изведнъж и скочи. — Аз обичам живота, обичам го страстно! Аз страдам от мания за преследване, страдам от постоянен мъчителен страх, но има минути, когато ме обзема жажда за живот, и тогава се боя да не полудея. Ужасно искам да живея, ужасно!

Той се разходи развълнувано из стаята и каза, снишил глас:

— Когато мечтая, спохождат ме призраци. Идват при мене някакви хора, чувам гласове, музика и ми се струва, че бродя из някакви гори по брега на морето, и толкова страстно ми се иска лутане, цел... Кажете ми, какво ново има там? — попита Иван Дмитрич. — Как е там?

— За града ли искате да знаете или изобщо?

— Отначало ми разкажете за града, а после изобщо.

— Е, добре. В града е мъчително скучно... Няма с кого да размениш дума, няма кого да послушаш. Нови хора няма. Впрочем неотдавна пристигна един млад лекар. Хоботов.

— Той пристигна още по мое време. Как е, подлец ли е?

— Да, некултурен човек. Чудно нещо, знаете ли... Ако се съди по всичко, в нашите столици няма умствен застои, има движение — значи там трябва да има истински хора, но, кой знае защо, от там винаги ни пращат такива, че да не ги погледнеш. Нещастен град!

— Да, нещастен град! — въздъхна Иван Дмитрич и се засмя. — А изобщо какво има? Какво пишат във вестниците и в списанията?

В стаята беше вече тъмно. Докторът стана и прав започна да разказва какво пишат в чужбина и в Русия и каква насока на мисълта се забелязва днес. Иван Дмитрич слушаше внимателно и задаваше въпроси, но изведнъж като че си спомни нещо ужасно, хвана се за главата и легна на леглото гърбом към доктора.

— Какво ви стана? — попита Андрей Ефимич.

— Няма да чуете от мене вече нито една дума! — каза грубо Иван Дмитрич. — Оставете ме!

— Но защо?

— Казвам ви: оставете ме! За какъв дявол?

Андрей Ефимич сви рамене, въздъхна и излезе. Когато минаваше през коридора, каза:

— Да беше разтребил тук, Никита... Ужасно тежка миризма!

— Слушам, ваше високоблагородие.

„Какъв приятен млад човек! — мислеше Андрей Ефимич, когато се прибираше вкъщи. — През цялото време, откак живея тук, това е като че първият, с когото можеш да поприказваш. Умее да разсъждава и се интересува тъкмо от онова, от което трябва“.

Когато четеше и сетне, когато си лягаше да спи, през цялото време мислеше за Иван Дмитрич, а когато се събуди на другия ден сутринта, спомни си, че снощи се бе запознал с един умен и интересен човек, и реши да го навести още веднъж при първа възможност.

ГЛАВА 10

Иван Дмитрич лежеше в същата поза както вчера, обхванал глава с ръце и подвил нозе. Лицето му не се виждаше.

— Здравейте, приятелю — каза Андрей Ефимич. — Не спите ли?

— Преди всичко не съм ви приятел — продума Иван Дмитрич, заровил глава във възглавницата, — а, после, напразно се опитвате, няма да изтръгнете от мене нито дума.

— Чудно... — промърмори Андрей Ефимич смутено. — Вчера разговаряхме толкова мирно, но вие, кой знае защо, се обидихте и изведнъж прекъснахте разговора... Вероятно съм се изразил някак си нетактично или може би съм изказал някоя мисъл, която противоречи на вашите убеждения...

— Да не би да мислите, че ви повярвах? — каза Иван Дмитрич, като се повдигна и погледна доктора подигравателно и с тревога: очите му бяха зачервени. — Можете да отидете да шпионирате и да подпитвате на друго място, а тук нямате работа. Аз още вчера разбрах за какво идвахте.

— Чудна фантазия! — усмихна се докторът. — Значи смятате, че съм шпионин?

— Да, смятам... Шпионин или доктор, когото са пратили да ме подпитва — все тая.

— Ах, какъв сте наистина, извинете... чудак!

Докторът седна на табуретката до леглото и поклати с укор глава.

— Но да допуснем, че имате право — каза той. — Да допуснем, че аз ще се хвана предателски за някоя ваша дума, за да ви предам на полицията. Ще ви арестуват и после ще ви съдят. Но нима в съда и в затвора ще ви бъде по-зле, отколкото тук? Ако ви изпратят на заточение и дори на каторга, нима това е по-лошо, отколкото да бъдете затворен в тая пристройка? Струва ми се, че не е по-лошо... От какво тогава ще се страхувате?

Изглежда, тия думи подействаха на Иван Дмитрич. Той седна спокойно.

Минаваше четири часа вечерта — часа, когато Андрей Ефимич обикновено се разхождаше у дома си из стаите и Дарюшка го питаше няма ли вече да пие бира. Вън времето беше тихо, ясно.

— А пък аз следобед излязох да се поразходя и ето, отбих се при вас, както виждате — каза докторът. — Истинска пролет е.

— Сега кой месец е? Март? — попита Иван Дмитрич.

— Да, крайт на март.

— Кално ли е навън?

— Не, немного. В градината има вече пътечки.

— Сега да можеше човек да се разходи с каляска някъде вън от града — каза Иван Дмитрич, потърквайки червените си очи, сякаш се събуждаше от сън, — после да се върне у дома, в топлия приветлив кабинет, и... да се полекува при добър доктор от главоболието си... Отдавна вече не съм водил човешки живот. А тук е обратно! Нетърпимо обратно!

След снощната възбуда той беше уморен и отпуснат и говореше без желание. Пръстите му трепереха и по лицето му се виждаше, че го боли силно глава.

— Между топлия приветлив кабинет и тая стая няма никаква разлика — каза Андрей Ефимич. — Спокойствието и задоволството на човека не са вън от него, а в него самия.

— Тоест? Как?

— Обикновеният човек очаква доброто или лошото от вън, тоест от каляската и от кабинета, а мислещият — от самия себе си.

— Вървете проповядвайте тая философия в Гърция, където е топло и лъха на портокали, а тук тя не отговаря на климата. С кого говорех за Диоген? С вас ли беше?

— Да, вчера с мене.

— Диоген не е имал нужда от кабинет и от топло помещение; там и без това е горещо. Лежи си в бъчвата и яде портокали и маслини. А я да живееше в Русия не през декември, а през май, щеше да иска в стая. Сигурно би се сгърчил от студ.

— Не. Студът, както и изобщо всяка болка, може да не се усеща. Марк Аврелий казва: „Болката е живата представа за болката. Направи усилие на волята си, за да промениш тая представа, отхвърли я, престани да се оплакваш и болката ще изчезне“. Това е вярно. Мъдрецът или просто мислещият, задълбочен човек се отличава тъкмо

по това, че презира страданието; той винаги е доволен и не се чуди на нищо.

— Значи аз съм идиот, защото страдам, не съм доволен и се чудя на човешката подлост.

— Не бива да говорите така. Ако вниквате по-често, ще разберете колко нищожно е всичко външно, което ни вълнува. Трябва да се стремим към проумяване на живота, а в това проумяване е истинското благо.

— Проумяване... — намръщи се Иван Дмитрич. — Външно, вътрешно... Извинете, не разбирам това. Зная само — каза той, като се изправи и погледна сърдито доктора, — зная, че Бог ме е създал от топла кръв и нерви, да-а! А органичната тъкан, ако е жизнеспособна, трябва да реагира на всяко раздразнение. И аз реагирам! На болката отвърщам с вик и сълзи, на подлостта — с негодувание, на мерзостта — с погнуса. Според мене тъкмо това се нарича живот. Колкото по-низш е организъмът, толкова по-малко чувствителен е и толкова по-слабо отвърща на раздразнението, а колкото по-висш е, толкова по-възприемчив е и по-енергично реагира на действителността. Как да не знаете това? Доктор, а не знае такива прости работи! За да презираш страданието, да бъдеш винаги доволен и да не се чудиш на нищо, трябва да стигнеш ето до това състояние — и Иван Дмитрич посочи дебелия, плувнал в тлъстини селянин — или да се калиш със страдания дотам, че да загубиш всяка чувствителност към тях, тоест да престанеш да живееш. Извинете, аз не съм мъдрец, не съм философ — продължи Иван Дмитрич ядосано — и не разбирам нищо от тия работи. Не съм в състояние да разсъждавам.

— Напротив, вие разсъждавате отлично.

— Стоиците, които вие пародирате, са били забележителни хора, но учението им е замръзнало още преди две хиляди години и не е помръднало нито йота напред и няма да помръдне, защото е непрактично и нежизнено. То е имало успех само сред малцинството, което прекарва живота си в старателно учене и наслаждаване от всякакви учения, а мнозинството не го е разбирало. Учението, което проповядва равнодушие към богатството, към удобствата на живота, презрение към страданията и към смъртта, е съвсем неразбираемо за грамадното мнозинство, защото мнозинството не е познавало никога нито богатство, нито удобства в живота; а да презира страданията, би

значило за него да презира самия живот, защото цялото същество на човека се състои от усещания на глад, студ, оскърбления, загуби и хамлетовски страх пред смъртта. В тия усещания е целият живот: той може да ти тежи, можеш да го мразиш, но не да го презираш. Да, така е, повтарям, учението на стоиците никога не може да има бъдеще, а прогресират, както виждате, от паметивека до днес — борбата, възприемчивостта към болката, способността да се отвръща на раздражението...

Иван Дмитрич изведнъж загуби нишката на мислите си, спря се и ядосано потърка чело.

— Исках да кажа нещо важно, а се обърках — каза той. — За какво говорех? Да! Та ето, казвам: някой от стоиците сам се бил продал в робство, за да откупи свой ближен. Ето, виждате ли, значи и стоикът е реагирал на раздражението, защото за една такава великодушна постъпка, каквато е самоунищожението заради ближния, е необходима възмутена, отзивчива душа. Аз забравих тук в затвора всичко, което съм учил, иначе щях да си спомня още нещо. Ами ако вземем Христос? Христос е отвръщал на действителността, като е плакал, усмихвал се е, скърбял е, гневил се е, дори е тъгувал; той не с усмивка е отивал към страданията и не е презирал смъртта, а се е молил в Гетсиманската градина да го отмине тая чаша.

Иван Дмитрич се засмя и седна.

— Да речем, че спокойствието и доволството на човека са не извън, а в самия него — каза той. — Да речем, че трябва да презираме страданията и да не се чудим на нищо. Но вие на какво основание проповядвате това? Мъдрец ли сте? Философ ли сте?

— Не, не съм философ, но всеки трябва да проповядва това, защото то е разумно.

— Не, искам да зная защо се смятате компетентен по въпроса за проумяването, презрението към страданията и прочие. Нима сте страдали някога? Имате ли представа за страданията! Позволете: като дете били ли са ви?

— Не, моите родители изпитваха отвращение към телесните наказания.

— А моят баща ме биеше жестоко. Баща ми беше груб, хемороидален чиновник с дълъг нос и с жълта шия. Но да говорим за вас. През целия ви живот никой не ви е докоснал с пръст, никой не ви е

плашил, не ви е докарвал до затъпяване; вие сте здрав като бик. Расли сте под крилцето на баща си и сте се учили на негова сметка, а веднага след това сте пипнали синекура. Повече от дванадесет години сте живели в безплатно жилище с отопление, с осветление, с прислуга и при това сте имали право да работите, както и колкото обичате, ако щете, и да не вършите нищо. По природа сте човек ленив, неподвижен и затова сте се мъчили да нареждате живота си така, че нищо да не ви смуцава и да не ви размърдва от мястото ви. Работата сте предали на фелдшера и на другата сган, а вие сте стояли на топло и на спокойствие, пестели сте пари, прочитали сте по някоя книга, угаждали сте си и с размишления за разни възвишени глупости, и (Иван Дмитрич погледна червения нос на доктора) с попийване. С една дума, не сте видели живота и съвсем не го познавате, а с действителността сте се запознали само теоретически. А презирате страданията и не се чудите на нищо по една много проста причина: суета на суетите, външното и вътрешното презрение към живота, към страданията и към смъртта, проумяването, истинското благо — всичко това е философия, която най-добре подхожда на руския мързеливец. Ще видите например как селянинът бие жена си. Защо да се намесвате? Нека я бие, все едно — и двамата рано или късно ще умрат; при това оня, който бие, оскърбява с побоя не оногова, когото бие, а сам себе си. Да пиянстваш, е глупаво, неприлично — но и да пиеш, ще умреш, и да не пиеш, ще умреш. Идва някоя селянка, болят я зъбите... Какво от това? Болката е представата за болката и при това без болести не може да се живее на тоя свят, всички ще умрем, затова върви си, жено, не ми пречи да мисля и да пия водка. Някой млад човек иска съвет, какво да прави, как да живее; преди да му отговори, друг би се замислил, а у вас отговорът вече е готов: стреми се към проумяване и към истинското благо. А какво нещо е това фантастично „истинско благо“? Няма отговор, разбира се. Нас ни държат тук зад решетки, оставят ни да гнием, изтезават ни, но това е прекрасно и разумно, защото между тая стая и топлия приветлив кабинет няма никаква разлика. Удобна философия: и не работиш нищо, и съвестта ти е чиста, и се чувстваш мъдрец... Не, господине, това не е философия, не е мислене, не е широта на възгледите, а е леност, факирство, самоприспиване... Да! — пак се разсърди Иван Дмитрич. —

Презирате страданието, а ако си притиснете пръста на вратата, сигурно ще изревете колкото ви глас държи!

— А може би няма да ревна — каза Андрей Ефимич с кротка усмивка.

— Да, как не! А ето, ако ви свие паралич или, да речем, някой глупак и нахал, използвайки положението и чина си, ви оскърби публично и вие знаете, че това ще му се размине безнаказано, е, тогава бихте разбрали какво значи да отпращаш другите към проумяване и към истинско благо.

— Това е оригинално — каза Андрей Ефимич, като се смееше от удоволствие и потриваше ръце. — Приятно ме изненадва вашата склонност към обобщаване, а моята характеристика, която току-що благоволихте да направите, е просто блестяща... Да си призная, разговорът с вас ми доставя грамадно удоволствие. Е, аз ви изслушах, сега благоволете и вие да ме изслушате.

ГЛАВА 11

Тоя разговор продължи още около час и както изглежда, направи дълбоко впечатление на Андрей Ефимич. Той започна да посещава пристройката всеки ден. Ходеше там и сутрин, и следобед и често пъти вечерната тъмнина го заварваше в разговор. Отначало Иван Дмитрич се плашеше от него, подозираше го в зъл умисъл и откровено изказваше своята враждебност, но сетне свикна и смени рязкото си държане със снизходително-иронично.

Скоро из болницата се разнесе мълвата, че доктор Андрей Ефимич започнал да посещава стая № 6. Никой — нито фелдшерът, нито болногледачките — не можеше да разбере за какво ходеше той там, защо оставаше там цели часове, за какво говореше и защо не пишеше рецепти. Постъпките му изглеждаха чудновати. Михаил Аверянич често пъти не го намираще вкъщи, което по-рано никога не беше се случвало, и Дарюшка беше много смутена, защото докторът пиеше бирата си вече не в определеното време и понякога дори закъсняваше за обяд.

Веднъж, в края на юни, доктор Хоботов дойде по някаква работа при Андрей Ефимич; тъй като не го намери вкъщи, тръгна да го търси из двора; тук му казаха, че старият доктор отишъл при душевноболните. Когато влезе в пристройката и се спря в коридора, Хоботов чу следния разговор:

— Ние никога няма да се разберем и вие няма да сполучите да ме спечелите за своята вяра — казваше ядосано Иван Дмитрич. — Вие никак не познавате действителността и никога не сте страдали, а само като пианица сте се хранили около чуждите страдания, а пък аз съм страдал непрекъснато от деня на раждането си до днес. Затова казвам откровено: аз смятам, че съм по-горе от вас и по-компетентен във всяко отношение. Не сте вие, който ще ме учите.

— Съвсем нямам претенция да ви спечеля за своята вяра — продума Андрей Ефимич тихо и със съжаление, че не искат да го разберат. — И не е там работата, приятелю. Работата не е там, че вие

сте страдали, а аз не. Страданието и радостите са преходни; да ги оставим. А работата е там, че ние с вас мислим; ние виждаме един в друг хора, които са способни да мислят и да разсъждават, и това ни прави солидарни, колкото и различни да са възгледите ни. Ако знаехте, приятелю, колко са ми дотегнали общото безумие, бездарността, тъпотата и с каква радост говоря всеки път с вас. Вие сте умен човек и аз ви се наслаждавам.

Хоботов откряна малко вратата и надникна в стаята; Иван Дмитрич с платнена шапка и доктор Андрей Ефимич бяха седнали един до друг на леглото. Лудият гримасничеше, потръпваше и конвулсивно се увиваше в халата си, а докторът седеше неподвижно, отпуснал глава, и лицето му беше червено, безпомощно, тъжно. Хоботов сви рамене, усмихна се и се спогледа с Никита. Никита също сви рамене.

А на другия ден Хоботов отиде в пристройката заедно с фелдшера. Двамата останаха в коридора и подслушваха.

— А нашият старец, както изглежда, съвсем я е оплескал! — каза Хоботов на излизане от пристройката.

— Господи, помилуй нас, грешните! — въздъхна благолепният Сергей Сергеич, като заобикаляше грижливо локвите, за да не изцапа ярко лъснатите си ботуши. — Да си призная, уважаеми Евгений Фьодорович, аз отдавна очаквах такова нещо.

ГЛАВА 12

След това Андрей Ефимич почна да забелязва наоколо си някаква тайнственост. Слугите, болногледачките и болните, когато го срещаха, го поглеждаха въпросително и сетне си шепнеха. Маша, малката дъщеря на надзирателя, която той обичаше да среща в болничната градина, сега, когато се доближаваше с усмивка към нея, за да я помилва по главичката, кой знае защо, бягаше от него. Началникът на пощата, Михаил Аверянич, когато го слушаше, вече не казваше: „Имате пълно право“, а бърбореше с необяснимо смущение: „Да, да, да...“ и го гледаше замислено и тъжно; кой знае защо, той започна да съветва приятеля си да се откаже от водката и от бирата, но като човек деликатен не го казваше направо, а със загатвания, като разправяше ту за един дружинен командир, отличен човек, ту за полковия свещеник, славен човек, които пиели и се разболели, но след като престанали да пият, оздравели напълно. Два-три пъти идва при Андрей Ефимич колегата му Хоботов; той също го съветваше да остави спиртните напитки и без всякакъв видим повод му препоръча да вземе калиев бромид.

През август Андрей Ефимич получи от кмета писмо с молба да се яви по твърде важна работа. Когато пристигна в определеното време в управлението, Андрей Ефимич намери там началника на полковото окръжие, щатния надзирател на околийското училище, един член на съвета, Хоботов и още един пълен светлорус господин, когото му представиха като доктор. Тоя доктор с полско, мъчно произносимо презиме живеел на тридесет версти от града, в конезавода, и се намирал сега в града пътъом.

— Тук имаме едно заявленище от вашето ведомство — обърна се общинският съветник към Андрей Ефимич, след като всички се здрависаха и седнаха около масата. — Ето, Евгений Фьодорович казва, че за аптеката било малко тясно в главния корпус и че трябва да се премести в някоя от пристройките. Разбира се, това е лесно, може да се

премести, но главната причина е, че пристройката ще трябва да се ремонтира.

— Да, без ремонт няма да мине — каза Андрей Ефимич, след като помисли. — Ако например се приспособи ъгловото крило за аптека, за това, смятам, ще потрябват минимум около петстотин рубли. Непроизводителен разход.

Помълчаха малко.

— Имах честта да докладвам вече преди десет години — продължи Андрей Ефимич с тих глас, — че тая болница в сегашния ѝ вид за града е лукс, който не е по средствата му. Тя е строена през четиридесетте години, но тогава средствата бяха по-други. Градът харчи премного за ненужни строежи и излишни длъжности. Мисля, че с тия пари при други условия биха могли да се издържат две образцови болници.

— Тогава нека да въведем тия други условия — каза живо общинският съветник.

— Аз имах честта да ви докладвам: предайте медицинския отдел под ведомството на земството.

— Да, дайте на земството парите, а то ще ги открадне — засмя се русият доктор.

— Както му е редът — съгласи се общинският съветник и също се засмя.

Андрей Ефимич погледна апатично и мътно русия доктор и каза:

— Трябва да бъдем справедливи.

Пак помълчаха. Донесоха чай. Началникът на полковото окръжие, кой знае защо, много смутен, докосна през масата ръката на Андрей Ефимич и каза:

— Съвсем ни забравихте, докторе. Впрочем вие сте монах: карти не играете, жени не обичате. Отегчително ви е с хора като нас.

Всички заговориха за това, колко отегчително е за един порядъчен човек да живее в тоя град. Нито театър, нито музика, а на последната танцувална вечеринка в клуба имало около двадесет дами и само двама кавалери. Младежта не танцувала, а през цялото време се трупала около бюфета или играела карти. Андрей Ефимич започна бавно и тихо, без да гледа никого, да говори колко тъжно е, колко дълбоко тъжно е, че гражданите хабят жизнената си енергия, сърцето и ума са за карти и клюки и не са способни и не искат да прекарват

времето си в интересен разговор и в четене, не искат да се ползват от насадите, които дава умът. Само умът е интересен и забележителен, а всичко друго е дребно и низко. Хоботов слушаше колегата си внимателно и изведнъж попита:

— Андрей Ефимич, коя дата сме днес?

След като получи отговор, той и русият доктор започнаха с тон на екзаминатори, които усещат, че са несръчни, да питат Андрей Ефимич кой ден е днес, колко дни има в годината и вярно ли е, че в стая №6 живеел някакъв необикновен пророк.

В отговор на последния въпрос Андрей Ефимич се изчерви и каза:

— Да, това е един болен, но интересен млад човек.

Повече не му задаваха никакви въпроси.

Когато в антрето обличаше палтото си, началникът на полковото окръжие сложи ръка на рамото му и каза с въздишка:

— Време е ние старците да се оттеглим на почивка!

Когато излезе от управлението, Андрей Ефимич разбра, че това е било комисия, назначена да освидетелства умствените му способности. Спомни си въпросите, които му задаваха, изчерви се и, кой знае защо, сега за пръв път в живота му стана много жалко за медицината.

„Боже мой — мислеше той, спомняйки си как лекарите току-що го бяха изследвали, — нали те съвсем наскоро са слушали лекции по психиатрия, държали са изпит, отгде тогава това кръгло невежество? Те нямат представа за психиатрията!“

И за пръв път в живота си се почувства оскърбен и разсърден.

Същия ден вечерта го посети Михаил Аверянич. Без да се здрависа, началникът на пощата се доближи до него, улови го за двете ръце и каза с развълнуван глас:

— Драги мой, приятелю мой, докажете ми, че вярвате в искреното ми разположение и ме смятате за свой приятел... Приятелю мой! — и без да остави Андрей Ефимич да се обади, продължи развълнуван: — Аз ви обичам за вашата образованост и благородство на душата. Слушайте ме, драги мой. Правилата на науката задължават докторите да крият от вас истината, но аз съм военен и казвам истината направо: вие не сте здрав! Извинете ме, драги мой, но това е истина, всички наоколо отдавна са го забелязали. Преди малко доктор Евгений Фьодорич ми каза, че за здравето ви е необходимо да си

починете и да се разсеете. Той има пълно право! Отлично! Тия дни аз вземам отпуск и заминавам да подишам друг въздух. Докажете, че сте ми приятел, елате с мене! Да отидем, да си спомним миналото.

— Аз се чувствам напълно здрав — каза Андрей Ефимич, след като помисли. — А да замина, не мога. Позволете ми някак другояче да ви докажа приятелството си.

Да отиде някъде неизвестно за какво, да бъде без книги, без Дарюшка, без бира, да наруши изведнъж установения от двадесет години ред на живота — тая мисъл в първата минута му се стори дива и фантастична. Но си спомни разговора в управлението и тежкото настроение, което изпитваше, когато се връщаше от управлението вкъщи, и мисълта да замине за малко от града, дето глупавите хора го смятат за луд, му се усмихна.

— А къде собствено смятате да отидете? — попита той.

— В Москва, в Петербург, във Варшава... Във Варшава прекарах петте най-щастливи години от живота си. Какъв изумителен град! Да заминем, драги мой!

ГЛАВА 13

Седмица по-късно на Андрей Ефимич бе предложено да си отпочине, тоест да подаде оставката си, към което той се отнесе равнодушно, а след още една седмица той и Михаил Аверянич бяха вече в пощенската кола и пътуваха към най-близката железопътна станция. Дните бяха хладни, ясни, със синьо небе и с прозрачна далечина. Двестате версти до станцията изминаха за две денонощия и ношуваха два пъти. Когато на пощенските станции им даваха за чая неизмити чаши и се бавеха със запрягането на конете, Михаил Аверянич пламваше, разтреперваше се цял и крещеше: „Млък! Без разсъждения!“ А в колата разправяше, без да млъкне ни минута, за своите пътувания по Кавказ и Полша. Колко приключения имал, какви срещи! Той говореше високо и въртеше така учудено очи, та можеше да се помисли, че лъже. При това, когато разказваше, дишаше в лицето на Андрей Ефимич и се смееше в ухото му. Това стесняваше доктора и му пречеше да мисли и да се съсредоточава.

По железницата пътуваха за икономия в трета класа, във вагон за непущачи. Половината от пътниците бяха поотбрани. Михаил Аверянич скоро се запозна с всички и минавайки от пейка на пейка, казваше високо, че не трябвало да се пътува по тия възмутителни железници. Наоколо било само мошеничество! Ех, друго нещо е да пътуваш на кон: изминеш за един ден сто версти и после се чувстваш здрав и свеж. А нашите неплодородни години са от това, че пресушихме Пинските блата. Изобщо страшни неуредици. Той се горещеше, говореше високо и не оставяше другите да се обадят. Това безкрайно дрънкане, прекъсвано от висок смях и изразителни жестове, измори Андрей Ефимич.

„Кой от двамата ни е лудият? — мислеше той с яд. — Аз ли, който гледам да не безпокоя с нищо пътниците, или тоя егоист, който мисли, че е по-умен и по-интересен от всички тук, и затова не оставя никого на мира?“

В Москва Михаил Аверьянич сложи военен сюртук без пагони и панталони с червени кантове. Из града ходеше с военна фуражка и с шинел и войниците му отдаваха чест. Андрей Ефимич си мислеше сега, че този човек е пропилял всичко добро от дворянското, каквото е имал някога, и е запазил само лошото. Обичаше да му слугуват дори и когато това беше съвсем излишно. На масата пред него имаше кибрит и той го виждаше, но крещеше на прислужника да му подаде кибрит; пред камериерката не се стесняваше да ходи по долни дрехи; на всички лакеи без разлика, дори и на старците, говореше на „ти“ и когато се разсърдеше, наричаше ги дръвници и глупаци. На Андрей Ефимич това държание се струваше отвратително, макар и дворянско.

Михаил Аверьянич заведе приятеля си преди всичко при Иверската Св. Богородица. Той се моли горещо с поклони до земята и със сълзи и когато свърши, въздъхна дълбоко и каза:

— Макар и да не вярваш, някак си е по-спокойно, когато се помолиш. Целунете иконата, гълъбче.

Андрей Ефимич се смути и целуна иконата, а Михаил Аверьянич издаде напред устните си и клатейки глава, се помоли шепнешком и на очите му пак се показаха сълзи. След това отидоха в Кремъл и гледаха там царя топ и царя камбана и дори ги попипаха, полюбуваха се на гледката към Замоскворечие, отбиха се в храма на Спасителя и в Румянцевия музей.

Обядваха в „Тестов“^[1]. Михаил Аверьянич дълго се вглежда в менюто, приглаждайки бакенбардите си, и каза с тон на чревоугодник, свикнал да се чувства в ресторантите като у дома си:

— Да видим с какво ще ни нахраните днес, ангеле мой!

[1] Прочут ресторант в Москва преди революцията. ↑

ГЛАВА 14

Докторът ходеше, гледаше, ядеше, пиеше, но имаше само едно чувство: яд срещу Михаил Аверянич. Искаше му се да си откъхне от приятеля си, да избяга от него, да се скрие, а приятелят му смяташе за свой дълг да не го пуска нито на една крачка сам и да му доставя колкото е възможно повече развлечения. Когато нямаше какво да се гледа, той го забавляваше с разговори.

Два дни Андрей Ефимич търпя, но на третия заяви на приятеля си, че е болен и че иска да остане целия ден вкъщи. Приятелят каза, че в такъв случай и той ще остане. Наистина трябвало да си починат, защото иначе нозете им нямало да издържат. Андрей Ефимич легна на дивана с лице към облегалото и със стиснати зъби слушаше приятеля си, който пламенно го уверяваше, че Франция бездруго рано или късно щяла да смаже Германия, че в Москва имало извънредно много мошеници и че по външния изглед на коня не можело да се съди за достойнствата му. Ушите на доктора почнаха да шумят, получи сърцебиене, но от деликатност не се решаваше да помоли приятеля си да излезе или да помълчи. За щастие на Михаил Аверянич дотегна да стои в стаята в хотела и следобед излезе да се поразходи.

Когато остана сам, Андрей Ефимич се отдаде на чувството на почивка. Колко приятно е да лежиш неподвижно на дивана и да съзнаваш, че си сам в стаята! Истинското щастие е невъзможно без самота. Падналият ангел е изменил на Бога навярно затова, защото е пожелал да бъде сам, нещо, което ангелите не познават. Андрей Ефимич искаше да мисли за онова, което беше видял и чул през последните дни, но Михаил Аверянич не излизаше от ума му.

„А той взе отпуск и замина с мене от приятелство и великодушие — мислеше докторът раздражен. — Няма по-лошо нещо от тая приятелска грижа. Той, струва ми се, е и добър, и великодушен, и веселяк, а е отегчителен. Непоносимо отегчителен. Ето на, има хора, които винаги говорят само умни и добри работи, но чувстваш, че са тъпи“.

През следните дни Андрей Ефимич казваше, че е болен, и не излизаше от хотела. Той лежеше с лице към стената и се измъчваше, когато приятелят му го забавляваше с разговори, или си почиваше, когато приятелят му отсъстваше. Ядосваше се на себе си, че беше заминал, и на приятеля си, който ставаше с всеки ден по-приказлив и по-безцеремонен; все не сполучваше да настрои мислите си сериозно, възвишено.

„Сега усетих действителността, за която говореше Иван Дмитрич — мислеше той и се сърдеше на своята дребнавост. — Впрочем глупости... Ще се върна у дома и всичко ще тръгне постарому...“

И в Петербург същото: не излизаше по цели дни от стаята на хотела, лежеше на дивана и ставаше само да пие бира.

Михаил Аверянич през цялото време го подканваше да побързат за Варшава.

— Драги мой, за какво ще ходя там? — казваше Андрей Ефимич с умолителен глас. — Вървете сам, а на мене позволете да се върна! Моля ви се!

— За нищо на света! — протестираше Михаил Аверянич. — Варшава е изумителен град. В него прекарах петте най-щастливи години от живота си.

Андрей Ефимич не намери сила на характера да настои на своето и с мъка на сърцето замина за Варшава. Тук не излизаше от хотела, лежеше на дивана и се ядосваше на себе си, на приятеля си, на лакеите, които упорито отказваха да разбират руски език, а Михаил Аверянич, както винаги здрав, бодър и весел, се разхождаше от сутрин до вечер из града и търсеше старите си познати. Няколко пъти не ноцува в хотела. След една нощ, прекарана неизвестно къде, се прибра рано сутринта силно възбуден, червен и несресан. Дълго се разхожда от ъгъл до ъгъл, като мърмореше нещо под нос, сетне се спря и каза:

— Честта преди всичко!

След като походи още малко, се хвана за главата и произнесе с трагичен глас:

— Да, честта преди всичко! Проклетата да е минутата, когато за пръв път ми хрумна да замина за тоя Вавилон! Драги мой — обърна се той към доктора, — презирайте ме; аз загубих всичките си пари на карти! Дайте ми петстотин рубли!

Андрей Ефимич наброи петстотин рубли и мълком ги даде на приятеля си. Михаил Аверянич, все още огненочервен от срам и гняв, произнесе несвързано някаква ненужна клетва, сложи фуражката си и излезе. След два часа се върна, тръшна се в креслото, въздъхна шумно и каза:

— Честта е спасена! Да си заминем, приятелю! Нито една минута не искам да остана в този проклет град! Мошеници! Австрийски шпиони!

Когато приятелите се върнаха в своя град, беше вече ноември и улиците бяха покрити с дълбок сняг. Длъжността на Андрей Ефимич беше заета от доктор Хоботов; той живееше в старото си жилище, защото чакаше да се върне Андрей Ефимич и да опразни болничното жилище. Грозната жена, която наричаше своя готвачка, живееше вече в едно от крилата на болницата.

Из града се разнасяха нови болнични клюки. Разправяха, че грозната жена се скарала с надзирателя и че той пълзял на колене пред нея да я моли за прошка.

Андрей Ефимич още първия ден след пристигането си трябваше да си търси жилище.

— Приятелю мой — плахо му каза началникът на пощата, — извинете за нескромния въпрос: с какви средства разполагате?

Андрей Ефимич преброи мълчаливо парите си и каза:

— Осемдесет и шест рубли.

— Не това ви питам — продума смутено Михаил Аверянич, който не разбра доктора. — Питам какви средства имате изобщо.

— Нали ви казвам: осемдесет и шест рубли... Нищо повече нямам.

Михаил Аверянич смяташе доктора за честен и благороден човек, но все пак подозираше, че има капитал поне двадесет хиляди. А сега, когато научи, че Андрей Ефимич е беден, че няма с какво да живее, той, кой знае защо, заплака и прегърна приятеля си.

ГЛАВА 15

Андрей Ефимич живееше в една къщичка с три прозореца към улицата, у еснафката Белова. В тая къщичка имаше само три стаи освен кухнята. Две от тях, с прозорци към улицата, заемаше докторът, а в третата и в кухнята живееха Дарюшка и еснафката с трите си деца. Понякога при хазяйката идваше да нощува любовникът ѝ, пияница селянин, който буйстваше през нощта и докарваше до ужас децата и Дарюшка. Когато той идваше и седнал в кухнята, започваше да иска водка, на всички ставаше много тясно и докторът от жалост прибираще разплаканите деца, слагаше ги да спят на пода и това му доставяше голямо удоволствие.

Той ставаше както по-рано в осем часа и след чая сядаше да четете старите си книги и списания. За нови нямаше вече пари. Дали защото книгите бяха стари, или може би защото обстановката се бе променила, четенето вече не го увличаше дълбоко и го уморяваше. За да не прекарва времето си безцелно, той съставяше подробен каталог на книгите си и залепваше на кориците им етикетчета и тая механична бавна работа му се струваше по-интересна от четенето. Еднообразната старателна работа приспиваше по необясним начин мислите му, той не мислеше за нищо и времето минаваше бързо. Дори да стои в кухнята и да бели с Дарюшка картофи или да чисти гречньовия булгур от елда, му се струваше интересно. В събота и в неделя ходеше на църква. Изправен до стената и зажумял, слушаше пеенето и мислеше за баща си, за майка си, за университета, за религиите; на душата му ставаше спокойно и тъжно и излизайки от църква, съжаляваше, че службата е свършила толкова скоро.

Два пъти ходи в болницата при Иван Дмитрич, за да поприказва с него. Но и двата пъти Иван Дмитрич беше необикновено възбуден и зъл; той молеше да го оставят на мира, защото отдавна му били дотегнали празните приказки, и казваше, че за всичките си страдания искал от проклетите подли хора само една награда — да бъде затворен

в отделна килия. Нима му отказват дори това? И двата пъти, когато Андрей Ефимич се сбогува с него и му пожела лека нощ, той се озъби:

— По дяволите!

И Андрей Ефимич не знаеше сега — да отиде ли трети път или не. А му се искаше да отиде.

По-рано следобед Андрей Ефимич се разхождаше из стаите и мислеше, а сега от обяда до вечерния чай лежеше на дивана с лице към стената и се отдаваше на дребнави мисли, които по никакъв начин не можеше да надвие. Обидно му беше, че за цялата му над двадесетгодишна служба не му бяха дали нито пенсия, нито еднократна помощ. Наистина той не беше служил честно, но нали пенсия се дава на всички чиновници без разлика — честни или не. Съвременната справедливост се състои тъкмо в това, че с чинове, ордени и пенсия се награждават не нравствените качества и способностите, а изобщо службата, каквато и да е била тя. Защо тогава само той да правеше изключение? Нямахше никакви пари. Срамуваше се да минава край бакалницата и да гледа хазяйката си. За бира дължат вече тридесет и две рубли. На еснафката Белова също са задължени. Тайно от него Дарюшка продава стари дрехи и книги и лъже хазяйката, че докторът щял да получи скоро много пари.

Той се сърдеше сам на себе си, че беше похарчил за пътуването хилядата рубли, които бе спестил. Колко работи биха му свършили сега тия пари! Ядосваше се, че не го оставят на мира хората. Хоботов смяташе за свой дълг да навестява понякога болния си колега. Всичко в него беше неприятно на Андрей Ефимич: и ситото му лице, и противният му снизходителен тон, и думата „колега“, и високите му ботуши; а най-неприятното беше, че смяташе за свой дълг да лекува Андрей Ефимич и мислеше, че наистина го лекува. При всяко свое идване донасяше стъклото с калиев бромид и хапове за разслабване.

Михаил Аверянич също смяташе за свой дълг да спохожда приятеля си и да го развлича. Той влизаше всеки път при Андрей Ефимич с престорена непринуденост, смееше се пресилено и започваше да го уверява, че днес изглежда отлично и че здравето му, слава Богу, се подобрявало, и от това можеше да се заключи, че смяташе положението на своя приятел за безнадеждно. Той още не беше платил варшавския си дълг, потискаше го тежък срам, беше напрегнат и затова се стараяше да се смее по-шумно и да разказва по-

смешно. Неговите анекдоти и разкази изглеждаха сега безкрай и измъчваха както Андрей Ефимич, така и него самия.

В негово присъствие Андрей Ефимич обикновено лягаше на дивана с лице към стената и слушаше, като стискаше зъби; върху душата му се стелеше на пластове утайка и след всяко посещение на приятеля си той чувстваше, че тази утайка става все по-висока и като че ли се приближава към гърлото му.

За да заглуши дребнавите си чувства, бързаше да мисли, че и той самият, и Хоботов, и Михаил Аверянич трябва рано или късно да загинат, без да оставят в природата дори следа. Ако си въобразим, че след милион години край земното кълбо ще прелети в пространството някой дух, той ще види само глина и голи скали. Всичко — и културата, и нравственият закон — ще загине и дори не ще обрасне с репей. Какво значение имат тогава срамът пред бакалина, нищожният Хоботов, досадното приятелство на Михаил Аверянич? Всичко това са глупости и празни работи.

Но такива разсъждения вече не помагаха. Щом си представяше земното кълбо след милион години, иззад голата скала се показваше Хоботов с високи ботуши или Михаил Аверянич с напрегнатия си смях и дори се чуваше свенливият му шепот: „А варшавския си дълг, гълъбче, ще ви платя тия дни... Непременно“.

ГЛАВА 16

Веднъж Михаил Аверянич пристигна следобед, когато Андрей Ефимич лежеше на дивана. Случи се така, че в същото време дойде и Хоботов с калиев бромид. Андрей Ефимич се надигна тежко, седна и се опря с двете си ръце на дивана.

— Днес, драги мой — започна Михаил Аверянич, — лицето ви има много по-добър цвят, отколкото вчера. Вие сте юнак! Ей Богу, юнак!

— Време е, време е да се поправите, колега — каза Хоботов с прозявка. — Сигурно това протакане е дотегнало и на вас.

— И ще се поправим! — каза весело Михаил Аверянич. — Още сто години има да живеем! Така си е то!

— Сто не сто, но двадесет ще изкарате още — утешаваше го Хоботов. — Нищо, нищо, колега, не се отчайвайте... Стига сте ни мамили...

— Още не се предаваме! — засмя се Михаил Аверянич и потупа приятеля си по коляното. — Още не се предаваме. Идното лято, ако е рекъл Господ, ще отидем на Кавказ и ще го обиколим целия на кон — хоп, хоп, хоп! А като се върнем от Кавказ, току-виж, ще погуляем и на сватба — Михаил Аверянич смигна лукаво. — Ще ви оженим, приятелче... ще ви оженим...

Андрей Ефимич изведнъж усети, че утайката се доближава до гърлото му; сърцето му страшно се разтуптя.

— Това е пошло! — каза той, като се изправи бързо и отиде до прозореца. — Нима не разбирате, че говорите пошлости?

Искаше да продължи меко и вежливо, но пряко волята си изведнъж стисна юмруци и ги вдигна над главата си.

— Оставете ме! — извика с някакъв особен глас, зачервен и цял разтреперан. — Вън! И двамата вън, и двамата!

Михаил Аверянич и Хоботов станаха и се вгледаха втренчено в него, отначало с учудване, сетне със страх.

— И двамата вълн! — продължаваше да вика Андрей Ефимич. — Тъпи хора! Глупави хора! Не ми трябва нито приятелството ви, нито вашите лекарства, тъпи човече! Пошлост! Гадост!

Хоботов и Михаил Аверянич се спогледаха смутено, тръгнаха заднишком към вратата и излязоха в антрето. Андрей Ефимич грабна стъклото с калиевия бромид и го захвърли подире им; на прага стъклото се счупи със звън.

— Вървете по дяволите! — извика той с плачевен глас, като се завтече в антрето. — По дяволите!

След излизането на гостите Андрей Ефимич, разтреперан като от треска, легна на дивана и дълго още повтаря:

— Тъпи хора! Глупави хора!

Когато се успокои, преди всичко му мина през ума, че горкият Михаил Аверянич сега сигурно се срамува страшно и му е тежко на душата и че всичко това е ужасно. Никога досега не беше се случвало подобно нещо. Де са тогава умът и тактът? Де са проумяването на нещата и философското спокойствие?

Цяла нощ докторът не можа да заспи от срам и от яд на себе си, а на сутринта към десет часа отиде на пощата и се извини на началника.

— Да не си спомняме какво стана — каза с въздишка трогнатият Михаил Аверянич и му стисна здраво ръката. — Който спомене за старото, очите му да изтекат. Любавкин! — извика той толкова високо, че всички пощальони и посетители трепнаха. — Дай стол! А ти почакай! — викна той на една проста женица, която му протягаше през гишето препоръчано писмо. — Не виждаш ли, че имам работа? Да забравим миналото — продължи той нежно, като се обърна към Андрей Ефимич. — Седнете, моля ви се, драги мой.

Мълчаливо поглади коленете си и след около минута каза:

— Аз и не помислих да ви се докача. Болестта не е шега, разбирам. Вчера вашият припадък ни изплаши с доктора и след това дълго говорихме за вас. Драги мой, защо не искате да помислите сериозно за болестта си? Нима бива така? Извинете за приятелската откровеност — зашепна Михаил Аверянич, — вие живеете в най-неблагоприятна обстановка: теснотия, нечистотия, няма кой да се грижи за вас, нямате средства да се лекувате... Драги мой приятелю, ние заедно с доктора ви се молим от все сърце, послушайте нашия съвет: постъпете в болницата! Там и храната е силна, и ще се грижат за

вас, и ще ви лекуват. Евгений Фьодорич, макар и да е моветон^[1], между нас казано, си знае работата, в него можете да имате пълно доверие. Той ми даде дума, че ще се погрижи за вас.

Андрей Ефимич се трогна от искреното съчувствие и от сълзите, които изведнъж заблестяха по бузите на началника на пощата.

— Уважаеми, не вярвайте! — зашепна той, като притисна ръка до сърцето си. — Не им вярвайте! Това е лъжа! Моята болест е само в това, че за двадесет години намерих в целия град само един умен човек, но и той е луд. Няма никаква болест, а просто съм попаднал в омагьосан кръг, от който няма изход. Все ми е едно, аз съм готов на всичко.

— Постъпете в болницата, драги мой.

— Все ми е едно, ако ще и в затвора.

— Обещайте ми, гълъбче, че ще слушате за всичко Евгений Фьодорич.

— Добре, обещавам. Но, повтарям, уважаеми, попаднал съм в омагьосан кръг. Сега всичко, дори искреното съчувствие на моите приятели, клони към едно — към моята гибел. Аз загивам и имам мъжеството да съзнавам това.

— Гълъбче, ще оздравеете.

— Какъв смисъл има да го казвате? — отвърна Андрей Ефимич с раздражение. — Едва ли има човек, който към края на живота си да не изпитва същото, което изпитвам аз сега. Когато ви кажат, че имате нещо като болни бъбреци или увеличено сърце, и започнете да се лекувате, или ви кажат, че сте луд или престъпник, тоест, с една дума, когато хората изведнъж насочат вниманието си към вас, знайте, че сте попаднали в омагьосан кръг, от който няма вече да излезете. Ще се мъчите да излезете и още повече ще се забъркате. Предайте се, защото никакви човешки усилия вече не ще ви спасят. Тъй ми се струва.

През това време пред гишето се трупаха хора. За да не пречи, Андрей Ефимич стана и почна да се сбогува. Михаил Аверянич го накара да му даде още веднъж честна дума и го придружи до външната врата.

Същия ден надвечер при Андрей Ефимич се яви неочаквано Хоботов с полушубка и високи ботуши и каза с такъв тон, като че ли вчера не беше се случило нищо:

— Аз идвам при вас по работа, колега. Дойдох да ви поканя: желаете ли да дойдете с мене на консилиум, а?

Смятайки, че Хоботов иска да го разсее с разходка или наистина да му даде възможност да спечели някоя пара, Андрей Ефимич се облече и излезе с него. Той се радваше, че може да заглади вчерашната си вина и да се сдобри с него, и в душата си беше благодарен на Хоботов, който дори не спомена за вчерашното и, както изглежда, го щадеше. От тоя некултурен човек мъчно можеше да се очаква такава деликатност.

— Ами къде е вашият болен? — попита Андрей Ефимич.

— При мене в болницата. Отдавна ми се искаше да ви го покажа... Извънредно интересен случай.

Влязоха в болничния двор и след като обиколиха главния корпус, упътиха се към пристройката, дето се намираха умопобърканите. И всичко това, кой знае защо, мълчаливо. Когато влязоха в пристройката, Никита както винаги скочи и застана мирно.

— Тук един има усложнение в белия дроб — каза полугласно Хоботов, влизайки с Андрей Ефимич в стаята. — Вие почакайте тук, аз ей сега ще се върна. Ще отида само за стетоскопа.

И излезе.

[1] От mauvais ton (фр.) — грубиян, невъзпитан. ↑

ГЛАВА 17

Мръкваше се вече. Иван Дмитрич лежеше на леглото си, забил лице във възглавницата; парализикут, седнал неподвижно, тихо плачеше и мърдаше устни. Дебелият селянин и някогашният сортировач спяха. Беше тихо.

Андрей Ефимич седеше на леглото на Иван Дмитрич и чакаше. Но мина около половин час и вместо Хоботов в стаята влезе Никита, който държеше, хванал с двете си ръце, халат, долни дрехи и чехли.

— Заповядайте да се облечете, ваше високоблагородие — каза той тихо. — Ето вашето легло, заповядайте тук — и посочи един празен, очевидно току-що донесен креват. — Нищо, ще даде Бог, ще оздравеете.

Андрей Ефимич разбра всичко. Без да каже дума, премина към посочения от Никита креват и седна; виждайки, че Никита стои и чака, той се съблече гол и му стана срамно. Сетне облече болничните дрехи; долните гащи бяха много къси, ризата дълга, а халатът миришеше на пушена риба.

— Ще оздравеете, ще даде Бог — повтори Никита.

Взе с две ръце дрехите на Андрей Ефимич, излезе и затвори вратата след себе си.

„Все едно... — мислеше Андрей Ефимич, като се загъваше срамежливо в халата и чувстваше, че в новото си облекло прилича на арестант. — Все едно... Все едно, било фрак, било мундир, било тоя халат...“

Но какво стана с часовника му? Ами бележникът в страничния джоб? А цигарите? Къде занесе Никита дрехите? Сега може би чак до смъртта му няма да му се случи да сложи панталони, жилетка и обувки. Всичко това е някак чудновато и дори необяснимо на първо време. Андрей Ефимич и сега беше убеден, че между къщата на еснафката Белова и стая №6 няма никаква разлика, че всичко на тоя свят е празна работа и суета на суетите, а все пак ръцете му трепереха, нозете изстиваха и му ставаше страшно от мисълта, че скоро Иван

Дмитрич ще се събуди и ще го види по халат. Той стана, разходи се и пак седна.

Ето че седя вече половин час, час и му дотегна мъчително; нима може да живее тук ден, седмица и дори година като тия хора? Ето седя, разходи се и пак седна; може да отиде и да погледне през прозореца и пак да се разходи от единия ъгъл до другия. А после? Да седи така през цялото време като истукан и да мисли? Не, това едва ли е възможно.

Андрей Ефимич легна, но веднага стана, изтри с ръка студената пот от челото си и почувства, че цялото му лице замириса на пушена риба. Пак се разходи.

— То е някакво недоразумение... — продума той, като разтвори ръце в недоумение. — Трябва да се обясни, тук има недоразумение...

В това време се събуди Иван Дмитрич. Той седна и подпря бузи с юмруци. Плю. Сетне погледна лениво доктора и като че ли отначало не разбра нищо; но скоро сънливото му лице стана зло и подигравателно.

— Аха, и вас ви вкараха тук, миличък! — каза с пресипнал от спането глас и присви едното си око. — Много се радвам. Досега вие пиехте кръв от хората, а сега от вас ще пият. Отлично!

— То е някакво недоразумение... — рече Андрей Ефимич, уплашен от думите на Иван Дмитрич; сви рамене и повтори: — Недоразумение някакво...

Иван Дмитрич отново плю и легна.

— Проклет живот! — измърмори той. — И горчивото и обидното е, че този живот ще се свърши не с награда за страданията, не с апотеоз както в опера, а със смърт, ще дойдат слугите и ще те помъкнат мъртъв за ръцете и за краката в зимника. Брр! Но нищо... Затова пък на оня свят ние ще се радваме... Аз ще се явявам тук от оня свят като призрак и ще плаша тия гадове. Ще ги накарам да им побелее косата.

Върна се Мойсейка и като видя доктора, протегна ръка:

— Дай една копейка!

ГЛАВА 18

Андрей Ефимич се отстрани до прозореца и погледна полето. Мръкваше се вече и на хоризонта отдясно изгряваше студена червена луна. Близко до болничния стобор, на не повече от двеста метра, имаше висока бяла къща, обградена с каменна стена. Това беше затворът.

„Ето я действителността!“ — помисли той и му стана страшно.

Страшни бяха и луната, и затворът, и гвоздеите по стобора, и далечният пламък във фабриката, където изгаряха кости. Зад него се чу въздишка. Андрей Ефимич се обърна и видя един човек с бляскави звезди и с ордени по гърдите, който се усмихваше и лукаво му смигаше. И това също му се стори страшно.

Андрей Ефимич си казваше, че в луната и в затвора няма нищо особено, че и психически здравите хора също носят ордени и че всичко с време ще изгние и ще се превърне в пръст, но изведнъж го обзе отчаяние, той хвана с две ръце решетката и я разтърси с всичката си сила. Здравата решетка не поддаде.

Сетне, за да не бъде толкова страшно, се доближи до леглото на Иван Дмитрич и седна.

— Аз паднах духом, драги мой — измърмори той разтреперан, като бършеше студената си пот. — Паднах духом.

— А вие пофилософствайте — каза подигравателно Иван Дмитрич.

— Боже мой, Боже мой... Да, да... Вие казахте веднъж, че в Русия нямало философия, но всички философствали, дори и дребосъкът. Но нали философстването на дребосъка не вреди никому — каза Андрей Ефимич с такъв тон, като че искаше да заплаче и да го умилюва. — Защо е тогава, драги мой, тоя злораден смях? И как да не философства тоя дребосък, ако е незадоволен? За умния, образован, горд, свободолюбив човек, който е подобие божие, няма друг изход, освен да стане прост лекар в някое нечисто, глупаво градче и цял живот вендузи, пияници, синапи. Шарлатанство, ограниченост, пошлост! О, Боже мой!

— Вие дрънкате глупости. Ако ви е било противно да станете прост лекар, да бяхте станали министър.

— Никъде, никъде не мога. Слаби сме ние, драги... Аз бях равнодушен, разсъждавах бодро и здраво, а щом животът ме докосна грубо, веднага паднах духом... прострация... Слаби сме, негодни сме... И вие също, драги мой. Вие сте умен, благороден, всмукали сте с майчиното мляко великодушни пориви, но щом сте стъпили в живота, уморили сте се и сте се разболели... Слаби, слаби!

Още нещо необоримо освен страха и чувството на оскърбление непрестанно измъчваше Андрей Ефимич, след като се мръкна. Най-после се досети, че му се иска да пие бира и да пуши.

— Ще изляза от тук, драги мой — каза той. — Ще кажа да донесат тук светлина... Не мога така... не съм в състояние...

Андрей Ефимич отиде до вратата и я отвори, но Никита веднага скочи и му прегради пътя.

— Къде отивате? Не бива, не бива! — каза той. — Време е да спите!

— Аз само за една минутка, ще се разходя из двора — смая се Андрей Ефимич.

— Не бива, не бива, не е позволено. Сам знаете.

Никита тръшна вратата и я натисна с гърба си.

— Но ако изляза от тук, кому ще стане нещо от това? — попита Андрей Ефимич и сви рамене. — Не разбирам! Никита, аз трябва да изляза! — каза той с трепнал глас. — Трябва!

— Не създавайте безредие, не е хубаво това! — отвърна наставнически Никита.

— Това на нищо не прилича! — извика изведнъж Иван Дмитрич и скочи. — Какво право има той да не ни пуска? Как смеят те да ни държат тук? В закона, струва ми се, е казано ясно, че никой не може да бъде лишен от свобода без съд! Това е насилие! Произвол!

— Разбира се, произвол! — каза Андрей Ефимич, насърчен от вика на Иван Дмитрич. — Аз трябва, имам нужда да изляза! Той няма право! Пусни ме, на тебе ти казвам!

— Чуваш ли, тъпо говедо? — изкрещя Иван Дмитрич и заудря с юмрук по вратата. — Отвори, защото иначе ще изкъртя вратата. Касапин!

— Отвори! — извика Андрей Ефимич, цял разтреперан. — Заповядвам ти!

— Поприказвай още! — отговори зад вратата Никита. — Поприказвай!

— Поне иди да повикаш Евгений Фьодорич! Кажи му, че аз го моля да дойде... за минутка.

— Утре той сам ще дойде.

— Никога няма да ни пуснат! — продължи през това време Иван Дмитрич. — Ще ни уморят тук! О, Господи, няма наистина на оня свят няма ад и тия негодници ще бъдат простени? Къде е тогава справедливостта? Отвори, негоднико, задушавам се! — извика той с пресипнал глас и натисна вратата с тялото си. — Ще ти смачкам главата! Убийци!

Никита отвори бързо вратата, грубо, с две ръце и с коляно отблъсна Андрей Ефимич, сетне замахна и го удари с юмрук по лицето. На Андрей Ефимич се стори, че грамадна солена вълна го заля през главата и го повлече към кревата; в действителност в устата му беше солено; сигурно от зъбите му течеше кръв. Като че искаше да изплува, той размаха ръце и се улови за нечий креват и в същото време усети, че Никита го удари два пъти по гърба.

Иван Дмитрич силно извика. Сигурно биеха и него.

Сетне всичко стихна. Слаба лунна светлина минаваше през решетката и сянката на пода приличаше на мрежа. Беше страшно. Андрей Ефимич легна и затаи дъх; с ужас чакаше, че ще го ударят още веднъж. Като че някой беше взел сърп, беше го забил в него и няколко пъти го бе завъртял в гърдите и в червата му. От болка ухапа възглавницата и стисна зъби и изведнъж в главата му сред хаоса ясно се мярна страшната, непоносима мисъл, че точно такава болка са били принудени да изпитват години наред, ден след ден тия хора, които сега при лунната светлина изглеждаха като черни сенки. Как така се случи повече от двадесет години той да не знаеше и да не искаше да знае това? Той не е знаел, не е имал представа за болката, значи не е виновен, но съвестта, също така непримирима и груба като Никита, го накара да се смрази от тила до петите. Той скочи, искаше да извика с всички сили и да се завтече по-скоро да убие Никита, сетне — Хоботов, надзирателя и фелдшера, сетне себе си, но от гърдите му не излезе нито звук и нозете му не го слушаха; задушавайки се, той

дръпна на гърдите си халата и ризата, скъса ги и се строполи на
кревата без съзнание.

ГЛАВА 19

На другия ден сутринта го болеше глава, ушите му бучаха и целият беше отпаднал. Не се срамуваше да си спомня за вчерашната слабост. Вечерта беше малодушен, страхуваше се дори от луната, искрено изказваше чувства и мисли, каквито дори не бе подозирал по-рано у себе си. Например мислите за незадоволеността на философстващия дребосък. Но сега му беше все едно.

Той не яде, не пи, лежеше неподвижно и мълчеше.

„Все ми е едно — мислеше си, когато му задаваха въпроси. — Няма да отговарям... Все ми е едно“.

Следобед дойде Михаил Аверянич и му донесе четвърт фунт чай и един фунт мармалад. Дарюшка също идва и цял час стоя до кревата му с израз на тъпа скръб на лицето си. Посети го и доктор Хоботов. Той донесе стъкло с калиев бромид и заповяда на Никита да покади в стаята с някое благовоние.

Привечер Андрей Ефимич умря от апоплектичен удар. Първо усети разтърсващи го студени тръпки и гадене; стори му се, че нещо отворително прониква в цялото му тяло, дори и в пръстите, разля се от стомаха към главата и заля очите и ушите му. Призеления му пред очите. Андрей Ефимич разбра, че е дошъл краят, и си спомни, че Иван Дмитрич, Михаил Аверянич и милиони хора вярват в безсмъртието. Ами ако то съществува? Но не му се искаше безсмъртие и той мисли за него само един миг. Стадото елени, необикновено хубави и грациозни, за които беше чел вчера, препусна край него, сетне простата женица му протегна ръката си с препоръчано писмо... Каза нещо Михаил Аверянич. После всичко изчезна и Андрей Ефимич се унесе навеки.

Дойдоха болничните слуги, взеха го за ръцете и за краката и го занесоха в параклиса. Там той лежеше на масата с отворени очи и през нощта луната го осветяваше. На сутринта дойде Сергей Сергеич, набожно се помоли пред распятието и затвори очите на бившия си началник.

Един ден по-късно Андрей Ефимич бе погребан. На погребението бяха само Михаил Аверянич и Дарюшка.

1892

ЛЕКОМИСЛЕНАТА

ГЛАВА 1

На сватбата на Олга Ивановна бяха всичките ѝ приятели и добри познати.

— Погледнете го: в него има нещо, нали? — казваше тя на приятелите си, сочейки с глава мъжа си, сякаш искаше да обясни защо се е омъжила за тоя прост, много обикновен и с нищо незабележителен човек.

Мъжът ѝ, Осип Степанович Димов, беше лекар и имаше чин титулярен^[1] съветник. Той работеше в две болници: в едната беше извънцатен ординатор, а в другата — просектор. Всеки ден от девет часа сутринта до обед приемаше болни и работеше в отделението, а следобед отиваше с конния трамвай в друга болница, където аутопсираше умрели болни. Частната му практика беше нищожна — около петстотин рубли годишно. Това е всичко. Какво още може да се каже за него? А Олга Ивановна и нейните приятели и добри познати не бяха съвсем обикновени хора. Всеки от тях беше с нещо забележителен и донякъде известен, имаше си вече име и се смяташе знаменитост или ако все още не беше знаменит, даваше блестящи надежди. Артист от драматичния театър, голям, отдавна признат талант, изящен, умен, скромен човек и прекрасен декламатор, който учеше Олга Ивановна да декламира; певец от операта, добродушен шишко, който с въздишка уверяваше Олга Ивановна, че се погубва: ако не мързелуваше и се стегнеше, би станала знаменита певица; освен това няколко художници начело с техния жанрист, анималист и пейзажист Рябовски, много красив светлорус младеж на около двадесет и пет години, който имаше успех на изложбите и беше продал последната си картина за петстотин рубли; той поправяше етюдите на Олга Ивановна и казваше, че от нея може би ще излезе нещо свястно; освен това виолончелист, чийто инструмент плачеше и който откровено си признаваше, че от всичките му познати жени единствено Олга Ивановна умее да акомпанира; после един млад, но вече известен литератор, който пишеше пиеси, повести и разкази. Кой още? Да, и

Василий Василич, богат помещчик, илюстратор дилетант, орнаменталист със силно развит усет към старинния руски стил, юнашките песни и епоса; върху хартия, фаянс и опушени талерки той вършеше буквално чудеса. В тази артистична, свободна и разглежена от съдбата компания, наистина деликатна и скромна, но която се сещаше за съществуването на някакви си лекари само по време на боледуване и за които името на Димов звучеше също така безразлично както Сидоров или Тарасов — в тази компания Димов изглеждаше чужд, излишен и дребен, макар че беше висок на ръст и широк в раменете. На човек му се струваше че е с чужд фрак и има бакалска брада. Впрочем, ако беше писател или художник, биха казали, че с брадата си напомня Зола.

Артистът казваше на Олга Ивановна, че със своите ленени коси и сватбена премяна тя много прилича на стройно вишнево дръвче, когато напролет цяло е покрито с нежен бял цвят.

— Не, слушайте само! — казваше му Олга Ивановна, като го хващаше за ръката. — Как така изведнъж можа да се случи това? Слушайте, слушайте... Трябва да ви кажа, че баща ми работеше заедно с Димов в една болница. Когато горкичкият ми баща се разболя, Димов по цели дни и нощи дежуреше край леглото му. Такова самопожертвование! Слушайте, Рябовски, и вие, писателю, слушайте, това е много интересно. Елате по-насам. Какво самопожертвование, какво искрено участие! Аз нощем също не спях и седях до баща ми и изведнъж — хоп, победих храбривия юнак! Моят Димов се влюби до уши. Вярно е, съдбата понякога е толкова чудата. След смъртта на баща ми той ме навестяваше от време на време, срещаме се на улицата и в една прекрасна вечер, изведнъж — бам! — направи ми предложение... като гръм от ясно небе... Цяла нощ плаках и също адски се влюбих. И ето, както виждате, станах съпруга. Нали в него има нещо силно, могъщо, мечешко? Сега лицето му е обърнато към нас на три четвърти, лошо е осветено, но когато се обърне, ще видите челото му. Рябовски, какво ще кажете за това чело? Димов, говорим за теб! — викна тя на мъжа си. — Ела насам! Подай честната си ръка на Рябовски... Така. Бъдете приятели.

Димов, усмихвайки се добродушно и наивно, подаде ръка на Рябовски и каза:

— Много се радвам. С мене завърши също един Рябовски. Да не би да ви е роднина?

[1] Висш чиновник в царска Русия. ↑

ГЛАВА 2

Олга Ивановна беше на двадесет и две години. Димов — на тридесет и една. След сватбата те си заживяха превъзходно. Олга Ивановна накичи всички стаи на гостната изцяло със свои и чужди етюди в рамки и без рамки, а около рояла и мебелите създаде красиво кътче от китайски чадъри, триножници, разноцветни парцалчета, кинжали, бюстчета, снимки... Стените на столовата облепи с цветни картини, накачи цървули и сърпове, сложи в ъгъла коса и вила и се получи столова в руски стил. В спалнята, за да прилича на пещера, драпира тавана и стените с тъмно сукно, окачи над креватите венециански фенер, а пред вратата постави фигура с алебарда. И всички намираха, че младите съпрузи имат много мило гнезденце.

Всеки ден, след като ставаше от сън в единадесет часа, Олга Ивановна свиреше на рояла или пък ако имаше слънце, рисуваше нещо с маслени бои. След дванадесет часа отиваше при шивачката си. Тъй като с Димов имаха твърде малко пари, които едва стигаха, за да се показва често с нови рокли и да поразява с тоалетите си, и тя, и шивачката й трябваше да измислят куп хитрини. Много често от стара преобоядисана рокля, от нищо и никакви парченца тюл, дантели, плюш и коприна ставаха просто чудеса, нещо чаровно, не рокля, а мечта. От шивачката Олга Ивановна обикновено отиваше у някоя позната артистка, за да научи театралните новини и между другото да си осигури билет за първото представление на новата пиеса или за някой бенефис. От артистката трябваше да се иде в ателие на художник или на изложба, после — при някой от знаменитостите: да го покани на гости, да върне визита или просто да побъбри. И навсякъде я посрещаха весело и дружелюбно. Уверяваха я, че е добра, мила, изключителна... Онези, които тя наричаше знаменити и велики, я приемаха като своя, като равна и в един глас й предричаха, че от нея, с тия таланти, вкус и ум, ако не се разпилява, ще излезе нещо голямо. Тя пееше, свиреше на пиано, рисуваше, моделираше, участваше в любителски представления, но всичко това вършеше не как да е, а с

талант; фенерчетата ли ще направи за илюминация, ще се премени ли, връзката ли ще завърже някому — всичко у нея излизаше необикновено художествено, грациозно и мило. Но талантът ѝ в нищо не се проявяваше така ярко, както в уменията бързо да се запознава и да става близка със знаменити хора. Щом някой се прославеше, макар и за малко, и хората заговореха за него, тя вече се запознаваше, в същия ден се сприятеляваше и го канеше на гости. Всяко ново познанство за нея беше истински празник. Тя боготвореше знаменитите хора, гордееше се с тях и всяка нощ ги сънуваше. Тя жадуваше за тях и все не можеше да утоли жаждата си. Старите си отиваха и се забравяха, на смяна идваха нови, но и с тях скоро свикваше или се разочароваше и започваше жадно да търси нови и нови велики хора, намираще и отново търсеше. За какво?

След четири часа обядваше вкъщи с мъжа си. От неговата простота, здрав смисъл и добродушие изпадаше в умиление и възторг. Току скачаше, поривисто прегръщаше главата му и я обсипваше с целувки.

— Ти, Димов, си умен, благороден човек — казваше тя, — но имаш един много сериозен недостатък. Ти никак не се интересуваш от изкуството. Ти отричаш и музиката, и живописата.

— Не ги разбирам — казваше кротко той. — Цял живот съм се занимавал с естествени науки и медицина и не съм имал време да се интересувам от изкуство.

— Но това е ужасно, Димов!

— Защо пък? Твоите познати нямат представа от естествените науки и медицината, обаче ти не ги упрекваш за това. Всеки със своето си. Аз не разбирам пейзажите и оперите, но мисля така: щом едни умни хора дават за тях големи пари, значи те са нужни. Аз не ги разбирам, но да не разбираш, не значи да отричаш.

— Дай да стисна честната ти ръка!

След обяда Олга Ивановна отиваше при познати, после — на театър или на концерт и се връщаше вкъщи след полунощ. И така всеки ден.

Всяка сряда даваше вечеринки. На тези вечеринки домакинята и гостите не играеха карти и не танцуваха, а се развличаха с най-различни изкуства. Артистът от драматичния театър декламираше, певецът пееше, художниците рисуваха в многобройните албуми на

Олга Ивановна, виолончелистът свиреше и самата домакиня също рисуваше, моделираше, пееше и акомпанираше. В промеждутъците между декламирането, музиката и пеенето говореха и спореха за литература, театър и живопис. Дами нямаше, защото Олга Ивановна освен артистките и шивачката си смяташе всички дами за скучни и пошли. Нито една вечеринка не минаваше, без домакинята да трепне при всяко позвъняване и да каже с победоносен вид: „Това е той!“, като разбираше под думата „той“ някоя новопоканена знаменитост. Димов не стоеше в гостната и никой не се сещаше за неговото съществуване. Но точно в единадесет и половина вратата на столовата се отваряше, Димов заставаше със своята добродушна и кротка усмивка и казваше, потривайки ръце:

— Заповядайте да хапнем, господа!

Всички отиваха в столовата и всеки път виждаха на масата едно и също: стриди, парче шунка или телешко, сардела, сирене, хайвер, гъби, водка и две шишета вино.

— Мили мой метрдотел! — казваше Олга Ивановна, пляскайки с ръце от възторг. — Ти си просто очарователен! Господа, погледнете челото му! Димов, обърни се в профил. Господа, погледнете: лице на бенгалски тигър, а изразът — добър и мил като на елен. У, мили!

Гостите ядяха и гледайки Димов, си мислеха: „Наистина, славно момче“, но скоро го забравяха и продължаваха да си говорят за театър, музика и живопис.

Младите съпрузи бяха щастливи и животът им течеше като по вода. Впрочем третата седмица от техния меден месец не беше прекарана съвсем щастливо, а дори печално. Димов се зарази в болницата от червен вятър, остана на легло шест дни и трябваше да остриже до корен хубавата си черна коса. Олга Ивановна седеше край него и горчиво плачеше, но когато му поразмина, върза на остриганата му глава бяла кърпа и започна да рисува бедуин. И на двамата им беше весело. Два-три дни след като оздравя и отново започна да ходи в болниците, с него се случи ново недоразумение.

— Не ми върви, мила — каза той един път, когато обядваха. — Днес имах четири аутопсии и си порязах два пръста наведнъж. И чак вкъщи забелязах.

Олга Ивановна се уплаши. Той се усмихна и каза, че това е дребна работа и често му се случва по време на аутопсия да си порязва

ръцете.

— Увличам се, мила, и ставам разсеян.

Олга Ивановна с тревога очакваше трупна зараза и нощем се молеше на Бога, но всичко мина благополучно. И отново потече мирният щастлив живот; без скърби и тревоги. Настоящото беше прекрасно и на негово място идеше пролет, която вече се усмихваше отдалеч и обещаваше хиляди радости. Щастието няма да има край! През април, май и юни — във вилата, далеко извън града, разходки, етюди, риболов, славеи, а после, от юли чак до есента — пътуване на художниците по Волга и в това пътуване като крайно необходим член на сосиетето^[1] ще вземе участие и Олга Ивановна. Тя вече си беше ушила два пътни костюма от лен, купила си беше за из пътя бои, четки, платна и нова палитра. Почти всеки ден при нея идваше Рябовски, за да види какви успехи е постигнала в живописа. Когато тя му показваше своята живопис, той пъхаше ръце дълбоко в джобовете си, здраво стискаше устни, сумтеше и казваше:

— Така-а... Тоя облак тук креци: не е осветен с вечерна светлина. Предният план е някак си сдъвкан и, знаете ли, нещо не го бива... А къщата ви се е задавила от нещо и жално пици... би трябвало тоя ъгъл да се мине по-тъмно. Но, общо взето, не е лошо... Браво.

И колкото по-неразбираемо говореше той, толкова по-лесно Олга Ивановна го разбираше.

[1] Общество (фр.). ↑

ГЛАВА 3

На другия ден след Петдесетница подир обяд Димов купи мезета и бонбони и замина при жена си на вилата. Не се беше виждал с нея вече две седмици и много му беше домъчняло. Докато седеше във вагона и след това, търсейки в гората вилата, през цялото време усещаше глад и умора и мечтаеше как на спокойствие ще вечеря с жена си и после ще легне да се наспи. И му беше весело да гледа пакета, в който бяха увити хайвер, сирене и белоривица.

Когато намери вилата и я позна, слънцето вече залязваше. Старата прислужница каза, че госпожата не е вкъщи и че сигурно скоро ще си дойде. Във вилата, която беше много неприветлива, с ниски тавани, облепени с хартия за писане, и с неравни напукани подове, имаше само три стаи. В едната имаше креват, в другата по столовете и прозорците се търкаляха платна, четки, зацапана хартия и мъжки палта и шапки, а в третата Димов завари някакви трима непознати мъже. Двамата бяха брюнети с брадички, а третият — гладко обръснат и дебел, вероятно артист. На масата кипеше самовар.

— Какво обичате? — попита басово артистът, оглеждайки недружелюбно Димов. — Олга Ивановна ли ви трябва? Почакайте, тя сега ще си дойде.

Димов седна и зачака. Единият от брюнетите, който сънливо и вяло го поглеждаше, си наля чай и го попита:

— Може би искате чай?

Димов беше и жаден, и гладен, но за да не си разваля апетита, се отказа от чая. Скоро се чуха стъпки и познат смях, хлопна вратата и в стаята се втурна Олга Ивановна с широкопола шапка и сандъче в ръка, а след нея с голям чадър и със съгваем стол влезе веселият червенобузест Рябовски.

— Димов! — викна Олга Ивановна и цяла пламна от радост. — Димов! — повтори тя и опря на гърдите му глава и двете си ръце. — Това си ти! Защо толкова време не дойде? Защо? Защо?

— Но кога, мила? Аз винаги съм зает, а когато съм свободен, все се случва така, че разписанието на влаковете не е удобно.

— А как се радвам, че те виждам! Аз цяла, цяла нощ съм те сънувала и се страхувах да не си се разболял. Ах, ако знаеш колко си мил, колко навреме пристигаш! Ти ще бъдеш моят спасител. Само ти единствен можеш да ме спасиш! Утре тук ще има крайно оригинална сватба — продължаваше тя, като се смееше и завързваше връзката на мъжа си. — Жени се един млад телеграфист от пощата, някакъв си Чикелдеев. Хубав младеж, не глупав, а в лицето му, знаеш ли, има нещо силно, мечешко... Може да послужи за модел на млад варяг. Ние всички тук му съчувстваме и дадохме честна дума да му идем на сватбата. Човекът не е богат, самотен е, стеснителен и, разбира се, грехота е да не му окажем съчувствие. Представи си, след литургията — венчавка, после от църквата всички пеша до дома на булката... разбираш ли, горичка, пеене на птички, слънчеви петна по тревата и всички ние като разноцветни петна на яркозеления фон — крайно оригинално, в стила на френските експресионисти. Но, Димов, с какво ще ида на църква? — каза Олга Ивановна и направи плачевна гримаса. — Тук нямам нищо, буквално нищо! Нито рокля, нито цветя, нито ръкавици... Ти си длъжен да ме спасиш! Щом си дошъл, значи самата съдба ти е заповядала да ме спасяваш. Вземи, скъпи мой, ключовете, тръгвай за вкъщи и вземи там от гардероба розовата ми рокля. Ти я знаеш, тя е окачена най-отпред... След това в килера отдясно на пода ще видиш две кутии. Като отвориш горната, ще видиш само тюл, тюл, тюл и разни парцалчета, а под тях са цветята. Извади всички цветя внимателно, гледай, душке, да не ги измачкаш, за тук ще си избира... И купи ми и ръкавици.

— Добре — каза Димов. — Утре ще си ида и ще ти ги пратя.

— Как утре? — погледна го учудено Олга Ивановна. — Утре няма да имаш време! Утре първият влак тръгва в девет часа, а венчавката е в единадесет. Не, пиленце, днес трябва, обезателно днес! Ако утре ти е невъзможно да дойдеш, изпрати ги по разсилния. Хайде, върви... Тъкмо сега пристига пътническият влак. Гледай да не закъснееш, миличко.

— Добре.

— Ах, как ми е жал да те пращам — каза Олга Ивановна и очите ѝ се напълниха със сълзи. — И защо ли аз, глупачката, обещах на

телеграфиста?

Димов бързо изпи чаша чай, взе едно геврече и като се усмихваше кротко, тръгна към гарата. А хайверът, сиренето и белорибицата бяха изядени от двамата брюнети и дебелия артист.

ГЛАВА 4

В една тиха лунна юлска нощ Олга Ивановна стоеше на палубата на волжки параход и гледаше ту водата, ту красивите брегове. До нея стоеше Рябовски и ѝ говореше, че черните сенки върху водата не са сенки, а сън, че заради тази чародейна вода с фантастичен блясък, заради бездънното небе и тъжните, замислени брегове, които говорят за суетата на нашия живот и за съществуването на нещо висше, вечно, блажено, би било хубаво да се забравиш, да умреш, да станеш спомен. Миналото е пошло и безинтересно, бъдещето — жалко, а тази чудна, единствена в живота нощ скоро ще свърши, ще се слее с вечността — защо да се живее тогава?

А Олга Ивановна се вслушваше ту в гласа на Рябовски, ту в тишината на нощта и си мислеше, че е безсмъртна и никога няма да умре. Тюркоазеният цвят на водата, какъвто по-рано никога не беше виждала, небето, бреговете, черните сенки и смътната радост, която изпълваше нейната душа, ѝ шепнеха, че ще стане велика художничка и че някога там, отвъд далечината, отвъд лунната нощ, в безкрайното пространство я очакват успехът, славата, обичта на народа... Когато, без да мигне, дълго гледаше в далечината, привиждаха ѝ се тълпи от хора и огньовете, чуваше тържествени звуци на музика, викове на възторг, а самата тя е с бяла рокля, сред цветя, които се сипеха върху нея от всички страни. Мислеше също за това, че до нея, облакът на борда, стои истински велик човек, гений, божи избраник... Всичко, което той беше създал досега, бе прекрасно, ново и необикновено, а онова, което щеше да създаде с течение на времето, когато с възмъжаването ще укрепне и неговият рядък талант, всичко ще бъде поразително, неизмеримо високо и това се вижда по лицето му, по начина, по който се изразяваше, и по отношението му към природата. За сенките, за вечерните тонове, за лунния блясък той говореше някак особено, със свой собствен език, така че човек неволно усещаше обаянието на неговата власт над природата. Самият той беше много

красив, оригинален и животът му, независим, свободен, чужд на всичко житейско, приличаше на живота на птица.

— Става хладно — каза Олга Ивановна и потръпна.

Рябовски я загърна с мушамата си и каза тъжно:

— Аз се чувствам във вашата власт. Аз съм роб. Защо днес сте тъй очарователна?

Той през цялото време я гледаше, без да откъсне поглед, а очите му бяха страшни и тя се страхуваше да го погледне.

— Аз безумно ви обичам... — шепнеше той, дишайки в бузата ѝ. — Кажете ми една дума и аз няма да живея, ще зарежа изкуството — бърбеше той силно развълнуван. — Обичайте ме, обичайте ме...

— Не говорете така — каза Олга Ивановна, притваряйки очи. — Това е страшно. А Димов?

— Какво Димов? Защо Димов? Какво ме засяга Димов? Съществува Волга, луната, красотата, моята любов, моят възторг и никакъв Димов няма... Ах, аз нищо не искам да зная... Не ми е нужно миналото, дайте ми едно мигновение... един миг!

Сърцето на Олга Ивановна се разтуптя. Тя искаше да мисли за мъжа си, но цялото ѝ минало със сватбата, с Димов и с вечеринките ѝ се струваше дребно, жалко, сиво, ненужно и далечно, далечно... Наистина: какво Димов? Защо Димов? Какво я засяга Димов? Изобщо съществува ли той в природата и не е ли само сън?

„За него, простия и обикновен човек, е достатъчно и това щастие, което вече е получил — мислеше си тя, закривайки лицето си с ръце. — Нека там да ме съдят, да ме проклинат, а аз напук на всички ще взема и ще загина, ей така на, ще взема и ще загина... Всичко трябва да се изпита в тоя живот. Боже, колко е страшно и колко е хубаво!“

— Какво? Какво? — бърбеше художникът, прегръщаше я и жадно целуваше ръцете ѝ, с които тя леко се опитваше да го отстрани. — Обичаш ли ме? Да? Да? О, каква нощ! Чудна нощ!

— Да, каква нощ! — прошепна тя, загледана в очите му, блеснали от сълзи, после бързо се огледа, прегърна го и силно го целуна по устните.

— Наближаваме Кинешма! — каза някой от другата страна на палубата.

Чуха се тежки стъпки. Покрай тях минаваше келнерът от бюфета.

— Слушайте — каза му Олга Ивановна, смеейки се и плачейки от щастие, — донесете ни вино.

Художникът, блед от вълнение, седна на пейката, погледна Олга Ивановна с обожаваци, благодарни очи, после ги затвори и каза с морна усмивка:

— Уморен съм.

И опря глава на борда.

ГЛАВА 5

На втори септември денят беше топъл и тих, но мрачен. Рано сутринта над Волга пълзеше лека мъгла, а след девет часа започна да пръска дъжд. И нямаше никаква надежда, че небето ще се изясни. Докато пиеха чай, Рябовски обясняваше на Олга Ивановна, че живописиста е най-неблагодарното и скучно изкуство, че той не е художник, че само глупаците мислят, че имат талант, и изведнъж, ни в клин, ни в ръкав, грабна ножа и раздра най-хубавия си етюд. След чая той стоеше мрачен до прозореца и гледаше Волга. А Волга беше вече без блясък, сива, матова, студена наглед. Всичко, всичко напомняше, че настъпва тъжна, навъсена есен. На човек му се струваше, че разкошните зелени килими на бреговете, елмазените отражения на лъчите, прозрачната синя далечина и всичко гиздаво и парадно сега природата беше снела от Волга и бе го скътала в сандъците за идната пролет, и гарваните летяха край Волга и ѝ подвикваха: „Голата! Голата!“ Рябовски слушаше граченето им и си мислеше, че вече е свършил, че е загубил таланта си, че всичко на тоя свят е условно, относително и глупаво и че не би следвало да се свързва с тая жена... С една дума, той нямаше настроение и беше мрачен.

Олга Ивановна седеше зад преградката на кревата, играеше си със своите прекрасни ленени коси и си представяше, че е ту в гостната, ту в спалнята, ту в кабинета на мъжа си; въображението ѝ я отнасяше в театъра, при шивачката и при знаменитите приятели. Какво ли правят те сега? Сещат ли се за нея? Сезонът вече започваше и беше време да се помисли за вечеринките. А Димов? Милият Димов! Как кротко и по детски жално я моли в писмата по-скоро да се връща вкъщи! Всеки месец ѝ пращаше по седемдесет и пет рубли, а когато му писа, че има да дава на художниците сто рубли, прати ѝ и тези сто рубли. Какъв добър, великодушен човек! Пътешествието умори Олга Ивановна, тя скучаеше и искаше по-скоро да се махне от тия мъжища, от мириса на вечната влага и да се отърве от това чувство на физическа нечистотия, което изпитваше през цялото време, докато живееше из селските

колиби, скитайки от село на село. Ако Рябовски не беше дал честна дума на художниците, че ще остане с тях до двадесети септември, можеха да си заминат още днес. И колко хубаво щеше да бъде!

— Боже мой — изстена Рябовски, — кога най-сетне ще има слънце? Не мога да рисувам слънчев пейзаж без слънце!...

— Но ти имаш етюд с облачно небе — каза Олга Ивановна, като се показа зад преградката. — Спомняш ли си, отдясно — гора, отляво — стадо крави и гъски. Сега би могъл да го завършиш.

— Хм! — намръщи се художникът. — Да го завърша! Нима смятате, че съм толкова глупав, та да не знам какво трябва да правя!

— Как си се променил към мен! — въздъхна Олга Ивановна.

— И много добре!

Лицето на Олга Ивановна затрепери, тя отиде до печката и заплака.

— Да, само сълзи липсваха. Престанете! Аз имам хиляди причини да плача, но, както виждате, не плача.

— Хиляди причини! — изхълца Олга Ивановна. — Най-главната причина е, че вече се отегчавате с мене. Да! — тя зарида. — Истината е, че вие се срамувате от нашата любов. Непрекъснато се мъчите художниците да не забележат, макар че това е невъзможно да се скрие и на тях отдавна всичко им е известно.

— Олга, аз ви моля за едно — каза художникът умоляващо и сложи ръка на сърцето си, — за едно: не ме измъчвайте! Повече нищо не искам от вас!

— Но закълнете се, че все още ме обичате!

— Това е мъчително! — процеди през зъби художникът и скочи. — Ще свърши така, че или ще се хвърля във Волга, или ще полудея! Оставете ме!

— Добре, убийте ме, убийте ме! — извика Олга Ивановна. — Убийте ме!

Тя пак зарида и се скри зад преградката. По сламения покрив на колибата зашумоля дъжд. Рябовски се хвана за главата и прекоси стаята от единия до другия ъгъл, после с решителен вид, сякаш искаше да докаже някому нещо, сложи фуражката си, метна през рамо пушката и излезе.

След излизането му Олга Ивановна дълго лежа на кревата и плака. Отначало си мислеше, че би било добре да се отрови, та

върналият се Рябовски да я завари мъртва, но после се унесе в мисли за гостната, за кабинета на мъжа си и си представи как седи неподвижно до Димов и се наслаждава на физическия покой и чистотата и как вечер седи в театъра и слуша Мазини^[1]. И тъгата по цивилизацията, по градския шум и известните хора сви сърцето ѝ. В стаята влезе една жена и започна бавно да пали печката, за да готви обяда. Замириса на изгоряло и въздухът посиня от дим. Идваха художниците с високи кални ботуши и с мокри от дъжда лица, разглеждаха етюдите и си говореха за собствена утеха, че Волга дори и в лошо време си има своя прелест. А евтиният часовник на стената тиктака... Измръзнали мухи се струпват в предния ъгъл около иконите и бръмчат и се чува как в дебелите папки под одъра се ровят хлебарки...

Рябовски се върна, когато слънцето залязваше. Той хвърли на масата фуражката и блед, измъчен, с кални ботуши се отпусна на одъра и затвори очи.

— Уморих се — каза той и размърда вежди, мъчейки се да вдигне клепачите си.

За да му се погали и да покаже, че не му се сърди, Олга Ивановна се приближи до него, мълчаливо го целуна и приглади с пръсти светлорусите му коси. Искаше ѝ се да го срещне.

— Какво правите? — попита той и потръпна, сякаш го бяха докоснали с нещо студено, и отвори очи. — Какво правите? Моля ви, оставете ме на мира.

Отстрани я с ръце и се отдръпна и на нея ѝ се стори, че лицето му изразяваше отвращение и досада. В същото време жената предпазливо му носеше с две ръце чиния със зелева чорба и Олга Ивановна видя как беше потопила в чорбата палците си. И нечистата жена с пристегнат корем, и чорбата, която Рябовски започна лакомо да яде, и тая селска къща, и целият тоя живот, който отначало така ѝ харесваше заради простотата и артистичния безпорядък, сега ѝ се сториха ужасни. Тя изведнъж се почувства оскърбена и хладно каза:

— Ние трябва да се разделим за известно време, иначе от скука може сериозно да се скараме... На мене ми омръзна. Днес ще си замина.

— С какво? Ще яхнете метла?

— Днес е четвъртък, значи в девет и половина пристига параходът.

— А? Да, да... Ами замини... — каза меко Рябовски, като се бършеше вместо със салфетка с пешкир. — На теб тук ти е скучно и няма какво да правиш. Човек трябва да е голям егоист, за да те задържа. Замини, пък след двадесети ще се видим.

Олга Ивановна весело се стягаше и дори бузите ѝ пламнаха от удоволствие. Нима е истина, питаше се тя, че скоро ще рисува в гостната, ще спи в спалнята и ще обядва с покривка? На душата ѝ олекна и тя вече не се сърдеше на художника.

— Боите и четките оставям на тебе, Рябуша — говореше тя. — Коего остане, ще го донесеш... И гледай тука без мене да не мързелуваш, не падай духом, а работи. Ти си чудесно момче, Рябуша, зная си го аз.

В девет часа за довиждане Рябовски я целуна, да не я целува, както подозираше, на парахода пред художниците, и я изпрати на пристанището. Скоро пристигна параходът и я откара.

Пристигна си вкъщи след два дни и половина. Без да си сваля шапката и мушамата, тежко дишайки от вълнение, тя мина през гостната и влезе в столовата. Димов, без сюртук, с разкопчана жилетка, седеше на масата и точеше ножа от вилицата; пред него в една чиния имаше яребица. Когато влизаше вкъщи, Олга Ивановна беше убедена, че трябва всичко да скрие от мъжа си и че за това ще намери и умение, и сили, но сега, когато видя широката, кротка, щастлива усмивка и блестящите радостни очи, почувства, че да се крие от този човек, е също така подло, отвратително, че ѝ е също така невъзможно и непосилно, както да оклевети, да открадне или да убие, и в един миг реши да му разкаже всичко, което бе станало. Като го остави да я целуне и прегърне, тя падна на колене пред него и закри лицето си.

— Какво има? Какво има, мила? — попита той нежно. — Домъчня ли ти?

Тя откри зачервеното си от срам лице и го погледна виновно, умолително, но страхът и срамът ѝ попречиха да каже истината.

— Нищо... — каза тя. — Просто така...

— Да седнем — каза той, като я вдигна и я сложи да седне на масата. — А така... Яж яребица. Ти си прегладняла, горкичката ми...

Тя жадно вдишваше родния въздух и ядеше яребицата, а той с умиление я гледаше и радостно се смееше.

[\[1\]](#) Анджело Мазини (1844–1926) — италиански тенор, гастролирал в Русия. ↑

ГЛАВА 6

Изглежда, към средата на зимата Димов започна да се досеща, че го лъжат. Той, сякаш неговата съвест беше нечиста, не можеше вече да гледа жена си право в очите, не се усмихваше радостно, когато я срещаше, и за да остане по-малко насаме с нея, често водеше вкъщи на обяд колегата си Коростельов, дребно остригано човече със спаружено лице, който, като разговаряше с Олга Иванова, от стеснение разкопчаваше всички копчета на сакото си и пак ги закопчаваше, а после започваше с дясната ръка да си дърпа левия мустак. На масата двамата лекари си приказваха, че при високо положение на диафрагмата понякога се явява сърдечна аритмия и че напоследък се наблюдават твърде често масови неврити или че вчера, когато Димов правил аутопсия на умрял с диагноза „злокачествена анемия“, открил рак на стомашната жлеза. И излизаше някак, че двамата водят разговори на медицински теми само за да дадат възможност на Олга Ивановна да мълчи, тоест да не лъже. След обяда Коростельов седнаше пред рояла, а Димов въздишаше и му казваше:

— Ех, братко! Какво да се прави! Я изспири нещо тъжно.

Вдигнал рамене и широко разтворил пръсти, Коростельов взимаше няколко акорда и започваше да пее с тенор „Посочи ми такава обител, дето руският селянин да не стене“^[1], а Димов още веднъж въздишаше, подпираше с юмрук главата си и се замисляше.

Напоследък Олга Ивановна се държеше крайно непредпазливо. Всяка сутрин се събуждаше в най-лошо настроение и с мисълта, че вече не обича Рябовски и че, слава Богу, вече всичко е свършено. Но след като изпиваше кафето си, се сецаше, че Рябовски я е откъснал от мъжа ѝ и че сега е останала и без мъж, и без Рябовски; после си спомняше от разговорите на своите познати, че Рябовски подготвя за изложбата нещо поразително, смес от пейзаж с битова живопис в стила на Поленов^[2], и че всички, които ходят в ателието му, са във възторг; но нали това, мислеше си, той е създал под нейно влияние и изобщо благодарение на нейното влияние много се е променил в положителен

смисъл. Влиянието ѝ е така благотворно и съществено, че ако го изостави, той може да се погуби. И се сецаше също, че последния път беше дошъл при нея с някакъв сив сюртук на точици и с нова вратовръзка и питаше замечтано: „Хубав ли съм?“ И наистина, изящен със своите дълги къдрици и сини очи, беше много красив (или може би така ѝ се стори) и беше мил с нея.

Спомняйки си много неща и размисляйки, Олга Ивановна се обличаше и силно развълнувана отиваше в ателието на Рябовски. Тя го намираще весел и възхитен от своята наистина великолепа картина; той скачаше, лудуваше и на сериозните въпроси отговаряше с шеги. Олга Ивановна го ревнуваше от картината и я мразеше, но от учтивост стоеше пред картината мълчаливо четири-пет минути и въздъхвайки, както въздишат пред светиня, казваше тихо:

— Да, ти никога не си рисувал подобно нещо. Знаеш ли, дори е страшно.

После започваше да го моли да я обича, да не я изоставя, да се смили над нея, бедната и нещастната. Плачеше, целуваше ръцете му, настояваше да ѝ се кълне в любов, доказваше, че без нейното благотворно влияние той ще кривне от правия път и ще загине. И след като разваляше хубавото му настроение, чувствайки се унижена, отиваше при шивачката или при някоя позната артистка да си осигури билет.

Когато не го намираще в ателието, оставяше му писмо, в което се кълнеше, че ако още днес не дойде при нея, непременно ще се отрови. Той се плашеше, отиваше и оставаше да обядва. Без да се стеснява от присъствието на мъжа ѝ, говореше ѝ дързости и тя му отвърщаше със същото. И двамата чувстваха, че взаимно си пречат, че са деспоти и врагове, ядосваха се и от злоба не забелязваха, че и двамата се държат неприлично и че дори остриганият Коростельов разбира всичко. След обяда Рябовски бързаше да се сбогува и да си отиде.

— Къде отивате? — питаше го Олга Ивановна във вестибюла и го гледаше с омраза.

Намръщен, присвил очи, той казваше името на някаква дама, обща позната, и ясно личеше, че просто се подиграва с ревността ѝ и иска да я ядоса. Тя се прибираше в спалнята и лягаше на кревата; от ревност, яд, чувство на унижение и срам хапеше възглавницата и

започваше силно да плаче. Димов оставяше Коростельов в гостната, отиваше в спалнята и сконфузен, смутен, тихо ѝ казваше:

— Не плачи силно, мила... Защо правиш така? Трябва да се мълчи за такива неща... не трябва да се издаваш... Станалото — станало, с нищо не можеш да го поправиш.

Без да знае как да укроти тежката ревност, от която дори слепоочията ѝ се пръскаха, мислейки, че нещата са още поправими, тя се измиваше, пудреше разплаканото си лице и хукваше при някоя от познатите дами. Не намерила Рябовски, отиваше при друга, после при трета... Отначало я беше срам да ходи така, но после свикна и за една вечер се случваше да обиколи всичките познати жени, за да намери Рябовски, и всички разбираха това.

Веднъж каза на Рябовски за мъжа си:

— Този човек ме потиска с великодушието си!

Тази фраза толкова ѝ хареса, че като се срещаше с художниците, които знаеха за романа ѝ с Рябовски, всеки път казваше за мъжа си, правейки енергичен жест с ръка:

— Този човек ме потиска с великодушието си!

Животът си течеше както миналата година: всяка сряда имаше вечеринки. Артистът декламираше. Художниците рисуваха, виолончелистът свиреше, певецът пееше и както винаги в единадесет и половина вратата на столовата се отваряше и Димов с усмивка казваше:

— Заповядайте да хапнем, господа!

Както по-рано Олга Ивановна търсеше велики хора, намираше, не се задоволяваше и отново търсеше. Както по-рано тя всеки ден се връщаше късно нощем, но Димов вече не спеше както миналата година, а седеше в кабинета си и нещо работеше. Той си лягаше към три часа и ставаше в осем.

Една вечер, когато тя се готвеше за театър застанала пред огледалото, в спалнята влезе Димов с фрак и с бяла връзка. Той кротко се усмихваше и както по-рано радостно гледаше жена си право в очите. Лицето му сияеше.

— Преди малко защитавах дисертация — каза той, като сядаше и поглаждаше коленете си.

— Защити ли я? — попита Олга Ивановна.

— Охо! — засмя се той и проточи врат, за да види в огледалото лицето на жена си, която продължаваше да стои с гръб към него и да оправя прическата си. — Охо! — повтори той. — Знаеш ли, много е възможно да ми предложат приватдоцентура^[3] по обща патология. На такава ми мирише.

По блаженото му сияещо лице се виждаше, че ако Олга Ивановна споделеше с него радостта и възторга му, той би ѝ простил всичко — и настоящето, и бъдещето, и всичко би забравил, но тя не разбираше какво значи приватдоцентура и обща патология, освен това се страхуваше да не закъснее за театър и нищо не каза.

Той поседя две минути, виновно се усмихна и си излезе.

[1] „Не съм виждал...“ — цитат от стихотворението на Н. А. Некрасов „Размишления пред парадния вход“, станало през 60-те години на XIX в. популярна песен. ↑

[2] В. Д. Поленов (1844–1927) — руски художник передвижник.

↑

[3] Приватдоцент — хоноруван доцент в царска Русия. ↑

ГЛАВА 7

Това беше един крайно тревожен ден. Димов имаше силно главоболие; сутринта не пи чай, не отиде в болницата и през цялото време лежа в кабинета на отоманката. Олга Ивановна, както обикновено, след дванадесет отиде при Рябовски да му покаже своя етюд *nature morte* и да го попита защо вчера не е дошъл. Етюдът ѝ се струваше жалък и тя го беше нарисувала само за да има още един предлог да иде при художника.

Влезе, без да позвъни, и когато си събуваше шушоните във вестибюла, чу как в ателието някой тихо притича, по женски шумолейки с рокля, и когато побърза да надникне в ателието, видя само как край от кафява пола се мярна за миг и изчезна зад голямата картина, покрита заедно с триножника до пода с черен коленкор. Нямаше никакво съмнение — криеше се жена. Колко често самата Олга Ивановна бе намирала убежище зад тази картина! Рябовски, очевидно смутен, сякаш се учуди, че е дошла, протегна към нея ръце и каза с пресилена усмивка:

— А-а-а-а! Много се радвам да ви видя. С какво ще се похвалите?

Очите на Олга Ивановна се напълниха със сълзи. Беше ѝ срамно, мъчно и тя и за милиони не би се съгласила да говори в присъствието на чужда жена, съперница, лъжкиня, която стоеше сега зад картината и навярно злорадо се хилеше.

— Донесох един етюд... — каза тя плахо, с тъничко гласче, и устните ѝ затрепериха — *nature morte*.

— А-а-а... етюд ли?

Художникът взе етюда и като го разглеждаше някак машинално, отиде в другата стая.

Олга Ивановна покорно вървеше след него.

— *Nature morte*... екстра сорт — мърмореше той, търсейки рима, — курорт... спорт... корт...

В ателието се чува бързи стъпки и шумолене на рокля. Значи тя си отиде. На Олга Ивановна ѝ се искаше силно да извика, да удари художника по главата с нещо и да се махне, но нищо не виждаше от сълзите, беше смазана от своя срам и се чувстваше вече не Олга Ивановна и не художничка, а дребна буболечка.

— Уморен съм... — с отпаднал глас изрече художникът, като гледаше етюда и разтърсваше глава, за да се пребори с дрямката. — Това е мило наистина, но и днес етюд, и миналата година етюд, и след месец пак ще има етюд... Как не ви омръзна? На ваше място бих зарязал живописата и сериозно бих се заел с музика или с нещо друго. Та вие не сте художничка, а музикантка. Да знаете само как съм уморен! Ей сега ще кажа да донесат чай... А?

Той излезе от стаята и Олга Ивановна чуваше как нещо нарежда на лакея. За да не се сбогува, да не се обяснява и главно да не се разплаче, още преди да се върне Рябовски, бързо изтича във вестибюла, обу си шушоните и излезе. Тук тя леко въздъхна и се почувства завинаги свободна и от Рябовски, и от живописата, и от тежкия срам, който така я потискаше в ателието. Всичко е свършено!

Отиде при шивачката, после при Барнай^[1], който едва вчера се беше върнал, от Барнай — в книжарницата за ноти и през цялото време си мислеше как ще напише на Рябовски студено, сурово, изпълнено с достойнство писмо и как през пролетта или лятото ще замине с Димов за Крим, ще се освободи там окончателно от миналото и ще започне нов живот.

След като се върна къщи вечерта, без да се преоблича, седна в гостната да съчинява писмото. Рябовски ѝ беше казал, че не е художничка, и сега за отмъщение щеше да му пише, че той всяка година рисува едно и също, всеки ден говори едно и също, че тъпче на едно място и че от него няма да излезе нищо друго освен това, което вече е. Искаше ѝ се да пише също, че той много дължи на нейното благотворно влияние и ако постъпва лошо, то е само защото нейното влияние се парализира от разни двусмислени особи, като тая, която днес се криеше зад картината.

— Мила — извика Димов от кабинета, без да отваря вратата. — Мила.

— Какво искаш?

— Мила, не влизай при мене, а само се приближи до вратата. Виж какво... Преди три дни се заразих в болницата от дифтерит и сега... не съм добре. Прати по-бързо да извикат Коростельов.

Олга Ивановна винаги наричаше мъжа си, както и всичките си познати мъже, не по име, а по фамилия; неговото име Осип не ѝ харесваше, защото напомняше Гоголевия Осип^[2] и каламбура: „Осип хрипти, а Архип спи“^[3]. Но сега тя извика:

— Осип, това не може да бъде!

— Прати да го повикат! Не съм добре... — каза Димов зад вратата и се чу как той отиде до отоманката и легна. — Повикай го — глухо се чу гласът му.

„Но какво става? — помисли си Олга Ивановна, изстивайки от ужас. — Та това е опасно!“

Без да има нужда, взе свещта и отиде в спалнята и в тоя миг, докато мислеше какво трябва да прави, без да иска, се погледна в огледалото. С това бледо, уплашено лице, с тоя жакет с буфан ръкави, с тия жълти волани на гърдите и с необикновената посока на райетата на полата тя се видя страшна и отвратителна. Изведнъж до болка ѝ стана мъчно за Димов, за безграничната му любов към нея, за младия му живот и дори за тая негова осиротяла постеля, в която той отдавна вече не спеше, и си спомни вечната му кротка, покорна усмивка. Тя горчиво заплака и написа на Коростельов писмо, с което го молеше да дойде. Беше два часа през нощта.

[1] Лудвиг Барнай (1842–1924) — немски артист, гастролирал с голям успех в Русия през 1890 г. ↑

[2] Гоголевиет Осип — слугата на Хлестаков от комедията на Гогол „Ревизор“. ↑

[3] На руски: „Осип охрип, а Архип осип“. ↑

ГЛАВА 8

Когато в осем часа сутринта Олга Ивановна излезе от спалнята с натезжала от безсъние глава, невчесана, погрозняла, с виновен израз на лицето, покрай нея във вестибюла мина някакъв господин с черна брада, очевидно лекар. Миришеше на лекарства. До вратата на кабинета стоеше Коростельов и с дясната ръка сучеше левия си мустак.

— Извинявайте, но няма да ви пусна при него — мрачно каза той на Олга Ивановна. — Може да се заразите. И всъщност няма какво да правите там. Той и без това бълнува.

— Наистина ли е дифтерит? — попита шепнешком Олга Ивановна.

— Тези, които наистина ритат срещу ръжена, трябва да се дават под съд — измърмори Коростельов, без да отговори на въпроса на Олга Ивановна. — Знаете ли от какво се е заразил? Във вторник е изсмукал с тръбичка дифтеритните налепи на едно момче. А защо? Глупаво... Ей така на, без да му мисли...

— Опасно ли е? Много ли? — попита Олга Ивановна.

— Да, казват, много тежка форма. Всъщност трябва да се повика Шрек.

Дойде един дребничък червенокос човек с дълъг нос и с еврейски акцент, после един висок, прегърбен, рошав, който приличаше на протодякон; сетне един млад, много пълен, червендалест, с очила. Лекарите идваха да дежурят при своя колега. След като мина дежурството на Коростельов, той не си отиде къщи, а остана и като сянка бродеше из всички стаи. Прислужницата поднасяше чай на лекарите, често тичаше до аптеката и нямаше кой да разтреби къщата. Беше тихо и тъжно.

Олга Ивановна седеше в спалнята и мислеше, че Бог я наказва, задето бе лъгала мъжа си. Едно мълчаливо, безропотно, странно същество, обезличено от своята кротост, безхарактерно, слабо от излишна доброта, безмълвно страдаше някъде там в кабинета на

дивана и не се оплакваше. Ако се бе оплакало поне в бълнуването си, лекарите щяха да научат, че тук не е виновен само дифтеритът. Да бяха попитали Коростельов: той знае всичко и не току-така гледа жената на приятеля си с такива очи, сякаш тъкмо тя е най-главната, истинската злодейка и дифтеритът е само неин съучастник. Тя вече не помнеше нито лунната вечер на Волга, нито любовните обяснения, нито поетичния живот в селската колиба, а помнеше само едно, че заради един неин каприз, от разглезеност, цялата от глава до пети е омазана с нещо мръсно, лепкаво, което вече никога не може да се измие...

„Ах, колко страшно лъгах! — мислеше тя, като си спомняше за неспокойната любов с Рябовски. — Проклето да е всичко!...“

В четири часа обядва с Коростельов. Той нищо не яде, пиеше само червено вино и се мръщеше. И тя нищо не яде. Ту мислено се молеше и даваше обещание пред Бога, че ако Димов оздравее, отново ще го обикне и ще му бъде вярна жена, ту когато за миг се забравяше, гледаше Коростельов и си мислеше: „Нима не е скучно да бъдеш обикновен, с нищо незабележим, неизвестен човек, при това с такова спаружено лице и лоши маниери?“ Ту ѝ се струваше, че Бог ей сега ще я убие за това, че от страх да не се зарази, нито веднъж още не бе влязла в кабинета на мъжа си. А изобщо беше обзета от тъпото, тъжно чувство и увереността, че животът вече е погубен и че с нищо не може да се поправи...

Следобед се смрачи. Когато Олга Ивановна влезе в гостната, Коростельов спеше на кушетката, сложил главата си на копринената възглавница, бродирана със сърма. „Кхи-пуа... — хъркаше той — кхи-пуа“.

И лекарите, които идваха да дежурят и си отиваха, не забелязваха безпорядъка. Това, че чужд човек спеше в гостната и хъркаше, етюдите по стените, чудатата обстановка, както и че домакинята беше невчесана и нехайно облечена — всичко това сега не будеше ни най-малък интерес. Един от лекарите, без да иска, се засмя за нещо и този смях прозвуча някак странно и плахо, дори стана страшно.

Когато Олга Ивановна влезе веднъж в гостната, Коростельов вече не спеше, а седеше и пушеше.

— Той има дифтерит в носната кухня — каза той полугласно. — И сърцето вече не го бива. Всъщност работата е лоша.

— Ами пратете да повикат Шрек — каза Олга Ивановна.

— Идва вече. Тъкмо той забеляза, че дифтеритът е минал и в носа. Какво може да направи Шрек. Всъщност какво като е Шрек. Той е Шрек, аз съм Коростельов — и нищо повече.

Времето течеше ужасно бавно. Олга Ивановна лежеше облечена в неоправеното от сутринта легло и дремеше. Струваше ѝ се, че цялата квартира, от пода до тавана, е изпълнена с огромно парче желязо и че ако желязото бъде изнесено навън, на всички ще им стане весело и леко. Като се разсъни, си спомни, че това не е желязо, а болестта на Димов...

„Nature morte, курорт... — мислеше си тя и отново се унасяше — спорт... корт... Ами Шрек? Шрек, ек, век... крек... А къде са сега моите приятели? Знаят ли те за нашето нещастие? Господи, спаси ме... избави ме! Шрек, век...“

И отново желязото... Времето се точеше бавно, а часовникът на долния етаж биеше често. И непрекъснато се звънеше, идваха лекари... Влезе прислужницата с празна чаша на подноса и попита:

— Госпожо, да оправя ли леглото?

И като не получи отговор, излезе. Долу удари часовникът; присъни ѝ се дъждът на Волга и отново влезе някой в спалнята, изглежда, външен човек. Олга Ивановна скочи и позна Коростельов.

— Колко часа е? — попита тя.

— Към три.

— Как е?

— Как! Дойдох да ви кажа: свършва...

Той изхлипа, седна на кревата до нея и избърса сълзите си с ръкава. Тя не можа да разбере веднага, но цялата изстина и започна бавно да се кръсти.

— Свършва... — повтори той с тънък глас и отново изхлипа. — Умира, защото пожертва себе си... Каква загуба за науката! — каза той с болка. — В сравнение с нас той беше велик, необикновен човек! Каква дарба! Каква надежда беше за всички ни! — продължаваше Коростельов, кършейки ръце. — Господи Боже мой, той беше такъв учен, какъвто сега със свещ да търсиш, не можеш да намериш. Оска Димов, Оска Димов, какво направи ти! Ах, ах, Боже мой!

Коростельов закри в отчаяние с две ръце лицето си и поклати глава.

— А каква нравствена сила! — продължи той, като се озлобяваше все повече и повече срещу някого. — Добра, чиста, любеща душа — не човек, а стъкло! Служи на науката и умря за науката! А как работеше, като вол, денонощно, никой не го щадеше, и младият учен, бъдещият професор, трябваше да си търси частна практика и нощем да се занимава с преводи, за да плаща ей за тия... мръсни парцали!

Коростельов погледна с омраза Олга Ивановна, сграбчи чаршафа с две ръце и сърдито го дръпна, сякаш той беше виновен.

— И той не се щадеше, и другите не го щадяха. Ех, какво да приказваме всъщност!

— Да, рядък човек! — каза някой басово в гостната.

Олга Ивановна си спомни целия живот с него от началото до края с всички подробности и изведнъж осъзна, че това беше наистина необикновен, рядък и в сравнение с онези, които познаваше, велик човек. И като си спомни как се отнасяха с него покойният ѝ баща и всичките негови колеги лекари, тя разбра, че всички те са виждали в него бъдеща знаменитост. Стените, таванът, лампата и килимът на пода ѝ замигаха подигравателно, сякаш искаха да ѝ кажат: „Изпусна го! Изпусна го!“ Тя с плач изскочи от спалнята, притича през гостната покрай някакъв непознат човек и се втурна при мъжа си. Той лежеше неподвижно на отоманката, покрит до кръста с одеяло. Лицето му страшно се беше смъкнало и имаше пепелявожълт цвят, какъвто никога нямат живите; и само по челото, по черните вежди и по познатата усмивка човек можеше да познае, че това е Димов. Олга Ивановна бързо опипа гърдите, челото и ръцете му. Гърдите му бяха още топли, но челото и ръцете бяха неприятно студени. А полуотворените му очи гледаха не Олга Ивановна, а одеялото.

— Димов! — повика го силно тя. — Димов!

Искаше да му обясни, че онова е било грешка, че не всичко е загубено, че животът още може да бъде прекрасен и щастлив, че той е рядък, необикновен, велик човек и че тя цял живот ще благоговее пред него, ще се моли и ще изпитва свещен страх...

— Димов! — викаше го тя, разтърсваше рамото му и не вярваше, че той никога вече няма да се събуди. — Димов! Чуваш ли, Димов!

В гостната Коростельов казваше на прислужницата:

— Какво има за питане? Вървете в църквата и там ще попитате къде е приютът за стари жени. Те ще го измият и ще го облекат — ще направят всичко, каквото е нужно.

1892

**СКУЧНА ИСТОРИЯ
ИЗ ЗАПИСКИТЕ НА ЕДИН СТАР ЧОВЕК**

ГЛАВА 1

Има в Русия един заслужил професор — Николай Степанович еди-кой си, таен съветник с много отличия; той има толкова много руски и чужди ордени, че когато му се налага да ги сложи, студентите го наричат иконостас. Познатите му са все изтъкнати хора; поне през последните двадесет и пет — тридесет години в Русия няма и не е имало нито един бележит учен, с когото да не се е познавал отблизо. Сега е доста самотен, но ако се говори за миналото му, дългият списък на славните му приятели завършва с такива имена, като Пирогов^[1], Кавелин^[2] и поета Некрасов, които го бяха дарили с най-искрена и топла дружба. Той е член на всички руски и на три чуждестранни университета. И тъй нататък, и тъй нататък. Всичко това и много друго, което би могло още да се каже, оформя онова, което се нарича моето име.

Това мое име е популярно. В Русия то е известно на всеки грамотен човек, а в чужбина се споменава от катедрите с притурката „известният“ и „уважаваният“. То е от малкото щастливи имена, чието порицаване или споменаване без нужда в обществото или в печата се смята за признак на лош тон. Така и трябва да бъде. Защото с моето име е тясно свързана представата за човек знаменит, богато надарен и несъмнено полезен. Аз съм трудолюбив и издръжлив като камила, а това е важно, и съм талантлив, което е още по-важно. Освен това трябва да кажа, че съм възпитан, скромен и честен човек. Никога не съм си пъхал носа в литературата и политиката, не съм търсил популярност чрез полемика с невежи, не съм държал речи ни по банкети, ни над гробовете на другарите си... Изобщо върху моето научно име няма нито едно петно и то няма от какво да се оплаква. То е щастливо.

Носещият това име, тоест аз, съм шейсет и две годишен с оплешивяла глава, изкуствени зъби и неизлечим тис. Колкото името ми е бляскаво и красиво, толкова аз съм безцветен и грозен. Главата и ръцете ми треперят от слабост; шията ми, както у една Тургенева

героиня, прилича на дръжката на контрабас, гърдите ми са хлътнали, гърбът — тесен. Когато говоря или чета, устата ми се изкривява на една страна, а усмихна ли се — цялото ми лице се покрива със старчески безжизнени бръчки. Няма нищо респектиращо в жалката ми фигура; може би само когато страдам от тис, придобивам един особен израз, така че на всеки, който ме погледне, навярно му внушавам жестоката мисъл: „Изглежда, тоя човек скоро ще умре!“

Чета си лекциите както преди нелошо; както и по-рано, мога да задържа вниманието на слушателите си в продължение на два часа. Увлечението, с което говоря, литературният стил и хуморът правят почти незабележими недостатъците на гласа ми, а той е сух, рязък и напевен като на фарисей. Но пиша лошо. Онази частица от мозъка ми, която управлява писателската способност, се е отказала да ми служи. Паметта ми е отслабнала, мислите са недостатъчно последователни и когато ги излагам на хартия, всеки път ми се струва, че съм загубил усета за органичната им връзка, конструкцията е еднообразна, фразата — бедна и плаха. Често пиша не това, което искам; когато пиша края, не помня началото. Често забравям обикновени думи и винаги губя много енергия, за да избегна в изложението си излишни фрази и ненужни вметнати изречения — едното и другото ясно свидетелстват за упадъка на умствената ми дейност. И забележително е, че колкото по-просто е изложението, толкова по-мъчително е напрежението ми. Когато пиша научна статия, се чувствам много по-свободен и умен, отколкото при поздравително писмо или докладна записка. Още нещо: по-лесно ми е да пиша на немски или английски, отколкото на руски.

Що се отнася до сегашния ми начин на живот, преди всичко трябва да отбележа безсъницата, от която страдам напоследък. Ако ме запитат: кое е сега главната и основна черта на съществуването ти, бих отговорил: безсъницата. Както и по-рано, по навик точно в полунощ се събличам и си лягам. Заспивам скоро, но след един часа се събудвам с такова чувство, сякаш изобщо не съм спал. Трябва да стана от леглото и да запаля лампата. Час или два се разхождам из стаята и разглеждам отдавна познати картини и портрети. Когато ми омръзне да се разхождам, сядам на бюрото си. Седя неподвижно, без да мисля за нищо и да изпитвам каквито и да е желания; ако отпреде ми има книга, машинално я премествам по-близо и чета без всякакъв интерес. Така неотдавна за една нощ прочетох машинално цял роман със странното

заглавие „За какво пееше лястовицата“^[3]. Или пък за да съсредоточа вниманието си, налагам си да броя до хиляда или си представям лицето на някой другар и се мъча да си спомня: в коя година и при какви обстоятелства е постъпил на работа? Обичам да се вслушвам в звуците. Ту през две стаи дъщеря ми Лиза ще избърбори нещо в съня си, ту жена ми ще мине през салона със свещ и непременно ще изпусне кутията с кибрит, ту ще скръцне някоя дъска на шкафа или ненадейно ще засъска фитилът на лампата — и всички тия звуци, кой знае защо, ме вълнуват.

Да не спиш нощем, значи всяка минута да съзнаваш, че си ненормален, и затова с нетърпение чакам утрото и деня, когато имам право да не спя. Минава много мъчително време преди петелът да пропее навън. Това е първият ми благовестител. Щом той пропее, вече зная, че след един час портиерът отдолу ще се събуди и със сърдита кашлица ще се затътри за нещо си нагоре по стълбите. А после въздухът навън ще започне постепенно да бледнее, на улицата ще се чуят гласове...

Денят започва с идването на жена ми. Тя влиза в стаята ми по нощница, невчесана, но вече умита, ухаеща на одеколон от някакви цветя и с такъв вид, сякаш е влязла случайно, и винаги казва едно и също:

— Извинявай, аз за малко... Пак ли не си спал?

После загасва лампата, сяда до масата и започва да приказва. Аз не съм пророк, но предварително зная какъв ще бъде разговорът. Всяка сутрин едно и също. Обикновено след тревожните въпроси за здравето ми тя изведнъж си спомня за нашия син, офицер, който служи във Варшава. Всеки месец след двайсето число ние му изпращаме по петдесет рубли — главно това служи за тема на нашия разговор.

— Разбира се, това е тежко за нас — въздъхва жена ми, — но докато окончателно не стъпи на краката си, сме длъжни да му помагаме. Съвсем млад в чужда страна, заплата малка... Впрочем, ако искаш, следващия месец да му изпратим не петдесет, а четирийсет. Как смяташ?

Ежедневният опит би могъл да убеди жена ми, че разходите не намаляват от това, че често приказваме за тях, но жена ми не признава опита и редовно всяка сутрин говори и за нашия офицер, и че хлябът,

слава Богу, е станал по-евтин, а захарта е поскъпнала с две копейки — и всичко това с такъв тон, сякаш ми съобщава някаква новина.

Аз слушам, машинално се съгласявам и може би защото не съм спал през нощта, ме обземат странни, безполезни мисли. Гледам жена си и се учудвам като дете. С недоумение се питам: нима тая стара, твърде пълна тромава жена с тъп израз на човек, овладян от дребни грижи и страх за парчето хляб, с поглед, замъглен от постоянни мисли за дългове и сиромашия, умееше да говори само за разходи и да се усмихва само на евтиното — нима тая жена е била някога оная нежна Варя, която пламенно обикнах заради добрия ѝ ясен ум, заради чистата ѝ душа, заради хубостта ѝ и — както Отело Дездемона — заради „състраданието“ към науката ми? Нима това е моята жена Варя, която някога ми роди син?

Напрегнато се вирам в лицето на отпуснатата тромава старица, търся в нея своята Варя, но от миналото у нея се е запазил само страхът за здравето ми и още навикът да нарича моята заплата нашата заплата, моята шапка — нашата шапка. Мъчно ми е да я гледам и за да я утеша поне малко, оставям я да говори каквото иска, и дори мълча, когато несправедливо съди хората или ме кори, че нямам частна практика и не издавам учебници.

Разговорът ни завършва винаги еднакво. Жена ми изведнъж си спомня, че още не съм пил чай, и се стряска.

— Какво седя! — казва тя и става. — Самоварът отдавна е готов, пък аз дрънкам. Как започнах да забравям, Господи!

Бързо тръгва и се спира на вратата, за да каже:

— Имаме да даваме на Егор за пет месеца. Знаеш ли? Не бива да забавяме заплатата на прислугата, колко пъти съм ти казвала! Много по-лесно е да дадеш за един месец десет рубли, отколкото за пет месеца — петдесет!

След като излиза от стаята, пак се спира и казва:

— За никого не ми е тъй мъчно, както за нашата клета Лиза. Следва момичето в консерваторията, постоянно е в изискано общество, а е облечена не зная как. Ето кожухчето ѝ, просто срамно е да се покаже с него на улицата. Да беше някоя друга — нищо, но нали всички знаят, че баща ѝ е прочут професор, таен съветник!

И като ми натяква за името и чина ми, най-сетне си отива. Така започва денят ми. Продължава не по-добре.

Докато пия чай, в стаята влиза моята Лиза, с кожухче, шапчица и ноти, вече съвсем готова за консерваторията. Тя е на двацет и две години. Изглежда по-млада, хубава е и малко прилича на жена ми на младини. Целува ме нежно по слепите очи и ръката ѝ казва:

— Здравей, татенце. Добре ли си?

Като малка тя много обичаше сладолед и често я водех в сладкарницата. Сладоледът беше за нея мерило за всичко прекрасно. Ако искаше да ме похвали, казваше: „Ти, тате, си сметанов“. Едното ѝ пръстче се наричаше фъстъчено, другото — сметаново, третото — малиново и така нататък. Обикновено когато сутрин идваше в стаята да ми каже добро утро, я слагах на коленете си и като целувах пръстчетата ѝ, казвах:

— Сметаново... фъстъчено... лимоново...

И сега по стар навик целувам пръстите на Лиза и бърбър: „Фъстъчено... сметаново... лимоново...“, но излиза съвсем друго. Аз съм студен като сладолед и ме е срам. Когато дъщеря ми влиза в стаята ми и допира устни до слепоочието ми, аз трепвам, сякаш ме ужилва пчела, усмихвам се напрегнато и извърщам лицето си. Откак страдам от безсъница, в мозъка ми се е забил като гвоздей въпросът: дъщеря ми често вижда как аз, старецът, прочутият човек, мъчително се изчервявам, защото дължа на лакея; тя вижда как често грижата за дребните дългове ме кара да захвърлям работата си и по цели часове да се разхождам из стаята и да мисля, но защо нито веднъж тайно от майка си не дойде при мен и не ми прошепне: „Татко, ето часовника, гривните, обиците, роклите ми... Заложил всичко, трябва ти пари...“ Защо, като вижда как двамата с майка ѝ, поддали се на фалшивото чувство, се мъчим да скрием от хората своята бедност, не се откаже от скъпото удоволствие да се занимава с музика? Аз не бих приел нито часовника, нито гривните, нито жертвите, пазил ме Бог — не това ми е нужно.

Тук си спомням и за своя син, варшавския офицер. Той е умен, честен и трезв човек. Но това не ми стига. Мисля, че ако аз имах стар баща и знаех, че понякога той се срамува от бедността си, щях да отстъпя офицерското си място на друго и да се захвана за работа. Подобни мисли за децата ме отравят. Но защо? Само един тесногръд или озлобен човек може да таи злоба към обикновени хора, понеже не са герои. Но стига за това.

В десет без четвърт излизам — трябва да отида при моите мили момчета да чета лекция. Обличам се и тръгвам по пътя, който ми е познат вече от тридесет години и има за мен своя история. Ето голямата сива къща с аптеката; тук някога имаше малка къщичка, а в нея бирария; в тая бирария обмислях дисертацията си и написах първото любовно писмо на Варя. Писах го с молив, на лист с надпис: „Historia morbi“^[4]. Ето бакалничката; едно време тук се разпореждаше евреин, който ми продаваше на вересия цигари, после някаква дебела жена, която обичаше студентите, защото „всеки от тях си имал майка“; сега там има рижав търговец, твърде равнодушен човек, който пие чай от меден чайник. А ето мрачната, отдавна неремонтирана университетска врата; скучаещия вратар с кожух, метлата, купчините сняг... На едно наскоро пристигнало провинциалистче, което мисли, че храмът на науките е наистина храм, такава врата не може да направи добро впечатление. Изобщо овехтелите университетски сгради, мрачните коридори, опушените стени, недостатъчната светлина, тъжният изглед на стъклата, закачалките и банките в историята на руския песимизъм заемат едно от първите места сред предразполагащите причини... Ето и градината. От времето, когато бях студент, струва ми се, не е станала нито по-хубава, нито по-лоша. Не я обичам. Щеше да бъде много по-умно, ако вместо охтичавите лица, жълтата акация и редкия подстриган люляк тук растяха високи борове и красиви дъбове. Студентът, чието настроение най-често се създава от обстановката, трябва там, където учи, на всяка крачка да вижда само възвишени, значителни и изящни неща... Пазил го Бог от хилави дървета, счупени прозорци, сиви стени и врати, тапицирани с окъсана кожа.

Когато стигам входа на моята сграда, вратата се отваря и ме посреща портиерът Николай, мой връстник и съименник, с когото служим отдавна заедно. След като ме пуска вътре, той се окашлюва и казва:

— Студ, ваше превъзходителство!

Или пък ако палтото ми е мокро:

— Дъждец, ваше превъзходителство!

После се спуща напред и ми отваря по пътя всички врати. В кабинета внимателно сваля палтото ми и междувременно успява да ми съобщи някоя университетска новина. Благодарение на близкото

познанство, което съществува между всички университетски портиери и пазачи, той знае всичко, което става в четирите факултета, в канцеларията, в кабинета на ректора, в библиотеката. Какво ли не знае! Когато например злобата на деня е оставката на ректора или на декана, чувам как той в разговор с младите пазачи назовава кандидатите и веднага пояснява, че едн-кого си министърът няма да утвърди, едн-кой си сам ще се откаже, сетне се впуска във фантастични подробности за някакви тайнствени книжа, получени в канцеларията, за секретния разговор, състоял се уж между министъра и попечителя^[5] и т.н. Ако се изключат тия подробности, общо взето, той почти винаги излиза прав. Характеристиките, които прави на всеки кандидат, са оригинални, но верни. Ако ви трябва да знаете в коя година някой си е защитавал дисертацията си, постъпвал е на работа, уволнил се е или е умрял, извикайте на помощ колосалната памет на тоя стар боец и той не само ще ви каже годината, месеца и датата, но и ще съобщи подробностите, които са съпътствали това или онова обстоятелство. Така може да помни само който обича.

Той е пазител на университетските предания. От своите предшественици портиери е получил в наследство много легенди за университетския живот, притурил е към това богатство много от своето съкровище, добито по време на службата, и ако искате, ще ви разправи безчет дълги и къси истории. Може да ви разкаже за необикновени мъдреци, които са знаели всичко, за забележителни труженици, неспали със седмици, за многобройни мъченици и жертви на науката; доброто у него тържествува над злото, слабият винаги побеждава силния, мъдрият — глупавия, скромният — гордия, младият — стария... Излишно е всички тия легенди и измислици да се приемат за чиста монета, но прецедете ги и във филтъра ви ще остане нужното: нашите хубави традиции и имената на истинските герои, признати от всички.

В нашето общество всички сведения за научния свят се изчерпват с анекдотите за необикновената разсеяност на старите професори и с две-три духовитости, които се приписват ту на Грубер^[6], ту на мен или на Бабухин^[7]. За образовано общество това е недостатъчно. Ако то обичаше науката, учените и студентите както Николай, неговата литература отдавна би имала цели епопеи, сказания и жития, каквито за съжаление няма сега.

След като ми съобщава новината, Николай става строг и ние подемаме делови разговор. Ако в това време външен човек би чул как Николай свободно си служи с терминологията, сигурно би помислил, че е учен, маскиран като пазач. Впрочем трябва да кажа, че приказките за учеността на университетските разсилни са твърде преувеличени. Наистина Николай знае над стотина латински имена, умее да сглоби скелет, понякога да приготви препарат, да разсмее студентите с някой дълъг научен цитат, но например простата теория за кръвообращението за него и сега е също тъй смътна, както преди двадесет години.

На бюрото в кабинета, ниско наведен над книга или препарат, седи просекторът ми Пьотър Игнatieвич, трудолюбив, скромнен, но бездарен човек, около тридесет и пет годишен, вече плешив и с голям корем. Той работи от сутрин до вечер, чете много, отлично помни всичко прочетено — и в това отношение е не човек, а злато; но във всичко останало е само един трудолюбив кон, или с други думи — учен тъпак. Характерните черти на трудолюбивия кон, които го отличават от таланта, са следните: тесен кръгзор, ограничен от специалността му, извън нея е наивен като дете. Помня, една сутрин влязох в кабинета и казах:

— Представете си, какво нещастие! Казват, Скобелев умрял.

Николай се прекръсти, а Пьотър Игнatieвич се обърна към мен и попита:

— Кой е този Скобелев?

Друг път — това беше малко по-рано — съобщих, че е умрял професор Перов^[8]. Миличкият Пьотър Игнatieвич попита:

— Той какво преподаваше?

Струва ми се, Пати^[9] да бе запяла на самото му ухо, пълчища китайци да бяха нападнали Русия, земетресение да бе станало, нито един мускул на тялото му не би трепнал и той съвсем спокойно би гледал с присвито око в микроскопа си. С една дума, извън неговата работа нищо не го интересува. Какво не бих дал, за да видя как тоя сухар спи с жена си.

Друга черта: фанатична вяра в непогрешимостта на науката и главно във всичко, писано от немците. Той е уверен в себе си, в препаратите си, знае целта на своя живот и изобщо не познава съмненията и разочарованията, от които талантите побеляват. Робско

преклонение пред авторитетите и липса на потребност от самостоятелно мислене. Трудно можеш да го разубедиш в нещо, а да спориш с него, е невъзможно. Опитайте да поспорите с човек, който е дълбоко убеден, че най-добрата наука е медицината, най-добрите хора — лекарите, най-добрите традиции — медицинските. От скромното медицинско минало е оцеляла само една традиция — бялата вратовръзка, която лекарите носят сега; а за учения и изобщо за образования човек могат да съществуват само общоуниверситетски традиции без каквото и да е делене на медицински, юридически и т.под., но Пьотър Игнatieвич мъчно би се съгласил с това и е готов да спори с вас до Второ пришествие.

Бъдещето му го виждам ясно. През целия си живот той ще приготви няколко стотици необикновено чисти препарати, ще напише безброй сухи, твърде прилични реферати, ще направи десетина добросъвестни превода, но нищо по-значително няма да създаде. За по-значителното са необходими фантазия, изобретателност, интуиция, а Пьотър Игнatieвич е лишен изобщо от това. Накратко казано, той не е господар в науката, а слуга.

Аз, Пьотър Игнatieвич и Николай говорим шепнешком. Нещо ни е неловко. Човек се чувства някак особено, когато зад вратата шуми като море аудиторията. За тридесет години не можах да свикна с това чувство и го изпитвам всяка сутрин. Закопчавам нервно сюртука си, задавам на Николай излишни въпроси, сърдя се... Сякаш се страхувам, но това не е страх, а нещо друго, което не съм в състояние нито да назова, нито да опиша.

Без да има нужда, поглеждам часовника си и казвам:

— Е? Трябва да вървим.

И тръгваме в следния ред: най-напред върви Николай с препарати или атласи, след него аз, а подир мен, скромно навел глава, крачи трудолюбивият кон; или пък ако е нужно, най-напред носят на носилка труп, след трупа върви Николай и т.н. При влизането ми студентите стават, след това сядат и шумът на морето изведнъж стихва. Настава затишие.

Зная за какво ще говоря, но не зная как ще говоря, с какво ще започна и как ще свърша. В главата ми няма нито една готова фраза. Но достатъчно е само да огледам аудиторията (тя е построена амфитеатрално) и да кажа стереотипното „Миналата лекция ние се

спряхме на...“, и фразите на дълга върволица изскачат от душата ми и — колелото се завъртва! Говоря неудържимо бързо, страстно и, струва ми се, не съществува сила, която би могла да прекъсне хода на моята реч. За да бъде лекцията хубава, тоест да не е скучна и да е полезна за слушателите, трябва освен талант да имаш още похват и опит, да притежаваш най-ясна представа за силите си, за тия, на които говориш, и за предмета на беседата. Освен това трябва да се владееш, да следиш внимателно аудиторията и ни за секунда да не губиш нишката на мисълта си.

Добрият диригент, предавайки мисълта на композитора, извършва наведнъж двадесет работи: чете партитурата, маха с пръчката, следи певеца, обръща се ту към барабана, ту към валдхорна и пр. Същото правя и аз по време на лекция. Отпреде ми са сто и петдесет лица, всяко различно, и триста очи, които ме гледат право в лицето. Целта ми е да победя тая многоглава хидра. Ако всяка минута, докато говоря, имам ясна представа за степента на вниманието ѝ и разбирането ѝ, тя е във властта ми. Другият ми противник се намира в самия мен. Това е безкрайното разнообразие на формите, явленията и законите и безчет зависими от тях мои и чужди мисли. Всяка минута аз трябва да мога ловко да извличам от този грамаден материал най-важното и нужното и също тъй бързо, както тече речта ми, да обличам мисълта си в такава форма, която ще бъде достъпна за разума на хидрата и ще държи будно вниманието ѝ; освен това внимателно трябва да следя мислите ми да се предават не като нахлуват една след друга, а в известен ред, необходим за правилното съставяне на картината, която искам да нарисувам. Освен това се стремя речта ми да бъде литературна, дефинициите — къси и точни, фразата — възможно най-проста и красива. Всяка минута трябва да се контролирам и да помня, че разполагам само с час и четиридесет минути. С една дума, доста работа. Едновременно трябва да бъдеш и учен, и педагог, и оратор и спукана ви е работата, ако ораторът победи във вас педагога и учения или обратно.

Говориш четвърт, половин час и ето забелязваш, че студентите започват да поглеждат тавана, Пьотър Игнatieвич, един вади кърпа, друг се намества по-удобно, трети се усмихва на мислите си... Значи вниманието е уморено. Трябва да се вземат мерки. Възползвам се от първия удобен случай и казвам някой каламбур. Всички сто и петдесет

лица се усмихват широко, очите весело заблестяват, морето за кратко време зашумява... Аз също се смея. Вниманието се е ободрило и мога да продължа.

Никакъв спор, никакви развлечения и игри не са ми доставяли такова наслаждение, както изнасянето на лекция. Само по време на лекция можех да се отдам изцяло на страстта си и разбирах, че вдъхновението не е измислица на поетите, а съществува в действителност. И мисля, че Херкулес след най-пикантния си подвиг не е чувствал такова сладостно отмаляване, каквото преживявах аз всеки път след лекцията си.

Така беше по-рано. А сега лекциите за мен са цяло мъчение. Не минава и половин час, и започвам да чувствам необорима слабост в краката и раменете; сядам в креслото, но не съм свикнал да говоря седнал; след минута ставам, продължавам прав, сетне пак сядам. Устата ми съхне, гласът ми пресипва, вие ми се свят... За да скрия от слушателите състоянието си, непрекъснато пия вода, кашлям, често се секна, като че ли ми пречи хрема, пущам не на място каламбури и най-после обявявам почивката по-рано, отколкото трябва. Но най-важното е, че ме е срам.

Съвестта и умът ми казват, че най-доброто, което мога да направя сега, е да изнеса на момчетата прощална лекция, да им кажа последната си дума, да ги благословя и да отстъпя мястото си на човек, по-млад и по-силен от мен. Но нека ме съди Бог, не ми стига кураж да постъпя според съвестта си.

За нещастие не съм философ и богослов. Много добре зная, че ще изкарам още не повече от половин година; сякаш сега би трябвало най-много да ме занимават въпросите за задгробния мрак и за виденията, които ще посетят вечния ми сън. Но кой знае защо, душата ми нехае за тия въпроси, макар умът ми да съзнава цялата им важност. Както преди двадесет-тридесет години, така и сега, пред смъртта, ме интересува само науката. При последната си въздишка аз все пак ще вярвам, че науката е най-важното, най-прекрасното и нужното в живота на човека, че винаги е била и ще бъде най-висшата изява на любовта и единствено чрез нея човек ще победи природата и себе си. Тази вяра може би е наивна и несправедлива в основата си, но аз не съм виновен, че вярвам така, а не иначе; не мога да победя тази вяра в себе си.

Но не става дума за това. Аз само моля да се погледне снизходително на моята слабост и да се разбере, че да откъснеш от катедрата и учениците човек, когото съдбата на костния мозък интересува повече от главната цел на вселената, е равносилно да го заковеш в ковчег, без да дочакаш той да умре.

От безсънието и напрегната борба с увеличаващата се слабост с мен става нещо странно. Посред лекцията в гърлото ми изведнъж се надигат сълзи, очите ме засърбят и усещам страстно, истерично желание да протегна напред ръце и със силен глас да възроптая. Искан ми се да извикам високо, че мен, прочутия човек, съдбата е осъдила на смърт, че след някакви си шест месеца тук, в аудиторията, ще се разпорежда вече друг. Искан да извикам, че съм отровен; новите ми мисли, каквито не познавах по-рано, отровиха последните дни на живота ми и продължават да хапят мозъка ми като папатаци. И в тоя момент моето положение ми се вижда тъй ужасно, че ми се иска всичките ми слушатели да се ужасят, да скочат от местата си и в панически страх да се втурнат към изхода с отчаян вик.

Не се изживяват лесно такива минути.

[1] Н. И. Пирогов (1810–1881) — известен руски хирург и анатом. ↑

[2] К. Д. Кавелин (1818–1885) — руски историк, юрист, публицист, либерален обществен деец. ↑

[3] Роман от Ф. Шпилгаген. ↑

[4] История на заболяването (лат.). ↑

[5] Ръководител на едно или повече учебни заведения. ↑

[6] В. Л. Грубер (1814–1890) — руски анатом. ↑

[7] А. И. Бабухин (1835–1891) — руски хистолог и физиолог. ↑

[8] В. Г. Перов (1833–1882) — известен руски художник. ↑

[9] Аделина Пати (1843–1919) — известна италианска певица. ↑

ГЛАВА 2

След лекцията работя вкъщи. Чета списания, дисертации или се готвя за следващата лекция, понякога пиша нещо. Работя с прекъсване, тъй като трябва да посрещам гости.

Чува се звънецът. Някой колега е дошъл да поговорим за работата. Той влиза при мен с шапка, бастун и като ми подава и едното, и другото, казва:

— Аз за малко, за малко! Не ставайте, collega! Само две думи.

Преди всичко гледаме да си покажем взаимно, че и двамата сме необикновено любезни и ни е драго да се видим. Аз го каня да седне в креслото, а той кани мен; при това предпазливо се гладим по кръста, пипаме копчетата си, също като че се опипваме взаимно и се боим да не се опарим. И двамата се смеем, въпреки че не говорим нищо смешно. След като сядаме, навеждаме един към друг глава и започваме да шепнем. И дори когато изпитваме искрена симпатия един към друг, не можем, без да украсим речта си с най-различни китайски благости, като „Вие благоволихте съвсем справедливо да забележите“ или „Както вече имах честта да ви кажа“, не можем, без да се смеем високо, ако някой от нас се пошегува, макар и несполучливо. Като свършва да говори по въпроса, колегата ми става рязко, сочи с шапка работата ми и започва да се сбогува. Пак се опипваме взаимно и се смеем. Изпращам го до антрето; тук му помагам да си облече шубата, но той по всякакъв начин избягва тая висока чест. А когато Егор отваря вратата, колегата ме убеждава, че ще се простудя, но аз се преструвам, че съм готов да го изпратя дори до улицата. И когато най-сетне се връщам в кабинета си, лицето ми все още е усмихнато, сигурно по инерция.

След малко пак се звъни. Някой влиза в антрето, дълго се съблича и кашля. Егор съобщава, че е дошъл студент. Аз казвам: „Покани го“. След минута при мен влиза млад човек с приятна външност. Вече година откак с него сме в обтегнати отношения: той отвратително ми отговаря на изпитите, а аз му слагам единици.

Подобни юначаги, които аз, казано на студентски език, разкарвам или късам, всяка година ми се събират по шест-седем. Ония, които не си издържат изпита поради неспособност или болест, обикновено носят кръста си търпеливо и не се пазарят с мене; пазарят се и идват вкъщи само сангвиниците, широките натури, на които протакането на изпитите разваля апетита и пречи да посещават редовно операта. Към първите съм снизходителен, а вторите връщам цяла година.

— Седнете — казвам на госта. — Какво имате да кажете?

— Извинете, професоре, за безпокойството... — започва той, като се запъва и без да ме гледа в лицето. — Не бих се осмелил да ви безпокоя, ако не... Явих се при вас на изпит за пети път и... и пропаднах. Моля ви, бъдете добър, пишете ми една тройка, защото...

Аргументът, който всички мързеливци привеждат в своя полза, винаги е един и същ: прекрасно били издържали всички предмети и пропаднали само на моя и било толкова чудно, защото по моя предмет се занимавали много сериозно и го знаят прекрасно; пропаднали поради някакво, кой знае какво, недоразумение.

— Извинете, драги — казвам на госта, — не мога да ви сложа тройка. Вървете да почетете още и елате. Тогава ще видим.

Пауза. Изпитвам желание да помъча малко студента, понеже обича бирата и операта повече от науката, и казвам с въздишка:

— Според мен най-доброто, което можете да направите сега, е да напуснете медицинския факултет. Ако при вашите способности не можете да издържите изпита, очевидно нямате нито желание, нито призвание да бъдете лекар.

Лицето на сангвиника се удължава.

— Прощавайте, професоре — усмихва се той, — но това ще бъде от моя страна най-малкото странно. Да следвам пет години и изведнъж... да напусна!

— Ами да! По-добре да загубиш пет години, отколкото после цял живот да се занимаваш с нещо, което не обичаш.

Но тутакси ми става жал за него и бързам да кажа:

— Впрочем ваша работа. И тъй, почетете още малко и елате.

— Кога? — пита глухо мързеливецът.

— Когато искате. Може и утре.

И в добрите му очи чета: „Аз мога да дойда, но ти, говедо, пак ще ме скъсаш!“

— Разбира се — казвам, — вие няма да станете по-учен, като се явявате още петнайсет пъти на изпит, но това ще възпита характера ви. А и то е от полза.

Настъпва мълчание. Ставам и чакам госта да си отиде, а той стои, гледа прозореца, дърпа брадичката си и мисли. Става тягостно.

Гласът на сангвиника е приятен, сочен, очите — умни, присмехулни, лицето — благодушно, малко увехнало от честото пиене на бира и продължително излежаване; той очевидно би могъл да ми разкаже много интересни неща за операта, за любовните си похождения, за другарите, които обича, но за съжаление не е прието да се говори за това. А аз на драго сърце бих го послушал.

— Професоре! Давам ви честна дума, че ако ми сложите тройка, аз...

Щом работата идва до „честна дума“, махам с ръка и сядам на масата. Студентът мисли още малко и казва тъжно:

— В такъв случай сбогом... Извинете.

— Сбогом, драги. Бъдете здрав.

Той нерешително тръгва към антрето, облича се бавно и като излиза на улицата, вероятно пак дълго мисли; неизмислил нищо по мой адрес освен „стар пръч“, отива в някоя кръчма да пие бира и да обядва, а после — вкъщи да спи. Мир на праха ти, честни труженико!

Трети звънец. Влиза млад лекар в нов черен костюм, със златни очила и, разбира се, бяла вратовръзка. Представя се. Каня го да седне и питам какво желае. Младият жрец на науката започва не без вълнение да ми говори, че тая година бил издържал кандидатския си минимум и че сега му оставало само да напише дисертация. Искало му се да поработи при мене, под мое ръководство, и много бих го задължил, ако му дам тема за дисертацията.

— Много ще ми е драго да ви бъда полезен, колега — казвам, — но най-напред да се разберем какво значи дисертация. Под тази дума обикновено се разбира съчинение, продукт на самостоятелно творчество. Нали така? А съчинение, написано на чужда тема и под чуждо ръководство, се нарича другояче...

Дисертантът мълчи. Аз кипвам и скачам от мястото си.

— Какво току всички идвате при мене, не разбирам! — викам сърдито. — Да не би тук да е дюкян? Аз не продавам теми! За стотен

път ви моля всички да ме оставите на мира! Извинете за неделикатността, но най-сетне това ми омръзна!

Дисертантът мълчи и само около скулите му избива лека руменина. Лицето му изразява дълбоко уважение към прочутото ми име и ученост, а в очите му чета, че презира и гласа ми, и жалката ми фигура, и нервната жестикулация. А му се виждам странен заради моя гняв.

— Тук не е дюкян! — сърдя се аз. — И чудна работа! Защо не искате да бъдете самостоятелни? Защо толкова мразите свободата?

Говоря много, а той все мълчи. Най-сетне постепенно утихвам и, разбира се, предавам се. Дисертантът ще получи от мене тема, която няма никаква стойност, ще напише под мое наблюдение никому ненужна дисертация, ще издържи с достойнство скучния диспут и ще получи научна степен, която не му е нужна.

Звънците могат да следват един след друг безкрай, но тук аз ще се огранича само с четири. Звъни се четвърти път и чувам познати стъпки, шумолене на рокля, мил глас...

Преди осемнадесет години умря мой колега окулист и остави седемгодишна — дъщеря Катя, и около шестдесет хиляди рубли. В завещанието си ме беше определил за настойник. До десетата си година Катя живееше у нас, после я дадохме в пансион и прекарваше у дома само летните ваканционни месеци. Нямах време да се занимавам с възпитанието ѝ, наглеждах я само сегиз-тогиз и затова за детството ѝ мога да кажа много малко.

Първото, което помня и обичам от спомените, е необикновената доверчивост, с която влезе в дома ми, с която се лекуваше при лекарите и която винаги светеше върху личицето ѝ. Случваше се, седи в някой ъгъл с превързана буза и непременно наблюдава нещо внимателно; дали гледа през това време как пиша и прелиствам книги, или как шета жена ми, как готвачката в кухнята чисти картофи, или как си играе кучето, очите ѝ винаги изразяват едно и също, а именно: „Всичко, което става на тоя свят, всичко е прекрасно и умно“. Тя беше любопитна и много обичаше да разговаря с мен. Често седи на масата срещу мен, следи движенията ми и задава въпроси. Интересуваше се какво чета, какво правя в университета, не се ли страхувам от трупове, за какво харча заплатата си.

— Бият ли се студентите в университета? — пита тя.

— Бият се, момичето ми.

— Ами вие наказвате ли ги на колене?

— Наказвам ги.

Беше ѝ смешно, че студентите се бият и аз ги наказвам на колене, и се смееше. Бе кротко, търпеливо и добро дете. Често ми се случваше да виждам как ѝ отнемаха нещо, наказвах я безпричинно или не задоволявах любопитството ѝ; тогава към вечния израз на доверчивост се прибавяше и тъга — но толкоз. Не умеех да се застъпвам за нея, само когато виждах тъгата ѝ, у мене се появяваше желание да я прегърна и да я утеша като стара бавачка: „Милото ми сираче!“

Спомням си също, че обичаше да се облича хубаво и да се парфюмира. По това приличаше на мене. Аз също обичам хубавите дрехи и парфюми.

Съжалявам, че нямах време и желание да проследя началото и развитието на страстта, която изцяло бе вече завладяла Катя на четиринадесет-петнадесетгодишна възраст. Имам предвид страстната ѝ любов към театъра. Когато си идваше от пансиона във ваканция, за нищо не говореше с такова удоволствие и така разпалено, както за пиесите и актьорите. С вечните си разговори за театъра тя ни уморяваше. Жена ми и децата не я слушаха. Само аз нямах смелостта да не проявя интерес. Когато изпитваше желание да сподели възторзите си, влизаше в кабинета ми и казваше с умолителен тон:

— Николай Степанич, позволете ми да поговоря с вас за театъра!

Сочех ѝ часовника и казвах:

— Давам ти половин час. Започвай!

По-късно взе да носи по цели купища портрети на актьори и актриси, които боготвореше; после се опита няколко пъти да участва в любителски представления и най-сетне, като свърши училище, заяви, че е родена за актриса.

Аз никога не споделях театралните увлечения на Катя. Според мен, ако пиесата е хубава, за да направи необходимото впечатление, няма нужда да бъдат затруднявани актьорите; достатъчно е само тя да бъде прочетена. Ако пък е лоша, никаква игра не би я направила хубава.

На младини често посещавах театъра и сега два пъти през годината семейството ми взема ложа и ме води „да се освежа“. Разбира

се, това не е достатъчно, за да имам право да съдя за театъра, но ще кажа няколко думи. Според мен театърът не е станал по-добър от преди тридесет-четиридесет години. Както преди не мога да намеря чаша чиста вода нито в коридорите, нито във фойетата. Както преди контрольорите ме глобяват двадесет копейки за кожуха ми, макар че няма нищо лошо в това да се носят топли дрехи през зимата. Както преди през антрактите, без да има някаква нужда, свири музика, която прибавя към впечатлението, получено от пиесата, друго — ново, нежелано. Както преди мъжете отиват през антрактите в бюфета да пият спиртни напитки. Щом прогресът не се забелязва в дреболиите, напразно е да го търся в по-значителното. Когато актьорът, оплетен от глава до пети в театрални традиции и предразсъдъци, се мъчи да чете простия, обикновен монолог „Да бъде или да не бъде“ не просто, а, кой знае защо, непременно със съскане и гърчейки цялото си тяло, или на всяка цена се мъчи да ме убеди, че Чацки, който разговаря толкова много с глупаци и обича една глупачка, е много умен човек и че пиесата „От ума си тегли“ не е отегчителна, от сцената лъха същата рутина, която ме отегчаваше още преди четиридесет години, когато ме черпеха с класически вой и удряне по гърдите. И всеки път излизам от театъра по-консервативен, отколкото влизам.

Сантименталната и доверчива тълпа може да бъде убедена, че в сегашния си вид театърът е школа. Но който познава школата в истинския смисъл, не може да се хване на тая въдица. Не зная какво ще бъде след петдесет, сто години, но при сегашните условия театърът може да служи само за развлечение. Ала това развлечение е твърде скъпо, за да продължават да се ползват от него. То отнема на държавата хиляди млади, здрави, талантливи мъже и жени, които, ако не бяха се посветили на театъра — биха могли да бъдат добри лекари, земеделци, учителки, офицери; отнема на хората вечерните им часове — най-доброто време за умствен труд и приятелски разговори. Да не говоря за разноските и нравствените загуби, които търпи зрителят, когато вижда на сцената неправилно тълкувано убийство, прелюбодеяние или клевета.

Но Катя беше на съвсем друго мнение. Тя ме уверяваше, че театърът дори в сегашния си вид стоял по-високо от аудиториите, книгите, по-високо от всичко на света. Театърът бил сила, която обединявала всички изкуства, а актьорите — мисионери. Никакво

изкуство и никаква наука, взети поотделно, не били в състояние да въздействат толкова силно и толкова сигурно върху човешката душа, както сцената, и затова ненапрасно актьорът от средна величина се ползвал в държавата с много по-голяма популярност, отколкото най-добрият учен или художник. И никоя обществена дейност не можела да достави такава наслада и удовлетворение, както сценичната.

И един прекрасен ден Катя постъпи в някаква трупа и замина, струва ми се, в Уфа, с много пари, сума светли надежди и възвишени представи за избраното поприще.

Първите ѝ писма от пътя бяха чудни. Четях ги и просто се изумявах как тия малки листчета хартия могат да съдържат толкова младост, душевна чистота, свята наивност и същевременно пронизателни, зрели разсъждения, които биха направили чест на един добър мъжки ум. Волга, природата, градовете, които посещаваше, другарите, успехите и несполуките си тя не описваше, а възпяваше; от всеки ред лъхаше доверчивост, която бях свикнал да виждам на лицето ѝ — и едновременно сума граматически грешки, а препинателни знаци почти нямаше.

Не мина и половин година и аз получих твърде поетично и възторжено писмо, което започваше с думите: „Влюбих се“. Към писмото беше приложена снимка на млад мъж с бръснато лице, широкопола шапка и шал, праметнат през едното рамо. Следващите писма бяха като предишните великолепно, но в тях вече се появиха препинателни знаци, изчезнаха граматическите грешки и силно се долавяше присъствието на мъж. Катя започна да ми пише, че хубаво щяло да бъде да се построял някъде на Волга голям театър, но само на колективни начала, и да се привлечели към това предприятие богатите търговци и собствениците на параходи; щяло да има много пари, грамадни печалби, актьорите да играят като членове на едно дружество... Може би всичко това всъщност беше хубаво, но струва ми се, че подобни мъдрувания може да роди само мъжка глава.

Както и да е, година и половина — две, изглежда, всичко беше наред: Катя обичаше, вярваше в работата си и беше щастлива; но после в писмата започвах да забелязвам явни признаци на разочарование. Най-напред ми се оплака от колегите си — първият и най-зловещият симптом; ако младият учен или литератор още в самото начало на своята дейност започне горчиво да се оплаква от учените или

литераторите, значи, че вече се е уморил и не е годен за работа. Катя ми пишеше, че колегите ѝ не посещавали репетициите и никога не знаели ролите си; поставянето на глупави пиеси и посредствената игра на актьорите говорели за пълно неуважение към публиката; за да имало повече печалба, за което единствено се приказвало, драматичните актриси се унижавали да пеят като шансонетки, а трагиците пеели куплети, в които се присмивали на рогоносци и на бременността на неверните жени и т.н. Изобщо човек трябвало да се учудва как досега провинциалният театър не е загинал и е могъл да се крепи на такава тънка и гнила нишка.

В отговор изпратих на Катя дълго и, да си призная, много скучно писмо. Между другото ѝ писах: „Често ми се е случвало да разговарям със стари актьори, много благородни хора, които ме даряваха със симпатията си; от разговорите с тях можах да разбера, че дейността им се ръководи не толкова от собствения им разум и свобода, колкото от модата и настроението на обществото; на най-добрите от тях им се е случвало да играят през живота си и в трагедия, и в опера, и в парижки фарсове, и във феерии и винаги на всички им се е струвало, че са вървели по прав път и са принасяли полза. Значи, както виждаш, причината за злото трябва да се търси не в актьорите, а някъде по-дълбоко, в самото изкуство и в отношението на цялото общество към него“. Това писмо само раздразни Катя. Тя ми отговори: „Двамата с вас говорим за различни неща. Аз ви писах не за благородните хора, които са ви дарили със симпатията си, а за банда нехранимайковци, които нямат нищо общо с благородството. Това е сбирщина от диваци, които са попаднали в театъра само защото не биха ги приели никъде другаде, и които се наричат артисти само защото са безочливи. Нито един талант, но много бездарници, пияници, интриганти и клюкари. Не мога да ви опиша колко ми е тежко, че изкуството, което толкова обичам, се намира в ръцете на противни хора; тежко ми е, че добрите хора гледат злото само отдалеч, не искат да се приближат до него и вместо да вземат страна, пишат на тромав стил общи неща и никому ненужни поуки...“ — и така нататък, все в тоя дух.

Мина още малко време и получих такава писмо: „Жестоко съм измамена. Не мога повече да живея. Разпоредете се с парите ми, както намерите за добре. Обичам ви като баща и единствен приятел. Сбогом.“

Излезе, че и той принадлежал към „сбирщината от диваци“. По-късно от някои загатвания можах да се досетя, че е имало опит за самоубийство. Струва ми се, че Катя се е опитвала да се отрови. Предполагам, после е била сериозно болна, тъй като следващото писмо получих вече от Ялта, където, изглежда, лекарите са я изпратили. В последното си писмо молеше колкото се може по-скоро да ѝ изпратя в Ялта хиляда рубли и завършваше така: „Извинявайте, че писмото ми е толкова мрачно. Вчера погребях детето си“. След като поживя в Крим около година, тя се върна въкъщи.

Пътешества около четири години и, трябва да си призная, през цялото това време аз играех за нея твърде незавидна и странна роля. Когато някога ми заяви, че става актриса, и после ми писа за любовта си, когато периодически я овладяваше прахоснически дух и аз току трябваше да ѝ изпращам по нейно искане ту хиляда, ту две хиляди рубли, когато ми писа за намерението си да умре и после за смъртта на детето си, всеки път се обърквах и цялото ми участие в съдбата ѝ се изразяваше само в това, че много мислех и пишех дълги скучни писма, които изобщо можех да не пиша. А всъщност аз ѝ бях вместо баща и я обичах като дъщеря!

Сега Катя живее на половин верста от мен. Нае петстайна квартира и се обзаведе твърде комфортно и с присъщия ѝ вкус. Ако някой се заеме да нарисува обстановката ѝ, преобладаващото настроение в картината ще бъде леността. За ленивото тяло — меки отоманки, меки табуретки, за ленивите крака — килими, за ленивото зрение — бледи, неясни или матови цветове; за ленивата душа — сума евтени ветрила и банални картини по стените, в които оригиналността на изпълнението преобладава над съдържанието, безброй масички и етажерки, отрупани с непотребни и без никаква цена предмети, безформени парчета материи вместо пердета... Всичко това заедно със страха от ярки цветове, симетрия и простор наред с душевната леност говори и за извращение на естествения вкус. По цял ден Катя лежи на отоманка и чете книги, предимно романи и повести. Излиза от къщи само веднъж през деня, следобед, за да се види с мен.

Аз работя, а Катя седи на дивана, мълчи и се гуши в шала си, сякаш ѝ е студено. Дали затова, че ми е симпатична, или пък съм свикнал с честите ѝ посещения още когато беше малка, присъствието ѝ не ми пречи да се съсредоточа. От време на време ѝ задавам

машинално някой въпрос, тя ми отговаря твърде кратко; или пък за да си отдъхна малко, се извързвам към нея и я гледам как замислено разглежда някое медицинско списание или вестник. И тогава забелязвам, че лицето ѝ вече няма предишния израз на доверчивост. Сега то е студено, безразлично, разсеяно като на пътник, който трябва дълго да чака влака. Облечена е както преди красиво и просто, но небрежно; личи си, че роклята и прическата ѝ доста си патят от отоманката и люлеещите се столове, на които лежи по цял ден. И вече не е любопитна както преди. Вече не ми задава въпроси, сякаш всичко е изпитала в живота и не очаква да чуе нещо ново.

Наближава пет часа и в салона и гостната се раздвижват. Върнала се е Лиза от консерваторията и е довела приятелки. Чува се как свирят на рояла, опитват гласовете си и се смеят високо; в трапезарията Егор слага масата и трака със съдовете.

— Сбогом — казва Катя. — Днес няма да се обадя на вашите. Нека ме извинят. Нямам време. Елате у дома.

Когато я изпращам до антрето, тя ме оглежда строго от главата до краката и казва ядосано:

— А вие все слабеете! Защо не се лекувате? Ще прескоча до Сергей Фьодорович и ще го повикам. Нека ви прегледа.

— Не трябва, Катя.

— Не разбирам какво гледат вашите! Бива си ги, няма какво да се каже.

Тя нервно облича кожухчето си и от небрежно направената ѝ прическа непременно ще паднат на пода две-три фиби. Мързи я и няма време да оправи прическата си; нескопосно пъха падналите букли под шапчицата си и си отива.

Когато влизам в трапезарията, жена ми ме пита:

— Катя ли беше при теб? Защо не ни се обади? Толкова е странно...

— Мамо! — казва с укор Лиза. — Щом не иска, остави я. Няма да ѝ паднем на колене я!

— Все пак това е неуважение. Да седи в кабинета три часа и да не се сети за нас. Впрочем нейна работа.

Варя и Лиза мразят Катя. Тази омраза ми е необяснима и вероятно за да я разбера, трябва да бъда жена. Залагам главата си, че от сто и петдесетте младежи, които почти всеки ден виждам в

аудиторията си, и от стотината възрастни, с които ми се случва да се срещам всяка седмица, едва ли ще се намери дори един, който би могъл да разбере омразата и отвращението към Катиното минало, тоест към извънбрачната ѝ бременност и незаконното ѝ дете; същевременно не мога да си спомня нито една позната жена или девойка, която съзнателно или инстинктивно да не изпитва тия чувства. И не защото жената е по-добродетелна и чиста от мъжа: та добродетелта и чистотата малко се отличават от порока, ако не са освободени от лошо чувство. Обяснявам си го просто с изостаналостта на жените. Тъжното чувство на състрадание и болката на съвестта, които изпитва съвременният мъж при вида на нещастieto, много повече ми говорят за култура и нравственост, отколкото омразата и отвращението. Съвременната жена е също тъй плачлива и груба по душа, както и в средните векове. И според мен напълно благоразумно постъпват ония, които я съветват да се възпитава като мъж.

Жена ми не обича Катя и заради това, че е била актриса, заради неблагодарността ѝ, заради гордостта, ексцентричността и заради всички ония хиляди пороци, които една жена винаги умее да намери в другата.

Освен мен и семейството ми у нас обядват още две-три приятелки на дъщеря ми и Александър Адолфович Хнекер, поклонник на Лиза и претендент за ръката ѝ. Той е млад, около тридесетгодишен рус мъж със среден ръст, много пълнен, широкоплещест, с рижи бакенбарди край ушите и с боядисани мустачки, които придават на пълното му, гладко лице такъв израз, сякаш виждаш пред себе си играчка. Облечен е с много късо сако, цветна жилетка, с панталон на едри карета, много широк горе и много тесен долу, и с жълти обувки без токове. Очите му са изпъкнали, рачешки, вратовръзката му прилича на рача опашка и дори ми се струва, че целият този млад човек издава миризма на чорба от раци. Той идва у нас всеки ден, но никой от нас не знае от какво семейство е, какво е учил и с какви средства живее. Не свири и не пее, но има някакво отношение към музиката и пеенето, продава някъде нечий пиана, ходи често в консерваторията, познава се с всички знаменитости и се държи като домакин на концертите; говори за музиката много авторитетно и забелязах, че всички бързо се съгласяват с него.

Богатите хора винаги имат край себе си храненици; науката и изкуството също. Струва ми се, че няма в света такова изкуство или наука, които да са освободени от присъствието на „чужди тела“ като този Хнекер. Не съм музикант и може би греша спрямо Хнекер, когото освен това познавам малко. Но твърде подозрителни ми изглеждат авторитетът му и достойнството, с което той стои до пианото и слуша, когато някой пее или свири.

Нека стократно да сте джентълмен и таен съветник, но щом имате дъщеря, с нищо не сте гарантиран срещу еснафството, което често внася в къщата и в настроението ви ухажванията, сватосването и сватбата. Например никак не мога да се примиря с тържествения израз на жена ми всеки път, когато Хнекер е у нас, не мога да се примиря и с бутилките лафит, портвайн и херес, които се слагат само заради него, за да се убеди с очите си колко нашироко и разкошно живеем. Не понасям и отривистия смях на Лиза, който беше усвоила в консерваторията, навика ѝ да присвива очи, когато у нас има мъже. А главното, съвсем не мога да разбера защо всеки ден ми гостува и обядва с мен същество, съвършено чуждо на навиците ми, на науката ми, на целия ми начин на живот, съвършено различно от хората, които обичам. Жена ми и прислугата тайнствено шепнат, че „това е годеникът“, но аз все пак не разбирам присъствието му; то предизвиква у мен същото недоумение, както ако ме сложеха да обядвам със зулус^[1]. Вижда ми се чудно също, че дъщеря ми, която съм свикнал да смятам за дете, обича тая вратовръзка, тези очи, тези меки бузи...

Преди обичах обяда или бях равнодушен към него, но сега той не предизвиква нищо друго освен досада и раздражение. Откак станах превъзходителство и бях декан на факултета, семейството ми, кой знае защо, намери за нужно съвсем да промени менюто и обедните традиции. Вместо простите ястия, с които бях свикнал като студент и лекар, сега ме хранят с крем супа, в която плуват някакви бели шушулки, и с бъбреци с мадейра. Генералският чин и известността ми отнеха завинаги и зелевата супа, и вкусните пирогови, и гъската с ябълки, и платиката с каша. Отнеха ми и прислужницата Агаша, приказлива и весела старица, вместо която сега поднася обяда Егор, тъп и надменен момък с бяла ръкавица на дясната ръка. Паузите са къси, но изглеждат извънредно дълги, защото няма с какво да се

запълнят. Няма ги вече предишната веселост, непринудените разговори, шегите, смеха, няма ги взаимната нежност и радостта, която вълнуваше децата, жена ми и мен, когато някога се събирахме в трапезарията; за мен, заетия човек, обядът беше време за почивка и среща с домашните, а за жена ми и децата — празник, наистина кратък, но светъл и радостен, защото знаеха, че за половин час принадлежа не на науката, не на студентите, а само на тях и на никого друго. Не мога вече да се опивам от една чашка, няма я Агаша, няма я платиката с каша, няма го оня шум, с който винаги се посрещаха малките обедни истории, като сборичкването на котката и кучето под масата или падането на превръзката от Катината буза в чинията със супа.

Описването на сегашния обяд е също тъй безвкусно, както и самият той. Лицето на жена ми е тържествено, неестествено важно и както винаги угрижено. Тя неспокойно оглежда чиниите и казва: „Виждам, че печеното не ви харесва... Кажете: не ви харесва, нали?“ И аз трябва да отговоря: „Напразно се безпокоиш, мила, печеното е много вкусно“. А тя: „Ти винаги вземаш моята страна, Николай Степанич, и никога няма да кажеш истината. А защо Александър Адолфович яде толкова малко?“ — и все в тоя дух по време на целия обяд. Лиза отривисто се смее и присвива очи. Гледам и двете и едва сега, по време на обяда, ми става ясно, че вътрешният им живот отдавна вече се е изплъзнал от погледа ми. Имам чувството, че сякаш едно време съм живял вкъщи със свое семейство, а сега съм на гости, обядвам при друга жена и виждам друга Лиза. И у двете е настъпила рязка промяна, а аз съм изпуснал тоя дълъг процес и не е чудно, че нищо не разбирам. Защо е настъпила тая промяна? Не зная. Може би цялото нещастие е там, че Бог не е дал на жена ми и дъщеря ми такава сила, каквато на мен. От дете съм свикнал да противостоя на външните влияния и съм се калил достатъчно: такива житейски катастрофи, като известност, генералски чин^[2], преминаване от умерено задоволен живот към разкош, неотговарящ на средствата, познанствата с големци и прочие, всичко това едва ме засегна и аз си останах цял и невредим; но върху жена ми и Лиза, слаби и некалени, то се стовари като лавина и ги смаза.

Госпожиците и Хнекер приказват за фуги, контрапункти, за певци и пианисти, за Бах и Брамс, а жена ми, от страх да не я

заподозрат в музикално невежество, разбиращо им се усмихва и бърбори: „Това е прелестно... Нали? Кажете...“ Хнекер яде много, много се шегува и снисходително изслушва забележките на госпожиците. Понякога изпитва желание да поговори на лош френски език и тогава, кой знае защо, намира за нужно да ме нарича *voire excellence*^[3].

А аз съм мрачен. Изглежда, смущавам всички, а те — мен. Никога по-рано не съм изпадал в съсловен антагонизъм, но сега ме измъчва именно нещо подобно. Опитвам се да намеря в Хнекер само лоши черти, намирам ги бързо и страдам, че на мястото на кандидата на дъщеря ми не седи човек от моята среда. Присъствието му ми влияе лошо и по друга причина. Обикновено когато съм сам или сред хора, които обичам, никога не мисля за заслугите си, а ако се замисля, те ми се струват толкова нищожни, сякаш съм станал учен едва от вчера; но в присъствие на хора, подобни на Хнекер, моите заслуги ми се виждат като много висока планина, чийто връх се губи в облаците, а в подножието ѝ се мяркат едва забележими за погледа хнекеровци.

След обяда се оттеглям в кабинета си и запущвам луличката, една за през целия ден, останала от някогашния ми лош навик да димя от сутрин до вечер. Докато пуша, влиза жена ми и сядат, за да поговори с мен. Както и сутринта, предварително зная за какво ще разговаряме.

— Трябва да поговорим сериозно, Николай Степанич — започва тя. — За Лиза... Защо не обърнеш внимание?

— Тоест?

— Правиш се, че не забелязваш нищо, но не е хубаво. Не бива да бъдеш безучастен... Хнекер има намерения към Лиза... Какво ще кажеш?

— Че е лош човек, не мога да кажа, понеже не го познавам, но че не ми харесва, съм ти казвал хиляда пъти вече.

— Но така не може... не може...

Тя става и се разхожда развълнувана.

— Не можеш да се отнасяш така към една сериозна стъпка... Когато става дума за щастието на дъщеря ни, трябва да оставим всичко лично. Зная, че той не ти харесва... Добре... Но ако сега му откажем, развалим всичко, кое ти гарантира, че през целия си живот Лиза няма да ни обвинява? Днес кандидатите не са кой знае колко и може да се случи да не я поиска друг... Той много обича Лиза, а, изглежда, и тя го

харесва... Разбира се, няма определено положение, но какво да се прави? Дано пък след време се нареди някак. Той е от добро семейство и богат.

— Откъде знаеш?

— Той казваше. Баща му имал голяма къща в Харков и имение в околността. С една дума, Николай Степанич, непременно трябва да прескочиш до Харков.

— Защо?

— Ще разучиш... Там имаш познати професори, ще ти помогнат. Бях отишла сама, но съм жена. Не мога...

— Няма да отида в Харков — казвам мрачно.

Жена ми се уплашва и на лицето ѝ се изписва мъчителна болка.

— За Бога, Николай Степанич! — моли ме тя и хълца. — За Бога, освободи ме от тая тежест! Страдам.

Става ми мъчно, като я гледам.

— Добре, Варя — казвам ѝ ласкаво. — Щом искаш, ще отида в Харков и ще направя всичко, каквото желаш.

Тя притиска кърпичка към очите си и се прибира в стаята си да плаче. Оставам сам.

След малко донасят лампата. От креслата и абажура на лампата върху стените и пода падат познатите, отдавна омръзнали ми сенки и когато ги гледам, струва ми се, че вече е нощ и започва проклетото ми безсъние. Лягам на леглото, после ставам и се разхождам из стаята, после пак лягам... Обикновено следобед, по-късничко, нервната ми възбуда достига предела си. Започвам без причина да плача и да крия главата си във възглавницата. В тоя момент се страхувам да не влезе някой, страхувам се да не умра внезапно, срамувам се от сълзите си и изобщо в душата ми става нещо нетърпимо. Чувствам, че повече не мога да гледам нито лампата, нито книгите, нито сенките на пода, не мога да слушам гласовете, които идват от гостната. Някаква невидима и необяснима сила грубо ме тласка въвн от къщи. Скачам, обличам се бързо и предпазливо, за да не ме усетят домашните, излизам навън. Къде да ида?

Отговорът на въпроса отдавна вече е готов в главата ми: у Катя.

[1] Зулуси — народност от етническите групи банту, населяващи Екваториална и Южна Африка. ↑

- [2] Длъжност на висш или цивилен чиновник в царска Русия. ↑
- [3] Ваше превъзходителство (фр.). ↑

ГЛАВА 3

Както винаги тя лежи на турския диван или на отоманката и чете нещо. Като ме вижда, вдига лениво глава, сяда и ми протяга ръка.

— А ти все лежиш — казвам след кратко мълчание, като си отдъхвам. — Това не е здравословно. Да беше се заловила за нещо!

— А?

— Да беше се заловила, казвам, за нещо.

— За какво? Жената може да бъде само обикновена работничка или актриса.

— Че какво? Щом не можеш да станеш работничка, стани актриса.

Мълчи.

— Да беше се омъжила — казвам ѝ полушеговито.

— Няма за кого. Пък и защо.

— Така не може да се живее.

— Без мъж ли? Голяма работа! Мъже колкото щещ, само да иска човек.

— Това, Катя, е грозно.

— Кое е грозно?

— Ей това, което каза сега.

Като забелязва, че ми става криво, и за да изглади лошото впечатление, Катя казва:

— Да минем оттатък. Елате тук. Ето тук.

Отвежда ме в малка, много уютна стаичка и като посочва бюрото, казва:

— Ето... Приготвих я за вас. Тук ще работите. Идвайте всеки ден и си носете работа. Там у вас много ви пречат. Ще работите ли тук? Искате ли?

За да не я наскърбя с отказа си, отговарям ѝ, че ще работя при нея и че стаята много ми харесва. После двамата сядаме в уютната стаичка и разговаряме.

Топлината, уютната обстановка и присъствието на симпатичен човек сега пораждат у мен не чувство на удоволствие както преди, а силна потребност да се оплаквам и да недоволствам. Кой знае защо, струва ми се, че ако пороптая и се пооплача, ще ми олекне.

— Лошо, мила! — започвам с въздишка. — Много лошо...

— Какво има?

— Ето за какво става дума, момичето ми. Най-хубавото и свято право на кралете е правото да помилват. И аз винаги съм се чувствал крал, тъй като безгранично съм се ползвал от това право. Никога не съм осъждал, бил съм снизходителен, прощавал съм с удоволствие наляво и надясно. Когато другите протестираха и се възмущаваха, аз само съветвах и убеждавах. През целия си живот гледах само да съм поносим за семейството, студентите, колегите, за слугите. И това ми държане към хората, зная, възпитаваше всички, на които се случваше да бъдат около мен. Но сега вече не съм крал. В мен става нещо, което подхожда само на робите: в главата ми ден и нощ се въртят зли мисли, а в душата ми са свили гнездо чувства, каквито не съм познавал по-рано. И мразя, и презирам, и негодувам, и се възмущавам, дори се боя. Станал съм прекалено строг, взискателен, раздразнителен, нелюбезен, подозрителен. Дори онова, което преди ми даваше повод само да кажа някой и друг каламбур и добродушно да се посмея, сега поражда у мен тежко чувство. Измени се и логиката ми: преди презирах само парите, сега изпитвам лошо чувство не към парите, а към богатите, сякаш те са виновни; преди мразех насилието и произвола, а сега мразя хората, които упражняват насилието, сякаш само те са виновни, а не всички ние, които не умеем да се възпитаваме взаимно. Какво значи това? Ако новите мисли и новите чувства са продукт на промените се убеждения, тогава откъде е дошла тази промяна? Нима светът е станал по-лош, аз — по-добър или по-рано съм бил сляп и равнодушен? Ако пък тази промяна е продукт на общия упадък на физическите и умствените сили — нали съм болен и всеки ден губя от теглото си, — положението ми е плачевно: ще рече, новите ми мисли са ненормални, нездрави, трябва да се срамувам от тях и да ги смятам за нищожни...

— Болестта няма нищо общо с това — прекъсва ме Катя. — Просто са се отворили очите ви; това е всичко. Видели сте онова, което преди, кой знае защо, не сте искали да забележите. Според мен преди

всичко трябва окончателно да скъсате със семейството си и да се махнете.

— Приказваш глупости.

— Вие вече не ги обичате, защо трябва да си кривите душата? И няма това е семейство? Нищожества! Да рекат да умрат днес, утре вече никой няма да забележи отсъствието им.

Катя презира жена ми и дъщеря ми също тъй силно, както те я мразят. Едва ли в наше време може да се говори за право на хората да се презират взаимно. Но ако застанем на Катиното гледище и признаем съществуването на такова право, все пак ще видим, че тя има същото право да презира жена ми и Лиза, както те — да я мразят.

— Нищожества! — повтаря тя. — Обядвахте ли днес? Как не са забравили да ви извикат за обяд? Как досега още помнят за съществуването ви?

— Катя — казвам строго, — моля те да млъкнеш.

— Да не мислите, че ми е приятно да говоря за тях? Бих се радвала, ако хич не ги знаех. Послушайте ме: захвърлете всичко и заминете. Отидете в чужбина. Колкото по-скоро, толкова по-добре.

— Що за глупости! Ами университета?

— И университета също. Защо ви е? Все едно, никаква полза. Тридесет години вече преподавате, а къде са учениците ви? Колко от тях са забележителни учени? Я ги пребройте! А за размножаването на лекари, които експлоатират невежеството и трупат хилядарки, не е необходим талантлив и добър човек. Вие сте излишен.

— Боже мой, колко си груба! — уласявам се аз. — Колко си груба! Млъкни, инак ще си отида! Не умея да отвърщам на грубостите ти!

Влиза прислужницата и ни кани на чай. Край самовара разговорът ни, слава Богу, се променя. След като вече се пооплаках, ми се иска да си позволя друга своя старческа слабост — спомените. Разказвам на Катя за миналото си и за голямо учудване ѝ съобщавам такива подробности, които дори не съм подозирал, че са оцелели в паметта ми. А тя ме слуша с умиление, с гордост, затаила дъх. Особено обичам да ѝ разказвам как някога следвах в семинарията и мечтаех да постъпя в университета.

— Понякога се разхождам из нашата семинарска градина... — разказвам аз. — Вятърът донесе от някоя далечна кръчма стържене на

хармоника и песен или профучи край семинарската ограда тройка със звънчета и това вече е достатъчно чувството за щастие да изпълни изведнъж не само гърдите, но дори корема, краката, ръцете... Слушаш хармониката или стихващите звънчета и си представяш, че си лекар, и си рисуваш картини — от хубави по-хубави. И ето, както виждаш, мечтите ми се сбъднаха. Получих повече, отколкото смеех да мечтая. Тридесет години бях любим професор, имах чудесни колеги, ползвах се с почетна известност. Обичах, ожених се по голяма любов, имах деца. С една дума, ако погледна назад, целият живот ми се вижда една красива, талантливо направена композиция. Сега ми остава само да не разваля финала. За това е нужно да се умре човешки. Ако смъртта наистина е опасност, трябва да се посрещне така, както подобава на един учител, учен и гражданин на християнска държава: бодро и със спокойна душа. Но аз развалям финала. Аз се давя, тичам при теб за помощ, а ти: дави се, така трябва.

Но ето в антрето се чува звънец. Двамата с Катя знаем кой е, и казваме:

— Това трябва да е Михаил Фьодорович.

И наистина след малко влиза мой колега, филолог, Михаил Фьодорович, висок, добре сложен, около петдесетгодишен, с гъсти побелели коси, черни вежди и бръснат. Добър човек и прекрасен другар. Произхожда от стар, талантлив дворянски род с щастлива съдба, играл видна роля в историята на нашата литература и просвета. Самият той е умен, талантлив, много образован, но не е лишен от странности. До известна степен всички ние сме странни и своенравни, но неговите странности са нещо изключително и не безопасно за познатите му. Сред тях познавам немалко, които поради странностите му изобщо не виждат многобройните му достойнства.

Като влиза при нас, той бавно сваля ръкавиците си и казва с кадифен бас:

— Здравейте. Чай ли пиете? Много уместно. Адски е студено.

После сяда на масата, взема си чаша и тутакси заговорва. Най-характерното в начина му на говорене е постоянният шеговит тон, някаква смес от философия и шегобийство както у Шекспировите гробари. Винаги говори за сериозни неща, но никога не говори сериозно. Мислите му са винаги резки, нападателни, но благодарение на мекия, равен и шеговит тон някак така се получава, че резкостта и

нападателността не дразнят ухото и скоро свикваш с тях. Всяка вечер донася пет-шест случки из университетския живот и обикновено, щом седне на масата, започва с тях.

— Ох, Господи! — въздъхва и мърда присмехулно черните си вежди. — Такива комични хора има по света!

— Защо? — пита Катя.

— Излизам днес от лекции и срещам на стълбата този стар идиот, нашия NN... Върви, както винаги проточил напред конската си брадичка, и търси на кого да се оплаче от мигрената, от жена си и от студентите, които не искат да посещават лекциите му. Е, мисля си, видя ме — свършено е с мен, спукана ми е работата...

И тъй нататък в този дух. Или пък ще започне:

— Вчера бях на откритата лекция на нашия ZZ. Чудя се как тая наша алма-матер, да ми прости Господ, се решава да показва пред публика такива дръвници и патентовани тъпаци, като този ZZ. Та той е глупак от европейски мащаб! Повярвайте, друг такъв със свещ да търсиш из цяла Европа, няма да намериш! Чете, можете ли да си представите, като че смуче бонбон: сю-сю-сю... Уплашил се, не може да разчете ръкописа си, „великите“ му мисли едва-едва се движат със скоростта на яхнал велосипед архимандрит, а главно — изобщо не можеш да разбереш какво иска да каже. Да пукнеш от скука. Тая скука може да се сравни само със скуката на годишния акт, когато в аулата се произнася традиционната реч, да опустее дано.

И веднага рязка промяна в разговора:

— Преди три години, Николай Степанович помни, ми се падна да чета тая реч. Горещо, задушно, мундирът ме стяга под мишниците — истинско мъчение! Чета половин час, един час, час и половина, два часа... „Е, мисля си, слава Богу, останаха още само десет страници“. А накрая имаше едни четири страници, които изобщо можех да не чета и смятах да ги пропусна. „Значи, останаха, мисля си, само шест“. Но, представете си, хвърлям един поглед отпреде си и виждам: на първия ред седят един до друг някакъв генерал с лента и владиката. Горките, вдървили са се от скука, блещят очи, за да не заспят, и все пак се мъчат да покажат, че слушат с внимание, разбират какво им се чете, и им харесва. „Добре, мисля си, щом ви харесва, тогава на ви!“ Напук взех и прочетох ония четири страници.

Когато говори, се усмихват само очите и веждите му както изобщо при ироничните хора. В тоя момент в погледа му няма нито омраза, нито злоба, но той става остър и в него проблясва онази особена лисича хитрост, която понякога може да се забележи само у твърде наблюдателни хора. Ако трябва да говоря още за очите, бях забелязал още една особеност в тях. Когато поема от Катя чашата или изслушва забележката ѝ, или пък я изпраща с поглед, щом излезе за малко от стаята, в очите му забелязвам нещо кротко, молещо, чисто...

Прислужницата прибира самовара и слага на масата голямо парче сирене, плодове и бутилка кримско шампанско, доста лошо вино, което Катя беше обикнала, когато живееше в Крим. Михаил Фьодорович взема от етажерката две колоди карти и почва да реди пасианс. Както той уверява, някои пасианси изискват голяма съобразителност и внимание, но въпреки това, докато ги реди, не престава да се забавлява с приказки. Катя внимателно следи картите и повече с мимика, отколкото с думи, му помага. През цялата вечер тя изпива не повече от две чаши вино, аз изпивам четвърт водна чаша; останалата част от бутилката се пада на Михаил Фьодорович, който може да пие много и никога не се напива.

През пасианса ние решаваме различни въпроси, предимно от най-висш порядък, при това най-много си изпаща онова, което най-много обичаме, тоест науката.

— Науката, слава Богу, е изживяла времето си — казва Михаил Фьодорович с паузи. — Песента ѝ е изпята. Да, уважаеми. Човечеството вече почва да чувства потребност да я замени с нещо друго. Израснала върху почвата на предразсъдъци, откърмена с предразсъдъци, сега тя представлява същата квинтесенция от предразсъдъци, както нейните изживели времето си баби: алхимията, метафизиката и философията. И всъщност какво е дала тя на хората? Че между учените европейци и китайците, които нямат никаква наука, разликата е съвсем нищожна, чисто външна. Китайците не са познавали науката, но какво са загубили?

— И мухите нямат хабер от наука — казвам аз, — но какво от това?

— Напразно се сърдите, Николай Степанич. Това го приказвам тук, между нас... Аз съм по-предпазлив, отколкото си мислите, и не бих взел да говоря това навсякъде, пази Боже! Сред масите съществува

предразсъдък, че науката и изкуствата стоят по-високо от земеделието, търговията, по-високо от занаятите. Нашата секта се храни от тоя предразсъдък и не ние ще го унищожаваме. Пази Боже!

Докато редят пасианса, си изпаща и младежта.

— Издребня днес нашата младеж — въздъхва Михаил Фьодорович. — Не става дума за идеали и за нещо в тоя дух, но поне да умееха да мислят и да работят, както трябва! Та именно: „Печално гледам аз на нашто поколение“^[1].

— Да, ужасно издребняха — съгласява се Катя. — Кажете, през последните пет-десет години имали ли сте поне един изключителен случай?

— Не зная как е при другите професори, но сред своите не мога да си спомня.

— Виждала съм през живота си много студенти и ваши млади учени, много актьори... И знаете ли? Нито веднъж нямах щастието да срещна не само герой или талант, но просто дори интересен човек. Всичко безцветно, бездарно, надуто от претенции...

Всеки път тия разговори за издребняването на хората ми действат така, сякаш, без да искам, съм подслушал неприятен разговор за дъщеря си. Обидно ми е, че обвиненията са безразборни и се градят върху такива отдавна изтъркани общи неща, върху такива страхотии, като издребняване, липса на идеали или позоваване на прекрасното минало. Всяко обвинение, дори да е казано в дамско общество, трябва да бъде формулирано възможно най-точно, инак не е обвинение, а празно злословие, недостойно за почтени хора.

Аз съм старец, работя вече тридесет години, но не забелязвам нито издребняване, нито липса на идеали и не намирам, че сега е по-лошо от преди. Моят портиер, Николай, чийто опит в дадения случай има своето значение, казва, че сегашните студенти не са по-добри или по-лоши от предишните.

Ако ме попитаха какво не ми харесва в сегашните ми ученици, бих отговорил на това не веднага и не с много думи, но твърде точно. Зная недостатъците им и няма нужда да прибягвам към общи мъгливи разсъждения. Не ми харесва, че пушат, употребяват спиртни напитки и късно се женят; че са безгрижни и често дотам равнодушни, че търпят край себе си гладуващи и не плащат вноските си в дружеството за подпомагане на бедните студенти. Не знаят новите езици и неправилно

се изразяват на руски; вчера мой колега — хигиенист, ми се оплака, че трябва да преподава двойно повече, тъй като студентите не знаят добре физиката и изобщо не са запознати с метеорологията. С удоволствие се поддават на влиянието на съвременните писатели, дори не на най-добрите, а са равнодушни към такива класици, като например Шекспир, Марк Аврелий, Епиктет или Паскал, и в това неумение да отличат голямото от дребното най-силно изпъква житейската им непрактичност. Всички трудни въпроси, които имат повече или по-малко обществен характер (например преселническият), решават с подписки, а не чрез научно изследване и опит, макар че последното средство е напълно на тяхно разположение и най-вече отговаря на целите им. Те на драго сърце стават ординатори, асистенти, лаборанти, екстернанти^[2] и са готови да останат на тия места до четиридесет години, макар че самостоятелността, чувството за свобода и личната инициатива в науката не са по-малко нужни, отколкото например в изкуството или търговията. Имам ученици и слушатели, но нямам помощници и приемници и затова ги обичам и изпадам в умиление, но не се гордея с тях. И т.н., и т.н.

Подобни недостатъци, колкото и да са много, могат да породят песимистично или бунтарско настроение само в малодушен и страхлив човек. Всички те имат случаен, преходен характер и се намират в пълна зависимост от жизнените условия; достатъчни са някакви си десет години, за да изчезнат или да отстъпят място на други, нови недостатъци, без които не може да се мине, и те пак ще плашат малодушните. Студентските грехове често ми дотягат, но това дотягане не е нищо в сравнение с радостта, която изпитвам вече тридесет години, когато разговарям с учениците си, преподавам им, вниквам в отношенията им и ги сравнявам с хора от друга среда.

Михаил Фьодорович злослови, Катя слуша и двамата не забелязват в каква дълбока пропаст ги увлича лека-полека това на вид невинно развлечение, като осъждане на ближните. Не усещат как обикновеният разговор постепенно преминава в присмехулство и подигравка и как двамата започват да прибъгват дори към клевети.

— Да се пръснеш от смях с някои хора — казва Михаил Фьодорович. — Вчера отивам при нашия Егор Петрович и заварвам там един слуга на науката от вашите медици, третокурсник, струва ми се. Лицето му такова едно... в добродюбовски стил, с чело на мъдрец.

Заприказвахме. „Та такива неща, казвам, млади момко. Четох, казвам, че някакъв немец — забравих името му — добил от човешкия мозък нов алкалоид — идиотин“. И какво мислите? Повярва и на лицето му се изписа уважение, един вид: ето какво могат нашите! А пък онзи ден отивам на театър. Сядам. Точно пред мене седят някакви двама: единият „от насите“, като че юрист, другият чорлав — медик. Медикът пиян като фйтонджия. На сцената — нула внимание. Дреме си човекът, чак клюма. Но щом някой актьор започне да произнася високо монолога или просто повиши гласа си, нашият медик се сепва, бута съседа си в хълбока и пита: „Какво казва? Нещо бла-а-родно?“ „Благородно“, отговаря тоя „от насите“. „Брраво!, реве медикът. Бла-а-родно. Браво!“ Той, виждате ли, пияният му дръвник, дошъл на театър не заради изкуството, а заради благородството. Благородство му дотрябвало!

А Катя слуша и се смее. Смехът ѝ е някак странен: вдишванията се редуват бързо и ритмично с издишванията — сякаш свири на хармоника — и при това се смеят само ноздрите ѝ. А аз падам духом и не знаая какво да говоря. Ядосан, избухвам, скачам от мястото си и викам:

— Млъкнете най-сетне! Какво сте седнали тук като две келяви жаби и тровите въздуха с дишането си? Стига!

И без да дочакам кога ще престанат да злословят, решавам да си тръгна. А и време е вече: десет минава.

— А аз ще остана още малко — казва Михаил Фьодорович. — Може ли, Екатерина Владимировна?

— Може — отговаря тя.

— Вече^[3]. В такъв случай нека донесат още една бутилка.

Двамата ме изпращат със свещи в антрето и докато си обличам шубата, Михаил Фьодорович казва:

— Напоследък ужасно сте отслабнали и сте се състарили, Николай Степанович. Какво ви е? Да не сте болен?

— Да, малко съм болен.

— И не се лекува... — мрачно добавя Катя.

— Защо не се лекувате? Как може така? Който сам се пази, мили приятелю, и Господ го пази. Поздравете вашите и ме извинете, че не идвам. Тия дни, преди да замина за чужбина, ще дойда да се сбогувам. Непременно! Идущата седмица заминавам.

Излизам от Катя раздразнен, изплашен от разговорите за болестта ми и недоволен от себе си. Питам се: всъщност дали да не се лекувам при някой колега? И веднага си представям как колегата ще ме изслуша, ще се отдръпне мълчаливо до прозореца, ще помисли, после ще се обърне към мене и като се мъчи да не прочета на лицето му истината, ще каже с равнодушен тон: „Засега не виждам нищо особено, но все пак, колега, бих ви посъветвал да оставите занятията...“ И това ще ме лиши от последната надежда.

Кой не живее с надежди? Сега, когато сам си слагам диагноза и се лекувам, понякога се надявам, че ме лъже невежеството ми, че греша и за белтъчините, и за захарта, които показват изследванията, и за сърцето, и за отоците, които два пъти вече откривам сутрин; когато с усърдието на ипохондрик препрочитам учебниците по терапия и всеки ден меня лекарствата, все ми се струва, че ще напипам нещо утешително. Всичко това е безсмислено.

Дали небето е покрито с облаци, или луната и звездите светят на него, всеки път, когато се връщам, гледам го и мисля, че скоро смъртта ще ме грабне. Може би в този момент мислите трябва да бъдат дълбоки като небето, светли, поразителни... Но не! Мисля за себе си, за жена си, за Лиза, за Хнекер, за студентите, изобщо за хората; мисля злобно, дребно, хитрувам пред себе си и мирогледът ми в този момент може да се изрази с думите, които прочутият Аракчеев^[4] е казал в едно свое интимно писмо: „Всичко хубаво на този свят не може да бъде без лошо и винаги лошото е повече от хубавото“. Тоест всичко е обратно, няма защо да се живее, а ония шестдесет и две години, които са вече изживени, трябва да се смятат за изгубени. Улавям се, че мисля така, и се мъча да се убедя, че това е случайно, временно и не е пунало корени в мен, но веднага ми минава мисълта: „Щом е тъй, защо всяка вечер нещо те тегли към тия две келяви жаби?“ И се заричам повече да не ходя при Катя, макар да зная, че още утре пак ще отида.

Дърпам звънеца на вратата и сетне, когато се изкачвам по стълбата, чувствам, че вече нямам семейство и желание да си го възвърна. Ясно е, че новите, аракчеевски мисли не са случайни и временни, а са завладели цялото ми същество. С болна съвест, мрачен, отпуснат, едва се дотърям до леглото, сякаш съм натезал с хиляда кила, лягам и скоро заспивам.

А после — безсъние...

[1] Първият стих от Лермонтовото стихотворение „Размисъл“, прев. Кирил Кадийски. ↑

[2] Извънщатен лекар практикант. ↑

[3] Добре (лат.). ↑

[4] А. А. Аракчеев (1769–1834) — министър при Павел I и Александър I, известен с реакционната си политика. ↑

ГЛАВА 4

Настъпва лятото и животът се променя.

Едно прекрасно утро в стаята ми влиза Лиза и казва шеговито:

— Хайде, ваше превъзходителство. Готово е.

Извеждат мое превъзходителство на улицата, качват го на файтон и подкарват. Пътувам и от безделие чета табелите от дясно на ляво. От думата „Трактир“^[1] излиза „риткарт“. Това би станало за баронска фамилия: баронеса Риткарт. По-нататък минаваме през полето край гробищата, които не ми правят абсолютно никакво впечатление, макар че скоро ще лежа тук; после минаваме през гора и пак през поле. Нищо интересно. След два часа пътуване завеждат мое превъзходителство в долния етаж на вилата и го настаняват в малка приятна стаичка с небесносини тапети.

Нощем пак безсъние, но сутрин не ставам и не слушам жена си, а лежа в леглото. Не спя, а се намирам в полусънено състояние, в полузабравя, когато знаеш, че не спиш, но сънуваш. По пладне ставам и сядам по навик на бюрото си, но вече не работя, а се развличам с френски книжлета с жълти корици, които Катя ми изпраща. Разбира се, би било по-патриотично да чета руски автори, но, да си призная, не изпитвам към тях особена симпатия. Като изключим двама-трима старци, цялата ни съвременна литература ми се струва не литература, а един вид домашно производство, което съществува само за да го насърчаваме, но без желание да се ползваме от изделията му. И най-доброто домашно изделие не може да се нарече забележително и да бъде искрено похвалено без „но“; същото трябва да се каже и за всички нови литературни творби, които съм прочел през последните десет-петнадесет години: нито една забележителна работа и не можеш да минеш без „но“. Умно, благородно, но не талантливо; талантливо, благородно, но не умно или накрая — талантливо, умно, но не благородно.

Не мога да кажа, че френските книжки са талантливи, умни и благородни! Не ме задоволяват. Но не са толкова скучни, както

руските, и в тях нерядко се среща главният елемент на творчеството — чувството за лична свобода, което липсва у руските автори. Не помня нито една нова творба, в която авторът още от първата страница да не се е погрижил да се оплете в най-различни условности и контракти със съвестта си. Един се страхува да говори за голото тяло, друг така се обвързва с психологическия анализ, че не може да се откъсне от него, трети се нуждае от „топло отношение към човека“, четвърти нарочно разводнява цели страници с описания на природата, за да не го подозират в тенденциозност... Един иска да бъде в произведенията си непременно еснаф, друг — непременно дворянин и т.н. Преднамереност, предпазливост, потайност, но няма нито свобода, нито мъжество да пишеш, както искаш, и, ще рече, няма и творчество.

Всичко това засяга така наречената изящна словесност.

Що се отнася до руските сериозни статии, например по социология, изкуство и прочие, аз просто не ги чета от боязън. Като дете и юноша, кой знае защо, изпитвах страх от портиерите и контрольорите в театрите и този страх съм го запазил и до днес. И сега се страхувам от тях. Казват, че страшно изглежда само непонятното. И наистина много е трудно да се разбере защо портиерите и контрольорите са толкова важни, надменни и величествено неучтиви. Когато чета сериозни статии, усещам същия неопределен страх. Необикновена важност, игрив генералски тон, фамилиарно отношение към чуждите автори, умение с достойнство да се прелива от пусто в празно — всичко това за мен е непонятно, страшно и е далеч от скромността и джентълменски спокойния тон, с които съм свикнал в съчиненията на нашите лекари и естественици. Не само статии, но ми е тежко да чета дори преводи, направени или редактирани от сериозни руски хора. Надменният благосклонен тон на предговорите, изобилието на забележки от преводача, въпросителните знаци и sic^[2] в скоби, пръснати от щедрия преводач из цялата статия или книга, ми изглеждат като посегателство и върху личността на автора, и върху читателската ми самостоятелност.

Веднъж бях поканен за експерт в окръжния съд: през почивката един колега експерт ми обърна вниманието върху грубото отношение на прокурора към подсъдимите, между които имаше две интелигентни жени. Струва ми се, че ни най-малко не преувеличих, като отговорих на колегата си, че това отношение не е по-грубо от отношенията, които

имат помежду си авторите на сериозните статии. Наистина те са толкова груби, че за тях може да се говори само с тягостно чувство. Помежду си и към ония писатели, които критикуват, те се отнасят или с прекалено уважение, без да щадят достойнството си, или пък обратно — третират ги много по-смело, отколкото аз — бъдещия си зет Хнекер в тия бележки и в мислите си. Обвиненията в невменяемост, в нечисти намерения и дори в престъпност от най-различен характер са обикновено украшение на сериозните статии. А това, както обичат да се изразяват в статийките си младите лекари, вече е *ultima ratio*^[3]! Такива отношения неминуемо се отразяват върху нравите на пишещите от младото поколение и затова ни най-малко не се учудвам, че в новите творби, с които се е обогатила през последните десет-петнадесет години нашата художествена литература, героите пият много водка, а героините не са достатъчно целомъдрени.

Чета френски книжки и поглеждам към отворения прозорец; виждам острите върхове на коловете в оградата, две-три хиляди дръвчета, а отвъд, зад оградата, пътя, полето, сетне широк пояс иглолистна гора. Често с наслаждение гледам как едно момченце и едно момиченце, и двечките светлоруси и окъсани, се катерят на оградата и се смеят на плешивостта ми. В светналите им очички чета: „Виж, няма коса!“ Това едва ли не са единствените хора, които не искат и да знаят нито за моята известност, нито за чина ми.

Сега нямам посетители всеки ден. Ще спомена само за посещението на Николай и на Пьотър Игнatieвич. Николай идва обикновено в празник, уж по работа, но повечето за да ме види. Идва доста пийнал, което с него не се случва зиме.

— Какво ще кажеш? — питам аз, като го посрещам в антрето.

— Ваше превъзходителство! — слага той ръка на сърцето си и ме гледа с възторга на влюбен. — Ваше превъзходителство! Господ да ме убие! Гръм да ме порази ей тук! Гаудеамус игитур ювенестус^[4]!

И ме целува жадно по раменете, ръкавите, копчетата.

— Всичко ли е наред там у нас? — питам го.

— Ваше превъзходителство! Като пред Бога...

И не престава да се кълне без каквато и да е нужда, скоро ми дотяга и го изпращам в кухнята, където му дават да обядва. Пьотър Игнatieвич идва също в празник специално за да ме види и да сподели с мен мисли. Седи обикновено в стаята ми до бюрото, скромно,

чистичък, разумен, без да смее да кръстоса крака или да се облегне на бюрото, и през цялото време с тих равен гласец гладко и книжно ми разказва твърде интересни и пикантни според него новини, прочетени в списания и книги. Всички си приличат и се свеждат до тоя род: някакъв французин направил откритие, друг — немец — го обвинил, доказвайки им, че това откритие било направено още през 1870 година от някой си американец, а трети — също немец — изхитрил и двамата, доказвайки им, че и двамата са се изложили, като са сметнали мехурчетата въздух под микроскопа за неизвестен пигмент. Дори когато иска да ме разсмее, Пьотър Игнatieвич разказва надълго, обстойно, сякаш защитава дисертация, с подробно изброяване на литературните източници, които е ползвал, и гледа да не сбърка нито датите, нито броевете на списанията, нито имената, при това не казва просто Пти, а непременно Жан-Жак Пти. Понякога остава да обядва у нас и тогава през цялото време на обяда разказва все същите пикантни истории, които навяват меланхолия у всички на масата. Ако Хнекер и Лиза заговорят пред него за фуги и контрапункти, за Брамс и Бах, той скромно свежда поглед и се сконфузва; срам го е, че в присъствието на такива сериозни хора, като мен и него, се говорят подобни глупости.

При сегашното ми настроение ми стигат и пет минути, за да ми омръзне толкова, сякаш го гледам и слушам вече цяла вечност. Мразя го, клетия. От тихия му равен глас и книжния език посървам, от приказките му отъпявам... Той има към мен най-хубави чувства и разговаря с мен само за да ми достави удоволствие, а аз му се отплащам, като го гледам право в очите, сякаш искам да го хипнотизирам, и мисля: „Върви си, върви си, върви...“ Но той не се поддава на мисленото внушение и си седи, седи, седи...

Докато е при мен, не мога да се откъсна от мисълта: „Много е възможно, когато умра, да го назначат на моето място“ и клетата ми аудитория ми се струва като оазис, в който е пресъхнал потокът, и аз съм нелюбезен, мълчалив, мрачен с Пьотър Игнatieвич, сякаш за тия мисли е виновен той, а не аз самият. Когато по навик започва да превъзнася немските учени, вече не се шегувам добродушно както преди, а мрачно мърморя:

— Магарета са вашите немци...

Също като покойния професор Никита Крилов^[5], който, къпейки се веднъж с Пирогов в Ревел^[6], се разсърдил на студената вода и

изругал: „Подлите му немци!“ Държа се с Пьотър Игнатиевич лошо и едва когато си отива и виждам от прозореца как зад оградата се мярка сивата му шапка, ми се иска да го извикам и да кажа: „Простете ми, приятелю!“

Обядът минава по-отегчително, отколкото през зимата. Същият тоя Хнекер, когото сега мразя и презирам, обядва у дома почти всеки ден. Преди търпях присъствието му мълчаливо, но сега пускам по негов адрес язвителни забележки, които карат жена ми и Лиза да се червят. Овладеян от зло чувство, често говоря просто глупости и не зная защо ги говоря. Така веднъж дълго време гледах с презрение Хнекер и току изтърсих:

*Орлите нявга по-ниско от кокошка слизат,
но облаци кокошки нивга не достигат...^[7]*

И най-неприятното е, че кокошката Хнекер излиза много по-умен от орела професор. Уверен, че жена ми и дъщеря ми са на негова страна, той се придържа към тая тактика: отговаря на язвителните ми забележки със снизходително мълчание (мръднал е сиреч старецът — какво ще разговарям с него) или пък добродушно се шегува с мен. За учудване е доколко може да издребнее човек! Способен съм, докато трае обядът, да мечтая как Хнекер ще излезе авантюрист, как Лиза и жена ми ще разберат грешката си и аз ще им се подигравам — и други глупави мечти, докато единият ми крак е вече в гроба!

Случват се сега и недоразумения, за които по-рано бях само чувал. Колкото и да ме е срам, ще опиша едно от тях, което се случи тия дни следобед.

Седя в стаята си и пуша лула. Влиза както всякога жена ми, сяда и почва да разправя, че хубаво би било сега, докато е топло и имам свободно време, да прескоча в Харков и да разбере що за човек е нашият Хнекер.

— Добре, ще прескоча... — съгласявам се аз.

Жена ми, доволна от мен, става и тръгва към вратата, но веднага се връща и казва:

— А, и още една молба. Зная, че ще се разсърдиш, но длъжна съм да те предупредя... Извинявай, Николай Степанич, но всички

наши познати и съседи започнаха да подхвърлят, че често си ходел у Катя. Тя е умна, образована, не ще и дума, с нея е приятно, но на твоите години и с твоето обществено положение някак си, знаеш, странно е, че ти прави удоволствие компанията ѝ... Освен това репутацията ѝ е такава, че...

Изведнъж цялата ми кръв се отдръпва от мозъка, от очите ми изскачат искри, скачам и като се хващам за главата и тропам с крака, викам с нечовешки глас:

— Оставете ме! Оставете ме! Оставете ме!

Навярно лицето ми е ужасно, гласът — странен, защото жена ми изведнъж пребледнява и високо извиква също с някакъв нечовешки, ужасен глас. На вика ни дотърчават Лиза, Хнекер, после Егор...

— Оставете ме! — викам аз. — Махайте се! Оставете ме!

Краката ми се схващат, сякаш се откъсват от тялото, усещам как падам върху ръцете на някого, сетне чувам за малко плач и изпадам в безсъзнание, което продължава два-три часа.

Сега за Катя. Тя идва при мен всеки ден привечер и, разбира се, не могат да не го забележат нито съседите, нито познатите. Идва за малко и ме извежда на разходка. Има си кон и съвсем нов кабриолет, купен това лято. Изобщо живее на широка нога: наела е скъпа самостоятелна вила с голяма градина и е докарала цялата си мебел от града, има две прислужници, кочияш... Често я питам:

— Катя, с какво ще живееш, след като пропилиеш бащините си пари?

— После ще мислим — отговаря тя.

— Тия пари, мила приятелко, заслужават по-сериозно отношение. Те са спечелени от добър човек с честен труд.

— За това вече ми говорихте. Зная.

Отначало пътуваме през полето, после през иглолистната гора, която се вижда от прозореца ми. Природата, както и по-рано, ми изглежда прекрасна, макар дяволът да ми шепне, че всички тия борове и ели, птици и бели облаци по небето след три или четири месеца, когато умра, няма да забележат отсъствието ми. На Катя ѝ харесва да кара коня, приятно ѝ е, че времето е хубаво и аз седя до нея. Тя е в добро настроение и не говори грубости.

— Вие сте много добър човек, Николай Степанич — казва тя. — Вие сте рядък екземпляр и няма актьор, който би могъл да ви

представи. Мене или например Михаил Фьодорич дори лош актьор може да представи, но вас — никой. И аз ви завиждам, страшно завиждам! Наистина какво съм аз? Какво?

Тя мисли и ме пита:

— Николай Степанич, аз наистина ли съм отрицателно явление?

А?

— Да.

— Хм... Тогава какво да правя?

Какво да й отговоря? Лесно е да кажеш „труди се“ или „раздай богатството си на бедните“, или „познай себе си“ и защото е лесно, не зная какво да й отговоря.

Колегите ми терапевти, когато преподават лечение, съветват „да се индивидуализира всеки отделен случай“. Трябва да се вслушваш в тоя съвет, за да се убедиш, че средствата, препоръчвани в учебниците за най-добри и напълно подходящи за общия случай, излизат съвършено негодни при отделните случаи. Същото е и при нравствените болести.

Но трябва да отговоря нещо и казвам:

— Ти, мила, имаш твърде много свободно време. Трябва да се заловиш с нещо. Всъщност защо да не станеш пак актриса, щом имаш призвание?

— Не мога.

— Тонът и държането ти са такива, като че ли си жертва. Това не ми харесва, мила. Сама си виновна. Спомни си, отначало ти се разсърди на хората и условията, но нищо не направи и едните, и другите да станат по-добри. Ти не се бори със злото, а се умори, жертва си не на борбата, а на безсилието си. Е, разбира се, тогава беше млада, неопитна, но сега всичко може да тръгне другояче. Сериозно, стани! Ще се трудиш, ще служиш на святото изкуство...

— Не хитрувайте, Николай Степанич — прекъсва ме Катя. — Хайде веднъж завинаги да се уговорим: ще приказваме за актьори, актриси, писатели, но ще оставим на мира изкуството. Вие сте прекрасен, рядък човек, но не разбирате чак толкова изкуството, че искрено да го смятате за свято. Нямате нито усет, нито слух за него. През целия си живот сте били зает, нямали сте време да придобиете този усет. Изобщо... не обичам тия разговори за изкуството! —

продължава тя нервно. — Не обичам! И без това то е толкова опорочено, че няма къде повече!

— Кой го е опорочил?

— Някои го опорочиха с пиянство, вестниците — с фамилиарно отношение, умните хора — с философия.

— Философията няма нищо общо с това.

— Има. Ако някой философства, значи, че не разбира.

За да не почнем да се нагрубяваме, бързам да променя разговора и после дълго време мълча. Едва когато излизаме от гората и завиваме към Катината вила, се връщам към предишния разговор и питам:

— Ти все пак не ми отговори защо не искаш да станеш актриса.

— Николай Степанич, най-сетне това е жестоко! — извиква тя и изведнъж цяла се изчервява. — Искате високо да кажа истината? Заповядайте, щом това... това ви харесва! Аз нямам талант! Нямам талант, а... а имам много самолюбие! Това е!

Направила това признание, тя извъръща лице и за да скрие треперенето на ръцете си, дръпва силно поводите.

Когато приближаваме вилата ѝ, още отдалеч виждаме Михаил Фьодорович, който се разхожда пред вратата и нетърпеливо ни очаква.

— Пак тоя Михаил Фьодорич! — казва Катя ядосана. — Избавете ме от него, моля ви се! Дотегна ми, изчерпа се... Да се маха!

Михаил Фьодорович отдавна вече трябва да е заминал за чужбина, но всяка седмица отлага пътуването си... Напоследък с него станаха някакви промени: някак се смъкна в лице, започна да се опива от виното, което по-рано никога не му се случваше, и черните му вежди побеляват. Когато кабриолетът ни спира пред вратата, той не скрива радостта и нетърпението си. Бърза да помогне на Катя и на мен да слезем, задава припряно въпроси, смее се, потрива ръце и кроткото, умолителното, чистото, което преди бях забелязал само в погледа му, сега е разляно по цялото му лице. Той се радва и същевременно се срамува от радостта си, срамува се от навика си да ходи у Катя всяка вечер и смята, че трябва да мотивира идването с някаква явна нелепост, като „Минавах отгук по работа и си рекох: дай да се отбия за малко“.

И тримата влизаме вътре; отначало прием чай, после на масата се появяват отдавна познатите ми две колоди карти, голямо парче сирене, плодове и бутилка кримско шампанско. Темите ни за разговори не са

нови, същите както през зимата. Изпащат си и университетът, и студентите, и литературата, и театърът; въздухът от злословието става по-гъст, по-задушен и го тровят с дишането си вече не две келяви жаби както през зимата, а цели три. Освен кадифения баритонов смях и кикотенето, което прилича на хармоника, слугинята, която ни прислужва, чува още един, неприятен, дрезгав смях, както се смеят генералите във водевилите: хе-хе-хе...

[1] Кръчма (рус.). ↑

[2] Така (лат.). ↑

[3] Последният довод (лат.). ↑

[4] Изопачено начало на известния студентски химн *Gaudeamus igitur, juvenes dum sumus!* ↑

[5] Н. И. Крилов (1807–1879) — професор по римско право в Московския университет. ↑

[6] Днешният град Талин. ↑

[7] Стих от баснята на Крилов „Орел и кокошка“. ↑

ГЛАВА 5

Случват се страшни ноци с гръмотевици, светкавици, дъжд и вятър, които народът нарича врабчови^[1]. Такава врабчова нощ имах и аз в личния си живот...

Събуждам се след полунощ и изведнъж скачам от леглото. Кой знае защо, ми се струва, че ей сега внезапно ще умра. Защо? В тялото ми няма абсолютно никакво усещане за близък край, но душата ми я измъчва такъв ужас, сякаш неочаквано съм видял грамаден зловец пожар.

Запалвам бързо лампата, пия вода направо от шишето и бързам към отворения прозорец. Времето вън е великолепно. Мирише на сено и на още нещо много хубаво. Виждат се острите колове на оградата, сънливите хилави дръвчета край прозореца, пътят, тъмният горски пояс; на небето спокойна, много светла луна и нито един облак. Тихо е, не трепва нито лист. Струва ми се, че всичко ме гледа и дебне как ще умра...

Страшно е. Затварям прозореца и тичам към леглото. Пипам пулса си и като не го намирам на ръката, търся го в слепите очи, после под брадата и пак на ръката и всичко е студено, хлъзгаво от пот. Дишането ми става все по-често и по-често, тялото ми трепери, всичките ми вътрешности са в движение, струва ми се, че върху лицето и голото ми теме се стели паяжина.

Какво да правя? Да извикам домашните си? Не, не трябва. Не ми е ясно какво ще правят жена ми и Лиза, когато дойдат при мен.

Крия главата си под възглавницата, затварям очи и чакам, чакам... Студено ми е на гърба, сякаш той хлътва навътре, а имам чувството, че смъртта ще се промъкне отзад, скришом...

„Киви-киви!“, дочува се изведнъж писък в нощната тишина и аз не зная къде: в гърдите ми или навън?

„Киви-киви!“

Боже мой, колко е страшно! Да бях пийнал още вода, но тъй ме е страх да отворя очи и да вдигна глава. Ужасът ми е инстинктивен,

животински и никак не мога да разбера защо ме е страх: дали защото искам да живея, или пък ме очаква нова, още неизпитана болка?

Горе, над тавана като че ли някой стене или се смее... Ослушвам се. След малко по стълбата се чуват стъпки. Някой бързо слиза надолу, после пак се качва. След минута стъпките пак се чуват долу; някой спира пред вратата ми и се ослушва.

— Кой е? — викам аз.

Вратата се открява, отварям смело очи и виждам жена си. Лицето ѝ е бледо, а очите — насълзени.

— Не спиш ли, Николай Степанич? — пита тя.

— Какво има?

— За Бога, върви да видиш Лиза. Нещо става с нея...

— Добре... с удоволствие... — мънкам аз, много доволен, че не съм сам. — Добре... Ей сега.

Тръгвам след жена си, слушам я, като ми говори, но нищо не разбирам от възнание. По стъпалата на стълбата подскачат светли петна от свещта ѝ, трепкат дългите ни сенки, краката ми се спъват в полите на халата, задъхвам се и ми се струва, че нещо ме гони и иска да ме хване отзад. „Ей сега ще умра тук на тая стълба, мисля аз. Ей сега...“ Но ето, минахме стълбата, тъмния коридор с италианския прозорец и влизаме в стаята на Лиза. Тя седи на леглото си само по нощница, спуснала босите си крака, и стене.

— Ах, Боже мой... ах, Боже мой! — бърбори тя и свива очи от свещта. — Не мога, не мога...

— Лиза, детето ми — казвам. — Какво ти е?

Като ме вижда, тя извиква и се хвърля на шията ми.

— Татко мой добричък... — ридае тя, — татко мой хубав... Сладкият ми, миличкият... Не зная какво ми е... Тежко ми е!

Прегръща ме, целува ме и шепне гальовни думи, каквито бях чувал от нея, когато беше дете.

— Успокой се, детето ми, успокой се — казвам. — Недей да плачеш. И на мен ми е тежко.

Мъча се да я завия, жена ми ѝ дава вода и двамата се въртим край леглото ѝ; с рамото си аз блъскам нейното рамо и в този момент си спомням как едно време заедно къпехме децата си.

— Та помогни ѝ де, помогни ѝ! — моли ме жена ми. — Направи нещо!

Но какво мога да направя!? Нищо не мога. Нещо му тежи на момичето, но аз нищо не разбирам, не зная и мога само да мънкам:

— Нищо, нищо... Ще мине... Спи, спи...

Сякаш нарочно в нашия двор неочаквано се чува кучешко виене, отначало тихо и нерешително, сетне високо, на два гласа. Никога не съм придавал значение на такива неща, като кучешко виене или крясък на кукумявка, но сега сърцето ми мъчително се свива и бързам да си обясня това виене.

„Глупости..., мисля си. Влияние на един организъм върху друг. Силното ми нервно напрежение се е предало на жена ми, на Лиза, на кучето, толкоз... С това се обясняват предчувствията, предвижданията...“

Когато след малко се връщам в стаята си, за да напиша рецепта на Лиза, вече не мисля, че ще умра скоро, но просто ми е тежко, притеснено на душата, дори съжалявам, че не умрях ненадейно. Дълго стоя посред стаята неподвижно и мисля какво да предпиша на Лиза, но стенанията отвъд тавана стихват и решавам нищо да не предписвам, само продължавам да стоя...

Мъртва тишина, такава тишина, че както казва един писател, чак ушите пицят. Времето тече бавно, ивиците лунна светлина върху перваза на прозореца не мръдват, сякаш са замръзнали... Има още много време, докато се съмне.

Но ето, портичката на градината изскърцва, някой се промъква и като откъсва клонче от хилавите дръвчета, почуква внимателно на прозореца.

— Николай Степанич! — чувам шепот. — Николай Степанич!

Отварям прозореца и ми се струва, че сънувам: под прозореца, притисната до стената, стои жена с черна рокля, силно осветена от луната, и ме гледа с широко отворени очи. Лицето ѝ бледо, строго и фантастично от луната, сякаш мраморно, брадичката ѝ трепери.

— Аз съм... — казва тя. — Аз... Катя!

На лунна светлина всички женски очи изглеждат големи и черни, хората — по-високи и бледи и затова вероятно не я познах веднага.

— Какво ти е?

— Прощавайте — казва тя. — Изведнъж, не зная защо, ми стана непоносимо тежко... Не издържах и тръгнах за вас... Прозорецът ви

светеше и... и реших да почукам... Извинете... Ах, да знаехте колко ми беше тежко! Какво правите?

— Нищо... Безсъние...

— Някакво предчувствие имах. Впрочем дребна работа.

Веждите ѝ се повдигат, очите блестят от сълзи и цялото ѝ лице се озарява като от светлина от познатия ми, отдавна невиждан израз на доверчивост.

— Николай Степанич! — казва тя с молба и протяга двете си ръце. — Скъпи мой, моля ви... умолявам... Ако държите на приятелството и уважението ми към вас, приемерте молбата ми?

— Какво има?

— Вземете моите пари!

— Виж ти какво измислила! За какво ми са твоите пари?

— Ще отидете някъде да се лекувате... Вие имате нужда да се лекувате. Ще ги вземете ли? Нали? Нали, приятелю?

Взира се жадно в лицето ми и повтаря:

— Нали? Ще ги вземете ли?

— Не, мила, няма да ги взема... — казвам. — Благодаря.

Тя се обръща гърбом към мен и свежда глава. Вероятно съм ѝ отказал с тон, който не допуска по-нататъшни разговори за парите.

— Върви да спиш — казвам. — Утре ще се видим.

— Значи не ме смятате за своя приятелка? — пита тя натъжено.

— Не съм казал това. Но парите ти сега за мен са ненужни.

— Извинете... — снишава тя гласа си с цяла октава. — Разбирам ви... Да вземете назаем от такъв човек, като мен... от артистка в оставка... Впрочем сбогом...

И си отива тъй бързо, че дори не успявам да ѝ кажа сбогом.

[1] Неспокойни, тревожни. ↑

ГЛАВА 6

Аз съм в Харков.

Тъй като е безполезно да се боря със сегашното си настроение, а и не е по силите ми, реших последните дни от живота ми да бъдат безукорни поне формално; ако не съм справедлив спрямо семейството си, което много добре съзнавам, ще гледам да постъпвам така, както то иска. Щом като трябва да замина за Харков, ще замина. Освен това напоследък съм станал толкова равнодушен към всичко, че ми е абсолютно все едно къде ще отида — в Харков, Париж или Бердичев.

Пристигнах тук към дванадесет часа на обед и отседнах в хотел недалеч от катедралата. Във влака ми прилоша, настинах от течението и сега седя на кревата, държа се за главата и чакам тис-а. Трябва още днес да отида при познатите си професори, но нямам желание и сили.

Влиза прислужникът — старец, и пита дали искам чаршафи. Задържам го малко и му задавам няколко въпроса за Хнекер, заради когото съм тук. Прислужникът излиза харковски кореняк, знае града на пръсти, но не помни никакъв род, който да е носил името Хнекер. Разпитвам го за именията — пак същото.

В коридора часовникът удря един, после два, после три... Последните месеци от живота ми, докато чакам смъртта, ми се виждат много по-дълги от целия ми живот. И никога по-рано не съм могъл така да се примирявам с бавността на времето, както сега. По-рано, случваше се, чакам влака на гарата или изпитвам и четвърт час ми се струваше вечност, а сега мога цяла нощ да седя неподвижно на кревата и съвършено равнодушно да мисля, че утре нощта ще бъде също тъй дълга, безцветна, също и вдругиден...

В коридора часовникът удря пет, шест, седем... Става тъмно.

В бузата си усещам тъпа болка — започва тис. За да се отвлека с мисли, връщам се към предишното си гледище, когато не бях равнодушен, и питам: защо аз, знаменитият човек, тайният съветник, седя в тая малка хотелска стая, на тоя креват с чуждо сиво одеяло? Защо гледам тази евтина тенекиена мивка и слушам как в коридора

трака долнопробен часовник? Нима това е достойно за славата и високото ми положение в обществото? И на тези въпроси си отговарям с иронична усмивка. Смешна ми е наивността, с която някога на младини преувеличавах значението на известността и изключителното положение, с което уж са се ползвали знаменитостите. Аз съм известен, името ми се произнася с благоговение, снимката ми е излизала и в „Нива“, и във „Всемирная иллюстрация“^[1], бях чел биографията си дори в едно немско списание — но какво от това? Седя сам-самичък в чужд град, на чужд креват, разтривам с ръка болната си буза... Семейните дразги, безсърдечието на кредиторите, грубостта на железопътните служители, неудобната паспортна система, скъпата и вредна за здравето храна в бюфетите, всеобщото невежество и грубост в отношенията — всичко това и много други неща, които са твърде много, за да ги изброявам, ме засягат не по-малко от който и да е еснаф, известен само в уличката си. В какво се изразява изключителността на моето положение? Да допуснем, че съм прочут хиляди пъти, че съм герой, с когото се гордее родината ми; във всички вестници се появяват бюлетини за болестта ми, по пощата получавам непрекъснато съчувствени послания от колеги, ученици и разни хора, но всичко това няма да ми попречи да умра на чуждия креват, тъжен, съвършено сам... За това, разбира се, никой не е виновен и все пак не обичам, прости ми, Господи, популярното си име. Струва ми се, сякаш то ме е излъгало.

Към десет часа заспивам и въпреки че имам тис, спя дълбоко и бих спал дълго, ако не бяха ме събудили. Малко след един часа на вратата се почуква.

— Кой е?

— Телеграма!

— Можехте и утре — сърдя се на прислужника и вземам телеграмата. — Вече няма да мога да заспя повторно.

— Извинете. В стаята ви светеше, мислех, че не спите.

Разпечатвам телеграмата и най-напред гледам подписа: от жена ми. Какво иска?

„Вчера Хнекер тайно се венча с Лиза. Връщай се“.

Чета телеграмата и страхът ми минава бързо. Плаши ме не постъпката на Лиза и Хнекер, а моето равнодушие, с което посрещам известието за сватбата им. Казват, че философите и истинските

мъдречи били равнодушни. Не е истина, равнодушието е парализа на душата, преждевременна смърт.

Лягам пак и започвам да кроя с какви мисли да отвлека съзнанието си. За какво да мисля? Изглежда, всичко вече е премислено и няма нищо, което би могло да възбуди мисълта ми сега.

Зората ме заварва в леглото седнал, прегърнал колене, и от нямане какво да правя, се опитвам да се опозная. „Познай себе си“, прекрасен и полезен съвет; жалко само, че древните хора не са се сетили да посочат как да се ползва тоя съвет.

Когато преди ми се искаше да разбера някого или себе си, вземах предвид не постъпките, в които всичко е условно, а желанията. Кажете ми какво искате, и ще ти кажа какъв си.

И сега аз се изпитвам: какво искам?

Искам нашите жени, деца, приятели, ученици да обичат в нас не името, не фирмата и етикета, а обикновения човек. Още какво? Бих искал да имам помощници и приемници. Още? Бих искал да се събудя след стотина години и поне с едното си око да зърна какво е станало с науката. Бих искал да живея още десет години... После какво?

После нищо. Мисля, дълго мисля и нищо не мога да измисля. И колкото и да мисля, и накъдето и да се пръскат мислите ми, за мен е ясно, че в желанията ми липсва нещо главно, нещо много важно. В пристрастието ми към науката, в желанието ми да живея, в това седене на чуждия креват и в стремежа да позная себе си, във всичките мисли, чувства и понятия, които си изграждам за всичко, липсва нещо общо, което би свързало всичко в едно цяло. Всяко чувство и всяка мисъл живеят в мен отделно и във всичките ми мисли за науката, театъра, литературата, учениците ми и във всичките картини, които рисува въображението ми, дори най-опитният аналитик не би намерил онова, което се нарича обща идея и бог на живия човек.

А щом няма това, значи нищо няма.

При такава бедност достатъчно е било едно сериозно забогатяване, страх от смъртта, влияние на обстоятелствата и хората, и всичко, което преди съм смятал за свой мироглед и в което съм виждал смисъла и радостта на живота, да се преобърне с главата надолу и да стане на пух и прах. Поради това няма нищо чудно, че последните месеци от живота си аз помрачих с мисли и чувства, достойни за един роб и варварин, че сега съм равнодушен и не забелязвам зората. Когато

в човека няма онова, което е по-високо и по-силно от всички външни влияния, действително за него е достатъчна една хубава хрема, за да загуби равновесието си и да почне да вижда във всяка птица кукумявка, да чува във всеки звук кучешко виене. И целият му песимизъм или оптимизъм с неговите велики и дребни мисли в тоя момент имат значение само на симптом и повече нищо.

Победен съм. Щом е тъй, няма какво да продължавам още да мисля, няма какво да говоря. Ще седя и мълчаливо ще чакам какво ще стане.

Сутринта прислужникът ми донася чай и един брой от местния вестник. Прочитам машинално обявите на първа страница, уводната статия, извадките от вестници и списания, хрониката... Между другото в хрониката откривам такова известие: „Вчера с пощенския влак пристигна в Харков нашият известен учен, заслужилият професор Николай Степанович еди-кой си и отседна в еди-кой си хотел“.

Види се, гръмките имена се създават, за да живеят изолирано, отделно от тия, които ги носят. Сега моето име спокойно обикаля Харков; след два-три месеца, написано със златни букви върху надгробния ми камък, то ще блести като самото слънце — тогава, когато аз ще бъда вече покрит с мъх...

Тихо се почуква на вратата. Някому съм нужен.

— Кой е? Влезте!

Вратата се отваря и аз учуден правя крачка назад и бързам да заметна полите на халата си. Пред мен стои Катя.

— Здравейте — казва тя, като диша тежко след изкачването на стълбите. — Не ме очаквахте? Аз също... също пристигнах.

Сяда и продължава, като заеква и без да ме гледа:

— Защо не отговаряте на поздрава ми? Аз също пристигнах... днес... Научих, че сте в тоя хотел, и дойдох.

— Много ми е драго, че те виждам — казвам и свивам рамене, — но съм учуден... Сякаш от небето падна. Защо си тук?

— Аз? Тъй... просто реших и пристигнах.

Мълчание. Изведнъж тя става стремително и тръгва към мен.

— Николай Степанович? — казва, пребледняла и притискайки ръце към гърдите си. — Николай Степанович! Не мога повече да живея така! Не мога! В името на истинния бог, кажете ми по-скоро, ей сега: какво да правя? Кажвайте, какво да правя?

— Какво мога да ти кажа? — недоумявам аз. — Нищо не мога.

— Кажете, моля ви! — продължава тя задъхано и треперейки с цялото си тяло. — Кълна ви се, че не мога да живея повече така! Нямам сили!

Пада на един стол и се разридава. Отметнала е глава назад, кърши ръце, тропа с крака; шапката ѝ се е смъкнала от главата и виси на ластика, косата ѝ е пръсната.

— Помогнете ми! Помогнете! — моли тя. — Не мога повече!

Изважда от пътническата си чанта кърпичка и заедно с нея измъква няколко писма, които падат от коленете ѝ на пода. Събирам ги от пода и върху едно от тях познавам почерка на Михаил Фьодорович и без да искам, прочитам част от дума. — „страсти...“.

— Нищо не мога да ти кажа, Катя.

— Помогнете! — ридае тя, като хваща ръката ми и я целува. — Та вие сте ми баща, мой единствен приятел! Та вие сте умен, учен, живели сте дълго! Били сте учител! Кажете ми все пак, какво да правя?

— Честна дума, Катя, не зная...

Аз съм смутен, сконфузен, трогнат от риданията и едва се държа на краката си.

— Хайде, Катя, да закусим — казвам и пресилено се усмихвам. — Стига си плакала!

И веднага добавям с отпаднал глас:

— Скоро мен не ще ме има, Катя...

— Поне една дума, поне една дума! — плаче тя и протяга към мен ръце. — Какво да правя?

— Чудна си наистина... — бърборя аз. — Не разбирам! Толкова умна жена и изведнъж — виж ти, разплакала се.

Настъпва мълчание. Катя поправя прическата си, слага шапката си, после смачква писмата и ги пъха в чантата — и всичко мълчаливо и без да бърза. Лицето, гърдите и ръкавиците ѝ са мокри от сълзи, но изразът на лицето е вече сух, суров... Гледам я и ме е срам, че съм пощастлив от нея. Липсата на това, което колегите философи наричат обща идея, забелязах в себе си едва малко преди смъртта, в залеза на живота си, а пък душата на тая клетница не знае и няма да знае покой цял живот, цял живот!

— Хайде, Катя, да закусим — предлагам ѝ.

— Не, благодаря — отговаря тя студено.

Още една минута минава в мълчание.

— Не ми харесва Харков — казвам. — Прекалено сив е. Някакъв сив град.

— Да, наистина... Не е красив... Аз съм за малко тук... Минавам. Още днес ще замина.

— Къде?

— В Крим... тоест на Кавказ.

— Да. За дълго ли?

— Не зная.

Катя става и със студена усмивка, без да ме гледа, ми протяга ръка.

Иска ми се да я попитам: „Значи на погребението няма да бъдеш?“ Но тя не ме гледа, ръката ѝ е студена, като чужда. Изпращам я мълчаливо до вратата... Ето, излезе от стаята ми, върви по дългия коридор, без да се обръща. Знае, че гледам подире ѝ, и навярно когато завива, ще се обърне.

Не, не се обърна. Черната рокля за последен път се мярна, стъпките стихнаха... сбогом, съкровище мое!

1889

[1] Популярни руски списания през XIX в. ↑

СТЕП
ИСТОРИЯ НА ЕДНО ПЪТУВАНЕ

ГЛАВА 1

В едно ранно юлско утро от N., околийски град на Z-ска губерния, излезе и със силен тропот се понесе по пощенския път безресорен вехт кабриолет, един от ония допотопни кабриолети, с които пътуват сега в Русия само търговците от средна ръка, джамбазите и по-бедните свещеници. Той трополеше и скърцаше при всяко движение; мрачно му пригласяше кофата, завързана за задната му част — и по тия звуци, както и по жалките кожени парцалчета, които се метлееха по ожуленото му тяло, се виждаше, че е взел-дал и комай става вече само за боклука.

В кабриолета седяха двама N-ски жители: N-ският търговец Иван Иванич Кузмичов, бръснат, с очила и сламена шапка, повече приличен на чиновник, отколкото на търговец, и вторият — отец Христофор Сирийски, настоятел на N-ската черква „Свети Николай“, дребно дългокосо старче в сив кафтан от дебел ленен плат, с широкопол цилиндър и везан шарен пояс. Първият съсредоточено мислеше за нещо и разтърсваше глава, за да прогони дрямката; върху лицето му обичайната делова сухост се бореше с благия израз на човек, който току-що се е разделил с близките си и добре си е пийнал; вторият учудено гледаше с влажните си очички божия свят и се усмихваше тъй широко, че усмивката му сякаш се разпростираше и върху периферията на цилиндъра; лицето му беше червено и изглеждаше измръзнало. Те двамата, както Кузмичов, тъй и отец Христофор, бяха тръгнали да продават вълна. На прощаване с близките си току-що бяха хапнали до насита бухти със сметана и въпреки ранния час бяха си пийнали... И двамата бяха в прекрасно настроение.

Освен току-що описаните двама и кочияша Дениска, който неуморно шибаше двата пъргави дорести коня, в кабриолета имаше още един пътник — момче на около девет години със силно загоряло и мокро от сълзи лице. Това беше Егорушка, племенникът на Кузмичов. С разрешението на вуйчо си и с благословията на отец Христофор той отиваше в някакъв далечен град да постъпи в гимназия. Майка му,

Олга Ивановна, вдовица на колежки секретар^[1] и родна сестра на Кузмичов, която обичаше образованите хора и благородното общество, бе склонила брат си, тръгнал да продава вълна, да вземе Егорушка със себе си и да го запише в гимназия; и сега момчето, без да разбираше къде и защо отива, седеше на капрата до Дениска, държеше се за лакътя му, за да не се изтърси от кабриолета, и подскачаше като чайник върху пламтяща печка. От бързото препускане червената риза се издуваше като мехур на гърба му и новата му файтонджийска шапка с пауново перо току се смъкваше на тила. Той се чувстваше донемайкъде нещастен и му се плачеше.

Когато кабриолетът мина покрай затвора, Егорушка хвърли поглед към часовите, които бавно се движеха покрай високата бяла стена, към малките, покрити с решетки прозорчета, към кръста, който блестеше на покрива, и си спомни как преди седмица, в деня на Казанска Богородица, бе ходил със своята майчица в черквата на затвора за храмовия празник; а още по-рано, на Великден, бе идвал в затвора с готвачката Людмила и с Дениска и бе носил тук козунаци, яйца, баници и печено говеждо; арестантите благодаряха и се кръстеха, а един от тях му подари калаени копчета за ръкавели, които сам бе измайсторил.

Момчето се вглеждаше в познатите места, а омразният кабриолет се носеше покрай тях и бързо ги отминаваше. След затвора се мярнаха черните опушени ковачници, подир тях закътаното — зелено гробище, заобиколено с ограда от валчести камъни; иззад оградата весело надничаха бели кръстове и паметници, които се тулеха в зеленината на вишневите дървета и отдалеч приличаха на бели петна. Егорушка си спомни, че когато вишните цъфтят, тези бели петна се смесват с цветовете им в бяло море, а когато те зреят, белите паметници и кръстове са осеяни с алени като кръв точки. Зад оградата под вишните ден и нощ спяха бащата на Егорушка и баба му, Зинаида Даниловна. Когато баба му умря, положиха я в дълъг тесен ковчег и прикриха с две петачета очите ѝ, които не искаха да се затворят. Преди да заспи завинаги, тя беше жива и му носеше от пазара меки гевреци, посипани с мак, а сега спи ли, спи...

А зад гробището димяха тухларниците. Изпод дългите, приплеснати към земята тръстикови покриви излизаха големи кълба гъст черен дим и лениво се издигаха нагоре. Небето над тухларниците

и гробището беше почерняло и големи сенки от кълбетата дим пълзяха по полето и през пътя. В дима около навесите се движеха коне и хора, покрити с червен прах...

Зад тухларниците градът свършваше и започваше полето. Егорушка за последен път се озърна към града, долепи лице до лакътя на Дениска и горчиво заплака...

— Брей, не се нарева тоз ревльо! — каза Кузмичов. — Пак наду гайдата, глезльо такъв. Като не ти се ходи, остани си. Никой не те кара насила!

— Нищо, нищо, братко Егор, нищо... — замърмори като в скоропоговорка отец Христофор. — Нищо, братко... Уповавай се на Бога... Не отиваш за лошо, а за добро. Учението, както се казва, е светлина, невежеството — тъма... Тъй си е.

— Искаш ли да се върнеш? — попита Кузмичов.

— И-и... Искам... — отвърна през плач Егорушка.

— Че да беше се върнал. То се видя, че отиваш за тоя, дето духа.

— Нищо, нищо, братко... — продължи отец Христофор. — Уповавай се на Бога... Ломоносов също тъй е пътувал с рибарите, ама е станал мъж, прочут из цяла Европа. Учението, възприемано с вяра, дава угодни Богу плодове. Как е казано в молитвата? Создателю во славу, родителю же нашим на утешение, церкви и отечеству на ползу... Тъй е то.

— Ползата бива различна... — рече Кузмичов и запали евтина пура. — Някой дваисет години се учи, а полза никаква.

— Случва се.

— Някому науката помага, а другиму само обърква главата. Сестра ми нищо не отбира, гледа да се равнява по благородниците и иска Егорка да стане учен човек, а хич не може да проумее, че той и с моя занаят може цял живот да добрува. Казвам ви го затуй, щото, ако всички станат учени и благородници, няма да има кой да търгува и да сее жито. Всички ще измрат от глад.

— Ама ако всички вземат да търгуват и да сеят жито, няма да има кой да овладява науките.

И с мисълта, че и двамата са казали нещо убедително и важно, Кузмичов и отец Христофор направиха сериозни физиономии и едновременно се прокашляха. Дениска, който се вслушваше в

разговора им и нищо не разбира, тръсна глава и като се приповдигна, шибна дорестите коне. Настъпи мълчание.

А пред очите на пътниците вече се разстилаше широка, безкрайна равнина, опасана с верига от хълмове. Като се трупаха и надничаха един зад други, хълмовете се сливаха във възвишение, което се простираше вдясно от пътя чак до хоризонта и изчезваше в лилавата далнина; пътуваш, пътуваш и все не можеш да разбереш къде започва и къде свършва... Слънцето вече се показва зад града и тихо, без суетня се залови за работа. Изпърво далеч напред, дето небето се слива със земята, край могилките и вятърната мелница, прилична отдалеч на размахващо ръце човече, плъзна по земята широка яркожълта ивица; след минута също такава ивица засия малко по-наблизо, шмугна се надясно и обхвана хълмовете; нещо топло докосна гърба на Егорушка, една ивица светлина, промъкнала се отзад, прескочи кабриолета и конете, понесе се към другите ивици и изведнъж цялата широка степ отхвърли утринната полусянка, усмихна се и заблестя от роса.

Пожънатата ръж, буренът, млечката, дивият коноп — всичко къде кафеникаво, къде червеникаво и полумъртво от жегата, сега, умито от росата и приласкано от слънцето, оживяваше, за да разцъфти отново. Над пътя с весело чирикание се носеха свирци, в тревата се обаждаха лалугери, далеч наляво плачеха калугерици. Ято яребици, изплашени от кабриолета, изпърха и с меко „трр“ полетя към хълмовете. Скакалци, щурци, жътварчета и попови прасета подеха в тревата скърцащата си монотонна музика.

Но подир някое време росата се изпари, въздухът застина и излъганата степ прие печалния си юлски вид. Тревата клюмна, животът замря. Загорелите кафяво-зелени, лилави в далечината хълмове със спокойните си като сянка тонове, равнината с мъгливата далечина и преобърнатото над тях небе, което в степта, дето няма гори и високи планини, изглежда страшно дълбоко и прозрачно, ти се струваха сега безкрайни, вцепенени от тъга...

Колко е задушно и тягостно! Кабриолетът се носи, а Егорушка вижда все едно и също — небето, равнината, хълмовете... Музиката в тревата стихна. Свирците отлетяха, яребиците не се виждат. Над посърналата трева от нямане какво да правят летят полски врани; всички те си приличат една на друга и правят степта още по-еднообразна.

Току над земята лети мишелов, плавно размахва криле и изведнъж се спира във въздуха, като че се замисля за умората от живота, после разтърсва криле и като стрела се носи над степта и не можеш да разбереш защо лети и какво търси. А в далечината размахва криле мелницата...

За разнообразие в буренака току се мярка бял череп или валчест камък; израства за миг подобен на човешка фигура балван или изсъхнала бяла върба със синя гарга на горната клонка, претичва през пътя лалугер — и пак се носят покрай очите буренът, хълмовете, полските врани...

Но ето, слава Богу, насреща се задава каруца със снопи. Най-отгоре лежи някаква мома. Сънена, морна от горещината, тя вдига глава и се заглежда в срещнатите. Дениска се заяпва по нея, конете протягат муцуни към снопите, кабриолетът изскърцва и се целува с каруцата и бодливи класове преминават като метла по цилиндъра на отец Христофор.

— Налетя връз хората, дундо! — крещи Дениска. — Я каква ѝ се надула муцуната, гаче пчела я е ужилила!

Момата сънено се усмихва, помръдва устни и пак ляга... А ето че на хълма се показва самотна топола; кой я е посадил и защо е тук — Бог знае. Трудно е да откъснеш очи от напетата ѝ снага в зелена премяна. Честита ли е тази хубавица? Лете пек, зиме мраз и виелици, наесен страшни нощи, когато виждаш само тъмнина и не чуваш нищо освен безпътния, сърдито виещ вятър, и най-важното — цял живот все сама, сама... Зад тополата като яркожълт килим от върха на хълма чак до пътя са се ширнали пшеничени ниви. На хълма житото е вече окосено и прибрано на кръстци, а долу още косят... Шестима косачи стоят един до друг и размахват косите, а те весело блестят и в такт всички заедно издават звук: „Вжжи!“ „Вжжи!“ По движенията на жените, които връзват снопите, по лицата на косачите, по блясъка на косите се вижда, че са пламнали и се задушават от жегата. Черно куче с изплезен език тича откъм косачите срещу кабриолета, навярно с намерение да залае, но спира насред път и равнодушно гледа Дениска, който му се заканва с камшика — как да лае в този пек! Една от жените се надига, хваща се с две ръце за измъчения гръб и изпраща с очи алената риза на Егорушка. Дали червеният цвят ѝ харесва, или си е

спомнила за своите деца, ала тя дълго стои неподвижно и гледа след тях...

Но ето че отминават и пшеницата. Пак се стелят изгорената равнина, загорелите хълмове, знойното небе, пак се носи над земята мишелов. В далечината както преди маха криле мелницата и все още прилича на размахващо ръце човече. Омръзва ти да я гледаш и ти се струва, че никога няма да стигнеш до нея, че тя бяга от кабриолета.

Отец Христофор и Кузмичов мълчаха. Дениска шибаше конете и подвикваше, а Егорушка вече не плачеше, а равнодушно гледаше встрани. Жегата и еднообразието на степта го бяха уморили. Струваше му се, че отдавна вече пътува и подскача, че слънцето отдавна му пече гърба. Не бяха изминали и десет версти, а той вече си мислеше: „Време е да си починем!“ Добродушният израз лека-полека бе изчезнал от лицето на вуйчо му и бе останала само деловата сухост, а на едно избръснато изпито лице, особено когато е с очила, когато носът и слепоочията са покрити с прах, тази сухост придава неумолим, инквизиторски вид. Отец Христофор не преставаше да гледа учудено божия свят и да се усмихва. Той мълчаливо си мислеше за нещо хубаво и весело и добра, блага усмивка бе застинала на лицето му. Изглеждаше, че и добрата весела мисъл е застинала в мозъка му от жегата...

— Как мислиш, Дениска, ще настигнем ли днес кервана? — попита Кузмичов.

Дениска погледна небето, приповдигна се, шибна конете и чак тогава отвърна:

— Нощес, ако е рекъл Бог, ще ги настигнем.

Чу се кучешки лай. Пет-шест грамадни степни овчарски кучета, изневиделица изскочили сякаш от засада, със свиреп вой и лай се хвърлиха към кабриолета, наобиколиха го и като се блъскаха ревниво, страшно зли, с рошави паешки муцуни и червени от злоба очи, пресипнало заръмжаха. Обзети от страстна омраза, те сякаш бяха готови да разкъсат на парчета и конете, и кабриолета, и хората... Дениска, който обичаше да дразни и да шибва, се зарадва на случая и като придаде злорад израз на лицето си, се надвеси и шибна едно от тях. Кучетата заръмжаха още по-силно, конете се понесоха; и Егорушка, който едва се държеше на капрата, като гледаше очите и зъбите на кучетата, разбираше, че ако падне, моментално ще го

разкъсат на парчета, но не изпитваше страх, а гледаше също тъй злорадо като Дениска и съжеляваше, че няма в ръцете си камшик.

Кабриолетът се изравни със стадо овце.

— Стой! — закрещя Кузмичов. — Чакай! Тпру...

Дениска се наклони с цялото си тяло назад и рязко задържа конете. Кабриолетът спря.

— Ела тук! — извика Кузмичов на чобанина. — Успири кучетата, проклети да са!

Старият чобанин, окъсан и бос, с топла шапка, с мръсна торба на бедрото и с дълга сопа с кукичка — досуц като излязъл от Вехтия завет, — успири кучетата, свали шапка и се приближи до кабриолета. Също такава вехтозаветна фигура стоеше, без да мърда, на другия край на стадото и равнодушно гледаше пътниците.

— Чие е това стадо! — попита Кузмичов.

— На Варламов! — високо отвърна старецът.

— На Варламов! — повтори чобанинът на другия край на стадото.

— Да е минавал вчера той оттук?

— Не е... Управителят му мина, ако питате...

— Карай!

Кабриолетът се понесе нататък и отмина чобаните със злите им кучета. Егорушка без желание гледаше напред в лилавата далечина и вече започваше да му се струва, че размахващата криле мелница се приближава. Тя ставаше все по-голяма и по-голяма, съвсем порасна и вече можеше ясно да се видят двете ѝ крила. Едното беше старо, закърпено, другото, съвсем наскоро направено от ново дърво, лъщеше на слънцето.

Кабриолетът вървеше направо, а мелницата, кой знае защо, започна да се отдалечава наляво. Пътуваха, пътуваха, а тя все се отдалечаваше наляво и не изчезваше от очите.

— Чудесна мелница е направил Болтва на сина си! — отбеляза Дениска.

— Пък чифликът му нещо не се вижда.

— Ей там зад валога е.

Скоро се показа и чифликът на Болтва, а вятърната мелница все още не изчезваше назад, не отминаваше, гледаше Егорушка с лъскавото си крило и махаше. Каква магьосница!

[1] В царска Русия чиновник на секретарска служба във висше правителствено учреждение (равностойно на министерство). ↑

ГЛАВА 2

Към пладне кабриолетът сви вдясно от пътя, намали ход и след малко спря. Егорушка чу тихо, много ласкаво ромолене и почувства, че по лицето му като прохладно кадифе се докосна някакъв друг въздух. От един хълм, който природата бе съградила от грамадни уродливи камъни, през тръбичка от бучиниш, сложена от непознат благодетел, на тънка струйка течеше вода. Тя падаше на земята и прозрачна, весела, блестяща на слънцето, с тихо мърморене, сякаш се смяташе за силен и бурен поток, бързо тичаше някъде наляво. Недалеч от хълма малкото ручейче се превръщаше в локвичка; горещите лъчи и напечената почва жадно го пиеха и отнемаха силата му; но по-нататък то вероятно се сливаше с друго такова поточе, защото на стотина крачки от хълма по течението му зеленееше гъста пищна острица, от която, когато кабриолетът приближи, излетяха три бекаса.

Пътниците се разположиха край ручея да починат и да нахранят конете. Кузмичов, отец Христофор и Егорушка седнаха върху разстлано кече в рехавата сянка на кабриолета и разпрегнатите коне и почнаха да похапват. След като отец Христофор се напи с вода и изяде едно печено яйце, хубавата весела мисъл, застинала от горещината в мозъка му, взе да напират да излезе. Той ласкаво погледна Егорушка, подъвка и подхвана:

— Аз самият съм учил, братко. От най-ранна възраст Бог ме сподоби с разум и разбиране, тъй че аз за разлика от другите още когато бях като теб, радвах родителите и наставниците си със своята схватливост. Още нямах петнадесет години, а вече говорех и пишех стихове на латински също както на руски. Помня, бях жезлоносец на преосвещения Христофор. След една литургия, като сега си спомням, в деня на едноименничеството на благочестивия ни цар Александър Павлович Благословени той се преобличаше в олтара, погледна ме ласкаво и ме попита: „Puer bone, quam appellaris?“^[1] А аз му отговарям: „Christophorus sum.“^[2] А той: „Ergo connominati summus.“ Значи адаши сме... После ме пита на латински: „Чие момче си?“ Отговарям му също

на латински, че съм син на дякон Сирийски от село Лебединско. Като видя колко бързо и смислено му отговарям, преосвещеният ме благослови и рече: „Пиши на баща си, че няма да го забравя, а теб ще имам предвид.“ Протойереите и свещениците, които бяха в олгара и чуха латинския диспут, също много се учудиха и всички ме похвалиха, че са много доволни. Още нямах мустаци, братко, а вече четях и на латински, и на гръцки, и на френски, знаех философията, математиката, гражданската история и всички науки. Памет ми бе дал Бог за чудо. Стигаше да прочета нещо два пъти и наизуст го запомнях. Наставниците и благодетелите ми се чудеха и предполагаха, че от мен ще излезе много учен мъж, светило на църквата. И аз самият мислех да ида в Киев, да продължа науките, ала родителите ми не дадоха благословията си. „Ти — вика тате — цял живот ще учиш, кога ще се върнеш?“ Като чух тия думи, зарязах науките и станах свещеник. То се знае, учен човек от мен не излезе, ама затуй пък послушах родителите си, успокоих старостта им, погребях ги с чест. Послушанието е повече от поста и молитвата!

— Сигур вече сте забравили всичките науки! — отбеляза Кузмичов.

— Че как няма да ги забравя! Слава Богу, прехвърлих седемдесетте! От философията и реториката още си спомням нещо, ама езиците и математиката хептен съм ги забравил.

Отец Христофор замижа, помисли и каза полугласно:

— Що е същество? Самобитност, неизискваща друго за реализирането си.

Повъртя глава и се засмя от умиление.

— Духовната храна! — каза той. — Тъй си е, материята храни плътта, а духовната храна — душата!

— Науките са си науки — въздъхна Кузмичов, — ама ако не настигнем Варламов, ще видим една наука.

— Човек не е игла, ще го намерим. Той сега обикаля по тия места.

Над острицата прелетяха познатите три бекаса и в писъка им се долавяха тревога и досада, че са ги пропъдили от ручей. Конете бавно дъвчеха и пръхтяха; Дениска се въртеше около тях и като се силеше да покаже, че е съвсем равнодушен към краставиците, баниците и яйцата, които ядяха стопаните, се вдълбочи в избиването на стършелите и

мухите, облепили коремите и гърбовете на конете. Апатично, издавайки някакъв особен, ехидно-победен звук, той шляпаше жертвите си, а при неуспех охкаше от досада и изпращаше с поглед всеки щастливец, избегнал смъртта.

— Къде си бе, Дениска? Ела да ядеш! — каза Кузмичов с дълбока въздишка, която даваше да се разбере, че вече се е нахранил.

Дениска несмело се приближи до кечето и си избра пет големи жълти краставици, тъй наречените жълтурки (да избере по-дребни и по-пресни му беше съвестно), взе две черни и напукани печени яйца, после нерешително, сякаш се страхуваше да не го ударят по протегнатата ръка, докосна с пръст парче баница.

— Вземай, вземай! — подкани го да побърза Кузмичов.

Дениска решително си взе баница, усамоти се настрана и седна на земята с гръб към кабриолета. Тукаткси се чу такова силно дъвкане, че дори конете се обърнаха и го изгледаха подозрително.

Нахранилият се Кузмичов измъкна от кабриолета някаква торба и рече на Егорушка:

— Аз ще спя, а ти поглеждай някой да не измъкне торбата изпод главата ми.

Отец Христофор свали расото, пояса и кафтана и като го погледна, Егорушка замря от учудване. Той съвсем не бе предполагал, че свещениците носят панталони, а отец Христофор беше с истински панталони от дебел ленен плат, пъхнати във високи ботуши, и с късо палтенце от груба шарена тъкан. Като го гледаше, Егорушка намери, че в този неподобаващ на сана му костюм, с дългата си коса и брада много прилича на Робинзон Крузо. Щом се разсъблякоха, отец Христофор и Кузмичов легнаха в сянката под кабриолета с лице един към друг и затвориха очи. Дениска спря да дъвче, просна се по гръб на припека и също затвори очи.

— Поглеждай някой да не открадне конете — рече той на Егорушка и начаса заспа.

Настъпи тишина. Чуваше се само как пръхтяха и дъвчеха конете и похъркваха заспалите; някъде далеч плачеше калугерица и от време на време се разнасяше писъкът на трите бекаса, долетели да погледнат дали не са си отишли неканените гости; с меко ромолене струеше ручейчето, но всички тези звуци не нарушаваха тишината, не будеха застиналия въздух, напротив, навяваха дрямка на природата.

Задъхан от жегата, която чувстваше особено силно след яденето, Егорушка изтича към острицата и оттам огледа местността. Видя същото, което и преди пладне: равнина, хълмове, небе, лилава далечина; само че хълмовете се бяха приближили и не се виждаше мелницата, останала далеч назад. Зад скалистия хълм, дето течеше ручейт, се издигаше друг, по-гладък и по-широк; на него бе кацнала махалица от пет-шест къщи. Около къщите не се виждаха ни хора, ни дървета, ни сенки, сякаш махалицата се бе задушила в горещия въздух и бе изсъхнала. От нямане какво да прави Егорушка хвана в тревата едно жътварче, поднесе юмрук към ухото си и дълго слуша как то свири на цигулката си... Когато музиката му омръзна, се втурна след рояк жълти пеперуди, долетели при острицата да пият вода, и сам не забеляза как отново се намери до кабриолета. Вуйчо му и отец Христофор спяха дълбок сън; щяха да спят два-три часа, докато си починат конете... Как да убие това дълго време и къде да се дене от жегата? Трудна задача... Наведе се несъзнателно над струйката, която изтичаше от тръбичката; в устата му стана студено и му замириса на бучиниш; отначало пиеше с наслада, после насила, докато от устата острият хлад пробяга по цялото му тяло и вадата шурна по ризата му. После се приближи до кабриолета и се загледа в спящите. На лицето на вуйчо му както преди бе изписана делова сухост. Фанатик в бранша, Кузмичов винаги, дори насън и по време на молитва в черквата, когато пееха „Иже херувими“, мислеше за работите си, нито за миг не можеше да забрави за тях и сега навярно сънуваше денкове с вълна, каруци, цени, Варламов... Отец Христофор пък, човек благ, лекомислен и весел, през целия си живот не бе се захващал с работа, дето като питон да впримчи душата му. В многобройните начинания, с които се беше залавял, го привличаше не толкова самата работа, колкото врътнята и общуването с хората, характерни за всяко начинание. Тъй и в сегашното пътуване го интересуваха не толкова вълната, Варламов и цените, колкото дългият път, разговорите по пътя, спането под кабриолета, яденето не навреме... И сега, ако се съдеше по лицето му, навяно сънуваше владиката Христофор, латинския диспут, попадията си, бухтите със сметана и други такива неща, които не можеха да се присънят на Кузмичов.

В същото време, когато Егорушка гледеше сънените лица, неочаквано се дочу тихо пеење. Някъде далеч пееше жена, а къде точно

и в каква посока, беше трудно да се разбере. Песента, тиха, провлечена и жална, прилична на плач и едва доловима за слуха, се чуваше ту отдясно, ту отляво, ту отгоре, ту изпод земята, сякаш над степта се носеше невидим дух и пееше. Егорушка се оглеждаше и не разбираше откъде иде тази странна песен; после, като се вслуша, започна да му се струва, че пее тревата; в песента си тя, полумъртва, вече погинала, без думи, но жално и искрено убеждаваше някого, че за нищо не е виновна, че слънцето залудо я е изгорило; уверяваше, че страстно иска да живее, че е още млада и би била красива, ако не е тази суша; вина нямаше, но все пак молеше някого за прошка и се кълнеше, че ѝ е непоносимо тежко, тъжно и жално...

Егорушка послуша, послуша и започна да му се струва, че от жалната, провлечена песен въздухът е станал по-душен, по-горещ и неподвижен... За да заглуши песента, той си затананика и като се стараяше да тропа с крака, побягна към острицата. Оттам се огледа на всички страни и откри кой пееше. До последната къща на махалата стоеше дългокрака като чапла селянка по къса долна риза и пресяваше нещо; изпод ситото ѝ надолу по възвишението бе плъзнал бял прах. Сега беше очевидно, че пее тя. На няколко разкрача от нея неподвижно стоеше малко момче само по ризка и без шапка. Сякаш омагьосано от песента, то не помръдваше и гледаше някъде надолу, навярно алената риза на Егорушка.

Песента стихна. Егорушка се помъкна към кабриолета и от нямане какво да прави пак се залови за струйката вода.

И пак се дочу протяжната песен. Пееше все същата дългокрака жена в махалата зад баира. Мъката изведнъж отново го налегна. Той престана да се занимава с тръбичката и вдигна очи нагоре. Това, което видя, бе толкова неочаквано, че се поуплаши. Над главата му на голям груб камък стоеше малко момче само по ризка, пълничко, с голям изпъкнал корем и с тънки крачета — същото, което преди стоеше край жената. С тъпо учудване и донякъде със страх, като че виждаше пред себе си призраци, то, зинало и без да мига, оглеждаше алената риза на Егорушка и кабриолета. Червеният цвят на ризата го привличаше и галеше, а кабриолетът и спящите под него хора възбуждаха любопитството му; може би то самото не беше забелязало как приятният червен цвят и любопитството му го бяха привлекли да слезе от махалата, и сега навярно се чудеше на смелостта си. Егорушка

дълго го оглежда, а то — него. И двамата мълчаха и се стесняваха. След дълго мълчание Егорушка попита:

— Как те викат?

Бузите на непознатия още повече се подуха; той се притисна с гръб към камъка, изпули очи, помръдна устни и отвърна с пресипнал бас:

— Тит.

Момчетата не си казаха нито дума повече. Като помълча още малко и без да откъсва очи от Егорушка, тайнственият Тит вдигна единия си крак, напипа с пета опорна точка и се покатери на камъка; от там, като отстъпваше заднишком и гледаше в упор Егорушка, сякаш се страхуваше той да не го удари отзад, се покатери на следващия камък и се заизкачва така, докато не изчезна зад върха на хълма.

Егорушка го изпрати с очи, обгърна коленете си с ръце и клюмна глава... Горещите лъчи изгаряха тила, врата и гърба му. Жалната песен ту замираше, ту отново се дочуваше в плътния душен въздух, ручейт монотонно ромолеше, конете дъвчеха, а времето се точеше безкрайно, сякаш и то бе застинало и спряло. Като че от сутринта бяха минали вече сто години... Дали Бог не искаше Егорушка, кабриолетът и конете да замрат в този въздух и като хълмовете да се вкаменят и да останат навеки на едно място?

Момчето вдигна глава и погледна сънено пред себе си; лилавата далечина, която досега беше неподвижна, се разлюля и заедно с небето се понесе някъде още по-надалеч... Тя повлече след себе си кафявата трева, острицата и Егорушка се понесе с необикновена бързина след бягащата далечина. Някаква сила безшумно го влечеше нанякъде, а жегата и мъчителната песен го следваха по петите. Той обори глава и затвори очи...

Пръв се събуди Дениска. Нещо го беше ухапало, защото той рипна, бързо почеса рамото си и проговори:

— Пуцино такава, огън да те изгори!

После се приближи до ручея, напи се и дълго се ми. Пръхтенето му и плисъкът на водата изтръгнаха Егорушка от забравата. Момчето погледна мокрото му лице, покрито с капки и едри лунички, които му придаваха сходство с мрамор, и попита:

— Скоро ли ще тръгнем?

Дениска погледна колко се е издигнало слънцето, и отвърна:

— Сигур скоро.

Той се изтри с ризата, направи сериозна физиономия и заподскача на един крак.

— Я да видим кой по-скоро ще стигне до острицата! — каза той.

Егорушка беше изнемощял от жегата и полудрямката, но все пак заподскача след него. Дениска беше вече към двадесетгодишен, служеше като кочияш и се гласеше да се жени, но в душата си бе останал дете. Много обичаше да пуца хвърчила, да лови гълъби, да играе на ашици и на гоненица и винаги се намесваше в детските игри и кавги. Трябваше само стопаните да излязат или да заспят, и той се захващаше я да скача на един крак, я да подхвърля камъчета. Като го видеше с какво искрено увлечение палува с малките деца, всеки голям не можеше да се сдържи да не изтърси: „Ама че дръвник!“ Докато децата не виждаха нищо странно в това, че големият кочияш се намесваше в игрите им: нека играе, само да не се бие! Точно тъй кутретата не виждат нищо странно, когато в компанията им се вмъкне някое голямо добродушно куче и се заиграе с тях.

Дениска изпревари Егорушка и по всичко личеше, че беше много доволен от това. Той му намигна и за да покаже, че може да прескача на един крак каквото си ще разстояние, го попита дали не иска да скача с него до пътя и от там без почивка до кабриолета? Егорушка отклони това предложение, защото много се бе запъхтял и изморил.

Изведнъж Дениска направи такава сериозна физиономия, каквато не правеше дори когато Кузмичов го хокаше или замахваше по него с бастуна си; той се вслуша, тихо се отпусна на едно коляно и на лицето му се изписаха строгост и страх като у хора, чули някаква ерес. Впери очи в една точка, бавно вдигна нагоре китката на ръката си, свита като лодчица, и изведнъж се бухна по корем на земята и тупна с лодчицата по тревата.

— Тъй! — изхриптя той тържествуващо, стана и поднесе към очите на Егорушка един голям скакалец.

Уверени, че това ще е приятно на скакалеца, Егорушка и Дениска го погалиха по широкия зелен гръб и попипаха мустачките му. После Дениска улови една тлъста муха, насмукала се с кръв, и я поднесе на скакалеца. Той много равнодушно, сякаш отдавна се познаваше с Дениска, задвижи големите си, подобни на забрало челюсти и отхапа корема на мухата. Пуснаха го, розовата подплата на крилете му

проблесна, той се скри в тревата и начаса подхвана песента си. Пуснаха и мухата; тя разпери криле и без корем полетя към конете.

Изпод кабриолета се дочу дълбока въздишка. Беше се събудил Кузмичов. Той бързо вдигна глава, неспокойно погледна в далечината и по този безучастно плъзнал се покрай Егорушка и Дениска поглед се виждаше, че още със събуджането си мислеше за вълната и за Варламов.

— Отче Христофор, ставайте, време е! — разтревожено заговори той. — Стига спяхте, и тъй проспяхме работата! Дениска, впрягай!

Отец Христофор се събуди със същата усмивка, с която бе заспал. От съня лицето му се беше поомачкало и посбръчкало и сякаш бе станало два пъти по-малко. Той се изми, облече се, без да бърза, извади от джоба си малък овехтял псалтир, обърна се с лице на изток и шепнешком зачете и се закръсти.

— Отче Христофор! — с укор каза Кузмичов. — Време е да тръгваме, конете са вече готови, а вие, Бога ми...

— Сега, сега... — замърмори отец Христофор. — Трябва да прочета катизмите. Не съм ги чел още днеска.

— Може и после да ги прочетете.

— Иван Иванич, аз всеки ден си имам правило... Не може.

— Бог няма да ви се разсърди.

Цял четвърт час отец Христофор стоя неподвижно с лице на изток и мърда устни, а Кузмичов го гледаше почти с омраза и нетърпеливо вдигаше рамене. Особено го ядосваше, че отец Христофор след всяка „слава“ шумно поемаше дъх, бързо се кръстеше и нарочно високо, за да се прекръстят и другите, изричаше три пъти:

— Алилуя, алилуя, алилуя. Слава тебе, Боже!

Най-после се усмихна, погледна нагоре към небето, сложи псалтира в джоба си и каза:

— Fini^[3]!

След минута кабриолетът пое на път. Сякаш не продължаваше, а се връщаше назад, пътниците виждаха същото, което и преди пладне. Хълмовете все още тънеха в лилавата далечина и не им се виждаше крайт; мяркаше се ту бурен, ту валчест камък, прелитаха ожънати ниви и все същите полски врани и мишеловът, широко размахващ криле, летяха над степта. Въздухът все повече застиваше от жегата и

тишината, покорната природа се вцепеняваше в мълчание. Ни вятър, ни бодър, свеж звук, ни облаче.

Но ето че най-после, когато слънцето започна да клони на запад, степта, хълмовете и въздухът не издържаха този гнет и загубили търпение, измъчени, се опитаха да отхвърлят игото. Иззад хълмовете неочаквано се показва пепелносив къдрав облак. Спогледа се със степта — един вид, готов съм — и се намръщи. Изведнъж в плътния въздух нещо се скъса, изви рязък вятър и с шум и свирене се завъртя из степта. Тревата и миналогодишният бурен тутакси зароптаха, по пътя като спирала се завъртя прах, понесе се през степта и повлякъл след себе си слама, водни кончета и пера, като черен въртящ се стълб се издигна към небето и замъгли слънцето. Надлъж и нашир из степта, като се препъваха и подскачаха, затичаха тръни вихрогони, а един от тях попадна във вихъра, завъртя се като птица, полетя към небето и превръщайки се там в черна точка, изчезна от погледа. След него се понесе друг, после трети и Егорушка видя как два тръна се сблъскаха в синята висина и се вкопчиха като в двубой.

Току до пътя изпърха малка дропла. С разперени крилца и опашка, заляна от слънце, тя приличаше на примамка за въдици или на езерна пеперуда; когато се стрелка над водата, крилцата ѝ се сливат с мустачките и ти се струва, че мустачките ѝ растат и отпред, и отзад, и отстрани... Трептейки във въздуха като насекомо, позирайки с пъстротата си, дроплата се издигна високо нагоре по права линия, после, навярно уплашена от облака прах, се понесе настрана и още дълго се виждаше как се рее...

А ето че разтревожен от вихъра, без да разбира каква е работата, от тревата излетя дърдавец. Летеше след вятъра, а не срещу него като всички птици; от това перата му се разрошиха, той се изду като кокошка и придоби много сърдит, внушителен вид. Единствено полските врани, състарили се в степта и свикнали със степните суматохи, спокойно се носеха над тревата или равнодушно, без да обръщат внимание на каквото и да било, чоплеха с дебелите си клюнове коравата земя.

Зад хълмовете глухо прогърмя; лъхна прохлада. Дениска весело свирна и шибна конете. Отец Христофор и Кузмичов, придържайки шапките си, впериха очи в хълмовете... Добре ще е, ако плисне дъжд!

Изглеждаше, че още едно усилие, още един напън, и степта ще надвие, но някаква невидима гнетяща сила лека-полека скова вятъра и въздуха, уталожил праха и пак, сякаш нищо не е било, настъпи тишина. Облакът се скри, загорелите хълмове се намръщиха, въздухът покорно застина и единствено разтревожени калугерици плачеха някъде и се оплакваха от съдбата си...

Скоро след това падна вечерта.

[1] Мило момче, как се казваш? (лат.). ↑

[2] Христофор (лат.). ↑

[3] Свърших! (лат.). ↑

ГЛАВА 3

В здрачината се показва голяма едноетажна къща с ръждясал ламаринен покрив и тъмни прозорци. Тази къща, кой знае защо, се наричаше двор за пътници^[1], макар че около нея нямаше никакъв двор и тя стоеше съвсем неоградена сред степта. Малко по-настрана от нея тъмнееше занемарена вишнева градинка с плет, а под прозорците, клюмнали тежко глави, стърчаха спящи слънчогледи. В градинката вдигаше пукот малка мелничка, сложена да плаши зайците. Инак около къщата не се виждаше и не се чуваше нищо друго освен степта.

Едва кабриолетът спря до стълбата с навес, и в къщата се чуха радостни гласове — един мъжки и един женски, външната врата заскърца и край кабриолета за миг израсна висока кльощава фигура, размахваща ръце и полите на сюртука си. Това беше стопанинът на хана Мойсей Мойсеич, вече немлад човек с много бледо лице и черна като туш хубава брада. Беше облечен с износен черен сюртук, който висеше на тесните му рамене като на закачалка и размахваше поли като криле всеки път, когато Мойсей Мойсеич от радост или от ужас плясваше с ръце. Освен със сюртук стопанинът беше още с широки бели панталони, пуснати над ботушите, и с кадифена жилетка с червеникави цветя, подобни на гигантски дървеници.

Като позна пристигналите, Мойсей Мойсеич отначало замря от прилив на чувства, после плесна с ръце и простена. Полите на сюртука му се развяха, гърбът му се изви на дъга и бледото му лице се изкриви от такава усмивка, сякаш да види кабриолета, за него беше не само приятно, но и мъчително сладостно.

— Ах, Боже мой, Боже мой! — заговори той с тънък напевен глас, като се задъхваше, суетеше се и с движенията си пречеше на пътниците да излязат от кабриолета. — За мен днес е толкова щастлив ден! Ах, какво трябва да сторя сегинка? Иван Иванич! Отец Христофор! Ама пък такава хубавичко господарче седи на капрата, Господ да ме убие! Ах, Боже мой, какво съм се втрещил и не каня

гостите вътре? Ако обичате, най-покорно моля... заповядайте! Дайте ми нещата си... Ах, Боже мой!

Мойсей Мойсеич се намъкна в кабриолета, за да помогне на пристигналите да слязат, и изведнъж се обърна назад и закрещя с такъв отчаян и задавен глас, сякаш се давеше и викаше за помощ:

— Соломон! Соломон!

— Соломон! Соломон! — повтори в къщата женският глас.

Външната врата жаловито изскърца и на прага се показва нисък млад евреин, червенокос, с голям птичи нос и плешивина посред твърдата къдрава коса; беше облечен с късо, много износено сако със закръглени поли и къси ръкави и с къси панталонки от трико, поради което изглеждаше ситен и трътлест като оскубана птица. Това беше Соломон, братът на Мойсей Мойсеич. Той мълчаливо, без да поздравява, а само някак странно усмихнат, се приближи до кабриолета.

— Иван Иванич и отец Христофор пристигнаха! — каза му Мойсей Мойсеич с такъв тон, сякаш се страхуваше, че няма да му повярва. — Ох, брех, чудна работа, такива добри хора ни изненадаха! Хайде, Соломон, вземи им нещата! Заповядайте, скъпи гости!

След малко Кузмичов, отец Христофор и Егорушка вече седяха край стара дъбова маса в една голяма, мрачна и празна стая. Масата беше почти самотна, тъй като освен нея, един диван с продупчена мушама и три стола в стаята нямаше никакви други мебели. Пък и столовете не всеки би се решил да нарече столове. Те бяха някакви жалки подобия на мебели с отживяла времето си мушама и силно огънати назад облегалки, които им придаваха голямо сходство с детски шейни. Трудно беше да се разбере какво удобство бе имал предвид неизвестният дърводелец, огъвайки така немилостиво облегалките, и на човек му се искаше да си мисли, че за това е виновен не дърводелецът, а някакъв пътуващ циркаджия, който в желанието си да се похвали със силата си бе огънал облегалките на столовете, после се бе заловил да ги поправя и още повече ги бе изкривил. Стаята изглеждаше мрачна. Стените бяха сиви, таванът и корнизите — опушени, по пода имаше пукнатини и зееха дупки с неизвестен произход (струваше ти се, че ги е пробил с тока си все същият циркаджия) и изглеждаше, че ако сложеха и десетина лампи, стаята щеше да си остане тъмна. Нито на стените, нито по прозорците имаше

нещо подобно на украшения. Впрочем на едната стена в сива дървена рамка висеше някаква наредба с двуглав орел, а на другата — в също такава рамка някаква гравюра с надпис: „Равнодушието на хората“. Не можеше да се разбере към какво бяха равнодушни хората, тъй като гравюрата бе силно потъмняла от времето и щедро оплюта от мухи. В стаята миришеше на мухъл и на кисело.

След като въведе гостите, Мойсей Мойсеич продължи да се извива, да пляска с ръце, да се потрива и да възклищава радостно — всичко туй той смяташе за необходимо да прави, за да изглежда необикновено вежлив и любезен.

— Кога минаха отгук нашите каруци? — попита го Кузмичов.

— Една част мина тая сутрин, а другата, Иван Иванич, си почива тук на обяд и надвечер потегли.

— Ами... Минавал ли е отгук Варламов или не?

— Не, Иван Иванич. Вчера сутринта мина управителят му Григорий Егорич, разправяше, че сега той трябвало да е в чифлика на молоканина^[2].

— Много добре. Значи сега ще настигнем кервана, а после отиваме и при молоканина.

— Бог да ви пази, Иван Иванич! — ужаси се Мойсей Мойсеич и плесна с ръце. — Как ще тръгвате нощно време! Вечеряйте със здраве и пренощувайте, а утре, ако е рекъл Господ, ще тръгнете на ранина и ще настигнете когото трябва!

— Няма време, няма време... Извинете, Мойсей Мойсеич, друг път, а сега бързаме. Ще поседим четвърт час и тръгваме, а за нощувка можем да спрем и при молоканина.

— Четвърт час! — изписка Мойсей Мойсеич. — Имайте страх от Бога, Иван Иванич! Ще ме накарате да скрия шапките ви и да заключа вратата! Поне похапнете и пийнете чай!

— Нямаме време за чайове — каза Кузмичов.

Мойсей Мойсеич склони глава настрана, сви колене, протегна длани напред, сякаш се отбраняваше от удар, и с мъчително-сладка усмивка започна да го моли:

— Иван Иванич! Отче Христофор! Ако обичате, пийнете си чаец при мен! Нима съм толкоз лош човек, че не щете и чай да пиете при мен! Иван Иванич!

— Какво пък, чаец може да си пийнем — съчувствено въздъхна отец Христофор. — Това няма да ни забави.

— Тъй да е! — съгласи се Кузмичов.

Мойсей Мойсеич трепна, радостно ахна и като се свиваше така, сякаш току-що бе изскочил от студена вода на топло, затича към вратата и закрещя с онзи отчаян задавен глас, с който преди малко викаше Соломон:

— Роза! Роза! Донеси самовара!

След малко вратата се отвори и в стаята с голям поднос в ръце влезе Соломон. Докато слагаше подноса на масата, той насмешливо гледаше някъде встрани и както преди странно се усмихваше. Сега на светлината на лампата можеше да се разгледа усмивката му: тя беше много сложна и изразяваше много чувства, но преобладаващо в нея беше едно — явното презрение. Той сякаш си мислеше за нещо смешно и глупаво, не можеше да търпи и презираше някого, радваше се на нещо и чакаше подходящ миг, за да го уязви с подигравка и да се запревива от смях. Дългият му нос, дебелите бърни и хитрите изпъкнали очи сякаш бяха напрегнати от желание да се закискат. Като погледна лицето му, Кузмичов насмешливо се усмихна и попита:

— Соломон, защо това лято не дойде на нашия панаир да играеш чифути?

Егорушка също много добре си спомняше, че преди около две години в една от бараките на панаира в N Соломон разказваше сцени от еврейския бит и имаше голям успех. Напомнянето за това не направи на Соломон никакво впечатление. Той излезе, без да отговори, и след малко се върна със самовара.

Като свърши работата си на масата, се дръпна настрана и скръстил ръце на гърдите си и издал напред единия си крак, се вторачи с присмехулните си очи в отец Христофор. В позата му имаше нещо предизвикателно, надменно и презрително и в същото време във висша степен жалко и комично, защото колкото по-внушителна ставаше тя, толкова повече изпъкваша на преден план късите му панталонки, омалялото сако, карикатурният нос и цялата му птича, проскубана фигурка.

Мойсей Мойсеич донесе от другата стая табуретка и седна на известно разстояние от масата.

— Приятен апетит! Да ви е сладко! — започна той да занимава гостите. — Хапнете със здраве. Такива редки гости, такива редки, а отец Христофор от пет години не съм го виждал. И никой не ще да ми каже кое е това хубаво господарче? — попита той, като нежно погледна Егорушка.

— Това е синчето на сестра ми Олга Ивановна — отвърна Кузмичов.

— Ами къде отива?

— Да се учи. Ще го запишем в гимназия.

Мойсей Мойсеич от учтивост изобрази на лицето си учудване и многозначително поклати глава.

— О, това е хубаво! — каза той, като се заканваше с пръст на самовара. — Хубаво е! От гимназията ще излезеш такъв господар, че всички ще ти сваляме шапка. Ще бъдеш умен, богат, амбициозен, а майка ти ще се радва. О, това е хубаво!

Той помълча малко, поглади коленете си и заговори с почтително-шеговит тон:

— Да ме прощавате, отче Христофор, ама смятам да напиша писмо на архиерея, че посягате към хляба на търговците. Ще взема обгербвана хартия и ще пиша, че на отец Христофор значи собствените пари не му стигат, та се е захванал с търговия и е взел да продава вълна.

— Ами намислих на стари години... — рече отец Христофор и се засмя. — Писах се, братко, от поп търговец. Вместо да си седя у дома и да се моли Богу, препускам яко фараон на колесница... Суета!

— Ама пък ще спечелите много пари!

— Ами! Вълк на магаре ще спечеля аз, а не пари. Та стоката не е моя, а на зет ми Михайло!

— Ами той що не тръгна сам?

— Щото... Устата му още мирише на мляко. За купуване, купи вълната, ама да я продаде — умът му не стига, млад е още. Прахоса всичките си пари, искаше да се замогне и да продава фасони, ама предложил я насам-натам, никой не му дава и покупната цена. Помъчи се тъй момчето около година, па дойде при мене и: „Тате, много ви моля, продайте вълната! Нищо не отбирам от тия работи!“ Това е то. Като забърка кашата, веднага тате, а по-рано и без тате можеше. Купувал я, без да ме пита, а като видя зор, помогни, тате. А тате с

какво ще му помогне? Ако не беше Иван Иванич, и тате нищо нямаше да направи. Аз да му бера грижите!

— Да, с деца грижи — колкото щеш, да ви кажа! — въздъхна Мойсей Мойсеич. — Шест ми висят на шията. Един да учиш, друг да лекуваш, трети да носиш на ръце. А като порастат, още повече грижи. Не само сегинка, ами и в Светото писание така е било. Когато децата на Яков били малки, той плакал, а като порасли, тогаз да видиш как заревал!

— М-да... — съгласи се отец Христофор и замислено се загледа в чашата си. — То аз всъщност нямам защо да сърдя Бога, стигнах до преклонна възраст, дай Боже всекому... Омъжих дъщерите за добри хора, изучих синовете и сега съм свободен, направил съм каквото съм могъл, сега шапка на тояга. Живеем с попадията по малко, хапвам, пия, спя, радвам се на внучетата и се моля Богу — нищо повече не ми трябва. Дето се казва, кога сме най-зле — така да сме. Никога не съм се мъчил за нищо и сега, да речем, ако царят ме попита: „Какво ти трябва? Какво искаш?“, ще река, че нищо не ми трябва! Всичко си имам като света. По-честит човек от мен в целия град няма. Само дето имам много грехове, ама то един Бог е безгрешен. Тъй ли е?

— Тъй си е.

— Е, то се знае, зъби нямам, гърбът ме боли от старост, обажда се туй-онуй... задух и какво ли не щеш... Боледувам, плът немощна, ама съди сам, поживял съм си! Прехвърлих седемдесетте! Няма да векувам я, трябва да знае човек мярка.

Отец Христофор изведнъж си спомни нещо, прихна в чашата и се закашля от смях. Мойсей Мойсеич от приличие също се засмя и се закашля.

— Да си умреш от смях! — каза отец Христофор и махна с ръка. — Идва ми на гости най-големият ми син Гаврила. Той служи по медицинската част в Черниговска губерния като земски доктор... Е, хубаво... Та, казвам му: „Задух имам, викам, туй-онуй... Ти си доктор, лекувай ме!“ Той веднага ме разсъблече, почука ме, преслуша ме, разни работи... попипа ми корема, после вика: „Вие, вика, тате, трябва да се лекувате със сгъстен въздух.“

Отец Христофор се запревива от смях, чак сълзи му излязоха в очите и се надигна.

— Пък аз му викам: „Псета го яли твоя сгъстен въздух!“ — проговори той през смях и махна с две ръце. — Псета го яли твоя сгъстен въздух!

Мойсей Мойсеич също се надигна, хвана се за корема и се заля с тънък смях, наподобяващ лай на стайно кученце.

— Псета го яли твоя сгъстен въздух! — потрети отец Христофор през смях.

Мойсей Мойсеич взе две ноти по-високо и така се запревива от смях, че едва се удържа на крака.

— О, Боже мой... — през смях стенеше той. — Оставете ме да си поема дъх... Тъй ме разсмяхте, че... ох! — да си умреш.

Той се смееше и говореше, като между другото плашливо и подозрително поглеждаше към Соломон, който стоеше в предишната си поза и се усмихваше. Ако се съдеше по очите и по усмивката му, презрението и омразата му бяха сериозни, но това тъй не се връзваше с проскубаната му фигурка, та на Егорушка му се струваше, че нарочно бе застанал в тази предизвикателна поза и си бе придал този жлъчен, презрителен израз, за да се направи на шут и да разсмее скъпите гости.

Като изпи мълчаливо пет-шест чаши, Кузмичов разчисти масата пред себе си, взе торбата, същата, дето я бе сложил под главата си, когато спеше под кабриолета, развърза връвчицата и я изтърси. От торбата се посипаха на масата пачки банкноти.

— Докато имаме време, дайте да ги преброим, отче Христофор — каза Кузмичов.

Като видя парите, Мойсей Мойсеич се сконфузи, стана и като деликатен човек, който не иска да знае чуждите тайни, на пръсти и балансирайки с ръце, излезе от стаята. Соломон остана на мястото си.

— Колко са в пачките по една рубла? — подзе отец Христофор.

— По петдесет... В трирублевите по деветдесет... Двайсет и пет и сторублевите са по хиляда. Вие отбройте седем хиляди и осемстотин за Варламов, а аз ще броя за Гусевич. Ама гледайте да не сбъркате...

Егорушка никога не беше виждал такъв куп пари, какъвто лежеше сега на масата. Парите навярно бяха твърде много, тъй като пачката от седем хиляди и осемстотин, която отец Христофор отдели за Варламов, в сравнение с целия куп изглеждаше много малка. При други обстоятелства толкова много пари навярно биха поразили Егорушка и биха го навели на любопитния въпрос, колко ли гевреци,

ашици и курабийки с мак могат да се купят с тях; сега ги гледаше безучастно и усещаше само отвратителната миризма на гнили ябълки и газ, която идваше от купа. Беше измъчен от тръскането с кабриолета, беше уморен и му се спеше. Главата му клюмаше, очите му се слепваха и мислите му се объркваха като конци. Стига да можеше, с наслада би отпуснал глава на масата, би затворил очи, за да не вижда лампата и пръстите, които се движеха над купа пари, и би позволил на вялите си, сънени мисли още повече да се объркат. Когато се силеше да не дреме, пламъкът на лампата, чашите и пръстите станаха двойни, самоварът се люлееше, а миризмата на гнили ябълки изглеждаше още по-остра и отвратителна.

— Ах, пари, пари! — въздъхна с усмивка отец Христофор. — Да се намъчиш с тях! Сега моят Михайло сигур спи и сънува, че съм му донесъл такъв куп.

— Вашият Михайло Тимофеич не ги разбира тия работи — каза полугласно Кузмичов. — Захваща се с нещо, дето не е за него, а вие разбирате и можете да прецените. Да ми бяхте дали, както ви казвах, вашата вълна и да бяхте се върнали, пък аз, тъй да бъде, щях да ви дам по половин рубла над покупната цена, и то само от уважение към вас.

— Не, Иван Иванич — въздишаше отец Христофор, — благодарим ви за вниманието... Ако зависеше от мен, дума да няма, ама сам знаете, стоката не е моя...

Влезе на пръсти Мойсей Мойсеич. Като се стараше от деликатност да не гледа към купа пари, той се промъкна до Егорушка и го дръпна отзад за ризата.

— Ела, господарче — каза той полугласно, — да видиш какъв мечок ще ти покажа! Такъв страшен, сърдит! Уу!

Съненият Егорушка стана и лениво се помъкна след Мойсей Мойсеич да види мечока. Влезе в малка стаичка, дето, преди да види нещо, дъхът му спря от миризмата на кисело и мухъл, която тук беше много по-силна, отколкото в голямата стая, и вероятно от тук се разнасяше по цялата къща. Едната половина на стаичката бе заета от голямо легло, покрито с мръсен юрган, а другата — от скрин и купища всевъзможни парцали, като се почне от твърдо колосани фусти и се свърши с детски панталонки и презрамки. На скрина гореше лоена свещ.

Вместо обещаната мечка Егорушка видя една голяма, много дебела еврейка с разпуснати коси и с червена фланелена рокля на черни точки; тя с мъка се движеше по тясната пътечка между кревата и скрина и издаваше провлечени стенания, сякаш я боляха зъби. Като видя Егорушка, тя направи плачлива физиономия, провлечено въздъхна и преди той да успее да се огледа, поднесе до устата му парче хляб, намазано с мед.

— Хапни си, пиленце, хапни си! — каза тя. — Ти си тука без маминка и няма кой да те нахрани. Хапни си.

Егорушка започна да яде, макар че след бонбоните и курабийките с мак, които всеки ден ядеше вкъщи, медът, наполовина смесен с восък и пчелни криле, никак не го привличаше. Той ядеше, а Мойсей Мойсеич и еврейката го гледаха и въздишаха.

— Къде отиваш, пиленце? — попита го еврейката.

— Да се уча — отвърна Егорушка.

— Ами колцина сте на майка?

— Само аз. Няма други.

— А-ох! — въздъхна еврейката и вдигна очи нагоре. — Горката маминка, горката маминка! Колко ще тъгува и ще плаче! След година и ние ще отведем нашия Наум да се учи. Ох!

— Ах, Наум, Наум! — въздъхна Мойсей Мойсеич и бледото му лице нервно потрепери. — Пък той е толкова болен.

Мръсният юрган се размърда и изпод него се показа къдрава детска глава с много тънка шия; две черни очи блеснаха и любопитно се вторачиха в Егорушка. Мойсей Мойсеич и еврейката, не преставайки да въздишат, се приближиха до скрина и започнаха да си говорят нещо на еврейски. Мойсей Мойсеич говореше полугласно с възнисък бас и, общо взето, еврейската му реч наподобяваше едно непрекъснато „гал-гал-гал-гал...“, а жена му отвърщаше с тънък пуешки гласец и излизаше нещо като „ту-ту-ту-ту...“ Докато те се съвещаваха, изпод мръсния юрган се показа друга къдрава главица с тънка шия, след нея трета, после четвърта... Ако Егорушка имаше богата фантазия, би могъл да си помисли, че под юргана лежи стоглава хидра.

— Гал-гал-гал-гал... — разправяше Мойсей Мойсеич.

— Ту-ту-ту-ту... — отвърщаше му еврейката.

Съвещанието свърши с това, че еврейката с дълбока въздишка бръкна в скрина, разгърна там някакъв зелен парцал и извади голяма ръжена курабия с форма на сърце.

— Вземи, пиленце — каза тя, като я подаде на Егорушка. — Ти сега си нямаш маминка, няма кой да те почерпи.

Егорушка пъкна курабията в джоба си и заднишком заотстъпва към вратата, тъй като повече не беше в състояние да диша спарения и кисел въздух, в който живееха стопаните. Като се върна в голямата стая, той се разположи по-удобно на дивана и вече не се отвличаше от мислите си.

Кузмичов току-що бе свършил да брои парите и ги прибираще обратно в торбата. Отнасяше се към тях не особено почитателно и ги тъпчеше в мръсната торба безцеремонно, с такова равнодушие, сякаш не бяха пари, а боклук.

Отец Христофор беседваше със Соломон.

— Е какво, премъдри Соломоне? — попита той, като се прозина и прекръсти устата си. — Как вървят работите?

— Какви работи имате предвид? — попита Соломон и го погледна така ехидно, сякаш му намекваха за някакво престъпление.

— Изобщо... Какво правиш?

— Какво правя ли? — попита Соломон и вдигна рамене. — Това, което правят всички. Виждате: слуга съм. Аз съм слуга на брат си, брат ми е слуга на пътниците, пътниците са слуги на Варламов, а ако имах десет милиона, Варламов щеше да бъде мой слуга.

— Е защо щеше да ти бъде слуга?

— Защо ли? Ами защото няма такъв господар или милионер, който за някоя пара повече да не вземе да лиже ръцете на някой келяв евреин. Аз сега съм келяв беден евреин, всички гледат на мен като на куче, а ако имах пари, Варламов щеше да се прави пред мен на също такъв глупак, на какъвто се прави Мойсей пред вас.

Отец Христофор и Кузмичов се спогледаха. Никой от тях не разбра Соломон. Кузмичов го погледна строго и сухо и попита:

— Как можеш ти, глупако такъв, да се сравняваш с Варламов?

— Не съм още чак такъв глупак, че да се сравнявам с него — отвърна Соломон и насмешливо огледа събеседниците си. — Той може да е руснак, но в душата си е келяв евреин; интересуват го само парите и богатството, пък аз изгорих парите си в печката. Не ми трябват ни

пари, ни земя, ни овце и не ми трябва някой да се страхува от мен и да ми сваля шапка, когато минавам. Значи съм по-умен от вашия Варламов и повече приличам на човек!

Малко след това Егорушка в просъница чу как Соломон с глух и пресипнал от напирещата омраза глас бързешком заговори за евреите, заваляйки „р“-то; отначало говореше правилно, на руски, после взе да ги ниже като разказвачите на еврейски анекдоти и заприказва, както някога на панаира, с пресилен еврейски акцент.

— Де, де... — прекъсна го отец Христофор. — Ако твоята вяра не ти харесва, вземи да я смениш, а да се подиграваш, е грехота; човек, който се глуми над вярата си, лула тютюн не струва.

— Вие нищо не разбирате! — грубо го прекъсна Соломон. — Аз какво ви говоря, вие какво...

— Видя се то, че си глупав човек — въздъхна отец Христофор. — Аз те съветвам, както мога, а ти се сърдиш. Аз ти говоря по старешки, кротката, а ти като пуяк: „Бла-бла-бла!“ Да ти се чуди човек на ума...

Влезе Мойсей Мойсеич. Той разтревожено погледна Соломон и гостите си и лицето му пак нервно потрепери. Егорушка разтърси глава и се огледа; бегло видя лицето на Соломон тъкмо в момента, когато бе обърнато към него в полупрофил и сянката от дългия му нос пресече цялата му лява буза; презрителната усмивка, смесена с тази сянка, блестящите насмешливи очи, надменният израз и цялата му проскубана фигурка, които се раздвояваха и потрепераха в очите на Егорушка, го правеха сега подобен не на шут, а на нещо такова, което ти се присънва понякога, вероятно на нечестив дух.

— Дръпнат ви е той, Мойсей Мойсеич, Бог да го пази! — каза с усмивка отец Христофор. — Да го бяхте наредили някъде на работа или да го ожените... На човек не прилича...

Кузмичов сърдито се намръщи. Мойсей Мойсеич пак тревожно и изпитателно погледна брат си и гостите.

— Соломон, излез! — строго каза той. — Излез!

И добави още нещо на еврейски. Соломон рязко се засмя и излезе.

— Какво има? — изплашено се обърна Мойсей Мойсеич към отец Христофор.

— Забравя се — отвърна Кузмичов. — Грубиян е и се има за много нещо.

— Знаех си аз! — ужаси се Мойсей Мойсеич и плесна с ръце. — Ах, Боже мой! Боже мой! — замърмори той полугласно. — Имайте добрината да го извините и не се сърдете. Той е такъв човек, такъв човек! Ах, Боже мой! Боже мой! Роден брат ми е, но освен ядове друго не съм видял от него. Та той, знаете ли...

Мойсей Мойсеич повъртя пръст пред челото си и продължи:

— Не е на себе си... пропаднал човек! Хич не зная какво да го правя! Никого не обича, никого не почита, от никого не се бои... Знаете ли, на всички се подиграва, говори глупости, всекиму бърка в очите. Няма да повярвате, веднъж пристигна тука Варламов, а Соломон му издума такива приказки, че оня шибна с камшика и него, и мен... А мен за какво? Аз ли съм виновен? Бог му е взел ума, значи такава е божията воля, а аз какво съм виновен?

Минаха още десетина минути, а Мойсей Мойсеич все още мърмореше полугласно и въздишаше:

— Нощем не спи и все мисли, мисли, мисли, а за какво мисли, Бог го знае. Приближиш се до него през нощта, а той се сърди и се смее. И мен не обича... И нищо не иска! Тате, когато умираше, ни остави по шест хиляди рубли. Аз си купих хан, ожених се и сегинка имам дечица, а той изгори парите си в печката. Толкова ми е жал, толкова ми е жал! Защо ще ги гориш? Като не ти трябват, дай ги на мен, защо ще ги гориш?

Изведнъж външната врата жаловито изскърца и подът затрепери под нечии стъпки. Лек ветрец лъхна Егорушка и му се стори, че някаква голяма черна птица прелетя край него и размаха криле досами лицето му. Той отвори очи... Вуйчо му с торбата в ръце, готов за път, стоеше до дивана. Отец Христофор, хванал широкополия си цилиндър, някому се кланяше и се усмихваше не благо и умилено както винаги, а почтително и пресилено, което съвсем не отиваше на лицето му. А Мойсей Мойсеич балансираше, сякаш тялото му се бе счупило на три части и той с всички сили се мъчеше да не се разпадне. Единствено Соломон, като че нищо не бе станало, стоеше в ъгъла, скръстил ръце, и както преди презрително се усмихваше.

— Ваше сиятелство, извинете, у нас не е чисто! — стенеше Мойсей Мойсеич с мъчително-сладка усмивка, без да забелязва вече

нито Кузмичов, нито отец Христофор, а само балансираше с цялото си тяло, за да не се разпадне. — Ние сме прости хорица, ваше сиятелство!

Егорушка разтърка очи. Насред стаята действително стоеше сиятелство в образа на млада, много красива и пълна жена в черна рокля и сламена шапка. Преди Егорушка да успее да види чертите ѝ, кой знае защо, си спомни самотната стройна топола, която бе видял през деня на хълма.

— Минава ли днес оттук Варламов? — попита женски глас.

— Не, ваше сиятелство! — отвърна Мойсей Мойсеич.

— Ако го видите утре, помолете го да се отбие при мен за минутка.

Изведнъж, съвсем неочаквано, току до очите си Егорушка видя черни кадифени вежди, големи кафяви очи и нежни женски бузи с трапчинки, от които като лъчи от слънце по цялото ѝ лице се разливаше усмивка. Замириса на нещо много хубаво.

— Какво мило момче! — каза дамата. — На кого е? Казимир Михайлович, вижте колко е сладко! Боже мой, то спи! Дундаче миличко...

И дамата целуна силно Егорушка по двете бузи, а той се усмихна и мислейки, че спи, затвори очи. Пътната врата заскърца и се чуха бързи крачки — някой влизаше и излизаше.

— Егорушка! Егорушка! — разнесе се силен шепот от два гласа. — Ставай, тръгваме!

Някой, май Дениска, го изправи на крака и го поведе за ръка; вървейки, той полуотвори очи и още веднъж видя красивата жена с черната рокля, която го беше целунала. Тя стоеше насред стаята, гледаше го как си отива, и дружелюбно му кимаше. Като стигна до вратата, той видя някакъв красив набит брюнет с бомбе и гамаша. Сигурно беше спътникът на дамата.

— Тпру! — долетя от двора.

До прага на къщата Егорушка видя нова разкошна каляска и два черни коня. На капрата седеше лакей с ливрея и с дълъг камшик в ръце. Излезе да изпрати заминаващите само Соломон. Лицето му беше напрегнато от желание да се разкиска; той гледаше така, сякаш с голямо нетърпение очакваше гостите да си заминат, за да се поглуми до насита с тях.

— Графиня Драницкая — прошепна отец Христофор, като се качваше в кабриолета.

— Да, графиня Драницкая — повтори Кузмичов също шепнешком.

Впечатлението от пристигането на графинята вероятно беше много силно, защото дори Дениска говореше шепнешком и се реши да шибне конете и да викне едва когато кабриолетът измина към четвърт верста и когато далеч назад на мястото на хана се виждаше само бледа светлинка.

[1] Постояльй двор (рус.) — хан. ↑

[2] Руска християнска секта от XVIII в. ↑

ГЛАВА 4

Но кой е най-сетне този неуловим, тайнствен Варламов, за когото толкова много се говори, когото Соломон презира и който е нужен дори на красивата графиня? Седнал на капрата до Дениска, полусънненият Егорушка мислеше тъкмо за този човек. Никога не беше го виждал, но много често бе слушал за него и доста пъти го бе рисувал във въображението си. Знаеше, че Варламов има няколко десетки хиляди хектари земя, стотина хиляди овце и много, много пари; за начина му на живот и професията му знаеше само, че винаги „обикаля по тия места“ и че винаги го търсят.

Много бе слушал вкъщи и за графиня Драницка. Тя също имала няколко хиляди хектара, много овце, конезавод и много пари, но не „обикаляше“, а живееше в богатото си имение, за което познати и Иван Иванич, който неведнъж бе посещавал графинята по работа, разправяха много чудесии: разправяха например, че в гостната на графинята, дето висят портретите на всички полски крале, имало голям часовник във формата на скала, на скалата стоял изправен на задните си крака златен кон с брилянтви очи, а на коня седял златен ездач, който, колчем часовникът пробиел, размахвал сабята си наляво и надясно. Разправяха също така, че два пъти в годината графинята давала балове, на които канели дворяните и чиновниците от цялата губерния и идвал дори Варламов; всички гости пиели чай от сребърни самовари, ядели необикновени неща (например зиме на Коледа поднасяли малини и ягоди) и танцували под звуците на музика, която свирела ден и нощ...

„И колко е красива!“ — мислеше Егорушка, като си спомняше лицето и усмивката ѝ.

Навярно и Кузмичов мислеше за графинята, защото, когато кабриолетът измина две версти, каза:

— Ама как я обира този Казимир Михайлич, здраве му кажи! Преди три години, когато, нали си спомняте, купих вълна от нея, той само от моята покупка лапна три хиляди.

— То от поляк друго не може и да се очаква — рече отец Христофор.

— А тя нехае за това. Дето се вика, млада и глупава. Главата ѝ пълна с бръмбари!

На Егорушка, кой знае защо, му се искаше да мисли само за Варламов и за графинята, особено за нея. Съненият му мозък съвсем се отказа от обикновените мисли, замъгляваше се и задържаше само приказните, фантастични образи, на които това им е хубавото, че някак от само себе си, без каквото и да било усилие от страна на мислещия, изникват в мозъка и сами — стига само хубавичко да разтърсиш глава — изчезват безследно; пък и всичко, което го заобикаляше, не предразполагаше към обикновени мисли. Надясно тъмнееха хълмове, които сякаш закриваха нещо незнайно и страшно, наляво цялото небе над хоризонта бе заляно от пурпурно зарево и беше трудно да се разбере дали някъде бушуваше пожар, или луната се канеше да изгрее. Далечината се виждаше, както и през деня, но нежната ѝ лилава окраска, забулена от вечерната мъгла, вече бе изчезнала и цялата степ се криеше в мъглата както децата на Мойсей Мойсеич под юргана.

В юлските вечери и нощи вече не кряскаат пъдпъдъци и дърдавци, не пеят по долчинките из горите славеи, не мирише на цветя, но степта все още е прекрасна и изпълнена с живот. Щом слънцето залезе и мъгла обвие земята, тя забравя дневната тъга, прощава всичко и леко въздъхва с широката си гръд. Сякаш от това, че тревата не вижда в мрачината старостта си, в нея се вдига весела млада връва, каквато липсва през деня; цвъртене, подсвиркване, стържене, степни басове, тенори и дисканти — всичко се смесва в непрекъснат монотонен шум, който предразполага към спомени и тъга. Еднообразното цвъртене приспива като люлчина песен; пътуваш и чувстваш, че заспиваш, но ето че отнякъде долита рязък тревожен крясък на незаспала птица или се разнася неопределен звук, наподобяващ глас, нещо като учудено „Аа!“, и дрямката напуска клепките ти. А случва се, минаваш край някоя долчинка, дето има храсти, и чуваш как птицата, която степните жители наричат спяща, кряска на някого: „Спя! Спя! Спя!“, а друга се киска или избухва в истеричен плач — това е кукумявка. За кого кряскаат и кой ги чува в тази равнина, Бог знае, но в крясъците им има много тъга и жалба... Мирише на сено, на изсушена трева и на закъснели цветя, но мирисът е плътен, премаляващо сладък и нежен.

През мъглата се вижда всичко, но трудно се различават цветовете и очертанията на предметите. Всичко ти изглежда някак друго, не толкова, каквото е. Пътуваш и изведнъж виждаш, че пред теб, досами пътя, стои силует, подобен на монах; не помръдва, чака и държи нещо в ръце... Дали не е разбойник? Фигурата се приближава, расте, ето, изравнява се с кабриолета и виждаш, че не е човек, а самотен храст или голям камък. Такива неподвижни, причакващи някого фигури стоят по хълмовете, крият се зад могилите, надничат от буренака и всички те приличат на хора и будят подозрение.

А когато изгрее луната, нощта става бледа и тъмна. Мъглата изведнъж изчезва. Въздухът е прозрачен, свеж и топъл, навсякъде се вижда добре и дори можеш да различиш край пътя отделните стръкове бурени. Недалеч се виждат черепи и камъни. Подозрителните фигури, подобни на монаси, на светлия фон на нощта изглеждат по-черни и гледат по-мрачно. Все по-често и по-често сред монотонното цвъртене сепва неподвижния въздух нечие учудено „Аа!“ и се чува крясък на незаспала или бълнуваща птица. Широки сенки се движат по равнината като облаци по небето, а в загадъчната далечина, ако дълго се вглеждаш в нея, се издигат и се трупат един през друг неясни, странни образи... Някак зловещо е. А погледнеш ли бледозеленото, обсипано със звезди небе, на което няма ни облаче, ни петно, разбираш защо топлият въздух е неподвижен, защо природата е нащрек и се бои да помръдне: страхува се, жал ѝ е да загуби дори един миг от живота си. За необятната глъбина и безграничност на небето можем да съдим само край морето или нощем в степта, когато свети луната. То е страшно, красиво и гальовно, гледа морно и те примамва, а от ласката му ти се завива свят.

Пътуваш час, два... На пътя ти се изпречва мълчалива бабичка могила или каменна фигура, издялана Бог знае от кого и кога, безшумно прелита над земята нощна птица и лека-полека ти идват на ум степни легенди, разкази на случайно срещнати хора, приказки на бавачката, родена в степта, и всичко онова, което сам си успял да видиш и да проумееш в душата си. И тогава в цвъртенето на насекомите, в подозрителните фигури и могили, в синьото небе, в лунната светлина, в полета на нощната птица, във всичко, което виждаш и чуваш, започваш да долавяш тържеството на красотата, младостта, разцветата на силите и страстната жажда за живот; душата ти

откликва на прекрасния суров роден край и ти се иска да летиш над степта заедно с нощната птица. И от тържеството на красотата, от премногого щастие чувстваш напрежение и тъга, сякаш степта съзнава, че е самотна, че богатството и вдъхновението ѝ погиват всуе за света, от никого невъзпети и никому ненужни, и през радостния шум чуваш тъжовния ѝ безнадежден зов: искам певец! Певец!

— Тпру! Здравсти, Пантелей. Наред ли е всичко?

— Слава Богу, Иван Иванич.

— Момчета, да сте виждали Варламов?

— Не, не сме го виждали.

Егорушка се събуди и отвори очи. Кабриолетът бе спрял. Далеч напред по пътя се точеше керван, около който сновяха хора. Всички каруци, пълни с големи денкове вълна, изглеждаха много високи и пухкави, а конете — малки и късокраки.

— Та ние значи сега ще идем при молоканина! — високо говореше Кузмичов. — Чифутинът разправяше, че Варламов нощувал при него. В такъв случай прощавайте, братлета! Сбогом!

— Сбогом, Иван Иванич! — отвърнаха няколко гласа.

— Вижте какво, момчета — забързано каза Кузмичов. — Да бяхте взели със себе си моя момчурляк. Защо само да се мотае с нас? Пантелей, сложи го на някой денк в каруцата си и да пътува лека-полека, а ние ще ви настигнем. Хайде, Егор! Върви, няма нищо!...

Егорушка слезе от капрата. Няколко чифта ръце го подхванаха, вдигнаха го високо нагоре и той се озова на нещо голямо, меко и леко навлажнено от роса. Сега му се струваше, че небето е по-близо до него, а земята далеч.

— Ей, вземи си палтенцето! — викна някъде далеч изотдолу Дениска.

Палтото и бохчичката, подхвърлени отдолу, паднаха до Егорушка. Не желаейки да мисли за нищо, той бързешком пъкна бохчичката под главата си, покри се с палтото, изпружи крака и като потръпваше от росата, се засмя от удоволствие.

„Да спя, да спя, да спя...“ — мислеше си той.

— Да не го закачате, дяволи! — чу се отдолу гласът на Дениска.

— Прощавайте, братлета. Сбогом! — викна Кузмичов. — Разчитам на вас!

— Не се тревожете, Иван Иванич!

Дениска подвикна на конете, кабриолетът изскърца и се понесе, но вече не по пътя, а някъде встрани. Минута-две беше тихо, сякаш керванът беше заспал, и се чуваше само как далеч лека-полека заглъхваше дрънченето на кофата, привързана за задницата на кабриолета. Но ето че пред обоза някой извика:

— Кирюха, каарай!

Заскрибуца най-предната каруца, след нея втора, трета... Егорушка почувства как каруцата, в която лежеше, се разклати и също заскрибуца. Керванът тръгна. Егорушка стисна в ръка въжетото, с което беше превързан денкът, пак се засмя от удоволствие, нагласи курабията в джоба си и се унесе в сън тъй, както обикновено се унасяше у дома в леглото си...

Когато се събуди, слънцето вече изгряваше; една могила го затулваше, а то в желанието си да плисне светлина върху света напрегнато блещеше лъчи на всички страни и заливаше хоризонта със злато. На Егорушка му се стори, че то не беше на мястото си, тъй като вчера бе изгряло зад гърба му, а днес много по-наляво... Пък и цялата местност не приличаше на вчерашната. Вече нямаше хълмове, а навсякъде, накъдето и да погледнеш, се ширеше безкрайна кафява навъсена равнина; тук-там из нея се издигаха могили и летяха вчерашните полски врани. Далеч напред белееха камбанариите и къщите на някакво село; поради неделята малорусите си седяха по домовете, печеха и готвеха. Това се виждаше по дима, който излизаше от всички комини и като сива, прозрачна пелена висеше над селото. В пролуките между къщите и зад черквата се синееше реката, а зад нея далечината тънеше в мъгла. Но нищо не приличаше тъй малко на вчерашното, както пътят. Нещо необикновено широко, мощно и богатирско се разстиляше по степта вместо път; това беше сива ивица, добре отъпкана и покрита с прах като всички пътища, но широка няколко десетки метри. Просторността ѝ събуди недоумение у Егорушка и му навя приказни мисли. Кой пътува по него? На кого е необходим такъв простор? Да се чудиш и маеш. Човек може да си помисли, че в Русия още не са се свършили грамадните хора с широк разкрач като Иля Муромец или Славея Разбойник и не са измрели още богатирските коне. Егорушка погледна към пътя и си представи шест високи, препускащи редом колесници като ония, които бе виждал в картинките във вероучението; тия колесници са впрегнати в шесторка

диви, бесни коне и с високите си колела вдигат облаци прах чак до небето, а конете ги управляват хора, които можеш само да сънуваш или да обрисуваш във въображението си. Ала колко щяха да подхождат на степта и пътя тия фигури, ако съществуваха!

От дясната страна на пътя по цялата му дължина се издигаха телеграфни стълбове с по две жици. Те ставаха все по-малки и по-малки и край селото изчезваха зад къщите и зеленината, а после пак се показваха в лилавата далечина като съвсем малки тънички пръчици, подобни на забучени в земята моливи. По жиците бяха накацали ястреби, червеноноги ветрушки и врани и равнодушно наблюдаваха движещия се керван.

Егорушка лежеше в последната каруца и затова можеше да вижда целия керван. Каруците бяха около двадесет и на всеки три се падаше по един каруцар. До последната каруца, дето беше Егорушка, вървеше белобрад старец, също тъй изпосталял и нисък като отец Христофор, но загорялото му лице беше кафяво, строго и замислено. Твърде възможно бе този старец да не е нито строг, нито замислен, но червените клепачи и дългият остър нос придаваха на лицето му онзи строг, сух израз, присъщ на хората, свикнали да мислят винаги за нещо сериозно и насаме. Той като отец Христофор носеше широкопол цилиндър, но не господарски, а плъстен и кафяв, наподобяващ по-скоро пресечен конус, отколкото цилиндър. Ходеше бос. Навярно по навик, придобит през студените зими, когато сигурно неведнъж бе мръзнал край кервана, той вървешком се потупваше по бедрата и топуркаше с крака. Като забеляза, че Егорушка се е събудил, се повзря в него и каза, свивайки се като от студ:

— А, събуди ли се, юначе? Ти синче ли си на Иван Иванич?

— Не, племенник...

— На Иван Иванич ли? Пък аз свалих ботушите и джапам бос. Краката ми са болни, измръзнали, а без ботуши е по-рахат. По-рахат, юначе... Без ботуши, викам... Значи си му племенник? А той е добър човек, дума да няма. Господ здраве да му дава... Бива си го... За Иван Иванич казвам. Отиде при молуканина... О, Господи помилуй!

И приказката на стареца беше такава, сякаш беше много студено, говореше с паузи и не отваряше уста, както трябва; лабиалните съгласни изговаряше лошо, със заекване, сякаш му замръзваха устните.

Като се обръщаше към Егорушка, той нито веднъж не се усмихна и изглеждаше строг.

През две каруци по-нататък вървеше с камшик в ръка човек с дълго червеникаво палто, с каскет и ботуши с изкривени кончови. Не беше стар, а към четиридесетгодишен. Когато той се озърна, Егорушка видя удължено червено лице с рядка козя брадичка и с гъбеста буца под дясното око. Освен тази много грозна буца той имаше още един особен белег, който рязко биеше на очи: в лявата си ръка държеше камшика, а с дясната махаше тъй, сякаш дирижираше невидим хор; от време на време пъхаше камшика под мишница и тогава дирижираше с двете ръце и нещо си мърмореше под нос.

Каруцарят пред него имаше дълга, праволинейна фигура със силно полегати рамене и плосък като дъска гръб. Ходеше изправен, сякаш маршируваше или бе глътнал бастун, ръцете му не се люшкаха, а висяха като прави пръчки, пристъпваше някак вдървено, като войничетата за игра; почти не сгъваше колене и се стараеше да прави колкото е възможно по-широки крачки; докато старецът или притежателят на гъбестата буца правеха по две крачки, той успяваше да направи само една и затова изглеждаше, че върви най-бавно от всички и изостава. Лицето му беше овързано с парцал и на главата му стърчеше нещо като калугерска шапка; беше облечен с къса украинска чумарка, цялата в кръпки, и със сини шалвари, а на краката си носеше цървули.

От онези, които бяха по-напред, Егорушка не се заинтересува. Той легна по корем, разчовърка дупчица в денка и като нямаше какво да прави, започна да усуква нишки от вълната. Старецът, който вървеше долу, не излезе толкова строг и сериозен, колкото изглеждаше. Като подхвана разговор, той вече не го прекъсваше.

— Та къде отиваш? — попита той, като потропваше с крака.

— Да се уча — отвърна Егорушка.

— Да се учиш? Аха... Е, да ти помага Света Богородица. Тъй. Един ум е добре, а два — още по-добре. Някому Бог дава един ум, другиму два, някому и три... Някому и три, тъй си е... Единият ум, с какъвто си се родил, другият от учението, а третият от добър живот. Та казвам аз, братле, харно е да има човек три ума. На него не само да живее, ами и да умира му е по-лесно. Да умира... Пък всички на тоя свят сме пътници.

Старецът се почеса по челото, вдигна зачервените си очи към Егорушка и продължи:

— И Максим Николаич, един богат човек от Славяносербск, лани също закара момчето си да учи. Не знам как се справя с науките, ама инак момчето е добро, бива си го... Господ здраве да им дава, чудесни господа. Та и той го закара да се учи... В Славяносербск няма такова училище, дете значи да може да изкара науките. Няма... А инак градът е хубав... Обикновено училище, за по-простите, има, ама за голямо учение няма... Няма, тъй си е. Как те викат?

— Егорушка.

— Значи Егорий... На светия великомъченик Егорий Победоносец, дете го празнуват на двадесет и трети април. А аз съм кръстен на свети Пантелей... От Холодови съм. Пантелей Захаров Холодов... Родом съм, може да си чувал, от Тим, Курска губерния. Братята ми станаха граждани и захванаха занаяти в града, а аз съм селянин... Селянин си останах. Преди седем години си ходих... У дома значи. И на село бях, и в града... В Тим бях, викам... Тогава, сполай на Бога, всички бяха живи и здрави, а сега не знам... Може някой и да е умрял... А им е време вече за умирачка, че всички са стари, има и по-стари от мен. Умирачката не е страшна, и тя е добро, сал, то се знае, да не си идеш без покаяние. Няма по-голямо зло от върла смърт. На върлата дяволът се радва. А искаш ли с покаяние да умреш, та в божите чертози да те пуснат, моли се на Варвара Великомъченица. Тя е застъпница. Тя, тъй си е... Затуй Бог в небесата таквоз положение ѝ е отредил, щото значи всеки с пълно право да може да я моли за покаяние.

Пантелей мърмореше и очевидно не го беше грижа чува ли го Егорушка или не. Бъбреше вяло, под носа си, без да повишава или понижава глас, но за кратко време успя да разкаже много неща. Всичко, за което разправяше, беше все откъслеци, твърде слабо свързани един с друг и съвсем безинтересни за Егорушка. Може би говореше само за да може на сутринта след прекараната в мълчание нощ да провери гласно мислите си: още ли е с всичкия си? Като свърши за покаянието, пак заговори за някой си Максим Николаич от Славяносербск:

— Да, откара момчето: откара го, тъй беше...

Един от каруцарите, които вървяха далеч напред, скочи от мястото си, побягна встрани и зашиба с камшик по земята. Той беше едър широкоплещест мъж, около тридесетгодишен, рус, къдрокос и очевидно много силен и здрав. Ако се съдеше по движенията на раменете му и на камшика, по стръвността, която изразяваше позата му, той биеше нещо живо. Към него притича друг каруцар, нисичък и набит, с широка черна брада, облечен с жилетка и извадена от панталоните риза. Той избухна в басов кашлящ смях и закрепця:

— Братлета, Димов уби змия! Бога ми!

Има хора, за ума на които може вярно да се съди по гласа и смеха им. Чернобрадият спадаше тъкмо към тия щастливци: в гласа и смеха му се чувстваше отчайваща глупост. Като спря да шибва, русокосият Димов вдигна с камшика от земята и със смях запокити към каруците нещо подобно на въже.

— Не е змия, ами смок — извика някой.

Човекът с вдървената походка и овързаното лице бързо закричи към убитата змия, погледна я и плесна с пръчкообразните си ръце.

— Злосторник! — закрепця той с глух ридаещ глас. — Защо уби смочето? Какво ти е сторило, проклетнико? Глей го ти, уби смочето. Ами ако теб те убият така?

— Смок не трябва да се убива, тъй си е... — апатично забъбри Пантелей. — Не трябва... Туй не е усойница. Макар и да е змия на вид, тя е твар тиха, невинна... Обича човека... Той де, смокът...

Димов и чернобрадият вероятно се засрамираха, защото се изсмяха високо и без да отвързват на ропота, лениво се помъкнаха към каруците си. Когато последната каруца се изравни с мястото, дето лежеше убитият смок, човекът с овързаното лице, който се бе навел над смока, се обърна към Пантелей и го запита плачливо:

— Дядо, ама защо той уби смочето?

Очите му, както сега можа да види Егорушка, бяха малки, мътни, лицето — сиво, болнаво и то, някак мътно, а брадата му беше червена и изглеждаше подпухнала.

— Дядо, ама защо го уби? — повтори той, крачейки редом с Пантелей.

— Глупав човек, сърбят го ръцете, затуй го и уби — отвърна старецът. — А смок не трябва да се убива. Тъй си е... Димов, то се знае, е калпазанин, ще убие всичко, каквото му попадне, а Кирюха не

се застъпи. Трябваше да се застъпи, а той — ха, ха, ха, хо, хо, хо... А ти, Вася, не се ядосвай... Защо ще се ядосваш? Убили са го, Бог да ги съди... Димов е калпазанин, а Кирюха с глупавия си ум... Нищо... Глупави хора, неразбрани, остави ги. На, Емелян никога няма да посегне на каквото не трябва. Никога, тъй си е... Щото е човек образован, а те са глупави... Емелян де... Той няма да посегне.

Като чу името си, каруцарят с червеникавото палто и с гъбестата буца, който дирижираше невидим хор, се спря, изчака Пантелей и Вася да се изравнят с него и тръгна редом с тях.

— За какво става дума? — попита той с пресипнал, задавен глас.

— Ами Вася се ядосва — каза Пантелей. — Та му разправям туй-онуй, да не се ядосва значи... Ех, нозе мои, болни, измръзнали! Еех! Засърбяха ме зарад неделята, празника Господен!

— От ходенето е — отбеляза Вася.

— Не, момко, не... Не е от ходенето. Когато ходя, някак ми е по-леко, ама като легна и се затопля — мале мила. По-раहत ми е да ходя.

Емелян с червеникавото палто застана между Пантелей и Вася и замаха с ръка, сякаш те се гласяха да пеят. Като помаха малко, отпусна ръка и безнадеждно изохка.

— Глас нямам! — каза той. — Жива мъка. Цяла нощ и цяла сутрин ми е в главата тройното „Господи помилуй“, дете го пяхме на венчавката у Мариновски; в главата и в гърлото ми е... Да си речеш, колко му е да го изпея, а не мога! Глас нямам!

Той помълча минута, замислен за нещо, и продължи:

— Петнадесет години пях в църковния хор, да го речем, в цялата Луганска фабрика глас като моя нямаше, ама, дявол го взел, откак се изкъпах преди три години в Донец, оттогаз нито една нота не мога да взема чисто. Простудих си гърлото. Пък аз без глас съм като работник без ръце.

— Тъй си е — съгласи се Пантелей.

— Мисля го и тъй, и инак и си викам, че съм пропаднал човек, и туйто.

В това време Вася случайно видя Егорушка. Очите му светнаха и станаха още по-малки.

— И господарчето пътува с нас! — рече той и прикри носа си с ръкав, като да се засрами. — Какъв важен файтонджия! Остани с нас, ще пътуваш с кервана да караме вълна.

Мисълта, че господарчето е същевременно и файтонджия, навярно му се стори много любопитна и остроумна, защото той високо захихика и продължи да я развива. Емелян също погледна нагоре към Егорушка, но бегло и студено. Той беше зает със своите мисли и ако не беше Вася, не би забелязал присъствието на Егорушка. Не минаха и пет минути, и той отново замахна с ръка, после, описвайки на спътниците си красотата на венчалното „Господи помилуй“, за което си бе спомнил през нощта, пъкна камшика под мишница и замахна с две ръце.

На верста от селото обозът се спря край кладенец с геранило. Като пускаше в кладенеца кофата си, чернобрадият Кирюха се навали с корем върху дървената обшивка и пъкна в тъмната дупка рошавата си глава, раменете и част от гърдите, тъй че Егорушка виждаше само късите му крака, които едва докосваха земята; видял далеч на дъното отражението на главата си, той се зарадва и избухна в глупав дебелашки смях, а кладенчовото ехо му отвърна със същото; когато се надигна, беше червен като рак. Пръв дотича да пие Димов. Пиеше през смях, често отделяше устни от кофата и разправяше на Кирюха нещо смешно, после се обърна и високо, та цял свят да го чуе, изтърси няколко мръсни думи. Егорушка не разбираше значението им, но добре знаеше, че са лоши. Знаеше за мълчаливото отвращение, което изпитваха към тях близките и познатите му, сам, без да знае защо, споделяше това отвращение и бе свикнал да мисли, че само пияните и невъздържаните хора имат привилегията да произнасят високо тези думи. Спомни си за убиването на смока, вслуша се в смеха на Димов и изпита нещо като омраза към този човек. И като че напук Димов в това време видя Егорушка, който бе слязъл от каруцата и отиваше към кладенеца; той се изсмя високо и се провикна:

— Братлета, старецът тая нощ родил мъжко!

Кирюха се закашля от дебелашкия си смях. Засмя се и още някой, а Егорушка се изчерви и окончателно реши, че Димов е много лош човек.

Русокос, с къдрава глава, без шапка и с разкопчана на гърдите риза, Димов изглеждаше красив и необикновено силен; във всяко негово движение личеше пакостникът и бабайтът, който си знае цената. Той вдигаше рамене, слагаше ръце на хълбоците си, говореше и се смееше по-високо от всички и имаше такъв вид, сякаш се готвеше

да вдигне с една ръка нещо много тежко и да учуди с това целия свят. Палавият му присмехулен поглед се плъзгаше по пътя, по кервана и по небето, без да се спира на нищо, и сякаш търсеше кого да убие от нямане какво да прави или на какво да се подиграе. Очевидно от никого не се страхуваше, нищо не го притесняваше и навярно съвсем не го интересуваха мнението на Егорушка... А Егорушка вече отдън душа мразеше русата му глава, чистото му лице и силата му, с отвращение и страх слушаше смеха му и се чудеше с каква лоша дума да му отмъсти.

Пантелей също се приближи към кофата. Извади от джоба си зелено кандило, изтри го с парцалче, гребна с него от кофата и пи, после гребна още веднъж, зави чашката в парцалчето и я сложи обратно в джоба си.

— Дядо, защо пиеш от кандило? — учуди се Егорушка.

— Един пие от кофата, друг от кандило — уклончиво отвърна старецът. — Всеки по своему... Ти пиеш от кофата, е, пий си със здраве...

— Душице моя, хубавице — изведнъж галовно заговори Вася и в гласа му затрептяха сълзи. — Душице моя!

Очите му бяха устремени надалеч, блестяха, усмихваха се и лицето му имаше същия израз както преди, когато гледаше Егорушка.

— За кого говориш? — попита Кирюха.

— Кумичка Лисичка... Легнала на гръб и играе като кученце...

Всички се загледаха в далечината и затърсиха с очи лисицата, но нищо не откриха. Единствено Вася виждаше нещо с мътните си сиви очички и се възхищаваше. Зрението му, както по-късно се убеди Егорушка, беше изключително остро. Виждаше толкова добре, че кафявата пустинна степ за него винаги беше пълна с живот и съдържание. Стигаше да се вгледа в далечината, за да види лисица, заек, голяма дропла или някое друго животно, което гледа да е подалеч от хората. Няма нищо необикновено в това да видиш бягащ заек или летяща дропла — виждал го е всеки, който пътува през степта, — но не всекиму е дадено да вижда дивите животни, когато са си „у дома“, когато не бягат, не се крият и не се озъртат тревожно. А Вася виждаше играещи лисици, зайци, миещи се с лапички, големи дропли, разтварящи криле, малки дропли, чукащи с човките си. Благодарение на тази острота на зрението освен света, който виждаха всички, Вася

имаше и друг свят, негов собствен, недостъпен за никого и навярно много хубав, защото, когато гледаше и се възхищаваше, беше трудно да не му завидиш.

Когато керванът продължи пътя си, в черквата зазвъниха за литургия.

ГЛАВА 5

Керванът се разположи край селото, на брега на реката. Слънцето прежуряше както предния ден, въздухът беше неподвижен и печален. На брега имаше няколко върби, но сянката им падаше не върху земята, а във водата, дето пропадеше нахалос, а в сянката под каруците беше задушно и мъчително. Водата, синя, поради това че в нея се отразяваше небето, неудържимо привличаше.

Каруцарят Стъопка, на когото Егорушка едва сега обърна внимание, осемнадесетгодишно момче, украинче, с дълга риза без пояс и с широки шалвари, които при ходене се развяваха като знамена, бързо се съблече, изтича надолу по стръмния бряг и се бухна във водата. Гмурна се три пъти, после заплува на гръб и затвори очи от удоволствие. Лицето му се усмихваше и мръщеше, сякаш го беше гъдел и едновременно изпитваше болка и му беше смешно.

В горещ ден, когато няма къде да се денеш от жегата и задуха, плисъкът на водата и шумното дишане на къпещия се действат на слуха като хубава музика. Като го гледаха, Димов и Кирюха бързо се съблякоха и един след друг, предвкусвайки насладата, със силен смях цамбурнаха във водата. И тихата, скромна рекичка се огласи от пръхтене, плясък и викове. Кирюха кашляше, смееше се и викаше така, сякаш искаха да го удавят, а Димов го гонеше и се мъчеше да го хване за крака.

— Хе-хе-хе! — крещеше той. — Дръжте го, бе, дръжте го!

Кирюха се кискаше и се наслаждаваше, но изразът на лицето му беше същият както на сушата: глупав, слисан, сякаш някой незабелязано се беше промъкнал до него отзад и го беше цапардосал с брадва по главата. Егорушка също се съблече, но не се спусна надолу по брега, а се затича и полетя от почти триметрова височина. Като описа дъга във въздуха, той падна във водата, потъна дълбоко, но не стигна до дъното; някаква сила, студена и приятна на пипане, го подхвана и го понесе обратно нагоре. Той изплува и като пръхтеше и пускаше мехури, отвори очи; но в реката тъкмо до лицето му се

отразяваше слънцето. Отначало очите му се изпълниха с ослепителни искри, после с дъги и тъмни петна; той побърза пак да се гмурне, отвори очи във водата и видя нещо мътнозелено, подобно на небе в лунна нощ. Отново същата сила, без да му даде да се докосне до дъното и да постои на хлад, го понесе нагоре, той изплува и въздъхна така дълбоко, че му стана просторно и свежо не само в гърдите, но дори и в корема. После, за да вземе от водата всичко, което можеше, си позволи всякакви забави: ту лежеше с наслада на гръб, ту се плискаше, премяташе се, плуваше и по корем, и настрана, и на гръб, и кучешката — както си искаше, докато не се умори. Другият бряг бе гъсто обрасъл с тръстики, слънцето го позлатяваше и красивите китки на тръстиките цветове се накланяха към водата. На едно място тръстиката потрепваше, пукаше и цветовете ѝ се кланяха — там Стъопка и Кирюха измъкнаха раци.

— Рак! Гледайте, братлета — рак! — тържествуващо закрещя Кирюха и действително показа един рак.

Егорушка заплува към тръстиките, гмурна се и заопипва корените им. Като ровеше из рядката хлъзгава тиня, напипа нещо остро и отвратително, което може би наистина беше рак, ала в това време някой го докопа за крака и го повлече нагоре. Като се задавяше и кашляше, Егорушка отвори очи и видя пред себе си мокрото смеещо се лице на пакостника Димов. Той дишаше тежко и ако се съдеше по очите му, искаше да продължи да се забавлява. Държеше го здраво за крака и вече бе вдигнал другата си ръка, за да го хване за шията, но Егорушка с отвращение и страх, сякаш се гнусеше от него и се страхуваше, че този бабайт може да го удави, се дръпна и продума:

— Глупак! Ще те прасна по мутрата!

Почувства, че това е недостатъчно, за да изрази омразата му, помисли и добави:

— Подлец! Кучи син!

А Димов, сякаш нищо не беше се случило, вече не му обръщаше внимание, а плуваше към Кирюха и викаше:

— Ехехей! Хайде да ловим риба! Момчета, да ловим риба!

— Че какво пък! — съгласи се Кирюха. — Тук трябва да има много риба...

— Стъопка, изтичай до селото и поискай да ти дадат дифан^[1]!

— Няма да ми дадат!

— Ще ти дадат! Помоли! Кажи, че е вместо милостиня, защото сме все едно странници!

— Вярно, бе!

Стъпка се измъкна от водата, бързо се облече и без шапка, като размяташе широките си шалвари, хукна към селото. След спречкването с Димов водата загуби за Егорушка всякаква привлекателност. Той излезе и започна да се облича. Пантелей и Вася седяха на стръмния бряг, провесили крака надолу, и гледаха къпещите се. Емелян, гол, стоеше до колене във водата, досами брега, държеше се с една ръка за тревата, за да не падне, а с другата се поглаждаше по тялото. С изпъкнали лопатки, с буца под окото, превит и явно страхуващ се от водата, той беше много смешен. Лицето му беше сериозно, строго, той гледаше сърдито водата, сякаш се готвеше да ѝ се накара, задето някога го бе простудила в Донец и му бе отнела гласа.

— А ти защо не се къпеш? — обърна се Егорушка към Вася.

— Ами тъй... Не обичам — отвърна Вася.

— А защо ти се е подула брадата?

— Боли ме... Аз, господарче, работех в кибритената фабрика... докторът викаше, че от туй ми подпухва челюстта. Там въздухът е лош. Освен на мен още на три момчета челюстите се подува, а на един пък съвсем изгни.

Скоро се върна Стъпка с дифана. От дългото стоене във водата Димов и Кирюха посиняха и прегракнаха, но охотно се захванаха да ловят риба. Отначало отидоха в дълбокото, край тръстиките; тук водата стигаше до шията на Димов, а ниският Кирюха цял се скриваше в нея, задавяше се и пускаше мехури; а Димов, натъквайки се на бодливите корени, падаше и се заплиташе в дифана, двамата се бяхтеха и шумяха и не ловяха риба, а вятър.

— Дълбоко е! — хриптеше Кирюха. — Нищо не можеш улови!

— Не дърпай, дяволе! — крещеше Димов, като се мъчеше да разположи дифана, както трябва. — Дръж го с ръце!

— Там няма да фанете! — викаше им от брега Пантелей. — Само плашите рибата, глупци! Дайте по-наляво! Там е по-плитко!

По едно време над дифана проблесна едра риба; всички ахнаха, а Димов удари с юмрук по мястото, дето беше изчезнала, и на лицето му се изписа досада.

— Ех! — изохка Пантелей и тропна с крака. — Изпуснаха рибата! Избяга!

Насочвайки се наляво, Димов и Кирюха лека-полека се измъкнаха на плитко и тук вече започна истински лов. Бяха се отдалечили на около триста крачки от каруците: виждаше се как мълчаливо и едва пристъпвайки, се стараеха да влачат дифана колкото е възможно по-надълбоко и по-близо до тръстиките, как, за да изплашат рибата и да я вкарат в мрежата, удряха с юмруци по водата и шумяха в тръстиките. От там вървяха към другия бряг, влачеха дифана, после с разочарован вид, високо вдигайки колене, тръгнаха обратно към тръстиките. Говореха за нещо, но не се чуваше за какво. А слънцето печеше гърбовете им, хапеха ги мухи и телата им от морави станаха червени. Подир тях с кофа в ръце, навил риза до подмишниците и захапал със зъби долния ѝ край, вървеше Стъопка. След всеки успех той вдигаше нагоре някаква риба, която блестеше на слънцето, и викаше:

— Вижте какво парче! Хванахме вече пет такива!

Виждаше се как, измъкнали дифана, Димов, Кирюха и Стъопка дълго ровеха в тинята, нещо слагаха в кофата, нещо изхвърляха; от време на време предаваха от ръце на ръце нещо, попаднало в дифана, разглеждаха го любопитно и пак го изхвърляха...

— Какво беше? — викаха им от брега.

Стъопка отговаряше нещо, но беше трудно да се разберат думите му. Ето че той излезе от водата и като държеше кофата с две ръце, забравяйки да пусне ризата си, побягна към каруците.

— Пълна е вече! — викаше той, като дишаше тежко. — Дайте друга!

Егорушка надникна в кофата: беше пълна; от водата подаваше грозната си муцуна млада щука, а около нея гъмжаха раци и дребни рибки. Бръкна на дъното и разбълника водата; щуката изчезна под раците, а вместо нея изплуваха нагоре костур и лин. Вася също надникна в кофата. Очите му светнаха и лицето му стана гальовно както преди, когато беше видял лисицата. Той измъкна нещо от кофата, поднесе го до устата си и задъвка. Чу се хрущене.

— Братлета! — учуди се Стъопка. — Васка яде жива кротушка! Пфуй!

— Не е кротушка, а бибан — невъзмутимо отвърна Вася и продължи да дъвче.

Той измъкна от устата си рибя опашчица, гальовно я погледна и пак я налапа. Докато Вася дъвчеше и рибката хрущеше между зъбите му, на Егорушка му се струваше, че той не е човек. Подпухналата му брада, мътните му очи, необикновено острото зрение, рибята опашчица в устата му и гальовността, с която дъвчеше кротушката, го правеха приличен на животно.

На Егорушка му стана безинтересно до него. Пък и риболовът вече бе свършил. Той се поразтърпка около каруците, помисли и от скука се помъкна към селото.

Малко след това вече стоеше в черквата и опрял чело на нечий гръб, който миришеше на коноп, слушаше как пееха на клироса. Литургията беше към края си. Егорушка нищо не разбираше от църковно пеене и беше равнодушен към него. Послуша малко, прозина се и започна да разглежда вратовете и гърбовете на богомолците. В един врат, червеникав и мокър от скорошно къпане, позна Емелян. Вратът беше подстриган по права линия и по-високо, отколкото е прието; слепоочията също бяха подстригани по-високо, отколкото трябва, и червените му уши стърчаха като два репая и сякаш се чувстваха не на място. Като гледаше тила и ушите му, Егорушка, кой знае защо, си помисли, че Емелян навярно е много нещастен. Спомни си дирижирането му, прегракналия му глас, плахия му вид по време на къпането и изпита силна жалост към него. Поиска му се да му каже нещо приветливо.

— И аз съм тук! — каза той и го дръпна за ръкава.

Хората, които пеят в хор като тенори или басы, особено онези, на които поне веднъж в живота се е случвало да дирижират, свикват да гледат на момчетата строго и недружелюбно. Те не изменят на този навик и после, след като престанат да бъдат хористи. Емелян се обърна към Егорушка, погледна го изпод вежди и каза:

— Черквата не е място за игра!

После Егорушка се промъкна по-близо до иконостаса. Тук видя интересни хора. Най-отпред, отдясно на килима, стояха господин и дама. Зад тях имаше по един стол. Господинът, облечен в хубаво изгладен костюм от соа екрю, стоеше неподвижно като войник, отдаващ чест, и държеше високо избръснатата си до синьо брада. В

колосаната му яка, в гладко избръсната брада, в малката плешивина и бастуна се чувстваше премного достойнство. От излишък на достойнство шията му беше напрегната и брадата му стърчеше нагоре с такава сила, че главата му сякаш всеки миг беше готова да се откъсне и да полети към тавана. А дамата, пълна и възрастна, с бял копринен шал, бе склонила глава настрани и гледаше тъй, сякаш току-що бе направила услуга на някого и искаше да каже: „Ах, не си правете труда да ми благодарите! Не обичам това...“

Около килима като плътна стена стояха малоруси.

Егорушка се приближи към иконостаса и започна да целува местните икони. Пред всяка икона правеше бавен метан, озърташе се, без да става от земята, назад към хората, после ставаше и целуваше. Докосването на челото до студения под му доставяше голямо удоволствие. Когато от олтара излезе клисарят с дълги щипци, за да гаси свещите, Егорушка бързо скочи от земята и изтича при него.

— Раздаваха ли вече просфора! — попита той.

— Няма, няма... — мрачно замърмори клисарят. — Какво се мотаеш тук...

Литургията свърши. Без да бърза, Егорушка излезе от черквата и тръгна да се разхожда по площада. През живота си беше видял доста села, площади и селяни, и всичко, което сега му попадеше пред очите, съвсем не го интересуваше. От нямане какво да прави, за да си убие някак времето, се отби в една бакалница, над чиято врата висеше широко парче ален памучен плат. Бакалницата се състоеше от две просторни, лошо осветени половини: в едната се продаваха манифактура и бакалски стоки, а в другата имаше бъчви с катран и от тавана висяха хамути; оттам се носеше вкусен мирис на кожа и катран. Подът в бакалницата беше полят; навярно го бе поливал голям фантазьор и свободомислещ човек, защото целият бе покрит с рисунки и тайнствени знаци. Зад тезгяха, опрял корем о кантонерката, стоеше угоен бакалин с широко лице и кръгла брада, очевидно руснак. Пиеше чай със захар и след всяка глътка дълбоко въздишаше. На лицето му бе изписано пълно равнодушие, но във всяка въздишка се долавяше: „Почакай, ще ти дам да разбереш!“

— Дай ми за копейка слънчогледови семки! — обърна се към него Егорушка.

Бакалинът вдигна вежди, излезе иззад тезгяха и сипа в джоба му семки за една копейка; за мярка му служеше празно бурканче от помада. На Егорушка не му се искаше да си отива. Дълго разглежда сандъчетата с курабии, помисли и попита, като посочи малките вяземски курабийки, които от дълго стоене бяха поръждавали:

— Колко струват тия курабийки?

— Две за копейка.

Егорушка извади от джоба си курабията, подарена му вчера от еврейката, и попита:

— А такива по колко ги продаваш?

Бакалинът взе в ръце курабията, огледа я от всички страни и вдигна едната си вежда:

— Такива ли? — попита той.

После вдигна другата си вежда, помисли и отвърна:

— Две за три копейки...

Настъпи мълчание.

— Чие момче си? — попита бакалинът, като си наливаше чай от червен меден чайник.

— Племенник съм на Иван Иванич.

— Не са един и двама Иван Иваничовци — въздъхна бакалинът; погледна през главата на Егорушка към вратата, помълча и попита: — Не искаш ли чаец?

— Може... — съгласи се Егорушка някак без желание, макар да изпитваше силен копнеж по утринния чай.

Бакалинът му наля една чаша и му я подаде заедно с полуизгризано захарче. Егорушка седна на един сгъваем стол и започна да пие. Искаше да попита още колко струват фунт захаросани бадеми, и тъкмо бе отворил дума за това, когато влезе един купувач и стопанинът остави чашата си и се зае с работа. Отведе купувача в онази половина, дето миришеше на катран, и дълго разговаря с него. Купувачът, очевидно много упорит и хитър човек, през цялото време клатеше глава в знак на несъгласие и отстъпваше заднишком към вратата. Бакалинът го убеди в нещо и започна да му сипва овес в голям чувал.

— Че това овес ли е? — печално рече купувачът. — Не е овес, ами плява, цял свят ще ми се смее... Не, ще ида при Бондаренко!

Когато Егорушка се върна при реката, на брега димеше малък огън. Каруцарите си готвеха обяд. Сред дима стоеше Стъпка и с голяма нащърбена лъжица бъркаше в котела. Малко по-настрана със зачервени от дима очи седяха Кирюха и Вася и чистеха риба. Пред тях лежеше покритият с тиня и водорасли дифан, върху който блестеше риба и пълзяха раци.

Върналият се наскоро от черква Емелян седеше до Пантелей, помахваше с ръка и прегракнало тананикаше: „Тебе пеем...“ Димов се мотаеше около конете.

Като свършиха да чистят, Кирюха и Вася събраха рибата и живите раци в една кофа, изплакнаха ги и изсипаха всичко в кипящата вода.

— Да сложа ли мас? — попита Стъпка, като обираше с лъжица пяната.

— Защо? Рибата ще си пусне сока — отвърна Кирюха.

Преди да свали котела от огъня, Стъпка сипа във водата три шепи грухано просо и лъжица сол; накрая опита, помляска, облиза лъжицата и самодоволно изохка — това означаваше, че кашата е вече готова.

Всички освен Пантелей седнаха около котела и лъжиците заработиха.

— Ей! Дайте лъжица на момчето! — строго забеляза Пантелей. — Сигур и то е огладняло!

— Нашето ядене е просто!... — въздъхна Кирюха.

— И то е за здраве, стига да му се яде.

Дадоха лъжица на Егорушка. Той започна да яде, но без да сяда, застанал току до котела и загледан в него като в яма. От кашата миришеше на рибешка влага, сред просото току попадаха рибени люспи; раците не можеха да се гребнат с лъжицата и обядващите ги вадеха направо с ръце от котела; особено не се стесняваше в това отношение Вася, който топеше в кашата не само ръцете, но и ръкавите си. Но кашата все пак се стори на Егорушка много вкусна и му напомни супата от раци, която вкъщи в постни дни вареше майка му. Пантелей седеше настрана и дъвчеше сух хляб.

— Дядо, а ти защо не ядеш? — попита го Емелян.

— Не ям раци... Да им се не види! — рече старецът и гнусливо се извърна.

Докато ядяха, всички разговаряха. От този разговор Егорушка разбра, че у всичките му нови познати независимо от разликата в годините и характерите им имаше нещо общо, по което си приличаха: всички те бяха хора с прекрасно минало и много лошо настояще; за миналото си всички до един говореха с възторг, а към настоящето се отнасяха почти с презрение. Русинът обича да си спомня, но не обича да живее; Егорушка още не знаеше това и преди да бъде изядена кашата, вече дълбоко вярваше, че около котела седят хора, унижени и оскърбени от съдбата. Пантелей разправяше, че някога си, когато още нямало железница, ходел с кервани в Москва и Нижни, припечелвал толкова много, че се чудел де да си дява парите. Пък какви търговци имало тогава, каква риба, колко евтино било всичко! Сега пътищата станали по-къси, търговците по-скръндзави, народът по-беден, хлябът по-скъп, всичко издребняло и оскъдняло донемайкъде. Емелян разправяше, че преди пеел в църковния хор в Луганската фабрика, имал забележителен глас и прекрасно четял ноти, а сега се бил превърнал в селянин и живеел от милостта на брат си, който го изпращал със свои коне и му взимал половината заработка. Вася някога работел в кибритената фабрика; Кирюха бил кочияш на тройка у добри хора и се славел като най-изкусен в цялата околност; Димов, син на заможен селянин, си гледал кефа, ергенувал и нямал никакви грижи, но едва навършил двадесет години, и строгият му, суров баща, в желанието си да го научи на работа и от страх да не се разхайти вкъщи, започнал да го праща по керваните, гаче е безимотен селяк. Само Стъпка мълчеше. Но и по неговото голобрадо лице се виждаше, че преди бе живял много по-добре, отколкото сега...

Като си спомни за баща си, Димов престана да яде и се начумери. Огледа другарите си изпод вежди и спря поглед на Егорушка.

— Свали си шапката, нечестивецо! — грубо каза той. — Как можеш да ядеш с шапка! И това ми било господин!

Егорушка си свали шапката и не каза нито дума, но вече не усещаше вкуса на кашата и не чу как се застъпиха за него Пантелей и Вася. В гърдите му се надигна тежка злоба против пакостника и той реши на всяка цена да му стори някакво зло.

След обяда всички се потътриха към каруците и се проснаха под сенките.

— Дядо, скоро ли ще тръгнем? — обърна се Егорушка към Пантелей.

— Когато рече Бог, тогаз и ще тръгнем... Сега не може, горецо е... Ох, Господи, твоя воля, царице небесна... Лягай, момче!

Скоро изпод каруците се дочу хъркане. Егорушка искаше пак да отиде в селото, но като помисли, прозина се и легна до стареца.

[1] Вид рибарска мрежа. ↑

ГЛАВА 6

Керванът престоя до реката целия ден и тръгна на залез слънце.

Егорушка пак лежеше върху един денк, каруцата тихо скрибуцаше и се поклащаше, долу вървеше Пантелей, потропваше с крака, тупаше се по бедрата и мърмореше; във въздуха както вчера цвъртеше степната музика.

Егорушка лежеше на гръб и сложил ръце под главата си, гледаше нагоре към небето. Видя как се запали вечерната заря и как после тя гаснеше, ангелите пазители, застилайки хоризонта със златните си криле, се готвеха да нощуват; денят бе минал благополучно, настъпи тиха, благополучна нощ и те можеха спокойно да си седят у дома на небето... Видя как лека-полека небето потъмня и над земята се спусна мъгла, как заблещукаха една след друга звездите.

Когато дълго, без да откъсваш очи, гледаш дълбокото небе, мислите и душата ти, кой знае защо, се съединяват в усещане на самотата. Започваш да се чувстваш непоправимо самотен и всичко онова, което по-рано си смятал за близко и родно, става безкрайно далечно и се обезценява. Звездите, гледащи от небето вече хиляди години, самото неразгадано небе и мъглата, равнодушни към краткия човешки живот, когато оставаш насаме с тях и се мъчиш да проумееш смисъла им, потискат душата с мълчанието си; идва ти на ум за онази самота, която очаква всекиго от нас в гроба, и същността на живота ти изглежда отчайваща, ужасна...

Егорушка мислеше за баба си, която спи сега на гробището под вишневите дървета; спомни си как лежеше в ковчега с медни петачета на очите, как после я покриха с капака и я спуснаха в гроба; припомни си и глухото чукане на буците пръст по капака... Представи си баба си в тесния и тъмен ковчег, изоставена от всички и безпомощна. Въображението му рисуваше как баба му изведнъж се събужда и без да разбира къде е, чука по капака, вика за помощ и накрая премаляла от ужас, пак умира. Представи си мъртви майка си, отец Христофор, графиня Драницка, Соломон. Но колкото и да се силеше да види самия

себе си в тъмния гроб, далеч от дома, изоставен, безпомощен и мъртъв, това не му се удаваше; лично за себе си той не допускаше възможността да умре и вярваше, че никога няма да умре...

А Пантелей, на когото му беше време да умира, вървеше долу и правеше проверка на мислите си.

— Дума да няма... добри господа... — мърмореше той. — Заведоха момчето да се учи, а как я кара там, не сме чули... В Славяносербск, викам, няма такава училище, дето да събереш много ум... Няма, тъй е... А момчето е добро, бива си го... Ще порасте, ще помага на баща си. Ти, Егорий, сега си мъничък, ама като порастеш, ще храниш баща и майка Тъй е отредил Бог... Почитай баща си и майка си... И аз имах дечица, ама изгоряха... И жена ми изгоря, и дечицата ми. Тъй е, в нощта срещу Богоявление къщата се запалила... Мен тогаз ме нямаше у дома, ходих в Орел... В Орел... Маря изскочила на улицата, ама се сетила, че децата спят в къщата, побягнала обратно и изгоряла с дечицата... Да... На другия ден само костите им намерили.

Към полунощ каруцарите и Егорушка пак седяха около малък огън. Докато се разгори буренът, Кирюха и Вася отидоха за вода нейде в долчинката; изчезнаха в тъмнината, но през цялото време се чуваше как дрънкат кофите и разговарят; значи долчинката не беше далеч. Светлината от огъня лежеше на земята като голямо мигащо петно; макар че луната светеше, зад това червено петно всичко изглеждаше непроницаемо черно. Огънят заслепяваше каруцарите и те виждаха само част от големия път; в тъмнината каруците с денковете и конете се очертаваха едва забележимо като могили с неопределена форма. На двадесетина крачки от огъня, там, дето се срещат пътят и полето, стърчеше изкривен дървен кръст. Още когато огънят не гореше и се виждаше недалеч, Егорушка забеляза също такъв стар изкривен кръст от другата страна на големия път.

Кирюха и Вася донесоха вода, напълниха котела и го закрепиха над огъня. С нащърбената лъжица в ръце Стъопка зае мястото си в дима край котела и замислено загледан във водата, зачака да се появи пяна. Пантелей и Емелян седяха един до друг, мълчаха и мислеха за нещо. Димов лежеше по корем, подпрял глава с юмруци, и гледаше към огъня; сянката от Стъопка скачаше по него и красивото му лице ту се скриваше в тъмнината, ту изведнъж проблясваше... Малко по-

настрана щъкаха Кирюха и Вася и събираха бурени и клечки. Пъхнал ръце в джобовете си, Егорушка стоеше до Пантелей и гледаше как огънят поглъща тревата.

Всички си почиваха, мислеха за нещо, бегло поглеждаха към кръста, по който играеха червени петна. В един самотен гроб има нещо тъжно, мечтателно и твърде поетично... Чува се как той мълчи, и в това мълчание се чувства присъствието на душата на непознатия човек, който лежи под кръста. Добре ли ѝ е на тази душа в степта? Не тъгува ли в лунна нощ? А степта край гроба изглежда тъжна, усамотена и замислена, тревата е по-печална и скакалците сякаш цвъртят по-сдържано... И няма минувач, който да не помене самотната душа и да не се озърта към гроба, докато той не остане далеч назад и не се скрие в мъглата...

— Дядо, защо е тук този кръст? — попита Егорушка.

Пантелей погледна към кръста, после към Димов и попита:

— Микола, туй не беше ли онова място, дето косачите убили търговците?

Димов неохотно се приповдигна на лакът, погледна към пътя и отвърна:

— Същото е...

Настъпи мълчание. В ръцете на Кирюха запука суха трева, той я смачка на топка и я пъхна под котела. Огънят пламна още по-ярко; черен дим обви Стъопка и в тъмнината по пътя около каруците пробяга сянката на кръста.

— Да, убили ги... — без желание подзе Димов. — Двама търговци, баща и син, тръгнали да продават икони. Спрели наблизко, в хана, дето сега го държи Игнат Фомин. Старецът си пийнал повечко и взел да се хвали, че носи много пари. Търговците, знайно е, обичат да се хвалят, не ти е работа... Не може да се стърпи да не се изтипоса пред нашего брата, че е много нещо. А по туй време в хана нощували косачи. Е, чули те как се хвали търговецът, и си наумили нещо.

— О, Господи... Света Богородице! — въздъхна Пантелей.

— На другия ден, щом се развиделило — продължи Димов, — търговците се приготвили за път, а косачите се присламчили към тях. „Да вървим заедно, ваша милост. По-весело е, па и по-малко страх ще берем, че тука мястото е глухо...“ Търговците, за да не очукат иконите, вървели пеша, а на косачите туй им трябвало...

Димов застана на колене и се протегна.

— Та — продължи той, като се прозина — всичко било мирно и тихо, ала щом търговците стигнали до туй място, косачите ги връхлетели с косите. Синът бил як, измъкнал косата на едного и хайде с нея по тях... Е, то се знае, ония ги надвили, щото били осем души. Накълцали търговците тъй, че никой да не ги познае; свършили си работата и ги смъкнали от пътя, бащата на една страна, сина на друга. Срещу тоя кръст от другата страна има още един... Запазен ли е — не знам... Оттука не се вижда.

— Запазен е — каза Кирюха.

— Разправят, че после намерили малко пари.

— Малко — потвърди Пантелей. — Стотина рубли.

— Да, а троица от тях после умрели, щото търговецът ги бил посякъл... Кръвта им изтекла. На единия търговецът бил отсякъл ръката, разправят, че към четири версти тичал без ръка и го намерили току до Куриково на една баирчинка. Клекнал бил, отпуснал глава на коленете, като да се бил замислил, а като се повзрели — не диша, бил свършил...

— По кървавата диря го намерили... — каза Пантелей.

Всички погледнаха към кръста и пак настъпи тишина. Отнякъде, навярно от долчинката, долетя тъжен крясък на птица: „Спя! Спя! Спя!...“

— Много лоши хора има на тоя свят — рече Емелян.

— Много ами! — потвърди Пантелей и се примъкна по-близо до огъня с такъв вид, сякаш го бе дострашало. — Много — продължи той полугласно. — Колко съм ги виждал такива, ти да си жив... Зли люде... Светци и праведници съм виждал много, а грешните чет нямат... Спаси и помилуй, Света Богородице... Помня еднъж, преди тридесетина години, а може и повече да са, карах един търговец от Моршанск. Голям търговец беше, личен и с много пари... Търговецът де... Харен човек, дума да няма... Та, значи, пътувахме ние с него и отседнахме за нощувка в един хан. А в Русия хановете не са като тукашните, там дворовете са покрити като сайванти или, да речем, като плевните в заможните стопанства. Само че плевните са по-високи. Та отседнахме, дотук всичко, както му е редът. Търговецът в стая, аз при конете, както се полага. Та ето, братлета, помолих се аз Богу преди лягане и тръгнах да се поразходя из двора. Пък то една нощ, тъмно

като в рог, очите да ти извадят, няма да видиш. Поразкарах се малко, колкото, да речем, от тук до каруците, и виждам — мъждее светлинка. Каква ще да е пък тая? Уж и стопаните отдавна бяха си легнали и освен нас с търговеца други пътници нямаше... Отде ще да е тая светлина? Съмнение ме налегна... Промъквам се по-наблизо... към светлинката... Господи помилуй и спаси, Света Богородице... Гледам, току над земята прозорче с решетка... В къщата... Легнах на земята и погледнах; като погледнах, тръпки ме побиха...

Като се старяеше да не вдига шум, Кирюха пъхна в огъня наръч бурени. Старецът изчака буренът да престане да пука и съска и продължи:

— Що да видя, подземие, бая голямо, тъмно и мрачно... На една бъчва свети фенер. Насред подземиято се възправили десетина души с червени ризи, запретнали ръкави и точат едни дълги ножища... Охо! Значи сме попаднали на шайка разбойници... Ами сега? Тичам аз при търговеца, събуждам го тихичко и му викам: „Ти, викам, търговецо, недей изумява, ама сме загазили... Попаднали сме в разбойническо свърталище.“ Той пребледня и ми думата: „Ами сега, Пантелей, какво ще правим? У мен има много сирашки пари... За душата ми, вика, воля божия, не ме е страх да умра, ама ме е страх, вика, че сиромашките пари ще идат зян...“ Ха сега де! Портите затворени, не мож излезе ни с кола, ни пеша. Да беше ограда, че да се прекачиш през нея, пък то дворът покрит!... „Е, викам му, търговецо, ти не изумявай, а се моли Богу. Може пък Господ да се смили над сираците. Стой тука, викам, и не се издавай, пък аз през туй време може да измисля нещо...“ Харно... Помолих се Богу и Бог ме научи какво да сторя... Покатерих се на кабриолета и тихичко, тихичко, та никой да не ме чуе, взех да късам сламата над стряхата, направих дупка и се измъкнах навън. Тъй... После рипнах от покрива и си плюх на петите. Тичах, тичах, душата ми излезе. Може да съм пробягал пет версти, без да спирам, че и повече... Сполай на Бога, гледам — пред мен някакво село. Дотичах до една къща, взех да чукам на прозореца. „Хора православни, викам, тъй и тъй, не оставяйте християнската душа да иде мърцина...“ Събудих всички... Насъбраха се селяни и тръгнаха с мен... Кой с въже, кой с кол, кой с вила... Изкъртихме вратата на хана и — хоп — в подземиято. А разбойниците вече наточили ножовете и се приготвили да заколят търговеца. Селяните ги изловиха до един, свързаха ги и ги

поведоха при началството. Търговецът от радост им даде триста рубли, а на мене пет френски жълтици и си записа името ми да ме поменува. Разправят, че после в подземиято намерили сума ти човешки кости. Аха... Те значи грабели народа, а после заравяли всички, та да не остават следи... Е, после в Моршанск палачите им видяха сметката.

Пантелей завърши разказа си и огледа слушателите си. Те мълчаха и го гледаха. Водата вече кипеше и Стъопка обираше пяната.

— Маста готова ли е? — шепнешком го попита Кирюха.

— Почакай мъничко... Сега...

Стъопка, без да откъсва очи от Пантелей, сякаш се страхуваше да не почне да разказва без него, затича към каруците; скоро се върна с малка дървена паничка и започна да разбърква в нея свинска маса.

— Друг път пътувам пак с един търговец... — продължи Пантелей полугласно както преди и без да мига.

— Викаха го, като сега си спомням, Пьотър Григорич. Харен човек беше... търговецът де... Отседнахме също тъй в един хан... Той в стая, аз при конете... Стопаните, мъж и жена, люде уж добри, приветливи, ратаите и те ужким стока, ама, братлета, сън не ме лови, предугаждам нещо лошаво! Предугаждам, и толкоз. И портите незаклучени, и пълно с народ, а нещо все ме е страх, не ме свърта на едно място. Всички отдавна изпозаспали, късна доба, скоро ще трябва да ставаме, а аз лежа в покритата кола и не склопвам очи, като кукумявка. Не щете ли, братлета, чувам: „Туп! Туп! Туп!“ Някой се промъква към колата. Подавам глава и що да видя — една жена по риза, боса... „Що щеш тука, жено, викам?“ А тя цялата трепери, пребеляла като мъртвец. „Ставай, вика, добри човече... Лошо... Стопаните ви кроят капан... Искат да погубят твоя търговец. Сама, вика, ги чух, като си шушукаха...“ Е, не току тъй ме болеше сърцето! „Ами ти коя си?“ — питам я. „Аз, вика, съм готвачката им...“ Харно... Излизам аз от колата и отивам при търговеца. Събуждам го и му викам: „Тъй и тъй, викам, Пьотър Григорич, лошо ни се пише... Ще успееш да се напиш, ваша милост, а сега, докато е време, се обличай и по живо, по здраво да се измитаме от тук...“ Тъкмо взе да се облича, вратата се отвори и на ти... що да видя — майко Богородице! — влизат при нас в стаята стопанинът и стопанката и тримата ратаи... Значи и тях подкустрили... Демек търговецът има много пари, ще ги поделим... И петимата с по един дълъг нож в ръцете... Всеки с нож значи...

Стопанинът заключил вратата и вика: „Молете се на Бога, пътници... Ако вземете да пискате, вика, няма да ви оставим и да се помолите...“ Къде ти ще викаш! От страх гърлата ни пресъхнали, не ни е до викане... Търговецът взе да плаче и вика: „Хора православни! Вие, вика, сте намислили да ме убиеете, щото сте се полакомили за парите ми. Тъй да бъде, не съм първият, не съм последният; много са нашего брата търговците, дето са ги изклали по ханищата. Ама защо, вика, братлета православни, ще убивате моя кочияш? Защо зарад мойте пари и той да плати с главата си?“ И тъй жално го казва! А стопанинът: „Ако го оставим жив, вика, той пръв ще ни издаде. Все тая е, вика, един ли ще убием, двама ли... На оня свят наведнъж ще отговаряме... Молете се Богу, и толкоз, без повече приказки!“ Коленичихме ние с търговеца един до друг, заплакахме и се замолихме Богу. Той си спомня за дечицата си, а аз по онова време бях още млад, живееше ми се... Гледаме иконите, молим се, ами тъй жално, че и сега ми се къса сърцето... А стопанката, жена му де, ни гледа и вика: „Вие, вика, добри хора, не ни споменавайте с лошо на оня свят и се молете на Бога за нас, щото, вика, от немотия го правим.“ Молихме се, молихме, плакахме, плакахме и Бог ни чу. Смили се значи... Тъкмо когато стопанинът хвана търговеца за брадата, та да му пререже гръкляна, не щеш ли, някой като изтропа от двора по прозорчето! Всички се сепнахме, а стопанинът отпусна ръце... Потропа някой по прозорчето, па като се провикна: „Пьотър Григорич, вика, тука ли си? Стягай се, тръгваме!“ Виждат стопаните, че някой вика търговеца, уплашиха се и си плюха на петите... А ние — хоп — на двора, запрегнахме — и дим да ни няма...

— Кой тропаше на прозорчето? — попита Димов.

— На прозорчето ли? Сигур някой светец или ангел... Инак кой друг... Като излязохме от двора, навън немаше жива душа... Божа работа!

Пантелей разказа още туй-онуй и във всичките му разкази играеха еднаква роля „дългите ножове“ и еднакво се долавяше измислица. Дали беше чул тези разкази от някой друг, или сам отколе ги беше измислил и после, когато паметта му беше отслабнала, бе объркал преживяното с измислицата и бе престанал да различава едното от другото? Всичко е възможно, но странното е, че и сега, и през целия път, колчем му се случеше да разкаже нещо, той отдаваше

явно предпочитание на измислиците и никога не говореше за онова, което бе преживял. Сега Егорушка приемаше всичко за чиста монета и вярваше на всяка дума, по-късно му се виждаше странно, че един човек, пропътувал през живота си цяла Русия, врял и кипял, човек, на когото са изгорели жената и децата, обезценяваше богатия си живот дотам, че всеки път, седнал край огъня, или мълчеше, или разправяше небивалици.

Докато ядяха кашата, всички мълчаха и мислеха за това, което току-що бяха чули. Животът е страшен и чудесен и затуй, какъвто и страшен разказ да разправиш в Русия, както и да го украсяваш с разбойнически свърталища, дълги ножове и ужасии, той винаги ще се откликне в душата на слушателя като преживелица и може би само твърде грамотен човек ще погледне недоверчиво, ала и той ще си премълчи. Кръстът край пътя, тъмните денкове, просторът и съдбата на хората, събрани край огъня — всички тези неща сами по себе си бяха тъй чудесни и страшни, че пред тях фантастичността на небивалицата или приказката бледнееше и се сливаше с живота.

Всички ядяха от котела, само Пантелей седеше настрана и ядеше каша от дървена паничка. Лъжицата му не беше като на всички, а кипарисова и с кръстче. Като го гледаше, Егорушка си спомни за кандилото и тихо попита Стъопка:

— Защо дядото седи отделно?

— Той е староверец^[1] — отвърнаха шепнешком Стъопка и Вася, като гледаха така, сякаш говореха за някаква слабост или таен порок.

Всички мълчаха и мислеха. След страшните разкази не им се говореше за обикновени неща. Изведнъж сред тишината Вася се изправи, вперил мътните си очи в една точка и наострил уши.

— Какво има? — попита го Димов.

— Иде някакъв човек — отвърна Вася.

— Къде го виждаш?

— Ей го! Едва-едва се белее.

Там, дето гледаше Вася, не се виждаше нищо освен тъмнина; всички се вслушаха, но не се чуха стъпки.

— По друма ли върви? — попита Димов.

— Не, през полето... Иде насам.

Измина минута в мълчание.

— Може по степта да се разхожда търговецът, дето е погребан тук — рече Димов.

Всички извиха очи към кръста, спогледаха се и изведнъж се разсмяха; досрамя ги, че са се уплашили.

— Защо ще се разхожда? — каза Пантелей. — Само тия, дето земята не ги приема, ходят по нощите. А търговците какво... Търговците са приели мъченически венец...

Но ето че се дочуха стъпки. Някой вървеше забързано.

— Носи нещо — рече Вася.

Вече се чуваше как под краката на вървяция шумолеше тревата и попукваше буренът, но зад светлината на огъня не се виждаше никой. Най-послед стъпките се чуваха наблизко, някой се прокашля; мигащата светлина сякаш се разреде, от очите падна завеса и каруцарите изведнъж видяха пред себе си някакъв човек.

Огънят ли блесна така, или заради това че всички искаха да видят най-напред лицето на този човек, но излезе някак странно, че всички от пръв поглед видяха не лицето, не дрехите, а усмивката му. Тя беше необикновено добра, широка и мека като на разбудено дете, една от онези заразителни усмивки, на които е трудно да не отвърнеш също с усмивка. Когато го разгледаха, непознатият се оказа към тридесетгодишен, некрасив и с нищо незабележителен. Беше висок малорусин, дългонос, дългорък и дългокрак; изобщо всичко в него изглеждаше дълго и единствено шията му беше толкова къса, че го правеше попрегърбен. Беше облечен с чиста бяла риза с везана яка, с бели шалвари и нови ботуши и в сравнение с каруцарите изглеждаше същинско конте. Държеше в ръце нещо голямо, бяло и на пръв поглед странно, а иззад рамото му се показваше също дълго дуло на пушка.

Като се озова от тъмнината в светлия кръг, той се спря като закован и известно време гледаше каруцарите така, сякаш искаше да каже: „Вижте каква усмивка имам!“ После пристъпи към огъня, усмихна се още по-светло и рече:

— Да ви е сладко, братлета!

— Заповядай! — отвърна за всички Пантелей.

Непознатият сложи до огъня това, което държеше в ръце — беше една убита дропла, — и още веднъж поздрави.

Всички пристъпиха до дроплата и взеха да я разглеждат.

— Бива си я птицата! С какво я уби? — попита Димов.

— С големи сачми... С малки не може, няма да те пусне да припариш... Купете я, братлета! Ще ви я дам за двадесет копейки.

— Че защо ни е? Тя е хубава печена, а да я сварим, сигур ще е жилага — не мож я вкуси...

— Тю да му се не види! Да бях я занесъл на господата в стопанството, половин рубла щяха да ми дадат, ама е далеч — петнадесет версти!

Непознатият седна, свали пушката и я остави до себе си. Изглеждаше сънен, морен, усмихваше се, примижаваше от огъня и очевидно мислеше за нещо приятно. Дадоха му лъжица. Той започна да яде.

— Ами ти кой си? — попита го Димов.

Непознатият не чу въпроса: не отвърна и дори не погледна към Димов. Навярно този усмихнат човек не усещаше и вкуса на кашата, защото дъвчеше някак механично, лениво, поднасяше до устата си ту препълнена, ту празна лъжица. Не беше пиан, но в главата му кипеше нещо безразсъдно.

— Тебе питам, кой си? — повтори Димов.

— Аз ли? — трепна непознатият. — Константин Звоник от Ровное. На четири версти от тук.

И в желанието си отведнъж да покаже, че не е селянин като всички, а по-богат, Константин побърза да добави:

— Имаме пчелин и храним прасета.

— При баща си ли живееш или отделно?

— Не, сега сам живея. Отделих се. Тоя месец по Петровден се ожених. Женен съм вече!... Днес е осемнадесетият ден откак се венчах.

— Добре си сторил! — рече Пантелей. — Хубаво е да имаш жена... Туй Бог го е благословил...

— Оставил млада жена да спи самичка, а той се шляе из степта! — засмя се Кирюха. — Акъллия!

Константин, сякаш го бяха оципали по най-чувствителното място, трепна, засмя се, пламна...

— Господи, че тя не си е вкъщи! — каза той, бързо извади лъжицата от устата си и огледа всички радостно и учудено. — Няма я! Отиде за два дни при майка си! Бога ми, отиде, пък аз като неженен...

Той махна с ръка и завъртя глава; искаше да продължи да мисли, но радостта, която осветяваше лицето му, му пречеше. Смени позата, сякаш не му беше сгодно да седи, засмя се и пак махна с ръка. Срам го беше да издава пред чужди хора приятните си мисли, но в същото време неудържимо му се искаше да сподели радостта си.

— Отиде в Демидово при майка си! — рече той, като се изчерви и премести пушката. — Утре ще се върне... Каза, че до обед ще се прибере.

— А на теб мъчно ли ти е? — попита Димов.

— Господи, че как иначе! Вчера, дето се вика, съм се оженил, а тя замина... А? Ух, каква лудетина е, Господ да ме убие! От харна по-харна, пък такава веселушка и певица, огън жена! Кога съм с нея, изумявам, а без нея съм като бездомник, скитам като улав из степта. От обед съм тръгнал, направо да си умреш на мъка.

Константин разтърка очи, погледна към огъня и се засмя.

— Обичаш я значи... — рече Пантелей.

— От харна по-харна — повтори Константин, без да го слуша, — пък такваз стопанка, умна и разумна, такваз на село в цяла губерния не можеш намери. Замина... Пък й е мъчно, знам я аз! Знам я, тая сврака! Каза, че утре до обед ще се върне... Бе то е цяла история! — почти викна Константин, изведнъж повиши глас и смени позата: — Сега ме обича и тъгува, а пък не щеше да ме вземе!

— Ама ти яж! — рече Кирюха.

— Не щеше да ме вземе! — продължи Константин, без да го слуша. — Три години се мъчих с нея! Видях я на панаира в Калачик, обикнах я до смърт, направо да се обесиш... Аз в Ровное, тя в Демидово, двадесет и пет версти ни делят, как да трая? Пращам сватове у тях, а тя: не го ща! Ах, сврако такава! Подхващах я и тъй, и инак, че обици, че курабийки, че десет кила мед — не ща! Ха сега де! То, да си кажа правичката, мигар съм й прилика? Тя е млада, гиздосия, огън, пък аз съм стар за нея, скоро ще направя тридесет, пък съм и един хубавец, брадата ми — четина, лицето — на плашило. Къде ще се меря с нея? Само дето сме заможни, ама и те, Вахраменкови, не падат по-долу. Три чифта волове и двамина ратаи имат. Обикнах я, братлета, и луд полудях по нея... Не спя, не ям, в главата ми такива мисли и такава мъгла, че да пази Господ! Искам да я видя, а тя чак в Демидово... И какво мислите? Бог да ме убие, ако лъжа, три пъти в

седмицата пешком ходех дотам, да я зърна макар с едно око. Зарях работата! Дотам я бях докарал, че даже за ратай в Демидово исках да се главя, само и само да съм по-близо до нея. Поболях се! Майка ми вика знахарка, баща ми на десет пъти щеше да ме пердаши. Мъчих се три години, па си рекох: пусто да опустее дано, ще ида в града и ще стана файтонджия... Като съм роден без късмет! На Великден отидох в Демидово да я мярна за последен път...

Константин отметна глава и се заля в такъв ситен весел смях, сякаш току-що много хитро беше метнал някого.

— Гледам, тя с момците край реката — продължи той. — Хвана ме яд... Повиках я настрана и комай цял час ѝ хортувах... Обикна ме! Три години не щеше да ме знае, ама за тия приказки ме обикна!...

— За какви приказки? — попита Димов.

— За какви ли? Че не помня... Мож ли си ги спомни? Тогаз ги редях, без дъх да си поема: та-та-та-та! А сега думица не мога да обеля... И ми пристана... Замина сега, свраката, при майка си, пък аз скитосвам из степта. Не мога да си седя вкъщи. Не ме свърта!

Константин тромаво освободи свитите си крака, просна се на земята и подпря главата си с ръце, после се надигна и пак седна. Всички сега прекрасно разбираха, че той е влюбен и щастлив човек, щастлив до болка; усмивката, очите и всяко негово движение изразяваха мъчително щастие. Не можеше да си намери място и не знаеше как да седне и какво да прави, за да не изнемогва от изобилие на приятни мисли. Като изля пред чуждите хора душата си, най-последна седна спокойно, загледа се в огъня и се замисли.

При вида на този щастлив човек на всички им стана тъжно и също им се прииска да са щастливи. Всички се замислиха. Димов се надигна, тихо обиколи огъня и по походката, по движенията на плещите му се виждаше, че се измъчва и тъгува. Той постоя, погледа Константин и седна.

А огънят загасваше. Светлината вече не трептеше, а червеното петно се смали, помръкна... И колкото повече догаряше огънят, толкова по-ясна ставаше лунната нощ. Сега се виждаше пътят с целия му простор, денковете, оковите на каруците, хрупачите коне; от другата страна неясно се очертаваше вторият кръст...

Димов подпря бузата си с ръка и тихо запя някаква жална песен. Константин сънено се усмихна и му заприглася с тънък гласец. Попяха

има-няма минута и затихнаха... Емелян трепна, раздвижи лакти и замърда пръсти.

— Братлета! — умолително подзе той. — Хайде да изпеем нещо църковно!

Очите му се насълзиха.

— Братлета! — повтори той, притиснал ръка към гърдите си. — Да изпеем нещо църковно!

— Аз не зная — рече Константин.

Всички се отказаха; тогава Емелян запя сам. Замаха с две ръце, закима, отвори уста, но от нея се изтръгна само хрипливо беззвучно дишане. Той пееше с ръце, с глава, с очи и дори с буцата си, пееше страстно и с болка и колкото повече напрягаше гърди, за да изтръгне от тях поне една нота, толкова по-беззвучно ставаше дишането му...

И на Егорушка като на всички му стана тъжно. Отиде до своята каруца, покатери се на един денк и легна. Гледаше небето и мислеше за щастливия Константин и жена му. Защо се женят хората? Защо съществуват жените на този свят? Задаваше си неясни въпроси и мислеше, че на един мъж навярно му е добре, ако край него постоянно се намира някоя ласкава, весела и красива жена. Кой знае защо, си спомни за графиня Драницка и си помисли, че с такава жена навярно е много приятно да живееш; той самият с удоволствие би се оженил за нея, ако не го беше толкова срам. Спомни си веждите ѝ, зениците, каляската, часовника с конника... Тихата топла нощ се спускаше над него и му шепнеше нещо на ухото, а той имаше чувството, че онази красива жена се навежда към него, гледа го с усмивка и иска да го целуне...

От огъня бяха останали само две малки червени очи, които все повече се смалваха. Каруцарите и Константин седяха край тях, тъмни, неподвижни, и изглеждаше, че сега са много повече, отколкото преди. Двата кръста се виждаха еднакво ясно и далеч-далеч, някъде на големия път, светеше червена светлинка — и там сигурно някой вареше каша.

— „Нашата майчица Русия е най-лична на света!“ — запя изведнъж оглушително високо Кирюха, задави се и млъкна. Степното ехо подхвана гласа му, понесе го и на човек можеше да му се стори, че по степта на тежки колела се понесе самата глупост.

— Време е да тръгваме! — рече Пантелей. — Ставайте, момчета.

Докато впрягаха, Константин обикаляше около каруците и хвалеше жена си.

— Прощавайте, братлета! — извика той, когато керванът тръгна. — Сполай ви за гостоприемството! Ще ида при оня огън. Не ме свърта!

И той скоро изчезна в мъглата и дълго се чуваше как върви натам, дете светеше светлинката, за да разправи на чуждите хора за щастieto си.

Когато на другия ден Егорушка се събуди, беше ранно утро; слънцето още не бе изгряло. Керванът бе спрял. Някакъв човек с бяла фуражка и костюм от евтин сив плат, възседнал казашко жребче, разговаряше за нещо с Димов и Кирюха пред първата каруца. Напред, на около две версти от кервана, белееха дълги ниски хамбари и къщички с керемидени покриви; около къщичките не се виждаха нито дворове, нито дървета.

— Дядо, кое е това село? — попита Егорушка.

— Това, юначе, е арменско село — отвърна Пантелей. — Тук живеят арменци. Хубав народ... арменците де.

Човекът в сиво свърши разговора с Димов и Кирюха, дръпна юздата на жребчето си и погледна към селото.

— Ама че работа! — въздъхна Пантелей, като също гледаше към къщите и се свиваше от утринния хлад. — Изпратил е човек в селото за някакви книжа, а оня не идва... Да беше пратил Стъопка!

— Дядо, ами кой е този? — попита Егорушка.

— Варламов.

Боже мой! Егорушка бързо рипна, застана на колене и погледна към бялата фуражка. В този нисък невзрачен човечец, обут с големи ботуши, яхнал некрасивото конче и разговарящ с мъжете по такова време, когато всички порядъчни хора спят, беше трудно да познаеш тайнствения неуловим Варламов, когото всички търсят, който винаги „обикаля“ и има много повече пари от графиня Драницка.

— Дума да няма, харен човек... — разправяше Пантелей, загледан към селото. — Господ здраве да му дава, чудесен господин... Варламов, Семьон Александрич... На такива хора, братко, се крепи светът. Тъй си е... Петлите още не пропели, а той вече е на крак... Друг щеше да си спи или да дрънка у дома с гостите, а той цял ден из

степта... Обикаля... Тоя няма да изпусне работата... Нее! Юнак е той...

Варламов не откъсваше очи от селото и говореше нещо; жребчето нетърпеливо пристъпваше от крак на крак.

— Семьон Александрич — извика Пантелей, като свали шапка, — позволете Стъпка да иде! Емелян, викни да пратят Стъпка!

Но ето че най-после откъм селото се показа конник. Силно наклонен настрана и помахвайки с нагайка над главата си като същински казак — сякаш искаше да учуди всички със смелата си езда, той с бързината на птица полетя към кервана.

— Това трябва да е конният му пазач — рече Пантелей. — Той има към стотина пазачи, а може и повече да са.

Като се изравни с първата каруца, конникът рязко дръпна юздата на коня, свали шапка и подаде на Варламов някаква книжка. Варламов измъкна от нея няколко листчета, прочете ги и викна:

— Ами къде е бележката от Иванчук?

Конникът взе книжката, огледа листчетата и вдигна рамене; задърдори нещо, навярно се оправдаваше и искаше разрешение да отиде още веднъж до селото. Жребчето изведнъж се раздвижи тъй, сякаш Варламов бе станал по-тежък. Раздвижи се и Варламов.

— Махай се! — сърдито викна той и замахна към конника с нагайката.

После обърна коня назад и като разглеждаше бележките в книжката, тръгна бавно покрай кервана. Когато се приближи до последната каруца, Егорушка напрегна зрението си, за да го види по-добре. Варламов беше вече стар. Лицето му, обикновено, руско, загоряло лице с малка сива брадичка, беше червено, мокро от росата и покрито със сини жилчици; върху него бе изписана същата делова сухост, както върху лицето на Иван Иванич, същият делови фанатизъм. Но все пак каква разлика се долавяше между него и Иван Иванич! На лицето на вуйчо Кузмичов наред с деловата сухост винаги се четяха загриженост и страх, че няма да намери Варламов, че ще закъснее, че ще пропусне добра цена; нищо такова, присъщо на малките и зависими хора, не се забелязваше нито по лицето, нито във фигурата на Варламов. Този човек сам определяше цените, никого не търсеше и от никого не зависеше; колкото и обикновена да бе външността му, във

всичко, дори в начина, по който държеше нагайката, се чувстваха съзнание за сила и обичайна власт над степта.

Като минаваше покрай Егорушка, той не го погледна; само жребчето го удостои с вниманието си и го изгледа с големите си глупави очи, но погледът му беше равнодушен. Пантелей се поклони на Варламов; той го забеляза и без да откъсва очи от листчетата, каза, като неправилно произнасяше „р“:

— Здгавей, стагче!

Разговорът на Варламов с конника и замахването с нагайката очевидно бяха направили на целия керван потискащо впечатление. Лицата на всички бяха сериозни. Конникът, обезкуражен от гнева на силния човек, стоеше до предната каруца гологлав, отпуснал поводите, мълчеше и сякаш не вярваше, че денят е започнал толкова зле за него.

— Сприхав старец... — мърмореше Пантелей. — Сприхав, страшна работа! А инак е харен човек... Няма да те обиди напразно... Дума да няма...

Като прегледа книгата, Варламов пхна книжката в джоба си; жребчето, сякаш разбрало мислите му, без да изчаква заповед, трепна и се понесе по широкия път.

[1] Староверец или старообрядец — човек от разпространените в Русия религиозни секти на старообредците, неприели църковните реформи от края на XVII в. и останали верни на старите обреди. ↑

ГЛАВА 7

И на следващата нощ каруцарите спираха на почивка и вариха каша. Но този път от самото начало във всичко се чувстваше някаква неопределена тъга. Беше задушно; всички пиха много и все не можеха да утолят жаждата си. Луната изгря пурпурна и навъсена, досущ като болна; звездите също се въсеха, мъглата беше по-гъста, далечината по-мътна. Природата сякаш предчувстваше нещо и се измъчваше.

Край огъня вече ги нямаше вчерашното оживление и разговори. Всички се отегчаваха и говореха вяло и неохотно. Пантелей само въздишаше, оплакваше се, че го болят краката, и току отваряше приказка за върлата смърт.

Димов лежеше по корем, мълчеше и дъвчеше сламка; лицето му беше злобно, уморено и гнусливо, сякаш сламката миришеше на лошо... Вася се оплакваше, че го върти челюстта, и предвещаваше лошо време; Емелян не размахваше ръце, а седеше неподвижно и мрачно гледаше огъня. Измъчваше се и Егорушка. Бавното пътуване го беше уморило, а от дневния пек го болеше глава.

Когато кашата се свари, Димов от скука започна да се заяжда с другарите си.

— Пльоснал се, буцата му недна, и пръв се вре с лъжицата! — каза той, като гледаше злобно Емелян. — Лакомия! Все гледа пръв да се намести до котела. Като е бил певец, та си мисли, че е хванал Господ за брадата! Колко такива певци като теб просят милостиня по друмищата!

— Какво си ме заял? — сопна му се Емелян, като също го гледаше злобно.

— Това да не се вреш пръв до котела. Не се мисли за Бог знае какво!

— Глупак с глупак! — просъска Емелян.

Знаейки от опит с какво най-често свършват подобни разговори, Пантелей и Вася се намесиха и взеха да убеждават Димов да не се заяжда без повод.

— Певец... — не мирясваше пакостникът и презрително се усмихваше. — То тъй всеки може да пее. Седи си на черковните стъпала и пей: „Подарете, за Бога!“ Знаем ви!

Емелян премълча. Но мълчанието му раздразни Димов. Той с още по-голяма омраза погледна някогашния черковен певец и рече:

— Не ми се ще да си цапам ръцете, инак щях да ти дам да разбереш за какво да се мислиш!

Какво си ме заял, мазепа такъв! — избухна Емелян. — Аз закачам ли те?

— Как ме нарече? — попита Димов, изправи се и очите му се наляха с кръв. — Как? Аз ли съм мазепа? А? На ти тогава! Върви я търси!

Димов грабна лъжицата от ръцете на Емелян и я запокити далеч встрани. Кирюха, Вася и Стъопка скочиха и се завтекоха да я търсят, а Емелян умоляващо и въпросително се вторачи в Пантелей. Лицето му изведнъж се смали, сбръчка се, замига и някогашният певец заплака като дете.

Егорушка, който отдавна вече мразеше Димов, почувства как изведнъж стана непоносимо задушно, как топлината на огъня пърли лицето му; поиска му се по-скоро да изтича към кервана в тъмнината, но злите скупаещи очи на пакостника го притегляха. Обзет от страстно желание да му каже нещо крайно обидно, той пристъпи към Димов и проговори, като се задъхваше:

— Ти си най-лош от всички! Не мога да те търпя! — след това трябваше да бяга към кервана, но не можеше да мръдне от мястото си и продължи: — На оня свят ще гориш в ада! Ще се оплача на Иван Иванич! Не смей да обиждаш Емелян!

— Я па тоя! — подсмихна се Димов. — Свинче такова, млякото още не е изсъхнало на устата му, а се вре да ме поучава. Ами ако ти издърпам ухото?

Егорушка почувства, че се задавя; и — това никога не беше му се случвало преди — изведнъж затрепери като лист, затропа с крака и пронизително закрещя:

— Бийте го! Бийте го!

От очите му потекоха сълзи; засрами се и като се полюшваше, хукна към кервана. Какво впечатление бе направил викът му, не видя. Лежеше върху един денк, плачеше, тупаше с ръце и крака и шепнеше:

— Мамо! Мамо!

И тези хора, и сенките край огъня, и тъмните денкове, и далечната мълния, която току проблясваше на хоризонта — всичко сега му се стори отблъскващо и страшно. Той се ужасяваше и отчаяно се питаше как и защо бе попаднал в това непознато място, в компанията на тия страшни мъже? Къде са сега вуйчо му, отец Христофор и Дениска? Защо се забавиха толкова? Дали не са го забравили? При мисълта, че е забравен и захвърлен на произвола на съдбата, му стана студено и толкова страшно, че на няколко пъти понечи да скочи от денка и да хукне, без да се оглежда назад по пътя, но споменът за тъмните, мрачни кръстове, които непременно ще му се изпречат на пътя, и проблясващата далеч мълния го спираха... И само когато шепнеше: „Мамо! Мамо!“ — сякаш му ставаше по-леко...

Сигурно и каруцарите ги беше страх. След като Егорушка избяга от огъня, те дълго мълчаха, после полугласно и глухо заговориха за нещо, което идва, и че трябва по-скоро да се приготвят и да бягат от него... Вечеряха набързо, угасиха огъня и мълчаливо започнаха да впрягат. По суетнята и резките им фрази се виждаше, че очакват някакво нещастие.

Преди да потеглят, Димов се приближи до Пантелей и тихо попита:

— Как го викат?

— Егорий... — отвърна Пантелей.

Димов стъпи с единия крак на колелото, хвана се за въжето, с което беше завързан денкът, и се изправи. Лицето му беше бледо, уморено и сериозно, но вече не изразяваше злоба.

— Ера! — тихо каза той. — На, бий ме!

Егорушка го погледна учудено; в това време проблесна мълния.

— Хайде, бий ме! — повтори Димов.

И без да дочака Егорушка да го бие или да говори с него, скочи долу и рече:

— Мъка ми е!

После, като тежко пристъпваше от крак на крак и присвиваше рамене, лениво се потътри покрай кервана и готов да заплаче от досада, повтори:

— Мъка ми е! Господи! А ти не се докачай, Емеля — подхвърли той, минавайки покрай Емелян. — Ех, загубен, безжалостен живот!

Надясно светна мълния и като отразена в огледало тутакси светна в далечината.

— Егорий, дръж! — викна Пантелей, като подаваше отдолу нещо голямо и тъмно.

— Какво е това? — попита Егорушка.

— Рогозка! Да се покриеш, ако завали.

Егорушка се приповдигна и се огледа. Далечината забележимо бе почерняла и често-често мигаше с бледа светлина като с клепачи. Чернотата ѝ като тежест се бе наклонила надясно.

— Дядо, буря ли ще има? — попита Егорушка.

— Ах, нозе мои, болни, измръзнали! — бърбеше Пантелей, без да го чува, и потропваше с крака.

Наляво, сякаш някой драсна по небето с кибритена клечка, проблесна бледа, фосфоресцираща ивица и угасна. Чу се как някъде много далеч някой премина по ламаринен покрив. Навярно вървеше бос, защото желязото избоботи глухо.

— Ще вали като из ведро! — викна Кирюха.

Между далечината и хоризонта отдясно примигна толкова ярка мълния, че освети част от степта и мястото, дето ясното небе граничеше с чернотата. Страшният облак надвисваше бавно, като плътна маса; по края му висяха големи черни парцали; точно такива парцали, затискайки се един друг, се трупаха отдясно и отляво на хоризонта. Окъсаният, раздърпан вид на облака му придаваше някакъв пиян, лудешки израз. Ясно и отривисто протътна гръм. Егорушка се прекръсти и започна бързо да облича палтото си.

— Мъка ми е! — долетя откъм предните каруци викът на Димов и по гласа му можеше да се съди, че пак започва да злобее. — Мъка ми е!

Отведнъж изви вятър, толкова силен, че едва не отнесе бохчичката и рогозката на Егорушка; рогозката трепна, метна се и заудря по денка и по лицето му. Свирещият вятър се понесе по степта, завъртя се вихър и вдигна с тревата такъв шум, че не се чуваше нито гърмът, нито скърцането на колелетата. Духаше откъм черния облак и носеше със себе си валма прах и мирис на дъжд и мокра земя. Лунната светлина се замъгли, стана някак по-мръсна, звездите още повече се навъсиха и се виждаше как по пътя бързаха назад облаци прах и техните сенки. Сега навярно вихрите, които се въртяха и повличаха от

земята прах, суха трева и пера, се възземаха чак до небето; навярно около най-черния облак летяха тръните вихрогони и как ли ги беше страх! Но през праха, който слепваше очите, не се виждаше нищо освен блясъка на мълниите.

Егорушка, който мислеше, че начаса ще плисне дъжд, застана на колене и се покри с рогозката.

— Пантеле-ей! — извика някой отпред. — А... а... ва!

— Не се чува! — отвърна високо и напевно Пантелей.

— А... а... ва! Аря... а!

Сърдито затътна гръм, понесе се по небето от дясно на ляво, после назад и замря около предните каруци.

— Боже, Боже, Боже, Господи Саваот — прошепна Егорушка, като се кръстеше, — изпълни небето и земята със славата си...

Чернотата в небето раззина паст и дъхна бял огън; начаса пак затътна гръм; едва заглъхна, и блесна такава широка мълния, че през дупките на рогозката Егорушка видя изведнъж целия голям път чак до далечината, всички каруцари и дори жилетката на Кирюха. Черните парцали отляво вече се издигаха нагоре и един от тях, груб, тромав, подобен на лапа с пръсти, се протягаше към луната. Егорушка реши да стисне силно очи, да не обръща внимание на нищо и да чака всичко да свърши.

Дъждът, който знае защо, още не започваше. С надеждата, че облакът може би ще ги отмине, Егорушка надникна изпод рогозката. Беше страшно тъмно. Не видя нито Пантелей, нито денка, нито себе си; изви очи към мястото, дето доскоро беше луната, но там чернееше също такава тъмнина, както и в каруцата. А мълниите в тази тъмнина изглеждаха по-бели и ослепителни и го заболяваха очите.

— Пантелей! — извика Егорушка.

Никой не му отговори. Но ето че най-сетне вятърът за последен път дръпна рогозката и избяга нанякъде. Дочу се равен, спокоен шум. Голяма студена капка падна на коляното на Егорушка, друга запълзя по ръката му. Той забеляза, че коленете му не са покрити, и искаше да пооправи рогозката, но в това време нещо се посипа и зачука по пътя, после по тковете, по денка. Беше дъждът. Дъждът и рогозката сякаш се разбраха, задърдориха за нещо бързо, весело и противно като две свраки.

Егорушка стоеше на колене или по-точно седеше върху ботушите си. Когато дъждът зачука по рогозката, той се издаде с цяло тяло напред, за да закрие коленете си, които моментално се намокриха; успя да ги покрие, ала затова пък след по-малко от минута рязко, неприятно му примокри отзад, под гърба и на прасците. Върна се в предишната поза, откри коленете си на дъжда и започна да мисли какво да стори, как да оправи в тъмнината невидимата рогозка. Но ръцете му бяха вече мокри, в ръкавите и зад яката течеше вода, плешките му мръзнаха. И той реши да не прави нищо, а да седи неподвижно и да чака, докато всичко свърши.

— Боже, Боже, Боже... — шепнеше той.

Изведнъж току над главата му небето се разтроши със страшен, оглушителен трясък; Егорушка се сви и затаи дъх в очакване по тила и гърба му да се посипят парчета. Очите му неволно се отвориха и той забеляза как върху пръстите му, върху мокрите ръкави и струйките, стичащи се от рогозката на денка, и долу на земята, пламна и примигна четири-пет пъти ослепително остра светлина. Разнесе се нов удар, също тъй силен и ужасен. Небето вече не гърмеше, не тътнеше, а издаваше сухи пукащи звуци, сякаш пращеше сухо дърво.

„Трах! Тах! Тах! Тах!“ — отчетливо отсичаше гръмотевицата, носеше се по небето, спъваше се и някъде край предните каруци или далеч зад тях се сгромолясваше със злобно, отсечено „Трра!“...

Преди малко мълниците бяха само страшни, а при такъв гръм те му се струваха зловеци. Магическата им светлина проникваше през затворените клепки и по цялото му тяло се разливаше студ. Какво да стори, та да не ги вижда? Егорушка реши да се обърне с лице назад. Предпазливо, сякаш се страхуваше, че някой го наблюдава, застана на ръце и крака и като плъзгаше длани по мокрия денк, се обърна назад.

„Трах! Тах! Тах! — понесе се над главата му, падна под каруцата и се пръсна: — Пра!“

Очите му пак несъзнателно се отвориха и той видя нова опасност: зад каруцата вървяха трима грамадни великани с дълги пики. Върху остриетата на пиките им блесна мълния и релефно освети фигурите им. Това бяха грамадни хора със закрити лица, наведени глави и тромава походка. Изглеждаха печални и потиснати, потънали в размисъл. Може би не вървяха за лошо зад кервана, но все пак във вида им имаше нещо ужасно.

Егорушка бързо се обърна напред и цял разтреперан, закрещя:
— Пантелей! Дядо!

„Трах! Тах! Тах!“ — отвърна му небето.

Отвори очи, за да погледне тук ли са каруцарите. На две места блесна мълния и освети пътя чак до хоризонта, целия керван и всички каруцари. По пътя течаха ручейчета и подскачаха мехури. Пантелей крачеше до каруцата, високата му шапка и раменете му бяха покрити с малка рогозка; фигурата му не изразяваше нито страх, нито безпокойство, сякаш беше оглушал от гърма и ослепял от мълниите.

— Дядо, великани! — викна му през плач Егорушка.

Но дядото не го чу. По-нататък вървеше Емелян. Той бе покрит с голяма рогозка от глава до пети и сега имаше формата на триъгълник. Вася, непокрит с нищо, крачеше също тъй вдървено, както обикновено, като високо повдигаше крака и не свиваше колене. В блясъка на мълнията изглеждаше, че керванът не се движи и каруцарите са застинали, че вдигнатият крак на Вася се е вцепенил...

Егорушка пак повика дядото. Като не получи отговор, седна неподвижно и престана да чака кога всичко ще свърши. Беше убеден, че на минутата ще го тресне гръм, че очите му неволно ще се отворят и ще види страшните великани. И вече не се кръстеше, не викаше дядото, не мислеше за майка си и само мръзнеше от студ и от сигурността, че бурята никога няма да свърши.

Но изведнъж се дочуха гласове.

— Егорий, ама ти да не си заспал? — извика отдолу Пантелей. — Слез! Оглуша ли бе, глупчо!...

— Това се казва буря! — обади се някакъв непознат бас и изохка тъй, сякаш бе изпил пълна чаша ракия.

Егорушка отвори очи. Долу до каруцата стояха Пантелей, триъгълникът Емелян и великаните. Те сега бяха много по-ниски и като се вгледа в тях, Егорушка откри, че са обикновени селяни, не с пики, а с железни вили на раменете. Между Пантелей и триъгълника светеше прозорец на ниска къща. Значи керванът бе спрял в някакво село. Егорушка смъкна рогозката, взе бохчичката си и побърза да слезе от каруцата. Сега, когато наблизко говореха хора и светеше прозорец, вече не се страхуваше, макар че гръмотевицата тътнеше както преди и мълнии цепеха небето надлъж и нашир.

— Бурята е хубава, разбира се... — мърмореше Пантелей. — Слава Богу... Нозете ми се понамокриха от дъждеца, ама нищо... Слезе ли, Егорий? Хайде, върви в къщата... Влизай...

— Боже, Боже, Боже... — изхриптя Емелян. — Не може да не е треснало някъде... Вие тукашни ли сте? — попита той великаните.

— Не, от Глиново... Глиновци сме. Работим на господарите Платерови.

— Вършеете ли?

— Както се случи. Засега още прибираме пшеницата. Ама какви светкавици, какво чудо! Отдавна не е имало такава буря...

Егорушка влезе в къщата. Посрещна го съсухрена гърбава бабичка с остра брада. Държеше в ръце лоена свещ, примижаваше и провлечено въздишаше.

— Такава буря изпрати Господ! — бърбеше тя. — А нашите нощуват в степта, ще се напатят, горките! Събличай се, мило, събличай се...

Като трепереше от студ и гнусливо се свиваше, Егорушка смъкна прогизналото си палто, после широко разтвори ръце и крака и дълго не помръдна. И най-малкото движение предизвикваше у него неприятното усещане за мокрота и студ. Ръкавите и гърбът на ризата му бяха мокри, панталоните бяха залепнали за краката му, от главата му се стичаше вода...

— Какво си се разкراчил, момче? — каза бабичката. — Ела да седнеш!

Егорушка се приближи с широки крачки до масата и седна на пейката до нечия глава. Главата се раздвижи, пусна струя въздух през носа, подъвка и се успокои. От главата на долу по пейката се разполагаше някаква грамада, покрита с овчи кожух. Беше спяща жена.

Бабичката излезе с въздишка и скоро се върна с пъпеш и диня.

— Хапни, мило! Нямам с какво друго да те нагостя... — каза тя, като се прозина, после порови и в масата и извади дълъг остър нож, досущ като ония, с които разбойниците колят търговци по ханищата. — Хапни, мило!

Треперейки като в треска, Егорушка изяде резен пъпеш с черен хляб, после резен диня и от това му стана още по-студено.

— Нашите нощуват в степта... — въздишаше бабичката, докато той ядеше. — Напасть божия... Не беше лошо да запаля свещица пред

иконата, ама не знам де я е дянала Степанида. Хапни, мило, хапни...

Бабичката се прозина и извила назад дясната си ръка, се почеса по лявото рамо.

— Трябва да е към два часа — рече тя. — Скоро ще се става. А нашите нощуват в степта... Сигур всички са се изпонамокрили...

— Бабо — каза Егорушка, — искам да спя.

— Лягай, мило, лягай... — въздъхна бабичката, като се прозяваше. — Господи Исусе Христе! Хем спя, хем чувам, че някой чука. Събудих се, гледам Бог пратил буря... Трябваше да запаля свещица, ама не намерих.

Като разговаряше сама със себе си, тя смъкна от пейката някакви парцали, навярно постелята си, свали от гвоздеа край печката два кожуха и започна да постила за Егорушка.

— Пък бурята не стихва — мърмореше тя. — Може да се запали нещо за едното чудо. Нашите нощуват в степта... Лягай, мило, спи... Бог да те пази, чедо... Няма да прибирам пъпеша, може, като станеш, да си хапнеш.

Въздишките и прозевките на бабичката, равномерното дишане на спящата жена, здрачът в стаята и шумът на дъжда зад прозореца предразполагаха към сън. На Егорушка му беше неудобно да се съблича пред бабичката. Свали само ботушите, легна и се покри с овчия кожух.

— Легна ли момчето? — чу се след минута шепотът на Пантелей.

— Легна! — шепнешком отвърна бабичката. — Напаст, напаст божия! Гърми ли, гърми и край няма...

— Сега ще премине... — просъска Пантелей и седна. — Поутихна... Момчетата отидоха по къщите, а двамина останаха при конете... Останаха... Няма как... Да не ги откраднат... Ще постоя малко и ще ида да ги сменя... Няма как, ще ги откраднат...

Пантелей и бабичката седяха един до друг до нозете на Егорушка и разговаряха със съскащ шепот, прекъсвайки думите си с въздишки и прозевки. А Егорушка все не можеше да се стопли. Беше покрит с топъл тежък кожух, но цялото му тяло се тресеше, ръцете и краката му се гърчеха, вътрешностите му трепереха... Съблече се под кожуха, ала и това не помогна. Треската ставаше все по-силна и по-силна.

Пантелей отиде да смени момчетата и пак се върна, а Егорушка все още не спеше и трепереше с цялото си тяло. Нещо притискаше главата и гърдите му, потискаше го и той не знаеше какво е то: дали шепотът на старците, или тежката миризма на овча кожа? От динята и пъпеша, които беше ял, усещаше в устата си неприятен метален вкус. На всичко отгоре го хапеха и бълхи.

— Дядо, студено ми е! — каза той и не позна гласа си.

— Спи, чедо, спи! — въздъхна бабичката.

Тит с тънките си крачета се приближи до постелята му и замахна с ръце, после израсна до тавана и се превърна в мелница. Отец Христофор, не такъв, какъвто седеше в кабриолета, а с пълно църковно одеяние и с китка в ръка, обиколи мелницата, поръси я със светена вода и тя престана да маха. Разбирайки, че всичко му се привижда, Егорушка отвори очи.

— Дядо! — повика той. — Дай ми вода!

Никой не се обади. На Егорушка му стана непоносимо задушно и неудобно да лежи. Стана, облече се и излезе от къщата. Беше съмнало. Небето беше облачно, но вече не валеше. Като трепереше и се загръщаше в мокротото си палто, мина през калния двор, вслуша се в тишината; пред очите му се изпречи оборче с тръстикова, наполовина отворена вратичка. Надникна вътре, влезе и седна на тезека в тъмния ъгъл.

В натежалата му глава мислите се объркваха, в устата му беше сухо и му се гадеше от металния вкус. Погледна шапката си, поправи пауновото перо и си спомни как беше ходил с майка си да купуват тази шапка. Пъхна ръка в джоба си и измъкна от там бучка кафяв лепкав маджун. Как бе попаднал в джоба му? Помисли, помириса го: мирише на мед. Аха, това е еврейската курабия. Как се е размекнала, горката!

Егорушка огледа палтото си. То беше сиво, с големи костени копчета, ушито като редингот. Като нова и скъпа вещ къщи то висеше не в антрето, а в спалнята, до мамините рокли; позволяваха му да го облича само в празник. Погледа го и му дожаля за него, спомни си, че те и двамата с палтото са захвърлени на произвола на съдбата, че вече няма да се върнат у дома, и така зариде, че едва не падна от тезека.

Голямо бяло куче, измокрено от дъжда, с парцали вълна по муцуната, подобни на хартийки за навиване на коса, влезе в обора и любопитно се вторачи в Егорушка. Очевидно си мислеше: да залае ли

или не? Като реши, че не е необходимо да лае, предпазливо се приближи до него, изяде маджуна и излезе.

— Хората на Варламов! — извика някой на улицата.

Като се наплака, Егорушка излезе от обора и заобикаляйки една локва, се помъкна към улицата. Тъкмо пред портите на пътя бяха спрели каруците. Мокрите каруцари с мръсни крака, уморени и сънени, като есенни мухи обикаляха наоколо или седяха по тковете. Погледа ги и си помисли: „Колко скучно и неприятно е да си селянин!“ Приблужи се до Пантелей и седна до него на ока.

— Дядо, студено ми е! — каза той, като трепереше и пъхаше ръцете си в ръкавите.

— Нищо, скоро ще пристигнем — прозина се Пантелей. — Няма нищо, ще се стоплиш.

Керванът тръгна рано, защото не беше горещо. Егорушка лежеше върху един денк и трепереше от студ, макар че слънцето се показва на небето и изсуши дрехите му, денка и земята. Едва затвори очи, и пак видя Тит и мелницата. Чувствайки, че му прилошава и цялото му тяло се сковава, той се силеше да прогони тези образи, но едва изчезнали, върху него с рев се нахвърляше пакостникът Димов с почервенели очи и вдигнати юмруци или се чуваше жалбата му: „Мъка ми е!“ Минаваше яхналият казашко жребче Варламов, пристъпваше със своята усмивка и с голямата дропла щастливият Константин. И колко неприятни, непоносими и отегчителни бяха всичките тия хора!

Веднъж — беше надвечер — той вдигна глава, за да поиска вода. Керванът стоеше на голям мост, прехвърлен през широка река. Долу над реката тъмнееше дим, а през него се виждаше параход, който влачеше на буксир един шлеп. Отвъд реката пъстрееше грамадна планина, осеяна с къщи и черкви; в подножието ѝ край товарните вагони се движеше локомотив...

Дотогава Егорушка не беше виждал нито параходи, нито локомотиви, нито широки реки. Сега като ги зърна, той не се изплаши, не се учуди; на лицето му не се изписа дори нищо подобно на любопитство. Само почувства, че му се гади, и побърза да се навали с гърди върху края на денка. Започна да повръща. Пантелей, който видя това, изохка и поклати глава.

— Разболя се нашето момче! — рече той. — Трябва да си е простудило корема... момчето... В чужд край... Лоша работа!

ГЛАВА 8

Керванът спря недалеч от пристанището край голям търговски хан. Като слизаше от каруцата, Егорушка чу нечий много познат глас. Някой му помагаше да слезе и казваше:

— А ние пристигнахме още снощи... Цял ден ви чакаме. Искахме вчера да ви настигнем, ама не ни уйдисваше, тръгнахме по друг път. Бре, че си си изпомачкал палтенцето! Вуйчо ти ще има да ти се кара!

Егорушка се вгледа в мраморното лице на говорещия и си спомни, че това е Дениска.

— Вуйчо ти и отец Христофор сега са в стаята — продължи Дениска, — пият чай. Да вървим!

И той поведе Егорушка към голяма двуетажна постройка, тъмна и мрачна, подобна на Н-ското старопиталище. Като минаха пруста, тъмната стълба и дългия тесен коридор, Егорушка и Дениска влязоха в малка стаичка, в която действително седяха до масата и пиеха чай Иван Иванич и отец Христофор. При вида на момчето върху лицата на двамата старци се изписаха учудване и радост.

— Ааа, Егор Никола-аич — пропя отец Христофор. — Господин Ломоносов!

— А, господа дворяни! — рече Кузмичов. — Заповядайте.

Егорушка свали палтото, целуна ръка на вуйчо си и на отец Христофор и седна до масата.

— Е, как стигна, рует bone^[1]? — обсипа го с въпроси отец Христофор, като му наливаше чай и по навик лъчезарно се усмихваше. — Май ти омръзна, а? Да не дава Господ да пътуваш с керван или с волове! Пътуваш, пътуваш, прости ме, Боже, погледнеш напред, а степта все тъй обширна, каквато си е била — краят ѝ не се вижда! Не пътуване, а истинско наказание. Защо не си пиеш чая? Пий! А ние тука без теб, докато ти се влачеше с кервана, свършихме всички работи от добре по-добре. Слава Богу! Продадохме вълната на Черепакхин, и то така, както да даде Бог всекиму... На сметка.

Още като зърна близките си, Егорушка изпита непреодолима необходимост да се оплаче. Той не слушаше отец Христофор и си блъскаше главата откъде да започне и от какво всъщност да се оплаче. Но гласът на отец Христофор, който му се струваше рязък и неприятен, му пречеше да се съсредоточи и объркваше мислите му. Без да поседи и пет минути, той стана от масата, тръгна към дивана и легна.

— Виж ти! — учуди се отец Христофор. — Ами чаят?

Като мислеше от какво да се оплаче, Егорушка долепи чело до гърба на дивана и изведнъж заплака.

— Виж ти! — повтори отец Христофор, надигна се и тръгна към дивана. — Георгий, какво ти е? Защо плачеш?

— Аз... аз съм болен! — проговори Егорушка.

— Болен ли? — смути се отец Христофор. — Това вече не е хубаво, братко... Бива ли на път да се разболява човек? Ах, ах, бива ли тъй, братко... а?

Той допря ръка до главата на Егорушка, пипна бузата му и каза:

— Да, главата ти гори... Сигурно си се простудил или си ял нещо... Уповавай се на Бога.

— Да му дадем хинин... — каза смутено Иван Иванич.

— Не, добре ще е да хапне нещо топличко... Георгий, искаш ли супичка? А?

— Не... не искам... — отвърна Егорушка.

— Ама да не те тресе?

— По-рано ме тресеше, а сега... сега имам температура. Всичко ме боли...

Иван Иванич пристъпи до дивана, пипна главата на Егорушка, смутено изохка и се върна до масата.

— Виж какво, я се събличай и лягай да спиш — каза отец Христофор, — трябва да се напиш.

Той помогна на Егорушка да се съблече, даде му възглавница и го покри с одеяло, метна върху одеялото палтото на Иван Иванич, после се отдалечи на пръсти и седна до масата. Егорушка затвори очи и начаса взе да му се струва, че не е в стаята, а до огъня на големия път; Емелян махна с ръка, а Димов със зачервени очи лежеше по корем и насмешливо гледаше Егорушка.

— Бийте го! Бийте го! — извика Егорушка.

— Бълнува... — проговори полугласно отец Христофор.

— Ядове! — въздъхна Иван Иванич.

— Ще трябва да го разтрием със зехтин и оцет. Ако е рекъл Бог, до утре ще се оправи.

За да се отърве от неприятните видения, Егорушка отвори очи и се загледа в огъня. Отец Христофор и Иван Иванич вече бяха изпили чая си и шепнешком говореха за нещо. Първият щастливо се усмихваше и очевидно не му излизаше от ума колко на сметка е продал вълната: веселяха го не толкова парите, колкото мисълта, че като пристигне вкъщи, ще събере цялото си голямо семейство, лукаво ще намигне и ще се разсмее; изпърво ще излъже всички и ще им каже, че е продал вълната на загуба, после ще подаде на зет си Михайло дебелия портфейл и ще каже: „На, вземи! Ето как трябва да се вършат тия работи!“ А Кузмичов не изглеждаше доволен. Лицето му както преди изразяваше делова сухост и загриженост.

— Де да съм знаел, че Черепяхин ще даде такава цена — говореше той полугласно, — тогаз нямаше да продам у дома на Макаров ония триста пуда! Тю, да му се не види! Но кой да знае, че тука са вдигнали цената?

Един човек с бяла риза прибра самовара и запали кандило в къта пред иконата. Отец Христофор му пошепна нещо на ухото; онзи направи тайнствена физиономия като заговорник — разбирам значи, — излезе и като се върна след малко, сложи под дивана гърне. Иван Иванич си постла на пода, прозина се няколко пъти, лениво се помоли и легна.

— Мисля утре да ида на черква... — рече Христофор. — Имам един познат свещеник. Добре ще е да се обадя на владиката след литургията, ама разправят, че бил болен.

Той се прозина и угаси лампата. Сега светеше само кандилото.

— Разправят, че не приемал — продължи отец Христофор, като се събличаше. — Тъй и ще си замина, без да го видя.

Свали кафтана и Егорушка видя пред себе си Робинзон Крузо. Той разбърка нещо в една паничка, приближи се до него и зашепна:

— Ломоносов, спиш ли? Я стани! Ще те поразтрия със зехтин и оцет. Помага, ти само се уповавай на Бога.

Егорушка бързо се изправи и седна. Отец Христофор му свали нощницата и като се свиваше и дишаше на пресекулки, сякаш и него го

беше гъдел, започна да му разтрива гърдите.

— Во имя отца и сына и святого духа... — шепнеше той. — Легни по корем!... Ха така. Утре ще си здрав, само занаят не съгрешавай... Париш като огън! Май сте били на път по време на бурята?

— Бяхме.

— Че как няма да се разболееш! Во имя отца и сына и святого духа... Как няма да се разболееш!

Като го разтри, отец Христофор му облече нощницата, зави го, прекръсти го и се отдалечи. После Егорушка го видя как се молеше Богу. Навярно старецът знаеше наизуст твърде много молитви, защото дълго стоя и шепна пред иконата. Като се помоли, той прекръсти прозорците, вратата, Егорушка, Иван Иванич, легна без възглавница на диванчето и се покри с кафтана си. Часовникът в коридора удари десет. Егорушка си спомни колко много време още остава до сутринта, тъжно долепи чело до облегалката на дивана и вече не се мъчеше да се отърве от мъгливите потискащи видения. Но утрото настъпи много по-рано, отколкото си мислеше.

Струваше му се, че не е лежал дълго време, долепил чело до облегалката на дивана, но когато отвори очи, от двата прозореца на стаичката вече се спущаха към пода полегати слънчеви лъчи. Отец Христофор и Иван Иванич ги нямаше. В стаичката беше разтребено, светло, уютно и миришеше на отец Христофор, от когото винаги лъхаше на кипарис и на сухи метличини (вкъщи той правеше от тях ръсила и украшения за иконостаса и затуй цял миришеше на метличини). Егорушка погледна възглавницата, полегатите лъчи, ботушите си, които сега бяха изчистени и стояха чинно до дивана, и се засмя. Изглеждаше му странно, че не е върху денк, че наоколо всичко е сухо и по тавана няма мълния и гръмотевици.

Скочи от дивана и започна да се облича. Чувстваше се прекрасно; от вчерашната болест бе останала само малка слабост в краката и врата. Значи зехтинът и оцетът бяха помогнали. Спомни си парахода, локомотива и широката река, които бе зърнал вчера, и сега бързаше по-скоро да се облече, за да изтича до пристанището и да ги види. Когато вече измит обличаше алената си риза, ключалката изведнъж щракна и на прага се показа отец Христофор със своя цилиндър, с тояжка и кафяво копринено расо върху ленения кафтан.

Засиял в усмивка (старците, които току-що са се върнали от черква, винаги излъчват сияние), той сложи на масата просфора и някакъв пакет, помоли се и рече:

— Бог е милостив! Е, как си?

— Сега съм добре — отвърна Егорушка и му целуна ръка.

— Слава Богу... Пък аз идвам от литургия. Ходих да се видя с един познат свещеник. Канеше ме у дома си да пия чай, ама не отидох. Не обичам да ходя по гости рано сутрин. Кой както знае!

Той свали расото, поглади се по гърдите и без да бърза, разгърна пакета. Егорушка видя ламаринена кутийка с хайвер на зърна, парче сушена риба и франзела.

— Минах покрай рибарницата и купих това — рече отец Христофор. — В делничен ден не бива да си позволява човек такъв разкош, ама си помислих, че вкъщи има болен, та май е извинително. А хайверът е хубав, от есетра...

Прислужникът с бялата риза донесе самовар и поднос със съдове.

— Хапни — рече отец Христофор, като намаза хайвер върху филия хляб и го подаде на Егорушка. — Сега хапвай и се разхождай, пък ще дойде време и да се учиш. Гледай да се учиш прилежно, че да излезе човек от теб. Каквото трябва да се учи наизуст, учи го наизуст, а дето трябва да се разкаже вътрешният смисъл със свои думи, без да се засяга външният, там със свои думи. И се старай да научиш всички науки. Някой знае отлично математиката, пък за Пьотър Могила^[2] не е чувал, а друг знае за Пьотър Могила, ама не може дума да обели за луната. Ти недей така, старай се да разбереш всичко! Изучи латинския, френския, немския... географията, то се знае, историята, богословието, философията, математиката... А когато изучиш всичко, полекичка, с молитва и усърдие, тогава постъпи на служба. Когато знаеш всичко, на всяко поприще ще ти е лесно. Ти само се учи и благодат събирай, а Бог ще ти посочи какъв да станеш. Доктор ли, съдия ли, инженер ли...

Отец Христофор намаза върху един залък малко хайвер, сложи го в устата си и рече:

— Апостол Павел казва: „На учения неестествени и ялови не се посвещавайте.“ Разбира се, ако е за черни магии, пустословие или да викаш духове от оня свят като Саул, или да учиш такива науки, че от тях да няма полза нито за теб, нито за хората, по-добре да не учиш.

Трябва да възприемаш само онуй, що е от Бога благословено. Съобразявай се... Светите апостоли са говорили на всички езици — и ти учи езици; Василий Велики е учил математика и философия — и ти учи, свети Нестор е писал история — и ти учи и пиши история. Съобразявай се със светиите...

Отец Христофор си пийна от чашката, изтри мустаците си и поклати глава.

— Хубаво! — рече той. — Аз съм обучен постарому, вече много съм забравил, ама пак не живея като другите. И сравнение не може да става. Например някъде в отбрано общество, на обяд ли, на събрание ли, ще кажеш нещо на латински или от историята или философията, а на хората им е приятно, пък и на мен самия ми е приятно. Или пък когато идва окръжният съд и трябва да заклеваш; всички други свещеници се стесняват, а аз със съдиите, с прокурорите и адвокатите съм на равна нога: ще поговоря учено с тях, ще си пийна чаец, ще се посмея, ще поразпитам за каквото не знам... И на тях им е приятно. Тъй е то, братко... Учението е светлина, а невежеството — тъма. Учи! То се знае, трудно е: на днешните времена учението е скъпо... Майка ти е вдовица, с една пенсия живее, ама...

Отец Христофор изплашено погледна към вратата и продължи шепнешком:

— Иван Иванич ще помага. Той няма да те остави. Няма свои деца, на теб ще помогне. Не се тревожи.

Той направи сериозна физиономия и зашепна още по-тихо:

— Само внимавай, Георгий, Господ да те пази, не забравяй майка си и Иван Иванич. Божията заповед повелява майката да се почита, а Иван Иванич ти е благодетел и вместо баща. Ако станеш учен човек и, не дай Боже, почнеш да се отегчаваш и да отритваш хората, задето са по-прости от теб, тогаз тежкт ти, тежкт ти!

Отец Христофор вдигна ръка нагоре и повтори с тънък гласец:

— Тежкт ти! Тежкт ти!

Той се разбъбри и както се казва, беше в стихията си; не би свършил до обед, но вратата се отвори и влезе Иван Иванич. Вуйчото поздравя бързешком, седна до масата и припряно загълта чая си.

— Е, свърших всичко! — каза той. — Днес можехме да си тръгнем за дома, ама имам още една грижа с Егор. Трябва да го настаним. Сестра ми казваше, че някъде тука живеела една нейна

приятелка, Настася Петровна, та може би тя ще го вземе при себе си на квартира.

Той се порови в портфейла си, извади от там измачкано писмо и прочете:

— „Малая Нижняя улица, до Настася Петровна Тоскунова в собствената ѝ къща.“ Трябва сега да идем да я потърсим. Аман!

Скоро след чая Иван Иванович и Егорушка вече излизаха от хана.

— Аман! — мърмореше вуйчо му. — Лепнал си се за мен като репей, да ти бера грижата. Искат да са учени и благородни, пък аз да си троша главата...

Когато минаваха през двора, каруците и каруцарите вече ги нямаше, всички те още рано сутринта бяха заминали за пристанището. В далечния ъгъл на двора тъмнееше вече познатият кабриолет; до него стояха дорестите коне и ядяха овес.

„Сбогом, кабриолет!“ — помисли си Егорушка.

Отначало трябваше дълго да се изкачват до един булевард, после да минат през голям пазар; тук Иван Иванович попита един стражар къде е улица „Малая Нижняя“.

— Аха! — подсмихна се стражарят. — Тя е далеч, натам към мерата!

Срещаха по пътя си файтони, но такава слабост, като пътуване с файтон, вуйчо му си позволяваше само в изключителни случаи и на големи празници. Двамата с Егорушка дълго вървяха по павирани улици, после по улици, дето имаше само тротоари, а паваж нямаше, и в края на краищата попаднаха на улици, дето нямаше нито паваж, нито тротоари. Когато краката и езикът ги доведоха до Малая Нижняя, и двамата бяха червени и свалили шапки, триеха потта си.

— Кажете ни, ако обичате — обърна се Иван Иванович към едно старче, седнало на пейка пред една порта, — къде е тук къщата на Настася Петровна Тоскунова?

— Тук няма Тоскунова — отвърна старецът, като помисли малко. — Да не е Тимошенко?

— Не, Тоскунова...

Иван Иванович вдигна рамене и се помъкна по-нататък.

— Ама не търсете! — извика подире му старецът. — Като ви казвам, че няма, значи няма!

— Я чуй, лелко — обърна се Иван Иванич към една бабичка, която продаваше на сергия до ъгъла слънчогледови семки и круши, — къде е къщата на Настася Петровна Тоскунова?

Бабичката го погледна учудено и се засмя.

— Мигар Настася Петровна сега живее в къщата си? — попита тя. — Господи, има осем години, откак омъжи дъщеря си и приписа къщата на зет си! Там сега живее зет й.

А очите й казваха: „Как тъй не знаете такава дреболия, глупаци!“

— А къде живее сега? — попита Иван Иванич.

— Господи! — учуди се бабичката и плесна с ръце. — Тя отдавна живее под наем! Вече осем години как е приписала къщата на зет си. Какво говорите!

Тя навярно очакваше, че Иван Иванич също ще се учуди и ще възкликне: „Ама не може да бъде!!!“, но той много спокойно я попита:

— Ами къде е квартирата й?

Търговката запретна ръкави и като сочеше с голата си ръка, закрепця с пронизителен тънък гласец:

— Вървете все направо, направо, направо... Като минете една червена къщичка, от лявата страна има пресечка. Минете по тая пресечка и гледайте третата порта вдясно...

Иван Иванич и Егорушка стигнаха до червената къщичка, свърнаха наляво в пресечката и се насочиха към третата порта отдясно. От двете страни на тази сива, много стара порта имаше сива дървена ограда с широки пролуки; дясната част на оградата силно се бе наклонила напред и заплашваше да падне, лявата се беше наклонила навътре към двора, портата стоеше права и сякаш още избираше накъде е по-удобно да падне, напред или назад. Иван Иванич отвори пътната вратичка и те с Егорушка видяха голям двор, обрасъл с бурени и репейи. На стотина крачки от портата имаше малка къщичка с червен покрив и зелени капаци на прозорците. Някаква пълна жена със запретнати ръкави стоеше посред двора, сипваше нещо на земята и викаше също тъй пронизително тънко като търговката:

— Пили, пили, пили!...

Зад нея стоеше червеникаво куче с остри уши. Като видя гостите, то затича към пътната вратичка и залая с тенор (всички червеникави кучета лаят с тенор).

— Кого търсите? — извика жената, като закриваше с ръка очи от слънцето.

— Здравейте! — също ѝ извика Иван Иванич, като се бранеше с бастуна от червеникавото куче. — Кажете ни, ако обичате, тука ли живее Настася Петровна Тоскунова?

— Тука! А защо ви е?

Иван Иванич и Егорушка се приближиха до нея. Тя подозрително ги огледа и повтори:

— Защо ви е?

— Но може би вие самата сте Настася Петровна?

— Е, аз съм!

— Много ми е приятно... Виждате ли, поздравява ви вашата стара приятелка Олга Ивановна Князьова. Това е синчето ѝ. А аз, може да си спомняте, съм родният ѝ брат Иван Иванич... Вие нали сте от Н... Там сте се родили и сте се омъжили...

Настъпи мълчание. Пълната жена се вторачи безсмислено в Иван Иванич, сякаш не вярваше или не разбираше, после цялата пламна и плесна с ръце; от престилката ѝ се посипа овес, от очите ѝ бликнаха сълзи.

— Олга Ивановна! — изписка тя, като тежко дишаше от възмущение. — Миличка моя! Ах, Боже мой, какво съм се втрецила като глупачка! Хубавото ми ангелче...

Тя прегърна Егорушка, намокри лицето му със сълзи и съвсем се разплака.

— Господи! — каза тя, като кършеше ръце. — Олечкиното синче! Каква радост! Досуц като майка си е! Одрал ѝ е кожата! Но защо стоите на двора? Заповядайте вътре!

Като плачеше, задъхваше се и говореше вървешком, тя забърза към къщата; гостите се помъкнаха след нея.

— Не съм разтребила — казваше тя, въвеждайки ги в малък задушен салон, пълен с икони и саксии с цветя. — Ах, Света Богородичке! Василиса, иди да отвориш капаците! Ангелче мое! Хубост моя ненагледна! Пък аз и не знаех, че Олечка има такова синче!

Когато тя се успокои и свикна с гостите, Иван Иванич я покани да поговорят насаме. Егорушка отиде в другата стаичка; тук имаше шевна машина, на прозореца висеше клетка със скорец и имаше също тъй много икони и цветя като в салона. До машината стоеше

неподвижно някакво момиченце, загоряло, с пухкави като на Тит бузи и с чистичка басмена рокличка. То, без да мига, гледаше Егорушка и очевидно много се притесняваше. Егорушка го погледна, помълча и попита:

— Как се казваш?

Момиченцето помръдна устни, направи плачлива физиономия и тихо отвърна:

— Атка...

Това значеше: Катка.

— Той ще живее при вас — шепнеше в салона Иван Иванич, — ако имате добрината да го вземете, а ние ще ви плащаме по десет рубли на месец. Момчето не е разглежено, тихо е.

— И аз не зная какво да ви кажа, Иван Иванич! — плачливо въздишаше Настася Петровна. — Десет рубли са добри пари, ама си е страшно да вземеш чуждо дете! Ако се разболеет или нещо...

Когато отново повикаха Егорушка в салона, Иван Иванич вече стоеше с шапка в ръка и се сбогуваше.

— Какво пък? Значи нека сега остане у вас — казваше той. — Сбогом! Остани, Егор — каза той, като се обърна към племенника си. — Мирувай, слушай Настася Петровна... Сбогом! Утре ще дойда пак...

И той си отиде. Настася Петровна още веднъж прегърна Егорушка, нарече го ангелче и разплакана, започна да принася на масата. След три минути Егорушка вече седеше до нея, отговаряше на безкрайните ѝ разпитвания и ядеше блажна топла чорба от зеле.

А вечерта седеше пак до същата маса и облегнал глава на ръката си, слушаше Настася Петровна. Ту смеейки се, ту плачейки, тя му разказваше за младостта на майка му, за женитбата си, за децата си... В печката се обаждаше щурец и едва чуто пращеше фитилът на лампата. Стопанката говореше полугласно и от вълнение току изпуцаше напръстника си, а внучката ѝ Катя лазеше да го търси под масата и всеки път дълго седеше там, навярно разглеждаше краката на Егорушка. А той слушаше, дремеше и разглеждаше набразденото от сълзи лице на старицата, брадавицата ѝ с косъмчета... И му беше тъжно, много тъжно! Сложиха го да спи на сандъка и го предупредиха, че ако поиска да хапне през нощта, сам да излезе в коридорчето и да вземе там от прозореца пилето, покрито с чиния.

На другата сутрин дойдоха да се сбогуват Иван Иванич и отец Христофор. Настася Петровна се зарадва и понечи да сложи самовара, но Иван Иванич, който много бързаше, махна с ръка и каза:

— Нямаме време за чай! След малко си отиваме.

На прощаване всички седнаха и помълчаха минута. Настася Петровна дълбоко въздъхна и с разплакани очи погледна към иконите.

— Е — подзе Иван Иванич, като ставаше, — значи ти оставаш...

Деловата сухост изведнъж изчезна от лицето му, той се поизчерви, тъжно се усмихна и каза:

— Гледай да се учиш... Не забравяй майка си и слушай Настася Петровна... Ако се учиш добре, Егор, няма да те оставя.

Той измъкна от джоба си портфейл, обърна се гърбом към момчето, дълго рови из дребните монети и като намери десет копейки, му ги подаде. Отец Христофор въздъхна и без да бърза, го благослови.

— Во имя отца и сина и святаго духа... Учи се — каза той. — Труди се, братко... Ако умра, поменувай ме. Ето, вземи и от мен десет копейки...

Егорушка му целуна ръка и заплака. Нещо в душата му му прошепна, че вече никога няма да види този старец.

— Аз, Настася Петровна, вече подадох молба в гимназията — обади се Иван Иванич с такъв глас, сякаш в салона имаше покойник. — На седми август ще го заведете на изпит... Е, сбогом! Останете със здраве. Сбогом, Егор!

— Поне да бяхте си пийнали чаец! — простена Настася Петровна.

Сълзи премрежваха очите на Егорушка и той не видя как излязоха вуйчо му и отец Христофор. Спусна се към прозореца, но на двора вече ги нямаше и от портата с израз на изпълнен дълг се връщаше току-що пролаялото червеникаво куче. Егорушка, без сам да знае защо, скочи от мястото си и изхвъркна от стаята. Когато изтича зад портата, Иван Иванич и отец Христофор, махайки — първият с бастун с кукичка, вторият с тояжка, вече завиваха зад ъгъла. Егорушка почувства, че с тези хора завинаги изчезва като дим всичко онова, което бе преживял досега; отпусна се в изнемога на пейката и с горчиви сълзи приветства новия непознат живот, който сега започваше за него.

Какъв ли щеше да бъде този живот?

[1] Мило момче (лат.). ↑

[2] Пьотър Могила (1596–1647) — киевски митрополит, основател на Киево-Могилянската академия. ↑

ТРИ ГОДИНИ

ГЛАВА 1

Беше още светло, но тук-там в къщите вече светеха лампи и в края на улицата, иззад казармите, започна да се издига бледа луна. Лаптев седеше на пейката и чакаше да свърши вечернята в църквата „Св. Петър и Павел“. Той се надяваше, че Юлия Сергеевна ще мине край него на връщане от вечернята, и тогава той ще я заговори и може би ще прекара с нея цялата вечер.

Седеше вече час и половина и въображението му рисуваше московския апартамент, московските приятели, лакея Петър, бюрото; с почуда гледаше тъмните неподвижни дървета и му се струваше странно, че не живее на вилата в Соколники, а в провинциално градче, в къща, край която сутрин и вечер минава голямо стадо, вдига страшни облаци прах и свирят на рог. Спомняше си дългите московски разговори, в които не толкова отдавна участваше и той — разговори за това, че без любов може да се живее, че страстната любов е психоза, че в края на краищата няма никаква любов, а има само физическо привличане на половете, и други подобни; спомняше си и мислеше с тъга, че ако сега го попитаха какво е любов, нямаше да може да отговори.

Вечернята свърши, появиха се хора. Лаптев се взираше с напрежение в тъмните фигури. Архиепископът вече замина в каретата си, престанаха да звънят и на камбанарията една след друга угаснаха червените и зелените светлини — илюминация по случай храмовия празник, — а хората все се точеха, разговаряйки, спираха под прозорците. Ето най-после Лаптев чу познат глас, сърцето му заби силно и се изпълни с отчаяние, защото Юлия Сергеевна не беше сама, а с някакви две дами.

— Това е ужасно, ужасно! — ревниво шепнеше той. — Това е ужасно!

На ъгъла, при завоя в пресечката, тя се спря, за да се сбогува с дамите, и в това време видя Лаптев.

— Запътил съм се към вас — каза той, — да поговоря с баща ви. Вкъщи ли е?

— Вероятно — отговори тя. — Още му е рано за клуба.

Уличката беше цялата в градини и край оградата растяха липи, които сега, на луната, хвърляха широка сянка, оградите и вратите от едната страна бяха потънали в мрак; от там се чуваха женски шепот и приглушен смях и някой тихо-тихо свиреше на балалайка. Миришеше на липа и сено. Шепотът на невидимите и този мирис възбуждаха Лаптев. Изведнъж страстно му се прииска да прегърне спътницата си, да обсипе с целувки лицето ѝ, ръцете, раменете, да зариде, да падне в краката ѝ, да ѝ разкаже колко дълго я е очаквал. От нея се носеше лек, едва доловим аромат на тамян и това му напомняше за времето, когато той също вярваше в Бога, ходеше на вечерня и страстно мечтаеше за чиста, поетична любов. Възможното щастие, за което мечтаеше преди, сега му изглеждаше безвъзвратно загубено, защото тази девойка не го обичаше.

Тя заговори със съпричастие за здравето на сестра му Нина Фьодоровна. Преди два месеца я оперираха от рак и сега всички очакваха възобновяване на болестта.

— Бях при нея сутринта — каза Юлия Сергеевна — и ми се стори, че през последната седмица тя е не толкова отслабнала, колкото посърнала.

— Да, да — съгласи се Лаптев. — Рецидив няма, но забелязвам, че от ден на ден става все по-слаба и се топи пред очите ми. Не разбирам какво става с нея.

— Господи, а каква беше здрава, пълна, червенобуза! — проговори Юлия Сергеевна след едноминутно мълчание. — Тук всички я наричаха „синигерката“. Как волно се смееше! На празниците се обличаше като обикновена селянка и много ѝ отиваше.

Докторът Сергей Борисович си беше вкъщи: пълен, червендалест, в дълъг до под коленете сюртук и както изглеждаше, късокрак, той кръстосваше кабинета си от ъгъл до ъгъл с ръце в джобовете и си тананикаше полугласно: „Ру-ру-ру-ру!“ Побелелите му бакенбарди бяха разрошени, главата — несресана, сякаш току-що беше станал от постелята. И кабинетът му с възглавници по диваните, с купчини стари хартии по ъглите и с болния мръсен пудел под масата

оставяше същото впечатление за немара и запуснатост, каквото и той самият.

— М'сю Лаптев желае да те види — каза дъщеря му, като влизаше в кабинета.

— Ру-ру-ру-ру! — запя по-силно той, свърна към гостната, подаде ръка на Лаптев и попита: — С какво ще ме зарадвате?

В гостната беше тъмно. Лаптев, без да сяда и с шапка в ръце, започна да се извинява за безпокойството; попита какво да се направи, че сестра му да спи през нощта, и защо така страшно слабее, като се смущаваше от мисълта, че днес май вече беше задавал същите въпроси по време на сутрешната си визита.

— Какво ще кажете, дали да не поканим от Москва специалист по вътрешни болести? Как мислите?

Докторът въздъхна, повдигна рамене и направи неопределен жест с двете ръце. Очевидно се обиди. Беше прекомерно обидчив, мнителен лекар, на когото винаги му се струваше, че не му вярват, не го признават и не го уважават достатъчно, че хората го експлоатират, а приятелите се отнасят недоброжелателно към него. Все се глумеше над себе си и казваше, че глупаци като него са създадени да ги яздят.

Юлия Сергеевна запали лампата. В църквата тя се бе уморила и това си личеше по бледното ѝ посърнало лице, по вялата ѝ походка. Искаше ѝ се да си почине. Седна на дивана, постави ръце на коленете си и се замисли. Лаптев знаеше, че не е красавец, и сега му се струваше, че дори физически усеща тази своя неугледност. Беше нисък, кльощав, с руменина на бузите, а и косите му бяха силно оредели, така че главата му мръзнеше. В израза му нямаше изяцната простота, която прави симпатични дори грубите грозни лица; в женска компания беше несръчен, излишно бърбив, маниерен. И сега почти се презираше за това. За да не скучае Юлия Сергеевна в компанията му, трябваше да говори. Но за какво? Пак ли за болестта на сестра си? И заговори за медицината онова, което обикновено се говореше за нея, похвали хигиената и каза, че отдавна му се ще да отвори нощен приют в Москва и че дори вече има бюджет. Според плана му работникът, който вечер идва в приюта, за пет-шест копейки трябва да получи порция гореща супа с хляб, топло сухо легло с одеяло и място за сушене на дрехите и обувките.

В негово присъствие Юлия Сергеевна обикновено мълчеше и по странен начин, може би с усета на влюбения, той отгатваше нейните мисли и намерения. И сега съобрази, че щом след църквата тя не се прибра да се преоблече в стаята си и да пие чай, значи тази вечер щеше да ходи още някъде на гости.

— Аз не бързам с приюта — продължаваше той вече с раздражение и досада, като се обърна към доктора, който го гледаше някак погаснало и недоумяващо, без да разбира защо му трябваше да повежда разговор за медицината и хигиената. — И сигурно няма да се възползвам скоро от нашия бюджет. Боя се приютът да не попадне в ръцете на московските лицемерни набожници и дворянки филантропки, които затриват всяко начинание.

Юлия Сергеевна се изправи и протегна ръка към Лаптев.

— Извинете — каза тя, — трябва да тръгвам. — Поздравете сестра си, моля ви се.

— Ру-ру-ру-ру! — запя докторът. — Ру-ру-ру-ру!

Юлия Сергеевна излезе и след малко Лаптев се сбoguва с доктора и си тръгна. Когато човек е неудовлетворен и се чувства нещастен, колко пошли му изглеждат липите, сенките, облаците и прочие природни красоти, самодоволни и равнодушни! Луната вече се беше издигнала високо и под нея бързо се носеха облаци. „Каква наивна, провинциална луна, какви немощни, жалки облаци!“ — мислеше си Лаптев. Срамуваше се, че току-що беше говорил за медицина и за нощен приют, ужасяваше се, че утре пак няма да му достигне мъжество и отново ще се опитва да я види и да говори с нея и още веднъж ще се убеди, че ѝ е чужд. Вдругиден — пак същото. Защо? Кога и как ще свърши всичко това?

Вкъщи влезе при сестра си. Нина Фьодоровна беше още здрава на вид и изглеждаше добре сложена силна жена, но с рязката бледност приличаше на мъртвец, особено когато лежеше по гръб със затворени очи както сега; до нея седеше по-голямата ѝ дъщеря — Саша, около десетгодишна, и ѝ четеше нещо от христоматията си.

— Альоша дойде — продума болната тихо, като на себе си.

Между Саша и вуйчо ѝ отдавна се беше наложило мълчаливо споразумение: те се сменяха един друг. Сега Саша затвори христоматията си и тихо излезе от стаята, без да продума. Лаптев взе

от скрина историческия роман и като намери нужната страница, седна и зачете на глас.

Нина Фьодоровна беше родена в Москва. Детството и юношеството ѝ, както и на двамата ѝ братя, бяха преминали на улица „Пятницкая“ в семейството на търговци. Детството ѝ беше дълго и скучно; баща ѝ се отнасяше сурово с нея и дори три пъти я би с пръчки, а майката боледува дълго от нещо и умря; прислугата беше мръсна, груба, лицемерна; в къщата често идваха попове и монаси, също груби и лицемерни; те ядяха и пиеха и нескопосано се подмазваха на баща ѝ, когото не обичаха. Момчетата имаха късмет да постъпят в гимназията, а Нина така си и остана неука, цял живот пишеше нечетливо и четеше само исторически романи. Преди седемнадесет години, когато беше на двадесет и две години, на вила в Химки се запозна със сегашния си съпруг помещчика Панауров, влюби се в него и се омъжи тайно въпреки волята на баща си. За баща ѝ красивият, леко нагъл Панауров, който палеше цигарата си от кандилото и си подсвиркваше, беше пълно нищожество. После, когато в писмата си зетят започна да си търси зестрата, старецът написа на дъщеря си, че ѝ изпраща в селото шубите, среброто и разни вещи, останали от майка ѝ, и тридесет и три хиляди в брой, но без родителска благословия; после изпрати още двадесет хиляди. Тези пари и зестрата бяха прахосани, имението — продадено и Панауров се пресели със семейството си в града и постъпи на служба в губернската управа. В града си създаде друго семейство и това предизвикваше ежедневно много одумки, защото незаконното семейство живееше, без да се крие.

Нина Фьодоровна обожаваше мъжа си. И сега, докато слушаше историческия роман, тя си мислеше колко много беше преживяла, колко беше страдала през цялото време и че ако някой се захванеше да опише живота ѝ, би се получило много сърцераздирателно. И тъй като туморът беше в гърдите ѝ, тя беше сигурна, че боледува от любов, от семейния живот и че ревността и сълзите я бяха повалили на легло.

Алексей Фьодорович затвори книгата и каза:

— Край и Богу слава. Утре ще започнем нова.

Нина Фьодоровна се засмя. Тя беше винаги готова да се засмее, но сега Лаптев започна да забелязва, че от болестта като че ли разумът

й се замъгляваше понякога и тя се смееше от най-малката глупост дори и без причина.

— Предобед, докато те нямаше, тук дойде Юлия — каза. — Доколкото разбирам, тя не вярва особено на баща си. Нека, казва, ви лекува татко, но вие все пак напишете скришно на светия старец да се помоли за вас. Появил се е тук някакъв старец. Юлечка си забрави чадъра при мен, изпрати й го утре — продължи тя след кратка пауза. — Не, когато дойде краят, не помагат нито доктори, нито старци.

— Нина, защо не спиш през нощта? — попита Лаптев, за да промени темата.

— Така. Не спя и толкова. Лежа и си мисля.

— За какво си мислиш, мила?

— За децата, за теб..., за живота си. Нали знаеш, Альоша, какво не мина през главата ми. Като започна да си спомням, като си спомня... Господи, Боже мой! — тя се засмя. — Шега ли е, пет пъти съм раждала, три погребях... Било е, болките почват, а моят Григорий Николаич в това време е при другата, няма кого да пратиш при акушерката или при бабата; отидеш в пруста или в кухнята за прислуга, а там евреи, бакали, лихвари — чакат го да се върне у дома. Свят да ти се завие. Не ме обичаше той мене, макар че не го казваше. Сега се примирих, олекна ми на сърцето, а преди, когато бях по-млада, ми беше обидно — обидно, ах, колко обидно, мили! Веднъж — беше още на село — го сварих в градината с една дама и си тръгнах, аз... тръгнах, където ми видят очите, и не зная как се озовах на църковния вход, паднах на колене: „Царице, казвам, небесна!“ А е късно, месечината свети...

Тя се умори, започна да се задъхва; после, като си почина малко, хвана ръката на брат си и продължи със слаб беззвучен глас:

— Какъв си ми добър, Альоша, какъв си ми умен... Какъв добър човек излезе от тебе!

В полунощ Лаптев се сбогува с нея и на излизане взе със себе си чадъра, който бе забравила Юлия Сергеевна. Въпреки късния час слугите — и мъжете, и жените — пиеха чай в трапезарията. Какво безредие! Децата също не спяха и бяха тук, в трапезарията. Говореха тихо, полугласно и не забелязваха, че лампата примигва и скоро ще угасне. Всички тези големи и малки хора бяха обезпокоени от редица неблагоприятни поличби и настроението беше тягостно: счупило се

беше огледалото в антрето, самоварът всеки ден бучеше и като че нарочно бучеше и сега; говореше се, че когато Нина Фьодоровна се обличала, от обувките ѝ изскочила мишка. Страшното значение на всички тези поличби не беше тайна за децата; по-голямото момиченце, Саша, слабичка брюнетка, седеше вкаменено на масата, лицето ѝ беше наплашено и тъжно; а по-малкото — Лида, седемгодишна пълна блондинка, стоеше до сестра си и гледаше настръхнало към огъня.

Лаптев се прибра на долния етаж в стаите с ниски тавани, където неизменно миришеше на здравец и беше душно. Панауров, мъжът на Нина Фьодоровна, седеше в гостната и четеше вестник. Лаптев му кимна и седна насреща. Двамата седяха и мълчаха. Понякога мълчаха цели вечери и това мълчание не ги стесняваше.

Слязоха момиченцата за „лека нощ“. Панауров мълчаливо, без да бърза, няколко пъти прекръсти и двете и им даде да му целунат ръка, те направиха реверанс и се приближиха към Лаптев, който беше длъжен също да ги прекръсти и да им даде ръката си за целувка. Церемонията с целувките и реверансите се повтаряше всяка вечер.

Когато момиченцата излязоха, Панауров остави вестника настрана и каза:

— Скучно е в нашия благословен град! Откровено казано, драги мой — добави той с въздишка, — много се радвам, че най-накрая си намерихте развлечение.

— Накъде биете? — попита Лаптев.

— Одеве ви видях, когато излизахте от къщата на доктор Белавин. Надявам се, че не сте ходили там заради татенцето.

— Разбира се — каза Лаптев и се изчерви.

— Да, разбира се. Между другото такъв дръвник, като това татенце, и със свещ не може да се намери. Не можете да си представите колко нечистоплътно, бездарно и недодялано говедо е той! Там при вас, в столицата, и до ден днешен се интересуват от провинцията само откъм лиричната ѝ страна, така да се каже, откъм пейзажа и Антон Горемика^[1], но, кълна ви се, приятелю мой, никаква лирика няма, а само диващина, подлост, мръсотия и нищо повече. Вземете днешните жреци на науката, днешната, така да се каже, интелигенция. Можете ли да си представите, тук в града има двадесет и осем лекари, всички са натрупали състояния и живеят в собствени къщи, а населението, както и по-рано, се намира в най-безпомощно

положение. Ето, наложи се да се направи на Нина операция, всъщност нахалос, и трябваше да докараме хирург от Москва, от тукашните нито един не се нае. Не можете да си представите. Нищо не знаят, не разбират, не се интересуват. Попитайте ги например какво е ракът? Какво? Защо и как се появява?

И Панауров започна да обяснява какво е това рак. Той беше специалист по всички науки и обясняваше научно всичко, за каквото и да станеше дума. Но обясняваше някак по своему. Имаше си собствена теория за кръвообращението, своя химия, своя астрономия. Говореше меко, убедително и думите „не можете да си представите“ произнасяше с умоляващ глас, примижаваше с очи, въздишаше мъчително и се усмихваше милостиво, като цар, и се виждаше, че е много доволен от себе си и съвсем не мисли, че е вече на петдесет години.

— Нещо ми се прияде — каза Лаптев. — С удоволствие бих хапнал нещичко солено.

— Колко му е? Веднага ще го уредим.

След малко Лаптев и зет му седяха горе в трапезарията и вечеряха. Лаптев изпи чашка водка и премина на вино, Панауров нищо не пи. Той никога не пиеше и не играеше карти и все пак разсипа своето и на жена си състояние и беше потънал в дългове. За да пропилееш толкова много за толкова кратко време, трябва да имаш не пороци, а нещо друго, някакъв особен талант. Панауров обичаше вкусните ястия, обичаше красиво подредената трапеза, музиката по време на ядене, наздравниците, поклоните на лакеите, на които небрежно подхвърляше бакшиш по десет и дори по дващест и пет рубли; участваше винаги във всички подписки и лотарии, изпращаше на познатите именници букети, купуваше чашки, чинийки, копчета за ръкавели, връзки, бастуни, парфюми, цигарета, лули, кученца, папагали, японски вещи, старинни предмети; пижамите му бяха копринени, креватът — от черно дърво, със седеф, халатът — направо от Бухара и т.н., и за всичко това се пръскаха „маса пари“, както се изразяваше самият той.

По време на вечерята все въздишаше и поклащаше глава.

— Да, всичко на този свят си има край — казваше тихо, премрежил тъмните си очи. — Вие ще се влюбите, ще обичате и ще страдате, ще разлюбите, ще ви изневерят, защото няма жена, която не

би изневерила, ще страдате, ще изпаднете в отчаяние и сам ще изневерите. Ще дойде време, когато ще остане само споменът, вие ще разсъждавате хладнокръвно и всичко това ще ви изглежда съвсем глупаво...

А Лаптев, уморен, подпийнал, гледаше красивата му глава, черната му подстригана брада и му се струваше, че разбира защо жените толкова обичаха този разглезен, самоуверен и физически обаятелен човек.

След вечерята Панауров не остана вкъщи, а отиде в другото си жилище. Лаптев излезе да го изпрати. Панауров единствен от целия град носеше цилиндър и сред сивите огради, жалките къщурки с по три прозорчета и избуялата коприва изящната му контешка фигура, цилиндърът и жълтите му ръкавици пораждаха всеки път и странно, и тъжно впечатление.

След като се сбoguваха, Лаптев бавно пое към къщи. Луната светеше ярко, всяка сламчица по земята можеше да се види и на него му се струваше, че лунната светлина гали непокритата му глава, като пух докосва косите му.

— Обичам! — произнесе той гласно и му се прииска да затича, да догони Панауров, да го прегърне, да му прости, да му подари много пари, после да избяга някъде в полето, в гората и да бяга, без да се обръща назад.

Вкъщи върху стола видя чадърчето, забравено от Юлия Сергеевна, грабна го и страстно го целуна. Чадърчето беше копринено, доста употребявано, пристегнато със старо ластиче; дръжката беше от обикновена бяла кост, евтина. Лаптев го отвори и му се стори, че около него дори ухае на щастие. Намести се по-удобно и без да изпуска чадърчето от ръце, започна да пише на един от своите приятели в Москва:

„Мили, скъпи Костя, ето Ви новина: аз отново обичам! Казвам отново, защото преди шест години бях влюбен в една московска актриса, с която не успях дори да се запозная, и през последната година и половина живеех с известната Ви «особа» — немлада и некрасива жена. Ах, скъпи, как никак не ми провървя в любовта! Никога не съм имал успех сред жените и ако казвам отново, то е, защото е някак тъжно и обидно да осъзнаеш, че младостта ти е

отминала съвсем без любов и че едва сега — на тридесет и четири години, обичам истински за пръв път. Нека да бъде отново обичам.

Да знаете само какво момиче е! Не може да се нарече красавица — лицето ѝ е широко и е много слаба, но пък какво прекрасно излъчване на доброта, как се усмихва! Гласът ѝ, когато говори, пее и звънти. С мен тя не заговаря, не съм я опознал, но когато съм около нея, чувствам рядкото, необикновено същество, обзето от високи стремежи и разум. Тя е религиозна и не можете да си представите доколко този факт ме трогва и я извисява в очите ми. По този пункт съм готов да споря с Вас безкрай. Вие сте прав, нека бъде по Вашему, но все пак аз обичам, когато се моли в църквата. Тя е провинциалистка, но е учила в Москва, обича нашата Москва, облича се като московчанка и затова я обичам, обичам, обичам... Виждам как се мръщите и се готвите да прочетете дълга лекция за същността на любовта и за това, кого трябва да обичаме и кого не, и пр., и пр. Но, мили Костя, докато сам не обикнах, също отлично знаех какво е любов.

Сестра ми Ви благодари за поздравите. Тя често си спомня как някога е возила Костя Кочевой да го записва в подготвителния клас, и до ден днешен Ви нарича клетия, защото в спомена ѝ Вие сте момчето сираче. И така, клето ми сираче, аз обичам. Засега това е тайна, не казвайте нищо там на известната Ви «особа». Мисля, че всичко ще си дойде на мястото или както казва лакеят у Толстой, ще се уталожим...“

Като завърши писмото, Лаптев си легна. Очите му сами се затваряха от умора, но, кой знае защо, не можеше да заспи; струваше му се, че уличният шум му пречи. Наблизо премина стадо, свириха на рог, после зазвъняха за литургия. Ту каруца ще премине със скърцане, ту ще се разнесе гласът на някоя жена, тръгнала на пазар. И врабчетата чирикат безспир.

[1] Герой от едноименната повест на руския писател Д. В. Григорович (1822–1899), в която се описва тежката съдба на селянина.

↑

ГЛАВА 2

Утринта беше весела, празнична. Към десет часа в гостната въведоха Нина Фьодоровна, облечена в кафява рокля, с прическа, и тя се разходи малко и постоя пред отворения прозорец; усмивката ѝ беше широка, наивна и като я погледнеше, на човек му идеше на ум за един местен художник, пияница, който наричаше лицето ѝ свято и искаше да я рисува с маслени бои.

И всички — и децата, и прислугата, и дори брат ѝ Алексей Фьодорович, пък и самата тя, се изпълниха с увереност, че непременно ще оздравее. Момичетата с креслив смях гонеха вуйчо си, залавяха го и в къщата стана шумно.

Идваха външни хора да се осведомят за здравето ѝ, носеха просфори, разказваха, че почти във всички църкви днес са служили молебени за нея. Тя беше благодетелка на своя град, обичаха я. Занимаваше се с благотворителност с необикновена лекота също като брат си Алексей, който раздаваше пари с лека ръка, без да се съобразява трябва ли да ги раздава, не трябва ли.

Нина Фьодоровна плащаше таксите на бедните ученици, раздаваше на стариците чай, захар, сладко, обличаше бедните годеници с булчински премени и ако в ръцете ѝ попаднеше вестник, най-напред търсеше някакво възвание или бележка за нечие бедствие.

В ръцете си сега държеше цяло тесте разписки, с които разни бедняци, нейни просители, бяха вземали продукти от бакалницата и които търговецът ѝ изпрати предния ден с молба да заплати осемдесет и две рубли.

— Виж ти, колко са награбили безсрамниците! — говореше тя, разчитайки едва грозния си почерк върху разписките. — Не е шега. Осемдесет и две! Ще взема да не ги дам.

— Днес ще платя аз — каза Лаптев.

— Това пък защо, защо? — разтревожи се Нина Фьодоровна. — Достатъчно е, че всеки месец получавам по двеста и петдесет от теб и

от брат ни. Господ да ви поживи — добави тихо тя, за да не чуе прислугата.

— А пък аз харча на месец по две хиляди и петстотин — каза той. — Още веднъж ти повтарям, мила, имаш същото право да харчиш, каквото аз и Фьодор. Баща ни има три деца и от всеки три копейки една ти принадлежи.

Но Нина Фьодоровна не разбираше и изразът ѝ беше на човек, който решаваше много трудна задача. Тази безпомощност по паричните въпроси всеки път безпокоеше и смущаваше Лаптев. Освен това той подозираше, че тя има дългове, за които се срамуваше да му каже и които я караха да страда.

Дочуха се стъпки и тежко дишане: нагоре по стълбата се изкачваше докторът, както обикновено рошав и размъкнат.

— Ру-ру-ру — тананикаше си той. — Ру-ру.

За да го избегне, Лаптев излезе в трапезарията, после слезе на долния етаж, у дома. За него беше ясно, че да се сближи за кратко с доктора и да посещава дома му ей така, бе невъзможно; и да се среща с това „говедо“, както го наричаше Панауров, беше неприятно. И бездруго толкова рядко виждаше Юлия Сергеевна. Съобрази, че бащата го няма у дома и ако занесе сега чадърчето на Юлия Сергеевна, вероятно ще я завари сама в къщата, и сърцето му се сви от радост. По-скоро, по-скоро!

Взе чадърчето и силно развълнуван, се понесе на крилете на любовта. Навън беше горещо. В огромния двор на доктора, обрасъл с бурени и коприва, двадесетина момчета ритаха топка. Бяха деца на квартирантите, занаятчии, които живееха в трите стари неугледни пристройки, които докторът всяка година се канеше да ремонтира и все отлагаше. Разнесоха се звънки силни гласове. В отдалечената част, до входа на къщата, стоеше Юлия Сергеевна, скръстила ръце отзад, и гледаше играта.

— Здравейте! — извика Лаптев.

Тя се озърна. Обикновено той я виждаше равнодушна, студена или както вчера — уморена, но сега изражението ѝ беше живо и весело, като на момчетата, които играеха на топка.

— Погледнете, в Москва никога не играят толкова весело — каза тя, идвайки към него. — Впрочем там няма такива големи дворове,

няма къде да потичат. А баща ми току-що тръгна към вас — добави тя, зяпайки децата.

— Зная, но аз не идвам при него, а при вас — каза Лаптев, любувайки се на младостта ѝ, която по-рано като че ли не забелязваше и която като че ли откриваше едва днес; струваше му се, че вижда за първи път тънката ѝ бяла шия със златно синджирче. — Аз при вас... — повтори той. — Сестра ми ви праща това чадърче, забравили сте го вчера.

Тя протегна ръка, за да вземе чадърчето, но той го притисна към гърдите си и заговори страстно, неудържимо, отдаден отново на сладкия възторг, който бе изпитал снощи под чадърчето:

— Моля ви, подарете ми го. Ще го пазя за спомен от вас... от нашето познанство. То е толкова прекрасно!

— Вземете го — каза тя и почервения. — Но в него няма нищо прекрасно.

Той я гледаше в упоение, мълчеше и не знаеше какво да каже.

— Защо ви държа в тая пещ? — каза тя след известно мълчание и се разсмя. — Да отидем в стаята.

— Няма ли да ви преча?

Влязоха на сянка. Юлия Сергеевна изтича нагоре, шумолейки с бялата си рокля на сини цветчета.

— Не може да ми се попречи — отговори тя, спирайки на стълбището, — аз никога нищо не правя. При мен всеки ден е празник, от сутрин до вечер.

— Думите ви са ми неразбираеми — каза той, приближавайки към нея. — Израснал съм в среда, в която се трудят всеки ден, всички без изключение, и мъже, и жени.

— А ако няма какво да се прави?

— Трябва да поставиш живота си в такива условия, че трудът да ти стане необходимост. Без труд не може да има чист и радостен живот.

Той отново притисна чадърчето към гърдите си и каза тихо, неочаквано и за себе си, без да познае гласа си:

— Всичко бих дал, ако се съгласите да станете моя жена. Всичко бих дал... Няма цена, няма жертва, която не бих приел.

Тя потръпна и го погледна с почуда и страх.

— Какво говорите, какво говорите? — продума и пребледня. — Това е невъзможно, повярвайте ми. Извинете.

После бързо, все така шумолейки с роклята си, тръгна нагоре и се скри зад вратата.

Лаптев разбра какво означаваше това, и настроението му се промени тутакси, рязко, сякаш светлината в душата му помръкна внезапно. Засрамен, унижен като човек, когото са пренебрегнали, когото не харесват, който е противен, може би отвратителен, от когото бягат, той излезе от къщата.

„Всичко бих дал“ — иронизираше се, докато се прибираше вкъщи по жегата и си спомняше подробностите по обяснението. „Всичко бих дал“ — съвсем търгашески. Като че ли му е притрябвало някому твоето всичко!

Всичко, което беше казал току-що, му се струваше глупаво до поврат. Защо излъга, че е израснал в среда, в която всички без изключение се трудят? Защо говореше с назидателен тон за чистия, радостен живот? Това беше глупаво, неинтересно, фалшиво — фалшиво по московски. Но лека-полека го обзе безразличието на престъпниците след суровата присъда, вече мислеше, че слава Богу, всичко е минало, ужасната неизвестност бе отминала и не трябваше по цели дни да чака, да се измъчва и да мисли само за едно и също; всичко се изясни; трябваше да отхвърли всякакви надежди за лично щастие, да живее без желаниа, без надежди, да не мечтае, да не чака, а за да избегне скуката, която омерзително го обсебваше, можеше да се захване с чуждите работи, с чуждото щастие и нямаше да усети как щеше да дойде старостта, животът щеше да стигне до своя край — и нищо друго не му трябваше. Вече му бе все едно, нищо не искаше и можеше да разсъждава хладно, но усещаше по лицето си, особено под очите, някаква тежест, челото му се напрягаше като опъната гума, аха — да бликнат сълзите му. Почувствал тялото си без сили, той легна в постелята и след пет минути дълбоко заспа.

ГЛАВА 3

Предложението, което Лаптев ѝ бе отправил толкова неочаквано, доведе до отчаяние Юлия Сергеевна.

Тя почти не познаваше Лаптев, запознанството им бе станало случайно; той беше богат човек, представител на известната московска фирма „Фьодор Лаптев и синове“, винаги много сериозен, очевидно умен, угрижен от болестта на сестра си; струваше ѝ се, че не ѝ обръща никакво внимание, и самата тя беше съвсем равнодушна към него — и изведнъж това обяснение на стълбището, това жалко, възхитено лице...

Предложението я смути и с внезапността си, и с това, че беше произнесена думата жена, и с това, че трябваше да му откаже. Тя вече не помнеше какво му бе отвърнала, но продължаваше да усеща следите на поривистото, неприятно чувство, с което му отказа. Той не ѝ харесваше; имаше вид на бакалин, самият беше неинтересен, тя не би могла да отговори по друг начин, освен да откаже, но все пак ѝ беше неловко, като че ли беше постъпила зле.

— Боже мой, без да влезе в стаята, направо на стълбището — говореше отчаяно тя, отправила взор към иконката, която висеше над възглавето ѝ, — без да ме е ухажвал, някак странно, необикновено...

В самотата тревогата ѝ с всеки изминал миг ставаше все по-силна и тя не можеше да се справи с това тежко чувство. Искаше ѝ се някой да я изслуша и да потвърди, че е постъпила правилно. Но нямаше с кого да поговори. Майчица си нямаше отдавна, баща си смяташе за странен човек и не можеше да говори сериозно с него. Той я притесняваше с капризите си, извънредната си мнителност и неопределените си жестове; и щом заприказваше с него, той веднага започваше да говори за себе си. И по време на молитвата не беше напълно откровена, защото вероятно не знаеше за какво точно да се моли на Бога.

Донесоха самовара. Юлия Сергеевна, много бледа, уморена, с безпомощен вид, отиде в трапезарията, запари чая — беше нейно

задължение — и наля чашата на баща си. Сергей Борисич, в дългия си до под коленете сюртук, зачервен, рошав, с ръце в джобовете, кръстосваше стаята като звяр в клетка. Спре до масата, отпие от чашата с ищах и отново кръстосва и все мисли за нещо.

— Лаптев ми направи предложение днес — каза Юлия Сергеевна и почервеня.

Докторът я погледна неразбиращо.

— Лаптев? — попита той. — Братът на Панаурова?

Той обичаше дъщеря си; вероятно рано или късно тя щеше да се омъжи и да го напусне, но се стараеше да не мисли за това. Самотата го плашеше и незнайно защо му се струваше, че ако остане сам в тази къща, ще получи апоплектичен удар, но не обичаше да го споделя.

— Какво пък, много се радвам — каза той и вдигна рамене. — Поздравявам те от все сърце. Сега ти се предоставя прекрасен случай да се разделиш с мен за огромно твое удоволствие. И напълно те разбирам. На твоите години да живееш със стар баща, болен човек, не съвсем с ума си, сигурно е много тежко. Прекрасно те разбирам. И всички ще се радват, ако пукна по-бързо и отида по дяволите. Поздравявам те от все сърце.

— Аз му отказах.

На доктора му олекна на душата, но вече нямаше спиране и продължи:

— Чудя се, отдавна се чудя защо досега не са ме затворили в лудницата? Защо нося това сако, а не усмирителна риза? Все още вярвам в истината, в доброто, аз съм глупак идеалист, а нима в наше време това не е лудост? И как се отнасят към моята истина, към моето честно отношение? Само дето не ме замерят с камъни и не ме яхат като магаре. И дори най-близките ми роднини само се увесват на шията ми, дяволите да ме вземат, глупака старик...

— С вас не може човешки да се говори! — каза Юлия.

Тя поривисто стана от масата и се прибра в стаята си разгневена, като си припомняше колко често баща ѝ беше несправедлив с нея. След малко вече ѝ беше жал за него и когато той тръгна към клуба, го изпрати до долу и сама затвори вратата подире му. Навън времето беше лошо, тревожно; вратата хлопаше от напора на вятъра и в пруста духаше от всички страни, свещта едва не угасна. Горе Юлия обходи всички стаи и прекръсти всички прозорци и врати; вятърът виеше така,

сякаш някой ходеше по покрива. Никога досега не ѝ е било толкова мъчно, никога досега не беше изпитвала такава самота.

Тя се запита дали постъпи добре, като отказа на човека само защото не харесва външността му? Наистина, тя не го обича и да се омъжи за него, означава да се прости завинаги с мечтите си, с разбиранията си за щастие и съпругески живот, но ще срещне ли някога този, за когото мечтае, и дали той ще я обикне? Вече е на двадесет и една години. Ергени в града няма. Представи си всички познати мъже — чиновници, учители, офицери; едни от тях бяха вече женени и семейният им живот я поразяваше с празнотата и скуката си, другите бяха безинтересни, безцветни, глупави, порочни. Каквото и да е, Лаптев е московчанин, завършил е университет, говори френски; живее в столицата, където има много умни, благородни и известни хора, там е шумно, има прекрасни театри, музикални вечери, превъзходни шивачки, сладкарници... В Светото писание е казано, че жената трябва да обича мъжа си, и в романите на любовта е отредено голямо значение, но дали не преувеличават? Нима няма семеен живот без любов? Казват, че любовта бързо се изпарява и остава само навикът, че самата цел на семейния живот е не в любовта, не в щастието, а в задълженията, например във възпитанието на децата, в грижите за домакинството и така нататък. Пък и в Светото писание може би става дума за любовта към мъжа като към ближен, уважението към него, снизхождението.

Преди лягане Юлия Сергеевна внимателно прочете вечерните си молитви, после коленичи, като притисна ръце към гърдите си, взря се в пламъчето на кандилото и рече прочувствено:

— Вразуми ме, застъпнице! Вразуми ме, Господи!

В живота ѝ се беше случвало да срещне стари моми, бедни и незначителни, които горчиво се разкайваха и съжаляваха, че някога са били отказали на своите женихи. Дали няма да я сполети същата съдба? Дали да не отиде в манастир или да не стане милосърдна сестра?

Съблече се и си легна, като се прекръсти и прекръсти въздуха около себе си. Неочаквано в коридора рязко и печално прозвуча звънец.

— Ах, Боже мой! — промълви тя, усетила от този звън болезнено раздражение по цялото тяло. Лежеше и все мислеше колко

беден откъм събития е този провинциален живот, еднообразен и в същото време неспокоен. Постоянно да трепериш, да се боиш от нещо, да се сърдиш и да се чувстваш виновен и в края на краищата нервите ти се изхабяват до такава степен, че да се страхуваш да се подадеш изпод одеялото.

След половин час отново се раздаде звън, също толкова рязък. Вероятно прислугата спеше и не чуваше. Юлия Сергеевна запали свещта и треперейки и ядосана на слугите, започна да се облича, но когато вече облечена излезе в коридора, долу прислужницата тъкмо затваряше вратата.

— Мислех, че е господарят, пък то за болен идваха — каза тя.

Юлия Сергеевна се върна в стаята си. Извади от скрина тесте карти и реши, че ако добре ги разбърка и ги сече и отдолу се покаже червена карта, това ще означава да, тоест трябва да приеме предложението на Лаптев, ако е черна — не. Картата излезе десетка пика.

Това я успокои, тя заспа, но на сутринта нямаше нито да, нито не и вече мислеше, че сега, ако поиска, може да промени живота си. Мислите я умориха, тя изнемощя и се почувства болна, но все пак след единадесет се облече и тръгна да посети Нина Фьодоровна. Искаше ѝ се да види Лаптев: може пък да ѝ се стори по-хубав, може пък досега да се е лъгала...

Беше ѝ трудно да върви срещу вятъра, едва пристъпяше, като придържаше шапката си с две ръце, и нищо не виждаше от праха.

ГЛАВА 4

Като влезе при сестра си и неочаквано видя Юлия Сергеевна, Лаптев отново изпита унизителното състояние на човек, който е неприятен. Той си направи извода, че ако тя толкова лесно след случилото се вчера може да посети сестра му и да се срещне с него, това означава, че не го забелязва или го смята за пълно нищожество. Но когато се ръкуваше с нея, тя, бледа, напрашена под очите, го погледна печално и виновно; той разбра, че тя също страда.

Не ѝ беше добре. Поседя съвсем малко, десетина минути, и стана да се сбогува. На тръгване каза на Лаптев:

— Изпратете ме до вкъщи, Алексей Фьодорович.

По улицата вървяха мълчешком, като придържаха шапките си. Той вървеше отзад и се стараеше да я заслони от вятъра. В напречната уличка беше по-тихо и тук двамата тръгнаха редом.

— Ако вчера не съм била любезна, моля да ме извините — започна тя и гласът ѝ потрепна, все едно щеше да заплаче. — Това е истинско мъчение! Цяла нощ не съм спала!

— А аз отлично проспях цялата нощ — каза Лаптев, без да я гледа, — но това не означава, че се чувствам добре. Животът ми е провален, дълбоко съм нещастен и след вчерашния ви отказ се чувствам като отровен. Най-тежкото беше казано вчера, днес вече не се стеснявам и мога да говоря откровено. Обичам ви повече от сестра си, повече, отколкото покойната си майка... Без сестра си и без майка си бих могъл да живея и живях, но да живея без вас, е безсмислено и не мога...

И сега, както обикновено, той отгатваше намеренията ѝ. Разбираше, че тя иска да продължи вечершното и само заради това го помоли да я изпрати и сега го води към дома си. Но какво още може да добави към отказа си? Какво ново е замислила? По всичко, по погледите, по усмивката и дори по това, как държеше главата и раменете си, вървейки до него, той виждаше, че тя, както и преди, не го обича, че той ѝ е чужд. Какво ли още иска да му каже?

Сергей Борисич си беше вкъщи.

— Добре дошли, много се радвам, че ви виждам, Фьодор Алексеич — каза той, като бъркаше името му. — Много се радвам, много се радвам.

По-рано не беше толкова любезен и Лаптев съобрази, че предложението му е стигнало до доктора. Това не му хареса. Седеше сега в гостната и тази стая му правеше странно впечатление с еснафската си обстановка, с лошите си картини и въпреки че в нея имаше и кресла, и огромна лампа с абажур, приличаше по-скоро на необитаемо помещение, на просторен хамбар и беше повече от ясно, че в такава стая може да се чувства като у дома си само човек като доктора; другата стая, почти двойно по-голяма, наричаха залата и тук имаше само столове като в зала за танци. И докато седеше в гостната и говореше с доктора за сестра си, Лаптев започна да се измъчва от едно подозрение. Да не би Юлия Сергеевна да посети сестра му и да го доведе после тук, за да му обяви, че приема предложението му? О, колко ужасно е това, по-ужасното е, че неговата душа бе достъпна за подобни подозрения. Той си представяше как снощи бащата и дъщерята дълго са се съветвали, може би и дълго са спорили и най-накрая са постигнали съгласие, че Юлия Сергеевна е постъпила лекомислено, като е отказала на богатия човек. В ушите му звучаха дори думите, които говорят родителите в подобни случаи: „Наистина, ти не го обичаш, но помисли си само какво богатство можеш да придобиеш!“

Докторът се намери да тръгне при болните. Лаптев искаше да излезе с него, но Юлия Сергеевна каза:

— Моля ви, останете!

Тя се бе измъчила, бе паднала духом и сега убеждаваше себе си, че да се откаже на порядъчен, добър, любящ човек само защото не ѝ харесваше, особено когато с този брак ѝ се предоставяше възможност да промени живота си, своя невесел, монотонен, празен живот, когато младостта си отиваше и в бъдещето не се виждаше нищо по-светло, да се отказва при такива обстоятелства, бе безумие, каприз и прищявка и че дори Господ можеше да я накаже за това.

Баща ѝ излезе. Когато стъпките му утихнаха, тя изведнъж се спря пред Лаптев и каза решително, странно преbledняла.

— Дълго мислих вчера, Алексей Фьодорич... Приемам предложението ви.

Той се наведе и целуна ръката ѝ, тя неловко го целуна с хладни устни по главата. Той чувстваше, че в това любовно обяснение липсва главното — нейната любов, и има много излишни неща, искаше му се да закрепци, да избяга, веднага да замине в Москва, но тя стоеше наблизко, изглеждаше му толкова прекрасна и страстта го овладя внезапно, той съобрази, че вече е късно за размисли, прегърна я страстно, притисна я към гърдите си и като бръцолевеше някакви слова, премина на ти, целуна я по шията, после по бузата, по главата...

Тя се отдръпна до прозореца, изплашена от тези ласки, и двамата вече съжеляваха, че се обясниха, и смутени се питаха: „Защо стана така?“

— Ако знаехте колко съм нещастна! — продума тя, притиснала ръце.

— Какво ви е? — попита той, пристъпвайки към нея, като също притисна ръце. — Скъпа моя, за Бога, кажете — какво? Но само истината, моля ви, само голата истина!

— Не ми обръщайте внимание — каза тя и се усмихна пресилено. — Обещавам ви, ще ви бъда вярна, предана жена... Елате тази вечер.

Докато седеше после у сестра си и четеше исторически роман, той си спомняше всичко това и му беше обидно, че на великолепното му чисто, разгърнато чувство отвърщат толкова дребнаво — не го обичат, а приеха предложението му вероятно само защото е богат, тоест предпочетоха в него това, което самият той ценеше най-малко. Можеше да се допусне, че Юлия, чиста и вярваща в Бога, нито веднъж не е помислила за пари, но нали тя не го обича, не го обича и вероятно има сметка, може би ненапълно осъзната, смътна, но все пак сметка. Къщата на доктора му беше противна с еснафската си обстановка, самият доктор беше жалък тлъст скъперник, някакъв оперетъчен Гаспар^[1] от „Корневилските камбани“, самото име Юлия вече му звучеше вулгарно. Той си представяше как той и неговата Юлия ще се венчаят всъщност свършено непознати, без капка чувство от нейна страна, все едно ги е сватосвала сваха, и за него сега оставаше една утеха, толкова банална, както и самият този брак, утехата, че той не е

първият, нито последният, че така се женят и омъжват хиляди хора и че Юлия с времето, когато го опознае по-отблизо, може би ще го обикне.

— Ромео и Юлия — каза той, затвори книгата и се засмя. — Аз, Нина, съм Ромео. Можеш да ме поздравиш, днес направих предложение на Юлия Белавина.

Нина Фьодоровна помисли, че той се шегува, но после повярва и заплака. Тази новина не ѝ хареса.

— Е, какво пък, поздравявам те — каза тя. — Но защо толкова внезапно?

— Не, не е внезапно. То започна от март, само че ти нищо не забелязваш... Влюбих се още през март, когато се запознах с нея ето тук, в твоята стая.

— А аз си мислех, че ще се ожениш за някоя нашенка, московчанка — каза след кратко мълчание Нина Фьодоровна. — Момичетата от нашия кръг ще са по-непридирчиви. Но най-главното, Альоша, е ти да си щастлив, това е най-важно. Моят Григорий Николаич не ме обичаше и не мога да скрия, ти виждаш как живеем. Разбира се, всяка жена може да те обикне за добротата и ума, но пък Юлечка е институтка и дворянка, на нея няма да са ѝ достатъчни доброта и ум. Тя е млада, а ти самият, Альоша, вече не си млад и не си красив.

За да омекоти последните думи, тя го поглади по бузата и каза:

— Не си красив, но си ми чудесен.

Тя се развълнува така, че на бузите ѝ дори изби лека руменина, и с увлечение разсъждаваше дали ще е прилично да благослови Альоша с иконата: нали е най-голямата сестра и му е наместо майка; и тя все се стараше да убеди печалния си брат, че сватбата трябва да е, както се полага — тържествена и весела, да не приказват хората.

После той започна да ходи у Белавини като годеник, по три-четири пъти на ден, и вече нямаше време да отменя Саша и да чете исторически романи. Юлия го приемаше в двете си стаи, далеч от гостната и кабинета на баща ѝ, и те много му харесваха. Стените им бяха тъмни, в ъгъла имаше домашен иконостас; миришеше на хубав парфюм и на зехтин от кандилото. Живееше в най-отдалечените стаи, леглото и тоалетката ѝ бяха закрити с паравани, а вратичките на библиотечката бяха драпирани отвътре със зелени перденца; тя ходеше по килимите съвсем безшумно — от това той направи извод, че има

затворен характер и че обича тихия, затворен, усамотен живот. У дома си беше все още в положението на непълнолетна, не разполагаше със собствени пари и понякога по време на разходка се сконфузваше, че няма нито копейка. Баща ѝ ѝ даваше за тоалети и книги по малко, не повече от сто рубли на година. Пък и самият доктор едва ли имаше пари въпреки добрата му практика. Всяка вечер той играеше карти в клуба и винаги губеше. Освен това купуваше къщи от дружеството за взаимен кредит с прехвърляне на дълга и ги даваше под наем; квартирантите му плащаха нередовно, но той твърдеше, че тези операции с къщите са много изгодни. Беше заложил дома, в който живееше с дъщеря си, с парите купи празно място и вече беше започнал да строи на него двуетажна къща, за да я заложити и нея.

Сега Лаптев живееше като в мъгла, все едно не беше той, а двойникът му, и вършеше много неща, които не би се решил да прави по-рано. Два-три пъти ходи с доктора в клуба, вечеря с него и сам му предложи пари за строежа; дори посети Панауров в другата му квартира. Веднъж Панауров го покани там на обяд и Лаптев се съгласи, без да помисли. Посрещна го дама на около тридесет и пет години, висока и суха, с леко прошарени коси и черни вежди, очевидно чужденка. По лицето ѝ имаше бели петна от пудра, тя се усмихна сладникаво любезно и се ръкува поривисто, така че гривните на белите ѝ ръце зазвъняха. На Лаптев му се стори, че му се усмихва така, защото искаше да скрие от другите и от самата себе си, че е нещастна. Той видя и две момиченца, на пет и на три години, които приличаха на Саша. За обяд поднесоха млечна супа, студено телешко с моркови и шоколад. Всичко беше сладникаво и безвкусно, но за сметка на това върху масата блестяха златни вилички, шишенца със соев сос и чили, прекалено натруфено съдче, златна пиперница.

Едва след като изяде млечната супа, Лаптев съобрази колко нетактично бе постъпил, като бе дошъл на обяд тук. Дамата беше смутена, през цялото време се усмихваше, като показваше зъбите си. Панауров обясняваше научно какво е влюбването и от какво произлиза.

— Имаме си работа с едно от явленията на електричеството — говореше той на френски, като се обръщаше към дамата. — В кожата на всеки човек са заложени микроскопични жлезички, в които има токове. Ако се срещате с особа, чиито токове са паралелни с вашите, ето ви и любов.

Когато Лаптев се върна вкъщи и сестра му го попита къде е бил, му стана неловко и не отвърна нищо.

През цялото време преди сватбата усещаше фалша на положението. Любовта му с всеки ден ставаше все по-силна и Юлия му изглеждаше поетична и възвишена, но все пак взаимност нямаше, а всъщност той купуваше, а тя се продаваше. Понякога, като се размислеше, изпадаше просто в отчаяние и се питаше дали да не избяга. Не спеше вече по цели нощи и все мислеше как след сватбата ще се срещне в Москва с госпожата, която в писмата до приятелите си наричаше „особа“, и как баща му и брат му, хора трудни, ще се отнесат към женитбата му и към Юлия. Той се страхуваше, че баща му още при първата среща ще каже на Юлия нещо грубо. А с брат му Фьодор напоследък ставаше нещо странно. Във всичките си дълги писма той пишеше за важността на здравето, за влиянието на болестта върху психическото състояние, какво представлява религията, и нито дума за Москва и за работата. Тези писма ядосаха Лаптев и му се струваше, че характерът на брат му се променя не към добро.

Сватбата беше през септември. Венчавката стана в църквата „Свети Петър и Павел“ след литургията и същия ден младоженците заминаха за Москва. Когато Лаптев и жена му — в черна рокля с шлейф, с вид на истинска дама, се прощаваха с Нина Фьодоровна, лицето ѝ се изкриви, но от сухите ѝ очи не потече нито сълзица. Тя каза:

— Ако, не дай Боже, умра, вземете при себе си момичетата ми.

— О, обещавам ви! — отвърна Юлия Сергеевна и устните и миглите ѝ също започнаха да потрепват нервно.

— Ще дойда при теб през октомври — развълнувано каза Лаптев. — Оздравявай, скъпа моя.

Пътуваха в самостоятелно купе. И на двамата им беше тъжно и неловко. Тя седеше в ъгъла, без да сваля шапката си и се преструваше, че дреме, а той лежеше на канапето срещу нея погълнат от тревожни мисли: за баща му, за „особата“, за това, дали ще ѝ хареса на Юлия московският му дом. Като поглеждаше жена си, която не го обичаше, той си мислеше унило: „Защо се случи така?“

[1] Герой от операта „Корневилските камбани“ на френския композитор Р. Планкет (1848–1903). ↑

ГЛАВА 5

В Москва Лаптеви търгуваха на едро с галантерийни стоки: ресни, ширити, шнулове, памучни чилета, копчета и прочие. Брутната печалба достигаше два милиона годишно; какъв беше чистият доход, не знаеше никой освен стареца. Синовете и служителите определяха този доход приблизително на триста хиляди и казваха, че би бил със стотина хиляди повече, ако старият не се „разпускаше“, тоест не даваше на кредит безразборно; през последните десет години бяха натрупали безнадеждни полици почти за един милион и управителят, когато се отвореше дума за това, намигаше хитро с едно око и казваше думи, чието значение не беше ясно за всички:

— Психологическа последица на века.

Главните търговски операции ставаха на градската чаршия, в помещението, което наричаха склада. В склада се влизаше от двора, където винаги беше мрачно, миришеше на рогозки и товарните коне чаткаха с копита по асфалта. Вратата, много скромна на вид, обкована с желязо, водеше от двора към стая с потъмнели от влага, надраскани с въглен стени, осветена от тясно прозорче с желязна решетка, след това вляво имаше друга стая, по-голяма и по-чиста, с чугунена печка и две маси, но също със зарешетен прозорец: това беше кантората и вече от тук тясна каменна стълба водеше към втория етаж, където се намираше главното помещение. То беше доста голяма стая, но поради постоянния полумрак, ниския таван и теснотията от сандъци, денкове и сновящи хора правеше на новодошлия същото неугледно впечатление, както и двете долни. Горе, както и в кантората, стоката стоеше по рафтовете на вързопи, пакети и в картонени кутии, в подредбата ѝ не се долавяха нито ред, нито красота и ако тук-там през дупките на книжните пакети не се подаваха ту алени конци, ту пискюл, ту краищата на ресни, не можеше да се познае отведнъж с какво се търгуваше тук. От вида на тези смачкани книжни пакети и кутии трудно можеше да се допусне, че от подобни дреболии се печелят милиони и че тук, в склада, всеки ден се трудят по петдесет души, без

да се броят купувачите. Когато по пладне на другия ден, след като пристигна в Москва, Лаптев посети склада, носачите опаковаха стока и тряскаха толкова силно по сандъците, че в първата стая и в кантората никой не го чу, като влезе. По стълбата слизаше познатият пощаджия със сноп писма в ръка, мръщеше се от ударите и също не го забеляза. Първият, който го посрещна горе, беше брат му Фьодор Фьодорович, с когото толкова си приличаха, че ги вземаха за близнаци. Тази прилика непрекъснато напомняше на Лаптев за собствената му външност и сега, като видя пред себе си този нисичък човек с руменина по бузите, с редки коси и хилави непородисти бедра, толкова скучен и неинтелигентен на вид, се запита: „Нима и аз съм такъв?“

— Колко се радвам, че те виждам! — каза Фьодор, разцелува го и му стисна силно ръката. — Всеки ден те чаках с нетърпение, мили мой. Още щом написа, че се жениш, започна да ме мъчи любопитството, пък и се затъжих, братко. Помисли си, половин година не сме се виждали. Е, какво? Как е? Нина зле ли е? Много ли?

— Много зле.

— Божия воля — въздъхна Фьодор. — А жена ти? Сигурно е хубавица. Аз вече я обичам, нали ми се пада сестричка. Заедно ще я глезим.

Показа се до болка познатият на Лаптев широк превит гръб на баща му, Фьодор Степанич. Старецът седеше на табуретка на тезгяха и говореше с един клиент.

— Тате, Бог ни прати радост! — провикна се Фьодор. — Брат ми пристигна!

Фьодор Степанич беше висок на ръст и с много яко телосложение, тъй че въпреки своите осемдесет години и бръчките все още имаше вид на здрав, силен човек.

Говореше с тежък, плътен бучащ бас, който излизаше от широката му гръд като из бъчва. Брадата си бръснеше, носеше подстригани по войнишки мустаци и пушеше пури. По всяко време на годината и в склада, и у дома беше облечен в широко ленено сако, защото винаги му беше горещо. Неотдавна му откриха катаракта, виждаше зле и вече не работеше, само разговаряше и пиеше чай със сладко. Лаптев се наведе и му целуна ръка, после го целуна по устните.

— Отдавна не сме се виждали, драги ми господине. Доста отдавна. Дошъл си да те поздравя със законния брак ли? Така да бъде,

поздравявам те — и той поднесе устни за целувка.

Лаптев се наведе и го целуна.

— Какво, и госпожицата си ли доведе? — попита старецът и без да дочака отговор, се обърна към клиента: — С настоящото ви известявам, татенце, че встъпвам в брак с еди-коя си девойка. Да. А да поиска от татенцето съвет и благословия, не влиза в правилата. Сега всичко вършат на своя глава. Когато се женех аз, бях превалил четиридесетте, на колене пред баща си паднах и съвет му исках. Сега вече не е така.

Старецът се зарадва на сина си, но смяташе за неприлично да проявява нежности и да показва радостта си. Гласът му, начинът му на говорене и „госпожицата“ навяха у Лаптев онова лошо настроение, което го изпълваше всеки път в склада. Всяка дреболия тук напомняше за миналото, когато го биеха и го държах на постна храна; той знаеше, че и сега бият момчетата и им разкървавяват носа и че когато тези момчета пораснат, също ще бият. Пет минути в склада му бяха достатъчни, за да започне да му се струва, че ей сега ще го наругаят или ще го ударят по носа.

Фьодор потупа клиента по рамото и каза на брат си:

— Ето, Альоша, представям ти нашия тамбовски печаловник Григорий Тимофеич. Може да служи за пример на съвременната младеж: вече шестдесето десетилетие начена, а има бебета.

Служителите се засмяха и клиентът, хилав старец с бледно лице, също се засмя.

— Природа със свръхобикновено действие — отбеляза управителят, който стоеше до тезгяха. — Откъдето влязло, от там и ще излезе.

Управителят, висок мъж на около петдесет години с тъмна брада, с очила и молив зад ухото, обикновено изразяваше мислите си неясно, с далечни намеци, при това по хитрата му усмивка ставаше ясно, че придава на думите си някакъв особен, тънък смисъл. Обичаше да завоалира речта си с книжни думи, които разбираше по своему, а и много от най-обикновените думи употребяваше често не в значението, което имаха. Например думата „освен“. Когато изразяваше категорична мисъл и не искаше да му противоречат, той протягаше напред дясната си ръка и произнасяше:

— Освен!

И най-чудното беше, че останалите служители и клиенти го разбираха отлично. Наричаха го Иван Василевич Початкин и беше родом от Кашира. Сега, когато се здрависваше с Лаптев, той се изрази така:

— От ваша страна заслуга за храброст, защото женското сърце е Шамил^[1].

Другото важно лице в склада беше служителят Макеичев, пълен, солиден блондин с лисо теме и с бакенбарди. Той се приближи до Лаптев и го поздрави почтително, тихо:

— Имам честта-с... Господ чу молбите на вашия родител-с. Слава Богу-с.

После започнаха да прииждат и да го поздравяват със законния брак и другите служители. Всички бяха модно облечени и имаха вид на напълно порядъчни, възпитани хора. Говореха на „о“, „г“ произнасяха като латинското g; и понеже почти през две думи употребяваха „с“^[2], поздравленията им, произнасяни като скоропоговорка, например фразата „Желая ви всичко най-хубаво“, се чуваха като шибане с пръчка по въздуха — „жвиссс“.

Всичко това бързо доскуча на Лаптев, прииска му се да си тръгне, но беше неудобно. Трябваше от приличие да постои най-малко два часа в склада. Отдалечи се от тезгяха и започна да разпитва Макеичев благополучно ли е било лятото, какво ново има, и той отговаряше почтително, без да го гледа в очите. Остригано момче в сива ризка подаде на Лаптев чаша чай без чинийка; след малко друго момче, минавайки наблизко, се спъна в един сандък и едва не падна, а солидният Макеичев изведнъж се преобрази, лицето му стана страшно, зло, лице на изверг и той изкрещя:

— Гледай си в краката!

Служителите се радваха, че младият господар се е оженил и най-накрая си е дошъл; те го поглеждаха приветливо и любопитно и всеки, който минеше наблизко, смяташе за свой дълг да му каже почтително нещо приятно. Но Лаптев беше убеден, че всичко това не е искрено и че се подмазват, защото се страхуваха от него. Той не можеше да забрави как преди петнадесет години един служител се разболя психически, избяга бос и по долно бельо на улицата и като се заканваше с юмрук към прозорците на господарите, крещеше, че са го измъчили; и когато завалията после оздравя, дълго му се присмиваха и

му припомнях как викал на господарите „плантатори“, вместо „експлоататори“. Изобщо Лаптевите служители живееха много лошо и за това отдавна се говореше из цялата чаршия. Най-лошото от всичко беше, че към тях старецът Фьодор Степанич прилагаше някаква азиатска политика. Така например никой не знаеше колко получаваха любимците му Початкин и Макеичев; те получаваха по три хиляди на година заедно с премиите, не повече, той дори се преструваше, че им дава по седем; премии се раздаваха всяка година на всички служители, но тайно, така че този, който получаваше малко, от самолюбие трябваше да казва, че е получил много; нито едно момче не знаеше кога ще го повишат в служител; нито един служител не знаеше доволен ли е от него господарят или не. Не им забраняваха да се женят, но те не се женеха, защото се страхуваха, че женитбата няма да е удобна на господаря и ще загубят мястото си. Позволяваше им се да имат познати и да ходят на гости, но в девет часа се затваряха вратите и всяка сутрин господарят подозрително оглеждаше всички служители и проверяваше не мирише ли някой на водка: „Я ми дъхни!“

На всеки празник служителите трябваше да ходят на утринната и да застават в църквата така, че господарят да ги вижда всичките. Постите се спазваха строго. В тържествени дни, например на именния ден на господаря или на членовете на семейството му, служителите трябваше по списък да поднасят сладкиш от Флей или албум. Живееха на долния етаж на къщата на „Пятницкая“ и в пристройката по трима-четирима в стая и на обяд ядяха от обща паница, въпреки че пред всеки имаше чиния. Ако някой от господарите влезеше при тях по време на обяда, всички ставаха прави.

Лаптев съзнаваше, че само повредените от възпитанието на стария измежду тях можеха да го смятат сериозно за благодетел, останалите виждаха у него враг и „плантатор“. Сега, след половингодишно отсъствие, той не виждаше промяна към по-добро; и дори се забелязваше нещо ново, което не предвещаваше нищо хубаво. Брат му Фьодор, който по-рано беше тих, замислен и безкрайно деликатен, сега тичаше по склада с вид на много зает и делови човек, с молив зад ухото, потупваше клиентите по рамото и викаше на служителите „Приятели!“. Вероятно играеше някаква нова роля и в тази нова роля Алексей не можеше да го познае.

Гласът на стареца бучеше безспир. От безделие той съветваше купувачите как да живеят и как да уреждат работите си, и непрекъснато се изтъкваше за пример. Тези хвалби, този авторитетен потискащ тон Лаптев беше слушал и преди десет, и преди петнадесет, и преди двадесет години. Старецът се обожаваше; от думите му винаги излизаше, че е ощастливил покойната си жена и цялата ѝ рода, децата си — възнаградил, продавачите и служителите — облагодетелствал и цялата улица, всички познати — принудил вечно да молят Бога за него; каквото и да похванел, все било хубаво, а ако работите на хората не вървели, то било, защото не искали да се посъветват с него; без негов съвет ничия работа не можела да успее. В църквата винаги заставаха пред всички и дори правеше забележки на свещениците, когато според него не изпълняваха службата, както трябваше, и смяташе, че това е угодно Богу, защото Бог го обича.

Към два часа в склада вече всички работеха освен стареца, който продължаваше да бучи. За да не се мотае, Лаптев прие шнурове от една занаятчийка и я освободи, после изслуша един купувач — вологодски търговец, и заповяда на продавача да се заеме с него.

— Твърдо, веди, аз! — се чуваше от всички страни (с буквите от азбуката в склада се обозначаваха цените и номерата на стоките). — Рци, иже, твърдо!

На тръгване Лаптев се сбогува само с Фьодор.

— Утре ще дойда с жена си на „Пятницкая“ — каза той, — но, предупреждавам, че ако татко каже дори една груба дума, няма да остана нито минута.

— Все същият си — въздъхна Фьодор. — Ожени се, не се промени. Трябва, братле, да си по-снизходителен към стареца. И така, значи утре към единадесет часа. Ще те чакаме с нетърпение. Идвай направо от литургията.

— Не ходя на литургия.

— Е, все едно. Важното е да не е по-късно от единадесет, за да успеем и на Бога да се помолим, и да похапнем заедно. Поздрави сестричката и целуни ръката ѝ. Имам предчувствие, че ще я обикна — добави Фьодор напълно искрено. — Завиждам ти, братле! — викна той, когато Алексей вече слизаше надолу.

И защо все така срамежливо се свива, все едно му се струва, че е гол — мислеше си Лаптев, докато вървеше по „Николская“ и се

опитваше да проумее промяната у Фьодор. — И езикът му някакъв нов: братко, мили брате, Бог милост ни прати, да се помолим Богу — съвсем като Юдушка на Шchedрин.

[1] Имам на Дагестан и Чечня, ръководител на кавказците в борбата им против колонизаторите и местните феодали (1799–1871). ↑

[2] Има се предвид прибавянето на „с“ към произволна дума от речта (съкратено от сударь) за изразяване на вежливост, почитателност, раболепие. ↑

ГЛАВА 6

На другия ден, в неделя, в единадесет часа той вече пътуваше с жена си по „Пятницкая“ в лек екипаж с един кон. Страхуваше се от някоя неочаквана груба реакция на Фьодор Степанич и предварително му беше неприятно. След двете нощи, прекарани в дома на мъжа си, Юлия Сергеевна смяташе омъжването си за грешка, нещастие и ако ѝ се наложеше да живее с него не в Москва, а някъде в друг град, струваше ѝ се, че нямаше да може да преживее този ужас. Москва я забавляваше: улиците, къщите, църквите ѝ харесваха много и ако можеше да пътува в тази прекрасна шейна със скъпи коне, да пътува цял ден, от сутрин до вечер и докато се носи, да диша прохладния есенен въздух, вероятно не би се усещала толкова нещастна.

Край бялата, наскоро измазана двуетажна къща кочияшът задържа коня и зави надясно. Тук вече ги очакваха. Край вратата стояха портиерът в нов кафтан, с високи ботуши в галоши и двама стражари; цялото пространство от средата на улицата до вратите и после по двора до входа беше прясно посипано с пясък. Портиерът свали шапка, стражарите отдадоха чест. На входа ги посрещна Фьодор с много сериозно лице.

— Много се радвам да се запознаем, сестричке — каза той и целуна ръка на Юлия. — Добре дошли!

Поведе я под ръка нагоре по стълбата, после по коридора покрай тълпа от някакви мъже и жени. Във вестибюла също беше тясно, миришеше на тамян.

— Сега ще ви представя на нашия баща — прошепна Фьодор сред гробовна тържествена тишина. — Почтено старче, *pater familias*^[1].

В голяма зала около масата, приготвена за молебен, стояха очевидно в очакване Фьодор Степанич, свещеник с калимавка и дякон. Старецът подаде ръка на Юлия, без да каже дума. Всички мълчаха. Юлия се сконфузи.

Свещеникът и дяконът започнаха да се приготвят. Донесоха кандилницата, от която се сипеха искри и се носеше аромат на тамян и въглени. Запалиха свещи. Продавачите влязоха в салона на пръсти и застанаха в две редици до стената. Беше тихо, никой дори не се прокашля.

— Благослови, владико — започна дяконът.

Отслужваха молебена тържествено, без да пропускат нищо, и четяха два акатиста: на пресладкия Иисус и пресветата Богородица. Певците държаха само исото, много дълго. Лаптев забеляза как одевете му се сконфузи: докато четяха акатистите и певците на различни ладове извиваха „Господи помилуй“, той с душевно напрежение очакваше старецът да се огледа и да направи някаква забележка от рода на „Не умеете да се кръстите“ и му беше досадно: за какво е тази тълпа, за какво е цялата тази церемония с поповете и певците. Беше твърде еснафско. Но когато тя заедно със стария подложи глава под евангелието и после няколко пъти падаше на колене, той разбра, че всичко това ѝ харесва, и се успокои.

В края на молебена, по време на „Многая лета“, свещеникът даде на стареца и на Алексей да целунат кръста, но когато се доближи Юлия Сергеевна, той прикри кръста с ръка и даде да се разбере, че иска да говори. Махнаха на певците да спрат.

— Пророк Самуил — започна свещеникът — дойде във Витлеем по божие повеление и тук градските старейшини го попитаха с трепет: „Со мир ли влизаш, о, прозорливецо?“ И рече пророкът: „Мир пожрети бо господу приидох, освятитесь и возвеселитесь днес со мною“. Да те запитаме ли и ние, рабиня божия Юлия, с мир ли влизаш в сей дом?

Юлия се изчерви от вълнение. Като свърши, свещеникът ѝ даде да целуне кръста и каза вече със съвсем различен тон:

— Иде ред да оженим и Фьодор Фьодорович. Време му е.

Отново запяха певците, народът се раздвижи, стана шумно. Трогнатият старец с очи, пълни със сълзи, целуна три пъти Юлия, прекръсти лицето ѝ и каза:

— Това е вашият дом. На мен, стареца, нищо не ми трябва.

Продавачите поздравяваха и говореха нещо, но певците пееха толкова силно, че нищо не се чуваше. После похапнаха и пиха шампанско. Тя седеше до стареца и той ѝ говореше, че не е хубаво да живеят разделени и че разногласията водят до разорение.

— Аз натрупвах, а децата само прахосват — говореше той. — Сега вие живеете с мен в една къща и трупайте. На мен, стареца, ми е време да си почина.

През цялото време пред очите на Юлия се мяркаше Фьодор, който много приличаше на мъжа ѝ, но беше по-подвижен и по-срамежлив; суетеше се наоколо и често ѝ целуваше ръка.

— Ние, сестричке, сме хора обикновени — казваше той и по лицето му избиваха червени петна. — Живеем просто, по руски, по християнски, сестричке.

Когато се прибираха у дома, Лаптев, много доволен, че всичко мина благополучно и въпреки очакванията не се случи нищо непредвидено, говореше на жена си:

— Чудиш се, че едрият ни широкоплещест баща има толкова дребни слабосилни деца, като мен и Фьодор. Да, но това е толкова разбираемо! Баща ми се е оженил за майка ми, когато е бил на четиридесет и пет години, а тя е била само на седемнадесет. Тя пребледняваше и трепереше в негово присъствие. Нина се е родила първа, родила я е сравнително здрава майка и затова се оказа по-здрава и по-хубава от нас; аз и Фьодор сме заченати и родени, когато мама е била изтощена от непрекъснатия страх. Помня, баща ми започна да ме учи, или казано по-просто — да ме бие, когато нямах още и пет годинки. Пердашеше ме, с пръчки, дърпаше ми ушите, биеше ме по главата и всяка сутрин, щом се събудех, най-напред се питах: дали и днес ще ме бият? На нас с Фьодор ни беше забранено да играем и да лудуваме; длъжни бяхме да присъстваме на утринната и обедната литургия, да целуваме ръка на попове и монаси, да четем у дома акатиста. Ти си религиозна и обичаш всичко това, а аз се страхувам от религията и когато минавам край църква, детството ми се възвръща и ми става тягостно. На осем години вече ме взеха в склада; работех като чирак и това беше нездравословно, защото тук ме биеха почти всеки ден. После, когато ме дадоха в гимназията, учех до обед, а от обед до вечерта трябваше да седя в същия този склад и така до двадесет и втората ми година, когато в университета се запознах с Ярцев, който ме убеди да напусна бащиния си дом. Този Ярцев ми е направил много добрини. Знаеш ли какво — каза Лаптев и се засмя от удоволствие, — хайде да отидем сега на гости у Ярцев. Той е най-благородният човек! Колко трогнат ще бъде!

[1] Pater familias (лат.) — Баца на семейство. ↑

ГЛАВА 7

Една октомврийска събота Антон Рубинщайн дирижираше симфоничния оркестър. Беше много тясно и горещо. Лаптев стоеше до колоните, а жена му и Костя Кочевой седяха далеч напред, на третия или четвъртия ред. В самото начало на антракта край него съвсем неочаквано мина „особата“ — Полина Николаевна Рассудина.

След сватбата той често с тревога се замисляше за възможна среща с нея. Когато сега тя го погледна открито и честно, той си спомни, че до ден днешен не се беше накарал да се обясни или да напише поне два-три приятелски реда, сякаш се криеше от нея, засрами се и се изчерви. Тя силно и поривисто му стисна ръката и попита:

— Да сте виждали Ярцев?

И без да дочака отговор, тръгна стремително напред, като крачеше широко, сякаш някой я буташе отзад.

Беше много слаба и некрасива, с дълъг нос и лицето ѝ винаги беше уморено, измъчено и като че ѝ костваше голямо усилие да държи очите си отворени и да не падне. Имаше прекрасни тъмни очи, умен, добър и искрен израз, но движенията ѝ бяха ъгловати, резки. Не беше лесно да се говори с нея, защото не умееше да изслушва и да говори спокойно. Трудно беше да я обичаш. Случваше се, като оставаше насаме с Лаптев, дълго да се смее на глас, покрила лицето си с ръце, и да твърди, че любовта за нея не е най-главното в живота, превземаше се като седемнадесетгодишна девойка и преди да я целуне, той трябваше да угаси всички свещи. Беше вече на тридесет години. Била е омъжена за педагог, но отдавна не живееше с мъжа си. Осигуряваше си средства за препитание от уроци по музика и участие в квартети.

По време на Деветата симфония тя отново мина наблизо, уж случайно, но тълпата мъже, които стояха като плътна стена до колоните, не я пуснаха по-далече и тя се спря. Лаптев видя, че е облечена в същата кадифена блузка, с която ходеше на концерти миналата и по-миналата година. Ръкавиците ѝ бяха нови, ветрилото

също беше ново, но евтино. Тя обичаше да се гласи, но не умееше и парите за дрехи ѝ се свидеха. Обличаше се лошо и небрежно и когато се носеше по улиците забързано и с широка крачка, лесно можеше да бъде обърквана с млад послушник.

Публиката аплодираше и викаше bis.

— Тази вечер ще прекарате с мен — каза Полина Николаевна, като приближи до Лаптев, гледайки го строго. — От тук ще отидем да пием чай заедно. Чувате ли ме, аз го искам. Вие сте ми задължен за много неща и нямате нравствено право да ми отказвате тази дреболия.

— Добре, да тръгваме — съгласи се Лаптев.

След симфонията започнаха безкрайни аплодисменти. Публиката ставаше от местата си и излизаше извънредно бавно, а Лаптев не можеше да тръгне, без да се обади на жена си. Трябваше да стои до вратата и да чака.

— Мъчително ми се пие чай — оплака се Рассудина. — Душата ми гори.

— Можем и тук да пийнем — каза Лаптев. — Да идем в бюфета.

— Нямам излишни пари да ги пръскам по бюфети. Не съм търговец.

Той ѝ предложи ръка, тя отказа, като изрече дълга и уморителна фраза, която беше чувал от нея вече много пъти, а именно че тя не се причислява към прекрасния слаб пол и не се нуждае от услугите на господата мъжете.

Докато разговаряше с него, тя оглеждаше публиката и често поздравяваше познати; бяха нейни колежки от курсовете на Герие и от консерваторията, ученици и ученички. Стискаше им ръцете силно и поривисто, сякаш ги дърпаше. Изведнъж започна да потрепва с рамене като при треска, да трепери и накрая проговори тихо, като гледаше Лаптев с ужас.

— За кого сте се оженили? Къде са ви били очите, полудяхте ли? Какво намерихте в тази глупава, незначителна девойка? Та аз ви обичам заради ума ви, заради душата, а на тази порцеланова кукла ѝ трябват само парите ви!

— Да оставим това, Полина — каза той с умолителен глас. — Всичко, което можете да ми кажете по повод на женитбата ми, съм си го казвал вече много пъти... Не ми причинявайте излишна болка.

Показа се Юлия Сергеевна в черна рокля, с голяма брилянтова брошка, която ѝ беше изпратил свекърът след молебена; след нея вървеше свитата ѝ: Кочевой, двама познати лекари, един офицер и пълен млад човек в студентска униформа по фамилия Киш.

— Тръгни с Костя — каза Лаптев на жена си. — Аз ще дойда после.

Юлия кимна и отмина нататък. Полина Николаевна я изпроводи с поглед, като трепереше с цялото си тяло и нервно се свиваше, и този поглед беше изпълнен с отвращение, ненавист и болка.

Лаптев се страхуваше да отиде в дома ѝ, предчувствайки неприятно обяснение, обиди, сълзи, и предложи да пият чай в някой ресторант. Но тя каза:

— Не, не, да отидем у нас. Не смейте да ми говорите за ресторанти.

Тя не обичаше да ходи по ресторанти, защото ресторантският въздух ѝ се струваше отровен с тютюн и дъх на мъже. Към всички непознати мъже се отнасяше със странно предубеждение, смяташе ги до един за развратници, способни да се нахвърлят върху нея всеки момент.

Когато излязоха от Благородното събрание, наеха файтон до „Остоженка“, на ъгъла със „Савелиевски“, където живееше Рассудина. През целия път Лаптев мислеше за нея. В крайна сметка ѝ беше задължен за много неща. Бе се запознал с нея у своя приятел Ярцев, комуто тя преподаваше теория на музиката. Тя го обикна силно, съвсем безкористно и след като се свърза с него, продължи да ходи на уроци и да се труди, както и преди, до изнемога. Благодарение на нея той започна да разбира и да обича музиката, към която по-рано беше почти равнодушен.

— Давам половин царство за чаша чай! — продума тя с глух глас, като прикриваше устата с маншона си, за да не се простуди. — Бях на пет урока, дявол да ги вземе! Учениците са такива тъпанари, такива глупаци, че едва не умрях от яд! И не зная кога ще свърши тая каторга. Измъчих се. Щом събера триста рубли, ще захвърля всичко и ще замина за Крим. Ще легна на брега и ще гълтам кислород. Колко обичам морето, ах, колко обичам морето!

— Никъде няма да отидете — каза Лаптев. — Първо, нищо няма да съберете, второ, сте скъперница. Извинете, пак ще ви повтора: нима

не е по-унизително да съберете тези триста рубли грош по грош от празноглави хора, които учат музика при вас от безделие, отколкото да ги вземете назаем от ваши приятели?

— Аз нямам приятели — каза раздразнено тя. — И моля ви, не говорете глупости. Работническата класа, към която принадлежа, има една привилегия: съзнание за своята неподкупност, правото да не взема назаем от разни търговци и да презира. Не-с, мен няма да ме купите! Аз не съм Юлечка.

Лаптев не посегна да плати на файтонджията, понеже знаеше, че това щеше да предизвика цял поток от думи, многократно чувани и преди. Плати тя. Рассудина живееше в малка мебелирана стая на пансион в дома на самотна дама. Големият ѝ роял „Бекер“ стоеше още у Ярцев, на „Большая Никитская“, и тя ходеше всеки ден там да свири. В стаята имаше кресла в калъфи, легло, застлано с бяло лятно одеяло, и стайни цветя на хазайката, по стените висяха нескопосани цветни картини и нищо не подсказваше, че тук живее жена и бивша курсистка. Нямаше нито тоалетна масичка, нито книги, нито дори бюро. Виждаше се, че тя ляга да спи веднага щом се прибере, и излиза от къщи още щом стане.

Готвачката донесе самовара. Полина Николаевна запари чая и като трепереше все още — в стаята беше студено, се зае да ругае певците, които пяха в Деветата симфония. Очите ѝ се затваряха от умора. Тя изпи една чаша, после друга, после трета.

— И така, вие сте женен — каза тя. — Но не се безпокойте, няма да се разстроя, ще съумея да ви изтръгна от сърцето си. Яд ме е само и ми е тъжно, че сте същият негодник като всички мъже, че у жената цените не ума, не интелекта, а тялото, красотата, младостта... Младостта! — продума тя носово, като че имитираше някого, и се засмя. — Младостта! Трябва ви чистота, Reinheit! Reinheit^[1]! — разсмя се тя, като се отпусна в креслото. — Reinheit!

Когато спря да се смее, очите ѝ бяха насълзени.

— Щастлив ли сте поне?

— Не.

— Обича ли ви?

— Не.

Лаптев, развълнуван, почувствал се нещастен, стана и започна да се разхожда из стаята.

— Не — повтори той. — Аз, Полина, ако искате да знаете, съм много нещастен. Какво да правя? Извърших глупост, вече не може да се поправи. Трябва философски да приемаме нещата. Тя се омъжи без любов, глупаво, може би и по сметка, но необмислено и сега очевидно осъзнава грешката си и страда. Виждам го. Нощем спим заедно, но през деня тя се страхува да останем насаме, макар и за пет минути, и търси развлечения, компания. С мене ѝ е срамно и страшно.

— Но все пак взима пари от вас?

— Глупаво е, Полина! — викна Лаптев. — Тя взима пари от мен, защото ѝ е все едно има ли ги или не. Тя е честен, чист човек. Омъжи се за мен просто защото ѝ се искаше да се махне от баща си, това е.

— А сигурен ли сте, че би се омъжила за вас, ако не бяхте богат?
— попита Рассудина.

— В нищо не съм сигурен — каза Лаптев с тъга. — В нищо. Нищо не разбирам. За Бога, Полина, да не говорим за това.

— Обичате ли я?

— Безумно.

Настъпи мълчание. Тя пиеше четвърта чаша, а той крачеше и мислеше, че жена му сега вероятно е в докторския клуб и вечеря.

— Но нима може да се обича, без да знаеш защо? — попита Рассудина и вдигна рамене. — Не, във вас говори животинската страст! Вие сте опиянен! Вие сте отровен от това красиво тяло, тази Reinheit! Махнете се от мене, вие сте омърсен! Вървете при нея!

Махна му с ръка, после взе шапката му и я запрати по него. Той облече шубата си мълком и излезе, но тя изтича в антрето и трескаво се вкопчи в рамото му и зарίδα.

— Престанете, Полина! Струва ли си! — говореше той и никак не можеше да разтвори пръстите ѝ. — Успокойте се, моля ви!

Тя затвори очи и пребледня, дългият ѝ нос придоби неприятен восъчен цвят като на мъртвец и Лаптев все още не можеше да разтвори пръстите ѝ. Беше припаднала. Той внимателно я вдигна, положи я на постелята и поседя десетина минути, докато дойде на себе си. Ръцете ѝ бяха хладни, пулсът ѝ — слаб, с прекъсвания.

— Вървете си у дома — каза тя, като отвори очи. — Вървете си, иначе пак ще зарева. Трябва да се овладея.

Като излезе, той се запъти не към докторския клуб, където го очакваше компанията му, а към къщи. През целия път с упрек се

питаше защо не създаде семейство с тази жена, която толкова го обича и всъщност му беше жена и приятелка? Тя беше единственият човек, който беше привързан към него, и освен това нима не би била благородна, достойна задача да даде щастие, приют и покой на това умно, гордо и измъчено от труд същество? Отиват ли му — питаше се той — тези претенции за красота и младост, за самото щастие, което е невъзможно и което за наказание или за насмешка вече три месеца го държи в мрачно, угнетено състояние? Меденият месец отдавна отмина, а той, смешно е да се изрече, още не знае що за човек е жена му? На институтските си приятели и на баща си тя пише дълги писма по пет листа и намира какво да им каже, а с него говори само за времето и че трябва да се вечеря или обядва. Когато преди заспиване дълго се моли на Бога и целува своите кръстчета и иконки, той, докато я гледа, си мисли с ненавист: „Тя се моли, но за какво се моли? За какво?“ В мислите си той оскърбяваше и себе си, и нея, като си казваше, че като ляга да спи с нея и като я приема в обятията си, си взема онова, за което е платил, но се получаваше ужасно; да беше здрава, смела, грешна жена, но тук имаше младост, религиозност, кротост, невинност, чисти очи...

Когато му беше годеница, религиозността ѝ го трогваше, сега тази условна определеност на възгледите и убежденията му се струваше преграда, зад която се скриваше истината. В семейния му живот всичко вече беше мъчително. Когато жена му, седнала до него в театъра, въздишаше и искрено се смееше, му беше горчиво, че тя се наслаждава сама и не иска да сподели възторга си. Интересното беше, че се сприятели с всичките му приятели и всички вече знаеха, що за човек е тя, докато той нищо не знаеше, а само тъгуваше и ревнуваше мълчаливо.

Като се върна у дома, Лаптев надяна халата и чехлите си и седна в кабинета си да чете роман. Жена му я нямаше къщи. Мина не повече от половин час, когато се позвъни и глухо се разнесоха стъпките на Петър, засилил се да отвори. Беше Юлия. Тя влезе в кабинета с шуба, със зачервени от студа бузи.

— На Пресня има голям пожар — продума запъхтяна. — Огромно зарево. Ще отида там с Константин Иванич.

— Отиди!

Здравият ѝ свеж вид и детският страх в очите ѝ го успокоиха. Той почете още половин час и си легна.

На другия ден Полина Николаевна му изпрати в склада две книги, които някога беше взела от него, всичките му писма и снимки; имаше и бележка само от една дума: „Баста!“

[1] Чистота, невинност (нем.). ↑

ГЛАВА 8

В края на октомври болестта на Нина Фьодоровна вече явно рецидивира. Тя бързо слабееше и лицето ѝ се изменяше. Въпреки силните болки си въобразяваше, че вече оздравява, и всяка сутрин се обличаше като здрава, а после през целия ден лежеше облечена в постелята. Преди края стана много приказлива. Лежи по гръб и разказва нещо тихо, пряко сили и диша тежко.

Умря внезапно при следните обстоятелства.

Беше ясна лунна нощ, на улицата се пързалиха по пресния сняг и в стаята нахлуваше шумът от улицата. Нина Фьодоровна лежеше по гръб, а Саша, която вече нямаше кой да отменя, седеше наблизко и дремеше.

— Бащиното му име не помня — разказваше Нина Фьодоровна тихо, — но го наричаха Иван, по фамилия Кочевой, беден чиновник. Беше върл пияница, царство му небесно. Идваше у нас и всеки месец му давахме по един фунт захар и осминка чай. Е, случваше се и пари, разбира се. Да... После — такава случка: запи се яко нашият Кочевой и умря, от водката изгоря. Остави синче, момченце на седем години. Сираченце... Взехме го и го скрихме при служителите и живя така той цяла година, а татко не знаеше. Когато го видя, татко само махна с ръка и нищо не каза. Когато Костя, сирачето, подкара деветата година — по това време аз бях вече годеница, — го разведох по всички гимназии. Тук, там — никъде не го приемат. А той плаче... „Защо, казвам му, глупаче, плачеш?“ Заведох го на „Разгуляй“ във втора гимназия и там, Господ здраве да им дава, го приеха... И започна момченцето да ходи всеки ден пешком от „Пятницкая“ до „Разгуляй“, от „Разгуляй“ до „Пятницкая“. Альоша плащаше за него... С божията благословия започна момченцето да се учи добре, да вниква и излезе човек от него. Адвокат е сега в Москва, приятел на Альошка, като него много учен. На, не пренебрегнахме човека, приехме го в дома си и сега той сигурно моли Бога за нас... Да...

Нина Фьодоровна започна да говори все по-тихо, с дълги паузи, после, след като помълча малко, изведнъж се повдигна и седна.

— А мене не ми е съвсем... не ми е добре като че ли — каза тя. — Господи помилуй. Ох, не мога да дишам!

Саша знаеше, че майка ѝ скоро ще умре; като видя сега как изведнъж лицето ѝ се смъкна, се досети, че идва краят, и се изплаши.

— Мамичко, недей! — заплака тя. — Недей!

— Тичай в кухнята, нека да отидат за баща ти. На мен хич не ми е добре.

Саша тичаше по всички стаи и викаше, но в цялата къща нямаше никой от прислугата и само в трапезарията върху сандъка спеше Лида, облечена и без възглавница. Саша, както си беше, без галоши, изскочи на двора, после на улицата. Пред портата на пейка седеше бавачката и гледаше как се пързаят. Откъм реката, където беше пързалката, се носеха звуци на военна музика.

— Бавачке, мама умира! — каза Саша, ридаяйки. — Трябва да викнем татко!...

Бавачката се качи в спалнята и като погледна болната, пъкна в ръката ѝ запалена восъчна свещ. Саша се суетеше ужасена и молеше, без да знае кого, да извикат баща ѝ, после облече палтото, завърза кърпата и изскочи на улицата. От прислугата знаеше, че баща ѝ има друга жена и две момиченца, с които живее на „Базарная“. Побягна наляво от вратата плачейки, тъй като се страхуваше от чуждите хора, но скоро започна да затъва в снега и да зъзне.

Срещна празен файтон, но не го нае; можеше да я откара извън града, да я ограби и да я захвърли на гробището (прислугата разказваше за подобен случай, докато пиеха чай). Вървеше и все вървеше, задъхваше се от умора и ридаше. Като излезе на „Базарная“, попита къде живее господин Панауров. Някаква непозната жена дълго ѝ обяснява и като видя, че нищо не разбира, я заведе до едноетажна къща с параден вход. Не беше заключено. Саша премина през антрето, после по коридора и накрая се озова в светла топла стая, където край самовара седяха баща ѝ и с него дама и две момиченца. Но тя вече не можеше да промълви нито дума и само плачеше. Панауров разбра.

— Навярно мама е зле? — попита той. — Кажу ми, детето ми, зле ли ѝ е на мама?

Той се разтревожи и прати за файтон. Когато стигнаха у дома, Нина Фьодоровна седеше обградена с възглавници, със свещ в ръка. Лицето ѝ беше потъмняло, очите ѝ бяха затворени. В спалнята стояха, скупчени до вратата, готвачката, прислужницата, слугата Прокофий и някакви непознати хора. Бавачката се разпореждаше шепнешком за нещо и не я разбираха. В дъното на стаята до прозореца стоеше Лида, бледна, сънена, и гледаше сурово оттам към майка си. Панауров взе свещта от ръцете на Нина Фьодоровна и като се мръщеше гнусливо, я захвърли върху скрина.

— Това е ужасно! — продума той и раменете му потрепераха. — Нина, трябва да легнеш — каза ласкаво той. — Легни, мила.

Тя погледна и не го позна... Положиха я по гръб.

Когато пристигнаха свещеникът и лекарят — Сергей Борисич, прислугата вече се кръстеше набожно и я поменуваше.

— Такива ми ти работи! — замислено каза докторът, като влизаше в гостната. — А пък беше още млада, нямаше четиридесет.

Чуваха се силните ридания на момичетата. Панауров, бледен, с влажни очи, приближи доктора и каза със слаб, морен глас:

— Скъпи мой, направете ми услуга, изпратете телеграма в Москва. Абсолютно не ми е по силите.

Докторът намери мастило и написа на дъщеря си такава телеграма: „Панаурова почина осем вечерта. Кажи на мъжа си: на «Дворянская» се продава къща с прехвърляне на дълга, доплащане девет. Търгът дванайсети. Съветвам не изпускате“.

ГЛАВА 9

Лаптев живееше в една от преките на „Малая Дмитровка“, недалеч от „Св. Пимен стари“. Освен голямата къща към улицата държеше и двуетажната пристройка в двора за приятеля си Кочевой, помощник-адвокат, когото всички Лаптеви наричаха просто Костя, понеже беше израснал сред тях. Срещу пристройката имаше друга, също двуетажна, в която живееха семейство французи с пет дъщери.

Студът беше двадесет градуса под нулата. Скреж замрежваше прозорците. Сутринта, щом се събуди, Костя със загрижено лице изпи петнадесет капки от някакво лекарство, после извади от библиотеката две гири и започна да прави гимнастика. Беше висок, много слаб, с големи червеникави мустаци, но най-забележителното във външността му бяха необикновено дългите му крака.

Пьотър, на средна възраст, облечен в сако и дочени панталони, напъхани във високи ботуши, донесе самовар и запари чай.

— Времето днес е много хубаво, Константин Иванич — каза той.

— Да, хубаво е, само че, братко, за съжаление ние с теб не живеем Бог знае колко добре.

Пьотър въздъхна от вежливост.

— Как са момиченцата? — попита Кочевой.

— Отчето не дойде, самият Алексей Фьодорич ги учи.

Костя потърси незамръзнало място по стъклото на прозореца и насочи бинокъла си към прозорците на френското семейство.

— Не се вижда — каза той.

В същото време долу Алексей Фьодорич учеше на закон божи Саша и Лида. Вече месец и половина те живееха в Москва, в долния етаж на пристройката, заедно с гувернантката и три пъти седмично при тях идваха учител от градското училище и свещеник. Саша минаваше Новия завет, а Лида неотдавна беше започнала Стария. Последния път на Лида беше възложено да преговори до Авраам.

— И тъй, Адам и Ева имали двама синове — каза Лаптев. — Прекрасно. Но как са ги наричали? Я си припомни!

Лида, строга както преди, мълчеше, вперила поглед в масата и само мърдаше устни; а по-голямата, Саша, я гледаше в лицето и се измъчваше.

— Прекрасно ги знаеш, само не бива да се вълнуваш — каза Лаптев. — Е, как се наричаха синовете на Адам?

— Авел и Кавел — прошепна Лида.

— Каин и Авел — поправи я Лаптев.

По бузата на Лида се търкулна едра сълза и капна на книгата. Саша също сведе очи и се изчерви, готова да заплаче.

От жалост Лаптев не можеше вече да говори, сълзите напиреха към гърлото му; той стана от стола и запали цигара. В това време от горе слезе Кочевой с вестник в ръка. Момиченцата станаха и без да го погледнат, направиха реверанс.

— За Бога, Костя, поемете ги вие — обърна се към него Лаптев. — Страхувам се и аз да не се разплача, а предобед трябва да отида и до склада.

— Добре.

Алексей Фьодорович излезе. Костя, с много сериозна физиономия, намръщен, седна на масата и придърпа към себе си свещената история.

— Е? — попита той. — Докъде сме?

— Тя знае за потопа — каза Саша.

— За потопа ли? Добре, да подхванем потопа. Давай за потопа — Костя хвърли поглед върху краткото описание на потопа в книгата и рече: — Трябва да ви съобщя, че такъв потоп, какъвто е описан тук, не е имало. И никакъв Ной не е имало. Няколко хиляди години преди Рождество Христово на земята е имало необикновено наводнение и за него се споменава не само в еврейската Библия, но и в книгите на другите древни народи, например гърците, халдеите, индусите. Но каквото и да е било наводнението, то не е могло да потопи цялата земя. Е, равнините е заляло, но планините все пак са останали. Вие тая книга си я четете, но не ѝ вярвайте много, много.

Сълзите на Лида потекоха пак, тя се извърна и неочаквано зариди толкова силно, че Костя трепна и стана от мястото си силно смутен.

— Искам си у дома — промълви тя. — При татко и при няня.

Саша също се разрида. Костя се качи гори и каза на Юлия Сергеевна по телефона:

— Мила, момиченцата пак плачат. Не мога да ги успокоя.

Юлия Сергеевна притича от голямата къща по рокля и плетен шал, попарена от студа, и започна да утешава момиченцата.

— Повярвайте ми, повярвайте ми — повтаряше тя умолително, като притискаше към себе си ту едното, ту другото, — баща ви ще дойде днес, той прати телеграма. Мъчно ви е за мама, и на мен ми е мъчно, сърцето ми се къса, но какво да се прави? Срещу Бога не може да се върви!

Когато престанаха да плачат, тя ги уви добре и ги заведе на разходка с шейна. Отначало минаха по „Малая Дмитровка“, после покрай „Страстной“ към „Тверская“; пред Иверския параклис спряха, запалиха по една свещ и се помолиха на колене. На връщане се отбиха при Филипов и купиха гевречета с мак.

Лаптеви обядваха след два. Ястията поднасяше Пьотър. През деня той търчеше ту до пощата, ту до склада, ту в окръжния съд заради Костя, прислужваше; вечер пълнеше цигари, нощем скачаше да отваря вратата и в пет часа сутринта вече палеше печките и никой не знаеше кога спи. Много обичаше да отваря газирана вода и го правеше леко и безшумно, без да разлее нито капка.

— Помози Бог! — каза Костя, като изпи чашка водка преди супата.

Отначало Юлия Сергеевна не хареса Костя; неговият бас, думичките му от рода на „изритам“, „цапардосах го по муцуната“, „измет“, „направи се на самовар“, навикът му да се чука и да благославя с чашката ѝ се струваха нелепи. Но като го опозна поотблизо, в негово присъствие започна да се чувства много леко. С нея той беше откровен, обичаше да си поприказват вечер полугласно за това-онова и дори ѝ даваше да чете романите — негово съчинение, — които дори от такива свои приятели, като Лаптев и Ярцев, пазеше в тайна. Тя ги четеше, хвалеше ги, за да не го огорчи, и той се радваше, защото хранеше надежди рано или късно да стане известен писател. В романите си описваше само селото и помешчически имения, макар да виждаше села много рядко, само когато летуваше на вила у познати, а помешчическо имение беше посетил веднъж в живота си, във Волколамск, по съдебно дело. Избягваше любовния елемент, сякаш се страхуваше, често описваше природата и обичаше да употребява изрази като „причудливите очертания на планините“, „странните

форми на облаците“ или „акорд от тайнствени съзвучия“... никъде не публикуваха романите му и той го обясняваше с цензурни съображения.

Работата на адвокат му харесваше, но все пак за свое главно призвание смяташе не адвокатурата, а тези романи. Струваше му се, че има тънка, артистична нагласа, и винаги го беше теглило към изкуството. Той самият не пееше и не свиреше на никакъв инструмент и съвсем беше лишен от музикален слух, но посещаваше всички вечери на филхармонията и симфоничната музика, организираше концерти с благотворителна цел, запознаваше се с певци.

По време на обяда разговаряха.

— Чудна работа — каза Лаптев, — моят Фьодор пак ме смая. Трябва, казва, да разберем кога навършва столетие нашата фирма, за да ги притиснем за дворянска титла, и го казва най-сериозно. Какво му е станало? Честно казано, започвам да се тревожа.

Говориха за Фьодор, за това, че е модерно сега да се правиш на друг. Например Фьодор се мъчеше да изглежда прост търговец и когато при него идваше за заплатата си учителят от училището, на което старият Лаптев бе настоятел, той променяше дори гласа и походката си и се държеше с учителя като с началник.

Следобед нямаха работа и минаха в кабинета. Говореха за декадентите, за „Орлеанската дева“ и Костя произнесе цял монолог; въобразяваше си, че много успешно имитира Ермолова. После седнаха да играят винт. Момиченцата не се прибираха в пристройката, а седяха бледи и печални двете в едно кресло и се вслушваха в шума от улицата: дали не иде баща им? Вечерно време, по тъмно и на свещ ставаха печални. Разговорът по време на играта, стъпките на Пьотър и прашенето на камината ги дразнеха и не им се искаше да гледат огъня; вечерно време не им се плачеше вече, но им беше страшно и сърцата им се свиваха. Не разбираха как хората можеха да говорят за каквото и да е и да се смеят, когато мама е умряла.

— Какво видяхте днес през бинокъла? — попита Юлия Сергеевна Костя.

— Днес нищо, но вчера старецът французин се къпа във ваната.

В седем часа Юлия Сергеевна и Костя отидоха в Малий театър. Лаптев остана с момиченцата.

— Баща ви трябваше да е пристигнал вече — каза той, като погледна часовника. — Сигурно влакът е закъснял.

Момиченцата седяха мълчаливо в креслото, сгущени едно до друго като зверчета, на които им е студено, а той все се разхождаше по стаите и с нетърпение поглеждаше часовника. В къщата беше тихо. Но когато вече приближаваше десет, някой позвъни. Пьотър отиде да отвори.

Чули познатия глас, момиченцата извикаха, заридяха и се втурнаха във вестибюла. Панауров беше с разкошна шуба, брадата и мустаците му бяха побелели от скреж.

— Сега, сега — бърбореше той, а Саша и Лида, като ридяха и се смееха, целуваха студените му ръце, калпака, шубата. Красив, морен, разглезен от любов, той погали момиченцата, без да бърза, после влезе в кабинета и каза, като потриваше ръце:

— Дошъл съм за малко, приятели мои. Утре заминавам за Петербург. Обещават ми преместване в друг град.

Беше отседнал в „Дрезден“.

ГЛАВА 10

У Лаптеви често гостуваше Иван Гаврилич Ярцев. Той беше здрав, як човек, чернокос, с умно, приятно лице; минаваше за красавец, но напоследък започваше да пълнее и това загрозяваше лицето и фигурата му; подстригваше косата си ниско, почти до голо и това още повече го загрозяваше. Заради впечатляващия му ръст и сила някога в университета студентите му викаха Скалата.

Завърши филологическия университет заедно с братята Лаптеви, после постъпи в природонаучния и сега беше магистър по химия. Не разчиташе на катедра, дори и лаборант не стана, а преподаваше физика и естествена история в реалното училище и в две девически гимназии. Беше във възторг от учениците си, особено от ученичките си, и твърдеше, че сега израства забележително поколение. Освен с химия у дома се занимаваше със социология и руска история и кратките си бележки понякога публикуваше във вестниците и списанията, подписани с буква „Я“. Когато говореше за нещо от ботаниката или зоологията, приличаше на историк, когато решаваше някакъв исторически въпрос, приличаше на естественик.

Свой човек у Лаптев бе също и Киш, с прозвище Вечния студент. Три години следва той в медицинския факултет, после се прехвърли в математическия и във всеки курс изкарваше по две години. Баща му, провинциален аптекар, му изпращаше по четиридесет рубли на месец и майка му, тайно от бащата, по още десет и тези пари му стигаха за издръжка и дори за такъв лукс, като шинел с яка от полски бобър, ръкавици, парфюми и фотографии (снимаше се често и раздаваше портретите си на познатите). Чистичък, леко плешив, със златисти бакенбарди около ушите, скромен, той имаше винаги вид на човек, готов да послужи. Непрекъснато уреждаше чужди работи: ту хвърчеше с някаква подписка, ту от ранна утрин мръзнеше пред касата на театъра, за да купи билет за някоя позната дама, ту по нечия молба ходеше да поръчва венец или букет. За него се говореше само: Киш ще отиде, Киш ще го направи, Киш ще купи. Повечето поръчки изпълняваше

лошо. Върху му се сипеха упреци, често забравяха да му платят покупките, но той винаги мълчеше и в тежките случаи само въздишаше. Никога не се радваше особено, не се огорчаваше, разказваше винаги дълго и скучно и остроумията му всеки път предизвикваха смях точно защото не бяха смешни. Така веднъж с намерение да се пошегува каза на Пьотър: „Петре, ти не си есетра!“, което предизвика всеобщ смях, и самият той дълго се смя, доволен, че е толкова духовит. Когато погребваха някой професор, вървеше отпред заедно с факлоносците.

Ярцев и Киш идваха обикновено привечер на чай. Ако домакините не отиваха на театър или на концерт, чаят продължаваше до вечерята. Една февруарска вечер в трапезарията се водеше следният разговор:

— Художественото произведение само тогава е значително и полезно, когато съдържа в идеята си сериозна обществена задача — казваше Костя, като гледаше сърдито Ярцев. — Ако в произведението има протест против крепостното право или авторът се опълчва против висшето общество и неговата пошлост, такова произведение е значително и полезно. Пък онези романи и повести, в които има „ах“ и „ох“, тя го обикнала, пък той я разлюбил — такива произведения, казвам аз, са нищожни и да вървят по дяволите.

— Съгласна съм с вас, Константин Иванич — каза Юлия Сергеевна. — Един описва любовна сцена, друг — измяна, трети — среща след раздяла. Нима няма други сюжети? Нали има твърде много хора, болни, нещастни, измъчени от нужда, на които ще им е противно да четат всичко това.

На Лаптев му стана неприятно, че съпругата му, млада жена, която нямаше още двадесет и две години, толкова сериозно и хладно разсъждава за любовта. Досещаше се защо.

— Ако поезията не решава въпросите, които ви се струват важни — каза Ярцев, — обърнете се към трудовете по техника, полицейско и финансово право, четете научни фейлетони. Кому е нужно в „Ромео и Жулиета“ вместо за любов да става дума, да речем, за свободата на преподаване или за дезинфекцията на затворите, ако можете да го намерите в специални статии и ръководства?

— Това са крайности, мой човек! — прекъсна го Костя. — Ние не говорим за такива гиганти, като Шекспир или Гьоте, а за стотиците

талантливи или посредствени писатели, които биха принесли далеч по-голяма полза, ако оставеха любовта и се заемеха да прокарат сред масите знания и хуманни идеи.

С натъртено „р“ и малко носово Киш започна да разказва съдържанието на една повест, която бе прочел наскоро. Разказваше обстоятелствено, без да бърза; минаха три минути, после — пет, десет, а той все продължаваше и никой не можеше да разбере защо го разказва, и лицето му ставаше все по-равнодушно, а очите му помръкваха.

— Киш, разказвайте по-бързо — не издържа Юлия Сергеевна, — става мъчително!

— Престанете, Киш! — викна му Костя.

Всички, а и самият Киш се засмяха.

Дойде Фьодор. С червени петна по лицето, забързан, поздрави и отведе брат си в кабинета. В последно време той избягваше многолюдните събирания и предпочиташе обществото на един човек.

— Нека младежите там се кикотят, а ние с теб да поговорим тук откровено — каза той, като сядаше в дълбокото кресло, по-далеч от лампата. — Отдавна не сме се виждали, братленце. Колко време не си идвал в склада? Май има седмица.

— Да. Няма какво да правя при вас. Пък и старецът ми омръзва, да си призная.

— Разбира се, без нас с тебе в склада ще се справят, но нали трябва да имаш някакво занимание. С пот на челото хлябът е сладък, както се казва. Бог обича труда.

Пьотър поднесе на поднос чаша чай. Фьодор я изпи без захар и поиска още. Той пиеше много чай и за една вечер можеше да изпие десетина чаши.

— Знаеш ли какво, братле? — каза той, като стана и се приближи до брат си. — Не му мисли много-много, а се кандидатирай за съветник, пък ние лека-полека ще те прокараме за член на управата, а после и за заместник-председател. По-нататък — повече, ти си умен човек, образован, ще те забележат и поканят в Петербург — земските и градските дейци там сега са на мода и току-виж, братле, преди да навършиш още петдесет, вече да си станал таен съветник с лента през рамото.

Лаптев не отговори нищо; той разбра, че всичко това — и тайният съветник, и лентата — му се иска на самия Фьодор, и не знаеше какво да отвърне.

Братята седяха и мълчаха. Фьодор отвори часовника си и дълго, много дълго напрегнато се визира в него, сякаш искаше да забележи движението на стрелката, и изразът на лицето му за Лаптев изглеждаше странен.

Повикаха ги за вечеря. Лаптев отиде в трапезарията, а Фьодор остана в кабинета. Вече не спореха, а Ярцев говореше с тон на професор, който чете лекция:

— Вследствие на разликата в климата, енергиите, вкусовете и възрастите равенството между хората е физически невъзможно. Но културният човек може да направи това неравенство безвредно, така както направи вече с блатата и мечките. Нали един учен успя да нахрани едновременно котка, мишка, ястреб и врабец от една чиния; да се надяваме, че възпитанието ще направи същото и с хората. Животът върви напред и напред, културата постига огромни успехи пред очите ни и очевидно ще настъпи време, когато например днешното положение на фабричните работници ще изглежда такъв абсурд, както на нас ни изглежда крепостното право, когато са разменяли девойка за куче.

— Това няма да стане скоро, никак няма да е скоро — каза Костя и се усмихна, — няма да му се сторят абсурд на Ротшилд подземията със злато скоро, а дотогава нека работникът да превива гръб и да се подува от глад. Не, мой човек, нее. Не трябва да чакаш, а да се бориш. Ако котката яде от една паница с мишката, вие си мислите, че е станала съзнателна ли? Хайде де! Заставили са я насила.

— Ние с Фьодор сме богати, баща ни е капиталист, милионер, с нас трябва да се води борба! — продума Лаптев и потърка челото си с длан. — Да се води борба с мене — не ми го побира умът! Аз съм богат, но какво са ми дали досега парите, какво ми е дала тази сила? С какво съм по-щастлив от вас? Детството ми беше каторжно и парите не ме спасяваха от пръчките. Когато Нина боледуваше и беше на смъртно легло, моите пари не ѝ помогнаха. Когато не ме обичат, не мога да накарам да ме обикнат, и сто милиона да похарча.

— Затова пък можете да направите много добрини — каза Киш.

— Какви ти добрини! Вчера ме молихте за някакъв математик, който търси служба. Повярвайте, аз мога да направя за него толкова малко, колкото и вие. Мога да му дам пари, но той не търси това. Веднъж помолих известен музикант да намери място за един беден цигулар, а той ми отвърна така: „Вие се обръщате именно към мене, защото не сте музикант“. По същия начин ще ви отговоря и аз: вие се обръщате за помощ към мене толкова уверено, защото нито веднъж не сте били в положението на богат човек.

— Не разбирам защо е това сравнение с известния музикант! — продума Юлия Сергеевна и се изчерви. — Какво общо има това с известния музикант?

Лицето ѝ потръпна от омраза и тя сведе очи, за да скрие това чувство. И не само мъжът ѝ, но и всички около масата разбраха израза на лицето ѝ.

— Какво общо има музиканта! Няма нищо по-лесно от това да помогнеш на един беден човек.

Настъпи мълчание. Пьотър поднесе яребици, но никой не хапна, всички ядоха само салатата. Лаптев вече не помнеше какво отвърна, но за него беше ясно, че ненавистни бяха не думите му, а самият факт, че се бе намесил в разговора. След вечерята той се прибра в кабинета си. Напрегнато, със сърцебиене очакваше нови унижения, вслушан в онова, което ставаше в салона. Там отново започна спор. После Ярцев седна на пианото и изпя сантиментален романс. Беше специалист по всичко: и пееше, и свиреше и дори умееше да прави фокуси.

— Както обичате господата, обаче аз не желая да стоя у дома — каза Юлия.

— Трябва да излезем някъде.

Решиха да се повозят извън града и изпратиха Киш до търговския клуб за тройка. Не поканиха Лаптев, защото обикновено той не излизаше извън града и защото при него сега беше брат му, но той си помисли, че в негово присъствие им е скучно и в тази весела млада компания е съвсем излишен. И тежкото горчиво чувство беше толкова непоносимо, че му се плачеше: той даже се радваше, че постъпват с него толкова нелюбезно, че го пренебрегват, че е глупав, скучен мъж, торба със злато, и му се струваше, че би бил още по-радостен, ако жена му му изневереше тази нощ с най-добрия му приятел и после си признаеше, гледайки го с омраза. Той я ревнуваше

от познатите студенти, от актьорите, от певците, от Ярцев и дори от случайните минувачи и сега страстно му се искаше тя наистина да му изневери, искаше да я завари с някого и после да се отрови, за да се отърве завинаги от този кошмар. Фьодор пиеше чай и шумно преглъщаше. Но и той се нареди да си ходи.

— А нашият старец вероятно има перде — каза той, като обличаше шубата. — Съвсем зле започна да вижда.

Лаптев също облече шуба и излезе. Като изпрати брат си до „Страстной“, нае файтонджия и подкара към Яр.

„И на туй му викат семейно щастие! — присмиваше се той над себе си. — Това ми било любов!“

Зъбите му тракаха и той не знаеше от ревност ли, или от нещо друго. У Яр се разходи между масите, послуша куплетиста в залата; за евентуална среща със своите не беше приготвил нито една фраза, предварително си знаеше, че ако срещнеше жена си, щеше да се усмихне жалко и неумно и всички щяха да разберат какво чувство го бе накарало да дойде тук. От електрическата светлина, силната музика, аромата на пудра и от това, че дамите насреща го гледаха, му се повдигаше. Той спираше до вратите, старееше се да надзърне и да подслуша какво ставаше в отделните сепарета, и му се струваше, че заедно с куплетиста и тези дами играе в някаква долна, презряна роля. После тръгна към „Стрелная“, но и там не срещна никого от своите и само когато се връщаше отново към ресторанта на Яр, го догони шумна тройка; пияният файтонджия крещеше и се чуваше високият смях на Ярцев: „Ха-ха-ха!“

У дома Лаптев се върна след три часа. Юлия Сергеевна беше вече в постелята. Като забеляза, че не спи, той се доближи до нея и каза рязко:

— Разбирам вашето отвращение, вашата омраза, но можехте да ме пощадите пред чуждите хора, можехте да скриете своето чувство.

Тя седна на леглото и спусна крака. На светлината на кандилото очите ѝ изглеждаха големи, черни.

— Моля за извинение.

От вълнение и тръпки по цялото тяло той не можеше вече да изговори нито дума, а стоеше пред нея и мълчеше. Тя също трепереше и седеше с вид на престъпница, очаквайки обяснения.

— Колко страдам! — каза той накрая и хвана главата си. — Като в ад съм, побърквам се.

— Нима на мен ми е леко? — попита тя с трепетен глас. — Само Бог знае какво ми е.

— Ти си моя жена вече половин година, но в душата ти няма дори искрица любов, няма никаква надежда, никакъв просвет! Защо се омъжи за мен? — продължаваше с отчаяние Лаптев. — Защо? Какъв демон те тласна в обятията ми? На какво се надяваше? Какво искаше?

А тя го гледаше с ужас, като че се страхуваше да не я убие.

— Харесвах ли ти? Обичаше ли ме? — продължаваше задъхано той. — Не! Тогава какво? Какво? Говори: какво? — той викна. — О, проклети пари! Проклети пари!

— Кълна се в Бога, не! — извика тя и се прекръсти; сви се от обида и той за първи път чу как плаче. — Кълна се в Бога, не! — повтори тя. — Не мислех за парите, те не ми трябват, просто ми се струваше, че ако ти откажа, ще постъпя зле. Страхувах се да не разбия и твоя, и своя живот. И сега страдам заради своята грешка, страдам непоносимо!

Тя заплака горчиво и той разбра колко ѝ е болно, и като не знаеше какво да каже, се отпусна на килима пред нея.

— Стига, стига — мърмореше той. — Огорчих те, защото те обичам безумно — неочаквано той целуна крака ѝ и страстно я прегърна. — Поне искрица любов! — мърмореше той. — Излъжи ме! Излъжи! Не казвай, че е грешка!...

Но тя продължаваше да плаче и той чувстваше, че тя понася неговите ласки като неизбежно следствие от грешката си. И крака, който той целуна, подви под себе си, като птица. Стана му жал за нея.

Тя легна и се покри през глава, той се съблече и също си легна. А сутринта и двамата се чувстваха неловко, не знаеха за какво да си говорят, и на него дори му се струваше, че тя не стъпва твърдо на крака, който той целуна.

Предобед дойде да се сбогува Панауров. На Юлия неудържимо ѝ се прииска да е у дома, в родния край; добре би било да замина, мислеше си тя и да си почина от семейния живот, от това смущение и от постоянното съзнание, че е постъпила зле. По време на обяда решиха, че тя ще замине с Панауров и ще погостува две-три седмици на баща си, докато не ѝ доскучае.

ГЛАВА 11

Тя и Панауров пътуваха в отделно купе; на главата си той носеше каскет от агнешка кожа с някаква странна форма.

— Да, не ме удовлетвори Петербург — говореше той с паузи, като въздишаше. — Обещават много, но нищо определено. Да, скъпа моя. Бил съм мирови съдия, постоянен член, председател на мировия съд и накрая съветник на губернската управа; струва ми се, служил съм на отечеството и имам право на внимание, но ето на: никак не мога да си издействам преместване в друг град...

Панауров затвори очи и поклати глава.

— Не ме признават — продължаваше той почти като в просъница. — Разбира се, не съм гениален администратор, но пък съм порядъчен, честен човек, а в днешно време и това е рядкост. Виновен съм, понякога по малко съм лъгал жени, но по отношение на руското правителство винаги съм бил джентълмен. Но стига за това — каза той, отваряйки очи, — да поговорим за вас. Как ви хрумна изведнъж да идете при баща си?

— Така, нещо се посдърпахме с мъжа ми — каза Юлия, като гледаше каскета му.

— Да, странен ви е той. Всички Лаптеви са странни. Вашият мъж се ядва, иди-дойди, но брат му Фьодор е кръгъл глупак.

Панауров въздъхна и попита сериозно:

— А любовник вече имате ли си?

Юлия го погледна учудено и се усмихна:

— Боже мой, какви ги говорите!

На една голяма гара, минаваше десет, двамата слязоха и вечеряха. Когато влакът потегли отново, Панауров свали палтото и каскета си и седна до Юлия.

— Вие сте много мила, длъжен съм да ви кажа — започна той. — Извинете ме за кръчмарското сравнение, но ми приличате на прясно осолена краставичка; тя, така да се каже, още ухае на парник, но вече съдържа малко солчица и аромат на копър. От вас постепенно ще се

оформи великолепна жена, чудесна, изящна жена. Ако пътувахме заедно преди пет години — въздъхна той, — щях да се почувствам приятно задължен да постъпя в редовете на вашите поклонници, но сега, уви, съм инвалид.

Той тъжно и в същото време милостиво се усмихна и я прегърна през кръста.

— Полудяхте ли! — каза тя почервеняла и се изплаши така, че ръцете и краката ѝ изстинаха. — Престанете, Григорий Николаич!

— От какво се страхувате, мила? — попита той меко. — Какво толкова има? Вие просто не сте свикнали.

Ако жената протестираше, за него това означаваше само че е направил впечатление и ѝ харесва. Като държеше Юлия за талията, той силно я целуна по бузата, после — по устата с пълната убеденост, че ѝ доставя голямо удоволствие. Юлия се съвзе от страха и смущението и започна да се смее. Той я целуна още веднъж и каза, като наместваше смешната си шапка:

— Ето всичко, което може да ви даде един инвалид. Един турски паша, добричък старец, получил от някого подарък или в наследство цял харем. Когато младите му красиви жени се строили пред него в редица, той ги обходил, целунал всяка и казал: „Това е всичко, което съм в състояние да ви дам сега“. Същото го казвам и аз.

Всичко това ѝ изглеждаше глупаво, необикновено и я размиваше. Прииска ѝ се да палува. Качи се на канапето и тананикайки, извади от багажа кутия с бонбони, хвърли парченце шоколад и викна:

— Хващайте!

Той го улови; тя му хвърли друго бонбонче със силен смях, после трето, а той все ловеше и ги поставяше в уста, като я гледеше с умолителен поглед, и на нея ѝ се струваше, че в лицето му, в чертите и израза му има нещо много женско и детско. И когато тя, запъхтяна седна на канапето и продължи да го гледа, смеейки се, той я докосна с два пръста по бузата и продума сякаш с досада:

— Подло момиченце.

— Вземете — каза тя, като му подаде кутията. — Аз не обичам сладко.

Той изяде бонбоните, всички до един и прибра празната кутия в куфара си; обичаше кутийки с картинки.

— Обаче стига сме палували — каза той. — Инвалидът трябва да нанка.

Той извади от пътната си чанта бухарския си халат и възглавница, легна и се зави с халата.

— Лека нощ, гълъбче! — продума тихо и въздъхна така, сякаш го болеше цялото тяло. Скоро се разнесе хъркане. Без да изпитва никакво стеснение, тя също легна и скоро заспа.

Когато на следващата сутрин в родния си град пътуваше от гарата към къщи, улиците ѝ изглеждаха пустинни, безлюдни, снегът — сив, а къщите — малки, като че ли някой ги беше сплескал. Насреща ѝ се зададе процесия: носеха покойник в отворен ковчег, с хоругви.

„Да срещнеш покойник, казват, носи щастие“ — помисли си тя.

Прозорците на къщата, в която живееше някога Нина Фьодоровна, бяха облепени с обяви.

Със замряло сърце тя влезе в своя двор и позвъни на вратата. Отвори ѝ непозната прислужница, пълна, сънена, с топла памучна блуза. Качвайки се по стълбата, Юлия си спомни как тук ѝ се обясняваше в любов Лаптев, но сега стълбата беше мръсна, цялата в стъпки. Горے в студения коридор чакаха болните, в шуби. Незнайно защо, сърцето ѝ тупаше силно и едва ходеше от вълнение.

Докторът, още повече напълнял, червендалест като кирпич и с разрошени коси, пиеше чай. Като видя дъщеря си, много се зарадва и дори се просълзи; тя си помисли, че в живота на този старец тя е единствената радост, и трогната, силно го прегърна и каза, че ще живее при него дълго, до Великден. След като се преоблече в стаята си, отиде в трапезарията, за да пият заедно чай, той крачеше от ъгъл до ъгъл, мушнал ръце в джобовете, и пееше „Ру-ру-ру“ — значи беше недоволен от нещо.

— В Москва си живееш много весело — каза той. — Много се радвам за тебе... На мен, стареца, нищо не ми трябва. Аз скоро ще издъхна и ще ви отърва от себе си. Да се чудиш какъв черен гологан се оказах, още не съм се затрил. Изумително!

Каза, че е старо, много яко магаре, което всички яхат. Стоварили му лечението на Нина Фьодоровна, грижата за децата ѝ, погребението; а това конте Панауров не искал нищо да знае и дори му взел сто рубли назаем, които и до ден днешен не му бил върнал.

— Вземи ме в Москва и ме затвори в лудницата! Аз съм смахнат, аз съм наивно детенце, защото още вярвам в истината и справедливостта!

После упрекна мъжа ѝ в недалновидност: не купувал къщи, които се продават толкова изгодно. Сега вече на Юлия ѝ се струваше, че в живота на този старец тя не е единствената радост. Докато той преглеждаше болните и после тръгна на практика, тя обикаляше всички стаи, без да знае какво да прави и какво да мисли. Беше вече отвикнала от родния град и родния дом; не я влечеше нито на улицата, нито към познатите и при спомена за предишните приятелки и за моминския живот не ѝ домъчняваше и не тъгуваше за миналото.

Вечерта се облече по-празнично и тръгна на вечерна служба. В църквата имаше само прости хора и великолепната ѝ шапка и шуба не направиха никакво впечатление. Струваше ѝ се, че е настъпила някаква промяна и в църквата, и в нея самата. По-рано обичаше, когато четяха канона и певците пееха ирмоси^[1], например „Отверзу уста моя“, бавно да се придвижва в тълпата към свещеника, който стоеше в средата на църквата, и после да усеща върху челото си светия елей, а сега чакаше само да свърши службата. И като излезе от църквата, вече се страхуваше да не я наобиколят просяците; би ѝ било скучно да спира и да търси джобове, пък и в джобовете нямаше медни монети, а само рубли.

Легна си рано, а заспа късно. Сънуваше някакви портрети и погребалната процесия, която видя сутринта; внесоха в двора отворения ковчег с мъртвеца и се спряха до вратата, после дълго люляха ковчег на пешкири и с все сила удариха с него вратата. Юлия се събуди и скочи от ужас. В действителност долу тропача на вратата и шнурът на звънеца шумолеше по стената, но звън не се чуваше.

Докторът се закашля. Чу се как прислужницата слезе долу, после се върна.

— Господарке! — каза тя и почука на вратата ѝ. — Господарке!

— Какво има? — попита Юлия.

— Пристигна телеграма!

Юлия излезе при нея със свещ. Зад прислужницата стоеше докторът, по долно бельо и с палто, и също държеше свещ.

— Звънецът се е развалил — каза той, като се прозяваше сънено.

Юлия разпечата телеграмата и прочете: „Пием за ваше здраве. Ярцев. Кочевой“.

— Ах, какви са глупаци! — каза тя и се разсмя; на душата ѝ стана леко и весело.

Като се върна в стаята си, се изми тихо, облече се и после дълго нареждаше вещите си, докато не съмна, а към обед замина за Москва.

[1] Църковни песнопения (църк.). ↑

ГЛАВА 12

На Великден Лаптеви бяха на изложба в рисувалното училище. Отидоха цялата фамилия, по московски, като взеха със себе си двете момиченца, гувернантката и Костя. Лаптев знаеше имената на всички известни художници и не пропускаше нито една изложба. Понякога през лятото на вилата той рисуваше колоритни пейзажи и му се струваше, че има безспорен вкус и че ако се беше изучил, от него би станал добър художник. В чужбина понякога посещаваше антикварите и с вид на познавач оглеждаше старинните предмети, произнасяше се, купуваше някаква вещ, антикварят вземаше от него колкото си искаше, и купената вещ после лежеше забравена в чекмедже, в сайванта за каретата, докато не изчезнеше незнайно къде. Или като влезеше в магазина на художниците, дълго и внимателно оглеждаше картините, бронза, правеше разни забележки и неочаквано купуваше някаква липова рамчица или кутия от долнокачествен картон. Вкъщи имаше все големи по размер картини, но лоши; хубавите бяха закачени лошо. Неведнъж се случваше да плати скъпо за вещи, които после се оказваха фалшификати. И любопитното беше, че по принцип плах в живота, той беше извънредно смел и самоуверен на картинните изложби. Защо?

Юлия Сергеевна гледаше картините като мъжа си през юмрук или бинокъл и се учудваше, че хората върху тях са като живи; но тя не разбираше, струваше ѝ се, че на изложбата много картини са еднакви и че единствената цел на изкуството е, когато гледаш на картината през юмрук, хората и предметите да се открояват върху тях като живи.

— Това е гората на Шишкин — обясняваше мъжът ѝ. — Той винаги рисува едно и също... А тук обърни внимание: такъв лилав сняг никога няма да видиш в действителност... А на това момче лявата ръка е по-къса от дясната.

Когато всички се умориха и Лаптев тръгна да търси Костя, за да си тръгват, Юлия се спря пред малък пейзаж и го загледа равнодушно. На преден план рекичка, през нея дървено мостче, на другия бряг

пътечка, която се губи в тъмната трева, поле, после вдясно късче гора, около него огън: вероятно пазят нощната паша на добитъка. А в далечината догаря вечерната заря.

Юлия си представи, че върви по мостчето, после по пътечката, все по-далече и по-далече, а наоколо е тихо, крякат сънни дърдавци, в далечината примигва огънят. И, който знае защо, започна да ѝ се струва, че същите тези облачета, които се точеха по червената част на небето, и гората, и полето ги е виждала много пъти, почувства се самотна и ѝ се прииска да върви, да върви, да върви по пътечката; и там, където беше вечерната заря, се притаяваше отражението на нещо неземно, вечно.

— Колко хубаво е нарисувано! — продума тя учудена, че картината ѝ е станала разбираема. — Погледни, Альоша! Усещаш ли колко е тихо там?

Тя се постара да обясни защо ѝ харесва този пейзаж, но нито мъжът ѝ, нито Костя я разбираха. Тя все гледаше пейзажа с тъжна усмивка и това, че другите не намираха в него нищо особено, я вълнуваше; после тя започна отново да обикаля залите и да разглежда картините, искаше да ги разгадае и вече не ѝ се струваше, че на изложбата има много еднакви картини. Когато се върна у дома, за първи път от много време обърна внимание на голямата картина, която висеше в залата над рояла, почувства вражда към нея и каза:

— Що за желание да притежаваш такива картини!

И след това златните корнизи, венецианските стъкла с цветя и картините като тази, която висеше над рояла, пък и разсъжденията на мъжа ѝ и Костя за изкуството вече събуждаха в нея чувство на скука и досада, дори понякога и омерзение.

Животът течеше обикновено, ден след ден, без да обещава нещо особено. Театралният сезон вече свърши, идваха топли дни. Времето се задържа превъзходно. Една сутрин Лаптеви се готвеха да посетят окръжния съд и да послушат Костя, който защитаваше някого по назначение на съда. Те се забавиха у дома и пристигнаха в съда, когато започваше разпитът на свидетелите. Обвиняваше се запасен редник в кражба с взлом. Имаше много свидетелки перачки; те даваха показания, че подсъдимият често ходел у господарката, съдържателка на пералнята; срещу Кръстовден дошъл късно вечерта и почнал да проси пари, за да се избави от махмурлука, но никой не му дал; тогава

той си отишъл, но след час се върнал и донесъл бира и ментови бонбони за момичетата. Пили и пели песни почти до разсъмване, а като се опомнили на сутринта, катинарът на входа за тавана бил разбит и от бельото липсвали три мъжки ризи, пола и два чаршафа. Костя с насмешка разпитваше всяка свидетелка: не е ли пила срещу Кръстовден от бирата, която е донесъл подсъдимият? Очевидно насочваше към мисълта, че перачките сами са се обрали. Произнасяше своята реч без ни най-малко вълнение, като гледаше съдебните заседатели сърдито.

Той обясняваше що е то кражба с взлом и обикновена кражба. Говореше много подробно, убедително, откривайки необикновената способност да говори дълго и със сериозен тон за вече отдавна известното. И беше трудно да се разбере какво всъщност искаше? От дългата му реч съдебните заседатели можеха да направят само такъв извод: „Имало е взлом, но кражба — не, тъй като бельото са пропили самите перачки, а ако е имало кражба, тя не е била с взлом“. Но очевидно той говореше точно това, което бе необходимо, тъй като речта му трогна заседателите и публиката и много се хареса. Когато произнесоха оправдателната присъда, Юлия закима на Костя и после силно му стисна ръката.

През май Лаптеви се преместиха на вилата в Соколники. По това време Юлия беше вече бременна.

ГЛАВА 13

Измина повече от година. В Соколники недалече от платното на Ярославския железен път седяха на тревата Юлия и Ярцев; малко встрани лежеше Кочевой, положил ръка под главата си, и гледаше небето. Тримата бяха направили разходката си и чакаха да мине курортният влак в шест часа, за да идат вкъщи да пият чай.

— Майките виждат в децата си нещо необикновено, така ги е устроила природата — говореше Юлия. — Цели часове майката стои край креватчето, гледа какви са ушенцата, очичките, нослето на детенцето, възхищава му се. Ако чужд човек целува детенцето ѝ, на нея, бедничката, ѝ се струва, че това му доставя голямо удоволствие. И за нищо друго не говори майката освен за детето си. Зная тази слабост на майките и се контролирам, но моята Оля наистина е необикновена. Как гледа, когато суче! Как се смее! Само на осем месеца е, но ей Богу, такива умни очи не съм виждала дори у тригодишни деца.

— Кажете впрочем — попита Ярцев, — кого обичате повече: мъжа си или детето си?

Юлия сви рамене.

— Не зная. Никога не съм обичала силно мъжа си и Оля всъщност е първата ми любов. Нали знаете, че не се омъжих за Алексей по любов. По-рано бях глупава, страдах, все мислех, че съм погубила и своя, и неговия живот, а сега виждам, че никаква любов не е нужна, всичко е глупост.

— Но ако не любовта, то какво чувство ви привързва към мъжа ви? Защо живеете с него?

— Не зная... Така, навикът вероятно. Аз го уважавам, скучно ми е без него, когато го няма дълго време, но това не е любов. Той е умен, честен човек и за моето щастие това е достатъчно. Той е много добър, обикновен...

— Альоша е умен, Альоша е добър — продума Костя, като лениво повдигна глава, — но, мила моя, за да разберете, че е умен, добър и интересен, трябва да изядете една торба сол с него... И каква е

ползата от добротата и ума му? С пари може да ви зарие, но където трябва да прояви характер, да даде отпор на наглеца и нахалника, там се сконфузва и пада духом. Такива хора, като вашия любезен Алексис, са прекрасни хора, но са съвсем непригодни за борба. Пък и въобще за какво ли ги бива.

Най-после влакът се показа. От комина бълваше и се издигаше над горичката съвсем розова пара и двата прозореца в последния вагон изведнъж заблестяха на слънцето толкова ярко, че ги заслепиха.

— Да прием чай! — каза Юлия Сергеевна, като се надигна.

Напоследък тя напълня и походката ѝ стана дамска, малко ленива.

— Все пак не е хубаво без любов — каза Ярцев, вървейки след нея. — Ние само говорим и четем за любовта, но самите малко обичаме, а това наистина не е хубаво.

— Всичко това са глупости, Иван Гаврилич — каза Юлия. — Не там е щастието.

Пиха чай в градинката, където цъфтяха резеда, шибой и тютюн и вече се разпукваха ранните гладиоли. Ярцев и Кочевой виждаха по лицето на Юлия Сергеевна, че тя преживява щастливо време на душевно спокойствие и равновесие, че нищо повече от това, което има, не ѝ трябва, и у самите тях се настаняваха душевно спокойствие и ведрина. Каквото и да се кажеше, излизаше умно и на място. Боровете бяха прекрасни, ухаеше чудесно на смола както никога по-рано, сметаната беше много вкусна и Саша беше умно, добро момиче...

След чая Ярцев пееше романси, като си акомпанираше на рояла, а Юлия и Кочевой седяха мълчаливо и слушаха и само Юлия ставаше нарядко и тихо излизаше, за да наглежда бебето и Лида, която вече два дни лежеше с висока температура и нищо не хапваше.

„Приятелю мой, мой нежни приятелю...“ — пееше Ярцев — Не, господа, ако щете ме заколете — каза той и тръсна глава, — не разбирам защо сте против любовта! Ако не бях зает петнадесет часа в денонощие, то непременно бих се влюбил.

Вечерята сервираха на терасата; беше топло и тихо, но Юлия се увиваше в шала и се оплакваше, че е влажно. Когато се стъмни, кой знае защо, душата ѝ се стегна, тя потрепваше и молеше гостите да останат по-дълго; почерпи ги с вино и след вечерята нареди да донесат

коняк, за да не си отиват. Не ѝ се щеше да остане сама с децата и прислугата.

— Ние, курортистките, замисляме спектакъл за децата — каза тя. — Вече имаме всичко — и театър, и актьори, само пиесата остава да изберем. Изпратиха ни двайсетина различни пиеси, но нито една не става. Ето, вие обичате театъра и добре познавате историята — обърна се тя към Ярцев, — напишете ни историческа пиеса.

— Може, защо не.

Гостите изпиха коняка и се приготвиха да тръгват. Беше към единадесет, а за курортистите това е късно.

— Колко е тъмно, да ти бръкнат в очите, няма да видиш — каза Юлия, като ги изпрати до портата. — Просто не знам как ще се приберете, господа! А е и студено!

Загърна се по-плътно и тръгна към къщата.

— А моят Алексей сигурно играе някъде карти! — викна тя. — Лека нощ!

След светлите стаи не се виждаше нищо. Ярцев и Костя опипом, като слепи, се добраха до железопътната линия и я прекрачиха.

— Тъмно като в рог — каза басово Костя, като се спря и погледна към небето. — А звездите, звездите са също като нови петачета. Гаврилич!

— А? — отзова се отнякъде Ярцев.

— Казвам, нищо не се вижда. Къде сте?

Ярцев подсвирквайки се доближи до него и го хвана под ръка.

— Ей, курортисти! — изведнъж закрещя с цяло гърло Костя. — Хванаха социалиста!

Като пийнеше, той винаги ставаше буен, крещеше, заяждаше се със стражарите и файтонджиите, пееше и се смееше неистово.

— Природо, да те вземат дяволите! — завика той.

— Хайде, хайде — усмиряваше го Ярцев. — Не бива така, моля ви се.

Скоро приятелите свикнаха с тъмнината и започнаха да различават силуетите на високите борове и телеграфните стълбове. От московските гари от време на време се носеше писък на свирка и жиците жалостно звънтяха. Самата гора не издаваше нито звук и в това мълчание се чувстваше нещо гордо, силно, тайнствено и сега през нощта изглеждаше така, като че върховете на боровете почти

докосваха небето. Приятелите намериха своя просека и тръгнаха по нея. Тук беше съвсем тъмно и само по дългата ивица небе, обсипана със звезди, и по това, че под краката им имаше отъпкана земя, разбираха, че стъпват по алея. Вървяха мълчаливо един до друг и на двамата им се струваше, че насреща им се движат някакви хора. Опияняващото настроение се изпари. На Ярцев му хрумна, че може би в тази гора сега се носят душите на московските царе, боляри и патриарси, и искаше да го сподели с Костя, но се въздържа.

Когато стигнаха града, небето едва просветляваше. Ярцев и Кочевой вървяха мълчаливо по паважа покрай евтините вили, кръчми, складове за дърва; при прелеза на жп линията ги обхвана влага, приятна, с дъх на липа и после се показва широка дълга улица, напълно безлюдна... Когато стигнаха до „Красний пруд“, вече беше съмнало.

— Москва е град, който още много ще страда — каза Ярцев, като гледаше към Алексеевския манастир.

— Откъде ви хрумна?

— Така. Обичам си аз Московията.

И Ярцев, и Костя бяха родени в Москва и я обожаваха и се отнасяха неясно защо враждебно към другите градове; бяха убедени, че Москва е прекрасен град, а Русия — прекрасна страна. В Крим, в Кавказ и в чужбина им беше скучно, неудобно, неуютно и своето сиво московско време намираха за най-приятното и здравословното. Дните, когато в прозорците почуква студеният дъжд и сумракът пада рано, и стените на къщите и църквите се обагрят в кафеникав, печален цвят и когато излизаш на улицата, не знаеш какво да облечеш — такива дни ги възбуждаха приятно.

Накрая при гарата наеха файтон.

— Всъщност добре би било да напиша историческа пиеса — каза Ярцев, — но да ви кажа, без Ляпунови и без Годунови, а от времето на Ярослав или Мономах... Ненавиждам руските исторически пиеси, всички освен монолога на Пимен. Като имаш работа с някакъв исторически източник и когато четеш дори учебник по руска история, ти се струва, че в Русия всичко е необикновено талантливо, даровито, интересно, но когато гледам в театъра историческа пиеса, руският живот започва да ми изглежда бездарен, нездравословен, неоригинален.

Около „Дмитровка“ приятелите се разделиха и Ярцев продължи към „Никитская“, където живееше. Той дремеше, подрусваше се и все мислеше за пиесата. Изведнъж му се причуха страшен шум, звънтене, викове на някакъв неразбран, май че калмицки, език; и някакво село, цялото обхванато от пламъци, и съседните гори, заскрежени и нежнорозови от пожара, които се виждаха далеч наоколо, и то толкова ясно, че можеше да се различи всяка елхичка; някакви диви хора, на кон и пеша, се носят из селото, конете им, и те така пурпурни, както и заревото на небето.

„Това са печенезите“ — мисли си Ярцев.

Един от тях — стар, страшен, с окървавено лице, цял обгорял — привързва към седлото си младодевица с бяло руско лице. Старецът неистово крещи за нещо си, а девицата гледа печално, умно... Ярцев тръсна глава и се събуди.

— „Приятелю мой, мой нежен приятелю...“ — запя той.

Докато се разплащаше с файтонджията и после се изкачваше по стълбите, все не можеше да дойде на себе си и виждаше как пламъкът обхваната дърветата, гората запука и задимя; огромен див глиган, обезумял от ужас, се мятеше из селото... А девицата, привързана към седлото, все гледаше.

Когато влезе в стаята си, беше вече светло. На пианото до разтворените ноти догаряха две свещи. На дивана лежеше Рассудина в черна рокля с широк колан, с вестник в ръце и спеше дълбоко. Вероятно беше свирила дълго в очакване да се върне Ярцев и без да го дочака, беше заспала.

— „Ох, колко се е уморила“ — помисли си той.

Като измъкна внимателно вестника от ръцете ѝ, той я покри с шала, угаси свещите и си влезе в спалнята.

Докато си лягаше, мислеше за историческата пиеса и от главата му не излизаше мотивът „Приятелю мой, мой нежен приятелю...“.

След два дни при него се отби Лаптев да му каже, че Лида се е разболяла от дифтерит и че от нея са се заразили Юлия Сергеевна и детето, а след още пет дни дойде известие, че Лида и Юлия оздравяват, а детето е умряло и че Лаптеви са избягали от Соколники в града.

ГЛАВА 14

На Лаптев вече му беше неприятно да остава дълго вкъщи. Жена му често ходеше в пристройката — обясняваше, че трябва да помага на момичетата да учат, но той знаеше, че ходи там не да помага, а да плаче у Костя. Мина деветият ден, после двадесетият, после четиридесетият и все трябваше да ходи на Алексеевското гробище да слуша панихида и после да се измъчва по цели дни и нощи, да мисли само за това нещастно детенце и да говори разни баналности, за да утешава жена си. Вече рядко ходеше в склада и се занимаваше само с благотворителност, като си измисляше различни задължения и грижи и беше радостен, когато се случваше заради някаква дреболия да обикаля по цял ден. Напоследък се канеше да пътува в чужбина, за да се запознае с устройството на нощните приюти, и тази мисъл сега му доставяше удоволствие.

Беше есенен ден. Юлия току-що беше отишла да плаче в пристройката, а Лаптев лежеше на дивана в кабинета и се чудеше къде да замине. Неочаквано Пьотър доложи, че е пристигнала Рассудина. Лаптев много се зарадва, скочи и се запъти към неочакваната гостенка, бившата си приятелка, за която вече почти беше почнал да забравя. От вечерта, в която я бе видял за последен път, не беше се променила и си беше все същата.

— Полина! — каза той, протягайки към нея ръце. — Откога не сме се виждали! Да знаете само колко се радвам да ви видя! Заповядайте!

Тя му стисна силно ръката за поздрав и без да сваля палтото и шапката си, влезе в кабинета и седна.

— При вас съм за минутка — каза тя. — Нямам време да говоря за дреболии. Моля да седнете и ме изслушайте. Радвате ли се да ме видите, или не се радвате, за мен решително е все едно, тъй като за милостивото внимание на господата мъжете към мен не давам и грош. Ако аз съм дошла при вас, то е, защото днес бях на пет места и навсякъде ми отказаха, а работата не търпи отлагане. Слушайте,

продължи тя, като го гледаше в очите — петима познати студенти, хора, ограничени и неспособни, но без съмнение бедни, не са си платили таксите и сега ги изключват. Вашето богатство ви задължава да отидете веднага в университета и да платите вместо тях.

— С удоволствие, Полина.

— Ето техните фамилии — каза Рассудина, като му подаде бележка. — Тръгвайте веднага, ще имате време да се наслаждавате на семейното си щастие после.

В същото време зад вратата, която водеше към гостната, се чу шумолене: вероятно се чешеше кучето. Рассудина се изчерви и скочи.

— Вашата Дулцинея ни подслушва! — каза тя. — Това е низко!

Лаптев се засегна заради Юлия.

— Тя не е тук, тя е в пристройката — каза той. — Не говорете така за нея. Детенцето ни почина и сега я изгаря страшна мъка.

— Можете да я успокоите — усмихна се Рассудина, като седна отново, — ще имате още десетки. Да се раждат деца, не се иска много ум!

Лаптев си спомни, че това или нещо подобно беше чувал многократно някога отдавна, и го лъхна поезията на отминалите дни, свободата на самотния ергенски живот, когато му се струваше, че е млад и може всичко, което поиска, когато ги нямаше любовта към жена му и спомените за детенцето.

— Да отидем заедно — каза той и се надигна.

Когато пристигнаха в университета, Рассудина остана да чака отвън, а Лаптев влезе в канцеларията; след малко се върна и връчи на Рассудина пет квитанции.

— Къде отивате сега? — попита той.

— При Ярцев.

— Ще дойда с вас.

— Но ще му пречите да работи.

— Няма, повярвайте ми! — каза той и я погледна умолително.

Тя носеше черна, почти траурна шапка, украсена с креп, и много късо износено палто с издути джобове. Носът ѝ изглеждаше по-дълъг, отколкото по-рано, и лицето ѝ беше бледно въпреки студа. На Лаптев му беше приятно да върви след нея, да ѝ се подчинява и да слуша гълчането ѝ. Вървеше и мислеше за нея: каква ли е тая вътрешна сила у тази жена, която, макар и некрасива, недодялана и нервна, без да

може да се облече изискано, винаги немарливо сресана и винаги някак неугледна, е обаятелна.

У Ярцев влязоха през задния вход, през кухнята, където ги посрещна готвачката, чиста бабичка с побелели къдрици; тя се сконфузи много, сладко се усмихна, при което малкото ѝ лице заприлича на сладкиш и каза:

— Заповядайте-с!

Ярцев не беше у дома. Рассудина седна на рояла и захвана скучни трудни упражнения, като нареди на Лаптев да не ѝ пречи. И той не я забавляваше с разговори, а седеше настрана и прелистваше „Вестник Европа“. Като посвири два часа — това беше дневната ѝ норма, — тя похапна нещо в кухнята и тръгна на уроци. Лаптев прочете продължението на някакъв роман, после седя дълго, без да чете, без да скучае, доволен, че вече бе закъснял за обяда у дома.

— Ха-ха-ха! — чу се смехът на Ярцев и се появи той самият, здрав, бодър, червенобузест, с новичък фрак със светли копчета. — Ха-ха-ха!

Приятелите обядваха заедно. После Лаптев легна на дивана, а Ярцев седна наблизко и запуши пура. Падна здрач.

— Вероятно започвам да остарявам — каза Лаптев. — Откакто почина сестра ми Нина, започнах често да се замислям за смъртта.

Заговориха за смъртта, за безсмъртието на душата, за това, че добре би било в крайна сметка да възкръснеш и после да полетиш някъде на Марс, да бъдеш вечно безцелен и щастлив, а най-главното — да мислиш някак особено, не по земному.

— А не ми се иска да умирам — тиха каза Ярцев. — Никаква философия не може да ме примири със смъртта и гледам на нея просто като на гибел. Искам да живея.

— Обичате ли живота, Гаврилич?

— Да, обичам го.

— А пък аз хич не мога да се разбера в това отношение. Имам ту мрачно настроение, ту безразлично. Аз съм плах, неуверен в себе си, имам страхлива съвест, никак не мога да се приспособя към живота, да му стана господар. Някои говорят глупости или мошеничестват така жизнерадостно, а пък аз, случва се, съзнателно правя добро и изпитвам при това само притеснение или пълно равнодушие. Обяснявам си всичко, Гаврилич, с това, че съм роб, внук на крепостен. Преди ние,

презрените, да излезем на истинския път, мнозина от нас ще оставят костите си!

— Всичко това е хубаво, любезни — каза Ярцев и въздъхна. — Това показва за сетен път колко богат, разнообразен е руският живот. Ах, колко е богат! Знаете ли, всеки ден все повече се убеждавам, че живеем в навечерието на най-великото тържество, и би ми се искало да доживея, сам да участвам. Ако искате, ми вярвайте, ако не — недейте, но според мен сега израства прекрасно поколение. Когато работя с деца, особено с момичета, изпитвам наслада. Чудесни деца!

Ярцев доближи рояла и взе акорд.

— Аз съм химик, мисля като химик и ще умра химик — продължаваше той. — Но аз съм лаком, аз се страхувам да не умра, без да съм се наситил; малко ми е само химията, аз се захващам с руската история, историята на изкуствата, педагогиката, музиката... Веднъж през лятото вашата жена ми каза да напиша историческа пиеса и сега ми се иска да пиша, да пиша; струва ми се, бих седял три денонощия, без да ставам, и все бих писал. Образите ме изтощиха, главата ми ще се пръсне, чувствам как в мозъка ми бие пулсът. И все пак не искам от мен да стане нещо особено, да създам нещо велико, а просто ми се иска да живея, да мечтая, да се надявам, да успявам навсякъде... Животът, миличък, е кратък и трябва да се изживее възможно най-добре.

След тази приятелска размисъл, която свърши едва в полунощ, Лаптев започна да ходи у Ярцев почти всеки ден. Влечеше го към него. Обикновено идваше привечер, лягаше и го чакаше да си дойде търпеливо, без да скучае ни най-малко. Ярцев, като се върнеше от работа и похапнеше, седнаше да работи, но Лаптев му задаваше някакъв въпрос, започваше разговор и вече не му беше до работа, а в полунощ приятелите се разделяха много доволни един от друг.

Но това не продължи дълго. Веднъж, като отиде у Ярцев, Лаптев завари Рассудина, която седеше на пианото и свиреше своите упражнения. Тя го погледна хладно, почти враждебно и попита, без да му подаде ръка:

— Кажете, моля ви се, кога ще свърши това?

— Кое това? — попита Лаптев, без да разбира.

— Идвате тук всеки ден и пречите на Ярцев да работи. Ярцев не е търговец, а учен, всяка минута от неговия живот е скъпоценна.

Трябва да го разбирате и да бъдете малко по-деликатен!

— Ако намирате, че преча — каза Лаптев кротко, като се смути, — то аз ще прекратя своите посещения.

— И добре ще направите. Тръгвайте си, че може ей сега да дойде и да ви завари тук.

Тонът, с който Рассудина го каза, и равнодушните ѝ очи окончателно го смутиха. Тя не изпитваше никакви чувства към него освен желание той да си тръгне по-скоро — и как това се различаваше от предишната любов! Той излезе, без да ѝ стисне ръка, и му се струваше, че тя ще го извика да се върне, но се чуха пак гамите и той, като спря по стълбите, разбра, че ѝ е чужд.

След три дни при него дойде Ярцев, за да прекарат заедно вечерта.

— Имам новина — каза той и се засмя. — Полина Николаевна се премести при мен завинаги — смути се малко и продължи тихо: — Какво пък? Разбира се, не сме влюбени един в друг, но мисля, че това... че това няма значение. Аз се радвам, че мога да ѝ дам приют и покой и възможност да не работи, ако се разболее, на нея ѝ се струва, че като се свърже с мене, в моя живот ще има повече ред и че под нейно влияние аз ще стана велик учен. Така мисли тя. И нека си мисли. Южняците имат поговорка: „Глупакът забогатява от мисли“. Ха-ха-ха!

Лаптев мълчеше. Ярцев се разходи из кабинета, погледа картините, които беше виждал много пъти, и каза с въздишка:

— Да, приятелю мой. По-възрастен съм от вас с три години и вече е късно да мисля за истинска любов, всъщност такава жена, като Полина Николаевна, за мене е откритие и, разбира се, аз ще преживея с нея благополучно до дълбока старост, но дявол да го вземе, все за нещо съжалявам, все ми се иска нещо и все ми се струва, че лежа в долината на Дегестан и ми се присънва бал. С една дума, човек никога не е доволен от това, което има.

Той тръгна към гостната, като че нищо не се бе случило, пя романси, а Лаптев седеше в кабинета си, притворил очи — мъчеше се да разбере защо Рассудина се е събрала с Ярцев. А после се натъжи, че не съществува трайна, постоянна обич, и го беше яд на Полина Николаевна, че се е събрала с Ярцев, и на самия себе си, че чувството му към жена му вече не е онова, което беше.

ГЛАВА 15

Лаптев седеше в креслото и четеше, полюлявайки се: Юлия също беше в кабинета и също четеше. Изглеждаше, че няма какво да си кажат, и двамата мълчаха от сутринта. Нарядко той я поглеждаше иззад книгата и мислеше: не е ли все едно дали ще се ожениш заради страстна любов или съвсем без любов? И времето, когато ревнуваше, вълнуваше се, страдаше, сега му изглеждаше много далечно. Той беше успял вече да отиде в чужбина и сега си почиваше от пътуването и се надяваше през пролетта отново да замине за Англия, където много му хареса.

А Юлия Сергеевна привикна със своята болка, вече не ходеше в пристройката да плаче. През тази зима не обикаляше магазините, не ходеше на театър и на концерти, стоеше си у дома. Тя не обичаше големите стаи и беше винаги или в кабинета на мъжа си, или в своята стая, където имаше иконостас, получен като зестра, и на стената беше окачен същият този пейзаж, който така ѝ бе харесал на изложбата. За себе си тя почти не харчеше пари и живееше с толкова малко, с колкото и някога в къщата на баща си.

Зимата течеше невесело. Навсякъде в Москва играеха карти, но ако вместо това измислеха някакво друго развлечение, например да пеят, да четат, да рисуват, се получаваше още по-голяма скука. И тъй като в Москва талантивите хора бяха малко и във всички вечери участваха все едни и същи певци и четци, самото отдаване на изкуството лека-полека се превърна за мнозина в скучно, еднообразно задължение.

При това у Лаптеви не минаваше нито ден без огорчения. Старецът Фьодор Степанич виждаше много лошо и вече не ходеше в склада и очните лекари казваха, че скоро ще ослепее; Фьодор също неясно защо престана да ходи в склада и пишеше нещо. Панауров получи назначение в друг град, произведоха го действителен статски съветник, сега живееше в „Дрезден“ и почти всеки ден идваше у Лаптев да проси пари. Киш накрая завърши университета и в очакване

Лаптеви да му намерят някаква длъжност, прекарваше у тях цели дни в разказване на дълги скучни истории. Всичко това дразнеше и уморяваше и правеше делничния живот неприятен.

В кабинета влезе Пьотър и доложи, че е пристигнала някаква непозната дама. На визитката, която подаде, пишеше „Жозефина Йосифовна Милан“.

Юлия Сергеевна лениво се надигна и излезе, накуцвайки леко, защото кракът ѝ беше изтръпнал. На вратата се показа дама, слаба, много бледа, с тъмни вежди, облечена цялата в черно. Тя притисна ръцете си до гърдите и проговори с молба:

— Мосю Лаптев, спасете децата ми!

Звъненето на гривни и лицето с петна от пудра бяха вече познати на Лаптев; той разпозна същата дама, у която преди сватбата му се наложи не на място да пообядва. Беше втората жена на Панауров.

— Спасете децата ми! — повтори тя, а лицето ѝ се затресе, стана изведнъж старо и жалко и очите ѝ почервеняха. — Само вие единствен можете да ни спасите и аз дойдох при вас в Москва с последните си пари! Децата ми ще умрат от глад!

Тя направи движение, като че щеше да падне на колене. Лаптев се изплаши и я хвана за ръцете над лактите.

— Седнете, седнете... — бърбореше той, като я настаняваше. — Моля ви, седнете.

— Сега нямаме пари дори и за хляб — каза тя. — Григорий Николаич заминава на нова длъжност, но не иска да вземе мен и децата, а тези пари, които вие, великодушният човек, ни изпратихте, харчи само за себе си. Какво да правим? Какво? Бедните, нещастни деца!

— Успокойте се, моля ви. Ще заповядам в кантората да изпращат парите на ваше име.

Тя зарίδα, после се успокои и той забеляза, че от сълзите по напудрените ѝ бузи се проточиха браздички и че ѝ растат мустаци.

— Вие сте безкрайно великодушен, мосю Лаптев. Но бъдете наш ангел, нашата добра фея, уговорете Григорий Николаич да не ме зарязва, а да ни вземе със себе си. Та аз го обичам, обичам го безумно, той ми е радостта.

Лаптев ѝ даде сто рубли и обеща да говори с Панауров и докато я изпращаше до вестибюла, не преставаше да се страхува тя да не

зариде или да падне на колене.

След нея дойде Киш. После се появи Костя с фотоапарат. Напоследък той се бе заплеснал по фотографията и всеки ден по няколко пъти снимаше всички къщи, но това ново увлечение му носеше много огорчения и той дори отслабна.

Преди вечерния чай пристигна Фьодор. Седнал в ъгъла на кабинета, той разтвори една книга и дълго гледаше в една страница, очевидно без да чете. После дълго пи чай; лицето му беше червено. В негово присъствие в душата си Лаптев чувстваше тежест; неприятно му беше дори мълчанието му.

— Можеш да поздравяваш Русия с новия публицист — каза Фьодор. — Впрочем шегата настрана, сътворих, брат, една статийка, за проба на перото, така да се каже, и я донесох да ти я покажа. Прочети, гълъбче, и си кажи мнението. Само че искрено.

Той извади от джоба си тетрадка и я подаде на брат си. Статията се казваше „Руската душа“ и беше написана скучно, с безцветни изрази, с каквито пишат обикновено неталантливите, тайно самовлюбени хора, и главната мисъл беше следната: интелigentният човек има право да не вярва на свръхестественото, но е длъжен да скрива своето неверие, за да не създава съблазън и да не разколебава вярата на хората; без вяра няма идеализъм, а идеализмът е предопределен да спаси Европа и да покаже истинския път на човечеството.

— Но тук не пишеш от какво трябва да се спаси Европа — каза Лаптев.

— Това се разбира от само себе си.

— Нищо не се разбира — каза Лаптев и развълнуван се разходи.

— Не се разбира защо си написал това. Впрочем това си е твоя работа.

— Искам да издам отделна брошура.

— Това е твоя работа.

Помълчаха минута. Фьодор въздъхна и каза:

— Дълбоко, безкрайно съжалявам, че с тебе мислим по различен начин. Ах, Альоша, Альоша, братко мой мили! Ние с теб сме хора руски, православни, широки: приличат ли ни всички тези немски и еврейски идеички? Та нали ние с тебе не сме никакви нехранимайковци, а представители на известен търговски род.

— Какъв ти известен род? — продума Лаптев, сдържайки раздразнението си. — Именит род! Нашия дядо помешчиците са го пердашили и всеки, дори и последното чиновниче го е биело по мутрата. Дядо е биел баща ни, баща ни биеше мен и теб. Какво ни е дал на нас с тебе този именит род? Какви нерви и каква кръв сме получили в наследство? Ти вече почти три години мъдруваш като псалт, говориш всякакви измислици и ето какво си написал — та това е робско бълнуване. А аз, аз? Погледни ме мен... Нито гъвкавост, нито смелост, нито силна воля; страхувам се за всяка своя стъпка, все едно ще ме нашибат, плаша се от нищожества, идиоти, скотове, които стоят неизменно по-ниско от мен в умствено и нравствено отношение; страхувам се от портиери, сервитьори, полицаи, жандарми, страхувам се от всички, защото се родих от измъчена майка, от детството си съм бит и напласен!... Ние с теб ще сторим добре, ако нямаме деца. О, дано да даде Бог с нас да се свърши този именит търговски род!

В кабинета влезе Юлия Сергеевна и седна край масата.

— Вие спорехте за нещо тук. Да не би да преча?

— Не, сестричке — отговори Фьодор. — Разговорът ни е принципен. На, ти казваш: такъв, онакъв род — обърна се той към брат си, — обаче този род е създал предприятие за милиони. Това все пак е нещо!

— Чудо голямо — предприятие за милиони! Един човек без особен ум, без способности случайно става търгаш, после — богаташ, търгува ден след ден без всякаква система, без цел, без дори да е алчен за пари, търгува машинално и парите сами отиват при него, а не той при тях. Прекарва цял живот в предприятието и го обича само защото може да началства над служителите и да се гаври с купувачите. Той е черковен настоятел, защото там може да се прави на началник над певците и да ги кара да превиват гръб пред него; той е училищен настоятел, защото му харесва съзнанието, че учителят му е подчинен и че може пред него да се прави на началник. Този търговец обича не да търгува, а да началства и вашият склад е не търговско предприятие, а затвор! Да, за търговия като вашата трябва обезличени, несретни служители и вие сами си ги подготвяте такива, като ги карате от деца да ви се покланят до земята за парче хляб и от деца ги приучавате към мисълта, че сте им благодетели. Ти май не би взел в склада хора с университетско образование.

— Хората с университетско образование не стават за нашата работа.

— Не е вярно! — викна Лаптев — Глупости!

— Извинявай, струва ми се, че плюеш в кладенеца, от който пиеш — каза Фьодор и стана. — Нашето предприятие ти е омразно, а пък се ползваш от доходите му.

— Аха, ясно! — засмя се Лаптев, като гледаше сърдито брат си. — Да, ако не принадлежах към вашия знаменит род, ако имах и капчица воля и смелост, отдавна да съм зарязал тези доходи и да съм започнал да изкарвам прехраната си с труд. Но вие ме обезличихте от детинство във вашия склад! Аз съм ваш!

Фьодор погледна часовника си и започна припряно да се сбогува. Целуна ръка на Юлия и излезе, но вместо да отиде във вестибюла, влезе в гостната, после — в спалнята.

— Забравил съм разположението на стаите — каза той силно объркан. — Странна къща. Странна къща, нали?

Когато обличаше шубата си, беше като замаян и лицето му изразяваше болка. Лаптев не изпитваше вече гняв: той се изплаши и в същото време му дожаля за Фьодор и онази хубава, топла обич към брат му, която изглеждаше угаснала през тези три години, сега се събуди в гърдите му и той почувства силно желание да я изрази.

— Ти, Федя, ела утре да обядваш у нас — каза той и го погали по рамото. — Ще дойдеш ли?

— Да, да. Но ми дайте вода.

Лаптев сам изтича до трапезарията, взе от бюфета първото, което му попадна подръка — беше висока халба, — наля вода и я донесе на брат си. Фьодор започна да пие жадно, но изведнъж прехапа халбата, чу се стържене, после ридание. Водата се разля по шубата, по сюртука. И Лаптев, който никога по-рано не беше виждал плачещи мъже, смутен и изплашен стоеше и не знаеше какво да направи. Той разстроено гледаше как Юлия и прислужницата свалиха шубата на Фьодор и го поведоха обратно в стаята, и тръгна след тях, чувствайки се виновен.

Юлия сложи Фьодор да легне и се отпусна на колене пред него.

— Няма нищо — утешаваше го тя. — От нервите е...

— Гълъбче, толкова ми е тежко! — говореше той. — Аз съм нещастен, нещастен, но през цялото време го криех, криех — той я

прегърна през шията и прошепна на ухото ѝ: — Всяка нощ сънувам сестра си Нина. Тя идва и сяда в креслото до леглото ми...

Когато след час отново обличаше във вестибюла шубата, той вече се усмихваше и му беше съвестно заради прислужницата. Лаптев тръгна да го изпрати до „Пятницкая“.

— Ела да обядваме утре у нас — говореше той по пътя, като го държеше под ръка, — а на Великден ще отидем заедно в чужбина. Трябва да се проветриш, защото съвсем си се вкиснал.

— Да, да. Ще дойда, ще дойда. И сестричката ще вземем със себе си.

Като се върна у дома, Лаптев завари жена си в силна нервна възбуда. Случката с Фьодор я беше потресла и тя не можеше никак да се успокои. Не плачеше, но беше много бледа, мятеше се в постелята и се вкопчваше с хладните си пръсти в одеялото, във възглавницата, в ръката на мъжа си. Очите ѝ бяха големи, изплашени.

— Стой при мен, не си отивай — говореше тя на мъжа си. — Кажи, Альоша, защо престанах да се моля на Бога? Къде отиде вярата ми? Ах, защо говорехте пред мен за религията? Смутихте ме вие мене, ти и твоите приятели. Аз вече не се моля.

Той поставяше компреси на челото ѝ, топлеше ръцете ѝ, поеше я с чай, а тя се притискаше в страха си към него... На заранта се умори и заспа, а Лаптев седеше до нея и я държеше за ръка. Така и не успя да заспи. После целия ден се чувстваше разбит, тъп, не мислеше за нищо и вяло бродеше из стаите.

ГЛАВА 16

Лекарите казаха, че Фьодор е душевноболен. Лаптев не знаеше какво се върши на „Пятницкая“, а тъмният склад, в който не се показваха нито старецът, нито Фьодор, му изглеждаше като гробница. Когато жена му казваше, че трябва всеки ден да ходи в склада и на „Пятницкая“, той или мълчеше, или започваше с раздражение да говори за детството си и за това, че не е по силите му да прости на баща си своето минало, че „Пятницкая“ и складът са му ненавистни и така нататък.

Едно неделно утро Юлия сама тръгна към „Пятницкая“. Тя завари стареца Фьодор Степанич в същата тази зала, в която някога по случай нейното пристигане отслужиха молебен. В лепеното си сако, без вратовръзка, по пантофи седеше неподвижно в креслото и мигаше със слепите си очи.

Той задиша тежко от вълнение. Трогната от нещастията му, от самотата му, тя му целуна ръка, а той опипа лицето и главата ѝ и като се убеди, че е тя, я прекръсти.

— Аз съм, снаха ви — каза тя, като се доближи до него. — Дойдох да ви навестя.

— Благодаря, благодаря. А пък аз си загубих очите и не виждам нищо... Прозорците едва-едва ги виждам, огъня също, но хората и предметите не различавам. Да, ослепявам, Фьодор се разболя и без господарски надзор става лошо. Ако стане някоя неразбория, няма кой да поеме отговорност; ще се разхайтят хората. От какво се разболя Фьодор? От простуда ли, от какво? А пък аз никога не съм боледувал и никога не съм се лекувал. Не знам какво е доктор.

И старецът, както обикновено, започна да се хвали. В това време прислугата бързо сервираше масата в залата и нареждаше мезета и бутилки с вино. Поставиха около десет бутилки, една от тях беше с формата на Айфеловата кула. Поднесоха пълна чиния с пирожки, от които ухаеше на варен ориз и риба.

— Моля скъпата гостенка да похапне — каза старецът.

Тя го хвана под ръка, заведе го до масата и му наля водка.

— И утре ще дойда при вас — каза тя — и ще доведе внучките ви, Саша и Лида. Те ще ви обичат и утешават.

— Не трябва, не ги водете. Те са незаконни.

— Защо да са незаконни? Нали баща им и майка им бяха венчани.

— Без моята благословия. Аз не съм ги благославял и не искам да ги зная. Да ги пази Господ.

— Странни работи говорите, Фьодор Степанич — каза Юлия и въздъхна.

— В евангелието е казано: децата трябва да уважават своите родители и да се боят от тях.

— Нищо подобно. В евангелието е казано, че трябва да прощаваме дори на враговете си.

— В нашата работа не трябва да се прощава. Ако прощаваш на всички, след три години ще фалираш.

— Но да простиш, да кажеш ласкава, приветлива дума на човек, дори и на виновния — това стои по-високо от работата, по-високо от богатството!

Юлия искаше да умилюва стареца, да му внуши чувство на състрадание, да пробуди разкаянието в него, но всичко, което говореше, той изслушваше само със снизхождение, както възрастните хора слушат децата.

— Фьодор Степанич — каза Юлия решително, — вие сте вече стар и скоро Бог ще ви призове при себе си; той ще ви попита не за това, как сте търгували и добре ли са вървели работите ви, а били ли сте милостив към хората; не сте ли били суров към по-слабите от вас — например към прислугата, към служителите?

— За своите служители аз съм бил винаги благодетел и те са длъжни вечно да молят Бога за мене — каза убедено старецът; но се трогна от искрения тон на Юлия и като искаше да ѝ достави удоволствие, каза: — Добре, доведете утре внучките. Ще заповядам да им купят подаръчета.

Старецът беше неспретнато облечен, гърдите и коленете му бяха посипани с пепел от пурите; явно никой не му чистеше нито ботушите, нито дрехите. Оризът в пирожките беше недоварен, покривката миришеше на сапун, слугите тътреха краката си. И старецът, и цялата

къща на „Пятницкая“ имаха занемарен вид и Юлия, като го почувства, се засрами заради себе си и заради мъжа си.

— Утре непременно ще дойда при вас — каза тя.

Мина по стаята и нареди да разтребят спалнята на стареца и да запалят кандилото му. Фьодор седеше в стаята си и гледаше в разтворената книга, без да чете; Юлия поговори с него и заповяда да разтребят и там, после слезе долу при служителите. По средата на стаята, където обядваха, стоеше дървена небоядисана колона, която подпираше тавана, за да не се срути; таваните тук бяха ниски, а по стените бяха налепени евтини тапети; беше опушено и миришеше на кухня. По случай празника всички служители си бяха у дома и седяха на креватите си в очакване на обяда. Когато Юлия влезе, те скочиха от местата си и на въпросите ѝ отговаряха плахо, като я гледаха изпод вежди, като арестанти.

— Господи, колко ужасно ви е помещението! — каза тя, като плесна с ръце. — Не ви ли е тясно тук?

— На сърце да е широко — каза Макеичев. — Много сме доволни от вас и възнасяме молитвите си към милосърдния Бог.

— Съответствие на живота с амбициите на личността — каза Початкин.

Като забеляза, че Юлия не разбра Початкин, Макеичев побърза да поясни:

— Ние сме малки хора и сме длъжни да живеем в съответствие със званието си.

Тя огледа помещението за момчетата и кухнята, запозна се с икономката и остана страшно недоволна.

Като се върна у дома, каза на мъжа си:

— Длъжни сме колкото се може по-скоро да се преселим на „Пятницкая“ и да живеем там. И ти всеки ден ще ходиш в склада.

После двамата седяха в кабинета заедно и мълчаха. Беше му тежко на душата и не му се ходеше нито на „Пятницкая“, нито в хамбара, но той се досещаше какво мислеше жена му, и нямаше сили да ѝ противоречи. Погали я по бузата и каза:

— Имам чувството, че животът ни е свършил, а сега започва сив полуживот. Когато разбрах, че брат ми Фьодор е безнадеждно болен, заплаках; ние заедно прекарахме детството и юношеството си, някога го обичах от цялата си душа и сега — такава катастрофа, и ми се

струва, че като го губя, окончателно скъсвам със своето минало. А сега, когато ти каза, че трябва да се преместим на „Пятницкая“, в този зандан, започна да ми се струва, че вече нямам и бъдеще.

Той стана и отиде до прозореца.

— Било, каквото било, ще се наложи да се простя с мисълта за щастие — каза той, като гледаше улицата. — Няма такава. Никога не съм го имал и вероятно въобще не съществува. Впрочем веднъж в живота си бях щастлив, когато седях през нощта под твоето чадърче. Помниш ли как веднъж бе забравила чадърчето си у сестра ми Нина? — попита той, като се обърна към жена си. — Тогава бях влюбен в теб и помня, че цяла нощ прекарах под това чадърче в блажено състояние.

В кабинета до шкафа с книги имаше скрин от червено дърво с бронз, в който Лаптев пазеше разни ненужни вещи, включително чадърчето. Той го извади и го подаде на жена си:

— Ето го.

Юлия се вгледа за минутка в чадърчето, позна го и тъжно се усмихна.

— Помня. Когато ми се обясняваше в любов, го държеше в ръце — и като забеляза, че той се кани да тръгва, каза: — Ако може, моля те, върни се по-рано. Без теб ми е скучно.

И после се прибра в стаята си и дълго гледа чадърчето.

ГЛАВА 17

Въпреки сложността на работата и огромния оборот в склада нямаше счетоводител и от тефтерите, които водеше деловодителят, не можеше да се разбере нищо. Всеки ден тук идваха комисионери, немци и англичани, с които служителите разговаряха за политика и религия; идваше един пропил се дворянин, болен и жалък човек, който превеждаше чуждестранната кореспонденция в кантората; служителите го наричаха Дребосъка и го черпеха чай със сол. И на Лаптев му се струваше, че изобщо цялото това предприятие е голяма щуротия.

Той ходеше всеки ден в склада и се стараеше да въведе нови порядки; забраняваше да бият чираците и да се надсмиват над купувачите, вбесяваше се, когато служителите с весел смях пращаха някъде в провинцията залежали и негодни стоки като нещо ново и най-модно. Сега той беше най-главният в склада, но както и преди, не знаеше колко голямо е състоянието му, добре ли вървят работите, каква заплата получават старшите служители и т.н. Початкин и Макеичев го смятаха за млад и неопитен, криеха от него много неща и всяка вечер си шепнеха тайнствено със слепия старец. Веднъж в началото на юни Лаптев и Початкин отидоха в Бубновската гостилница да хапнат и да поговорят между другото за работата. Початкин служеше у Лаптеви отдавна и беше постъпил у тях едва осемгодишен. Той беше свой човек, доверяваха му се напълно и когато на излизане от склада прибираще от касата целия приход и го натъпкваше в джобовете си, не събуждаше никакви подозрения. Беше главният в склада и в къщата, а също и в черквата, където изпълняваше длъжността епитроп вместо стареца. Заради жестокото му отношение към подчинените чираци и служители го наричаха Малюта Скуратов.

Когато отидоха в гостилницата, той кимна на момчето и каза:

— Я ни дай, братле, половинка чудо и две дузини неприятности.

След малко момчето донесе на поднос половинка водка и няколко чинийки разнообразни мезета.

— Виж какво, драги — му каза Початкин, — я ни дай една порция от баш майстора на клеветата и злословието с картофено пюре — момчето не разбра, смути се и искаше да каже нещо, но Початкин го погледна строго и произнесе: — Освен!

Момчето помисли напрегнато, после отиде да се посъветва с колегите си и в края на краищата все пак донесе порция език. Като изпиха по две чашки и замезиха, Лаптев попита:

— Кажете ми, Иван Василич, истина ли е, че работите ни в последните години западат?

— Хич никак.

— Кажете ми искрено и открито какъв доход сме имали и имаме и колко е състоянието ни? Просто не бива да се намирам в неизвестност. Наскоро гледах сметките на склада, но, извинявайте, не вярвам на тези сметка; вие смятате за необходимо да криете нещо от мене и казвате истината само на баща ми. Свикнали сте с дипломацията още от млади години и вече не можете да минете без нея. А за какво ви е тя? Така че, моля ви, бъдете откровен. Как вървят работите ни?

— Всичко зависи от вълнението на кредита — отвърна Початкин, като помисли.

— Какво разбирате под „вълнение на кредита“?

Початкин започна да обяснява, но Лаптев нищо не разбра и изпрати за Макеичев. Той се яви незабавно, хапна, след като се помоли, и със солидния си плътен баритон заприказва най-напред, че служителите са длъжни ден и нощ да се молят на Бога за своите благодетели.

— Прекрасно, но позволете ми да не се смятам за ваш благодетел — каза Лаптев.

— Всеки човек трябва да помни какво представлява, и да си знае мястото. Вие по божия милост сте наш баща и благодетел, а ние сме ваши роби.

— Омръзна ми най сетне всичко това — разсърди се Лаптев. — Моля ви сега вие да бъдете мой благодетел и да ми обясните какво е състоянието на работите ни. Не желая да ме смятате за хлапак, защото още утре ще затворя склада. Баща ми ослепя, брат ми е в лудницата, племенниците ми са още малки; ненавиждам тази работа, с

удоволствие бих се оттеглил, но няма кой да ме замени, и вие сами го знаете. Оставете дипломацията, за Бога!

Отидоха в склада да смятат. После пресмятаха вкъщи, при това им помагаше самият старец; докато посвещаваше сина си в търговските си тайни, той говореше с такъв тон, като че ли ставаше дума не за търговия, а за магия. Оказа се, че доходът е растял всяка година приблизително с една десета и че състоянието на Лаптеви само в пари и ценни книжа е шест милиона рубли.

Когато след полунощ приключиха сметките и Лаптев излезе на чист въздух, той беше все още под обаянието на тези цифри. Нощта беше тиха, лунна, душна; белите стени на къщите в Замоскворечието, видът на тежките затворени порти, тишината и черните сенки създаваха впечатление за някаква крепост, липсваше само часовоят с пушка. Лаптев отиде в градинката и седна на пейката до оградата, зад нея също имаше градинка. Цъфтеше песекинята. Лаптев си спомни, че и през детството му тази песекиня беше толкова грапава и висока и не беше се променила оттогава. Всяко кътче в градината и в двора му напомняше далечното минало. И в детството, както и сега през редките дървета се виждаше целият двор, облян с лунна светлина, както и сега бяха тайнствени и строги сенките, както и сега насред двора лежеше черното куче и прозорците на служителите бяха широко отворени. И всички тези спомени бяха тъжни.

Зад оградата в чуждия двор се чуха леки стъпки.

— Скъпа моя, моя мила... — прошепна мъжки глас до самата ограда, така че Лаптев чуваше дори дишането.

Ето че се целунаха. Лаптев беше убеден, че милионите и работата, която не му беше по сърце, ще му провалят живота и окончателно ще го направят роб; представяше си как постепенно ще привикне с положението си, постепенно ще влезе в ролята на глава на търговска фирма, ще започне да затъпява, да застарява и в края на краищата ще умре, както изобщо умират еснафите, гадно, скучно, навяващо тъга на околните. Но какво му пречи да захвърли и милионите, и работата и да се махне от тази градинка и двора, които ненавиждаше още от детството си?

Шепотът и целувките зад оградата го вълнуваха. Той отиде до средата на двора, разкопча ризата на гърдите си, гледайки към луната, и му се стори, че сега ще заповяда да отворят портичката, ще излезе и

повече никога няма да се върне; сърцето му сладко се сви от предчувствие за свобода, той се смееше радостно и си представяше колко чудесен, поетичен и може би свят би могъл да бъде този живот...

Стоеше, не тръгваше и се питаше: „Какво ме задържа тук?“ И го беше яд и на себе си, и на това черно куче, което се търкаляше по камъните, а не отиваше в полето, в гората, където би било независимо и радостно. И на него, и на кучето им пречеше да напуснат двора очевидно едно и също нещо: навикът към принудата, към робското състояние...

На другия ден по пладне тръгна към жена си и за да не скучае, покани Ярцев. Юлия Сергеевна живееше на вила в Бутово и той не беше ходил при нея вече пет дни. Като стигнаха на гарата, приятелите наеха файтон и през целия път Ярцев пия и се възхищава на великолепното време. Вилата се намиреше близо до гарата сред голям парк. В началото на главната алея, на двадесетина крачки от вратата, под стара широка топола седеше Юлия Сергеевна в очакване на гостите. Беше облечена в лека изящна светла рокля в кремав цвят, гарнирана с дантели, а в ръцете си държеше същото старо познато чадърче. Ярцев я поздрави и тръгна към вилата, откъдето се чуваха гласовете на Саша и Лида, а Лаптев седна до нея, за да поговорят за работите си.

— Защо те нямаше толкова дълго? — попита тя, без да му пуска ръката. — По цели дни седя тук и гледам дали не идваш. Без теб ми е скучно!

Тя стана и прокара ръка по косите му, с любопитство оглеждайки лицето му, плещите, шапката.

— Ти знаеш, аз те обичам — каза тя и се изчерви. — Ти си ми скъп. Ето пристигна, аз те виждам и не мога да ти опиша колко съм щастлива. Нека да поговорим. Разкажи ми нещо.

Тя му се обясняваше в любов, а той имаше чувството, че е женен за нея вече десетина години, и искаше да закусва. Тя го прегърна през шията, гъделичкайки с коприната на роклята си бузата му; той внимателно отстрани ръката ѝ, стана и без да каже дума, тръгна към вилата. Насреща му тичаха момичетата. „Колко са пораснали! — мислеше си той. — И колко промени за тези три години... Но нали ще се наложи да се живее още може би тринадесет, тридесет години... Какво ли още ни чака! Ще поживеем — ще видим“.

Той прегърна Саша и Лида, които увиснаха на шията му, и каза:

— Поздрави от дядо... вуйчо Федя скоро ще умре, чичо Костя ни изпрати писмо от Америка и ви поздравява. Изложението му е омръзнало и скоро ще се върне. А вуйчо Альоша е гладен.

После седна на терасата и видя как по алеята към вилата бавно вървеше жена му. Тя си мислеше за нещо и лицето ѝ беше тъжно и очарователно, а в очите ѝ блестяха сълзи. Не беше вече предишната слаба, крехка, бледолика девойка, а зряла, красива, силна жена. И Лаптев забеляза с какъв възторг я гледаше Ярцев, как този неин нов, прекрасен израз се отразяваше на неговото лице, също тъжно и възхитено. Сякаш я виждаше за пръв път в живота си. И когато закусваха на терасата, Ярцев някак радостно и свенливо се усмихваше и гледаше непрекъснато Юлия, красивата ѝ шия. Лаптев неволно ги наблюдаваше и си мислеше, че може би ще се наложи да живее още тринадесет, тридесет години... И какво ще преживее за това време? Какво ни готви бъдещето?

И си мислеше:

„Ще поживеем — ще видим“.

УЧИТЕЛЯТ ПО ЛИТЕРАТУРА

ГЛАВА 1

Чу се тропот на конски копита по гредите на пода; от конюшната изведоха най-напред врания Граф Нулин, после белия Великан, после сестра му Мая. Всички бяха чудесни, скъпи коне. Старият Шелестов оседла Великан и се обърна към дъщеря си Маша:

— Е, Мария Годфроа, качвай се. Хайде, хоп!

Маша Шелестова беше най-малка в семейството; беше вече на осемнадесет години, но въпреки още не бяха отвикнали да я смятат за малка и затова все ѝ казваха Маня или Манюся; а след като в града гостува цирк, който тя посещаваше най-запалено, започнаха да я наричат Мария Годфроа^[1].

— Хайде, хоп! — извика тя и се метна на Великан.

Сестра ѝ Варя възседна Мая, Никитин — Граф Нулин, офицерите — своите коне и дългата красива кавалкада, пъстрееща от бели офицерски кители и черни амазонки, излезе ходом от двора.

Никитин забеляза, че докато се качваха на конете и после, като излязоха на улицата, Манюся за голямо учудване проявяваше внимание само към него. Тя оглеждаше загрижено първо него, после Граф Нулин и казваше:

— Сергей Василич, вие все го държите за мундщука. Не го оставяйте да се плаши. Той се преструва.

И дали защото нейният Великан беше голям приятел с Граф Нулин или просто случайно, но тя и сега, както вчера и онзи ден, през цялото време яздеше успоредно с Никитин. А той гледаше малкото ѝ стройно тяло, изправено върху бялото гордо животно, тънкия ѝ профил, цилиндъра, който всъщност никак не ѝ отиваше и я правеше по-възрастна, гледаше я радостно, с умиление, с възторг, слушаше я, без да разбира нещо, и си мислеше:

„Давам честна дума, кълна се, че няма да се колебая повече и още днес ще ѝ се обясня...“

Минаваше шест часа вечерта — време, когато бялата акация и люлякът ухаят така силно, сякаш въздухът и самите дървета застиват

от собствения си мирис. В градската градина свиреше вече военната музика. Копитата на конете звънко отекваха по паважа; отвсякъде се чуваха смях, говор, тракане на вратници. Минаващите войници козируваха на офицерите, учениците поздравяваха с поклон Никитин; виждаше се, че на всички, които се разхождаха и бързаха към музиката в градината, им правеше голямо удоволствие да гледат кавалкадата. Колко топло е при това, колко меки са очертанията на облаците, пръснати безразборно по небето, колко спокойни и приятни са сенките на тополите и акациите — сенки, проснали се през цялата широка улица и стигащи чак до балконите и вторите етажи на къщите на отсрещната страна!

Излязоха от града и тръгнаха в тръс по широкия път. Тук вече не миришеше на акация и люляк, не се чуваше музиката, но пък миришеше на нива, зеленееха се млада ръж и пшеница, пищяха лалугери, грачеха полски гарвани. Накъдето да погледнеш — вредом зеленина, тук-там само се чернеят бостани и отляво в далечината се белеят редиците на прецъфтяващите вече ябълкови дървета в гробището.

Минаха край кланицата, после — край пивоварната фабрика, заобиколиха цяла сюрня войници музиканти, забързани към извънградската градина.

— Полянски безспорно има много хубав кон — говореше Манюся на Никитин, като сочеше с очи офицера, който яздеше до Варя. — Но е бракуван. Съвсем не на място е онова бяло петно на левия крак и вижте го как мята назад глава. Не можеш вече да го отучиш от този навик, докато е жив.

Манюся беше запалена по конете като баща си. Тя просто страдаше, като видеше, че някой има хубав кон, и се радваше, ако откриеше недостатъци на чуждите коне. А Никитин нищо не разбираше от коне, за него беше все едно дали ще държи коня за поводите или за мундщука, тръс ли ще язди или в галоп; чувстваше само, че позата му беше неестествена, напрегната и че затова офицерите, които имат хубава стойка на седлото, сигурно се харесват на Манюся повече от него. И той я ревнуваше от офицерите.

Като минаваха край извънградската градина, някой предложи да се отбият и да пият минерална вода. Отбиха се. В градината имаше само дъбове, те току-що започваха да се раззеленяват, та още през

младия листак се виждаше цялата градина с естрадата, масичките, люлките, виждаха се и всички врани гнезда, които приличаха на големи калпаци. Ездачите и техните дами слязоха от конете при една масичка и си поръчаха минерална вода. Заобиколиха ги познати, които се разхождаха в градината. Дойдоха и военният лекар, с високи ботуши, и капелмайсторът, който чакаше да се съберат музикантите. Изглежда, че лекарят помисли Никитин за студент, защото попита:

— Вие вероятно сте се върнали за ваканцията?

— Не, живея тук постоянно — отвърна Никитин. — Преподавател съм в гимназията.

— Така ли? — учуди се лекарят. — Толкова млад и вече учителствате!

— Как млад! Двадесет и шест годишен съм... Слава Богу.

— Вярно, имате и брада, и мустаци, но въпреки това, като ви гледа човек, не може да ви даде повече от двадесет и две — двадесет и три години. Колко младеете!

„Ама дивотия! — помисли си Никитин. — И този ме смята за хлапак!“

Никак не обичаше, когато някой започваше да говори за младостта му, особено в присъствието на жени или гимназисти. Откакто бе дошъл в този град и бе започнал да работи, намрази своята младоликост. Учениците не се страхуваха от него, старците го наричаха „младежо“, жените предпочитаха да танцуват с него, вместо да слушат дългите му разсъждения. А той би дал всичко, за да можеше да бъде с десет години по-възрастен.

Продължиха пътя си към фермата на Шелестови. Спряха пред портата, повикаха жената на управителя, Прасковя, и поискаха да им донесе току-що издоено мляко. Но никой не пи от млякото, размениха си погледи, засмяха се и препуснаха обратно назад. Когато се връщаха, в градината военната музика вече свиреше; слънцето се беше скрило зад гробището и половината небе беше пурпурно от залеза.

Манюся яздеше пак до Никитин. Искаше му се да ѝ заговори за това, как страстно я обича, но се боеше, че ще го чуят офицерите и Варя, и мълчеше. Манюся също мълчеше и той чувстваше защо мълчи и защо язди до него, и беше така щастлив, че земята, небето, градските светлини, черният силует на пивоварната фабрика — всичко това се сливаше пред очите му в нещо много хубаво и нежно и му се

струваше, че неговият Граф Нулин се носи по въздуха и иска да се вдигне в аленото небе.

Пристигнаха вкъщи. На масата в градината вреше вече самоварът, а в единия ѝ край седеше старият Шелестов със своите приятели, чиновници от окръжния съд, и както винаги критикуваше нещо.

— Това е простащина! — говореше той. — Простащина и нищо друго. Даа, простащина!

Откакто се беше влюбил в Манюся, Никитин харесваше всичко у Шелестови; и къщата, и градината около къщата, и вечерното пиене на чай, и плетените столове, и старата бавачка, та дори и тази дума „простащина“, която старецът често обичаше да употребява. Не му харесваше само това, че имаха много кучета, котки и египетски гълъби, които тъжно стенеха в голямата клетка на терасата. Толкова много дворни и стайни кучета имаха Шелестови, че откакто се познаваше с тях, той можеше да различава само две — Мушка и Сом. Мушка беше малко кученце с проскубана козина и рунтава муцунка, зло и разглезено. То мразеше Никитин; всеки път, щом го видеше, изкривяваше главата си настрани, озъбваше се и ръмжеше „Ррр-нга-нга-нга...ррр...“.

След това се наместваше под стола му. Щом се опитваше да я прогони отдолу, Мушка лайваше оглушително, а стопаните казваха:

— Не се плашете, тя не хапе. Тя ни е добричка.

Сом пък беше огромен черен пес с дълги крака и с опашка, корава като тояга. Докато обядваха или пиеха чай, той обикновено се разхождаше мълчаливо под масата и потропваше с опашката си по ботушите и по краката на масата. Той беше добър глупав пес, но Никитин не можеше да го търпи заради навика му да слага муцуна на коляното на обядващите и да цапа с лиги панталоните. Никитин неведнъж се бе опитвал да го удря по голямото чело с дръжката на ножа, цапваше го с пръст по носа, ругаеше, оплакваше се, но нищо не спасяваше панталоните му от петна.

След ездата чаят със сладко, сухари и масло им се видя много вкусен. Всички, здравата изгладнели, изпиха първата чаша съвсем мълчаливо, а при втората започнаха да спорят. Всеки път при пиенето на чай и по време на обяда Варя започваше да спори. Тя беше вече двадесет и три годишна, хубава, по-красива от Манюся, смяташе се за

най-умна и образована в семейството и се държеше солидно, строго, както подобаваше на по-голямата дъщеря, заела вкъщи мястото на покойната майка. С правата си на стопанка тя се явяваше пред гостите по блуза, обръщаше се към офицерите на фамилно име, към Манюся се отнасяше като към малко момиче и ѝ говореше с тон на възпитателка. Себе си наричаше стара мома — значи сигурна беше, че ще се омъжи.

Всеки разговор, дори за времето, Варя винаги обръщаше в спор. Тя имаше просто някаква страст — да дебне всяка твоя дума, да те улавя в противоречие, да се хваща за казаното. Започнеш да говориш с нея за нещо, а тя веднага втренчва поглед в лицето ти и бързо те пресича: „Моля, моля, Петров, онзиден говорехте точно обратното!“

Друг път насмешливо се усмихва и казва: „Забелязвам обаче, че започвате да проповядвате принципите на полицейското управление. Поздравявам ви!“

Ако сте се пошегували или сте казали някой каламбур, веднага чувате гласа ѝ: „Това е изтъркано!“ или „Това е плоско!“ Ако някой офицер си позволи духовитост, тя ще направи презрителна гримаса и ще каже: „Аррр-мейска духовитост!“

И това нейно „Ррр...“ излизаше така внушително, че Мушка винаги се обиждаше в отговор изпод стола: „Ррр-нга-нга-нга...“

Спорът на масата тази вечер започна с това, че Никитин заговори за гимназиалните изпити.

— Добре, Сергей Василич — прекъсна го Варя, — вие казвате, че на учениците им е трудно. А кой е виновен за това, ако смея да попитам? Вие например сте дали на учениците от осми клас съчинение на тема „Пушкин като психолог“. Първо, не бива да се дават такива трудни теми и, второ, какъв психолог, моля ви се, е Пушкин! Виж, Шchedрин или, да речем, Достоевски — но Пушкин е велик поет и нищо повече.

— Шchedрин е едно, Пушкин — друго — мрачно отговори Никитин.

— Да, знам, че вие в гимназията не признавате Шchedрин, но не е там работата. Кажете ми обаче какъв психолог е Пушкин?

— Но как да не е психолог! Ето ще ви дам някои примери.

И Никитин издекламира няколко места от „Онегин“, после от „Борис Годунов“.

— Никаква психология не виждам тук — въздъхна Варя. — Психолог е онзи, който описва тайните на човешката душа, а това са прекрасни стихове и нищо повече.

— Знам аз каква психология ви е нужна! — обиди се Никитин. — Нужно ви е някой да реже пръста ми с тъпа пила, а аз да крещя с всички сили — това е психология според вас.

— Плоско! Но все пак вие не ми доказахте защо Пушкин е психолог.

Когато трябваше да спори за неща, които според него бяха закостенялост, ограниченост или нещо от този род, Никитин обикновено скачаше от мястото си, хващаше се с две ръце за главата и започваше с възклицания да снове от единия до другия край на стаята. И сега стана така: той скочи, хвана се за главата, обиколи масата с възклицания, след което седна встрани.

Подкрепиха го офицерите. Щабскапитан^[2] Полянски започна да убеждава Варя, че Пушкин действително е психолог, и за доказателство приведе два стиха от Лермонтов; поручик Гернет каза, че ако Пушкин не беше психолог, не биха му издигнали паметник в Москва.

— Това е простащина! — чуваше се от другия край на масата. — Точно така казах и на губернатора: „Това, ваше превъзходителство, е простащина!“

— Не желая да споря повече — викна Никитин. — Его же царствию не будет конца! Баста! Ох, проклето куче, махай се! — извика той на Сом, който бе сложил главата и лапата си на коленете му.

„Ррр...нга-нга-нга...“ — чу се изпод стола.

— Признайте, че не сте прав! — извика Варя. — Признайте!

Но в този момент дойдоха нови гостенки — няколко благородни госпожици, и спорът се прекрати от само себе си. Всички тръгнаха към салона. Варя седна на рояла и започна да свири танци. Танцуваха най-напред валс, после — полка, след това — кадрил с *grand rond*^[3], който бе направен по стаите под ръководството на щабскапитан Полянски, след което пак започнаха да танцуват валс.

По време на танците старците седяха в салона, пушеха и гледаха младежта. Между тях беше и Шебалдин, директор на градското кредитно дружество, който бе известен с любовта си към литературата и сценичното изкуство. Той бе сложил началото на местния музикално-

драматичен кръжок и сам участваше в представления, като играеше, кой знае защо, винаги само някакви смешни лакеи или четеше напевно „Грешницата“. В града го наричаха Мумията, понеже беше висок, много мършав, жилест и винаги имаше тържествена физиономия и мътни неподвижни очи. Той така искрено обичаше сценичното изкуство, че дори си бръснеше мустаците и брадата, а това още повече му придаваше вид на мумия.

След *grand rond* той нерешително, някак странишком приближи до Никитин, покашля се и каза:

— Имах удоволствието да присъствам на станалия на масата спор. Напълно споделям мнението ви. Ние с вас сме съмишленици и много би ми било приятно да си поговорим. Имали ли сте възможност да прочетете „Хамбургска драматургия“ на Лесинг?

— Не, не съм я чел.

Шебалдин се ужаси и размаха ръце така, сякаш си беше опарил пръстите, и без да каже нищо повече, се отдалечи заднишком от Никитин. Фигурата на Шебалдин, въпросът и учудването му се видяха смешни на Никитин, но той въпреки това си каза:

„Все пак неудобно положение. Аз съм учител по литература, а още не съм чел Лесинг. Трябва да се прочете“.

Преди вечерята всички, млади и стари, седнаха да играят на „късмет“. Взеха две тестета карти: едното раздадоха на всички поравно, а другото сложиха на масата със закрыта карта.

— Който има тази карта — започна тържествено старият Шелестов, като откриваше горната карта от второто тесте, — пада му се късметът да отиде веднага в детската и да целуне там бавачката.

Удоволствието да се целува с бавачката се падна на Шебалдин. Всички се струпаха около него, поведоха го към детската и пляскайки с ръце, със смях го накараха да целуне бавачката. Вдигна се голям шум, всички говореха...

— Не така страстно! — викаше Шелестов, просълзен от смях. — Не така страстно!

На Никитин се падна да изповядва всички. Той седна на стол сред салона. Донесоха шал и го метнаха върху главата му. Първа приближи да се изповяда Варя.

— Аз знам вашите грехове — започна Никитин, взрян в тъмното в строгия ѝ профил. — Кажете ми, госпожице, отде-накъде всеки ден

се разхождате с Полянски? Ох, има тук цел, има цел, че се разхожда тя с офицер!

— Плоско — каза Варя и се върна на мястото си.

След това през шала заблестяха големи неподвижни очи, в тъмното се очерта милият за него профил и го лъхна нещо скъпо, отдавна познато, което му напомняше стаята на Манюся.

— Мария Годфроа — каза той и не можа да познае гласа си — така мек и нежен беше, — какви грехове имате?

Манюся присви очи и му показа крайчето на езика си, после се изсмя и си отиде. А след минута стоеше сред салона, пляскаше с ръце и викаше:

— Вечеря, вечеря, вечеря!

И всички се втурнаха към трапезарията.

На масата Варя пак започна да спори, но този път с баща си. Полянски със сериозен вид ядеше, пиеше червено вино и разказваше на Никитин как веднъж, през зимата, по време на войната, цяла нощ престоял до колене в едно блато; неприятелят бил наблизко, така че било забранено да се говори и да се пуши, нощта била студена, тъмна, духал пронизващ вятър. Никитин слушаше и поглеждаше с едно око към Манюся. Тя гледаше в него неподвижно, без да мигне, сякаш замислена или замечтана... За него това беше и приятно, и мъчително.

„Защо ли ме гледа така? — измъчваше се той. — Неудобно е. Може да забележат. Ах, колко млада и наивна е още!“

Гостите започнаха да се разотиват към полунощ. Когато Никитин излизаше от портата, на втория етаж на къщата се отвори прозорец и се показа Манюся.

— Сергей Василич! — повика го тя.

— Моля?...

— Вижте какво... — започна Манюся, явно мъчейки се да измисли какво да каже. — Вижте какво... Полянски обеща тези дни да дойде с фотографическия апарат и да ни снима всички. Та да знаете.

— Добре.

Манюся се скри, прозорецът се захлопна и веднага се разнесоха звуците на рояла.

„Какъв дом наистина! — мислеше Никитин, докато пресичаше улицата. — Дом, в който стенат само египетските гълъби, и то защото нямат друг начин да изразяват радостта си!“

Но не само у Шелестови се живееше весело. Неизминал и двеста крачки, Никитин чу звуците на роял и от друга къща. Повървя още малко и видя пред една порта някакъв селянин, който свиреше на балалайка. В градината военната музика гръмна потпури от руски песни...

Никитин живееше на петстотин метра от Шелестови в жилище от осем стаи, което беше наел за триста рубли годишно заедно с колегата си, учителя по география и история Иполит Иполитич. Този Иполит Иполитич, човек на средна възраст, с рижа брадица, чипонос, с лице грубовато и неинтелигентно като на физически работник, но добродушно, когато Никитин се върна вкъщи, седеше в стаята си и поправяше географските карти на учениците. Най-необходимо и важно по география той смяташе чертаенето на карти, а по история — да се знае хронология; по цели нощи седеше и със син молив поправяше картите на своите ученици и ученички или пък правеше хронологични таблици.

— Какво чудесно време се случи днес! — каза Никитин, като влизаше при него. — Чудя се как можете да седите вътре.

Иполит Иполитич беше неразговорчив; или мълчеше, или пък говореше само за неща, отдавна известни на всички. Сега той отговори по следния начин:

— Да, прекрасно време. Вече е май и скоро ще настъпи истинско лято. А лятото си е все пак друго, не е като зимата. Зимата трябва да се палят печки, а лете и без печки е топло. През лятото отвориш нощем прозорците и пак е топло, а през зимата — двойни прозорци и пак студено.

Никитин поседя една минута до масата и му доскуча.

— Лека нощ! — каза той, стана и се прозя. — Щях да ви разкажа нещо романтично, което се отнася до мен, но вие с тая ваша география! Вземе човек да ви разказва за любов, а вие: „В коя година е станала битката при Калка?“ По дяволите с вашите битки и чукотски носове!

— Но защо се сърдите?

— Ами яд те хваща.

И ядосан, че още не се е обяснил на Манюся и че няма сега с кого да поговори за своята любов, той отиде в кабинета си и легна на дивана. В кабинета беше тъмно и тихо. Легнал и загледан в мрака,

Никитин, който знае защо, започна да мисли как след две-три години ще замине за нещо в Петербург, как Манюся ще го изпраща на гарата и ще плаче; в Петербург ще получи от нея дълго писмо, в което ще го моли да се върне по-скоро. И той ще ѝ пише... Ще започне така: „Мило мое плъхче...“

— Да, именно мило мое плъхче — каза той и се засмя.

Беше легнал неудобно. Подложи ръце под главата и вдигна левия си крак върху гърба на дивана. Така беше удобно. Прозорецът вече започваше да светлее, на двора взеха да се обаждат сънени петли. Никитин продължаваше да мисли как ще се върне от Петербург, как Манюся ще го посрещне на гарата и ще му се хвърли на врата с радостни възклицания; или не, по-добре да направи такава хитрост: ще пристигне тайничко през нощта, ще му отвори готвачката, после ще влезе на пръсти в спалнята, ще се съблече безшумно и — бух в леглото! А тя ще се събуди и — о, радост!

Въздухът съвсем помътня. Кабинетът и прозорците се изгубиха. На входната площадка на пивоварната фабрика, същата, край която минаха днес, седеше Манюся и говореше нещо. После тя хвана Никитин под ръка и тръгна с него към извънградската градина. В градината той видя дъбове и гнезда на врани като калпаци. Едно от гнездата се разлюля, от него надникна Шебалдин и силно извика: „Вие не сте чели Лесинг!“

Никитин трепна силно и отвори очи. Пред дивана стоеше Иполит Иполитич и отметнал назад глава, си слагаше връзката.

— Ставайте, време е за работа — говореше той. — И не бива да се спи с дрехи. Дрехите се развалят от това. Спи се в леглото, съблечен...

И както обикновено, започна надълго и нашироко да обяснява неща, отдавна известни на всички.

Първия час Никитин имаше руски език във втори клас. Когато точно в девет часа влезе в клас, на черната дъска бяха написани с тебешир две големи букви: М. Ш. Това сигурно значеше: Маша Шелестова.

„Надушили са вече калпазаните... — помисли Никитин. — Интересно, откъде всичко знаят?“

Вторият час по литература беше в пети клас. И там беше написано на дъската М. Ш., а когато след часа излизаше от клас, зад

гърба му някой извика като от галерията на театър:

— Урааа! Шелестова!

От спането с дрехи главата му тежеше, тялото му изнемогваше от леност. Учениците, които всеки ден вече чакаха да бъдат разпуснати за изпитите, нищо не правеха, скучаеха и се чудеха каква лудория да измислят. И Никитин скучаеше, не забелязваше лудориите им и час по час заставаше на прозореца. От него той виждаше улицата, ярко осветена от слънцето. Виждаше прозрачното синьо небе над къщите, птиците, а някъде много, много далеч, зад зелените градини и къщите — просторната безкрайна далечина със синкави горички, със струйка дим от профучаващия влак...

Ето, по улицата в сянката на акациите минаха двама офицери с бели кители, като въртяха камшик. А сега мина една платформа с група евреи с побелели бради и с каскети. Гувернантката разхожда внучката на директора... Претича нанякъде Сом с два улични песа... А след това мина Варя, със скромна сива рокля и червени чорапи, в ръка с „Вестник Европы“... Била е сигурно в градската библиотека...

А часовете свършват късно — чак в три! След училище няма да се прибере вкъщи или да отиде у Шелестови, а трябва да ходи на урок у Волф. Този Волф, богат евреин, приел лутеранството, не прашаше децата си в гимназията, а им вземаше учители от гимназията и им плащаше по пет рубли на урок...

„Скучно, скучно, скучно!“

В три часа отиде у Волф, където седя, както му се стори, цяла вечност. От там излезе в пет часа, а към седем трябваше да върви вече на педагогически съвет в гимназията — да определят датите за устните изпити за четвърти и шести клас!

Когато, вече късно вечерта, излязъл от гимназията, тръгна към Шелестови, сърцето му биеше и цялото му лице гореше. Преди седмица, преди месец, всеки път, когато решаваше да ѝ направи признание, той си приготвяше цяла реч с предисловие и заключение, а сега нямаше в ума си нито една дума, в главата му беше пълен хаос, но знаеше само, че днес вече на всяка цена ще ѝ направи признание и че не му е възможно да чака повече.

„Ще я поканя да се разходим в градината — мислеше си той, — ще се поразходим малко и тогава ще ѝ направя признание...“

Във входното антре нямаше жива душа; влезе в салона, след това — в гостната... И там нямаше никого. Чуваше се как горе, на втория етаж, Варя спореше с някого и как в детската наетата шивачка тракаше с ножиците.

В къщата имаше една стаичка, която наричаха по три начина: малката, стълбищната или тъмната. В нея беше поставен голям стар шкаф с медикаменти, барут и ловджийски принадлежности. От нея за втория етаж водеше тясна дървена стълбичка, на която винаги спяха котки. Стаичката беше с две врати — едната за детската, другата — за гостната. Когато Никитин влезе вътре, за да се качи горе, вратата на детската се отвори и захлопна така, че стълбата и шкафът потрепериха; в стаичката се втурна Манюся, с тъмна рокля, с парче тъмносин плат в ръце, но не забеляза Никитин и се стрелна към стълбата.

— Почакайте... — спря я Никитин. — Добър вечер, Годфроа... Моля ви...

Той се задъхваше, не знаеше какво да каже; с едната си ръка я държеше за китката, а с другата — за синия плат. А тя полуизплашено, полуучудено го гледаше с широко отворени очи.

— Моля ви... — продължаваше Никитин, боейки се, че тя ще си отиде. — Трябва да ви кажа някои неща... Само че... тук е неудобно. Не мога, просто не съм в състояние... Разбирате ли, Годфроа, не мога... и толкова...

Синият плат падна на пода и Никитин хвана и другата ръка на Манюся. Тя пребледня, размърда устни, после се дръпна от Никитин и се озова в ъгъла между стената и шкафа.

— Честна дума, вярвайте... — каза той тихо. — Честна дума, Манюся...

Тя отметна глава, а той я целуна по устните и за да бъде целувката по-дълга, стисна бузите ѝ с ръце; и кой знае как, сам се озова в ъгъла между шкафа и стената, а тя обви ръце около врата му и притисна глава до брадичката му.

След това изтичаха в градината.

Градината на Шелестови беше голяма, близо петдесет декара. В нея имаше двадесетина стари кленове и липи, една елха, а останалите дървета бяха плодни: череши, ябълки, круши, див кестен, сребриста маслина... Имаше и много цветя.

Никитин и Манюся мълчаливо тичаха по алеите, смееха се, задаваха си от време на време по някой отривист въпрос, на който не отговаряха; над градината грееше полумесецът, а по земята из тъмната трева, едва осветена от този полумесец, се подаваха сънливи лалета и ириса, сякаш молеха и на тях да им се обяснят в любов.

Когато Никитин и Манюся се върнаха, офицерите и госпожиците се бяха събрали вече и танцуваха мазурка. Полянски пак водеше grand rond по всички стаи и пак след танците играха на „късмет“. Преди вечерята, когато гостите се отправиха от салона към трапезарията, Манюся, останала сама с Никитин, се притисна към него и каза:

— Ти сам поговори с татко и Варя. Мен ме е срам...

След вечерята той говори със стареца. Шелестов го изслуша, помисли и каза:

— Много ви благодаря за честта, която оказвате на мен и дъщеря ми, но позволете ми да побеседвам дружески с вас. Ще говоря с вас не като баща, а като джентълмен с джентълмен. Кажете, моля ви, що за желание е това да се жените така рано? Само селяците се женят рано, но там, както знаете, е простотия, а вие, ние защо? Що за удоволствие на тия млади години да си слага човек вериги?

— Аз съвсем не съм млад! — засегна се Никитин. — Карам вече двадесет и седмата година.

— Татко, ветеринарят дойде! — извика от другата стая Варя.

И разговорът бе прекъснат. По-късно Варя, Манюся и Полянски изпратиха Никитин до вкъщи. Като приближиха до вратата на оградата, Варя каза:

— Защо този ваш тайнствен Митрополит Митрополитич не се вижда никъде? Нека да дойде някога у дома.

Когато Никитин влезе, тайнственият Иполит Иполитич седеше на леглото и си сваляше панталоните.

— Не си лягайте, драги! — каза задъхано Никитин. — Чакайте, не си лягайте!

Иполит Иполитич бързо навлече панталоните и тревожно попита:

— Какво има?

— Женя се!

Никитин седна до своя другар и каза, гледайки го учудено, като че се учудваше на самия себе си:

— Да, представете си, женя се! За Маша Шелестова! Днес ѝ направих предложение.

— Защо не? Тя, изглежда, е добро момиче. Само е много млада.

— Да, млада е — въздъхна Никитин и угрижено сви рамене. — Много, много млада!

— Тя ми беше ученичка в гимназията. Знам я. По география се учеше добре, но по история — слабо. И беше невнимателна в клас.

Изведнъж на Никитин, кой знае защо, му стана жал за неговия колега и му се доця да му каже нещо мило, утешително.

— Защо не се ожените, драги мой? — попита той. — Защо да не се ожените например за Варя, Иполит Иполитич! Тя е чудно, прекрасно момиче! Наистина много обича да спори, но пък има такова сърце... такова сърце! Ей сега ме питаше за вас. Оженете се за нея, драги! Какво ще кажете?

Той знаеше много добре, че Варя никога не би се съгласила да се ожени за този скучен чипонос човек, но въпреки това го убеждаваше да се ожени за нея. Защо?

— Женитбата е сериозна крачка — каза Иполит Иполитич след известно замисляне. — Трябва добре да се обсъди всичко, да се прецени, не може току-така. Благоразумието никога не е излишно, а особено при женитбата, когато човек, скъсвайки с ергенството, започне нов живот.

И заговори за неща, отдавна известни на всички. Никитин нямаше желание да го слуша, каза „Лека нощ“ и си влезе в стаята. Бързо се съблече и бързо си легна, за да остане по-скоро с мисълта за своето щастие, за Манюся, за бъдещето, усмихна се, но изведнъж си спомни, че още не беше прочел Лесинг.

„Трябва да го прочета... — помисли си. — Впрочем защо е необходимо да го чета? Да върви по дяволите!“

И уморен от щастието си, моментално заспа и се усмихваше насън до сутринта.

Сънува тропот на конски копита по дървен под; сънува, че от конюшната изведоха най-напред врания Граф Нулин, после белия Великан, а след него сестра му Мая...

[1] По името на цирковата артистка Мария Годфроа; циркът „Братя Годфроа“ гастролира в Таганрог през 1877 г. ↑

- [2] Военен чин между поручик и капитан в царска Русия. ↑
- [3] Голям кръг (фр.) — стара танцова фигура. ↑

ГЛАВА 2

„В черквата беше много тясно и шумно, веднъж дори някой извика и протойереят^[1], който ни венчаваше, хвърли поглед през очилата си към тълпата и каза строго:

— Не ходете из църквата и не шумете, а стойте тихо и се молете. Страх от Господа имайте.

Шафери ми бяха двама мои колеги, а на Маня — щабскапитан Полянски и поручик Гернет. Архиерейският хор пееше великолепно. Пращене на свещи, блясък, тоалети, офицери, много весели, доволни лица и Маня, с някакъв необикновен, въздушен вид, и изобщо цялата обстановка и думите на венчалните молитви ме трогваха до сълзи, изпълваха ме с тържество. Мислех си: как се разцъфтя, как поетично красиво се разви в последно време моят живот! Преди две години бях още студент, живеех по евтините хотели на «Неглинний», без пари, без близки и както ми се струваше тогава, без бъдеще. А сега — учител в гимназията в един от най-хубавите губернски градове, материално осигурен, обичан, глезен. За мен сега, мислех си, са се събрали толкова хора, за мен горят трите многосвещници, за мен гърми гласът на протодякона^[2] и се престарават псалтовете, за мен е така младо, изящно и радостно и това младо същество, което след малко ще се нарича моя жена. Спомних си първите ни срещи, разходките ни извън града, обяснението в любов и времето, което сякаш по поръчка цялото лято беше чудно хубаво; и онова щастие, което някога на «Неглинний» ми се виждаше възможно само в романите и повестите, сега аз изпитвах реално, сякаш го държах в ръце.

След венчавката всички безредно се сбраха около мен и Маня, изразяваха своята искрена радост, честитяха ни и ни пожелаваха щастие. Бригадният генерал^[3], около седемдесетгодишен старец, честити само на Манюся и й каза със старчески, скрибуцащ глас така силно, че цялата черква прогърмя:

— Надявам се, мила, че и след брака ще си останете същата розичка.

Офицерите, директорът и всички учители се усмигнаха от приличие и аз също усетих как на лицето ми се разля учтива неискрена усмивка. Трогателният Иполит Иполитич, учителят по история и география, който все говореше неща, отдавна известни на всички, здраво ми стисна ръката и каза развълнувано:

— Досега вие не бяхте женени и живеехте отделно, а сега вече сте женени и ще живеете заедно.

От черквата каретите потеглиха към двуетажната неизмазана къща, която получавам сега като зестра. Освен тази къща на Маня се падат двадесет хиляди суха пара и някакъв си Мелитоновски парцел с пазачница, където, както разправят, имало цял куп кокошки и патици, които, оставени без грижи, били започнали да подивяват. След като се върнахме от черквата, аз се излежавах изпънат на турския диван в новия си кабинет и пушех; беше ми меко, удобно и уютно както никога досега, а в това време гостите викаха «Ура» и в коридора някаква лоша военна музика свиреше туш и разни глупости. Варя, сестрата на Маня, влезе тичешком в кабинета с чаша в ръка и с някакво особено, напрегнато изражение, сякаш устата ѝ беше пълна с вода; тя явно искаше да изтича нанякъде, но изведнъж се разсмя, после зариде, а чашата иззвънтя на пода. Подхванахме я под ръка и я изведохме.

— Никой не може да разбере! — хлипаше тя по-късно в една от най-отдалечените стаи, легнала в леглото на своята дойка. — Никой, никой! Боже мой, никой не може да разбере!

Но всички много добре разбираха, че тя е по-възрастна от сестра си Маня с четири години, а още не се е омъжила и че плачеше не от завист, а от тежката мисъл, че вече ѝ минава времето, а може би дори отдавна е минало. Когато започнаха да танцуват кадрил, тя отново беше в салона с подпухнало от плач, силно напудрено лице и аз видях как щабскапитан Полянски държеше пред нея чинийка със сладолед, а тя го ядеше с лъжичка...

Вече е към шест часа сутринта. Заех се да пиша дневника си, за да разкажа за своето пълно, богато щастие, като мислех, че ще напиша пет-шест листа и ще ги прочета утре на Маня, но чудно, всичко ми се е объркало в главата, станало е неясно като сън и си спомням отчетливо само този инцидент с Варя и ми идва да напиша: бедната Варя! В момента зашумоляха дърветата — ще вали дъжд: враните грачат, а лицето на моята Маня, която едва-що заспа, кой знае защо, е тъжно“.

След това Никитин дълго не отвори своя дневник. В началото на август започнаха поправителните и приемните изпити, а след Успение Богородично — учебните занятия. Той излизаше на работа обикновено след осем часа сутринта, а в десет му ставаше вече мъчно за Маня и за новия му дом и започваше да си поглежда часовника. В долните класове караше някой от учениците да диктува и докато децата пишеха, седеше със затворени очи на перваза на прозореца и мечтаеше; независимо от това, дали мечтаеше за бъдещето, или си спомняше за миналото — все излизаше нещо прекрасно, подобно на приказка. В горните класове четяха на глас Гогол или прозата на Пушкин и от това Никитин изпадаше в дремлива мечтателност, въображението му рисуваше хора, дървета, поля, ездитни коне и той казваше с въздишка, сякаш се възхищаваше на автора:

— Колко хубаво!

В голямото междучасие Маня му изпращаше закуска, увита в снежнобяла салфетка, и той я изяждаше бавно, с почивки, за да удължи насладата, а Иполит Иполитич, който обикновено закусваше само една кифла, го гледаше с уважение и завист, като казваше някоя отдавна известна истина, например:

— Без храна хората не могат да съществуват.

След училище Никитин отиваше на частни уроци и когато най-сетне след пет часа се връщаше вкъщи, изпитваше едновременно радост и тревога, като че не се бе прибирал цяла година. Изкачваше стълбите запъхтян, намираще Маня, прегръщаше я, целуваше я и ѝ се кълнеше, че я обича, че не може да живее без нея, убеждаваше я, че страшно му е домъчняло, и със страх я питаше здрава ли е и защо лицето ѝ не е весело. След това сядаха да обядват заедно. След обяда лягаше на дивана в кабинета и пушеше, а тя сядаше до него и тихичко му разказваше нещо.

Най-щастливи дни сега за него бяха неделята и празниците, когато можеше да стои вкъщи от сутрин до вечер. В тези дни той се включваше в наивния, но необикновено приятен живот, който му напомняше пасторалните идилии. Непрестанно наблюдаваше как неговата разумна и грижовна Маня устройваше семейното им гнездо, и сам, желаяйки да покаже, че и той може да направи нещо вкъщи, вършеше някакви безполезни неща, например изтъркулваше от бараката двуколката и я оглеждаше от всички страни. Манюся бе

направила от трите крави истинска млечна ферма и в ледника и избата имаше вече много кани с мляко и гърнета със сметана и всичко това тя пазеше за масло. Понякога, за да се пошегува, Никитин ѝ искаше чаша мляко; тя се стряскаше, защото това не влизаше в навиците ѝ, но той със смях я прегръщаше и казваше:

— Ха-ха, пошегувах се, съкровище мое. Пошегувах се!

Или пък се подиграваше на педантизма ѝ, когато например, като намереше в бюфета зеления салото, твърдо като камък парченце салам или сирене, тя съвсем сериозно казваше:

— Това ще го изядат в кухнята.

Той отбелязваше, че такова малко парченце става само за капан за мишки, а тя разгорещено започваше да доказва, че мъжете нищо не разбират от домакинство и че прислугата с нищо не можеш я учуди, ако ще и килограми закуски да ѝ пратиш в кухнята, и той се съгласяваше и с възторг я прегръщаше. Всичко правилно в нейните думи му се виждаше необикновено, изумително; онова, което не отговаряше на убежденията му, беше според него наивно и трогателно.

Понякога го обземаше философско настроение и той почваше да разсъждава на някаква отвлечена тема, а тя слушаше и го гледаше в лицето с любопитство.

— Аз съм безкрайно щастлив с теб, радост моя — казваше той, като си играеше с пръстите ѝ или разплиташе и пак заплиташе плитката ѝ. — Но на щастието си не гледам като на някаква случайност, като на нещо паднало от небето. Това щастие е напълно естествено, последователно и логически правилно явление. Вярвам, че човекът е творец на своето щастие, и сега аз вземам именно онова, което сам съм създал. Да, ни най-малко не преувеличавам, това щастие е мое дело и аз имам правото да бъда негов господар. На теб ти е известно моето минало. Сираче, бедност, нещастно детство, нерадостна младост — всичко това е борба, това е пътят, който съм проправил към щастието...

През октомври гимназията понесе тежка загуба — Иполит Иполитич заболя от червен вятър и почина. Двамата последни дни преди смъртта си той беше в безсъзнание и бълнуваше, но и в бълнуването си говореше все неща, известни на всички:

— Волга се влива в Каспийско море... Конете се хранят с овес и сено...

В деня на погребението гимназията не учи. Учители и ученици носеха капака и ковчега, а гимназиалният хор през целия път до гробищата пееше „Свети Боже“. В процесията вървяха трима свещеници, двама дякони, цялата мъжка гимназия и архиерейският хор с празнични кафтани. А минувачите гледаха това тържествено погребение, кръстеха се и казваха:

— Да даде Бог всекиму такова погребение!

Като се прибра от гробищата вкъщи, разчувстваният Никитин измъкна от чекмеджето на писмената си маса своя дневник и написа в него:

„Преди малко спуснахме в гроба Иполит Иполитович Рижицки.

Мир на праха ти, скромни труженико! Маня, Варя и всички жени, които бяха на погребението, искрено плакаха, може би защото знаеха, че този безинтересен, безличен човек през целия си живот не е бил обичан от никоя жена. Искаше ми се да произнеса за моя другар топло надгробно слово, но бях предупреден, че това може да не се хареса на директора, тъй като той не обичаше покойния. Струва ми се, че откакто съм се оженил, това е първият ден, когато не ми е леко на душата...“

По-нататък през цялата учебна година не се случиха никакви особени събития.

Зимата беше скучна, без студове, само с мокър сняг; в навечерието на Богоявление например цяла нощ вятърът ви жално както наесен и капчуците капеха, а сутринта при хвърлянето на кръста полицията не пускаше никого на реката, защото казваха, че ледът се бил надигнал и потъмнял. Но въпреки лошото време Никитин продължаваше да живее все така щастливо, както и през лятото. Прибави се дори и ново развлечение — научи се да играе винт. Само едно нещо го вълнуваше и сърдеше понякога и като че ли му пречеше да бъде напълно щастлив: котките и кучетата, които получи в зестра. В стаите винаги, особено сутрин, миришеше като в зверилник и нищо не можеше да премахне тази миризма; котките често се сдърпваха с кучетата. Злата Мушка хранеха по десет пъти на ден, тя продължаваше да не признава Никитин и ръмжеше срещу него: „Ррр...нга-нга-нга...“

Една нощ по Велики пости той се връщаше от клуба, където бе играл карти. Валеше дъжд, беше тъмно и кално. Никитин чувстваше в душата си някаква неприятна утайка, но не можеше да разбере каква

беше причината: дали защото бе загубил на карти дванадесет рубли, или защото, когато се разплащаха, единият от партньорите отбеляза, че у Никитин пари — с лопата да ги ринеш, явно намеквайки за зестрата. Не съжеляваше за дванадесетте рубли, а и думите на партньора му не криеха нещо обидно, но все пак неприятно беше. Дори не му се прибираше вкъщи.

— Лошо, много лошо! — прошепна той, спирайки при един фенер.

Изведнъж бе разбрал, че за дванадесетте рубли не му беше жал, защото това му бяха харизани пари. Виж, ако беше работник, тогава щеше да знае цената на всяка копейка и нямаше да бъде равнодушен към спечеленото и загубеното на карти. Пък и цялото щастие, мислеше си той, му беше даром, без всякакви усилия и всъщност представляваше за него такова излишество, каквото е лекарството за здравия; ако той като повечето хора бе усетил тежестта на грижата за насъщния хляб, ако бе водил борба за своето съществуване, ако гърбът и гърдите го боляха от работа, тогава вечерята, топлото уютно жилище и семейното щастие щяха да бъдат необходимост, награда и украшение на живота му; а сега всичко това имаше някакъв странен, неопределен смисъл.

— Лошо, много лошо! — повтори той, съзнавайки добре, че сами по себе си тези разсъждения вече са тревожен признак.

Когато се прибра вкъщи, завари Маня заспала. Тя дишаше отмерено, усмихваше се и явно сънят ѝ доставяше голямо удоволствие. Свит на кълбо, до нея лежеше белият котарак и мъркаше. Никитин запали свещта и запуши, а Маня се събуди и жадно изпи чаша вода.

— Натъпках се с плодово желе — каза тя и се засмя. — Ти у нашите ли ходи? — попита тя след кратка пауза.

— Не, не съм ходил.

Никитин бе научил вече, че щабскапитан Полянски, на когото Варя извънредно много разчиташе в последно време, го местеха в една от западните губернии и вече бе започнал да прави в града прощалните си визити, поради което в къщата на тъста му цареше тягостна атмосфера.

— Тази вечер идва Варя — каза Маня, като седнаше в леглото. — Нищо не говори, но по лицето ѝ се вижда колко ѝ е тежко, горкичката. Не мога да търпя този Полянски. Дебел, отпуснат, а като върви и

танцува, бузите му се тресат... Не е мой тип. Но все пак съм го смятала за порядъчен човек.

— А аз продължавам да го смятам за порядъчен човек.

— Но защо постъпи така лошо с Варя?

— Защо пък лошо? — попита Никитин, започвайки да изпитва раздразнение срещу белия котарак, който се протягаше, извил гръб на дъга. — Доколкото знам, той не е правил предложение и не е давал никакви обещания.

— А защо тогава толкова често идваше у дома? Щом няма намерение да се жени, да не идва.

Никитин угаси свещта и легна. Но нито му се спеше, нито му се лежеше. Имаше чувството, че главата му е грамадна и празна като хамбар и в нея бродят като дълги сенки някакви нови и особени мисли. Сега си мислеше за това, че освен тази мека светлина от кандилото, която се усмихваше на тихото семейно щастие, освен този мъничък свят, в който той така спокойно и приятно си живееше, и ей този котарак там има всъщност и друг свят... И изведнъж силно, до болка му се доця да живее в този друг свят, сам той да работи в някоя фабрика или голяма работилница, да чете лекции от катедра, да пише, да публикува, да бъде известен, да се уморява, да страда... Искаше му се нещо, което да го завладее до самозабрава, до равнодушие към личното щастие, което дава такива еднообразни изживявания. И във въображението му изведнъж изплува като живо лицецо на бръснатия Шебалдин, който възкликна ужасен: „Вие не сте прочели дори Лесинг! Колко сте изостанали! Боже мой, как сте се занемарили!“

Маня пак стана да пие вода. Той изгледа шията ѝ, пълните ѝ рамене и гърди и си спомни как я нарече бригадният генерал в черквата — „розичка“.

— Розичка — прошепна той и се засмя.

Отговори му сънливото ръмжене на Мушка под леглото: „Ррр... нга-нга-нга...“

Тежко ядно чувство като студен чук удари в душата му и той изпита желание да каже на Маня нещо грубо, дори да скочи и да замахне. Усети сърцебиене.

— Така значи — попита той, едва сдържайки се, — аз бях длъжен да се ожения за теб, щом съм идвал на гости у вас?

— То се знае. Ти сам чудесно разбираш това.

— Много мило.

И след минута повтори отново:

— Много мило.

За да не наговори излишни приказки и да успокои сърцебиенето си, Никитин отиде в кабинета си и легна на дивана без възглавница, после полежа на пода, направо върху килима.

„Глупави мисли! — успокояваше се той. — Ти си педагог, работиш на най-благородното поприще... Та какъв друг свят ти е нужен? Що за щуротия!“

Но в следващия момент вече си казваше с дълбока убеденост, че всъщност не е никакъв педагог, а чиновник, такъв бездарен и безличен като онзи чех, който предава гръцки език; никога учителството не е било призвание за него, с педагогиката не беше запознат и никога не беше се интересувал от нея, с децата не умее да се държи; смисълът на онова, което преподаваше, му беше неизвестен и дори може би учеше децата на неща, съвсем ненужни. Покойният Иполит Иполитич беше направо тъп и всички негови колеги и ученици знаеха колко пари струва и какво може да се очаква от него; а той, Никитин, както чехът, умее да скрива тъпотата си и умело мами хората, давайки вид, че всичко у него, слава Богу, е наред. Тези нови мисли плашеха Никитин, той се отказваше от тях, наричаше ги глупави и вярваше, че всичко това е резултат на разстроени нерви, че после ще се смее сам на себе си.

И действително на сутринта вече се смееше на своята нервност и се наричаше „баба“, но въпреки това вече му беше ясно, че спокойствието е загубено, може би завинаги, и че в тази двуетажна неизмазана къща няма да има отсега нататък щастие за него. Чувстваше, че илюзията бе се изчерпала и започваше вече нов, нервен, съзнателен живот, който нямаше нищо общо със спокойствието и личното щастие.

На другия ден, неделя, отиде в училищната черква, където се видя с директора и с колеги. Струваше му се, че всички бяха заети само с това да крият грижливо своето невежество и неудовлетвореност от живота, и сам той, за да не издаде пред тях своето безпокойство, се усмихваше любезно и говореше за незначителни неща. После отиде на гарата и дълго гледа как пристигна и замина пътническият влак, и му беше приятно, че е сам и не е нужно да разговаря с никого.

Вкъщи завари гъста си и Варя, които бяха дошли на обяд. Варя беше с подути от плач очи и се оплакваше, че я боли глава, а Шелестов ядеше много и говореше за това, колко ненадеждни са днешните млади хора и колко малко джентълменство има у тях.

— Простащина! — казваше той. — Направо ще му кажа: това е простащина, драги господине!

Никитин любезно се усмихваше и помагаше на Маня в сервирането, но след като свърши обяда, се прибра в кабинета и се заключи.

Мартенското слънце грееше силно и през стъклата на прозорците топлите му лъчи падаха върху писмената маса. Беше едва двадесети март, а вече шейните бяха сменени с фйитони и в градината цвъртяха скорци. Струваше му се, че ей сега Манюся ще влезе, ще го прегърне с една ръка през врата и ще каже, че пред входната врата вече стоят готови конете за езда или двуколката, а после ще попита какво да облече, за да не измръзне. Идваше пролетта, така чудесна, както предишната година, и обещавахе същите радости... Но Никитин мислеше, че ще е добре да вземе отпуска, да замине за Москва и да отседне там в някое от познатите хотелчета на „Неглинний“. В съседната стая пиеха кафе и говореха за щабскапитан Полянски, а той се мъчеше да не чува и записваше в дневника си: „Къде се намирам, Боже мой?! Заобиколен съм само с пошлост и нищо друго. Скучни, нищожни хора, гърнета със сметана, кани с мляко, хлебарки, глупави жени... Няма нищо по-страшно, по-оскърбително, по-тъжно от пошлостта. Да бягам от тук, още днес да бягам, инак ще се побъркам!“

[1] Старши по чин православен свещеник. ↑

[2] Главен дякон в епархия. ↑

[3] Командващ бригада (военна част, състояща се от няколко полка или батареи, а във флота — от няколко кораба) в царска Русия генерал. ↑

Издание:

Антон Павлович Чехов. Дамата с кученцето (сборник).
Издателство „Труд“

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.